

ПОЛИЦИЈА И ПРАВОСУДНИ ОРГАНИ КАО ГАРАНТИ
СЛОБОДЕ И БЕЗБЕДНОСТИ У ПРАВНОЈ ДРЖАВИ

Тематски зборник радова са научно-стручног скупа
са међународним учешћем

Том 2

НАУЧНО-СТРУЧНИ СКУП СА МЕЂУНАРОДНИМ УЧЕШЋЕМ
Тара, 23-25. мај 2017. године

**ПОЛИЦИЈА И ПРАВОСУДНИ
ОРГАНИ КАО ГАРАНТИ СЛОБОДЕ И
БЕЗБЕДНОСТИ У ПРАВНОЈ ДРЖАВИ**

Том 2

Тематски зборник радова

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
ФОНДАЦИЈА „ХАНС ЗАЈДЕЛ“

Београд, 2017.

ПОЛИЦИЈА И ПРАВОСУДНИ ОРГАНИ КАО ГАРАНТИ
СЛОБОДЕ И БЕЗБЕДНОСТИ У ПРАВНОЈ ДРЖАВИ
Тематски зборник радова са научно-стручног скупа
са међународним учешћем

Том 2

Издавачи

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Цара Душана 196, Београд (Земун)
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
Јована Цвијића 1, Крагујевац
ФОНДАЦИЈА „ХАНС ЗАЈДЕЛ“
Јове Илића 50, Београд

За издаваче

Проф. др ГОРАН БОШКОВИЋ
в. д. декана Криминалистичко-полицијске академије
Проф. др ДРАГАН ВУЈИСИЋ
декан Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
LUTZ KOBER
директор Канцеларије Фондације „Ханс Зајдел“
за Србију и за Црну Гору

Главни и одговорни уредник

Проф. др БИЉАНА СИМЕУНОВИЋ-ПАТИЋ
в. д. продекана за научноистраживачки рад
Криминалистичко-полицијске академије

Лектура

Доц. др ДРАГОСЛАВА МИЋОВИЋ
ЈАСМИНА МИЛЕТИЋ

Техничко уређење

МИЛОШ ИВОВИЋ
ЈОВАН ПАВЛОВИЋ

Тираж

200 примерака

Штампа

Универзал, Чачак

© 2017 Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ISBN 978-86-7020-385-3

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

- Проф. др ГОРАН БОШКОВИЋ
в. д. декана Криминалистичко-полицијске академије, **председник**
- Проф. др БИЉАНА СИМЕУНОВИЋ-ПАТИЋ
в. д. продекана за научноистраживачки рад
Криминалистичко-полицијске академије, Београд
- Проф. др ДРАГАН ВУЈИСИЋ
декан Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
Академик проф. др СТАНКО БЕЈАТОВИЋ
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
- LUTZ KOBER, директор Канцеларије
Фондације „Ханс Зајдел“ за Србију и за Црну Гору
- Проф. др ДРАГАНА КОЛАРИЋ, судија Уставног суда Републике Србије
- Проф. др МИЛАН ШКУЛИЋ, судија Уставног суда Републике Србије
- Др ЈОВАН ЂИРИЋ, судија Уставног суда Републике Србије
- Академик проф. др МИОДРАГ СИМОВИЋ
потпредседник Уставног суда Босне и Херцеговине
- Др ИВАНА СТЕВАНОВИЋ, директор Института
за криминолошка и социолошка истраживања, Београд
- Проф. др НАО HONGKUI, председник Националног полицијског
универзитета Кине, Шенџанг, Народна Република Кина
- Проф. др JOSÉ GARCÍA MOLINA, директор Националне
полицијске академије, Авила, Краљевина Шпанија
- Проф. др АНДРЕЈ СОТЛАР, декан Факултета безбедности (Љубљана)
Универзитета у Марибору, Република Словенија
- Проф. др ГОРАЗД МЕШКО
продекан за науку Факултета безбедности (Љубљана)
Универзитета у Марибору, Република Словенија
- Проф. др ЗОЛТАН РАЈНАИ, декан Факултета Банки Донат
Универзитета Обуда, Будимпешта, Мађарска
- Проф. др НИКОЛА ДУЈОВСКИ, Факултет безбедности (Скопље)
Универзитета „Св. Климент Охридски“, Битољ, Република Македонија
- ЖЕЛИМИР РАДМИЛОВИЋ
начелник Полицијске академије, Загреб, Република Хрватска
- Проф. др ВИД ЈАКУЛИН
Правни факултет Универзитета у Љубљани, Република Словенија
- Проф. др ДРАГО РАДУЛОВИЋ
Правни факултет Универзитета у Подгорици, Црна Гора
- Проф. др ОЛИВЕР БАЧАНОВИЋ, Факултет безбедности (Скопље)
Универзитета „Св. Климент Охридски“, Битољ, Македонија
- Проф. др СНЕЖАНА СОКОВИЋ
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
- Проф. др ЗОРАН ИЛИЋ
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитета у Београду

Проф. др ИВАНА СИМОВИЋ-ХИБЕР
Факултет безбедности Универзитета у Београду
Проф. др ДАРКО СИМОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ТАДИЈА БУБАЛОВИЋ
Правни факултет Свеучилишта у Ријеци, Република Хрватска
Проф. др ЈОЗЕФ МЕТЕНКО
Полицијска академија, Братислава, Словачка Република
ИГОР ТРУНОВ, адвокат, Москва, Руска Федерација

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Проф. др ЂОРЂЕ ЂОРЂЕВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд, **председник**
Проф. др ДРАГАН РАНЂЕЛОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ДРАГАН МЛАЂАН
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др РАДОВАН РАДОВАНОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ДАНЕ СУБОШИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др САША МИЛОЈЕВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др АЛЕКСАНДАР БОШКОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др СТЕВО ЈАЋИМОВСКИ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ЗОРАН ЂУРЂЕВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др АЛЕКСАНДРА ЉУШТИНА
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др РАДОМИР ЗЕКАВИЦА
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ДАГ КОЛАРЕВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Проф. др ТАЊА КЕСИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др ЈЕЛЕНА РАДОВИЋ-СТОЈАНОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др ДРАГОСЛАВА МИЋОВИЋ
Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др ВЕЉКО ТУРАЊАНИН
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

СЕКРЕТАРИЈАТ

Др МАРТА ТОМИЋ, ЈЕЛЕНА ПАНЦА, ВУК КУЛИЋ
Научноистраживачки центар, КПА
МИЛОШ ИВОВИЋ, ВЛАДИМИР АКСЕНТИЈЕВИЋ,
ДРАГОЉУБ МИЛУТИНОВИЋ, Информатички центар, КПА

ПРЕДГОВОР

Тематски зборник под насловом „Полиција и правосудни органи као гаранти слободе и безбедности у правној држави“ представља резултат истоименог научно-стручног скупа са међународним учешћем који се, у сурорганизацији Криминалистичко-полицијске академије у Београду, Правног факултета Универзитета у Крагујевцу и Фондације Ханс Зајдел, а уз подршку Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, одржава од 23. до 25. маја 2017. године на Тари.

Зборник садржи радове еминентних посленика науке и струке из осам земаља, чије расправе и анализе дотичу разноврстан спектар значајних актуелних питања везаних за улогу полиције и правосуђа у заштити људских права и безбедности грађана у савременим условима. Његова актуелност се огледа и у радовима који критички сагледавају однос редовног и уставног правосуђа на пољу заштите људских права, посебно имајући у виду предстојећу уставну реформу у сфери правосуђа, коју би сагласно Акционом плану за поглавље 23 у процесу приступања Републике Србије Европској унији требало спровести до краја 2017. године. Поред радова који се баве питањима уставноправне и кривичноправне заштите људских права и слобода у националној, компаративној и међународној перспективи, у публикацији су посебно заступљени радови који третирају различите проблеме везане за улогу полиције у сузбијању и превенцији кривичних дела и прекршаја, ефективну сарадњу државних органа у контроли криминалитета, као и међународну сарадњу у функцији делотворнијег и ефикаснијег одговора на проблеме организованог и високотехнолошког криминалитета, илегалних миграција, тероризма и других савремених претњи. Најзад, у фокусу једног броја радова је развој полицијске организације, односно улога полиције, њен имиџ и однос са грађанима у историјској визири и у савременим условима.

Уверени да ова публикација представља значајан допринос фонду научног и стручног знања из области правне теорије и праксе, криминалистике, криминологије, полицијских, безбедносних и сродних научних дисциплина, изражавамо наду да ће Зборник наићи на интересовање и добар пријем у широј стручној и научној јавности. Поред тога, надамо се да ће садржина овог зборника указати на значај успостављања што шире регионалне и

међународне полицијске сарадње, као и унапређивању сарадње научних, стручних и образовних институција на националном, регионалном и међународном нивоу.

На крају, изражавамо велику захвалност свим ауторима и учесницима скупа на уложеном креативном напору да резултате својих истраживања што боље представе на скупу и у овој публикацији, као и рецензентима који су својом преданошћу допринели квалитету одабира и самих радова.

У Београду, маја 2017. године

Програмски и Организациони одбор

САДРЖАЈ

Звонимир Ивановић, Валентина Баић, Оливер Лајић НАУЧНИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ПРИБАВЉАЊА ЛИЧНИХ ДОКАЗА У ПРЕДИСТРАЖНОМ ПОСТУПКУ	1
Руси Јанев ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА У ЕВРОПИ КАО ДЕО ПРИПРЕМЕ НА АКАДЕМИЈИ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА БУГАРСKE	19
Ивана Крстић-Мистрицеловић ЗАЧЕТАК ПОСЕБНИХ ЈЕДИНИЦА ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ – НАХИЈСКА МИЛИЦИЈА КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА	33
Гојко Шетка, Драгомир Јовичић САРАДЊА ПОЛИЦИЈСКИХ АГЕНЦИЈА И ТУЖИЛАШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	47
Невенко Врањеш СУДСКА КОНТРОЛА УПРАВЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА	63
Даријан Ракић ДИРЕКЦИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ТЕРОРИЗМА – БОРАЦ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И СУЗБИЈАЊА ТЕШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА У РУМУНИЈИ	81
Жељко Нинчић СИМУЛОВАНИ ПОСЛОВИ КАО СПЕЦИЈАЛНА ИСТРАЖНА МЕТОДА И ДЕО САВРЕМЕНОГ КОНЦЕПТА СУПРОТСТАВЉАЊА КРИМИНАЛУ	101
Милица Станковић, Неда Савић УЛОГА ДРЖАВЕ КАО ГАРАНТА ИНТЕГРИТЕТА И БЕЗБЕДНОСТИ СВЕДОКА И ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ СРБИЈЕ	123

Гордана Николић, Мираш Томовић, Томислав Трајковић ЗАКОНСКИ АСПЕКТИ ТАЈНОГ НАДЗОРА КОМУНИКАЦИЈА ОД СТРАНЕ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	141
Сретко Јанковић КРИМИНАЛНА ИСТОРИЈА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ	159
Бојан Јанковић, Марко Јорданов Тодоровић ФЕНОМЕН ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА И ТЕРОРИЗАМ – БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ 21. ВЕКА	173
Ивана Бјеловук, Александра Љуштина БРИЗАНТНИ ЕКСПЛОЗИВИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЊИХОВОГ РАЗЛАГАЊА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ	185
Милан Канкараш, Влада Митић, Дејан Стојковић ПРЕВЕНЦИЈА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕРОРИЗМУ	197
Драгана Спасић MODUS OPERANDI КРИЈУМЧАРЕЊА МИГРАНАТА.....	213
Sanja Đurđević LIFESTYLE AS PREDICTOR OF DIFFERENCES BETWEEN CRIMINALS AND PETTY OFFENDERS	227
Мирко Живковић ПОЛИЦИЈСКО УПОЗОРЕЊЕ КАО ПОСЕБНИ ОБЛИК ДИВЕРЗИОНОГ ПОСТУПКА У ЦИЉУ СПРЕЧАВАЊА ВРШЕЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И ПРЕВАСПИТАВАЊА МАЛОЉЕТНИКА.....	241
Ивана Радовановић, Данијела Спасић УЛОГА ШКОЛСКОГ ПОЛИЦАЈЦА У ЕТИОЛОГИЈИ И ПРЕВЕНЦИЈИ ЗЛОУПОТРЕБА ДРОГА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА	253
Ванда Божић, Жељко Никач, Бобан Симић БОРБА ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА С ОСВРТОМ НА ПЕРМАНЕНТНУ ЕДУКАЦИЈУ ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА.....	271
Бранко Лештанин КРИВИЧНОПРАВНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНЕ ТРГОВИНЕ	291

Бојан Марковић, Драган Драгаш, Борислав Бојић ЕВИДЕНТИРАЊЕ КРИМИНАЛА – РАЗЛИЧИТИ АСПЕКТИ.....	309
Далибор Кекић, Милош Миленковић ПРИМЕНА КОНЦЕПТА УПРАВЉАЊА ПРОЈЕКТИМА У ПОЛИЦИЈСКИМ СТАНИЦАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....	331
Ивана Бодрожић ПОЈАВА И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ИНКРИМИНАЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА У НАЦИОНАЛНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	343
Владимир М. Цветковић ИНФОРМИСАНОСТ ГРАЂАНА О НАДЛЕЖНОСТИМА ВАТРОГАСНО-СПАСИЛАЧКИХ ЈЕДИНИЦА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА: ДЕМОГРАФСКИ, СОЦИОЕКОНОМСКИ И ПСИХОЛОШКИ УТИЦАЈИ.....	361
Бојан Митровић, Миливој Допсај, Горан Вучковић, Радивоје Јанковић ЕФЕКТИ „ФУНКЦИОНАЛНОГ МЕТОДА“ ТРЕНИНГА ТОКОМ НАСТАВЕ СПЕЦИЈАЛНОГ ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА НА ТЕЛЕСНУ КОМПОЗИЦИЈУ СТУДЕНАТА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ	377
Viktor Sereda SOME ISSUES OF PERFORMANCE IMPROVEMENT OF PUBLIC PROSECUTION IN THE COURT OF UKRAINE UNDER THE RULE OF LAW	403
Владимир Шебек КОНЦЕПТУАЛНЕ ДИЛЕМЕ, ЛИМИТИ И СЛАБОСТИ МОДЕЛА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ	415
Славиша Крстић АКТИ РУКОВОЂЕЊА БЕЗБЕДНОСНОМ ЗАШТИТОМ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА.....	429
Наташа Марковић РЕГУЛИСАЊЕ МАТЕРИЈЕ ОРУЖЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ – АНАЛИЗА ЗАКОНА О ОРУЖЈУ И МУНИЦИЈИ ИЗ 2015. ГОДИНЕ	449
Ивана Лукнар ОРГАНИЗАЦИОНА КЛИМА У ПОЛИЦИЈИ	461

НАУЧНИ ПРИСТУП АНАЛИЗИ ПРИБАВЉАЊА ЛИЧНИХ ДОКАЗА У ПРЕДИСТРАЖНОМ ПОСТУПКУ

Звонимир Ивановић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Валентина Баић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Оливер Лајић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Када је реч о обезбеђивању личних доказа, за наше законодавство карактеристичан је дискурс различитих приступа, од којих ниједан није изворан и установљен у пракси. У процесноправном приступу, који обухвата и актуелне криминалистичке анализе и теоријске моделе, поједини теоретичари заступају партикуларни приступ, приказом једне од техника за коју су лично заинтересовани. Међутим, наведена проблематика је много комплекснија и, поред теоријског приступа, који нужно мора бити мултидисциплинаран, захтева и емпиријски приступ односно изучавање властите праксе.

Полазећи од претпоставке да се оваквим приступом може пројектовати нова методологија у раду криминалистичке полиције, и да се могу установити оквирне процедуре у поступку испитивања персоналних извора, аутори у раду представљају концепт будућег емпиријског истраживања ове проблематике. Један од основних циљева којим се воде, јесте јачање капацитета српске полиције за променом досадашње методологије рада и подршка у превазилажењу „импровизације“ и лоше праксе, која се у довољној мери није заснивала на примени адекватних

криминалистичких и психолошких знања, већ се задовољавала једноставним „оперативним“ аспектима професије и искуством, које само по себи није било довољно.

Анализом актуелног стања могуће је утврдити да у досадашњем раду криминалистичке полиције на просторима бивше Југославије, па и Републике Србије, никада није установљена методологија испитивања персоналних извора. Имајући у виду наведено, као и значај персоналних доказа и њихово прикупљање у складу са одредбама Европске Конвенције о људским правима и основним слободама (ЕЦХПР), још једном је важно указати на важност ове проблематике, као и на потенцијални допринос изучавања властите праксе.

Кључне речи: испитивање, саслушање, лични, персонални докази, персонали извори, предистражни поступак.

УВОД

Прикупљање обавештења од грађана¹ спада у најчешће примењиване радње у предистражном поступку, које имају велики оперативни значај уколико су обавештења прибављена у првим фазама рада, поводом конкретног криминалног догађаја. Истовремено, ова обавештења, као и друга сазнања до којих је полиција дошла вршењем других мера и радњи, доприносе успешној реализацији криминалистичке обраде (Ивановић, Баић, 2016; Pavliček, 2013).

Иако је значај материјалних доказа неприкосновен, успех криминалистичке истраге је у великој мери условљен информацијама које се добијају од сведока, жртве или осумњиченог (Baldwin, 1993; McGurk, Carr & McGurk, 1993; Milne & Bull, 1999; Shaw, 2002). Персонални докази никада нису губили на важности из најмање два разлога. Као прво, код одређеног броја кривичних дела материјални докази не постоје. Друго, за утврђивање њихове доказне вредности неопходан је човек, било да се ради о директним учесни-

¹Тумачење одредбе чл. 286 ст. 1 и 2 и чл. 288 ЗКП пружа могућност да се радња прикупљања обавештења посматра у ширем и ужем смислу (Жарковић, Ивановић, 2014). У ширем смислу прикупљање обавештења представља активност целокупног криминалистичко-оперативног ангажовања полиције које за циљ има откривање и расветљавање кривичних дела и проналажење и лишење слободе њихових учинилаца, као и друге активности којима се остварује и унапређује безбедност грађана и имовине, пружа подршка владавини права и обезбеђује остваривање Уставом и законом утврђених људских и мањинских права и слобода. Генерално, ова активност се врши у циљу обављања полицијских послова предвиђених ЗОП чл. 30. У ужем смислу, прикупљање обавештења представља општу оперативно-тактичку радњу предвиђену како ЗКП-ом тако и ЗОП-ом, која се у циљу прибављања сазнања значајних за спречавање и сузбијање криминалитета односно прекршаја реализује: у неформалном поступку, у поступку без доказног значаја, обављањем разговора са различитим категоријама грађана.

цима догађаја (извршилац кривичног дела, жртва), сведоцима или другим посредним изворима информација (Фејеш, 2011; Roso, 1995).

Имајући у виду да је циљ испитивања персоналних извора прибавити информације које су тачне, релевантне и потпуне (Ивановић, Баић, 2016), можемо констатовати да је овај поступак сложен и захтеван. Комплексност произилази из неколико разлога. Као прво, не постоје стандардизовани поступци испитивања персоналних извора, већ се они могу разликовати у погледу намене, обима и садржаја. Друго, персонални извори могу бити разне категорије лица, као што су деца, малолетници, старије особе, жене, особе специфичног понашања, тј. телесно оштећене особе, проститутке, психички ненормалне особе са лакшим и тежим менталним или карактерним поремећајима итд. (Ивановић, Баић, 2016), због чега се испитивање не може водити на стриктно структурисан начин са тачно утврђеним процедурама (Walters, 2002). Истовремено, ове категорије лица могу бити особе различитог пола, узраста, професије, интелектуалног, образовног и културног нивоа и материјалног и социјалног статуса, што битно усложњава не само поступак испитивања него и њихову процену према психолошким карактеристикама које су доминантне у структури личности (Ивановић, Баић, 2016). Треће, посматрано са аспекта извршиоца кривичног дела, основна карактеристика испитивања је стална опрезност и тенденција ускраћивања изјава, због страха од правних санкција, осећаја стида (извршеног кривичног дела) и страха од освете због умешаности других особа (Deljkić, Džerina, 2016; Heaton-Armstrong, Sheperd, Gudjonsson & Wolchover, 2006). Четврто, саставни део поступка испитивања је процена истинитости исказа (Баић, Коларевић, Ивановић, 2015; Yuille, 1988). Доношење одлуке о обмањујућем понашању је компликовано из неколико разлога (Баић, Арех, 2015; Баић, Арех, Батић, 2016). Као прво, не постоји типично обмањујуће понашање и типични вербални, вокални и невербални знакови који су повезани са обмањивањем. Друго, особе током лагања могу показивати различите обрасце понашања. Обмањујуће понашање је под утицајем више чинилаца који се не односе само на личност, њену способност и мотивацију, већ се односе и на тзв. ситуационе чиниоце као што су комплексност лажи, висина казне, као и сам стил испитивања. Пето, као и код других типова оцењивања, тако и код испитивања у форензичком контексту, коначни закључци треба да проистекну првенствено из податка до којих се дошло у предкривичном поступку, јер се приликом утврђивања објективне истине цене и друге врсте доказа (Ивановић, Баић, 2016). И коначно, испитивање персоналних извора је у извесној мери комплексно и активно збивање, које у себи крије сталну опасност од погрешних корака и мањкавости, што у крајњем случају може довести до тога да изјаве испитаника садрже информације које су непотпуне, недоследне и пре свега нетачне.

ПРАКСА ПОЛИЦИЈСКОГ ИСПИТИВАЊА У СВЕТУ

Полицијске технике испитивања персоналних извора, посебно осумњичених особа, развијале су се више од једног века (Deljkić, Džepina, 2016). Историјски гледано, криминалистичка полиција је користила широк спектар различитих тактика и метода испитивања, које су за циљ имале разбијање отпора осумњиченог и добијање признања (Areh, Walsh & Bull, 2015). Раније натуралистичке студије пронашле су констелацију различитих техника које су у употреби (Kassin, Leo, Meissner, Richman, Colwell, Leach & Fon, 2007; Leo, 1996a; Soukara, Bull, Vrij, Turner & Cherryman, 2009). Неке од тих техника обухватају облике принуде и манипулације, као што су: минимизирање (укључује примену тактика застрашивања осумњичених особа) и максимизирање (обухвата тактике којима се умањује озбиљност извршеног дела и последица, како би се придобила осумњичена особе) (Kassin & McNall, 1991), хумано насупрот доминантног (Häkkinen, Ask, Kebbell, Alison & Granhag, 2009), оптуживање насупрот прикупљања информација (Meissner, Redlich, Bhatt & Brandon, 2012) itd.

Савремени приступи у неким деловима света укључују нешто суптилније технике које се делимично заснивају на психолошкој манипулацији осумњичених (Redlich & Meissner 2009; Walsh, Redlich, Oxburgh & Myklebust, 2016). Главни циљ манипулативних приступа јесте добијање признања од оних за које се верује да су криви, односно за оне за које се верује да су извршиоци кривичног дела (Redlich & Meissner, 2009). Овакав доказ признања, иако варљив и данас је изузетно цењен у кривичном праву нпр. САД, али и других земаља (Kassin, Kukucka, Lawson & DeCarlo, 2013). Током година, психолошке методе испитивања осумњичених особа постале су више специјализоване и софистициране, како би осумњичене особе за које се претпоставља да су криве – навеле да признају кривично дело (Leo, 1992; Davis & O'Donohue, 2004; Ofshe & Leo, 1997; Leo & Liu, 2009). Другим речима, савремене технике полицијског испитивања осумњичених особа биле су дизајниране како би се манипулисало одлукама само оних особа које су умешане у извршење кривичног дела, односно особа за које се сматра да су криве (Deljkić, Džepina, 2016; Ofshe & Leo, 1997).

На темељу анализе и прегледа релевантнијих литерарних извора идентификована су два различита приступа у испитивању осумњичених: конвенционални (традиционални) и етички приступ (истражни интервју). Основни циљ конвенционалног приступа испитивања је „сламање“ отпора осумњичене особе и признање кривичног дела. Према наводима појединих аутора у оквиру конвенционалног приступа примењују се технике испитивања као што су: директно и индиректно испитивање, постављање сугестивних питања, умањивање и увеличавање ега, умањивање и увеличавање озбиљности злочина, пројектовање кривице, рационализација итд. (Hess & Hess-Orthmann,

2010). Већина конвенционалних техника испитивања ослања се на симпатичке приступе, који су дизајнирани да минимизирају моралну озбиљност злочина и усмере кривицу (за извршено кривично дело) поред осумњиченог и на друге особе или околности (Inbau, Reid & Buckley, 1986).

Најприсутнија и најпознатија техника конвенционалног, оптужујућег приступа у испитивању осумњичених особа је Реидова техника (Inbau, Reid, Buckley & Jaunc, 2013), која се највише примењује у Северној Америци и у неким азијским земљама (Goodman-Delahunty, Martschuk & Dhami, 2014). Ова техника се састоји од девет корака који се међусобно преклапају и комбинују са циљем сламања отпора, као и мотивисања осумњиченог за давањем признања (Hartwig, Granhag & Vrij, 2005). Претпоставка од које се полази јесте да осумњичена особа неће добровољно признати извршење кривичног дела, због страха од последица које ће уследити након признања.

У најчешће коришћене технике принудног испитивања убрајају се (Kassin et al., 2007): позивање на личне интересе осумњичених; нуђење моралних оправдања за извршено кривично дело; прекидање порицања и приговора осумњичених; наговештавање да постоје докази; позивање на вероисповест или савест осумњичених; минимизација и максимизација.

У погледу валидности принудних техника постоје дивергентна становишта. С једне стране егзистира мишљење да су ове технике веома ефикасне и да доводе до правих признања (Redlich & Mcissncr, 2009). С друге стране, сматра се да су ове технике неморалне (Vrij, 2008) и мање ефикасне у добијању признања (Holmberg & Christianson, 2002; Kelly, Redlich, Evans & Meissner, 2014). Оно што је важно споменути јесте да принудне технике испитивања никада нису били предмет научне валидације односно евалуације (Areh, Walsh & Bull, 2015). Као такве, засноване су на ауторитету аутора и њиховим непоткрепљеним претпоставкама (Vrij, 2008). Vrij (2008) такође наводи и друге примедбе:

- примена трикова и обмањивања приликом испитивања осумњичених (нпр. навођење фиктивних доказа) је забрањена у већини земаља, што значи да се такве технике не могу користити; трикови и обмањивање нису етични, иако су у питању криминалци;
- психолошка манипулација применом трикова и обмањивања може водити лажним признањима, тј. признањима оних који су невини;
- технике притисака могу довести и до тзв. бумеранг ефекта, односно смањења сугестибилности осумњиченог; у том случају и они осумњичени који би признали могу негирати извршење кривичног дела, иако су га уистину извршили (Gudjnossn, 1995);
- технике максимизирања које се заснивају тзв. блефирању могу довести до негативног ефекта, тј. изазвати код осумњиченог цинизам и осећај надмоћи, уколико се увери да испитивач лаже;

- лагање и обмањивање може подстаћи полицијске службенике да лажу и служе се триковима како би оправдали лагање и у другим контекстима (Leo 1992).

Насупрот конвенционалном приступу, етички приступ, који се фокусира на прикупљање информација, има за циљ утврђивање објективне истине и чињеничног стања (Bull & Soukara, 2010). Британски ПЕАЦЕ модел је један од најпознатијих етичких приступа у испитивању осумњичених, који укључује и аудио или видео снимање за праћење испитивања (Walsh & Bull, 2013). Овај модел је 1993. године имплементиран у Енглеској и Велсу и потврђен кроз Стратегију истражног испитивања АЦПО. У оквиру ПЕАЦЕ модела разматрају се питања која се тичу: успостављања професионалног односа са лицем са којим се обавља разговор, значај методичности у поступању према испитанику, увођење личног стила и приступа код којег је могуће отворено постављати питања, вођење рачуна о томе где обављати разговор и питање проблема сугестибилности. ПЕАЦЕ модел промовише комуникацију без осуђивања, активно слушање (без прекидања), употребу отворених питања и избегавање неодговарајућих питања као што су затворена питања типа да-не, питања вишеструког избора, питања за навођење, као и питања са принудним одговором (Snook, Luther, Quinlan & Milne, 2012).

Етичко испитивање одбацује и сматра незаконитим било који облик децепције, манипулације, као и насилне методе испитивања. Шеперд (Shepherd, 1991) етичко испитивање описује као технику којом полицијски службеник изражава спремност да прихвати право испитаника да буде третиран достојанствено, као и његово право на слободан избор да размењује односно не размењује информације (Schollum, 2005). Истраживања показују да осумњичени могу бити вољнији да сарађују са истражитељима уколико су третирани етички и са поштовањем (Vandcrhailen, Vervaeke & Holinberg, 2011).

ПЕАЦЕ модел се понекад употпуњује и применом СУЕ технике², која се односи на стратешку примену доказа (Granhag & Hartwig, 2008; Granhag & Strömwall, 2002; Granhag, Strömwall & Hartwig, 2007; Hartwig, Granhag & Strömwall, 2007; Hartwig, Granhag, Strömwall & Kronkvist, 2006; Hartwig, Granhag & Vrij, 2005). То је метод који осумњиченом у извесној мери онемогућава да у складу са презентованим доказима измишља или фалсификује свој исказ. Докази се стратешки касније обелодањују током испитивања (Granhag & Hartwig, 2015; Granhag, Stromwall & Hartwig, 2007). Први корак СУЕ технике јесте да осумњичени опише своје активности, наравно у зависности од извршеног кривичног дела, околности итд. У другој фази, испитивач наставља са постављањем питања, док се у трећој фази откривају докази осумњиченом. У случају контрадикторности између изјаве и доказа, од осумњиченог се тражи додатно објашњење.

2 The Strategic Use of Evidence.

Резултати истраживања (Evans, Meissner, Ross, Houston, Russano & Horgan, 2013; Goodman-Pelahnnty et al., 2014) показују да су приступи који се темеље на изградњи међусобног поверења са осумњиченом особом (у циљу прикупљања информација) ефикаснији од оптужујућих или принудних техника. Према мишљењу Меисснер и сарадника (Meissner, et al., 2012) и методе прикупљања информација и принудне технике могу повећати вероватноћу добијања истинитог признања, с том разликом што принудне технике могу повећати вероватноћу добијања лажних признања од особа које су невине.

Генерални закључак који је произашао из емпиријских студија након имплементације ПАЦЕ модела јесте да је уочен драстичан пад примене манипулативних техника (Gudjonsson, 2003; Moston & Engelberg, 1993; Moston & Stephenson, 1993; Pearse & Gudjonsson, 1996; Soukara, Bull & Vrij, 2002; Williamson, 1993). Међу британским полицијским службеницима постоји распрострањено мишљење да је број признања опао као резултат непосредног утицаја имплементације ПАЦЕ акта³ (Gudjonson, 2003), док одређени аутори (Moston et al., 1992; Moston & Stephenson 1993) наводе да су многе студије које су спроведене пре и после имплементације ПАЦЕ акта показале да је учесталост признања мала. У целини посматрано, откад је ПАЦЕ акт представљен, није дошло до смањивања броја осумњичених особа које су признале дело током испитивања (Hartwig, 2005).

Разлике између америчке и енглеске литературе о испитивању осумњичених наводе на размишљање. Модели су и даље јасно базирани на интерогацији и добијању признања, а онда и на добијању чињеница. Многе технике су превише сложене или превише непоуздане, или и једно и друго. Док има убедљивих аргумената који говоре у прилог добијања лажних признања, потребан је опрез.

ПРАКСА ПОЛИЦИЈСКОГ ИСПИТИВАЊА У СРБИЈА

Док су технике испитивања персоналних извора у свету релативно добро истражене, то није случај у Србији. До 1991. године југословенски (самим тим и српски) стручњаци за спровођење закона, а касније и српски стручњаци, нису развијали властиту истраживачку праксу. Будући да на нашим просторима никада није била спроведена студија која се односила на праксу

³ Усвајање ПАЦЕ акта – Закона о полицији и доказима у кривичном поступку (*Police and Criminal Evidence Act – PACE*), за циљ је имало осигурати прихватљивост полицијских доказа на суду те успоставити равнотежу између овлаштења британске полиције и права и слобода грађана (Canter & Youngs, 2009). Закон је прописао услове под којима се спроводи истражни интервју са осумњиченим особама и сведоцима, као и правила која се односе на визуелна и аудио снимања полицијских испитивања. Данас је полицијско испитивање у Великој Британији регулисано Законом о кривичном поступку и истрази (*Criminal Procedure and Investigation Act*) из 1996. године, те Правилима о поступању приликом притварања, третмана и испитивања особа или тзв. Code C (Yue Ma, 2007).

полицијског испитивања, остало је непознато које су технике испитивања коришћене и које су технике биле основа за испитивање осумњичених, па и других персоналних извора.

С друге стране, у нашем законодавству је у погледу обезбеђивања личних доказа постојао веома специфичан дискурс различитих теоријских приступа, од којих ниједан није изворан. У процесноправном приступу, који обухвата и актуелне криминалистичке анализе и теоријске моделе, поједини теоретичари су заступали партикуларни приступ, приказом једне од техника за коју су били лично заинтересовани. Међутим, све се сводило на теоријска промишљања и предлоге, али не и на њихову имплементацију у раду полиције. У погледу имплементације, постојали су покушаји појединих међународних институција, као што је Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), да реше актуелно стање у овој области, организовањем обуке или тренинга у вештинама полицијских службеника у вођењу интервјуа. Међутим, оваквим спорадичним активностима и нестандартизовним приступом, без планирања одрживости није постигнута задовољавајућа ефикасност. Истовремено, обука није пружила задовољавајуће резултате и због чињенице да велики број полицијских службеника није спроводио научено у пракси.

Анализом актуелног стања могуће је утврдити да криминалистичка пракса нажалост није претерано посвећивала пажње значају имплементације одређених тактика и вештина у прикупљању обавештења од персоналних извора. Оваква пракса је делом последица схватања да свако уме комуницирати и да се вештина усавршава искуством. Дакле, осећај субјективне компетенције врло је често елиминисао потребу дубљег изучавања и оспособљавања посебно криминалистичке полиције у овој области. Други разлог је тај што је генерално постојала затвореност и отпор полиције према изучавању властите праксе.

На основу претходно изреченог, мишљења смо да је проблематика испитивања персоналних извора комплексна и да поред теоријског приступа који нужно мора бити мултидисциплинаран, захтева и емпиријски приступ односно изучавање властите праксе. Полазећи од претпоставке да се оваквим приступом може пројектовати нова методологија у раду криминалистичке полиције, као и установити оквирне процедуре у поступку испитивања персоналних извора, у делу који следи аутори представљају концепт будућег емпиријског истраживања ове проблематике. Циљ истраживања усмерен је на јачање капацитета српске полиције за променом досадашње методологије рада у поступку испитивања персоналних извора и подршка у превазилажењу „импровизације“ и лоше праксе која се у довољној мери није заснивала на примени адекватних криминалистичких и психолошких знања, већ се задовољавала једноставним „оперативним“ аспектима профе-

сије и искуством, које само по себи није било довољно. Овај захтев се посебно намеће и из најмање два разлога.

- Методологија рада криминалистичке полиције у поступку испитивања персоналних извора (осумњичени, сведок, жртва итд.) никад није установљена у Републици Србији, као и у бившим југословенским републикама.⁴
- Савремени рад полиције не захтева само примену знања које спадају у домен права, већ захтева и много ширу примену одређених научних знања, као и поступање у складу са одредбама Европске Конвенције о људским правима и основним слободама (ЕЦХП).

Основни концепт истраживања

Истраживање које би се спровело у свим већим полицијским управама на подручју Републике Србије обухватило би испитивање у реалним условима, као и анализу судова и мишљења припадника криминалистичке полиције.

Истраживање у реалним условима би подразумевало неколико поступака. Први поступак подразумевао би анализу стручне литературе из области прибављања личних доказа, на регионалном и глобалном нивоу. Из овог истраживања очекују се смернице које би се могле компоновати са резултатима емпиријског истраживања судова и ставова иностраних стручњака који директно примењују савладане методе, технике и стратегије у разговору са различитим категоријама лица. Овај корак је неопходан како би прескочили замке које са собом носи директно емпиријско истраживање без постављања здравих основа за надоградњу. Наиме, неопходно је проучити ко је и на који начин до сада, у којим системима и како прилазио проблематици која је овде у питању. Учење на туђим грешкама спречава наше грешке. Већ помињано увођење ПЕАЦЕ модела указује да је неопходан дугогодишњи и мукотрпан рад у циљу добијања употребљивог и ефикасног модела.

Емпиријско истраживање подразумевало би анализирање аудио-снимака разговора које би криминалистичка полиција водила током криминалистичке истраге са персоналним изворима информација (осумњичени, сведок, очевидац, жртва). Овај квалитативни истраживачки метод укључује пригодно узорковање, аудио-снимке и транскрипте. Други поступак би подразумевао процену начина и тока испитивања од стране 5–10 независних процењивача, експерата из различитих области (правници, криминалисти, психолози) који би за време испитивања били присутни у засебним просторијама (тамо где су такве просторије присутне и слободне за коришћење, како не би реметили ток испитивања), у којима би имали

⁴ После распада бивше СФРЈ у Словенији је по овом питању највише учињено, мада никада није реализовано објављивање Приручника за испитивање, иако је то било планирано 2003. године. Данас се у Словенији за разлику од Србије или других бивших југословенских република, тежи ка увођењу енглеског ПЕАЦЕ модела испитивања.

могућност да чују и виде ток испитивања. Испитивање ставова, судова и мишљења би се спровело кроз истраживање путем анкетирања припадника криминалистичке полиције. Истраживање би подразумевало да испитаници анонимно попуњавају истраживачки инструмент (упитник) у сврху добијања података (*self report*) о начину њиховог поступања и примене различитих техника испитивања. Истраживачки инструмент би био посебно припремљен за потребе истраживања и сачињавао би одређени број питања на које би испитаници одговарали означавањем вредности на тзв. Ликертовој скали (1 = никад; 2 = ретко; 3 = понекад; 4 = често; 5 = увек).

У истраживању би учествовало 500–1.000 припадника криминалистичке полиције који најмање 15 година раде на пословима сузбијања криминалитета, запослених у већим полицијским управама на подручју Републике Србије. Сви прикупљени подаци били би обрађени статистичким програмом СПСС. У статистичкој обради података били би коришћени мултиваријантни поступци. Судови и ставови испитаника би се мерили и могућношћу увођења нових варијабли кроз давање прилике да испитаници унесу и своја запажања, мишљења у давању одговора путем такозваног „отвореног одговора“.

Смисао је да истраживањем добијемо конкретније и потпуније резултате у погледу поступања припадника криминалистичке полиције у поступку испитивања. Након научне анализе било би неопходно сачинити извештај који би представио смернице за развој поступања полиције у вези са личним доказима и исказима персоналних извора. У том смислу, конкретну подршку би могла дати и засебна комисија састављена од стране представника испитаника који су учествовали у истраживању, која би могла да састави овакав извештај.

Имплементирање смерница и препорука би се одредило кроз израду приручника за спровођење испитивања, као и осмишљавања концепта обуке припадника криминалистичке полиције, коју би даље спроводили верификовани носиоци обуке у одређеним циклусима. Одрживост се може пројектовати и кроз константну ревалуацију резултата примене смерница коју би вршила комисија у одређеном периоду након завршене обуке (на шест месеци или дуже у периоду од пет година). Оно што се оваквом систематиком постиже јесте да се и креатори система и корисници истог јављају као конструктивни критичари поменутог, чиме се омогућава и уплив нових идеја и техника у обуку и резултате такве обуке.

НАУЧНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

Незадовољавајућа ефикасност у поступку испитивања персоналних извора информација налаже потребу за истраживањем полицијске праксе и истовремено њеним унапређењем. Друго, имајући у виду све

израженију проблематику криминала, постоји озбиљан захтев не само за променом досадашње праксе испитивања, већ и за стицањем нових знања и вештина у циљу професионалног и одговорног поступања које подразумева: примену основних правила вођења разговора, фер и миран разговор у којем осумњичени може изразити своје позиције, избегавање тактике узнемиравања, избегавање принуде, успостављање односа поверења, пажљиво и активно слушање.

За припрему обуке криминалистичке полиције, као и приручника за испитивање, потребно је располагати резултатима научних истраживања, односно користити знања стечена истраживањем vlastite праксе. Уз примену праксе и искуства иностраних полиција, на описани начин могуће је пројектовати најефикаснији концепт обуке, који одговара раду српске полиције и који може информисати и унапредити њену праксу. Истовремено, предметно истраживање било би први увид истраживача у подручје које се односи на проблематику полицијског испитивања у Републици Србији.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Указивање на неопходност комплетнијег и стратешки свеобухватнијег приступа проблематици полицијског испитивања основна је сврха овог рада. И поред разумевања потребе за истраживањем ове проблематике као разумевања њене логике, у нашој земљи није постојао шири фронт релевантних државних (у обзир долазе само оне институције које у оквирима својих курикулума имају предмете који се баве овом проблематиком у ужем смислу) и научних институција које би потпомогле анализу актуелне полицијске праксе у поступку испитивања осумњичених, као и других персоналних извора. Овај проблем нису решили ни спорадични покушаји иностраних институција, из разлога које смо навели у претходном делу рада.

Имајући у виду да је објективност исказа и даље једно од кључних питања доказивања у кривичном поступку (Жарковић, Ивановић, 2014; Фејеш, 2011), неоспорна је чињеница да се мора тежити ка истраживању метода и техника испитивања персоналних извора, којима би се потпомогло добијање истинитих и целовитих исказа. Полицијски интервјуи нису место где треба испробавати неиспитане методе, већ научно засноване методе, којима се може квалитативно побољшати степен искоришћености информационог потенцијала испитиваног лица. Дакле, наука може допринети побољшању полицијске праксе утврђивањем методологије рада полиције и оквирних процедура у испитивању персоналних извора. Немогућност утврђивања потпуних процедура произилази из чињенице да персонални извори показују изражену ин-

дивидуалну варијабилност у погледу функционисања и психолошких тенденција. С друге стране, полицијско испитивање никако не подразумева испитивање применом једне технике. Испитивачи треба да користе збир техника и метода јер ефикасност испитивања зависи управо од комбинације или редоследа примењиваних техника (Walsh & Bull, 2010). Ефективност технике можда није иста као када се користи појединачно или када се користи у комбинацији са другим техникама (Kelly, Miller, Redlich, Kleinman, 2013).

ЛИТЕРАТУРА

1. Areh, I., Walsh, D. & Bull, R. (2015). Police Interrogation Practice in Slovenia. *Psychology Crime and Law*, 1–29.
2. Баић, В., Арех., И. (2015). *Детекција лагања*. Београд: Синапса едисије.
3. Баић, В., Арех, И., Батић, С. (2016). The differences in the nonverbal behavior of people who lie and those who speak the truth. *7th International Scientific Conference. Contemporary Trends in Social Control of Crime*. Ohrid, Republic of Macedonia, 30–31 May 2016.
4. Баић, В., Коларевић, Д., Ивановић, З. (2015). Kognitivne sposobnosti kao potencijalni činilac tačnosti procene iskaza. *Kriminalistička teorija i praksa* 3, 127–140.
5. Baldwin, J. (1992). *Video-taping of police interviews with suspects – an evaluation*. Police Research Series: Paper No.1. Home Office: London.
6. Baldwin, J. (1993). Police interview techniques – establishing truth or proof? *British Journal of Criminology*, 33, 325–351.
7. Bull, R. & Soukara, S. (2010). Four studies of what really happens in police interviews. In G. D. Lassiter & C. A. Meissner (Eds.), *Police interrogations and false confessions: Current research, practice, and policy recommendations* (pp. 81–95). Washington, DC: American Psychological Association.
8. Canter, D. & Youngs, D. (2009). *Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action*. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd.
9. Davis, D. & O'Donohue, W. T. (2004). *The road to perdition: "Extreme influence" tactics in the interrogation room*. In W. T. O'Donohue, E. Levensky (Eds.) *Handbook of forensic psychology* (pp. 897–996). New York, Elsevier Academic Press.
10. Deljković, I., Džepina, I. (2016). *Tehnike ispitivanja osumnjičenih osoba*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
11. Evans, J. R., Meissner, C. A., Ross, A. B., Houston, K. A., Russano, M. B. & Horgan, A. J. (2013). Obtaining guilty knowledge in human intelligence

- interrogations: Comparing paradigm. *Journal of Applied Research in Memory & Cognition* 2, 83–88.
12. Фејеш, И. (2011). Модели испитивања окривљеног и сведока у савременом кривичном поступку. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1, 141–166.
 13. Goodman-Delahunty, J., Martschuk, N. & Dhami, M. K. (2014). Interviewing high value detainees: Securing cooperation and disclosures. *Applied Cognitive Psychology*, 28, 883–897.
 14. Granhag P. A. & Hartwig, M. (2008). A new theoretical perspective on deception detection: On the psychology of instrumental mind reading. *Psychology, Crime & Law*, 14, 189–200.
 15. Granhag, P. A. & Hartwig, M. (2015). The Strategic Use of Evidence Technique: A conceptual overview. In P. A. Granhag, A. Vrij & B. Verschuere (Eds.), *Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches* (pp. 231–251). Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
 16. Granhag, P. A. & Stromwall, L. A. (2002). Repeated interrogations: Verbal and nonverbal cues to deception. *Applied Cognitive Psychology*, 16, 243–257.
 17. Granhag, P. A., Stromwall, L. A. & Hartwig, M. (2007). The SUE technique: The way to interview to detect deception. *Forensic Update*, 88, 25–29.
 18. Gudjonsson, G. H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: A handbook* (2nd ed.). Chichester, UK: Wiley.
 19. Häkkänen, H., Ask, K., Kebbell, M., Alison, L. & Granhag, P. A. (2009). Police officers' views of effective interview tactics with suspects: The effects of weight of case evidence and discomfort with ambiguity. *Applied Cognitive Psychology*, 23, 468–481.
 20. Hartwig, M. (2005). *Interrogating to Detect Deception and Truth: Effects of Strategic Use of Evidence*. Sweden: Department of Psychology, Göteborg University.
 21. Hartwig, M., Granhag, P. A. & Stromwall, L. A. (2007). Guilty and innocent suspects' strategies during police interrogations. *Psychology, Crime & Law*, 13, 213–227.
 22. Hartwig, M., Granhag, P. A., Stromwall, L. & Kronkvist, O. (2006). Strategic use of evidence during police interrogations: When training to detect deception works. *Law and Human behavior*, 30, 603–619.
 23. Hartwig, M., Granhag, P. A., Vrij, A. (2005). Police interrogation from a social psychology perspective. *Policing & Society*, 15 (4), 379–399.
 24. Heaton-Armstrong, A., Sheperd, E., Gudjonsson, G., Wolchover, D. (2006). *Witness testimony: Psychological, investigative and evidential perspectives*. Oxford: Oxford University Press.

25. Hess, K. M., Hess Orthmann, C. (2010). *Criminal Investigation*. Delmar Cengage Learning.
26. Holmberg, U. & Christianson, S. A. (2002). Murderers' and sexual offenders' experiences of police interviews and their inclination to admit or deny crimes. *Behavioral Sciences & the Law*, 20, 31–45.
27. Inbau, F. E., Reid, J. E. & Buckley, J. P. (1986). *Criminal interrogation and confessions*. Williams & Watkins: Baltimore.
28. Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P. & Jayne, B. C. (2013). *Criminal interrogations and confessions* (5th ed.). Burlingame, MA: Jones & Bartlett Learning.
29. Ивановић, З., Баић, В. (2016). *Тактика обезбеђивања исказа*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
30. Kassin, S. M., Leo, R. A., Meissner, C. A., Richman, K. D., Colwell, L. H., Leach, A. M. & Fon, D. L. (2007). Police interviewing and interrogation: A self-report survey of police practices and beliefs. *Law and Human Behavior*, 31, 381–400.
31. Kassin, S. M. & McNall, K. (1991). Police interrogations and confessions: Communicating promises and threats by pragmatic implication. *Law and Human Behavior*, 15, 233–251.
32. Kelly, C. E., Miller, J. C., Redlich, A. D. & Kleinman, S. M. (2013). A taxonomy of interrogation methods. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19, 165–178.
33. Kelly, C. E., Redlich, A. D., Evans, J. R. & Meissner, C. A. (2014). Interview and interrogation methods: Effects on confession accuracy. In G. Bruinsma & D. Weisburd (Eds.), *Encyclopedia of criminology and criminal justice* (pp. 2673–2679). New York: Springer.
34. Leo, R. A. (1992). From coercion to deception: the changing nature of police interrogation in America. *Crime, Law and Social Change*, 18, pp 33–59.
35. Leo, R. A. (1996b). Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86, 266–303.
36. Leo, R. A. & Liu, B. (2009). What do potential jurors know about police interrogation techniques and false confessions? *Behavioral Sciences and the Law*, 27(3), 381–399.
37. McGurk, B. J., Carr, M. J. & McGurk, D. (1993). Investigative interviewing courses for police officers: an evaluation. Police Research Series: Paper No. 4. Home Office: London.
38. Meissner, C. A., Redlich, A. D., Bhatt, S. & Brandon, S. (2012). Interview and interrogation methods and their effects on true and false confessions. *Campbell Systematic Reviews*, 13.
39. Milne, R. & Bull, R (1999). *Investigative Interviewing: psychology and practice*. John Wiley and Sons Ltd: Chichester.
40. Moston, S. & Engleberg, T. (1993). Police questioning techniques in tape recorded interviews with criminal suspects. *Policing and Society*, 3, 223–237.

41. Moston S., & Stephenson, G. M. (1993). *The questioning and interviewing of suspects outside the police station*. Royal Commission on Criminal Justice research study No. 22. London: HMSO.
42. Ofshe, R. J. & Leo, R. A. (1997). The social psychology of police interrogation: The theory and classification of true and false confessions. *Studies in Law, Politics and Society*, 16, 1–99.
43. Pavliček, J. (2013). *Kriminalistički intervju*. Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje.
44. Pearse, J. & Gudjonsson, G. H. (1996). Police interviewing techniques at two south London police stations, *Psychology Crime and Law*, 3, 63–74.
45. Redlich, A. D. & Meissner, C. A. (2009). Techniques and controversies on the interrogation of suspects: The artful practice versus the scientific study. In J. Skeem, K. Douglas & S. Lilienfeld (Eds.), *Psychological science in the courtroom: Controversies and consensus* (pp. 124–148). New York: Guilford Publications, Inc.
46. Roso, Z. (1995). *Informativni razgovor i intervju*. II izmjenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova.
47. Shepherd, E. (1991). Ethical interviewing. *Policing*, Vol. 7, pp. 42–60.
48. Schollum, M. (2005). *Investigative interviewing*. Office of the Commissioner of Police. Wellington.
49. Snook, B., Luther, K., Quinlan, H. & Milne, R. (2012). Let 'em talk! A field study of police questioning practices of suspects and accused persons. *Criminal Justice and Behavior*, 39, 1328–1339.
50. Soukara, S., Bull, R. & Vrij, A. (2002). Police detectives' aims regarding their interviews with suspects: Any change at the turn of the millenium? *International Journal of Police Science and Management*, 4, 101–114.
51. *Police Science and Management*, 4, 101–114
52. Soukara, S., Bull, R., Vrij, A., Turner, M. & Cherryman, J. (2009). What really happens in police interviews of suspects? Tactics and confessions. *Psychology, Crime & Law*, 15, 493–506.
53. Жарковић, М., Ивановић, З. (2014). *Криминалистичка тактика*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
54. Vanderhallen, M., Vervaeke, G. & Holmberg, U. (2011). Witness and suspect perceptions of working alliance and interviewing style. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 110–130.
55. Vrij, A. (2008). *Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities*. Chichester: John Wiley & Sons.
56. Walsh, D. & Bull, R. (2010). What really is effective in interviews with suspects? A study comparing interviewing skills against interviewing outcomes. *Legal and Criminological Psychology*, 15, 305–321.

57. Walsh, D. & Bull, R. (2013). The investigation and investigative interviewing of benefit fraud suspects in the UK: Historical and contemporary perspectives. In B. Cooper, D. Griesel & M. Ternes (Eds), *Applied issues in investigative interviewing, eyewitness memory, and credibility assessment* (pp. 33–58). New York: Springer.
58. Walsh, D., Redlich, A. Oxburgh, G. & Myklebust, T. (2016). Interview and interrogations of suspects: Obtaining the truth, not just confessions. In D. Walsh, G. Oxburgh, A. Redlich & T. Myklebust (Eds.). *International developments and practices in investigative interviewing and interrogation: Volume 2 (Suspects)*. London: Routledge.
59. Walters, S. B. (2002). *Principles of kinesic interview and interrogation*. CRC Press: Washington DC.
60. Williamson, T. (1993). Review and prospect. In Eric Shepherd (ed.) Aspects of police interviewing. *Issues in Criminological and Legal Psychology*, 18, 57–59.
61. Yue Ma (2007). A comparative view of the law of interrogation. *International Criminal Justice Review* 17, 5–26.
62. Yuille, J. C. (1989). *Credibility assessment*. Dordrecht: Kluwer Academic.

SCIENTIFIC APPROACH TO ANALYSIS OF PERSONAL EVIDENCE PROVISION IN PRE-TRIAL CRIMINAL PROCEDURE

Abstract: Regarding the provision of personal evidence in our legislation there is very specific discourse of different approaches, none of which is original and established in practice. In procedural law approach, which includes the current criminal analysis and theoretical models, some theorists advocate particular approach, showing one of the techniques for which they are personally interested. However, this issue is much more complex, and in addition to theoretical approaches which must necessarily be multidisciplinary, it also requires empirical approach, i.e. the study of their own practices.

Assuming that throughout this approach there can be designed a new methodology in the work of the criminal police, as well as establish a framework procedures in the course of investigative interviewing, police questioning and interrogation, the authors of the article present the concept of the future empirical research of this issue. One of the main objectives which is of the utmost importance is to strengthen the capacity of the Serbian police to change the current

work methodology and support in overcoming the “improvisation” and bad practice, which was not sufficiently based on the application of appropriate criminal and psychological knowledge, but was satisfied with simple “operational” aspects of the profession and experience, which in itself was not enough.

By the analysis of the current situation it is possible to determine that the previous work of criminal police in the former Yugoslavia, including the Republic of Serbia has never established methodology for provision of personal evidence. Given the above and the importance of personal evidence and their collection in accordance with the provisions of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR), once again it is important to point out the importance of this issue, as well as the potential contribution to the study of their own practice.

Keywords: interrogation, police questioning, personal evidence, pre-trial procedure, investigative interviewing .

ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА У ЕВРОПИ КАО ДЕО ПРИПРЕМЕ НА АКАДЕМИЈИ МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА БУГАРСКЕ

Доц. др Руси Јанев

Академија Министарства унутрашњих послова Републике Бугарске
e-mail: rousi_yanev@abv.bg

Апстракт: Научни чланак има следећи опсег: увод; карактеристике наставног програма дисциплине „Европска полицијска сарадња“; облици сарадње представљају централни део материјала дисциплине; заштита информације и закључак.

Актуелност материје заснива се како на спремности Бугарске да примењује одредбе у вези са укидањем пасошке и визне контроле на унутрашњим границама држава чланица Европске уније и експлоатише Шенгенски информативни систем, тако и на потреби за ефикасном полицијском сарадњом како би се обезбедила сигурност заједнице, спречио криминал и очувао јавни ред и мир у Европи.

У духу традиције Академије МУП-а да благовремено реагује на потребе за квалитетном припремом својих полазника и студената у новим сегментима вишег образовања и научних истраживања у области европске безбедности, академско веће прихватило је наставни програм нове дисциплине – „Европска полицијска сарадња“, која се од 2010. године успешно предаје на смеру Спречавање криминала и очување јавног реда и мира за бечелор студије и смер „Стратешко руковођење и управљање безбедности и очување јавног реда и мира“ за магистарске студије. Разматрани су и предуслови за прихватање новог наставног програма за европску полицијску сарадњу током 2015. године.

У материји дисциплине акценат је на заједничким и специфичним облицима европске полицијске сарадње у шенгенском простору и југоисточној Европи. Специјални облици су дифе-

ренцирани према врсти реализоване полицијске делатности – безбедносна, обавештајна и истражна.

Заштита информација при реализацији европске полицијске сарадње анализирана је у последњем делу чланка.

Кључне речи: европска полицијска сарадња, наставни програм, универзални облици, специјални облици, контролисана испорука, прекогранично посматрање.

УВОД

Обезбеђивање слободног кретања људи, робе и капитала у вези је са ефикасном полицијском, царинском и судском сарадњом међу одговарајућим институцијама европских држава. Спремност специјализованих полицијских органа на заједничко деловање и координацију приликом дејства против криминала, обезбеђивање безбедности заједнице и очување јавног реда и мира у шенгенском простору и југоисточној Европи важан је услов за мир грађана који уживају своја права и слободе. Мисија виших полицијских школа и академија јесте да припреме компетентне службенике за ефикасну примену закона не само у државама у којима упражњавају своје право, већ по потреби и на међународном нивоу.

Током јула 2009. године, Академско веће Академије Министарства унутрашњих послова (АМУП) Републике Бугарске прихватило је актуелизовани наставни план за припрему полазника курса и студената основних академских студија за стицање степена стручне спреме „бечелор“ на смеру „Деловање против криминала и очување јавног реда и мира“ (ДПКОЈРМ). Утврђивањем плана био је прихваћен и наставни програм за нови обавезни предмет „Европска полицијска сарадња“ (ЕПС). Оснивање тог предмета диктирале су две основне претпоставке. Прва је била у вези са оценом експерата Европске комисије о постојању специјализованог професионалног вишег образовања и обуке у Бугарској, који ће гарантовати ефикасну полицијску сарадњу у шенгенском простору. Друга претпоставка била је потреба за систематизовањем предавања материје која ће обухватити међународну двострану и вишестрану полицијску сарадњу и обуку будућих специјалиста Министарства унутрашњих послова (МУП) за деловање против прекограничног организованог криминала и очување јавног реда и мира у Европи.¹

У периоду од 2010. до 2015. године специјализовани лектори европске полицијске сарадње на АМУП-у проценили су да постоји потреба за новом систематизацијом тематског опсега. Своју компетентност у овој наставној

¹ Јанев, Р. Полицейското сътрудничество в шенгенското пространство – част от висшето специално образование в Академията на МВР на Република България, в: *Бюлетин Факултет „Полиция“*, бр. 31. Академия на МВР, София, 2013, стр. 22–23.

дисциплини побољшали су путем: добијања докторског степена код једних; хабилитацијом код других; разрађивањем савремених дидактичких материјала за наставу укључујући и научноистраживачке чланке; добијањем нових знања учешћем у међународним пројектима и обукама у вези са применом облика европске полицијске сарадње, укључујући и оне у оквиру Конвенције о полицијској сарадњи Југоисточне Европе. Наведена чињенична стања наметнула су коришћење њиховог капацитета приликом предавања обновљеног материјала ове дисциплине. Предмет Европска полицијска сарадња био је укључен као изборни у наставни план мастер студија студената смера „Стратешко руковођење и управљање безбедношћу и очувањем јавног реда“ (СРУБОЈР) на АМУП-у. Системска анализа квалитета наставе дисциплине ЕПС и предавача довела је до доношења одлуке за њено усавршавање побољшањем методике предавања на основу програма.

Током јуна 2015. године припремљен је нови наставни план предмета ЕПС за основне академске студије за степен бечелор, а предавања ове дисциплине почела су школске године 2015/2016.

Овај научни чланак описује и објашњава карактеристике наставног програма предмета „Европска полицијска сарадња“ и садржај наставног материјала овог предмета, са акцентом на облицима сарадње.

КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА ПРЕДМЕТА „ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА“

Програм обавезног наставног предмета „Европска полицијска сарадња“ намењен је припреми курсиста и студената основних академских студија првог степена смерова „Деловање против криминала и очување јавног реда и мира“ и „Гранична полиција“ на факултету „Полиција“. На основу посебног програма, као изборни предмет, прилагођен условима припреме студената на мастер студијама смера СРУБОЈР, нуди информације о европској полицијској сарадњи.

Програм обухвата материју која је посвећена двостраној и вишестраној полицијској сарадњи између држава које примењују шенгенска правила и оних које су ратификовале Конвенцију о полицијској сарадњи у југоисточној Европи (укључујући и Бугарску и Србију). Он се састоји из два дела – општег и специјализованог.

Општи део програма тематски обухвата суштину, правне основе и субјекте европске полицијске сарадње – од међународне и националне организације европске полицијске сарадње, преко шенгенског информативног система и овлашћења органа МУП-а за њено коришћење, до уопштеног прегледа облика ЕПС и њихових разлика на основу различитих критеријума.

Специјализовани део баца светло на облике ЕПС – од универзалних до посебних, карактеристичних за основне полицијске делатности (безбедносне, обавештајне и истражне).

На основним академским студијама, овај наставни предмет је у вези са обавезним, изборним и факултативним наставним предметима међу којима су „Деловање против организованог криминала“, „Надзор и контрола државне границе“, „Полицијско право“, „Кривично право“, „Основе оперативно истражне делатности“, „Оперативно-тактичка припрема“, „Оперативно истражна делатност при деловању против конвенционалног криминала“, „Оперативно истражна делатност при деловању против економског криминала“, „Криминалистика“, „Кривично процесно право“, „Руковођење полицијом“, „Право Европске уније“, „Шенгенско законодавство“, „Заштита људских права“, које похађају студенти смера ДПКОЈРМ. Наставни предмет ЕПС похађа се током VIII семестра редовних студија и X семестра ванредних студија. Овај предмет обогаћује знања стечена другим предметима и нуди знања и практичне вештине приликом реализације европске полицијске сарадње.

Циљ овог наставног предмета јесте да студенти добију теоријска знања и практичне вештине за законску и ефикасну полицијску сарадњу у оквиру шенгенског простора и других европских региона. Овај циљ постиже се решавањем следећих задатака: одржавају се предавања; организују се семинари и практичне вежбе; врше се контролни и завршни испити како би се одредио ниво усвојеног наставног материјала; коначна оцена одређује се испитом на крају семестра.

Методе обуке обухватају: усмено и визуелно излагање наставног материјала, као и дискусију о њему; самостални рад; демонстрацију и вежбе.²

Као изборни предмет мастер студија смера СРУБОЈР, ЕПС је повезана са предметима „Право Европске уније“, „Стратешко руковођење системом за безбедност и јавни ред и мир“, „Превенција криминала“ и „Чување и контрола европских граница“.

Наставни материјал овог предмета користе специјализанти АМУП-а, службеници МУП-а, истраживачи научних института и виших школа и сви које занима међународна полицијска сарадња.

² Јанев, Р. Полицијското сьтрудничество в шенгенското пространство - част от висшето специално образование в Академията на МВР на Република България, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 31. Академия на МВР, София, 2013, стр. 25.

ОБЛИЦИ САРАДЊЕ – ОСНОВНИ АКЦЕНАТ МАТЕРИЈЕ ПРЕДМЕТА „ЕВРОПСКА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА“

Општа стања

Облици европске полициске сарадње деле се у две основне групе. Критеријуми поделе обухватају делатности, мере и догађаје, који су део једног одређеног облика. Прва група обухвата опште (универзалне) облике, а друга – специјалне. Што је шири опсег специфичне делатности у одређеном облику то се он више опредељује као општи облик сарадње. А што је специфичнија одређена делатност сарадње, то је дати облик ближи специјалним.

Општи (универзални) облици подразумевају размену информација потребних за спречавање или ограничавање криминала са међународним елементима и размену информација са официрима за везу.

Специјални облици деле се у три подгрупе. Прва подгрупа обухвата делатности, мере и активности које су карактеристичне за безбедносну делатност полициских органа; друга подгрупа односи се на обавештајну делатност, а трећа на истражну.

У прву групу специјалних облика спадају: изградња и експлоатација директних средстава комуникације у граничним областима, мешовите патроле државном границом, прекограничне операције истраге и прекогранично спровођење хитне потраге.

Друга подгрупа специјалних облика подразумева: прекогранични надзор, контролу испоруке и рад на прикривеној истрази.

Трећа подгрупа подразумева прикупљање доказа у случају директне опасности од активности организованих криминалних група и приликом откривања злочина са међународним елементима, заштита сведока и мешовити истраживачки тимови.³

Размена информација као универзални облик полициске сарадње

Размена информација приликом спровођења закона у шенгенском простору и југоисточној Европи подразумева предају и/или добијање података из информативних фондова органа за спровођење закона, од органа локалне самоуправе, од правних или физичких лица.

³ Јанев, Р. Полицейското сътрудничество в Шенгенското пространство и Югоизточна Европа – съвременен подход за превенция на транснационалната организирана престъпност, в: *Сборник доклади от научна сесия “Превантивната политика и съвременната престъпност”*, изд. на Българската асоциация по криминологија. София, 2012, стр. 283–284.

Достављена информација треба да буде до те мере детаљна да адресант може да да реалну процену њене вредности за спречавање евентуалне претње јавној безбедности или јавном реду или за благовремено откривање, документовање и истраживање злочина, претежно са међународним елементом.⁴

Опсег размене информација подразумева:

- податке о лицима која учествују у организованој криминалној делатности; оперативну информацију о вези међу лицима о којима постоје подаци да планирају или припремају злочин са међународним елементом; информацију о структури криминалних организација и група и карактеристичним моделима понашања њихових чланова и руководиоца; информацију о времену, месту и врсти припреманог злочина или његовог покушаја;
- оперативну информацију о документима, предметима и стварима, средствима за злочин;⁵
- врсту, вредност, место налажења и трансформацију имовине добијене криминалном активношћу;
- нове сфере и облике прекограничног и прекограничног злочина и конкретне начине за извршење истих;
- резултате криминолошких истраживања у областима са порастом тешких злочина са међународним елементом;
- постојећу законску регулативу која садржи одредбе о превенцији, откривању и истраживању злочина.

Када се, помоћу специфичних оперативних истражних метода и техничких и специјалних обавештајних средстава информација добије, полицијски органи сарађују у складу са њиховим националним законодавством. Они гарантују једнаки стандард безбедности предатих података у процесу размене информација, као што је предвиђено одредбама одговарајућих националних закона.

Размена информација у пограничним рејонима регулише се двостраним споразумима. Споразуми предвиђају стварање заједничких полицијско-царинских центара како би се размена информација олакшала. У њима полицијски и царински службеници пограничних земаља непосредно сарађују како би анализирали и предавали информације. Центри имају помоћну улогу у координацији европске полицијске сарадње, независно од званичних контаката, кореспонденције и размене оперативне информације путем националних централних јединица.

4 Јанев, Р., С. Михов, П. Николов. Европско полицејско сьтрудничество в Шенген, в: *Бюлетин Факултет "Полиција", бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 87.*

5 Јанев, Р. Правила за работа с Националната шенгенска информационна система, в: *Бюлетин Факултет "Полиција", бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 238–241.*

Други универзални облик полицијске сарадње је делатност официра за везу. Они су представници држава, послати су у иностранство да би створили и одржавали контакте са органима за спровођење закона у земљи или организацији, како би спречили или истражили злочин. Команда официра регулише се путем двостраног споразума.⁶ Циљ је јачање и побољшање сарадње путем размене информација, приликом одговора на молбу за узајамну полицијску помоћ по питању правних и кривичних проблема и по линији обавеза органа, који су одговорни за надзор граница. Официри за везу достављају информације и испуњавају своје обавезе у складу са инструкцијама које су добили од земље која их је послала и од земље у коју су послати.

Специјални облици европске полицијске сарадње

Безбедносна делатност

Специјални облици европске полицијске сарадње у области безбедносне делатности подразумевају експлоатацију директних средстава комуникације у граничним областима, мешовите патроле дуж државне границе, прекограничне операције истраге и спровођење хитне потраге.

Изградња и експлоатација *директних средстава комуникације* у граничним областима подразумевају:

- телефонску, радио и телекс везу и друге директне линије за пренос информације;
- размену опреме или слање службеника за везу који су опремљени одговарајућом радио опремом;
- проширивање фреквенцијских канала који се користе у граничним зонама;
- обезбеђивање заједничких веза за полицијске структуре које су активне у тим зонама;
- координирање програма за испоруку опреме за везу у циљу инсталирања стандардизованих и компатибилних комуникацијских система.

Мешовите патроле дуж државне границе формирају се и функционишу у циљу избегавања опасности за јавни ред и мир и борбе са незаконским прекограничним делатностима.⁷ У граничним зонама службеници учествују у прекограничним операцијама потраге за избеглим и несталим лицима.

Полицијски службеници једне од земаља споразума, који *на својој територији прате* лице које је ухваћено и побегло приликом вршења или учешћа у кривичном делу, могу, у складу са двостраним споразумом, наста-

⁶ Станчев, И. Конвенција за полицейско сљтрудничество в Югоизточна Европа, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 281–282.

⁷ На истом месту, стр. 300.

вити своје праћење на територији друге државе из споразума, а да при томе нису претходно тражили дозволу те државе, када се узме у обзир посебна ургентност ситуације, и када није могуће да се благовремено обавесте одговорни органи. Исто се примењује и када је праћено лице побегло из притвора или док је издржавало казну која подразумева лишење слободе.

Двострани споразуми одређују на која кривична дела је примењиво спровођење хитне потраге путем детаљног списка, или путем његовог проширења на сва кривична дела која су подложна екстрадицији.

Спровођење хитне потраге врши се у складу са једном од процедура, које су дефинисане у двостраним споразумима за примену:

1. службеници који врше потрагу немају право да хапсе лице за којим се трага;

2. ако се не упути молба за прекид спровођења хитне потраге и ако компетентни локални органи нису у стању да реагују довољно брзо, службеници који врше потрагу могу да задрже лице које за којим се трага, док службеници друге стране споразума, на чијој се територији врши потрага, не буду у стању да одреде идентитет лица и да исто ухапсе.

Спровођење хитне потраге врши се у областима и периодима који су одређени у двостраним споразумима, или без временских и просторних ограничења. Лице које су ухапсили компетентни органи може бити задржано како би било саслушано без обзира на његово држављанство. Ако лице није држављанин земље на чијој територији је ухапшено, оно се ослобађа не касније од шест сати након привођења, при чему се не рачунају сати између поноћи и девет ујутру, осим уколико компетентни локални органи нису претходно добили молбу за притварање у циљу екстрадиције у било ком облику.⁸

Оперативно истражна делатност

Специјални облици европске полицијске сарадње у области оперативно истражних радњи подразумевају прекогранични надзор, контролисану испоруку и рад на прикривеној истрази.

Прекогранични надзор је радња специјализованих органа за спровођење закона за прекогранично или прекогранично праћење лица која су на основу прикупљених фактичких података под сумњом да су извршила злочин (најчешће са међународним елементом) или учествовала у њему. Овај надзор врши се у одређеном периоду током којег се прате лица која прелазе границу или границе држава. Праћење је примењива оперативна метода из

⁸ Јанев, Р., С. Стојанов. Европско полицијско сјтрудничество при осъществяване на трансгранично наблюдение и трансгранично преследване, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 261.

дела специјалних обавештајних средстава, при чему се њеном употребом визуелно и путем техничких средстава одређује, открива и документује кретање контролисаних лица. Основа за захтев за прекогранични надзор је молба за правну помоћ, коју шаље компетентни орган државе на чијој територији је почело праћење у суседној или другој држави. Она се подноси на основу одредби за међународну правну помоћ уколико постоји кривични поступак против кривичног дела за које се предвиђа казна лишавања слободе или мера која подразумева притвор лица не краћи од годину дана. Потребно је да је извршено дело, наведено у кривичним законима како земље која подноси молбу тако и земље замољене државе као злочин, и основне карактеристике тог злочина треба да се поклапају, независно од разлика у њиховим компонентама. У дозволи за прекогранични надзор компетентни органи одређују услове за његову реализацију, укључујући и могућност да органи који раде на праћењу из партнерских полицијских структура носе оружје на туђој територији. Надзор се прекида када није добијена дозвола за њега до пет сати након преласка границе.

Својство субјеката који врше прекогранични надзор имају специјализовани органи за спровођење закона самих држава, који имају изричита законска права, наведена у националном законодавству, да врше спољни (тајни) надзор појединача или група лица на захтев или с одлуком органа судских власти.⁹

Контролисана испорука је оперативна метода која се примењује при коришћењу електронске и механичке опреме и супстанци, ради документовања делатности контролисаних лица и објекта с циљем припреме материјалних доказних средстава за дати кривични поступак или у вези са очувањем националне безбедности. Суштина контролисане испоруке јесте у томе да контролисано лице увози, извози, преноси или у транзиту превози кроз територију државе ствар, предмет или средство злочина. Контролисано испоруком сматрају се и методе путем којих се допушта изношење с територије једне или неколико земаља (односно пролазак кроз те земље или увоз у њих) наркотичких супстанци и прекурсора, њима аналогних супстанци или супстанци које их замењују, које су нелегално послате или су под сумњом да су нелегално послате, уз знање и под контролом компетентних органа тих земаља како би лица која су укључена у илегалну трговину била откривена.¹⁰

Покретање међународне контролисане испоруке врши се на два нивоа – на полицијском нивоу и на нивоу органа судске власти. Једна држава може да дозволи контролисану испоруку на својој територији, нарочито код предмета који су повезани са злочином, или приликом истраге злочина

9 Янев, Р. Полицијско сьтрудничество в Югоизточна Европа в областта на трансграничното наблюдение, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 29. Академия на МВР, София, 2011, стр. 136.

10 Янев, Р., С. Михов, П. Николов. Европейско полицейско сьтрудничество в Шенген, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 96–100.

који подлежу екстрадицији, ако држава која подноси молбу докаже да би без реализације те методе проналажење починиоца или канала за распрос-трањене било веома тешко. Ако садржај контролисане испоруке предста-вља одређени ризик за лица која у њој учествују, или претњу за заједницу, замољена страна има право да тражи поштовање одређених услова пре него што прихвати или одбије захтев.

Прикривена истрага

Прикривену истрагу у контексту европске полицијске сарадње врше службеници са полицијским оперативно-истражним функцијама и/или функцијама за потеру у специјализованој структурној јединици. Она се заснива на добровољним принципима и специјализацији, користи се уколико је потреба за њом доказана и при постојању објективне могућности да се продере у прекограничне организоване криминалне групе и на тај начин се обезбеди надзор над њима како би се обезбедили подаци о тешким злочинима са предумишљајем и о организацији њихових делатности.

Истрага се врши након добијања сагласности компетентног органа државе (најчешће судске) на основу претходно добијене молбе за премештање службеника. Држава, подносилац молбе, подноси молбу само уколико истрага криминалне радње или откривање организоване криминалне групе или организације не би били могући на други начин или су ти начини веома отежани. На територији замољене стране операције прикривене истраге ограничене су на поједине и привремене. Њихова припрема реализује се уском сарадњом међу ангажованим службеницима договорених страна. Премештањем и радњама тајног агента руководи замољена страна, која је одговорна за његове поступке и у сваком тренутку може да захтева прекид операције. Специјализовани службеници прихватне државе пружају истражном тајном агенту сву неопходну подршку за време операције на својој територији.

У нарочито хитним случајевима, када постоји опасност од откривања идентитета службеника, његов боравак на територији друге стране дозвољен је без добијања претходне сагласности. У тим случајевима услови за премештање требају бити испуњени. Делатности тајних агената треба да буду ограничени на ниво који је апсолутно неопходан како би његово тајно представљање било одрживо или осигурава његову безбедност. Замољена страна одмах обавештава о премештању и у сваком тренутку може да захтева прекид операције. Стране предузимају све неопходне мере заштите, како би сачувале у тајности идентитет истражног тајног агента и како би гарантовали његову/њену безбедност, чак и након прекида наименовања.¹¹

11 Јанев, Р. Разследване под прикритие в условията на полицейското сътрудничество в Югоизточна Европа, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 29. Академия на МВР, София,

Специјални облици европске полициске сарадње,
карактеристични за истражне делатности

Специфични облици европске полициске сарадње, који су карактеристични за истражне делатности, подразумевају прикупљање доказа, заштиту сведока и мешовите истражне тимове.

У случају непосредне опасности од вршења транснационалне организоване криминалне активности, одређени органи који на то имају права, уколико су овлашћени на основу њиховог националног законодавства, могу да поднесу молбу за прикупљање доказа, укључујући ту и молбу за рације, претраге и заплене. Ако молбу није поднео судски орган, одговорни судски орган треба одмах да буде обавештен о поднетој молби, као и о посебним чињеничким стањима случаја, који имплицирају непосредну опасност.

Представљање резултата предузетих мера стране која подноси молбу захтева званични судски захтев који подносе компетентни судски органи. Ако је потребно хитно представљање резултата предузетих мера, замољени орган може предати резултате директно органу који је поднео молбу. У случају да је замољени орган полициски, представљање резултата захтева претходно добијање сагласности компетентног судског органа.

Одговорни органи земаља, који су овлашћени за заштиту сведока сарађују директно у области програма за заштиту сведока. Сарадња подразумева размену информације, сарадњу у вези са логистиком, као и прихватање лица која су под заштитом. За сваки конкретан случај потписује се споразум за прихватање лица која су под заштитом у циљу регулације права и обавеза.

Лице које је под заштитом треба да буде под истом у оквиру програма за заштиту сведока стране која подноси молбу.¹² Лице које је под заштитом се не укључује у програм заштите сведока замољене стране. Приликом предузимања додатних пратећих мера у вези са заштитом таквих лица примењује се национално законодавство замољене државе.

По међусобном споразуму, одговорни органи две или више земаља могу основати *мешовити тим за истрагу*, са конкретним циљем и за ограничени период. Мешовити тим за истрагу формира се онда када истрага криминалних радњи у једној држави захтева сложене и комплексне делатности које се тичу друге државе или неколико држава које врше истраге које захтевају координисана и усклађена деловања.

У захтеву за формирање мешовитог тима за истрагу наводи се орган који је поднео захтев, циљ тима, државе у којима ће се водити истрага и пред-

2011, http://www.academy.mvr.bg/Scientific_activity/default.htm, стр. 147–150.

12 Станчев, И. Конвенција за полициско сјтрудничество в Југоисточна Европа, в: *Бюлетин Факултет "Полиција"*, бр. 27. Академия на МВР, София, 2010, стр. 282.

лози за чланове тима. Тим се формира у земљи у којој се очекује да ће бити вођена истрага.¹³

У складу са националним законодавством и у оквирима своје компетентности члан мешовитог тима за истрагу може да представи тиму информацију коју поседује држава која га шаље у циљу вођења истраге.

Заштита информације приликом европске полицијске сарадње

Полицијски органи углавном обезбеђују основну заштиту целокупне информације која је добијена од друге државе. Они предузимају све неопходне мере, укључујући ту и обавезу на дискрецију и поверљивост, омогућавање приступа информацији само овлашћеним службеницима, заштиту личних података и опште техничке и процедуралне мере за обезбеђивање сигурности информације.

Свако непоштовање правних одредби од стране која је добила информацију, које се односи на заштиту послате поверљиве информације, одмах се пријављује органу који је ту информацију послало. У овој пријави треба да буду наведена чињенична стања и последице овог прекршаја, као и мере које су предузете за ограничавање последица и спречавање будућих прекршаја овог типа.

ЗАКЉУЧАК

Настава из предмета ЕПС на Академији МУП-а Републике Бугарске прати тематски опсег савременог наставног програма. Методика предавања и дидактички материјали обнављају се у случају промена и усавршавања компетентних органа у вези са применом различитих облика сарадње. Утицај на динамику наставног процеса имају и резултати делатности међународних полицијских организација, као што су Интерпол и Европол, као и националних тачака за контакте из држава које примењују шенгенске правне регулативе и оних које су ратификовале Конвенцију о полицијској сарадњи у југоисточној Европи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Станчев, И. Конвенција за полицејско сѓтрудничество в Југоисточна Европа, в: *Бюлетин Факултет "Полиција"*, бр. 27. Академия на МВР. Софија, 2010.

¹³ Joint Investigation Teams. Manual, Europol, 2008; Guide on EU Member States Legislation on Joint Investigation Teams. Europol & Eurojust, 2008.

2. Янев, Р. Правила за работа с Националната шенгенска информационна система, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР. София, 2010.
3. Янев, Р., С. Михов, П. Николов. Европейско полицейско сътрудничество в Шенген, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР. София, 2010.
4. Янев, Р., С. Стоянов. Европейско полицейско сътрудничество при осъществяване на прекогранично наблюдение и прекогранично преследване, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 27. Академия на МВР. София, 2010.
5. Янев, Р. Полицейско сътрудничество в Югоизточна Европа в областта на прекограничното наблюдение, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 29. Академия на МВР. София, 2011.
6. Янев, Р. Разследване под прикритие в условията на полицейското сътрудничество в Югоизточна Европа, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 29. Академия на МВР. София, 2011, http://www.academy.mvr.bg/Scientific_activity/default.htm.
7. Янев, Р. Полицейското сътрудничество в Шенгенското пространство и Югоизточна Европа – съвременен подход за превенция на транснационалната организирана престъпност, в: *Сборник доклади от научна сесия "Превантивната политика и съвременната престъпност"*, изд. на Българската асоциация по криминология. София, 2012.
8. Янев, Р. Полицейското сътрудничество в шенгенското пространство - част от висшето специално образование в Академията на МВР на Република България, в: *Бюлетин Факултет "Полиция"*, бр. 31. Академия на МВР. София, 2013 .
9. Joint Investigation Teams. Manual. Europol, 2008.
10. Guide on EU Member States Legislation on Joint Investigation Teams. Europol & Eurojust, 2008.

POLICE COOPERATION IN EUROPE AS PART OF TEACHING MATERIAL IN THE ACADEMY OF THE MINISTRY OF INTERIOR OF BULGARIA

Assistant Professor Rousi Yanev, Ph.D.

Academy of the Ministry of Interior of the Republic of Bulgaria
e-mail: rousi_yanev@abv.bg

Abstract: The scientific paper contains the following: introduction; description of the curriculum of the course “European police cooperation”; forms of cooperation as an accent in the matter of the discipline, protection of information and conclusion.

The actuality of the matter is objectified by the readiness of Bulgaria to apply the provisions relating to the abolition of passport and visa control at internal borders of the Member States of the European Union and the operation of the Schengen Information System, as well as by the need for effective police cooperation to ensure Community security, combating crime and maintaining public order in Europe.

In the spirit of the traditions of the Academy of the Ministry of Interior to promptly respond to the need for quality special training of cadets and students in new segments of higher education and research in the field of European security, the academic council has adopted the curriculum of a new discipline – “European police cooperation” which has been taught successfully since 2010 within the program titled “Fighting crime and public order” at the bachelor’s degree, and the program titled “Strategic leadership and management of security and public order” at the master’s degree. The preconditions for adoption of the new curriculum in European police cooperation in 2015 are also considered.

Accents in the matter of the discipline are general and special forms of European police cooperation in the Schengen area and South-eastern Europe. Special forms are differentiated according to the type of performed police activity – security, operative-investigative and investigative.

Protection of information in the implementation of European police cooperation is analytically reviewed in the last part of the paper.

Keywords: European police cooperation, curriculum, universal forms, special forms, controlled delivery, border surveillance.

ЗАЧЕТАК ПОСЕБНИХ ЈЕДИНИЦА ПОЛИЦИЈЕ У СРБИЈИ – НАХИЈСКА МИЛИЦИЈА КНЕЗА МИЛОША ОБРЕНОВИЋА¹

Доц. др Ивана Крстић-Мистрицеловић
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Посебне јединице полиције у Србији, без обзира на различите називе и облике које су током историје имале, суштински су биле намењене одбрани постојећег поретка. Идеја одржавања на власти, која је настала истовремено са образовањем политичке власти у најстаријим државама, реализована је у различитим временима и на различитим просторима на разне начине и разним средствима. Формирање посебних оружаних формација својствено готово свим државама без обзира на карактер власти која је у њима организована, није остало непознато ни нововековној српској држави. Кнез Милош Обреновић прибегло је стварању наоружаних одреда тзв. нахијске милиције у Србији одмах након гушења Ђакове буне 1825. године. Намеран да убудуће не допусти изненађења налик овој првој буни против домаће власти, кнез Милош је наложио нахијским старешинама да изаберу одређени број момака који ће бити спремни да реагују у случају било какве претње по успостављени поредак. Ови одреди нахијске милиције, сачињени од наоружаних момака са редовном платом из народне касе, били су модел организовања посебних јединица полиције у Србији током читавог XIX века, али и узор коме су се одлучујући политички чиниоци окренули у време обнове српске државне самосталности након распада југословенске државе. Без обзира на разлике које су у различитим периодима постојале у погледу назива и организације ових посебних полицијских формација,

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту Криминалистичко-полицијске академије *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*.

надлежност им је у суштини остала она коју им је кнез Милош определио још 1825. године.

Кључне речи: *кнез Милош, Ђакова буна, нахијска милиција, посебне јединице полиције.*

УВОД

У раздобљу постојања мешовите српско-турске управе у Србији (1815–1830), кнез Милош је успео да поступним преношењем надлежности са турских на новоформиране домаће органе власти фактички еманципује Србију од Турске. Користећи споразум са Марашли Али-пашом као основ формирања управне власти у Србији, Милош је упоредо са развлашћивањем Турака власт концентрисао у својим рукама.

Процес усредсређења власти у рукама врховног кнеза остварен је кроз две фазе: пошто је успешно елиминисао конкуренте у врховној власти, Милош је централизовао власт и постао неограничени господар у Србији. Док је борбу са Турцима водио дипломатским начином, у обрачуна са домаћим старешинама које су тражиле учешће у власти први народни поглавар је скидао свилене рукавице. На удару се прво нашла Народна канцеларија. Заузимањем места председника Народне канцеларије и постављањем њених чланова из редова мање виђених старешина, Милош ју је свео на своје надлештво са извесном судском надлежношћу. Избор локалних старешина, право које су српском народу признавали чак и Турци, замењен је њиховим постављањем од кнеза. Народне и старешинске скупштине, које је Милош често сазивао и чији је рад диктирао, нити су биле представничка тела, нити су имале функцију контроле управљања земљом.

Полицијска власт била је поверена домаћим и турским органима. Фактички носиоци извршних полицијских овлашћења били су нахијски и кнежински кнезови и сеоски кметови, а надзорну функцију имао је муселим. Дозволу да Срби задрже оружје ради обезбеђења мира и реда, кнез Милош је искористио за увођење наоружаних „пандура коначких“, ангажованих у личној служби кнеза и угледних старешина, и „пандура општих“, задужених за одржавање јавног реда и безбедности царских друмова од хајдука. Схватајући јавну власт као очински апсолутизам над малолетним народом, Милош је морао дознавати расположење народа да би благовремено реаговао. Незадовољство Милошевом управом, стално присутно и изражавано у облику протеста, завера и буна, наметало је потребу да кнез буде обавештен о свим збивањима у земљи. Тај задатак био је поверен поменутиим локалним полицијским органима.

Буна која је 1825. године избила у смедеревској нахији, одакле се проширила и на пожаревачку нахију, указала је на недовољност постојећег поли-

цијског апарата за одржање поретка. Иако је повод био готово безначајан, последице тзв. Ђакове буне биле су значајне за доградњу апарата принуде. Изненађен буном, кнез Милош је након њеног гушења приступио образовању озбиљнијих снага безбедности – специфичних војно-полицијских јединица у нахијама и мреже доушника у целој земљи.

ЂАКОВА БУНА ОБЕЛОДАЊУЈЕ НЕДОСТАТКЕ МИЛОШЕВОГ АПАРАТА ПРИНУДЕ

Незадовољство народа Милошевом управом, нарочито рђавим административним и судским апаратом, било је у јесен 1824. године огромно. Осетивши то, кнез је у новембру најавио реформу Народног суда у Државни савет, који би са њим вршио све народне послове², али је реформа због завере у рудничкој и пожешкој нахији крајем 1824. године одложена. У јануару 1825. године кнез смедеревске нахије Петар Вулићевић ухватио је једног сељака из Селевца умешаног у заверу, али су његово одвођење спречили наоружани мештани. Кнез им је предао кривца и вратио се у Азању, где га је чекало ново изненађење: сељаци побуњени због високог пореза и насиља својих кнезова. Извештен о томе, кнез Милош је у смедеревску нахију послао свог брата Јована Обреновића, Симу Паштрмца и кнеза Милутина Савића Гарашанина са наоружаним момцима да испитају узроке нереда. У исто време кнезу Милосаву Здравковићу Ресавцу наредио је да са 20 наоружаних момака оде у Хасан-пашину Паланку, а кнезу Петру Вулићевићу да од сеоских кметова „одакле су они созакљатници“ захтева да их предају, под претњом да ће у противном он сам тамо доћи „пак онда неће се ни криви ни прави гледати“.³

Јован Обреновић и Гарашанин су са својим одредима Јасеничана и Лепеничана отишли у Азању, одакле су известили Милоша да се бунтовници не туже на њега, већ траже да им уместо Петра Вулићевића кнез буде Милоје Ђак. Њихови момци су се, међутим, придружили бунтовницима, а метежнике је успео да примири Јован Обреновић обећањем да ће Милош изаћи у сусрет њиховим захтевима. И Милош је позвао побуњенике да дођу „да се разумно и братски договоримо [...] ако ви за ваше добро налазите, ја не само што ћу све кнезове нахијске изменити, већ готов сам и сам измакнути се [...] ово све ја чиним да крв између нас браће не падне, да нам срамота од других царства не буде и да благополучије наше, које сваки дан од премилостивог цара очекујемо, из руку не бацимо“.⁴

2 Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, II (1821–1826), Београд 1909, 322.

3 Одговор кнеза Милоша Јеврему Обреновићу, 11. јануар 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, прир. Василије Крстић и Никола Петровић, Београд 1973, 201, бр. 59.

4 Милош свему народу Нахије смедеревске, 17. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 217, бр. 142.

Изгледало је да ће се ствар на томе свршити, али су Јасеничани и Лепеничани по повратку кућама узбунили народ причом о догађајима у смедеревској нахији. Искупљени кметови и народ јасеничке кнежине тражили су смањење пореза и постављање Андрије Јокића за кнеза. Кнез Милош је већ био послао своје људе по Јокића, те је овај трговац из Тополе 16. јануара стигао у Крагујевац и потврђен за кнеза. Смедеревским побуњеницима, пак, Милош није мислио добро, „само се бојао да му Ђак не умакне“.⁵ Од намераваног доласка у Паланку и обрачуна са побуњеницима Милош је одустао због неповољног развоја догађаја. Извештен да се народ у смедеревској нахији и кнежинама јасеничкој и лепеничкој опет узбунио, Милош је 17. јануара потврдио Милутина Ђорђевића за лепеничког кнеза и Милоја Ђака за смедеревског кнеза. Народ пожаревачке нахије који се такође побунио, молио је преко Јована Обреновића кнеза Милоша да му учини неке олакшице и прекрати неке „зулуме“⁶.

Милоје Ђак је 19. јануара стигао у Жабаре, где се састао са Милошевим изасланицима. Иако је привидно пристао на умирење, Ђак је наставио опадати Милоша и његову управу.⁷ Милошеве уходе јављале су о незадовољству народа постојећом администрацијом и високим порезом, чија употреба није била ни под каквом контролом.⁸ Са званичне скупштине држане у Тополи 20. јануара, побуњеници су Милошу упутили представку тражећи да: укине кнежевски зулум и потврди за кнезове лица која народ изабере, умањи порезе и укине новоуведене ђумруке и скеларину, допусти слободу трговине (изузев странцима и бившим кнезовима), умањи кулук и прекине олако да „сече“ (да нико не буде погубљен без сагласности кнежинске скупштине).⁹ Милош је Ђаку одговорио истог дана да „ће му послати јеште једанпут кметове на разговор“.¹⁰

Побуњеници у смедеревској нахији нису били вољни за битку – сакупљали су се дању, а ноћу пљачкали и палили по селима, а и зимско време је ометало неку већу концентрацију. За то време Милош је сакупљао војску са свих страна, упозоравајући кнезове да са собом поведу само поуздане људе

5 Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1897, 655–656.

6 Кнезови пожаревачког суда Милошу, 20. јануара 1825, Архив Србије (АС), Књажевска канцеларија (КК), 52.

7 Ђак је изазивао Милоша да дође, па ће „под оружјем разговоре водити“ и тражио да све нахије уједно дају порез одсеком „као што је у стари земан било“. АС, КК, Ђакова буна, Гружански кнез Вучић кнезу Милошу, 20. јануара 1825, Лужница.

8 Петар Весић јавио је како сељаци говоре да ће за народ бити добро ако се Милош „преврне“, да је „вилајет сав у једној слози и томе је рад“, као и да је везир рекао кметовима колико он узима, а они нека питају Милоша „куд им се толико благо дева“. АС, КК, Ђакова буна, Извештај Петра Весића.

9 АС, КК, Ђакова буна, Акт Тополске Скупштине од 20-ог јануара 1825.

10 Писмо кнеза Милоша Милоју Ђаку, 20. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 287, бр. 192.

„да се више једномисленика не састављају“,¹¹ па је 20. јануара обавестио свог брата Јована да је, исцрпевши сва средства да Ђака одврати од превратних намера, „решио се с војском, у име бога, на њих ударити“.¹² Истог дана наложио је нахијским кнезовима да са одређеним бројем наоружаних људи крену у смедеревску нахију и тражио од Јеврема да им се придружи са војском из шабачке и ваљевске нахије¹³. Сутрадан је кнез наредио гоњење смедеревских побуњеника, кренуо ка Тополи и већ 22. јануара јавио да је „Милоје Ђак од нашијех војника разбијен и с својим приверженицима нагао бегати“, да ће свима осим Ђаку опростити и да војска наставља ка Смедереву.¹⁴

Ухваћеног Ђака Милош је 26. јануара извео пред војску, препустивши јој га на милост и немилост¹⁵, а одмах по његовом погубљењу вратио се у Крагујевац. Након Ђакове смрти нестало је воље за буну у свим крајевима земље, изузев у нахији пожаревачкој где је Ђаков брат Милић изнова ускомешао народ. У Пожаревац, где је већ био Јован Обреновић, послати су и Вучић, Јеврем Обреновић и Милосав Здравковић са војском која је успут пљачкала. Народ се склонио у збегове, чекајући да његови кметови издавањем криваца издејствују милост. Милош је Јеврему наложио да војсци јавно забрани пљачкање, а да јој потајно преко кнезова то допусти, те је у харању војске која се враћала кући страдало и доста невиног света.¹⁶

Изгледало је да кнез не намерава гонити остале бунтовнике и да је предао забраву скорашње догађаје. Политика смиривања духова отпочела је Милошевом прокламацијом од 6. фебруара, у којој је Ђак приказан као морална и материјална пропалица. Заведен интригама политичких емиграната из времена Карађорђевог устанка, он се није дао смирити помирљивим начином, већ је на себе али и на народ навукао „срамоту и страданије“. Очински

11 Милош је 13. јануара кнезу Живку Шокорцу наложио да дође у Крагујевац са „50 најодабранијех момака из кметовских кућа [...] и то само из његове кнежине“, кнезу Васи Поповићу да пошаље „20 одабранијех из кметовских кућа момака“, кнезу Јосифу Милосављевићу да сакупи „100 одабранијех из кметовских кућа момака и оправи их амо“, кнезу Павлу Штулу да се постара „што брже 60 одабранијех и из кметовских кућа момака сабрати“, а исто то тражио је и од кнеза Средоја Арсенијевића. *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 205, бр. 77, 78, 79, 80, 81.

12 Кнез Милош г-ру Јовану у Пожаревцу, 20. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 227, бр. 179.

13 Ужичка нахија имала је дати 2000, београдска 3000, ваљевска 5000, шабачка 2500 и соколска 500 људи. Писма кнеза Милоша кнезовима нахијским и г. Јефрему, 20. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 227, бр. 181 и 182.

14 Кнез Милош Љубици, 22. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 232, бр. 211.

15 Милош је рањеног Ђака на кљусету извео пред војнике казавши: „Ово је браћо онај који је крив што сам вас ја по оваком рђавом времену од ваших кућа затруддио, сад ако ћете му ви опростити, опростите му, ако ли нећете а ви чините с њим, што вам драго!“ Уз повике „Да се убије!“ извршена је егзекуција Ђака, чија је одсечена глава послата у Крагујевац. Вук Стефановић Караџић, *Скупљени историјски списи*, I, Београд 1898, 190.

16 Кнез Милош Јефрему, 27. јануара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 234, бр. 236.

поучивши народ да се све може решити договором са кметовима, кнез је најавио одржавање скупштине свих кметова о Ђурђевдану, до када је народ имао уобличити своје захтеве на зборовима.¹⁷ Та народна изјашњења, наравно, нису смела садржати отворену критику Милошеве управе, те су се нахијске старешине нашле у незгодном положају. Они су имали формулисати народне жеље у смислу онога што је Милош био вољан испунити, а истовремено су по кнежевој заповести морали докучити „народна мњенија преко потајних пријатеља“.¹⁸ Не задовољавајући се само народним изјашњењима и извештајима шпијуна, Милош је у априлу кренуо у побуњене нахије да лично провери расположење народа и припреми га за предстојећу скупштину. Снабдевен везировом бурунџијом која је садржала осуду Ђакове буне, кнез се пута се вратио задовољан.

Приврженост народа, међутим, није одагнала кнежеву бојазан да у још увек ровитом стању може искрснути каква тешкоћа, па је наложио старешинама да на скупштину доведу несумњиво одане људе. На скупштини држаној 5. маја у Крагујевцу биле су старешине нахија и кнежина, кнезови судова и знатан број сеоских кметова. Милош је изразио наду да ће народ у будуће слушати његове очинске савете и учинио му пореске олакшице, а скупштинари су му изјавили верност и захвалили на смањењу пореза.¹⁹ Старешине и свештенство окупљени на скупштини 27. маја у Крагујевцу ради обзнане поруке руске владе о старању за српски народ, разишли су се у највећем весељу, уверени да је турском господарству у Србији дошао крај.²⁰ На овој скупштини је по Милошевој заповести уведена једна новина: свака нахија имала је изабрати одређен број лица која ће је убудуће заступати на скупштини и која ће контролисати извршење скупштинских одлука у својим нахијама. Ови депутати били су својеврсна стална контрола народа и старешина у нахијама, али сачувана грађа не даје податке о њиховом раду.²¹

МИЛОШ ДОГРАЂУЈЕ БЕЗБЕДНОСНИ АПАРАТ – НАХИЈСКА МИЛИЦИЈА У СРБИЈИ

Мањи порез и боље старешине били су очевидан бољитак који је народу донела буна од 1825. године. Још једна важна последица Ђакове буне било је увођење нахијске милиције, чији је основни задатак био одбрана постојећег поретка од свих претњи. Свестан да се у одбрани власти не може ослонити само на неадекватно обучене и слабо наоружане пандуре, кнез Милош је од-

17 АС, КК, Ђакова буна, Прокламација кнеза Милоша Обреновића од 6. фебруара 1825.

18 АС, КК, Кнез Васа Поповић Милошу, 27. фебруара 1825, 54. Тајна полиција постојала је и раније – сваки старешина имао је своје уходе, које су пазиле шта се ради и говори у народу. После Ђакове буне, број шпијуна је увећан и организација тајне полиције побољшана.

19 АС, КК, Закључења скупштине, 6. маја 1825, 140.

20 Љубомир Ненадовић, *Прилози за србску историју*, I, Београд 1858, 9.

21 АС, КК, Наредба о нахијским депутатима, 21. августа 1825, 94.

мах након гушења Ђакове буне приступио организовању озбиљнијих снага безбедности.

Већ 2. фебруара 1825. године Милош је из Крагујевца кнезу Средоју Арсенијевићу упутио налог да изабере 50 момака из ужичке нахије „које амо да пошље и који ће ајлукције бити“.²² Потом је 22. фебруара наредио кнезу левачком Живку Шокорцу да у својој кнежини „избере 100 одабраних од кметовских кућа, и код својих кућа задружних момака“ и пошаље их у Крагујевац „у тевтер ставе и од сваког данка ослободе“. Потом ће се отпустити „с налогом да сваки, код своје куће бавећи се, свагда у приправности пребуде за сваки непредвидими случај, и који, на овакове случајеве позвавши се, одмах на опредељено им место да спеше“.²³ Доцније му је наложио да „уписаним из Левча момцима по 8 гроша, а буљукбашама њиним по 15 гроша од пореских пара, као један дар од Господарева стране, даде“.²⁴

Кнезу Стојану Ђирковићу у нахији смедеревској Милош је 4. марта наложио: „Свим бећарима у Смедереву находећим се и имајућим се хоту у службу Господареву ступити, да каже да амо дођу, где ћеду примљени бити“.²⁵ Истог дана кнез је свом поверенику у Београду, Ђорђу Поповићу, наредио да позове „Марка буљукбашу и Господарев налог изручи му да све бећаре, кога само нађе, били пешаци, били коњаници, испод руке врбује и амо пошље, где ћеду у службу примљени бити. Свакому нововрбованому момку да каже да овде, ступивши већ у службу, честно обхожденије набљудава, а при том да и веран к лицу Господаревом буде“.²⁶

Кнезу Живку Михаиловићу из нахије београдске кнез Милош је 19. марта издао „објавленије“ да из грочанске кнежине „35 момака изабраних, поштених и задружних код својих кућа изабере, који ће се од давања пореза и сваког кулука ослободити, но они свагда, кад би од Господара позвани били, да су готови: при том да су Господару и отечеству верни“ и пошто их упише „у свој тевтер, списак имена овијех да пошље амо“.²⁷

Из писма кнезу београдске нахије Николи Станковићу јасно се види Милошева намера стварања функционалног апарата принуде за очување власти. „Будући је општа наредба Господарева да у свакој нахији по 100

22 Кнез Милош кнезу Средоју Арсенијевићу, 2. фебруара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 252, бр. 307. Из писма се види да му је Милош то већ био усмено наложио.

23 Кнез Милош кнезу Живку Шокорцу, 22. фебруара 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 274–275, бр. 410.

24 Кнез Милош кнезу Живку Шокорцу, 20. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 322, бр. 594.

25 Кнез Милош кнезу Стојану Ђирковићу, 4. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 295–296, бр. 490.

26 Писмо кнеза Милоша Георгију Поповићу у Београду, 4. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 296, бр. 491.

27 Дано објавленије кнезу Живку Михаиловићу из Умчара, 19. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 320, бр. 588.

одабраних момака за сваки непредвидими случај нађе се“, каже се у писму од 20. марта, то се налаже и кнезу Станковићу да „65 добрих, поштених и код својих кућа задружних момака, који ће се од давања пореза и кулука ослободити, изберу, но да су свагда у приправности кад би од Господара позвани били, и к којој страни да иду опредељени, да одмах и без сваког закашњења оружани пођу. [...] Они ће код својих кућа пребивати и домашњима, као и до сада, пословима занимати се. Господару и свом отечеству да буду привржени и верни“.²⁸

Милош је истог дана писао и кнез Ранку Мајсторовићу да „у Нахији смеревској 80 добрих, поштених и код својих кућа задружних момака избере, који ће од давања пореза и сваког кулука ослобођени бити, но они да су готови на прву заповест Господареву, куд их позвао буде, поћи оружани. Над сваком десетином ових момака по једног буљукбашу да постави“.²⁹

Обавештавајући свог брата Јеврема о увођењу нахијске милиције, кнез Милош у писму од 20. марта даје драгоцене податке о тој установи. Пошто му је дао упутство о трговини, Милош каже: „При том јавити вам не пропуштам како сам по свим нахијама наредбу учинио да ми се у свакој нахији по 100 момака најодабрани свагда у готовости нађе, да их могу, свагда и у свако доба, за будикакову обрану употребити“. Затим препоручује и Јеврему да се „по пријатију писма овог, постарате сазвати нахијске кнезове и с њима о овој уредби мојој саветујете се. Ја хоћу из Нахије ваљевске 100, а из шабачке 100 отмених, уписаних момака да имам“. Ови момци, наставља кнез, „треба да буду не само врсни и верни правителству и отечеству нашем, већ да су и поштени, [...] њима ће се дати по кремен и тесте фишека, које добро да чува и, ако би потрошио, да опет друго на место купи, и тако свагда на први позив ваш готови да су онамо спремни поћи куда устреба и, онако верни и сердечни, да су готови сви онде помрети где нужда изискивала буде и где се пошљу“. Они ће боравити код својих кућа, радити домаће послове и биће „пореза и сваког рода кулука ослобођени; ја ћу њима онолико новаца у време собранија порезе послати, колико за исплату пореза на њину главу требало буде [...] и осим овога чинићу им и понешто бакшиша“. Од ових момака „изискива се крајна верност и да сваки у селу свом власт има покорити зломишљеника и јавити га кнезу својем, а овај ће вама“. Јеврем је имао позвати изабране момке и саопштити „свакому определеније своје и на који начин устројава се та милиција, описивајући сваком живо и увештателно дужности“, да им преда кремене и фишеке и упише их у списак чију ће копију доставити Милошу. „Овако сам по свим нахијама уредио и надам

28 Кнез Милош кнезу Николи Станковићу у Остружницу, 20. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 320, бр. 589.

29 Кнез Милош кнезу Ранку Мајсторовићу у Азањи, 20. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 320, 591.

се најбољему успеху“, завршава Милош додајући да ће их кнезови у случају нужде моћи употребити и за гоњење хајдука и хватање лопова.³⁰

Новопостављеном јасеничком кнезу Андреји Јокићу Милош је 21. марта наложио да у својој кнежини „20 момака добрих, храбрих, поштених, из кметовских кућа и код своје задружних, верних Господару и свом отечеству, изbere и за сваки непредвидими случај куда би се позвали да су готови поћи, и охотно да пођу“. За ове ће момке „Господар порез плаћати и код својих кућа опет остаће и своје послове домашне гледати, но само кад куд устребају на коју страну биће позвани за неко време“.³¹

Јединице нахијске милиције биле су у априлу већ организоване. То потврђује и објава дата главном новопостављеном буљукбаши над уписним пандурима у нахији пожаревачкој. Објављујући Даничићево именовање, кнез Милош каже како „поради одржанија доброг и постојаног поретка у Н. пожаревачкој, за нуждно судио сам назначити у свакој кнежини Н. пожаревачке неколико од честних домова одабраних момака, тако називајем их уписника, који седећи код својих домова готови да су на свако позивање кнеза од кнежине с буљукбашом својим онамо поћи куда буде потреба изискивала“. Да би „у самом телу овијех уписника бољи поредак увео се и да би определеније своје бољом тачношћу исполњавали, за нужно судио сам определити им и главног буљукбашу једног, који ће с уписницима Моравске и Млавске кнежине управљати и међусобни поредак тачно набљудавати“, каже Милош, „за докучити и ово намереније у призренију главног буљукбаше уписаника за способна наименовати и овим објавленијем мојим потврдити, нашао сам Станка Даничића из Кочетина“. Овом старешини уписних пандура Милош је у истом акту ближе одредио дужности: „Предречени буљукбаша уписника, Станко, водећи о том попеченије да су ови уписници свагда готови поћи куда се позову, - такође сваких 20 дана да сазове све уписнике из обојих кнежина на једно определено место и закаже им заповести које он од старијег својег, намјестника нахијског, примио буде, при том сваког месеца по једанпут да прође с неколико уписника преко кнежине моравске и млавске [...] и где би кога безумника чули да о буни и незадовољству каквом говори, да му таки у траг дођу, ухвате га и строгом суду предаду на наказаније“. Милош је у складу са принципом хијерархије на коме је нахијска милиција била организована, уписницима наредио „да имају реченог Станка за главног буљукбашу свог признавати, и њему чест, послуша-

30 Кнез Милош г. Јефрему у Шапцу, 20. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 321–322, бр. 593.

31 Кнез Милош кнезу Андреји Јокићу у Тополи, 21. марта 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 322, бр. 600. Овај кнез кога су Јасеничани извикали за старешину током Ђакове буне и кога је кнез Милош потврдио, убијен је већ крајем јула највероватније по Милошевом налогу. „Андрију Јокића, у Врбици, у колиби љубњачи, убио Милутин Гарашанин“, забележио је Вук. Вук Стефановић Караџић, *Скупљени историјски списи*, I, 213.

није и у свачему повиновеније одавати³². Пошто је основни задатак уписника било прикупљање и достављање информација, без којих се бунтовни покрети у народу, како је показала Ђакова буна, нису могли предупредити и контролисати, нахијска милиција очевидно је имала и функцију тајне политичке полиције.

ЗАКЉУЧАК

Наведени извори несумњиво сведоче о Милошевој решености да догради безбедносни апарат ради одржања успостављеног апсолутистичког поретка. Наоружане снаге које је кнез имао на располагању, како се испоставило у Ђаковој буни, нису биле ни довољан ни довољно поуздан ослонац његовом режиму. Буна је управо указала на крупне недостатке Милошевог апарата принуде: коначки и општи пандури могли су одржавати ред и мир у редовном стању, али је свако ванредно збивање, што је ова побуна наоружаног народа и била, превазилазила њихове могућности. У прилог томе говоре и сачувани подаци о гушењу Ђакове буне. Кнез је, иако свестан неопходности брзог реаговања, морао у недостатку поузданих оружаних снага неколико пута мењати своје одлуке и одлагати обрачун са бунтовницима. Милошев брат Јован био је принуђен склонити се од побуњеног народа из Пожаревца у Пореч, пошто су се његова и Гарашанинова војска придружиле побуњеницима, као и војска кораћичког кнеза Јована Вићентијевића упућеног им у помоћ из београдске нахије.

Недостатак организације у буни био је пресудан чинилац њене пропасти, јер у случају боље синхронизације акција побуњеника Милош не би имао времена да окупи довољно наоружаних присталица за гушење буне. Да су побуњеници у смедеревској нахији били одлучнији за борбу са Милошевом војском, исход сукоба био би крајње неизвесан. Ђак је наиме, из смедеревске отишао у крагујевачку нахију, одакле је 22. јануара побегао ка Београду пошто је Вучићева војска потукла бунтовнике. Ситуација је у том тренутку била критична, јер се управо у тај час почела бунити и београдска нахија. Јеврем Обреновић је по Милошевој заповести, издатој због бојазни да његова војска не приђе побуњеницима, остао на Убу све до 21. јануара, што је, испоставило се, било најбоље решење, јер је његово присуство задржало ваљевску нахију у покорности.³³ Поједини кнезови нису могли сакупити

32 Објављење новопостављеном буљукбаши Станку Даничићу из Кочетина, 11. априла 1825, *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, 347–348, бр. 734.

33 Један од Јевремових ухода јавио је да је неки Дамњан из Малог Борка изјавио: „Да не дође Господар ома на Уб, Борчани запалише Уб!“, Радивоје Пауновић из Јајчића казао је: „Да оће београдска нахија, ја бих први био од Ваљевске нахије“, док се Станислав Пуцар из Драгијевице вајкао: „А шта ћеш брате, да је јоште стало недељу дана па да је Ђак затурио овамо све би отишло за њим“, АС, КК, Ђакова буна.

онолико људи колико им је кнез Милош наложио, а и они који су дошли нерадо су се одазвали позиву.³⁴

На основу свега тога, јасно је да би се Милош нашао у безизлазној ситуацији да су се, у часу када је Гарашанин из смедеревске нахије јавио да „у народу све кључа“, истовремено подигле и пожаревачка, београдска и крагујевачка нахија. Извештаји који су и тада, као и непосредно по ликвидацији буне у смедеревској нахији пристизали са терена, били су врло неповољни по Милоша. Примера ради, један од кнежевих ухода је 16. јануара, када је изгледало да је ствар готова, јавио да је један сељак из Врбице у јасеничкој кнежини казао: „Неумедоше несрећници [...] а ћадијаше врло добро бити, и ћадијаше се сав народ дићи! Ама неће овако задуго ни бити“, док је други говорио да се Милош „неће моћи отети“ јер је о његовој смени „вилајет сав у једној слози и томе је рад“. Изазван провокацијом Милошевог агента, трећи сељак је изјавио како би погубили Милоша, али тек када поднесе „рачун вилајету куд је толико благо део“.³⁵

Ђакова буна била је за народног поглавара врло непријатна али и веома драгоцен лекција. Најважнија поука коју је Милош извукао из буне била је свест о неопходности успостављања ефикаснијег апарата принуде у функцији опстанка на власти. Као владар који је одлуке донете у сопственом интересу спроводио без двоумљења и одлагања, кнез Милош је одмах по угушењу Ђакове буне наредио формирање „дванаест кумпанија уписних пандура“.

Основна функција ових наоружаних јединица нахијске милиције сталног састава била је заштита државног поретка. Иако су њихови припадници већ 1827. године преименовани из „уписних пандура“ у „солдате“, који су уз основну улогу чувара режима обављали и друге полицијске послове, традиција посебних јединица полиције у Србији била је зачета. То ће, иако у битно другачијим друштвено-политичким условима осамдесетих година XIX века, потврдити увођење крстарећих одреда чувара јавне безбедности, а потом и жандармерије, установа које су трајно обележиле владавину Милана Обреновића. Борба са радикалном странком, којој је у оновременој Србији припадало пет шестина народа, наметала је апсолутистички настројеном краљу Милану изналагање нових средстава ради опстанка на престолу, слично као што је шест деценија раније народна побуна његовог претка приморала на установљавање полицијских јединица са посебном наменом. Постојање тих јединица, које познаје већина модерних држава, биће почев од Милошеве нахијске милиције константа српске државе у свим њеним каснијим историјским облицима, па и у савременом раздобљу, без обзира на промене у називу и друге формалне разлике.

34 Лазар Тодоровић кнезу Милошу, 22. јануара 1825, АС, КК, Ђакова буна.

35 АС, КК, Ђакова буна, Извештај Петра Весића.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Акт Тополске Скупштине од 20-ог јануара 1825, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
2. Гавриловић, М., *Милош Обреновић*, II (1821–1826), Београд 1909.
3. Гружански кнез Вучић кнезу Милошу, 20. јануара 1825, Лужница, Ђакова буна, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
4. Закључења скупштине, 6. маја 1825, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
5. Извештај Петра Весића, Ђакова буна, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
6. Кнез Васа Поповић Милошу, 27. фебруара 1825, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
7. Кнезови пожаревачког суда Милошу, 20. јануара 1825, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
8. Лазар Тодоровић кнезу Милошу, 22. јануара 1825, Ђакова буна, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
9. Наредба о нахијским депутатима, 21. августа 1825, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
10. Ненадовић, Љ., *Прилози за србску историју*, I, Београд 1858.
11. Петровић, М., *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1897.
12. Прокламација кнеза Милоша Обреновића од 6. фебруара 1825, Ђакова буна, Књажеска канцеларија, Архив Србије.
13. *Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, приредили Василије Крстић и Никола Петровић, Београд 1973.
14. Стефановић Караџић, В., *Скупљени историјски списи*, I, Београд 1898.

THE BEGINNING OF SPECIAL POLICE UNITS IN SERBIA – THE COUNTY MILITIA OF PRINCE MILOS OBRENOVIC

Assistant Professor Ivana Krstić Mistrizdelović, PhD
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The idea of maintenance in power, born at the same time with the political power in the eldest states, has been realized in different times and different places in various ways and with various resources. Organizing of special armed units, which was inherent to almost all states, was known to new-age Serbian state as well. The Prince Milos Obrenovic started organizing armed units of so-called county militia right after liquidation the Djak's rebellion in 1825. Intended not to allow surprises similar to this rebellion, Prince Milos ordered to county elders to choose certain number of young men in their counties, which would be ready to react in case of any threat to his regime. These units of the county militia that were composed of armed young men who got their salary from the state budget became the model of organizing special police units in Serbia during the whole XIX century and also the role model for the decisive political factors in the period of renewal of Serbian statehood after the decomposition of the Yugoslav state. Regardless of differences that had existed in various periods in terms of the name and organization of these special police units, their purpose remained essentially the same as the Prince Milos determined them in 1825.

Keywords: Prince Milos, Djak's rebellion, county militia, special police units.

САРАДЊА ПОЛИЦИЈСКИХ АГЕНЦИЈА И ТУЖИЛАШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Доц. др Гојко Шетка

Факултет безбједносних наука Бања Лука

Проф. др Драгомир Јовичић

Факултет безбједносних наука Бања Лука

Апстракт: У овом раду примарно се анализира тренутна сарадња полицијских агенција и тужилаштва у Босни и Херцеговини, тј. неки од проблема који се јављају у сарадњи полиције и тужилаштва. У контексту проналажења узрока мањкавости поменуте сарадње, пажња се посвећује организацији полицијских структура у БиХ, од које у великој мјери зависе функционалност и ефикасност полицијских агенција. Даље се наводе актуелна дешавања у Тужилаштву БиХ која јасно указују на актуелно стање у тој институцији. Као допринос превазилажењу актуелног стања и проблема који се јављају, у раду се наводе нека од могућих рјешења која би унаприједила сарадњу полицијских агенција и тужилаштва. Дио рада чини и анализа званичних статистичких показатеља Тужилаштва БиХ о сарадњи са свим полицијским агенцијама, која недвосмислено указује на евидентне проблеме који се јављају у пракси.

Аутори наводе неке чињенице и околности које стварају узрочно-посљедичне везе, а које у коначном смислу имају велики утицај на ефикасност и функционалност како полицијских структура, тако и тужилаштва. Наравно, у раду се говори и о реформама које је неопходно извршити како би сарадња полиције и тужилаштва била много ефикаснија.

Кључне ријечи: полицијске агенције, тужилаштво, сарадња, реформа, функционалност, ефикасност.

УВОД

Сарадња полицијских агенција и тужилаштва у БиХ представља један од кључних фактора за успјешну борбу против криминалитета. Ово про-изилази из концепта истраге који се примењује у БиХ. Дакле, као што је несумњиво познато, ради се о тужилачком концепту истраге који има своје специфичности. Једна од кључних специфичности јесте то да без адекватне сарадње између полиције и тужилаштва нема ни успјешних истрага и у коначном смислу ни ефикасне борбе против криминалитета. Управо сарадњу између поменутих субјеката апострофирамо јер је ноторна чињеница то да полицијске агенције које чине полицијски систем Босне и Херцеговине, као и тужилаштва која функционишу у оквиру система тужилаштва БиХ, представљају најважније субјекте за сузбијање криминалитета у БиХ.

Према одредбама Закона о кривичном поступку БиХ, али и Закона о кривичном поступку Републике Српске, ЗКП ФБиХ, ЗКП Брчко Дистрикта, од активности полицијских агенција и тужилаштва, као и њихове сарадње, у значајном мјери зависи стање безбједности у цјелокупној БиХ. Однос полиције и тужилаштва је доста специфичан и протекли период, почев од 2003. године, изњедрио је већи број проблема, који директно утичу на лошије резултате поменутих субјеката.

Босна и Херцеговина представља сложену државну заједницу, која се састоји од два ентитета (Републике Српске и Федерације БиХ) и Брчко дистрикта. Федерација БиХ се састоји од десет кантона, а поред поменутих нивоа власти у БиХ, постоји и ниво заједничких институција (БиХ ниво). Сагласно организацији БиХ, полицијски систем у БиХ састоји се од неколико различитих нивоа, на којима егзистира већи број полицијских агенција, а ти нивои су: кантонални, ентитетски, Брчко дистрикт и ниво заједничких институција. Кантонални ниво је заступљен у Федерацији БиХ и на том нивоу егзистира десет кантоналних министарстава унутрашњих послова. На нивоу ентитета постоје ентитетска министарства унутрашњих послова, с тим што Министарство унутрашњих послова Републике Српске представља јединствен републички орган који своје послове обавља на цјелокупној територији Републике Српске, док је МУПФБиХ надлежан само за дио полицијских послова на територији ФБиХ, а већину осталих полицијских послова обављају кантонална министарства унутрашњих послова. Већина стварне полицијске власти налази се у рукама кантоналних полицијских агенција. У Брчко дистрикту полицијске послове обавља Полиција Брчко дистрикта. Нонсенс полицијског система БиХ представља ниво заједничких институција јер су полицијске агенције на овом нивоу формиране супротно одредбама Устава БиХ. На овом нивоу се налазе: Гранична полиција, Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА), Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ, Агенција за полицијску подршку, Агенција за

форензичка испитивања и вјештачења, Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова и Служба за послове са странцима. Када је ријеч о организацији тужилаштва, можемо констатовати да су организована по сличном принципу, с тим што у Републици Српској на регионалном нивоу постоји шест окружних тужилаштва, а на републичком нивоу се налази Републичко тужилаштво Републике Српске. У ФБиХ постоји десет кантонских тужилаштва и Федерално тужилаштво ФБиХ. У Брчко дистрикту постоји Јавно тужилаштво Брчко дистрикта. И на крају, на нивоу заједничких институција егзистира Тужилаштво БиХ.

Сама организација полицијског и тужилачког система у БиХ на први поглед нам говори да је једноставно немогуће очекивати да овако сложени системи функционишу и сарађују без проблема у пракси. Ово прије свега због тога што међусобни односи, у смислу подјеле надлежности између различитих нивоа полицијских агенција, али ни између тужилаштва, нису уређени, тако да нису ријетке ситуације да је за исту врсту дјела (предмета) надлежно више различитих нивоа. О томе најбоље свједочи недавни терористички чин, напад и убиство два припадника оружаних снага Босне и Херцеговине у Рајловцу, када се нису могли договорити Кантонално министарство унутрашњих послова у Сарајеву и ФМУП ко ће извршити увиђај. Дакле, у тако уређеном систему тешко је говорити о ефикасности у вршењу ове и те како важне државне функције – остваривања безбједности.

САРАДЊА ПОЛИЦИЈСКИХ АГЕНЦИЈА И ТУЖИЛАШТВА У БИХ

У тужилачком концепту истраге, сама истрага представља фазу претходног поступка коју спроводи тужилац против одређеног лица, због постојања основа сумње да је извршило кривично дјело. Оно што даје „адверзијални печат“ цјелокупном новом систему кривичног поступка као својеврсне „кривичне парнице“ са снажно наглашеном акузаторношћу сваке фазе поступка, садржано је у улози тужиоца у којој је он једна од странака у поступку, са овлашћењима да гони учиниоце кривичних дјела, при чему му законодавац препушта и даје одговорност за цјелокупан поступак откривања и расвјетљавања кривичних дјела и њихових учинилаца на тај начин што истрагу у потпуности ставља у овлашћење и дужност тужиоца, ограничавајући судску интервенцију у истрази само на случајеве у којима истрага, односно поједине радње које се спровode у истрази производе или могу да произведу такве посљедице којима могу бити нарушена или ограничена нека од основних људских права и слобода¹. У односу на раније стање, улога суда, тужиоца, и овлашћених службених лица се по новом закону

1 Тегелтија, М., Тужилачка истрага, *Безбједност, полиција, грађани*, бр. 1/5, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005. година, стр. 162.

драстично измјенила, као уосталом и сама садржина појма истраге². Ово наглашавамо из простог разлога јер је од увођења тужилачког концепта истраге терет спречавања криминалитета у Босни и Херцеговини пребачен на тужилаштва. Међутим, ове чињенице јавност није свјесна, па тако и даље за спречавање криминалитета као најодговорнији субјект сматра полицију (полицијске агенције).

Сам концепт тужилачке истраге у кривичном поступку БиХ, посматрано с аспекта низа законских рјешења у области кривичног поступка (тачније, његова законска регулатива), представљао је најкрупнији захват у босанско-херцеговачком кривичнопроцесном законодавству од доношења Закона о кривичном поступку из 1953. године. „Ослањајући се првенствено на домаћу правну теорију и праксу у области кривичног процесног права, творци новог законског текста сматрали су да је потребно овим законом уградити одређене новине које одражавају признате међународне стандарде и принципе у овој области, а у сврху побољшања ефикасности поступка и јачања заштите права и слобода лица која учествују у поступку, посебно оних против којих се води поступак.“³

Један од најважнијих сегмената кривичноправног реаговања на све видове и облике криминалитета свакако је сарадња између полиције и тужилаштва. Свака уређена друштвена заједница као приоритетан задатак мора имати развој ових тијела кривично правне реакције, као и стварање услова за њихову успјешну сарадњу. Сарадња полиције и тужилаштва постали су кључно и готово једино средство у пружању отпора криминалним активностима. О овој чињеници говори и један прост увид у кривичнопроцесне законе у којима се јасно може уочити колика је улога ових тијела понаособ као и у међународној сарадњи. Јасно је видљиво да нити тужилаштво може без полиције нити полиција може без тужилаштва, односно да они чине један јединствен систем дјеловања у супротстављању криминалитета⁴.

Улога полицијских структура које егзистирају у БиХ је у истрази у односу на период постојања милиције и примјену ЗКП-а СФРЈ значајно промјењена. То је и разумљиво, пошто на територији БиХ егзистира неколико полицијских агенција и то: полиција Републике Српске, полиција Федерације Босне и Херцеговине, полиција Брчко Дистрикта, Агенција за истраге и заштиту, Гранична полиција, Дирекција за координацију полицијских тијела и друге полицијске агенције, које примјењују различиту законску регула-

2 Симовић, М., *Практични коментар закона о кривичном поступку Републике Српске*, Бања Лука, 2005. година, стр. 372.

3 Бејатовић, С., *Нове тенденције у науци кривичнопроцесног права и кривичнопроцесно законодавство Србије*, Ревизија за криминологију и кривично право, број 46/08, Београд, 2008. година, стр. 4.

4 Фалцић, А., Јањић, М., *Сарадња тужиоца и ОСЛ полицијских агенција са аспекта ефикасности откривања и доказивања кривичних дјела према закону о кривичном поступку БиХ*, Правне теме, број 3, Сјеница, 2014. година, стр. 59.

тиву (нпр. ЗКП БиХ, ЗКП РС и сл.). Дакле, данас су полицијске структуре у БиХ, важећим Закономима о кривичним поступцима које оне примјењују, добиле улогу органа који активно учествује у истрази. Овлашћена службена лица могу обављати разноврсне радње у циљу остварења циља истраге⁵. Сви докази које полиција прибави у истрази у складу са ЗКП-ом имају ваљан доказни карактер. У односу на ЗКП који је био у примјени у СФРЈ, а који је подразумијевао и постојање преткривичног поступка, данас је у Босни и Херцеговини улога тужиоца и полиције ојачана. Полиција је, иако неформално, у практичном смислу главни субјект спровођења доказних радњи у истрази. Она својим познавањем криминалистике, оперативно-тактичким мјерама и радњама обликује истрагу. Од иницијативе полиције најчешће зависи исход истраге. Нека искуства из полицијске праксе указују да су тужиоци у Босни и Херцеговини више склони улози надзора над радом полицијских службеника у оквиру истраге него ли непосредном руковођењу.⁶

Тужиоци су формално странка у поступку која може истражну радњу увиђаја изузетно повјерити овлашћеном службеном лицу – полицијском службенику. У пракси је стање такво да се „изузетно“ претворило у „најчешће“. Тужиоци рјеђе излазе на лице мјеста и пропуштају прилику да на лицу мјеста током вршења увиђаја траже да овлаштена службена лица изврше одређене радње које они сматрају неопходним.⁷ Управо је ово условило стварање слике да је полиција најодговорнији субјект за спречавање вршења криминалитета. Међутим, одговорност коју тужилаштво има у тужилачком концепту истраге, као и обавеза да полиција предузима радње уз одобрење и надзор тужиоца, говори у прилог тврдњи да, ипак, тужилаштво представља окосницу за борбу против криминалитета.

Неопходно је истаћи да је, према законима о кривичном поступку који се примјењују у БиХ, прописано да полицијски службеници имају обавезу да: када дођу до сазнања о извршеном кривичном дјелу о томе обавијесте тужиоца. Дакле, Законом о кривичном поступку предвиђено је да је овлашћено службено лице, ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело за које је законом прописана казна затвора преко пет година, дужно одмах обавјестити тужиоца и под његовим надзором предузети потребне мјере да се пронађе извршилац кривичног дјела, да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника, да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као докази и да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку. Исто тако,

5 Симовић, М., Кривично процесно право, Бања Лука, 2009. година, стр. 324.

6 Шетка, Г., Вуковић, М., Поповић, П., Резултати рада полицијских агенција и тужилаштва у БиХ као показатељ њихове стручности, Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење, Том 3, Криминалистичко-полицијска академија и Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2015. година, стр. 73.

7 Симовић, М., Кривични поступци у Босни и Херцеговини, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2003. година, стр. 218.

у случајевима када постоје основи сумње да је извршено кривично дјело за које је прописана казна затвора преко пет година, и када постоји опасност од одлагања примјене неопходних радњи, полицијски службеници ће примјенити све неопходне радње ради извршавања својих законских обавеза, а о тим предузетим радњама ће обавијестити тужиоца истовремено када га буду обавјештавали и о основама сумње да је извршено кривично дјело. Уколико се ради о кривичном дјелу за које је прописана казна затвора до пет година, полицијски службеници су дужни обавјестити тужиоца о свим расположивим информацијама и истражним радњама које су предузели најкасније седам дана од дана сазнања за постојање основа сумње да је учињено кривично дјело.⁸ Из овога се јасно види да полиција у истражи има значајан дио одговорности и да обавља значајан дио послова, чији је директан продукт обезбјеђивање доказа за успешно покретање и вођење кривичног поступка. Међутим, ово не смањује одговорност тужиоца уколико истрага претрпи неуспјех или уколико у току поступка на основу прикупљених доказа не убиједи судију ван разумне сумње да је оптужени учинио кривично дјело које му се ставља на терет. Управо овај однос можемо сматрати једном од важних тачака за сарадњу полицијских агенција и тужилаштва, на темељу чега се дешавају девијације у практичној сарадњи тужилаштва и полиције.

За сарадњу полиције и тужилаштва битно је нагласити и да постоји одређен број нејасноћа у самим одредбама Закона о кривичном поступку. Кулић констатује како је прописано да је, у случају постојања основа сумње да је извршено кривично дјело, овлаштено службено лице дужно да предузме потребне мјере да се пронађе учинилац кривичног дјела, да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника, да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као докази, те да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку. Из такве законске формулације произлази закључак да су овлаштена службена лица дужна да предузимају прописане активности тек када наступе одређене околности, односно када се стекну основи сумње, што значи да се та одредба ЗКП-а не односи на перманентне активности овлаштених службених лица (примјена полицијских овлаштења на основу других закона и прописа којима се уређују надлежности и овлаштења полицијских агенција), које имају за циљ да се тек сазна за извршење кривичног дјела за које се иначе не би знало. Наведена одредба се односи на активности које слиједе након што су већ прибављене чињенице и подаци који указују на могућност да је учињено кривично дјело. Из наведеног одређења произлази да су овлаштена службена лица стварно надлежни носиоци дужности и обавезе откривања кривичних дјела. Међутим, с друге стране, када су у питању дужности и обавезе откривања кривичних дјела и њихових по-

⁸ Јовичић, Д., Шетка, Г., Организација и надлежност полиције, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2015. године, стр. 89–90.

чинилица, у ЗКП-у се на први поглед уочава преклапање у односу на надлежности (дужности и обавезе) тужиоца и овлашћених службених лица. Законом је прописано сљедеће: „Тужилац има право и дужан је да одмах после сазнања да постоје основи сумње да је почињено кривично дјело предузме потребне мјере с циљем његовог откривања и спровођења истраге“ (члан 35, став 2, тачка „а“ Закона о кривичном поступку БиХ). Имајући у виду наведено одређење, поставља се питање шта се подразумејева под појмом „откривања кривичних дјела“ од стране тужиоца, с обзиром на то да је основ сваке активности тужиоца претходно постојање основа сумње да је већ извршено кривично дјело. Према томе, када се то има у виду, постојање основа сумње подразумејева да је на одређени начин кривично дјело већ откривено, па се онда поставља питање шта то тужилац открива ако већ има установљен основ сумње да је извршено кривично дјело. Надаље се поставља питање у чему се онда огледа разлика између откривања кривичних дјела од стране тужиоца и откривања кривичних дјела од стране овлашћених службених лица. Стога је потребно разликовати поступање овлашћених службених лица у откривању кривичних дјела у складу са законима којима се прописују надлежност и овлашћења наведених органа од улоге тужиоца у откривању кривичних дјела. Тужилац предузима потребне мјере ради откривања кривичног дјела искључиво на основу већ установљеног основа сумње да је кривично дјело извршено. То значи да откривање кривичног дјела које обавља тужилац представља догађајно усмјерено откривање кривичног дјела, односно додатно разоткривање кривичног дјела на основу већ стеченог сазнања да постоји догађај који у себи носи основ сумње да је почињено кривично дјело, за разлику од откривања кривичног дјела од стране овлашћеног службеног лица, гдје је процес стицања и долажења до сазнања (основа сумње да је кривично дјело извршено) суштинска посљедица редовних активности које нису биле искључиво усмјерене ка појединачно одређеном, конкретном догађају који у себи носи основ сумње да је почињено кривично дјело.⁹

Прије него пређемо на конкретне показатеље који нам говоре о сарадњи полиције и тужилаштва у БиХ, морамо се осврнути на тренутна актуелна дешавања у Тужилаштву БиХ¹⁰. Наиме, тренутно стање је такво да је главни тужилац суспендован, што се не дешава први пут, јер је и његов претходник већ био суспендован, па касније због неоснованих оптужби враћен на дужност тужиоца у Тужилаштву БиХ. Актуелна ситуација према писању

9 Кулић, Д., Кривичнопроцесни субјективитет овлашћених службених лица у Закону о кривичном поступку БиХ, Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски тандарди и мере за унапређење, Том 3, Криминалистичко-полицијска академија и Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2015. година, стр. 85–86.

10 Ради схватања озбиљности ситуације у којој се тренутно налази ова институција неопходно је нагласити да су њене надлежности спречавање најтежих облика криминалитета на цијелој територији БиХ, те то да све полицијске агенције у БиХ имају обавезу сарадње са Тужилаштвом БиХ.

медија је сљедећа: „Првостепена дисциплинска комисија Високог судског и тужилачког савјета БиХ (ВСТС БиХ) донијела је одлуку да се главни тужилац Тужилаштва БиХ Горан Салиховић, привремено удаљава од обављања дужности главног тужиоца и тужиоца у Тужилаштву БиХ. Оваква одлука услиједила је након што је дисциплински тужилац у августу покренуо истрагу против Салиховића због сумњи да је злоупотребио положај. Горан Салиховић је имао право жалбе на ову одлуку, али његова жалба не одлаже извршење одлуке о суспензији. Како је раније речено из ВСТС БиХ предмет против Салиховића регистрован је на основу медијских објава у којима су изнесени наводи да је главни тужилац посредством других особа затворио више истрага против председника Републике Српске. Министар безбједности БиХ Драган Мектић изнио је раније оптужбе на рачун Горана Салиховића да је одговоран за цурење информација о одређеним предметима који се воде у Тужилаштву БиХ. Салиховић је на позицији главног тужиоца наслиједио Милорада Барашина који је смијењен због постојања сумње да је својим понашањем наштетио угледу Тужилаштва БиХ.“¹¹ Не улазећи у простор материјалне и дисциплинске одговорности поменутих лица, можемо тврдити да је ово једна велика негативност која ће сигурно оставити велике последице на сарадњу Тужилаштва у БиХ и полицијских агенција. Прво, повјерење у односу полиције и тужилаштва биће нарушено, а с друге стране, изношење оптужби на рачун запослених у тужилаштву или у полицијским агенцијама може само додатно утицати на повјерење грађана према субјектима за спречавање криминалитета у БиХ, које је према свим истраживањима ионако већ пољуљано. Даље, забрињава и то што је однедавно главна активност тужилаца у Тужилаштву БиХ усмјерена на своје колеге и међусобне обрачуне. Као примјер се могу навести писања медија о истрагама које су покренуте против тужилаца Тужилаштва БиХ: Божа Михајловића¹², Олега Чавке¹³, Дијане Кајмаковић¹⁴ (...) Све ове ствари само указују

11 Доступно на: <http://www.atvbl.com/suspendovan-goran-salihovic/>, претражено: 9. 3. 2017.

12 Тужилаштво БиХ наложило је покретање истраге против руководиоца Посебног одјељења за организовани криминал, привредни криминал и корупцију Боже Михајловића због несавјесног рада у служби. Вршилац дужности главног тужиоца БиХ Гордана Тадић прихватила је Михајловићеву оставку на функцију коју је обављао и, у складу са правилником, за руководиоца Одјељења именовала замјеника главног тужиоца Озренку Нешковић, саопштено је из Тужилаштва БиХ. Тадићева је, након преузимања дужности, као један од приоритета у раду дефинисала отворену и директну комуникацију међу запосленим ради очувања стабилности институције Тужилаштва БиХ. Тужилац Михајловић се сумњичи за незаконито прибављање имовинске користи тако што је наводно присвојио већу количину новца из једног предмета који је дужио као тужилац. Преузето са: <http://www.vesti.rs/Vesti/Pokrenuta-istraga-protiv-tuzioca-Boze-Mihajlovica-2.html>, претражено: 7. 3. 2017..

13 Канцеларија дисциплинског тужиоца БиХ затражила је покретање привремене суспензије тужиоца Тужилаштва БиХ Олега Чавке, након што је против њега покренута истрага. Чавка се сумњичи за почињење кривичног дјела злоупотреба службеног положаја и овлаштења и кривичног дјела примања дара и других облика користи. Тужилац Чавка осумњичен је да је у предмету „Џокер“ злоупотребио положај тако да је испословао нижу затворску казну за оптуженог Зорана Поповића. За то му је поступање, наводно, обећана награда, због чега

на очигледно бројне нечасне радње у Тужилаштву БиХ које се могу узети као објашњење проблема у сарадњи полиције и Тужилаштва у БиХ.

СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ О САРАДЊИ ПОЛИЦИЈСКИХ АГЕНЦИЈА И ТУЖИЛАШТВА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Како бисмо могли додатно аргументовати неке од проблема у сарадњи тужилаштва и полиције, употријебили смо извјештаје о раду Тужилаштва БиХ за период од 2010. до 2015. године. За овај период смо се одредјелили јер су подаци за 2016. годину недоступни на званичном сајту Тужилаштва БиХ. Из предметних показатеља се може, простом рачунском операцијом одузимања, доћи до броја случајева у којима су тужилаштва у БиХ одбацила као неосноване извјештаје које су им поднијеле полицијске агенције у БиХ. Поменути податак најбоље илуструје колико су у погледу спречавања криминалитета и откривању учинилаца кривичних дјела ефикасне полицијске агенције у БиХ. Може се чак рећи да податак говори и о квалитету односно неквалитету рада полиције. Наравно, с друге стране, то јасно говори и о нивоу на коме се налази сарадња између тужилаштва и полицијских агенција. Када се говори о сарадњи између полиције и тужилаштва, мора се имати у виду да тужилачки концепт истраге ипак подразумеива да је тужилац практично шеф полицији у сваком конкретном случају.

Анализирајући посматране податке, можемо закључити да су тужилаштва укупно запримила 217.096 пријава, од чега је у 148.998 случајева наређена истрага, што значи да је 68.071 или 31,36% (скоро једна трећина) пријава одбачено као неосновано и уопште није наређено покретање истраге. Даље, иако је истрага наређена у 148.998 случајева, она није резултирала подизањем оптужнице у 35.780 или 24,01% случајева (скоро једна четвртина). Однос изречених пресуда у односу на подигнуте оптужнице такав је да је пресуда за 9.398 или 9,05% мање у односу на то колико је подигнуто оптуж-

је осумњичен и за примање дара или других облика користи. Поповић је био оптужен за организовани криминал у вези с неовлашћеним прометом духана, а у контакт с Чавком ступио је на приједлог тужиоца Милорада Барашина. Преузето са: <http://prvi.tv/vijesti/bih/pokrenuta-istraga-protiv-olega-cavke-zbog-zlouporabe-polozaja/91727>, претражено: 7. 3. 2017..

14 Након што се појавила информација да је против тужитељице Диане Кајмаковић покренута истрага, реаговали су из Тужилаштва БиХ. „У Тужилаштву БиХ формиран је предмет на темељу пријаве тужиоца Боже Михајловића, а који се односи на тужитељицу Диану Кајмаковић. У предмету ће бити извршене провјере садржаја из пријаве. Против наведене у овом тренутку није покренута истрага“, наводе из Тужилаштва БиХ. Подсјећамо, објављено је да је Тужилаштво БиХ отворило истрагу против Диане Кајмаковић, тужитељице, због трговине утјецајем у предмету Фахрудин Радончић и други. Диана Кајмаковић се спомиње у пресретнутим разговорима који се презентују на суђењу Радончићу и другима. Преузето са: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/tuzilastvo-bih-formiran-je-predmet-ali-se-jos-uvijek-ne-vodi-istraga-protiv-tuziteljice-kajmakovic/170303022>, претражено: 7. 3. 2017.

ница. Овај распон и није толико забрињавајући колико је забрињавајући податак ако се упореде пријаве и изречене пресуде у посматраном периоду или наређене истраге и изречене пресуде. Ако посматрамо те показатеље, онда се дође до податка да је пресуда за 45.178 или 30,32% мање у односу на наређене истраге, или их је за 113.276 или 52,18% мање у односу на пријаве које су запримила тужилаштва (значи процесуира се само једна половина).

Табела 1: Приказ стања криминалитета у БиХ за период 2010–2015. године¹⁵

Година	Запримљене пријаве	Наређене истраге	Подигнуте оптужнице	Пресуде
2010.	39.348	24.664	19.991	18.714
2011.	42.003	27.805	19.410	16.065
2012.	40.377	27.261	21.233	20.426
2013.	43.397	28.516	21.541	20.711
2014.	26.303	19.568	15.594	14.275
2015.	25.668	21.184	15.449	13.629
УКУПНО	217.096	148.998	113.218	103.820

Ови подаци упућују само на један могући закључак, а он гласи: стање криминалитета је недопустиво лоше и рад полицијских агенција и тужилаштва, као и њихова међусобна сарадња, налазе се на незадовољавајућем нивоу. У овом контексту треба напоменути да је број одбачених пријава (извјештаја) од стране тужилаштва (у односу на укупни број пријава које им подносе полицијске агенције) недопустиво велики. Ово се може тумачити или лошим, нестручним радом полицијских агенција, или забрињавајућим стањем у тужилаштвима. Податак о броју подигнутих оптужница на основу наређених истрага говори о слабој сарадњи између тужилаштва и полицијских службеника, а може бити и индикатор лошег рада тужилаца, јер су од момента издавања наредбе за спровођење истраге одговорни за њен успјех и руководе сваком конкретном истрагом. Поготово је недопустиво да само половина укупног броја пријава поднесених тужилаштвима доживи крајњи судски епилог. То је поражавајући податак који указује на слабости у раду полицијских агенција и тужилаштва, као и на слабости у њиховој међусобној сарадњи.

15 Извор ових података је званична интернет страница Тужилаштва БиХ: <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=12&id=36&jezik=b>, претражено 10. 3. 2017.

НЕКИ ОД ПРОБЛЕМА У САРАДЊИ ПОЛИЦИЈЕ И ТУЖИЛАШТВА

Из напријед изнесеног можемо закључити да је преласком на тужилачки концепт истраге (2003) године, тужилаштво постало одговорније за стање криминалитета од полиције. Мишљења смо да је то добро, али истовремено стоји и констатација да тога нису свјесни ни многи припадници тужилаштва и полицијских агенција, па је јасно да највећи дио јавности још увијек нема потребне информације о димензијама тих промјена. Ово свакако са собом носи и одређене проблеме који се манифестују у сарадњи тужилаштва и полиције.

Међутим, свакако је озбиљнији проблем у сарадњи тужилаштва и полиције, чињеница да је број тужилаца недовољан да би се испунила улога коју су тужиоци добили по доношењу ових закона о кривичном поступку на свим нивоима у БиХ. Тужиоци су по овим одредбама сада ти који руководе истрагом и под чијим се руковођењем и надзором предузимају све потребне мјере и радње на спречавању и откривању кривичних дјела и њихових извршилаца. Ако знамо да у Републици Српској имамо 89 поступајућих тужилаца, а да на нивоу једне године имамо око 15.000 предмета, онда је и лаику јасно да тужиоци и поред најбоље воље уз висок ниво стручности не могу физички испратити толики број предмета. Ако знамо да притом и нема потребне политичке воље, онда је јасно да то представља огроман проблем у остваривању квалитетног кривичног прогона према учиниоцима кривичних дјела. Таква је ситуација кад је у питању број поступајућих тужилаца и у кантонима Федерације БиХ и Дистрикту Брчко, па је евидентно да је изузетак, по којем тужилац може пренијети овлашћења на полицију да може предузимати одређене мјере и радње у истрази, у ствари постао правило.

Такође је досадашња пракса тужилачке истраге показала да припадници полиције имају, с обзиром на специфичност свог образовања, али и професионалног искуства, много већи ниво криминалистичких знања од тужилаца, па и то неријетко ствара проблеме у односу тужилаштва и полиције. Ови проблеми се огледају у томе да припадници полиције имају прилику да „изманипулишу“ тужиоце те да често издејствују да истрага иде у правцу који они трасирају, а да тужилац у ствари буде само логистика, односно да оно што полицајци предлажу, они само покривају потребним одлукама. То се наравно одражава на квалитет у раду.

Свакако да овдје може бити и јесте проблем у укупним односима тужилаштва и полиције и евидентирање кривичних дјела. Наиме, јавна је тајна да полицијске организације ради приказивања повољнијег стања у смислу већег процента укупне расвијетљености кривичних дјела не евидентирају сва кривична дјела, чекајући да дође до расвјетљавања па да га онда проведу кроз кривични уписник. Ово често раде и под притиском политике,

зарад веће ефикасности, али то свакако није добро и производи дугорочно негативне посљедице, јер проток времена онемогућава квалитет у истрази. Као што смо могли видјети из званичних података тужилаштва БиХ, тужилаштво готово једну трећину извјештаја полиције не уопште узима у разматрање; ти извјештаји се одбацују као недовољно поткрипљени чињеницама које дају основ за квалитетно вођење кривичног поступка. Ово су само неки од проблема који су евидентни у свакодневной комуникацији тужилаштва и полиције.

ЗАКЉУЧАК

Криминал прати друштво од самог настанка, а исто толико траје и борба да се криминал стави у толерантне оквире. Неки чак промовишу нулту стопу толеранције према криминалитету, што наравно није реално оствариво. Савремена држава је изградила читав систем супротстављања криминалитету, а у том систему су међу најважнијим органима управо полиција и тужилаштво. Њихов значај је и у томе што су они први на удару када се неко кривично дјело деси, док остали органи имају улоге у каснијим фазама. Стога је сарадња између полицијских органа и тужилаштва једно од најважнијих питања у остваривању повољног стања криминалитета у било којој држави.

У дејтонској Босни и Херцеговини још 2003. године учињен је покушај кроз измјену Закона о кривичном поступку, увођењем тужилачког концепта истраге, да се државни апарат на свим нивоима учини ефикаснијим у борби против криминала. С правом се може рећи покушај, пошто је евидентно да стање не само да није боље него је јасно и просјечном грађанину Босне и Херцеговине да је оно с протоком времена све лошије. Полицијске агенције су се толико намножиле да је укупан број припадника полиције у БиХ сада око 21.000, што би требало да и много већој држави од БиХ гарантује далеко повољније стање криминалитета, па тиме и безбједности уопште, али начин њиховог организовања је такав да оне једноставно не могу бити функционалне. Основни проблем је конфузан систем без јасно подијељене надлежности међу њима, неуважавање полицијских агенција које су најближе грађанима и имају своје организационе јединице на терену.

Кад су у питању тужилаштва, такође је на сцени висок ниво неорганизованости и много нејасноћа. Различити нивои тужилаштва су надлежни за исту врсту предмета, па се често дешава да је у њиховом раду више изражен политички интерес него професионални. Када се томе додају проблеми корупције и бројних афера које оптерећују рад тужилаштва уз претходно наведене проблеме малог броја тужилаца, онда је јасно да, иако тужилачки концепт истраге у суштини није лоше замишљен, не може бити говора о ефикасној контроли криминалитета у Босни и Херцеговини.

Дакле, чини се да је крајње вријеме да се одговорни у Босни и Херцеговини позабаве проналажењем рјешења за овај горући проблем. Мишљења смо да овај проблем треба да рјешавају струка и наука, што је, нажалост, снажно одсутно на простору БиХ, а никако политика, што је до сада било правило.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бејатовић, С., Нове тенденције у науци кривичнопроцесног права и кривичнопроцесно законодавство Србије, *Ревивија за криминологију и кривично право*, број 46/08, Београд, 2008.
2. Тегелтија, М., Тужилачка истрага, *Безбједност, полиција, грађани*, бр. 1/5, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005.
3. Јовичић, Д., *Организација и надлежност полиције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2011.
4. Јовичић, Д., Шетка, Г., *Организација и надлежност полиције*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2015.
5. Кулић, Д., Кривичнопроцесни субјективитет овлашћених службених лица у Закону о кривичном поступку БиХ, *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски тандарди и мере за унапређење*, Том 3, Криминалистичко-полицијска академија и Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2015.
6. Симовић, М., *Практични коментар закона о кривичном поступку Републике Српске*, Бања Лука, 2005.
7. Симовић, М., *Кривични поступци у Босни и Херцеговини*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2003.
8. Симовић, М., *Кривично процесно право*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009.
9. Фалцић, А., Јањић, М., Сарадња тужиоца и ОСЛ полицијских агенција са аспекта ефикасности откривања и доказивања кривичних дјела према закону о кривичном поступку БиХ, *Правне теме*, број 3, Сјеница, 2014.
10. Шетка, Г., *Утицај организације полицијских структура у БиХ на стање безбједности*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2016. година;
11. Шетка, Г., Вуковић, М., Поповић, П., Резултати рада полицијских агенција и тужилаштва у БиХ као показатељ њихове стручности, *Супротстављање савременим облицима криминалитета – анализа стања, европски тандарди и мере за унапређење*, Том 3, Криминалистичко-полицијска академија и Фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2015.
12. <http://www.atvbl.com/suspendovan-goran-salihovic/>, претражено: 9. 3. 2017.

13. <http://www.vesti.rs/Vesti/Pokrenuta-istraga-protiv-tuzioca-Boze-Mihajlovica-2.html>, претражено 7. 3. 2017.
14. <http://prvi.tv/vijesti/bih/pokrenuta-istraga-protiv-olega-cavke-zbog-zlouporabe-polozaja/91727>, претражено 7. 3. 2017.
15. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/tuzilastvo-bih-formiran-je-predmet-ali-se-jos-uvijek-ne-vodi-istraga-protiv-tuziteljice-kajmakovic/170303022>, претражено 7. 3. 2017.
16. <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadrzaj&kat=12&id=36&jezik=b>, претражено: 10. 3. 2017.

COOPERATION OF POLICE AGENCIES AND THE JUDICIARY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Assistant Professor Gojko Setka, PhD

Associate Professor Dragomir Jovicic, PhD

Faculty of Security Science, University of Banja Luka,
Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

Abstract: This paper primarily analyses the cooperation of police agencies and prosecutors' offices in Bosnia and Herzegovina, i.e. some of the problems that arise in cooperation between the police and the prosecution. Within the context of finding the causes of the deficiencies of the mentioned cooperation, attention is paid of the organization of police structures in Bosnia and Herzegovina, on which functionality and efficiency of law enforcement agencies largely depend. As a contribution to overcoming the current situation and problems that occur, the paper lists some of the possible solutions that would enhance the cooperation of police agencies and prosecutors' offices. A part of the work is the analysis of official statistical indicators of the Prosecution on cooperation with all law enforcement agencies, which clearly points to the obvious problems that occur in practice.

The authors cite some facts and circumstances that create a cause and effect relationship, and which eventually have a major impact on the efficiency and functionality of both police and the prosecutors' offices. Naturally, the article speaks about the necessary reforms

which are necessary to be executed in order for the cooperation of police and prosecutors to be more effective.

Keywords: police agencies, prosecutor's office, cooperation, reform, functionality, efficiency.

СУДСКА КОНТРОЛА УПРАВЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Доц. др Невенко Врањеш

Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци
Влада Републике Српске, Министарство правде
Републички центар за истраживање рата, ратних злочина
и тражење несталих лица
n.vranjes@rcirz.vladars.net

Апстракт: Модерне демократске државе деле власт на законодавну, извршну и судску. Међутим оваква подела није искључива у смислу међусобног утицаја једног облика власти на други. Управна власт као организационо најраспрострањенији сегмент извршне власти има чини се посебан однос наспрам судске власти. Другачије речено, интензиван однос између судске власти и органа управе огледа се у могућности оспоравања и поништавања управне делатности од стране судова чиме једна потпуно одвојена, самостална и независна власт контролише и ограничава једну другу самосталну власт.

Предмет овог рада је судска контрола управе у области унутрашњих послова. Рад разматра модалитете деловања судова као субјекта контроле наспрам управе као објекта односно предмета контроле. Посебан осврт у раду даје се на контролу вршења унутрашњих послова и управне делатности полиције од стране судова. Будући да унутрашњи послови и управна делатност полиције по својој природи обилују дискреционим поступањем полиције, те да је судска контрола таквог дискреционог поступања ограничена, радом ће бити обухваћено и ово веома осетљиво питање.

Кључне речи: управа, управна делатност, контрола управе, судска власт, дискрециона оцена и полиција.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ УПРАВЕ, УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА И КОНТРОЛЕ УПРАВЕ

У области наше науке о управи и управног права и дан данас присутна су снажна теоријска сукобљавања (што се свакако имплицира и на позитивноправно схватање и концепцију управе) о томе, да ли је управна делатност вршење власти које претежно обухвата ауторитативно иступање и своди се на издавање појединачних правних аката и вршење материјалних радњи принуде и ограничења, или се управна делатност може посматрати као јавна служба односно сервис успостављен за задовољавање виталних потреба грађана.¹ Избегавајући широка и дивергентна теоријска схватања појма управе, у овом раду базираћемо се на њеном организационом одређењу. Управа се у организационом погледу посматра као управа у органском смислу и као јавна управа. Уколико поставимо да управа обухвата круг субјеката (органа и организација), носиоца и вршилаца управне делатности који подразумевају само државне органе управе, онда се може говорити о управи у органском смислу. Тако у правном систему Републике Србије државну управу односно управу у органском погледу чине министарства, органи управе у саставу министарства и посебне управне организације.² У Републици Српској управу у органском смислу односно државну управу чине министарства, републичке управе, републичке управне организације и инспекторат.³ Дакле, ради се о субјектима носиоцима изворних (оригинерних) овлашћења који су директни носиоци управне власти и то у њеном стручно-извршилачком погледу. Та изворна овлашћења престају бити оригинална и постају пренесена односно делегирана онога момента када се круг субјеката проширује изван наведене структуре и обухвата субјекте са јавним овлашћењима и органе јединица локалне самоуправе односно недржавну управу. Постоји и најшири организациони појам који се назива јавна управа или систем јавне управе. Јавну управу чине државна и недржавна управа. Како смо већ набројали органе државне управе, ваља истакнути да у недржавне органе управе спадају субјекти са јавним овлашћењима (јавна предузећа, јавне установе и установе од опште користи) те органи јединица

1 О теоријском појму управе шире видети: Марковић Ратко, *Извршна власт*, Савремена администрација, Београд, 1980, стр. 25–26; Димитријевић Павле, Марковић Ратко, *Управно право I*, НИУ Службени лист СФРЈ, Београд, 1986, стр. 18; Кунић Петар, *Управно право, општи и посебни део*, Правни факултет у Бањалуци, Бањалука, 2001, стр. 3–28; Myers, P.: *An Introduction to Public Administration*, London, 1970, p. 1; Otenyo, E., Lind, N.: *Research in Public Policy Analysis and Management*, Volume 15, Elsevier, Netherland, 2006.

2 Чл. 1. и 22–42 Закона о државној управи, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010 и 99/2014.

3 Видети: чл. 12. ст. 1 Закона о републичкој управи, Службени гласник Републике Српске, бр. 118/2008, 11/2009, 74/2010, 86/2010 – испр., 24/2012, 121/2012, 15/2016 и 57/2016 и чл. 2 Закона о инспекцијама у Републици Српској, Службени гласник Републике Српске, бр. 74/2010, 109/2012, 117/2012 – испр. и 44/2016.

локалне самоуправе (општина и градова који чине локалну самоуправу у нашем правном систему).

Будући да се налазимо на терену унутрашњих послова и да је чињеница да се унутрашњим пословима баве полицијски органи као први и најстарији формирани оружани органи државне управе, онда ћемо и судску контролу управе посматрати у односу на ове органе, при томе занемарујући значајан остатак државне и јавне управе.

Унутрашњи послови представљају једну посебну категорију послова државне управе, које обавља Министарство унутрашњих послова.⁴ Према Закону о полицији важећем у Републици Србији,⁵ „унутрашњи послови су законом утврђени послови државне управе, које обавља Министарство (унутрашњих послова, прим. аутора), а чијим обављањем се остварује и унапређује безбедност грађана и имовине, пружа подршка владавини права и обезбеђује остваривање Уставом и законом утврђених људских и мањинских права и слобода, као и други са њима повезани послови из утврђеног делокруга и надлежности Министарства“.⁶ Овако посматрано ми не долазимо до конкретних сазнања која је то врста послова будући да је цитирана норма поприлично уопштена. Међутим, чл. 11 Закона о министарствима одређујући делокруг, прописује да „Министарство унутрашњих послова обавља послове државне управе који се односе на: заштиту живота, личне и имовинске безбедности грађана; спречавање и откривање кривичних дела и проналажење и хватање учинилаца кривичних дела и њихово привођење надлежним органима; одржавање јавног реда и мира; пружање помоћи у случају опасности; склоништа; обезбеђивање зборована и других окупљања грађана; обезбеђивање одређених личности и објеката, укључујући и страна дипломатска и конзуларна представништва на територији Републике Србије; безбедност, регулисање и контролу саобраћаја на путевима; безбедност државне границе и контролу преласка границе и кретања и боравка у граничном појасу; боравак странаца; промет и превоз оружја, муниције, експлозивних и одређених других опасних материја; испитивање ручног ватреног оружја, направа и муниције; стварање услова за приступ и реализацију пројеката из делокруга тог министарства који се финансирају из средстава претприступних фондова Европске уније, донација и других облика развојне помоћи; заштиту од пожара; држављанство; јединствени матични број грађана; електронско вођење података о личности; пребивалиште и боравак грађана; личне карте; путне исправе; међународну помоћ и друге облике међународне сарадње у области унутрашњих послова, укључујући и реадмисију; илегалне миграције; азил; обучавање кадрова; управно реша-

4 Васиљевић Драган, *Управно право, (посебан део област унутрашњих послова)*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1999, стр. 27.

5 Шире видети: Никач Жељко и Лештанин Бранко, *Кратак осврт на новеле у Закону о полицији, Безбедност*, бр. 1/2016, стр. 104–128.

6 Чл. 2 Закона о полицији, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.

вање у другостепеном поступку по основу прописа о избеглицама, као и друге послове одређене законом“.⁷

Овде се поставља питање разграничења унутрашњих послова, који су заправо послови државне управе, од полицијских послова, који су, рекло би се, стручно-специјалистичког и у свему посебног карактера због специфичности овлашћења у раду полиције те њихових метода и техника рада. Стога Закон о полицији прописује полицијске послове као део унутрашњих послова које обавља полиција применом полицијских мера и радњи и полицијских овлашћења. Конкретније, у полицијске послове спадају послови који се односе на откривање кривичних дела, заштиту јавног реда и мира, регулисање саобраћаја, послови који се односе на оружје и муницију, контролу приватног сектора безбедности, заштиту и контролу државне границе и сл.⁸ Дакле, појам унутрашњих послова је шири од појма полицијских послова. Слична решења налазимо и у законодавству Републике Српске с тим што Закон о полицији и унутрашњим пословима прописује прво полицијске послове који су готово идентичне садржине као и у Републици Србији, а након тога посебним чланом прописује остале унутрашње послове у које се убрајају: управно-правни послови; материјално-финансијски и имовински послови; аналитички, информатички послови и комуникације; послови полицијске обуке стручног оспособљавања и усавршавања; послови који се односе на обезбеђење лица и имовине и детективску делатност; послови цивилне заштите и израда законских и подзаконских аката из области унутрашњих послова.⁹

Постоје различити критерији поделе контроле управе. Полазећи од овлашћења која субјект који врши контролу има у односу на објекат (предмет) контроле, а самим тим и од чињенице да ли је контрола управе регулисана правом или није разликујемо правну и неправну контролу управе.

Правна контрола управе се даље одређује према предмету контроле и може бити контрола законитости (легалитета) и контрола целисходности (опортунитета) односно контрола дискреционог поступања. Контрола законитости утврђује да ли се управна делатност контролисаног одвија у складу са позитивноправним прописима. Контрола целисходности испитује правилност избора између правно понуђених варијанти с обзиром на сваки конкретан случај, односно контролу правилности дискреционог одлучивања.¹⁰

7 Чл. 11 Закона о министарствима, Службени гласник Републике Србије, бр. 44/2014, 14/2015, 54/2015 и 96/2015 – др. закон.

8 Чл. 10 Закона о полицији, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.

9 Чл. 5 Закона о полицији и унутрашњим пословима, Службени гласник Републике Српске, бр. 57/2016 и 110/2016.

10 Кунић Петар, *Управно право*, Правни факултет Универзитета у Бањалуци и Управа за полицијско образовање МУП–а Републике Српске, Бањалука, 2010, стр. 131.

Спољна контрола управе је контрола коју врше субјекти који се налазе ван управе, као што су представничко тело, судови, јавно тужилаштво и др.¹¹

Између управе и судске власти готово да и нема додирних тачака. Управна власт је самостална али не и независна док је судска власт и самостална и независна. И док управа готово и нема утицаја на правосуђе, судови врше контролу рада управе. Такав облик контроле управе назива се судска контрола управе и спада у ред спољних облика контроле.

СУДСКА КОНТРОЛА УПРАВЕ

Управни спор је најизраженији облик судске контроле законитости управних аката, како код нас тако и у свету. На тај вид контроле се најчешће мисли када се говори о судској контроли управе. Управни спор представља облик судске контроле управе у ужем смислу. Поред овог облика постоје још и други облици судске контроле управе попут контроле управе у споровима за накнаду штете проузроковане радом управе, уставносудска контрола управе као и одлучивање о кривичној одговорности службеника управе.¹² Управни спор је релативно стар правни институт који у нашем правном систему потиче из XIX века. Иако веома делотворан, независан и спољни облик контроле управе, управни спор је предмет сталне научне и стручне фокусираности, будући да њиме једна потпуно другачија (судска) власт задира у рад једне друге извршне (управне) власти. У прилог наведеном иде и чињеница да су веома честе ситуације када, решавајући у спору против појединачног (у)правног акта, суд запажа незаконитост или чак неуставног општег правног акта, при чему се појављује институт ексцепције незаконитости (илегалности).¹³

Садржај судске контроле управе обухвата контролу законитости појединачног правног акта управе (управног акта). Да би дошло до судске контроле управе, нужно је да се кумулативно испуне три услова. Прво, да је акт који се намерава контролисати појединачни правни акт управе (управни акт) који има својство коначности, а то су за сада у нашем правном систему решења и закључци, зависно од тога да ли је актом решена управна ствар у материјалноправном или процесноправном смислу. Друго, мора постојати спољни потицај (иницијација) контроле односно странка мора подне-

11 Милков Драган *Управно право III, Контрола управе, (треће измењено и допуњено издање)*, Универзитет у Новом Саду – Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010, стр. 11.

12 Милосављевић Богољуб, *Управно право*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник Републике Србије, Београд, 2006, стр. 315.

13 Врањеш Невенко, Ђурић Владимир, *Рецензија рукописа „Уставност и законитост у управном спору у Републици Српској“ аутора Проф. др Милана Благојевића*, Службени гласник Републике Српске и Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент Бања Лука, Бања Лука, 2014, стр. 7.

ти тужбу надлежном суду односно покренути управни спор јер се управни спор односно судска контрола управе не покреће *ex officio*. Најзад, треће, да постоји спорна ситуација, односно да су управним актом странци повређена субјективна или објективна права. У свету су присутни различити правни модели организације управног судовања. Тако, негде постоје засебни управни судови који се баве решавањем управних спорова док се у неким земљама управни спорови решавају у систему редовних судова. Данас се истиче потреба специјализације и независности судија који суде у управним стварима при чему нема значаја чињеница да ли је успостављен концепт посебних управних судова или се управним споровима баве редовни судови. Надаље, наглашава се јака тенденција еуропеизације судске контроле управе. Еуропеизација се огледа у интензивном утицају судске праксе Европског суда за људска права и Европског суда правде на националне судове, као и контакту и размени искустава судија и правника широм Европске уније.¹⁴

У управним споровима судови одлучују о законитости аката којима републички органи управе, републичке управне организације и органи јединице локалне самоуправе у општини и граду, као и предузећа, установе и друга правна лица која врше јавна овлашћења, решавају о правима и обавезама физичких и правних лица или других странака у појединачним управним стварима.

У поређењу са управном контролом управе судска контрола управе је ужег домена будући да се своди на касацију односно разрешење спорне ситуације и извршење санкције, а само у изузетним случајевима у тзв. управном спору пуне јурисдикције судови се одлучују на мериторно контролно овлашћење на начин да доносе одлуке које у свему могу заменити управне акте. С друге стране, управна контрола управе има шири домен деловања јер у поступку контроле другостепени орган управе може да има касациона овлашћења (поништавање и укидање првостепеног решења) али и овлашћења поновног решавања управне ствари (мењање првостепеног управног акта од стране другостепеног органа).¹⁵

ДИСКРЕЦИОНА ОВЛАШЋЕЊА ПОЛИЦИЈЕ

На почетку треба нагласити да је полиција орган државне управе који располаже значајним обимом дискреционих овлашћења. Углавном се полиција снабдева дискреционим овлашћењима због природе делатности коју обавља (заштита безбедности, јавног реда и мира, регулисања статуса

14 Jean-Marie Woehrling, *Judicial Control of Administrative Authorities in Europe: Toward a Common Model*, *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, Vol. 6 No. 3, p. 56, Zagreb, 2006.

15 Димитријевић Предраг: *Op. cit.*, стр. 173.

држављанства, боравка и кретања странаца, издавања дозвола за набавку оружја и муниције и сл.).

Док код правно везаних ситуација и аката орган има једну опцију за конкретну ситуацију, дискреционо овлашћење суштински даје могућност његовом носиоцу да приликом одлучивања бира између две или више правно понуђених варијанти, које одговарају конкретном случају, при чему се одлучује за ону варијанту решења (одлуке) која највише погодује јавном интересу. У нормативним актима дискрециона оцена најчешће садржи следеће формулације: орган „може“, „слободан је да одлучи“, „одлучује“, „оцениће“, „ако сматра“, „овлашћен је“ и сл.¹⁶ Тада издавалац акта има овлашћење да изабере ону правну солуцију која ће најпотпуније (најбоље) одсликавати вољу законодавца у погледу конкретне ситуације. Дискреционо овлашћење никако не значи самовољу органа који одлучује. У том смислу, да се еластичност описане законске регулативе не би претворила у арбитражност и самовољу, прописују се беспоговорне границе избора, односно овалашћења и циљ који се том приликом мора остварити. Другачије речено, органу стоје на располагању две или више правних солуција за одређени модел ситуације, са задатим циљем (остварење или заштита ангажованог јавног интереса). То су оквири дискреционе оцене.¹⁷ „Ако је нека животна ситуација деликатна и суптилна, испуњена унапред непредвидивим, променљивим параметрима, законодавац ће прибећи ‘спуштању’ припадајуће количине нормирања са своје опште на управну, конкретну раван: повериће надлежном органу слободну оцену“.¹⁸

Зашто законодавац уводи дискреционо овлашћење, намеће се питање. Најмање су два разлога. Први, да се органима управе као ускостручним (специјализованим) субјектима препусти да спроводе законе на најадекватнији начин, у циљу задовољавања јавног интереса, и други, да се у одређеним областима друштвених односа посебног сензибилитета (унутрашњи и спољни послови, одбрана, безбедност и др.) тај исти јавни интерес заштити тако да се одређеним субјектима управе остави простор слободне процене у доношењу одлуке који често подразумева и ограничења одређених права и наметање дужности грађанима у ситуацијама када би то значило заштиту посебних државних интереса. При томе, субјекат који има дискреционо овлашћење исто црпи на основу правне норме у формалном смислу док у материјалном смислу он има слободу да одлучи бирајући између више прав-

16 Упоредити: Томић Зоран, *Управно право, приручник за полагање правосудног испита*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2016, стр. 74–75 и Васиљевић Драган, *Дискрециона овлашћења полиције, НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија Београд, ур. Горан Б. Милошевић, Београд, 2012, стр. 20.

17 Томић Зоран, *Управно право, приручник за полагање правосудног испита*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2016, стр. 75.

18 *Ibid.*, стр. 75–76.

но ваљаних варијанти, због чега кажемо да је материјално обављање дискреционе оцене у рукама носиоца дискреционог овлашћења.

Дискрециона оцена представља један од три теоријска облика слабије везаности правном нормом, поред интерпретације правне норме и попуњавања правне празнине. Међутим дискрециону оцену не треба поистоветити са интерпретацијом правне норме нити са попуњавањем правне празнине.¹⁹

У дилеми шта је суштина дискреционе оцене, односно шта подвести под дискрециону оцену (који део одлуке), поједини аутори истичу две ствари, прво, да ли ће се донети неко решење односно извршити одређена радња, или се то неће учинити и друго, како ће се то учинити, која ће бити садржина тог решења односно радње и која ће се средства при томе применити. При томе, дискрециона оцена може обухватити било које од ова два питања или оба истовремено.²⁰ За полицијску делатност веома важним се сматрају питања доношења одлуке и примене средстава нарочито када се ради о средствима принуде. Наиме, да ли ће и који облик средстава принуде применити, то понајвише зависи од процене полицијског службеника на терену будући да дискреционо овлашћење претежно долази до афирмације код материјалних радњи полиције. Тада долазе до изражаја професионалност, обученост, искуство, етичност и друге сличне способности и особине полицијских службеника.²¹ С друге стране, дискрециона овлашћења полиције нешто је лакше спроводити у оквиру управних поступака када полиција решава по правима и дужностима грађана односно физичких и правних лица. У тим ситуацијама органи имају довољно времена да одлуче користећи се управном и судском праксом те неким другим инструментима који ће оправдати и афирмисати целисходност донете одлуке.

Данас се све више иде на ограничавање дискреционе оцене те проналажење механизма којима би она била што правилније примењена. Тако, документ под називом „Алати за правилно вршење дискреционих овлашћења у инспекцијском надзору: Инструменти смислене примене прописа“, садржи институте и инструменте који олакшавају примену дискреционе оцене у инспекцијском надзору, а у које спадају: (1) процена ризика; (2) контролне листе; (3) дејства аката о примени прописа (посебан облик гарантног акта) и (4) мере уједначавања и објављивања инспекцијске праксе.²² У стварности само изграђена правна држава и врхунски оспособљени и стручни службеници као носиоци јавних овлашћења, уз снажну примену начела

19 О томе шире: Васиљевић Драган, Дискрециона овлашћења полиције, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија Београд, ур. Горан Б. Милошевић, Београд, 2012, стр. 23–26.

20 *Ibid.*, стр. 28.

21 Шире видети: Субошић Дане, Вукашиновић-Радојичић Зорица, Статусна обележја полицијске организације у Србији, *Безбедност, Теоријско стручни часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије*, ур. Бобан Милојковић, бр. 4/07, Београд, 2007, стр. 98.
22 <http://www.bep.rs/documents/news/2015-02-05/Alati%20za%20pravilno%20vrsenje%20diskreционих%20ovласенја%20инспекције.pdf>, приступљено: 15. 4. 2017.

законитости, могу бити гарант да неће доћи до злоупотребе дискреционих овлашћења. У том погледу, одговорност полиције је још већа имајући у виду обим дискреционих овлашћења којима располаже, с једне стране, и заштиту људских права и јавног поретка, с друге стране.

СУДСКА КОНТРОЛА ПОЛИЦИЈЕ И УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Постоји неколико аспеката контроле полиције и унутрашњих послова од стране судова, како редовних тако и посебних управних судова па и Уставног суда. Наиме, преовладавају ставови да полиција има управну, кривичну, прекршајну и нормативну функцију.²³ При томе, не треба занемарити политичку и социјалну улогу полиције. Политичка улога полиције огледа се у чињеници да је она један од основних атрибута државе, а социјална у томе што представља елементарну потребу друштва за редом.²⁴

Формално посматрано, имајући у виду да је полиција орган државне управе и то онај са највишим степеном изворних (оригинерних) овлашћења, могло би се закључити да она претежно обавља управне послове односно послове из оквира управних надлежности. Управне активности полиције су заступљене у вршењу послова које се односе на: „лични статус грађана (лично име, пребивалиште и боравиште и држављанство), вођење службених евиденција везаних за лични идентитет грађана, путних исправа и матичног броја (личне карте, матични број грађана, путне исправе и др.). Управне активности делом покривају безбедност саобраћаја на путевима, контролу прелажења државне границе, контролу кретања и боравка странаца, набављање, држање и ношење оружја и муниције, производњу и промет експлозивних материјала, запаљивих течности и гасова и др.“²⁵

Нема сумње да је управна делатност полиције најизраженија у поређењу са њеним осталим делатностима (кривичном, прекршајном и нормативном). Ово нарочито због тога што је управна делатност полиције потпуна, будући да полиција доноси управне акте односно појединачне правне акте и врши материјалне радње чиме се у потпуности афирмише њена улога у овој сфери. Када је у питању прекршајна делатност, полиција ову сферу деловања најчешће дели са судовима. Идентично је и код кривичне делатности полиције у којој полиција учествује са извршилачке позиције док се доно-

23 Видети: Милетић Слободан, *Полицијско право I књига*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 148. Такође упоредити: Кунић Петар, *Управно право – Посебни дио*, Правни факултет у Бањој Луци и Факултет за безбједност и заштиту у Бањој Луци, Бања Лука, 2008, стр. 61–62.

24 Васиљевић Драган, *Функције полиције и њена овлашћења да предузме управне радње*, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, ур. Горан Б. Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011, стр. 30.

25 Кунић Петар, *Управно право – Посебни дио*, Правни факултет у Бањој Луци и Факултет за безбједност и заштиту у Бањој Луци, Бања Лука, 2008, стр. 62.

шење одлуке препушта судовима.²⁶ У својој нормативној делатности полиција има улогу као и сви други органи државне управе – да се бави израдом и спровођењем секундарне легислативе, односно доношењем подзаконских општих правних аката. Истина, код полиције, чини се, бележимо појачан интензитет нормативне делатности у односу на друге ресоре управе, што можемо тумачити кроз чињеницу да је област деловања полиције доста широка и да се ради о ресору који је кључан у систему извршне власти и управе.²⁷ Тако су унутрашњи послови у Републици Србији регулисани са преко 20 закона те готово 200 формалних подзаконских прописа којима се уређује та значајна област друштвених односа.²⁸

Такође, не треба заборавити ни чињеницу да, користећи се својим овлашћењима полиција извршава не само сопствене одлуке већ и одлуке других органа управе, правосудних органа и других органа нарочито у ситуацијама када они нису у могућности да их самостално и сопственим капацитетима изврше (или им то природа ствари налаже) те траже ангажовање полиције као субјекта који поседује овлашћења принуде и репресије.

Свака од наведених функција полиције предмет је судске контроле. Веза органа унутрашњих послова и судова успостављена је углавном у следећим пословима: „(1) спровођење судских одлука, а посебно у извршењу судских одлука о привођењу, асистенцији, евиденцији осуђених лица, претресу стана, одузимању предмета, (2) у управном поступку – акти органа унутрашњих послова подлежу судској контроли у управном спору; (3) у кривичном поступку – органи унутрашњих послова подnose кривичну пријаву, прикупљају обавештења по налогу тужиоца, учествују у појединим истражним радњама које поверава суд; (4) поступци службених лица органа унутрашњих послова подлежу судској контроли (кривична одговорност због прекорачења службених овлашћења)“.²⁹

Према Богољубу Милосављевићу постоји најмање пет ситуација у којима судови контролишу полицију.

Прво, полицајци који почине кривична дела вршећи службену дужност бивају процесуирани од стране судова.

26 Југовић Сретен, Обележја управних овлашћења полиције-полицијских овлашћења, *НБП Наука Безбедност Полиција Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда*, ур. Радован Радовановић, год 13, бр. 2, Београд, 2008, стр. 74.

27 Упоредити подзаконске акте приказане на веб сајтовима Министарства унутрашњих послова Републике Србије и Републике Српске.

28 Југовић Сретен, *Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске - критички поглед*, Фондација Центар за јавно право, стр. 2, доступно на: <http://www.fcjp.ba/index.php/-95733>, приступљено: 15. 4. 2017.

29 Невзети Орхан, *Судска контрола полиције, Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији, нормативне претпоставке*, (ур. Хаџић Мирослав), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001, стр. 301.

Друго, у највећем броју земаља судови су надлежни да суде у грађанским парницама које покрећу оштећени грађани због штете коју им је проузроковала полиција својим чињењем или нечињењем.

Треће, судови контролишу законитост појединачних управних аката кроз управне спорове.³⁰ При томе, могућа је од стране уставног суда контрола и општих правних аката из области полиције и унутрашњих послова, у смислу оцене њихове уставности и законитости као и чињенице да ли су њима повређена уставом зајамчена права грађана. О контроли управне делатности полиције детаљније ћемо говорити у наставку овог рада.

Четврто, судови у земљама *common law*-а прецедентима стварају нова правна правила за поступање полиције.³¹

Пето, најзначајнији и најшири облик утицаја судова на рад полиције лежи у чињеници да судови приликом одлучивања у кривичним предметима у којима је полиција учествовала као овлашћени субјекат те прикупљала чињенице и доказе, заправо цене квалитет тог рада у смислу да ли полицијски прикупљене и обрађене чињенице и доказе прихватају или одбацују, чиме у знатној мери улазе у квалитет полицијске делатности. Тиме, се заправо остварује изузетно значајан аспект контроле полицијског рада.³² Потребно је разликовати извршење одлука којима се заснива управноправни однос од одлука којима се заснива кривичноправни односно прекршајноправни однос. Наиме, код одлука којима се заснива управноправни однос принудно се извршава диспозиција, а код кривичноправних и прекршајноправних односа принудно се извршава санкција.³³

Најзад, чини се да посебан мониторинг над полицијским пословима тужилаштва и судови успостављају у случајевима када полиција намерава спровести посебне истражне мере и радње којима се могу угрозити и ограничити основна уставом и међународним актима загарантована људска права (неповредивост стана, тајност писма и других средстава општења, поштовање приватног и породичног живота и др.). У том случају готово да и нема земље која није увела, у већој или мањој мери, истражне радње које користи за превенцију и откривање најтежих облика кривичних дела, али је те мере готово свака држава подвела под режим судске контроле судских инстанци.³⁴

У наставку рада осврнућемо се на судску контролу управне делатности полиције и унутрашњих послова. Најпре ваља истаћи да се управна функ-

30 Милосављевић Богољуб, *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 324.

31 *ibid.*, стр. 325.

32 Такође, о неким специфичностима у односима полиције и судова, шире видети: Милосављевић Богољуб, *Увод у полицијске науке*, Полицијска академија, Београд, 1994, стр. 143.

33 Кунић Петар, *Управно право, посебни дио*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци и Факултет за безбједност и заштиту Бања Лука, Бања Лука, 2008, стр. 61.

34 Шире видети: Илић Горан, Бошковић Матић Марина, *Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: Преглед из правосуђа*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2015.

ција полиције огледа у најужем смислу речи у доношењу управних аката и вршењу управних радњи. Евентуалну контролу управних аката полиције у погледу законитости и извршности врши суд у управном спору односно извршном поступку, док контролу материјалних радњи такође врши суд, што нарочито долази до изражаја код прекршаја које документује полиција, када суд може арбитрарно одлучивати о изреченој санкцији. Међутим, постоје управне радње полиције које, због своје природе, тешко могу бити предмет коректне судске контроле. Примера ради, употреба гумене палице, употреба сузавца, физичко удаљавање лица и сл., јесу управне радње принуде које је тешко *ex post festum* подвргнути судској контроли. Због тога су оне више предмет унутрашње контроле различитих специјализованих полицијских тела и служби која се наменски формирају унутар саме полицијске структуре. Сама управна функција у области унутрашњих послова (држављанство, пребивалиште, боравиште, лична документа, путне исправе, оружје, муниција и др.) значајно је различита у односу на управну функцију других органа управе из због тога што она обилује дискреционом оценом³⁵ као и неким атипичним материјалним радњама (нпр. безбедносна провера ради доношења одлуке по захтеву лица за набавку оружја). Познато је да оцену целисходности односно правилности дискреционог поступања врши само другостепени орган, док судови не улазе у ову сферу. Право дискреционог поступања и легална могућност употребе принуде односно силе најважнији су објективни фактори који доприносе томе да полиција крши људска права. Раширено је мишљење да полиција у свом деловању на прво место ставља ефикасност, а не пуно поштовање легалности.³⁶ Проблем може представљати и чињеница да се органи па и судови често налазе у дилеми распознавања природе аката.³⁷

Упркос обиљу дискреционих овлашћења којима полиција располаже, контролу законитости може извршити суд; међутим сама оцена целисход-

35 Из судске праксе: „Одбацује се иницијатива за покретање поступка за оцену уставности одредбе члана 41. Закона о држављанству Републике Србије (Службени гласник Републике Србије, бр. 35/04 и 90/07)“ Из образложења: „(...) оспореним чланом 41. Закона о држављанству Републике Србије, Министарству унутрашњих послова дато је једно посебно овлашћење приликом решавања о захтеву за стицање држављанства пријемом, односно о престанку држављанства Републике Србије, а то је да такав захтев може одбити, иако су испуњени услови прописани овим законом, ако оцени да за то постоје разлози од интереса за Републику Србију. На тај начин је овом министарству законом дато једно дискреционо право, односно право да слободно оцени да ли је у интересу Републике Србије да одбије захтев подносиоца за стицање држављанства пријемом, односно за престанак држављанства, иако испуњава све законом прописане услове“, Решење Уставног суда Републике Србије, бр. ИУз-895/2012.

36 Бабовић Будимир, Цивилна контрола и надзор над полицијом у Југославији, *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији, нормативне претпоставке*, (ур. Хаџић Мирослав), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001, стр. 257.

37 У двојби, да ли се у појединим случајевима ради о правно везаном или дискреционом управном акту, треба узети да се ради о везаном управном акту (СВС, уж. бр. 835/53).

ности управног акта није предмет судске контроле управе.³⁸ Суд у управном спору испитује законитост управног акта и онда када су у питању дискрециони управни акти, када суд сагледава правно везане делове управног акта. Провера целисходности (опортунитета) управног акта остаје у надлежности другостепеног органа управе, у поступку по жалби, и ту се и завршава. Да би дискрециони акт могао да се напада жалбом, веома је важно да се види којим разлозима се орган управе руководи приликом његовог доношења. Имајући у виду да се целисходност може контролисати само у управном поступку, важно је да дискрециони управни акт има образложење које ће садржавати тражене разлоге. Закон о општем управном поступку као и поједини (углавном *lex specialis* закони) дају органу управе могућност да у образложењу дискреционог акта не наводи разлоге којима се руководио при доношењу решења јер је то у јавном интересу законом изричито предвиђено. Наведено није лако помирити са идејом владавине права и правном државом.

Следом наведеног, а имајући у виду значај контроле вршења управних овлашћења полиције с аспекта заштите људских и грађанских права, нарочито у домену примене принуде, потребно је редефинисати спољне облике контроле управне делатности полиције, а нарочито судске контроле, која је за сада на нивоу општег правног режима и неприлагођена је посебностима управне области својственим полицији. У том погледу можемо се сложити са ставовима неких аутора да је потребно доношење закона о контроли полиције, који ће обухватити контролу свих њених функција правним средствима и овлашћењима.³⁹

ЗАКЉУЧАК

Судска контрола рада управе представља спољни облик контроле правног карактера. Током судске контроле управе суд може да предузима корективне мере према управној делатности, ценећи законитост рада управе док акти које управа доноси позивајући се на законом дата дискрециона овлашћења остају у мериторном делу изван домаћаја судова. Дискрециони управни акти су предмет контроле другостепеног органа управе како у погледу законитости тако и у погледу целисходности тако да овај сегмент рада управе у његовом мериторном погледу не подлеже спољним облицима провере. Препуштеност контроле опортунитета другостепеним органима

38 У том смислу, проф. Томић сматра да суд у спору пуне јурisdикције може вршити дискрециону оцену у управним стварима али не може поништавати акт у управном спору због нецелисходности. Метафорично срочено, суд може – начелно – да снесе дискреционо „јаје“, (ако природа ствари то дозвољава), али не може непосредно да утврђује шта је дискрециони „мућак“. Шире видети: Томић, З.: *Дискрециона оцена у управном праву*, Правни живот, вол. 55, бр. 10, Београд, 2006, стр. 6.

39 Југовић Сретен, *Обележја управних овлашћења полиције-полицијских овлашћења*, НБП – Наука Безбедност Полиција, год. 13, бр. 2, Београд, 2008, стр. 78.

управе затвара круг контроле унутар саме управе, што може представљати озбиљан проблем у заштити људских права.

Нормативни акти у области полиције и унутрашњих послова обилују дискреционим овлашћењима њихових носиоца углавном под образложењем да се тиме штити уставни поредак и безбедност државе. Често таква овлашћења бивају предмет злоупотребе.

У односу на друге органе управе, судска контрола чини се долази посебно до изражаја у области унутрашњих послова као и код свих функција полиције (управне, нормативне, прекршајне и кривичне). Разлог тако појачаног интензитета контроле налазимо у специфичности полиције како у погледу овлашћења примене принуде тако и у обиљу слободне дискреционе моћи коју запажамо у нормативним актима полиције и унутрашњих послова. При томе је судска контрола полицијске делатности и унутрашњих послова у уобичајеном режиму са изузетком кривичне функције полиције која је у задње време нарочито на нашим просторима интензивно подвргнута (рекло би се превентивној) контроли од стране судова. Другачије речено, ретки су системи у којима полиција може чак и привремено да предузима посебне истражне мере без налога суда, са изузетком појединих мера за чије спровођење налоге издаје тужилаштво.

У погледу контроле управне делатности полиције и унутрашњих послова, мишљења смо да акти које полицијски органи доносе по слободној (дискреционој) оцени морају садржавати образложење те да је у том правцу неопходна интервенција у законе који прописују општи као и посебне управне поступке. Тиме би се не само сузиле границе опортунитета већ и повећала транспарентност деловања полиције и ојачало поверење грађана у њен рад.

Најзад, спољну па самим тим и судску контролу полицијске делатности потребно је законски уредити и издвојити из општег правног режима контроле управне делатности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Jean-Marie Woehrling, Judicial Control of Administrative Authorities in Europe: Toward a Common Model, *Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave*, Vol. 6 No. 3, Zagreb, 2006.
2. Бабовић Будимир, Цивилна контрола и надзор над полицијом у Југославији, *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији, нормативне претпоставке*, (ур. Хаџић Мирослав), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
3. Васиљевић Драган, *Управно право, посебан део (област унутрашњих послова)*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1999.

4. Васиљевић Драган, Функције полиције и њена овлашћења да предузме управне радње, *НБП-Журнал за криминалистику и право*, ур. Горан Б. Милошевић, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011.
5. Враћеш Невенко, Ђурић Владимир, *Рецензија рукописа „Уставност и законитост у управном спору у Републици Српској“ аутора Проф. др Милана Благојевића*, Службени гласник Републике Српске и Универзитет за пословни инжењеринг и менаџмент Бања Лука, Бања Лука, 2014.
6. Димитријевић Предраг: *Управно право, општи део, књига друга*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2008.
7. *Закон о државној управи*, Службени гласник Републике Србије, бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010 и 99/2014.
8. *Закон о полицији и унутрашњим пословима*, Службени гласник Републике Српске, бр. 57/2016 и 110/2016.
9. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.
10. *Закон о републичкој управи*, Службени гласник Републике Српске, бр. 118/2008, 11/2009, 74/2010, 86/2010 - испр., 24/2012, 121/2012, 15/2016 и 57/2016.
11. Илић Горан, Бошковић Матић Марина, *Посебне мере тајног прикупљања података у кривичном поступку: Преглед из правосуђа*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2015.
12. Југовић Сретен, *Закон о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске - критички поглед*, Фондација Центар за јавно право, стр. 2, доступно на: <http://www.fcjr.ba/index.php/-95733>, приступљено: 15.04.2017. године.
13. Југовић Сретен, Обележја управних овлашћења полиције-полицијских овлашћења, *НБП Наука Безбедност Полиција Часопис Криминалистичко-полицијске академије из Београда*, ур. Радован Радовановић, год 13, бр. 2, Београд, 2008.
14. Кунић Петар, *Управно право, посебни дио*, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци и Факултет за безбједност и заштиту Бања Лука, Бања Лука, 2008.
15. Милетић Слободан, *Полицијско право I књига*, Полицијска академија, Београд, 1997.
16. Милков Драган, *Управно право III, Контрола управе, (треће измењено и допуњено издање)*, Универзитет у Новом Саду – Правни факултет, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010.
17. Милосављевић Богољуб, *Наука о полицији*, Полицијска академија, Београд, 1997.
18. Милосављевић Богољуб, *Увод у полицијске науке*, Полицијска академија, Београд, 1994.

19. Милосављевић Богољуб, *Управно право*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник Републике Србије, Београд, 2006.
20. Невзети Орхан, Судска контрола полиције, *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији, нормативне претпоставке*, (ур. Хаџић Мирослав), Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
21. Никач Жељко и Лештанин Бранко, *Кратак осврт на новеле у Закону о полицији*, Безбедност, бр. 1/2016.
22. Субошић Дане, Вукашиновић-Радојичић Зорица, Статусна обележја полицијске организације у Србији, *Безбедност, Теоријско стручни часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије*, ур. Бобан Милојковић, бр. 4/07, Београд, 2007.
23. Томић Зоран, *Управно право*, Београд, 1995.
24. Томић Зоран, *Управно право, приручник за полагање правосудног испита*, Службени гласник Републике Србије, Београд, 2016.
25. Томић, З.: *Дискрециона оцена у управном праву*, Правни живот, вол. 55, бр. 10, Београд, 2006.

JUDICIAL CONTROL OF ADMINISTRATION IN THE SECTOR OF INTERNAL AFFAIRS

Nevenko Vranješ, Assistant Professor

University of Banja Luka, Faculty of Political Sciences
Government of the Republic of Srpska, Ministry of Justice
Republic Centre for Research of War, War Crimes
and Tracing Missing Persons
n.vranjes@rcirz.vladars.net

Abstract: in contemporary democratic states the power consists of three branches: legislative, executive and judicial. Yet, such a division is not absolute in terms of mutual influence of one branch on the other. It seems that the administration power, as the prevailing segment of the executive branch, has a specific relation with the judicial branch. In other words, the intensive relationship between the judicial branch and administration authority is reflected in the possibility of challenging and neutralizing of administration's activities by the courts, by which one fully separate, autonomous and independent branch controls and restricts another independent branch.

The subject of this paper is the judicial control of the administration in the sector of internal affairs. The paper deals with the modalities of work of courts as subjects of control against the administration as the object of control. The special emphasis is put on the control of internal affairs and administrative work of the police exercised by the courts. Taking into account that the internal affairs and administrative work of the police abound in discretionary decisions of the police and that the judicial control of such discretionary decisions is limited, this paper will cover this very sensitive issue.

Keywords: *administration, administrative work, control of administration, judiciary branch, discretionary decision, police.*

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ТЕРОРИЗМА – БОРАЦ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И СУЗБИЈАЊА ТЕШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА У РУМУНИЈИ

Даријан Ракитован¹
drakitovan@yahoo.com

Апстракт: Организовани криминалитет, корупција, тероризам, и/или други облици тешког криминала погађају готово сваку државу на свету, задајући притом веома јак ударац људским правима и слободама, као и безбедности и сигурности њихових грађана.

Да би обезбедиле мир, стабилност и друге демократске вредности на својим територијама и на међународном плану, савремене државе су биле приморане да посегну за новим средствима и мерама ради спречавања експанзије ових изузетно штетних и опасних друштвених појава чије су последице далеко теже од последица проузрокованих „класични криминалом“.

Због тога су многе државе оформиле специјализоване органе за борбу против организованог криминалитета и других облика тешког криминала, којима су посебним законским прописима дале знатно шира овлашћења, што је несумњиво довело до повећања ефикасности држава на овом плану.

У Румунији кључну улогу на овом плану има Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма (ДИСОТ).

Мишљења смо да је румунски законодавац пронашао прилично занимљив и по свему судећи и доста успешан модел, који би

¹ Студент докторских студија, Правни факултет, Западни универзитет у Темишвару

могао да буде узет у обзир и од стране других националних законодаваца, па ће због тога у овом раду бити укратко приказана организациона шема ове дирекције, затим начин њеног деловања и њене надлежности и на крају њени постигнути резултати у борби против тешког криминалитета.

Кључне речи: Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма, Румунија, организовани криминалитет, тероризам.

УВОД

Експанзија организованог криминалитета, тероризма и других облика тешког криминала поставила је савремену међународну заједницу пред тежим и комплекснијим проблемима од оних са којима се до сада сусретала. Из тог разлога, модерне државе имају легитимну и перманентну тенденцију да свим могућим средствима и мерама спрече даље ширења ове изузетно опасне појаве. Неспорно је да се сузбијање овог изузетно опасног друштвени феномена не може ефикасно вршити без доношења нових законских правила којима ће бити образовани нови државни органи са ширим овлашћењима деловања. У том смислу, оснивање специјалних тужилаштва и специјализованих полицијских одељења, уско профилисаних и добро опремљених, као и усвајање прописа којима се омогућава примена нових и посебних мера, метода и техничких средстава за откривање и доказивање кривичних дела које ће ти органи примењивати, јесте од приоритетног значаја.

У овом правцу је Румунија начинила и још увек чини значајне кораке.

Посматрајући из историјског угла, јавнотужилачка организација, која треба да има водећу улогу у борби против криминала, у румунско право уведена је давне 1832. године усвајањем тзв. Организационе уредбе Влашке.

Према важећем Уставу Румуније, јавнотужилачку функцију врше тужиоци организовани у тужилаштва, која раде при судовима. Јавно министарство, како је уставом и законима названа јавнотужилачка организација, заступа опште интересе друштва и брани правни поредак и права и слободе грађана.² Јавно министарство врши своја овлашћења у складу са законом, а на његовом челу се налази генерални тужилац Тужилаштва при Врховном касационом суду³. Генерални тужилац представља Јавно министарство у односима са другим државним органима и свим правним и физичким лицима у земљи и иностранству.⁴

² Чл. 131 Устава Румуније.

³ Чл. 62. ст. 1 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13.

⁴ Чл. 71 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13.

Сходно одредбама чл. 132 Устава, тужиоци обављају своју дужност у складу са начелима законитости, непристрасности и хијерархијске контроле, под ауторитетом министра правде.

Тужилаштво је организациони део Јавног министарства. При Врховном касационом суду, свим Апелационим судовима, окружним судовима, судовима за малолетнике и породицу, као и општинских судовима, функционише по неко тужилаштво. На челу тужилаштва које функционишу при Врховном касационом суду и апелационим судовима су генерални тужиоци, док осталим тужилаштвима руководе главни тужиоци.⁵

Тужилаштво које функционише при Врховном касационом суду координише рад осталих тужилаштва, има својство правног лица и управља буџетом Јавног министарства.⁶

У склопу Тужилаштва при Врховном касационом суду функционише руководећи колегијум, у чијем су саставу генерални тужилац, први заменик, заменик и саветници генералног тужиоца, главни тужиоци секција, главни тужилац инспектор и пет тужилаца које бира генерална скупштина тужилаца, и он одлучује о општим проблемима руковођења Јавним министарством.⁷

Посебни аутономни структурни део у оквиру Јавног министарства, са својством правног лица, јесте Национална дирекција за борбу против корупције (*DNA*), специјализована за сузбијање кривичних дела корупције.⁸

Националном дирекцијом за борбу против корупције руководи главни тужилац, који јесте по функцији изједначен са првим замеником генералног тужиоца Тужилаштва при Врховном касационом суду, док главни тужилац Тужилаштва при Врховном касационом суду координира рад ове дирекције.

У склопу Тужилаштва при Врховном касационом суду, функционише и Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма, као његов специјализовани структурни део за борбу против организованог криминалитета и тероризма, и најзначајније тело за сузбијање тешког криминалитета у Румунији.

Управо та дирекција јесте предмет овог рада.

5 Чл. 92 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13.

6 Чл. 70 ст. 1 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13

7 Чл. 77 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13.

8 Чл. 80 Закона бр. 304 од 28. јуна 2004. о организацији правосудних органа, Сл. гласник бр. 827/13.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ТЕРОРИЗМА

Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма (у даљем тексту: Дирекција) основана је 2004. године и све до 22. новембра 2016. деловала је на основу Закона бр. 508/2004 са његовим каснијим изменама и допунама⁹, када је ступила на снагу Хитна уредба Владе бр. 78/2016 о организацији и раду Дирекције за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма, као и изменама и допунама одређених нормативних аката¹⁰ (у даљем тексту: Уредба), на основу које је 21. децембра 2016. године од стране министра правде усвојен Правилник о организацији и функционисању Дирекције за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма бр. 4682/Ц/2016 (у даљем тексту: Правилник).

Према чл. 1 Уредбе бр. 78/2016, Дирекција је, у складу са законом, организована као правно лице у оквиру Тужилаштва при Врховном касационом суду и специјализована је за борбу против организованог криминалитета и тероризма.

Седиште Дирекције јесте у Букурешту, док своје надлежности врши на територији целе Румуније преко специјализованих тужилаца за борбу против организованог криминалитета и тероризма.

Дирекција обавља своје надлежности у складу са принципима законитости, непристрасности и хијерархијске контроле и независна је од судова и других тужилаштава и у односу са другим државним органима, извршавајући своје надлежности само у складу са законом, у циљу поштовања закона.

У чл. 2 Уредбе су дата овлашћења Дирекцији, како следи:

(1) Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма има следеће надлежности:

а) кривично гоњење учинилаца кривичних дела из оних надлежности које су овом Уредбом и посебним законима дата Дирекцији;

б) управљање, надзор и контрола предистражних радњи које, на основу наредбе тужиоца, врше службеници и агенти правосудне полиције организовани у оквиру специјализованих структура за борбу против организованог криминалитета, на централном и територијалном нивоу, под коор-

⁹ Хитна уредба Владе бр. 120/2004, Хитна уредба Владе бр. 7/2005, Закон бр. 247/2005, Хитна уредба Владе бр. 190/2005, Хитна уредба Владе бр. 27/2006, Закон бр. 356/2006, Хитна уредба Владе бр. 60/2006, Хитна уредба Владе бр. 131/2006, Одлука Уставног суда бр. 365/2009, Хитна уредба Владе бр. 54/2010, Закон бр. 202/2010, Одлука Владе бр. 54/2011, Закон бр. 187/2012, Закон бр. 255/2013, Хитна уредба Владе бр. 3/2014, Одлука Владе бр. 486/2015, Одлука Владе бр. 541/2015.

¹⁰ Објављена у Сл. гласнику Румуније бр. 938 од 22. новембра 2016.

динацијом од стране Дирекције, или распоређени у саставу Дирекцију, као и службеници или агенти полиције на основу одобрења главног тужиоца Дирекције;

ц) обраћање судовима ради предузимање радњи предвиђених законом за решавање предмета и улагање правих лекова у складу са законом у случајевима који се односе на кривична дела из надлежности Дирекције;

д) учешће у кривичним поступцима у случајевима када су тужиоци Дирекције иницирали судске поступке или су уложили правни лек, или када је, у складу са законом, учешће тужиоца обавезно за кривична дела која су овом Уредбом дата у надлежност Дирекције;

е) вођење, надзор и контрола активности техничког карактера у кривичним истрагама које спроводе специјалисти из области економије, финансија, банкарства, царине, информатике и других области, по наредби тужиоца Дирекције;

ф) проучавање узрока настајања кривичних дела из области организованог криминала, трговине дрогом, високотехнолошког криминала и тероризма и других кривичних дела из надлежности Дирекције и услова који погодују њиховом развоју, предлагање начина за њихово елиминисање, као и предлагање решења за усавршавање кривичног законодавства на овом плану;

г) устројавање и ажурирање базе података у вези са кривичним делима која су у надлежности Дирекције;

х) пружање и тражење међународне правне помоћи у предметима који се тичу кривичних дела из надлежности Дирекције;

и) друге надлежности прописане Законом о кривичном поступку и посебним законима.

Дирекцијом руководи генерални тужилац Тужилаштва при Врховном касационом суду, посредством главног тужиоца ове дирекције, који је изједначен са првим замеником генералног тужиоца.

Дирекција је организована по принципу централне и територијалне структуре.¹¹

Прецизније, Дирекција је организована у секције, службе, канцеларије, одељења и одељке у централној структури (у Букурешту), и у службе и територијалне канцеларије у територијалним структурама.¹²

У одељку II Правилника бр. 4682/Ц/2016 под називом Организација и функционисање Дирекција за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма јесте нормативно регулисана организација Дирекције (Поглавље I), организација Централне структуре Дирек-

¹¹ Чл. 4 ст. 1 Хитне уредбе Владе бр. 78/2016.

¹² Чл. 4 ст. 2 Хитне уредбе Владе бр. 78/2016.

ције (Поглавље II) и организација територијалних структура Дирекције (Поглавље III).

У овом раду ће се, међутим, најпре представити територијална структура Дирекције.

ТЕРИТОРИЈАЛНА СТРУКТУРА ДИРЕКЦИЈЕ

Организација територијалне структуре Дирекције је регулисана у чл. 6 Правилника.

Према овој одредби, у Румунији постоји 14 територијалних служби Дирекције (које постоје на нивоу тужилаштва при Апелационим судовима) и 26 територијалних канцеларија (организоване на нивоу округа у местима која немају територијалне службе), као што следи:

- 1) Територијална служба Алба Јулија:
 - Територијална канцеларија Хунедоара;
 - Територијална канцеларија Сибиу;
- 2) Територијална служба Бакау:
 - Територијална канцеларија Неамц;
- 3) Територијална служба Брашов:
 - Територијална канцеларија Ковасна;
- 4) Територијална служба Клуж:
 - Територијална канцеларија Марамуреш;
 - Територијална канцеларија Бистрица-Насауд;
 - Територијална канцеларија Салаж;
- 5) Територијална служба Констанца:
 - Територијална канцеларија Тулча;
- 6) Територијална служба Крајова:
 - Територијална канцеларија Горж;
 - Територијална канцеларија Мехединци;
 - Територијална канцеларија Олт;
- 7) Територијална служба Галаци:
 - Територијална канцеларија Браила;
 - Територијална канцеларија Вранча;
- 8) Територијална служба Јаши:
 - Територијална канцеларија Васлуј;
- 9) Територијална служба Орадеа:

- Територијална канцеларија Сату-Маре;
- 10) Територијална служба Питешти:
 - Територијална канцеларија Валчеа;
- 11) Територијална служба Плоешти:
 - Територијална канцеларија Дмбовица;
 - Територијална канцеларија Галаци;
- 12) Територијална служба Сућава:
 - Територијална канцеларија Ботошани;
- 13) Територијална служба Тргу Муреш:
 - Територијална канцеларија Харгита;
- 14) Територијална служба Темишвар:
 - Територијална канцеларија Арад;
 - Територијална канцеларија Караш-Северин;
 - Територијална канцеларија Ђурђу;
 - Територијална канцеларија Телеорман;
 - Територијална канцеларија Калараши;
 - Територијална канцеларија Јаломица.

На изнети начин, цела земља је покривена тужиоцима и другим специјализованим особљем за борбу против најтежих облика криминалитета, што сматрамо веома добрим решењем.

Посебно треба нагласити да, сходно чл. 17 Уредбе, тужиоци у саставу Централне структуре Дирекције могу, на основу налога главног тужиоца Дирекције, од територијалних структура преузети предмете и сами даље предузимати кривично гоњење учинилаца оваквих кривичних дела.

ЦЕНТРАЛНА СТРУКТУРА ДИРЕКЦИЈЕ

За разлику од територијалне структуре, чије службе и канцеларије немају у свом саставу своје секције, канцеларије, одељења и посебне одељке, које би биле уско профилисане, већ само тужиоце, односно особље којима су дата посебна задужења, Централна структура Дирекције, где је запослено далеко више тужилаца и уопште особља, састоји се од великог броја секција, служби, канцеларија, одељења и одељка, чија су надлежности прецизно и детаљно подељена.

Према одредбама чл. 5 Правилника, Централна структура Дирекције састоји се од следећих секција, служби, канцеларија, одељења, и одељка:

- 1) Секција за сузбијање организованог криминалитета:

- Служба за сузбијање организованог криминалитета;
- Служба за сузбијање привредног и финансијског криминалитета;
- 2) Секција за сузбијање трговине дрогом:
 - Служба за сузбијање унутрашње трговине дрогом;
 - Служба за сузбијање транснационалне трговине дроге;
- 3) Секција за сузбијање терористичких дела и високотехнолошког криминалитета:
 - Служба за сузбијање терористичких дела и дела против националне безбедности;
 - Служба за сузбијање високотехнолошког криминалитета;
- 4) Правосудна служба;
- 5) Служба за сарадњу и међународну правну помоћ;
- 6) Служба за тајност података;
- 7) Служба за људске ресурсе;
- 8) Канцеларија за координацију обуке, стручно усавршавање и програме;
- 9) Канцеларија за информисање и односе са јавношћу;
- 10) Канцеларија за координацију специјализованих техничких активности:
 - Одељак за специјалисте;
 - Одељак за специјалисте против превара;
- 11) Техничка и криминалистичка канцеларија:
 - Технички и криминалистички одељак;
 - Одељак за телекомуникације;
- 12) Канцеларија за информационе технологије;
- 13) Одељак за статистику, анализу и предвиђања;
- 14) Економско-финансијско и административно одељење:
 - Служба за финансије, плате, рачуноводство, буџетирање, превентивну финансијску контролу и буџетске обавезе;
 - Служба за инвестиције, јавне набавке и администрацију;
 - Одељак за превенцију и заштиту на раду;
- 15) Одељак за записничаре, писарницу, архиву и односе са јавношћу.

НАДЛЕЖНОСТИ ЦЕНТРАЛНЕ СТРУКТУРЕ ДИРЕКЦИЈЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ТЕРОРИЗМА

Као што се може приметити, Централна структура Дирекције се састоји од три секције, 12 служби, пет канцеларија, једног одељења, и седам одељка. У наставку излагања биће приказане надлежности неких од њих. Наглашавамо да надлежности које су Правилником посебно предвиђене за секције, службе, канцеларије, одељења и одељке Централне структуре Дирекције имају, односно могу имати и све Територијалне структуре Дирекције, с тим да их у територијалним структурама обављају задужени тужиоци и особље.

Секција за сузбијање организованог криминалитета

Секцијом за сузбијање организованог криминалитета руководи главни тужилац секције, коме у раду помаже заменик главног тужиоца секције. Ова секција у свом саставу има две службе¹³: Службу за сузбијање организованог криминалитета и Службу за сузбијање привредног и финансијског криминалитета.

Служба за сузбијање организованог криминалитета

(1) Тужиоци из ове службе предузимају кривично гоњење у случајевима који се односе на:

а) кривична дела, ако су извршена од стране организоване криминалне групе, у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика, и то:

- кривична дела из чл. 188 (убиство), чл. 189 (тешко убиство), чл. 205 (противправно лишење слободе), чл. 207 (изнуда), чл. 209 (ропство), чл. 213 (подвођење), чл. 217 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 209 и чл. 213 ст. 2, чл. 247 ст. 2 (материјална експлоатација угрожених лица), чл. 310 (фалсификовање новца) и чл. 311 (фалсификовање хартија од вредности или инструмената плаћања), чл. 314 (држање инструмената и материјала за фалсификовање вредности), чл. 315 (незаконито издавање новца), чл. 316 (фалсификовање страних валута), ако су стране валуте од оних које су наведене у чл. 310 и чл. 311, чл. 342 (кршење прописа у вези оружја и муниције), и чл. 351 (зеленаштво) Кривичног законика, чл. 155 Закона бр.

13 Чл. 31 ст. 1 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

95/2006 о реформи здравства, са изменама и допунама (узимање узорка или трансплантирање органа и/или ткива и/или ћелија људског порекла без сагласности);

- кривична дела из чл. 228 (крађа), чл. 229 (тешка крађа), чл. 232 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 228 и чл. 229, чл. 233–236 (разбојништво, тешко разбојништво, пиратерија; разбојништво, или пиратерија са смртним исходом), чл. 237 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 233–235, чл. 244 (превара), чл. 245 (превара у осигурању), чл. 248 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 244–245 Кривичног законика, ако су извршењем ових дела проузроковане посебно тешке последице, као и ако је, без обзира на број таквих кривичних дела у стицају, заједно резултирало наступањем посебно тешке последице у смислу чл. 183¹⁴ Кривичног законика;

б) кривична дела из чл. 210 (трговина људима), чл. 211 (трговина малолетним лицима), чл. 217 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 210 и чл. 211, чл. 328 (фалсификовање извршено у вези са органима стране државе) у вези са чл. 325 (рачунарска превара) Кривичног законика, без обзира да ли су извршена од стране организоване криминалне групе у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика;

ц) кривично дело из чл. 367 Кривичног законика, ако у сврху организованих криминалних група улази неко од кривичних дела из тачке а и б;

д) кривично дело прање новца из Закона бр. 656/2002 о спречавању и кажњавању прања новца, као и успостављању мера за спречавање и сузбијање финансирања тероризма, са накнадним изменама и допунама, ако новац, роба и вредности које су били предмет прања новца произилазе из кривичних дела која су у надлежности службе;

е) кривична дела у вези са онима из тач. а–д, у смислу чл. 43 (спајање предмета) Законика о кривичном поступку^{15, 16}

Служба за сузбијање привредног и финансијског криминалитета

(1) Тужиоци у саставу ове службе врше кривично гоњење у случајевима који се односе на:

а) следећа кривична дела, ако су извршена од стране организоване криминалне групе, у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика:

14 Под посебно тешким последицама подразумева се материјална штета која је већа од 2.000.000 леја (око 445.000 евра, прим. аут.).

15 Закон бр. 135/2010 о Новом Законику о кривичном поступку, објављен у Сл. гласнику бр. 486 од 15. јула 2010. године, у примени од 1. фебруара 2014. године.

16 Чл. 32 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

- кривична дела из чл. 241 (проузроковање лажног стечаја), чл. 244–246 (превара; превара у осигурању, злоупотреба јавне набавке), чл. 248 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 241 и чл. 244–246, чл. 295 (проневера), чл. 308 (кривична дела корупције и против службене дужности учињена од стране других лица) у вези са чл. 295 (проневера) Кривичног законика и чл. 307 (злоупотреба фондова), ако су извршењем ових дела проузроковане посебно тешке последице у смислу чл. 183 Кривичног законика;

- кривична дела из чл. 5 Закона бр. 11/1991 о нелојалној конкуренцији, са накнадним изменама и допунама;

- кривична дела из Закона бр. 86/2006 о царини, са накнадним изменама и допунама;

б) кривична дела из Закона бр. 297/2004 о тржишту капитала, са накнадним изменама и допунама, без обзира да ли су извршена од стране организоване криминалне групе у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика;

ц) кривично дело из чл. 367 Кривичног законика, ако у сврху организованих криминалних група улази неко од кривичних дела из тач. а и б;

д) кривично дело прања новца из Закона бр. 656/2002 о спречавању и кажњавању прања новца, као и успостављању мера за спречавање и сузбијање финансирања тероризма, са накнадним изменама и допунама, ако новац, роба и вредности које су били предмет прања новца произилазе из кривичних дела која су у надлежности службе;

е) кривична дела у вези са онима из тач. а–д, у смислу чл. 43 Законика о кривичном поступку.¹⁷

Секција за сузбијање трговине дрогом

Секцијом за сузбијање трговине дрогом руководи главни тужилац секције, коме у раду помаже његов заменик. У свом саставу има две службе на чијем челу су главним тужиоци служби¹⁸: Служба за сузбијање унутрашње трговине дрогом и Служба за сузбијање транснационалне трговине дрогом.

Служба за сузбијање унутрашње трговине дрогом

(1) Тужиоци из ове службе предузимају кривично гоњење у случајевима који се односе на:

а) кривична дела недозвољене трговине и конзумирање дроге, предвиђена Законом бр. 143/2000 о спречавању и сузбијању недозвољене трговине и конзумирање дроге, са накнадним изменама и допунама;

¹⁷ Чл. 33 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

¹⁸ Чл. 34 ст. 1 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

б) кривична дела из Хитне уредбе Владе бр. 121/2006 о правном режиму прекурсора лекова, одобрен са изменама Законом бр. 186/2007, са накнадним изменама и допунама;

ц) кривична дела из Закона бр. 194/2011 о сузбијању употребе производа који могу имати психоактивне ефекте, осим оних предвиђених нормативним актима на снази;

д) кривично дело из чл. 367 Кривичног законика, ако у делатности организованих криминалних група улазе нека од кривичних дела из тач. а и б;

е) кривично дело прање новца из Закона бр. 656/2002 о спречавању и кажњавању прања новца и за успостављање мера за спречавање и сузбијање финансирања тероризма, са изменама и допунама, када новац, роба и друге вредности које су биле предмет прања новца произилазе из кривичних дела која су у надлежности службе;

ф) кривична дела у вези са оним из тач. а–е, у смислу чл. 43 Законика о кривичном поступку.¹⁹

Служба за сузбијање транснационалне трговине дроге

Одредбе члана 36 Правилника које регулишу надлежности Службе за сузбијање транснационалне трговине дроге, идентичне су са одредбама којима су прописане надлежности Службе за сузбијање унутрашње трговине дрогом. Дакле, Служба за сузбијање транснационалне трговине дроге има потпуно исте надлежности као и Служба за сузбијање унутрашње трговине дрогом, наравно, са том разликом што се ова служба бави спречавањем међународне трговине дрогом.

Секција за сузбијање терористичких дела и високотехнолошког криминалитета

Секцијом за сузбијање терористичких дела и високотехнолошког криминалитета руководи главни тужилац секције, коме у раду помаже заменик главног тужиоца секције. И ова секција у свом саставу има две службе на чијем челу су главним тужиоци служби²⁰, и то: Службу за сузбијање терористичких дела и дела против националне безбедности и Службу за сузбијање високотехнолошког криминалитета.

¹⁹ Чл. 35 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

²⁰ Чл. 37 ст. 1 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

Служба за сузбијање терористичких дела и дела против националне безбедности

(1) Тужиоци из ове службе предузимају кривично гоњење у случајевима који се односе на:

а) кривична дела из чл. 345–347 (непоштовање норми које се односе на нуклеарни материјале или друге радиоактивне материјале, непоштовање норми које се односе на експлозив и кажњавање покушаја) и чл. 359 (трговина токсичним производима и супстанцама) Кривичног законика, ако су извршена од стране организоване криминалне групе, у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика;

б) следећих кривичних дела, без обзира да ли су извршена од стране организоване криминалне групе или не, у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика:

– кривична дела против националне безбедности предвиђене Кривичним закоником;

– кривична дела из Закона бр. 51/1991 о националној безбедности Румуније, са накнадним изменама и допунама;

– кривична дела из Закона бр. 535/2004 о превенцији и борби против тероризма, са накнадним изменама и допунама;

– кривична дела из Закона бр. 111/1996 о безбедном предузимању, нормативном регулисању, ауторизацији и контроли нуклеарних активности, са накнадним изменама и допунама;

– кривична дела из чл. 303 (одавање државне тајне) Кривичног законика и чл. 309 (дела којима су проузроковане нарочито тешке последице) у вези са чл. 303 Кривичног законика;

ц) кривично дело из чл. 367 Кривичног законика, ако у домен активности организованих криминалних група улази неко од кривичних дела из тач. а и б;

д) кривично дело прање новца из Закона бр. 656/2002, са накнадним изменама и допунама, ако новац, роба и друге вредности које су биле предмет прања новца произилазе из кривичних дела која су у надлежности службе;

е) кривична дела у вези са оним из тач. а–д, у смислу чл. 43 Законика о кривичном поступку.²¹

²¹ Чл. 38 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

Служба за сузбијање високотехнолошког криминалитета

(1) Тужиоци из ове службе предузимају кривично гоњење у случајевима који се односе на:

а) следећа кривична дела, ако су извршена од стране организоване криминалне групе, у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног законика:

- кривична дела из чл. 249–251 (рачунарска превара; вршење финансијских операција на преваран начин; прихватање финансијских операција које су извршене на преваран начин), чл. 252 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 249–251, чл. 311 (фалсификовање хартија од вредности или инструментата плаћања) ст. 2 и 3, чл. 313 (стављање у промет фалсификованих вредносних инструментата), где су вредности од оних које су наведене у чл. 311 ст. 2, чл. 314 (поседовање инструментата за фалсификовање вредносних инструментата) ст. 2 и 3, чл. 316 (фалсификовање страних вредносних инструментата) ако су стране вредности од оних које су наведене у чл. 311 ст. 2, чл. 325 (рачунарска превара), чл. 360 (неовлашћен приступ рачунарском систему), чл. 366 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 360 Кривичног законика;

- кривична дела из чл. 249–251, чл. 252 у односу на чл. 249–251 Кривичног законика, ако су извршењем ових дела проузроковане посебно тешке последице, као и ако су, без обзира на број таквих кривичних дела у стицају, наступиле посебно тешке последице у смислу чл. 183 Кривичног законика;

б) кривична дела из чл. 361–365 (незаконито пресретање преноса рачунарских података, измене интегритета рачунарских података, нарушавање функционисања рачунарских система, неовлашћени пренос рачунарских података; незаконите операције са уређајима или софтвером), чл. 366 (кажњавање покушаја) у вези са чл. 361–365, чл. 374 (дечја порнографија) Кривичног законика, без обзира да ли су дела извршена од стране организоване криминалне групе у смислу чл. 367 ст. 6 Кривичног закона;

ц) кривично дело из чл. 367 Кривичног законика, ако у домен илегалне активности организованих криминалних група улази неко од кривичних дела из тач. а и б;

д) кривично дело прање новца из Закона бр. 656/2002, са накнадним изменама и допунама, ако новац, роба и вредности које су биле предмет прања новца произилазе из кривичних дела која су у надлежности службе;

е) кривична дела у вези са оним из тач. а–д, у смислу чл. 43 Законика о кривичном поступку.²²

²² Чл. 39 Правилника бр. 4682/Ц/2016.

Правосудна служба

Нарочито битна служба у склопу Централне секције Дирекције јесте правосудна служба Дирекције.

Одредбе члана 40 ст. 2 Правилника предвиђају да тужиоци из ове службе имају следеће дужности:

– учествовање у кривичним поступцима у којима су оптужнице поднете од стране тужиоца Дирекције, као и у судским предметима у којима се одлучује о захтевима или предлозима Дирекције;

– анализа законитости и основаности судских одлука у кривичним предметима из надлежности Дирекције ради улагања правних лекова у складу са законом;

– подношење у законом предвиђеним роковима правних лекова на судске одлуке у кривичним стварима из надлежности Дирекције;

– подношење ванредних правних лекова на одлуке у кривичним предметима из надлежности Дирекције;

– проучавање судске праксе у кривичним предметима из надлежности Дирекције и давање предлога у случајевима недоследне и неједнаке примене закона.

Стручњаци, официри и агенти правосудне полиције

Румунски законодавац је, подстакнут искуствима неких других земаља које су имале задовољавајуће резултате у борби против организованог криминала, предвидео да стручњаци, официри и агенти правосудне полиције, који су иначе специјализовани за борбу против организованог криминала и тероризма, буду директно подређени тужиоцима Дирекције (укључујући и тужиоце територијалних секција и бироа) и да они своје задатке обављају под директним руководством, надзором и контролом тужилаца Дирекције за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма, и буду у административном смислу подређени главном тужиоцу Дирекције.

Тако је у Поглављу III, чл. 30 Правилника о којем говоримо, предвиђено да:

1) Стручњаци, официри и агенти правосудне полиције обављају своје специјализоване активности у складу са законом, под директним руководством, надзором и контролом тужилаца Дирекције за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма, и административно су подређени главном тужиоцу Дирекције.

2) Стручњаци, официри и агенти правосудне полиције су по налогу главног тужиоца Дирекције распоређени у Централној структури и територијалним структурама Дирекције

Функције у Дирекцији за истраживање кривичних дела организованог криминалитета и тероризма

Сходно одредбама чл. 18 Правилника, Дирекција функционише са следећим кадровима:

1) тужиоци, чије су функције, сходно чл. 19 Правилника, по хијерархији: а) главни тужилац Дирекције; б) заменик главног тужиоца Дирекције; ц) саветник главног тужиоца Дирекције; д) главни тужилац секције; е) заменик главног тужиоца секције; ф) главни тужилац службе у централној и територијалним структурама; г) главни тужилац канцеларије у централној и територијалним структурама; х) тужилац;

2) специјализовани саветници за правна питања, изједначени са судијама и тужиоцима;

3) официри и агенти правосудне полиције (чији функције, у складу са чл. 20, по хијерархијском редоследу су: а) официри правосудне полиције; б) агенти правосудне полиције);

4) специјалисти за економију, финансије, банкарство, царину, информационе технологије, и друге области;

5) специјалисти за преваре;

6) помоћно стручно особље (у хијерархијском редоследу према члану 21 Правилника: а) главни референт Дирекције; б), главни референт секције; ц) главни референт службе у централној и територијалним структурама; д) главни референт канцеларије; е) главни ИТ специјалиста; ф) референти са високом стручном спремом, референти за статистику, референти за документе, референти архиватори, референти и ИТ стручњаци; г) референти са средњом стручном спремом, криминалистички техничар);

7) помоћно особље (према члану 22 Правилника, њихове функције су следеће: а) процедурални агент; б) возачи);

8) економско и административно особље, одн. државни службеници и намештеници (чије су функције, у складу са чланом 23: а) економски менаџер; б), шеф службе; ц) саветници; д) експерти; е) намештеници.

Према чл. 18 Правилника, Дирекција функционише са следећим максималним бројем радних места:

– 295 тужилаца;

– 40 специјалиста;

- 270 извршилаца – помоћно особље;
- 40 официра и агената правосудне полиције.

Напомињемо да нису сва радна места у Дирекцији попуњена.

Да би неко могао да буде именован за тужиоца у саставу Дирекције, мора да буде стручно оспособљен, да поседује беспрекоран морални интегритет, да је најмање шест година обављао функцију тужиоца или судије и да буде предложен од стране комисије која је посебно конституисана за ове сврхе.

Већ је раније било речи да Дирекцијом руководи главни тужилац Дирекције, који је изједначен са првим замеником генералног тужиоца Тужилаштва при Врховном касационом суду, чије надлежности су дате у чл. 9 Правилника. Примарни задатак главног тужиоца Дирекције јесте, разуме се, усмеравање рада и координација свих активности Дирекције и предузимање неопходних мера за добру организовање и функционисање Дирекције. Међутим, поред тога, желимо да истакнемо још неколико значајних овлашћења и задатака које је овај функционер дужан да испуни: ф) предлаже у складу са законом, Високом савету Магистрата именовање и разрешење тужилаца из руководства Дирекције; е) именује и разрешава тужиоце Дирекција, уз сагласност Високог савета Магистрата, у складу са законом; х) предлаже генералном тужиоцу упућивање тужилаца у Дирекцију; и) именује и разрешава официре и агенте правосудне полиције Дирекције, у складу са законом.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Након горњег приказа организационе структуре и круга надлежности Дирекције, мишљења смо да би било добро да на самом крају овог чланка, уместо закључка, представимо резултате које је у пракси остварила ова институција. Резултати се односе само на 2016. годину и преузети су из Извештаја о раду Дирекције од 16. фебруара 2017. године који је објављен на званичној интернет страници Дирекције²³.

Дирекција је током 2016. године имала у раду 25.657 предмета, од којих су 15.334 били нови предмети заведени у овој години. Из оваквог броја укупних предмета лако је израчунати да је просечан број предмета за решавање по једном тужиоцу био 105,15.

Од укупног броја активних предмета током 2016. године решено је 13.168 предмета, од којих су 8.149 предмета мериторно решени, док су у 5.019 предмета захтеви одбачени или припојени другим предметима.

У свим случајевима које је Дирекција током ове референтне године водила, било је испитано 15.279 лица.

²³ http://www.diicot.ro/images/documents/rapoarte_activitate/raport.2016.pdf (приступљено 28. 2. 2017).

У 2016. години било је 1.632 предмета због кривичног дела из чл. 367 Кривичног законика – успостављање организоване криминалне групе, од којих је 795 нових случајева задужених у посматраном периоду. Завршено је 490 оваквих предмета.

Од укупно 141 предмета у вези са кривичним делима тероризма и кривичних дела против националне безбедности (93 нових предмета је за примљено у 2016. години), током извештајног периода решено је 36, од којих је само један предмет окончан подношењем оптужнице против два окривљена, према којима је био одређен и притвор.

У 2016. години, тужиоци Дирекције учествовали су у укупно 30.103 судских кривичних предмета, од којих је 18.140 и пресуђено.

Ради улагање правних лекова, тужиоци Дирекције су анализирали 12.323 првостепене пресуде, након чега су уложили 952 жалбе, од којих је усвојено 495, док је једна жалба повучена. Процент усвојености правних лекова износи 54,57%.

У погледу броја оптужених лица, у 2016. години је укупно било оптужено 3.866 лица, укључујући и 1.370 притворених лица. У укупном броју од 1.292 предмета која су правоснажно окончана, правоснажно је од стране судских инстанци осуђено 3.205 лица, а 69 оптужених је у 34 предмета правоснажном судском одлуком ослобођено.

Служба за сарадњу и међународну правну помоћ је имала укупно 1.080 нових предмета, од којих су 927 били захтеви за пружање правне помоћи (од тог броја 378 примљених, а 549 упућених захтева).

Најзад, сматрамо да је такође важно напоменути да су Законом о буџету за 2016. годину, Дирекцији била одобрена буџетска средства за 2016. у укупном износу од 112.930 хиљада леја (око 25 милиона евра).

DIRECTORATE FOR INVESTIGATING ORGANIZED CRIME AND TERRORISM – FIGHTING FOR THE PREVENTION AND SUPPRESSION OF MAJOR CRIME IN ROMANIA

Darian Rakitovan²⁴

Abstract: Organized crime, corruption, terrorism, and/or other forms of major crime impact almost every country in the world, thus striking a very strong blow to human rights and freedoms, as well as safety and security of their citizens.

In order to ensure peace, stability and other democratic values in their territories and on the international scale, modern countries were forced to apply new means and measures to prevent the expansion of these incredibly harmful and dangerous societal phenomena, the consequences of which are far more severe than the consequences caused by “classic crime”.

For this reason, many countries have formed specialized bodies for fighting organized crime and other forms of major crime that were given significantly broader authorizations by special legal regulations, the act which, without a doubt, has led to increased efficiency of the countries in this plan.

In Romania, the key role in this plan is played by the Directorate for investigating organized crime and terrorism (*D.I.I.C.O.T.*).

We are of the opinion that the Romanian legislator has found an interesting and, all things considering, a rather successful model, which should be taken into consideration by other national legislators, and for that reason, this paper will shortly present the organizational model of this Directorate, its activity and jurisdictions, and finally, the achieved results in combating major crime in Romania.

Keywords: Directorate for investigating organized crime and terrorism, Romania, organized crime, terrorism.

24 PhD student, Faculty of Law, West University of Timisoara, Romania

СИМУЛОВАНИ ПОСЛОВИ КАО СПЕЦИЈАЛНА ИСТРАЖНА МЕТОДА И ДЕО САВРЕМЕНОГ КОНЦЕПТА СУПРОТСТАВЉАЊА КРИМИНАЛУ

Др Жељко Нинчић, научни сарадник

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
zeljko.nincic@gmail.com

Апстракт: Развој савременог криминала, условљен честим мењањем форми и облика испољавања, намеће потребу другачијег приступа у његовом сузбијању. То, пре свега, захтевају изузетна способност његовог прилагођавања актуелним друштвеним условима, висок степен тајности деловања, слаба уочљивост, добра организованост и хијерархијска повезаност, висок професионализам његових актера. Такав карактер криминала чини традиционалне (реактивне) истражне методе недовољно ефикасним. Уместо њих, намеће се потреба коришћења проактивних истражних метода, чија природа подразумева коришћење и прикривених (тајних) операција, које нуде већу могућност откривања, спречавања и доказивања најтежих кривичних дела. Употреба тих „нових“, специјалних истражних метода, односно посебних доказних радњи (како се обично називају), подразумева поштовање одређених принципа примене, чиме се гарантује њихова ефикасност. У том смислу, као једна од веома значајних метода јавља се примена симулованих послова. У раду се наглашава неопходност прикривеног деловања у савременим условима развоја криминала. Указује се на основна обележја специјалних истражних метода и њихов проактивни карактер. Посебно се разматрају услови и основни принципи примене симулованих послова, као специјалне истражне методе. Нарочита пажња се поклања одређеним специфичностима њихове примене.

Кључне речи: организовани криминал, специјалне истражне методе, симуловани послови.

УВОД

Истраге о тешким кривичним делима, пре свега делима организованог криминала, традиционално имају реактиван карактер, односно врше се тек након што су та дела почињена. По правилу, такве истраге подразумевају прикупљање доказа испитивањем сведока ради утврђивања чињеница и околности извршења кривичног дела, одузимање доказног материјала и предмета извршења дела, односно повезивање тако прикупљених доказа са одређеном врстом докумената (финансијских, на пример), чиме се настоје прикупити додатни докази. Делотворност таквих истрага углавном зависи од „кредибилитета“ сведока, њихове жеље за сведочењем и пружањем доказа (нарочито ако су у питању осумњичени или оптужени), перцепције догађаја од стране самих сведока, али и од постојања „квалитетних“ докумената који указују на одређене противправне радње, какви, рецимо, могу бити документи о различитим финансијским трансакцијама.

Савремени услови развоја друштва неминовно утичу на стварање и експанзију нових облика криминалитета, пре свега високе организованости и професионализма. Ти нови облици криминала (нарочито корупцијска и дела привредног криминалитета), с друге стране, одликују се и прикривеношћу, што само отежава рад надлежних органа на откривању и доказивању таквих активности. Због тога су данас веома актуелне прикривене истражне технике и методе, којима држава покушава да успешно одговори на деловање криминалитета, поготово његових организованих форми. Ради се о посебним истражним радњама, које се не заснивају само на коришћењу одређених техника, већ и у примени посебних средстава, мера и радњи (што их, садржајно, чини специјализованим), дајући им посебну „ширину“ и оперативни значај.

Међутим, примена тајних (прикривених) истражних техника оправдана је само у изузетним случајевима, када постоји потреба за сузбијањем оних облика криминала које није могуће открити, спречити или доказати применом неких других, условно речено, „лакших“ истражних метода.

ПРИКРИВЕНО ДЕЛОВАЊЕ – НЕОПХОДНОСТ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Прикупљање података обухвата читав спектар мера које предузима полиција, и које се могу разврстати у две групе. Прву групу представљају мере којима се мање или незнатно задире у индивидуална права и слободе лица

према којима се примењују. Другу групу чине мере чијим се коришћењем привремено и без знања лица ограничавају поједина од зајамчених индивидуалних права и слобода, нарочито право на приватност. У прву групу спадају тзв. традиционалне полицијске методе, док другу групу чине посебне мере за тајно прикупљање података, којима се јаче задире у индивидуална права и слободе, али без знања лица о којима се подаци прикупљају.¹ У оба случаја ради се о оперативном раду, као темељном систему правно дефинисаних, поверљивих или тајних операција органа гоњења, комплексно вођених изван кривичног и административног процеса, и другим службеним радњама тих органа. Тај рад служи сузбијању кривичних дела и њиховом спречавању, пре свега прибављањем, проверавањем и коришћењем информација о догађајима, срединама или особама које су постале предметом правно мотивисаног интереса, а с циљем откривања и усмеравања доказа.²

Оперативни полицијски рад, међутим, подразумева различите (јавне и тајне) активности које се користе за прикупљање података у вези са појединим облицима криминала. То могу бити:³ *јавне активности* које нису засноване на преварном поступању (тзв. конвенционалне полицијске методе), где се на основу информација које добија од жртава или сведока злочина полиција предузима одређене радње као одговор на тај злочин; *јавне активности* које се заснивају на неким облицима преваре и трика као што је, рецимо, употреба разних криминалистичких варки ради добијања признања од осумњиченог; *активности које нису јавне*, али које не укључују преварно поступање (разни облици полицијске присмотре који не укључују активно полицијско деловање); *активности које нису јавне* али се заснивају на преварном поступању, трику или обмани.

Тајне или прикривене операције (*Covert Operation*) представљају операције које се користе у ситуацијама у којима „отворени“ начин деловања не би довео до жељеног резултата. То су операције које се спроводе без знања лица против којих су усмерене, уз примену адекватних оптичких, акустичних и других техничких средстава којима се, према правилима обавештајног рада, прикупљају релевантна сазнања и подаци о криминалној делатности организоване криминалне групе.⁴ Оне се одвијају прикривено (тајно), али на начин који не показује њихову стварну суштину, односно под околностима из којих није могуће видети службено својство лица које их спроводи. Прикривене операције представљају законом утемељен поступак у коме се користе прикривене оперативно-тактичке мере и радње које спроводи

1 Милосављевић, Б., Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди, У: *Демократски надзор над применом посебних овлашћења*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2008, стр. 62.

2 Костић, С., *Основи криминалистичке оперативе*, Београд, 1987, стр. 27.

3 Modly, D., *Neki faktori koji otežavaju ili onemogućavaju borbu protiv organiziranog kriminala, Kriminalističke teme*, Sarajevo, 2004, br. 3–4, str. 51–73.

4 Лукић, Т., Прикривени иследник, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, Нови Сад, број 10, 2005, стр. 506.

полиција с циљем прикупљања оперативних сазнања или документовања одређених поступака особе (или особа) за коју постоје индиције (основи сумње) да је учинилац кривичног дела, односно прикупљања доказа против особе (или особа) за коју постоје индиције (основи сумње) да је учинилац кривичног дела.⁵ Ради се о офанзивном начину прикупљања информација о криминалном деловању организованих криминалних структура где је, у већини случајева, у питању тајно прикупљање информација. Међу њима посебну улогу имају мере инфилтрације у криминалну средину, као адекватан одговор организованом криминалу, код кога се конспиративност у деловању јавља као једна од основних карактеристика.⁶ Тајне операције, често, могу укључивати и обману као начин деловања, што може довести да они који их спроводе, учествују у активностима које се могу квалификовати као кривична дела.⁷

Историја тајних (прикривених) операција повезана је са историјском тежњом држава да различитим активностима дође до информација и података који би послужили откривању, разјашњењу и доказивању криминалних активности које спроводе појединци, односно организоване криминалне групе. У Европи је, још у XVIII веку, направљен значајан искорак у примени тајних метода истраге криминалних активности, да би већ крајем XIX века, прикривене операције постале саставни део полицијског деловања. Као родоначелници „европских“ прикривених операција, помињу се Жозеф Фуше, Наполеонов министар полиције, и Еуген Франсоа Видок, чија је велика иновација у раду било „убацивање“ полицијских агената у редове криминалаца.

Колевку савременог прикривеног истраживања представљају Сједињене Америчке Државе у којима се тзв. *undercover work*, као савремено средство борбе против најтежих облика криминала, примењује од почетка прошлог века. Међутим, САД су и раније користиле различите облике прикривеног деловања, пре свега од стране полиције и неких приватних агенција. Још 1908. године створена је истражна јединица специјалних агената Министарства правде (који су били позајмљени од Тајне службе САД), која је 1909. године добила назив Истражни биро (*Bureau of investigation*). После више различитих имена, 1939. године, оснивањем Савезног истражног бироа (*Federal Bureau of Investigation*), ствара се институција која је, до данас, остала главно тело за планирање, организовање и извођење прикривених операција.

Основни циљ прикривених операција јесте прикупљање сазнања о унутрашњој структури, начину функционисања и методима рада организа-

5 Dundović, D., *Prikrivene policijske radnje – tajne policijske operacije*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2009, str. 37.

6 Marx, G., *Undercover: Police Surveillance in America*, University of California Press, Berkeley 1988, p. 19.

7 Јон, Е., *Breaking the Law to Enforce It: Undercover Police Participation in Crime*, *Stanford Law Review*, Vol. 62, 2009, p. 156.

ције, информација о њеним организаторима, планираним или већ извршеним кривичним делима. Циљ је и идентификација лица која су умешана у припремање или извршење кривичног дела, прикупљање доказа који се могу користити у кривичном поступку, идентификација могућих сведока криминалне делатности организације, и слично. У условима сталног мењања форми и облика испољавања криминала и његовог брзог прилагођавања променама у свим сферама живота друштва, осавремењивање метода борбе на овај начин требало би да представља приоритет. То је нарочито значајно имајући у виду чињеницу да савремени криминал карактерише висок степен тајности деловања. Значи да је употреба прикривених истражних метода условљена карактеристикама криминалне организације, углавном хијерархијски повезане, где непосредни извршиоци ретко знају праве налагаоце, па откривање једног или групе лица не значи и откривање непосредних руководиоца организације. Због тога су овакве операције све више, у пракси, доказан механизам супротстављања најтежим облицима криминала, а због своје специфичности, захтевају прецизно планирање и извођење.⁸ Поред основне сврхе прикривених операција, потребно је узети у обзир и чињеницу да се спровођењем таквих операција директно „улази“ у криминалну средину. Такође, од стране полиције, у то време ипак постоји одређена контрола или надзор конкретног, а понекад и неких других криминалних догађаја. Присуство полицијског службеника током чињења кривичних дела или чак њихово чињење више пута (откуп дроге, на пример) искључује противправност уколико је такав поступак у оквирима судског налога.⁹ Прикривене операције (пре свега, мере инфилтрације) „препоручују“ се као једино ефикасан начин у супротстављању најтежим облицима криминала, првенствено због тога што се једино деловањем „изнутра“ може доћи до врха криминалне организације, могу открити организатори и наручиоци криминалних активности и остварити конкретнији и дугорочнији, позитивни резултат – пресецање криминалне активности на њеном извору.

СПЕЦИЈАЛНЕ ИСТРАЖНЕ МЕТОДЕ - ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА

Специјалне истражне методе представљају одређене начине прикупљања доказа који су по свом карактеру атипични, и примењују се само у односу на нека кривична дела која су, с једне стране, веома тешка, како у односу на последице које проузрокују, тако и у кривичноправном погледу, с обзиром

8 Nincic, Z., Undercover agent – standards and procedures engagement in combating organized crime, In: Researching security: approaches, concepts and policies, Faculty of Security, Skopje, Volume II, 2015, p. 211–213.

9 Dundović, D., *Tajne policijske operacije*, Informator, Zagreb, 2003, str. 22.

на казну која је за њих прописана. С друге стране, таква дела се захваљујући неким својим феноменолошким карактеристикама, психолошким и другим особинама њихових извршилаца, веома тешко откривају, разјашњују и доказују коришћењем уобичајених доказних метода.¹⁰ Ове методе, које одликује тајност примене, највећим делом се користе у супротстављању тзв. консенсуалном криминалу или „деликтима без жртве“, каква је делатност илегалне трговине наркотицима, оружјем, људима, аутомобилима, украденим уметничким делима, златним накитом, кредитним картицама, проституција, дечја порнографија и слично. Пошто је прикривеност основна карактеристика ове врсте криминалитета, која у великој мери неутралише бројне друге доказне технике, као најпримеренији метод ислеђивања користи се онај који је способан да у таквим условима обезбеди релевантне доказе. То значи да примена специјалних истражних метода има двојаку сврху: превенцију, која се огледа у спречавању извршења кривичних дела, и репресију, која се огледа у откривању и проналажењу лица одговорних за већ учињено кривично дела. Иако постоје различите специјалне истражне методе, оне су међусобно повезане јер, рецимо, прислушкивање и озвучење углавном претходе тајном праћењу и техничком снимању лица и предмета или контролисаном испоруци.

Примена специјалних истражних метода зависи од испуњења одређених услова. Поштовањем тих услова, гарантује се њихова законитост примене, спречава злоупотреба и онемогућава повреда одређених, загарантованих људских права и основних слобода (посебно права на приватност), која могу бити повређена њиховим незаконитим коришћењем. Ово је посебно важно имајући у виду чињеницу да ове мере првенствено захватају приватну, заштићену сферу живота и као такве ограничавају одређена људска права и слободе, пре свега право на приватност, лични и породични живот и тајност дописивања и других облика општења, што може довести до различитих, па и оних чија је позадина искључиво политичке природе.¹¹

Због тога је потребно да се примена специјалних истражних метода, одвија уз поштовање одређених начела, као што су:¹²

– *начело легалитета*, које подразумева да примена специјалних истражних метода мора бити изричито предвиђена законом;

– *начело супсидијарности*, где се мере примењују само у случају да се блажим мерама не може остварити исти циљ, односно не постоје неке блаже мере којим би се остварио исти циљ;

10 Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2007.

11 Лазин, Ђ., *Покретање кривичног поступка за дела организованог криминала, Тешки облици криминала*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2004, стр. 211.

12 Милошевић, М., *Организовани криминал*, Збирка прописа са уводним напоменама, Београд, 2003, стр. 24–28.

– *начело сразмерности* подразумева постојање сразмере између повреде права и слобода грађана и тежине кривичног дела за чије откривање и доказивање се оне примењују и

– *начело судског надзора* подразумева да је суд једини орган који одобрава примену, али и контролише законитост примене ових мера.

Међутим, прописивањем законских услова примене специјалних истражних метода, мора се водити рачуна и још неким питањима, као што су:¹³

– *степен вероватноће као услов примене*, односно основи сумње или основана сумња да је неко лице извршило кривично дело;

– *надлежност органа за одређивање и контролу примене мера*, што је важно с обзиром на чињеницу да примена ових мера задира у сферу људских права и слобода;

– *време трајања мера*, као једно од кључних питања њиховог нормирања; трајање мере зависи од врсте мере и посебно се инсистира на њеном укидању када престане потреба за њом;

– *врсте кривичних дела и лица према којима могу бити примењене мере*; своди се на три начина одређивања – *први*, принцип енумерације (каталога), где се експлицитно наводе кривична дела за која се могу одредити мере; *други*, принцип одређивања кривичних дела према висини законом предвиђене казне затвора; *трећи*, који представља комбинацију претходна два принципа;

– *имплементација мера*, где два кључна разлога намећу неопходност законског решавања овог питања; *први*, лежи у садржају самих мера будући да задира дубоко у приватност лица и друга најзначајнија људска права и слободе, а *други* у конспиративности мера, чији степен такође зависи и од органа задужених за њихову имплементацију;

– *начин и време обавештавања о примени мера*, и то посебно у случају када не дође до покретања кривичног поступка;

– *доказна вредност чињеница до којих се дошло применом мера*, и то посебно у случају незаконито одређене или незаконито реализоване мере.

Поред поштовања наведених принципа, примена специјалних истражних метода захтева испуњење два услова: материјалног и формалног. Материјални услов подразумева, првенствено, постојање основа сумње да је неко лице само или заједно са другим лицима, учинило неко кривично дело из каталога кривичних дела за које се могу користити специјалне истражне методе. Поред тога, употреба ових мера искључује могућност прикупљања доказа за кривично гоњење на други начин, односно користи се само под условом да та кривична дела није могуће открити, спречити или доказати на други начин. На крају, мере се примењују само ако је прикупљање доказа знатно отежано, односно повезано са несразмерним тешкоћама.

13 Бејатовић, С., Посебне методе откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета, *Правни информатор*, број 3, 2006, стр. 58–72.

Формални услов подразумева одређену процесну иницијативу. Та иницијатива, када се испуне законски услови, најчешће подразумева предлог тужиоца, а суд доноси одговарајућу одлуку којом се та иницијатива одобрава. На тај начин, суд и дефинитивно постаје орган који одобрава примену мера али и контролише законитост њихове примене (начело судског надзора).

СИМУЛОВАНИ ПОСЛОВИ КАО СПЕЦИЈАЛНА ИСТРАЖНА МЕТОДА

Инфилтрација у криминогену средину представља најсложенију криминалистичку делатност, којом полиција и други надлежни органи настоје да у таквом миљеу остваре повољну позицију која ће им омогућити откривање извршених или планираних деликата, као и непобитне доказе о кривици осумњичених лица. Њена основна одлика јесте конспиративност и легендираност, што има за последицу да појединци и криминалне групе нису свесни стварног идентитета и улоге државних службеника или других лица са којима ступају у различите односе, планирајући и предузимајући у њиховом присуству, или заједно са њима, незаконите радње. Постоје два основна начина инфилтрације, у зависности од субјекта који непосредно реализује саму делатност инфилтрације, при чему она у оба случаја мора бити у потпуности организована и под контролом полиције и правосудних органа. *Први* се реализује ангажовањем информатора, односно лица која обично већ имају изграђене позиције у самој криминалној средини, а *други* се огледа у ангажовању прикривеног иследника (тајног агента) – полицијског или другог државног службеника, који под легендом, представљајући се за неку другу особу, настоји да обезбеди доказе и оствари друге циљеве свог прикривеног деловања. У оба случаја инфилтрације, њен саставни део може бити и предузимање одговарајућих послова и услуга, које су у стварним околностима обично незаконите, док у конкретном случају имају за циљ да докажу спремност „мете истраге“ на чињење злочина. Реч је о симулованим (фингираним) пословима и услугама, где се њихове стварне, негативне последице контролишу и по правилу су одсутне зато што се одвијају у организацији и под контролом државних органа.¹⁴

Симуловани послови представљају лажно учешће у одређеним пословним активностима, било да је реч о пословима који су у неком елементу легални, или о комплетно нелегалним пословима, попут производње и стављања у промет дроге. Овде се службено лице појављује као један од учесника у пословном односу, као давалац или корисник пословних услуга.¹⁵

14 Маринковић, Д., Ђурђевић, З., Симуловани послови и услуге као доказна радња и облик навођења на кривично дело, *Правни живот*, Београд, број 9, 2006, стр. 1025–1039.

15 Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 494.

Ради се о предузимању одређених псеудопослова и псеудоуслуга, односно о краткотрајним контактима са оним ко је „предмет“ истраге и преговорима о условима њихове реализације (тзв. лака или плитка инфилтрација), или се може састојати у дуготрајној инфилтрацији (тзв. дубока инфилтрација) у криминалну средину, која подразумева константан боравак у њој при чему може укључити и симуловане радње као посебан доказни метод.¹⁶ То су радње којом нелегална активност постаје *ad hoc* легална, али управо због ове специфичности не сме попримити рутински карактер у раду органа овлашћених за њену примену.¹⁷ У ствари, симуловани послови представљају правно дозвољен начин потајног прикупљања података који могу имати доказну снагу, и служење одређеним, законом дозвољеним, облицима лукавства, обмане или преваре.¹⁸

Различите су делатности које се могу симуловати (*фингирати*). У домаћој и иностраној литератури, као и у законодавствима земаља у окружењу, углавном се прецизира да је реч о симулованој куповини предмета кривичних дела као и о симулованом примању и давању мита. Овде је ређе у питању продаја предмета кривичног дела јер код куповине предмета кривичних дела предмети остају у власништву државе, или се враћају власницима (под контролом су), док би код продаје остали у поседу криминалаца и били стављени у оптицај, уколико ови не би одмах били ухапшени.

Суштина симулованих послова садржана је у навођењу на злочин, чије ће остварење бити разлог санкционисања његовог извршиоца. У том контексту она представља делатност лица које се уобичајено назива *агент провокатор*. То је особа која одређено лице наводи на кажњиву радњу или му помаже у њеном остварењу делом или саветом, с намером да га у току извршења ухвати, а потом кривично гони и казни.¹⁹ Агент провокатор је у ствари подстрекач, који жели да наведе или изазове одлуку код другог лица ради извршења кривичног дела, да би га ухватио на делу – *in flagranti*. То подразумева да је реч о службеном лицу, припаднику полиције, који поступа са службеним овлашћењима. У неким земљама је, под одређеним условима, дозвољено коришћење тзв. *агента провокатора* за сузбијање одређених облика криминалитета, што се оправдава чињеницом да се поред појачане друштвене опасности, нека дела веома тешко откривају.

У том смислу, може се говорити о активној и пасивној провокацији на кривично дело. Активна подразумева директно учешће представника зако-

16 Marx, G. T., *Undercover: Police Surveillance in America*, University of California Press, Berkeley 1988.

17 Минић, А., Специфичности кривичноправног процесуирања кривичних дела организованог криминала, *Билтен Окружног суда у Београду*, Београд, број 78, 2008, стр. 101.

18 Шкулић, М., *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003, стр. 288–293.

19 Бановић, Б., Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 2–3, 2005, стр. 209–238.

на у остварењу акта који представља незаконито понашање. Класичан пример активне провокације представља симулована купопродаја предмета илегалне трговине (на пример опојних дрога), где се агент у улози псеудокупца или псеудопродавца распитује о могућностима набавке робе, њеној цени, квалитету, конкретизује место и време купопродаје, начин трансакције и слично. Пасивна провокација састоји се у осмишљавању и стварању (од стране представника закона) прилика и околности које погодују извршењу кривичног дела. У овом случају, полиција само конструише објективне услове за настанак деликта у одређеном времену и простору који би у реалним, сличним, приликама и околностима, такође извршио осумњичени на другом месту и у одређено време.²⁰ У земљама англосаксонског права, назив за разне облике навођења на кривично дело јесте „стинг операција“ (*Sting Operation*)²¹, која се дефинише као дизајнирана, унапред осмишљена прикривена акција припадника полиције, која се састоји у стварању услова, односно прилика и околности под којима се познати или непознати (потенцијални) учинилац наводи на извршење деликта, током којег се обезбеђују докази и приступа његовом лишењу слободе.

И поред више приговора, од оних моралних до чисто правних, делатност агента провокатора (службеног изазивача) спада у облик саучесништва, подстрекавање, у чему су сагласни скоро сви аутори.²² Али, међу теоретичарима долази до мимоилажења око тога да ли га треба сматрати непосредним учиниоцем кривичног дела, зато што је директно сарађивао у правцу извршења кривичног дела или зато што је пружао, у том смислу, битну помоћ. Агент провокатор не делује са истим мотивом као провоцирана особа, он је хтео кривично дело да би га могао утврдити и омогућити кажњавање учиниоца, док је провоцирана особа хтела да из тог кривичног дела за себе извуче корист.²³

Значи да, приликом предузимања симулованих послова, полицијски органи и друга лица не смеју предузимати друге радње које представљају подстрекавање на извршење кривичног дела. Уколико су предузете такве радње, то онда искључује постојање кривичног дела код подстрекаваног лица. Суштина је у томе да ова радња нужно може имати одређене сличности са провокацијом, али ипак не сме прерасти у „чисто“ провоцирање кривичног дела што би, у кривичноправном смислу, представљало подстрекавање. То значи да се активношћу овлашћеног лица које је учесник одређене

20 Маринковић, Д., Прикривене операције навођења на кривично дело, *Наука–безбедност–полиција*, Полицијска академија, Београд, бр. 2–3, 2004, стр. 157–172.

21 Класичан пример *sting* операције јесте из нашег окружења (акција „Маестро“) када је у јуну 2007. године, у Хрватској, након годину дана праћења, приведено шест особа, руководиоца хрватског Фонда за приватизацију, због корупције. Реч је о корупцији приликом продаје државне имовине, а мито који су агенти морали да плате за договарање послова износило је око 800 хиљада евра.

22 Јованчевић, Н., Агент провокатор, *Правни живот*, Београд, број 9, 2006, стр. 1051–1063.

23 Nauw, D. A., *Provokacija na krivično djelo koju vrši policijski službenik*, *Izbor*, Zagreb, број 4, 1980, стр. 367–370.

симуловане куповине предмета или лица (купац) или симулованог давања или примања мита, не сме стварати воља код другог лица да учини кривично дело.²⁴ Међутим, код трговине наркотицима, рецимо, уколико овлашћено лице прво зове дилера телефоном и одређује локацију и време састанка, захтевајући од њега да донесе узорак дроге на пробу, а у следећим телефонским позивима (које сам иницира) одређује и прецизира друге појединости, он, иако се ради о специјалној истражној методи симулованих послова, тиме иницира, организује и одређује радње у оквиру криминалног деловања, које имају карактер активних радњи којима се код дилера ствара одлука да изврши кривично дело, и тиме га подстрекава на извршење кривичног дела.

Нашим кривичним закоником²⁵ предвиђена је мера симулованих послова, која подразумева симуловану куповину, продају или пружање пословних услуга,²⁶ односно симуловано давање или примање мита. Она се спроводи на основу наредбе судије за претходни поступак, донете на предлог јавног тужиоца, ако постоје основи сумње да је учињено неко од каталожки одређених кривичних дела. Мера се може одредити само ако се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење, или би њихово прикупљање било знатно отежано. Ова мера се, у изузетним случајевима, може одредити и ако постоје основи сумње да се припрема неко од ових кривичних дела, а околности случаја указују на то да се кривично дело не би могло открити, спречити или доказати на други начин, или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност.

За разлику од решења Законика о кривичном поступку из 2001. године, из назива су изостављене симуловане услуге, али се из садржине види да оне и даље представљају интегрални део ове доказне радње, али да законом није одређено које то радње могу бити. Оно што се издваја као битна измена јесте ограничавање круга симулованих послова на куповину, продају, примање и давање мита. Може се поставити питање да ли је било основано поступање законодавца када је одредио *numerus clausus* послова који се могу вршити у склопу ове радње, јер постоји широка лепеза животних ситуација у којима се може појавити потреба за склапање разних врста симулованих послова, којима би се обезбедио доказни материјал за кривични прогон. Ипак, чињеница је да појам „симулованих пословних услуга“ није јасно дефинисан ни

24 Радисављевић, М., Бетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истражи у Србији, *Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцсна законодавства и искуства у примени*, Београд, 2014, стр. 181.

25 Законик о кривичном поступку Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

26 Симуловане пословне услуге, представљају услужне делатности које „камуфлирани“ државни органи (на основу одређених уговора или споразума), предузимају са осумњиченим лицима или криминалним удружењима, а које се могу састојати у транспортним услугама, складиштењу робе пореклом из криминалних активности или њеним пласманом на илегалном тржишту, одређене новчане трансакције и слично. За то се оснивају посебна правна лица, под контролом полицијских органа и суда.

дистингвиран у односу на појам правних послова, па би се могло констатовати да је законодавац поставио појам пословних услуга као генералну норму, под коју би се могле подвести ове различите животне ситуације које се могу појавити у пракси.²⁷

По правилу, меру извршавају овлашћена лица полиције, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције или друго овлашћено лице уколико то захтевају посебне околности случаја. Мера може трајати три месеца али се, због неопходности даљег прикупљања података, може продужити највише за три месеца. Уколико се, међутим, ради о кривичним делима из члана 162 ст. 1 тач. 1, закључивање симулованих послова може се у изузетним случајевима продужити још највише два пута у трајању од по три месеца.²⁸ Овлашћено лице које спроводи меру, односно закључује симуловане послове, не чини кривично дело ако је радња коју предузима кривичним закоником предвиђена као радња кривичног дела. Такође, забрањено је и кажњиво да овлашћено лице које спроводи меру подстрекава другог на вршење кривичног дела.

Престанак примене ове мере алтернативно се одређује на два начина: у вези са роком утврђеним одлуком о одобрењу или продужењу мере – када истекне рок на који је мера одређена; у вези са законским основом за предузимање мере (што се пре свега односи на материјални услов за њено одобрење и примењивање) – када престану разлози због којих је мера одређена.

У Законику о кривичном поступку није утврђена могућност одбијања процесне иницијативе јавног тужиоца од стране судије за претходни поступак. Судија за претходни поступак би, у случају свог неслагања са предлогом јавног тужиоца који се односи на примену мере симулованих послова, морао да донесе решење којим се такав захтев одбија. Будући да се такво решење не помиње експлицитно у законском тексту, не постоји начин ни могућност да јавни тужилац, чији захтев није усвојен, уложи правни лек против њега, али нема законских сметњи да улаже нови захтев за примену мере уколико његов претходни захтев није прихваћен.

27 Радисављевић, М., Ђетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, *Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцсна законодавства и искуства у примени*, Београд, 2014, стр. 180.

28 У односу на решење из 2001. године, уместо општег рока од максимум девет месеци (6 + 3) за сва кривична дела, овде је рок подељен тако што за сва кривична дела из члана 162 рок износи најдуже шест месеци (3 + 3), док за кривична дела из члана 162 ст. 1 тач. 1 тај рок може бити продужен за још шест месеци (3+3). Основана је измена којом је као основ за продужење законодавац као услов уесто „важних разлога“ предвидео „неопходност даљег прикупљања доказа“, јер је тиме услов за продужење, донекле конкретизован. Такође, основано је што је уместо термина „склапање“ из 2001. године, који се односи на једнократну радњу, увео термин „спровођење“ симулованих послова, који се односи на више радњи, односно на закључење више послова. Види: Радисављевић, М., Ђетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, *Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцсна законодавства и искуства у примени*, Београд, 2014, стр. 181.

НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРИМЕНЕ СИМУЛОВАНИХ ПОСЛОВА

Већ је речено да симуловани послови представљају специјалне истражне методе намењене, првенствено, откривању, спречавању и доказивању кривичних дела организованог криминалитета. Мера симулованих послова подразумева прикривену полицијску операцију, којом се настоје прикупити релевантни докази о криминалној активности појединца или криминалних група, ангажовањем полицијског службеника. Овде је најчешће реч о фиктивној куповини предмета који потичу из извршеног кривичног дела, који су намењени за извршење кривичног дела или су на било који други начин повезани са извршењем кривичног дела. Примена мере посебно долази до изражаја код неких кривичних дела која се врше у континуитету, као што су кривична дела у вези са неовлашћеном производњом и стављањем у промет опојних дрога, недозвољена трговина оружјем, муницијом, аутомобилима и слично. Оно што је значајно код примене ове мере, јесте да она има елементе тајног надзора, јер се усмерава на лица за која се сумња да имају одређене предмете који су, на одређени начин, везани за кривично дело. Друга радња у склопу ове мере односи се на кривична дела примања и давања мита. Имајући у виду да се ова кривична дела најчешће врше између два лица или уз посредовање трећих лица, уз изражену тајност њиховог извршења (као заједнички интерес свих учесника), примена ове мере је од великог значаја у доказивању ових облика противправног понашања.

Специфичности примене мере симулованих послова најбоље се могу видети на примеру нарко-деликата. Озбиљније операције државних органа, које су усмерене ка организацијама које се баве илегалном трговином наркотицима, укључују између осталог и послове псеудокуповине наркотика, који се уобичајено реализују у две фазе: стицање поверења дилера дроге и његово лишавање слободе.

Трговци наркотицима су природно неповерљиви и сумњичави према новим муштеријама из страха да би они могли бити представници закона, односно тајни агенти који су ангажовани на истрази њихове незаконите активности. Из наведеног разлога се, у пракси, као опробан метод стицања њиховог поверења, ослобађања страха и опуштања у симулованом купопродајном односу, примењује *Buy Walk* („купи и иди“) процедура. Њена суштина се састоји у томе да тајни агент, који се представља као купац, узима једну количину опојне дроге, плати робу и одлази, пуштајући дилера да се удаљи, не лишавајући га слободе. После извесног времена, поново се успоставља контакт са дилером, уговара куповина нове количине, која се опет уредно плаћа. Куповина поверења обично почиње куповином мање количине наркотика, са тенденцијом увећања. Правило је да, што се већи број куповина обави, дилер постаје опуштенији и сугурнији у новог купца, а тајном агенту се пружа прилика да

уозна и главне снабдеваче дрогом, тзв. гросисте, и да се инфилтрира дубље у криминалну организацију. Ова операција праћена је применом метода тајне опсервације, односно праћења, прислушкивања и осматрања осумњичених учесника илегалне трансакције. Од оперативне процене, односно у највећем проценту од квалитета прикупљених доказа, зависи када ће операција „купи и иди“, бити окончана операцијом „купи и ухапси“ (*Buy Bust*).²⁹

Техника „купи и ухапси“ (*Buy Bust*), може се примењивати самостално, када се већ код реализације прве уговорене купопродаје наркотика, лишавају слободе осумњичени, или се може надовезати на „купи и иди“ операције. Ова операција следи после неколико, претходно потпуно реализованих, купопродаја наркотика.

Операција симуловане купопродаје наркотика је веома сложена операција која захтева детаљну претходну припрему, поготово у делу реализације операције „купи и ухапси“, када је у непосредном окружењу и тајни агент који је био у улози купца наркотика. Ово зато што може доћи до оружаног обрачуна приликом лишавања слободе и може страдати тајни агент, од стране нарко-дилера или од стране полиције, односно оних учесника операције који нису упознати са деловањем тајног агента. Због тога је неопходно да тајни агент ради у координацији са другим припадницима полиције, односно да се пре операције договори о свим детаљима везаним за акцију, укаже на место купопродаје, број и идентитет нарко-дилера који ће учествовати у купопродаји и друге детаље, како би се операција успешно спровела.

Посебан вид симуловане куповине наркотика јесте тзв. флеш рол (*Flash Roll*)³⁰ куповина, која подразумева да прикривени агент, у улози купца наркотика, дилеру наркотика покаже извесну количину новца како би му доказао да има средстава за куповину о којој се преговара. Циљ показивања новца „на блиц“ јесте да се осумњичени увери да потенцијални купац (прикривени агент) може да купи дрогу, односно да је платежно способан. Исправност предузимања такве делатности види се из неколико аргумената³¹: показивање новца доказује озбиљност у вези са куповином дроге о којој се преговара; прикривени агент доказује да има средстава да купи дрогу; елиминише се потреба за каснијим показивањем новца осумњиченима; осумњичени је, с друге стране, приморан да као противуслугу докаже да има приступ наркотицима тиме што ће их показати прикривеном агенту; показивање новца намењеног за куповину наркотика има тенденцију да рапидно убрза сам процес купопродаје.

„Флеш рол“ операција може бити изненадна и планирана. Код изненадног „флеша“, продавцу наркотика се показује новац без његовог претходног

29 Маринковић, Д., Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело, *Безбедност*, МУП РС, Београд, број 2, 2005, стр. 229.

30 Бановић, Б., Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 2–3, 2005, стр. 237.

31 Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002, p. 40.

знања, с циљем стварања уверења да ће показани новац заиста бити искоришћен за куповину наркотика. Новац се показује тек толико да га осумњичени изброји и увери се да га има довољно за обављање планиране купопродаје. Код планираног „флеша“ нарко-дилер унапред зна да ће видети новац који ће бити употребљен за куповину дроге. У току преговора, полицијски агент обећава да ће, приликом следећег сусрета, донети са собом новац који је потребан за куповину, чиме треба да увери нарко-дилера да је озбиљан у својој намери да се реализације купопродаја наркотика. Ову врсту „флеша“ треба користити само у изузетним околностима, односно у максимално контролисаном окружењу.

Поред ових операција, у пракси су заступљене и „мамац операције“ и операције „медена замка“ (*Honey Trap*).

„Мамац операције“ представљају новину у полицијској тактици борбе против криминалитета. Суштина ових операција јесте да припадник полиције узме улогу потенцијалне жртве одређеног кривичног дела, у настојању да својом појавом изазове извршиоца да над њим такво дело и изврши. Тај полицајац се зове „мамац“ или „жртва-полицајац“. Поред њега, саставни део операције чини и тим за подршку. Ове операције се најчешће користе у борби против тзв. *уличног криминала* (разбојништва, цепне крађе, проституције, силовања и слично). Полицајац узима улогу жртве, маскира се на одговарајући начин и појави се на месту где, на основу процене, постоји могућност извршења кривичног дела за чије је откривање акција припремана.

„Медена замка“ је врста операције у којој се прекршиоци „маме“ (наводе) на извршење деликтне радње, чије извршење тајно надгледа полиција, где учиниоци деликта откривају себе и своје незаконито понашање. Ова врста операције представља општи „мамац“ који је усмерен ка познатим или непознатим лицима осумњиченим за извршење одређених кривичних дела, управо с циљем да се те особе наведу на извршење криминалног чина, током којег ће бити лишени слободе уз обезбеђење доказа о њиховој кривици. Један од модалитета „медене замке“ може бити отварање одређене продавнице или бара од стране представника државне власти у одређеном делу града или улици где се интензивно врше разбојништва или изнуде њихових власника (рекетирање). За власнике тих објеката и раднике у њима постављају се особе које својим изгледом или понашањем остављају утисак да криминалци с њима неће имати већих проблема у остварењу криминалног акта. У тренутку извршења, камере забележе цео ток криминалне радње и тиме се обезбеђују докази, а полиција може да делује и одмах, лишавајући слободе извршиоце на лицу места у току извршења криминалне радње или непосредно после тога.³²

32 Drecun, A., Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu, *Journal of Police Academy*, Belgrade, number 2, 1997, p. 139.

Још један модел „стинг операције“ јесте „пин операција“ коју су успоставили Национални биро за сузбијање криминала Велике Британије (НЦС), ФБИ, Краљевска канадска планинска полиција и Аустралијски центар за високотехнолошки криминал. Циљ операције јесте да идентификује потенцијалне педофиле који користе интернет да би дошли до децје порнографије. Та операција подразумева креирање и рад неколико веб-сајтова (тзв. *Thoneypots* сајтови) који имају за циљ да се заинтересованим клијентима понуде илегалне фотографије децје порнографије. Саме презентације на овим сајтовима нису реалне већ имагинарне, али дизајниране тако да личе на праве, да би привукли што више оних који се баве овом нелегалном активношћу. Уместо до илегалних фотографија, сајтови посетиоце прослеђују до службеног сајта где се обавештавају да су им подаци регистровани и да су починили злочин. Тешкоћа у реализацији ове врсте операција јесте у чињеници да неки посећују сајтове из чисте знатижеље.³³

Код примене мере симулованих послова преовлађује мишљење да се њоме не ограничавају основна права и слободе грађана. Овде је, као и код других специјалних истражних метода, од значаја да у примени не долази до мешања у права која су загарантована за сваког појединца по члану 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.³⁴ У том смислу, поступци овлашћених лица која учествују у примени мере захтевају успостављање или одржавање одређене врсте односа где постоји одређени степен вероватноће да ће на тај начин бити омогућен приступ информацијама приватног карактера, или на други начин може доћи до мешања које има појединац у смислу Конвенције. Ту може доћи до операције симуловане куповине, где нема успостављања односа са лицем која је „мета“ операције па та врста односа не повлачи за собом члан 8 Конвенције. Међутим, уколико се ради о операцији која се своди на инфилтрацију у криминогену средину, као што може бити у случају препродаје наркотика, сасвим сигурно долази до примене члана 8. У случају да се лице које примењује меру појави у улози „мамца“ у току спровођења прикривене операције, али је његова улога пасивна и не обухвата никакву вербалну комуникацију с „метом“, члан 8 Европске конвенције се не примењује.

Пример коришћења мере симулованих послова (прва такве врсте код нас), јесте акција „Шетач“ из јуна 2010. године, када је лишено слободе више лица, припадника две организоване криминалне групе које су деловале на територији Београда и Новог Сада, а чији су припадници вршили кривична дела прања новца, злоупотребе службеног положаја, преваре, фалсификовања службене исправе, давања и примања мита. Они су од 2006. до 2010. године основали већи број предузећа, која се нису бавила привредном де-

33 Маринковић, Д., Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело, Безбедност, МУП РС, Београд, број 2, 2005, стр. 234.

34 Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005, 7/2005- исправка и Службени гласник РС – Међународни уговори, бр. 12/2010.

латношћу, већ су сачињавала и оверавала пословну документацију неистините садржине. На основу такве документације, примане су жиралне уплате од око пет стотина предузећа у Србији. Међутим, вршили су уплате и подизали новац и преко предузећа које је регистровао прикривени иследник, који је са тим задатком „убачен“ у криминалне групе. За све уплате које су ишле преко „полицијских“ предузећа, организатори и чланови криминалне групе, задржавали су провизију од 10%, чиме су им омогућили да са пословних рачуна извуку готов новац без плаћања пореза. На овај начин, за четири године, преко „полицијских“ предузећа је прошло више од 450 милиона динара. Од противправно стечене добити, организатори и чланови криминалних група оснивали су нова предузећа, куповали аутомобиле и некретнине, на своја и имена трећих лица. Такође, у току 2011. године у наставку наведене акције, поднете су кривичне пријаве против одговорних лица у неколико предузећа, који су лажно приказивали набавку услуга на основу рачуна са фалсификованим садржајем од предузећа која су организована и била под контролом организатора и чланова организованих криминалних група, ухапшених 2010. године, а с циљем избегавања пореских обавеза. На тај начин, избегнуто је обрачунавање и плаћање пореских обавеза у укупном износу око 16 милиона динара. Након реализације акције, само у „првом“ кругу осумњичених, у току 2011. године, пред Посебним одељењем Окружног суда у Београду, водило се 66 поступака против више организованих криминалних група, којима су била обухваћена укупно 562 окривљена.

Примена симулованих послова, као специјалне истражне методе (посебне доказне радње), из угла праксе доводи до неколико закључака. *Прво*, примена ове мере повлачи за собом и одређивање посебне доказне радње ангажовања прикривеног иследника. Уколико би се поступало другачије, односно ако би се симуловани послови закључивали на право име и презиме неког физичког лица, његово име би доспело на тзв. *црну листу* банака због симулованих послова који су криминалног карактера. У будућности, такво лице би имало великих проблема код добијања било какве услуге банке (добијање кредита, рецимо), без обзира што је посао због кога трпи санкције закључиван у складу са законом, односно на основу налога (одобрења) суда и по предлогу тужиоца. *Друго*, проблем који се јавио у пракси односи се на питање поступања с новцем који је пренет од стране привредних друштава организованих криминалних група на рачуне симулованих привредних друштава. Овај проблем је решен тако што је новац одузиман на основу члана 92 ст. 2 Кривичног закона, као имовинска корист прибављена кривичним делом од правног лица на које је пренесена без накнаде или уз накнаду која очигледно не одговара стварној вредности.³⁵

³⁵ Радисављевић, М., Ђетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, *Тужилачка истрага - регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, Београд, 2014, стр. 181-182.

ЗАКЉУЧАК

Специјалне истражне методе представљају савремене методе супротстављања најтежим облицима криминала, пре свега организованог. Примена ових метода условљена је одређеном специфичношћу организованог криминала коју, пре свега, одликују тајност деловања, организованост, хијерархијска повезаност и професионализам извршилаца. У таквим условима мере инфилтрације су, природно, мере од којих се очекује највише успеха.

Истражне методе које одликује тајност примене највећим делом се користе у супротстављању тзв. *консенсуалном криминалу* или „деликтима без жртве“, каква је делатност илегалне трговине наркотицима, оружјем, аутомобилима, златним накитом, кредитним картицама, проституције, дечје порнографије и слично. Једна од примеренијих истражних метода за овакве случајеве, јесте мера симулованих послова.

Симуловани послови представљају лажно учешће у одређеним активностима, било да је реч о пословима који су у неком елементу легални, или о комплетно нелегалним пословима, попут трговине наркотицима. Код примене ове мере, службено лице се појављује као један од учесника у пословном односу, као давалац или корисник пословних услуга, чиме се настоје прикупити докази за кривични поступак. Углавном се ради о симулованој куповини, продаји или пружању пословних услуга, односно симулованом давању или примању мита. Суштина симулованих послова садржана је у навођењу на злочин, чије остварење треба да буде разлог за санкционисање његовог извршиоца. Одвија се уз испуњење формалних и материјалних услова, као и код других специјалних истражних метода али, у оперативном смислу, припрема и реализација захтевају посебну пажњу.

Примена специјалних истражних метода веома је осетљива, имајући у виду да се њиховим спровођењем привремено ограничавају основна права и слободе лица према којима су усмерене. Због тога је веома значајно, у погледу примене мере симулованих послова, да преовлађује мишљење да се њоме не ограничавају права и слободе грађана, као што је то случај са другим специјалним истражним методама (тајно праћење лица и предмета, прикривени иследник, тајни надзор комуникација...), јер код предузимања неког од облика ове мере, воља осумњичене особе је потпуно слободна, а очувана су и његова друга права и слободе, односно правно остаје нетакнута аутономија његове воље као и друга основна права и слободе.³⁶

36 Крапас, D., *Kazneno procesno pravo*, Zagreb, 2000, str. 203.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бановић, Б., Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права, *Ревија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 2–3, 2005, стр. 209–238.
2. Бејатовић, С., Посебне методе откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета, *Правни информатор*, број 3, 2006, стр. 58–72.
3. Drecun, A., Undercover policing: infiltration by police in the criminal milieu, *Journal of Police Academy*, Belgrade, number 2, 1997, p. 135–160.
4. Dundović, D., *Tajne policijske operacije*, Informator, Zagreb, 2003.
5. Dundović, D., *Prikrivene policijske radnje – tajne policijske operacije*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.
6. Јованчевић, Н., Агент провокатор, *Правни живот*, Београд, број 9, 2006, стр. 1051–1063.
7. Јон, Е., Breaking the Law to Enforce It: Undercover Police Participation in Crime, *Stanford Law Review* Vol. 62, 2009, p. 155–198.
8. Костић, С., *Основи криминалистичке оперативе*, Београд, 1987.
9. Крајас, Д., *Kazneno procesno pravo*, Zagreb, 2000.
10. Лазин, Ђ., Покретање кривичног поступка за дела организованог криминала, *Тешки облици криминала*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2004, стр. 211–226.
11. Лукић, Т., Прикривени иследник, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, Нови Сад, број 10, 2005, стр. 502–522.
12. Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002.
13. Маринковић, Д., Ђурђевић, З., Симуловани послови и услуге као доказна радња и облик навођења на кривично дело, *Правни живот*, Београд, број 9, 2006, стр. 1025–1039.
14. Маринковић, Д., Прикривене операције навођења на кривично дело, *Наука–безбедност–полиција*, Полицијска академија, Београд, бр. 2–3, 2004, стр. 157–172.
15. Маринковић, Д., Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело, *Безбедност*, МУП РС, Београд, број 2, 2005, стр. 217–236.
16. Marx, G. T., *Undercover: Police Surveillance in America*, University of California Press, Berkeley 1988.
17. Милосављевић, Б., Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди, У: *Демократски надзор над применом посебних овлашћења*, Центар за цивилно–војне односе, Београд, 2008.

18. Милошевић, М., *Организовани криминал*, Збирка прописа са уводним напоменама, Београд, 2003.
19. Минић, А., Специфичности кривичноправног процесуирања кривичних дела организованог криминала, *Билтен Окружног суда у Београду*, Београд, број 78, 2008.
20. Modly, D., Neki faktori koji otežavaju ili onemogućavaju borbu protiv organiziranog kriminala, *Kriminalističke teme*, Sarajevo, 2004, br. 3–4, str. 51–73.
21. Nauw, D. A., Provokacija na krivično djelo koju vrši policijski službenika, *Izbor*, Zagreb, broj 4, 1980, str. 367–370.
22. Nincic, Z., Undercover agent – standards and procedures engagement in combating organized crime, In: *Researching security: approaches, concepts and policies*, Faculty of Security, Skopje, Volume II, 2015, p. 210-224.
23. Радисављевић, М., Ћетковић, П., Посебне доказне радње у тужилачкој истрази у Србији, *Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примени*, Београд, 2014, стр. 163–197.
24. Шкулић, М., *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2007.
25. Шкулић, М., *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003.

SIMULATED OPERATIONS IN RESPONSE TO CONTEMPORARY CRIMINAL

Zeljko Nincic, Ph.D. Research Associate

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, Belgrade
zeljko.nincic@gmail.com

Abstract: Growth of contemporary crime, conditioned by frequent change of its forms, imposes the need of different approach to its suppression. That is primarily required by its ability to adapt to current social conditions, high level of its operational secrecy, its hard noticeability, good organization and hierarchical connection, and high professionalism of its actors. Such a character of crime makes traditional (reactive) investigation methods insufficiently effective. Instead of them, proactive investigation methods usage is imposed and its nature implies the use of covert (secret) operations, which offer the possibility of detection, prevention and proving of the most serious crimes. The use of those “new” special investigation methods, or specific evidentiary actions (as they are usually called), means respect of certain principles of their use, which guarantees their effectiveness. In this respect, as one of the most important methods, there is the use of simulated operations.

The paper highlights the necessity of covert operations in modern conditions of crime growth. It is pointed to the basic characteristics of special investigation methods and their proactive character. Conditions and basic principles of simulated operations use, as the special investigation method, is especially considered. Special attention is paid of specific characteristics of their use.

Keywords: organized crime, special investigation methods, simulated operations.

УЛОГА ДРЖАВЕ КАО ГАРАНТА ИНТЕГРИТЕТА И БЕЗБЕДНОСТИ СВЕДОКА И ОШТЕЋЕНОГ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ СРБИЈЕ

Милица Станковић,^{1*} мастер правник
судијски помоћник у Вишем суду у Нишу

Неда Савић,^{2**} мастер правник

Апстракт: У духу прокламованих захтева у међународном праву за успостављањем механизма пружања помоћи и подршке оштећенима и сведоцима – чији циљ је отклањање последица кривичног дела, охрабрење на учешће у кривичном поступку, као и спречавање секундарне или потенцијалне виктимизације – у овом раду дат је приказ мера процесне заштите ових субјеката у кривичном поступку Републике Србије. Штавише, ауторке се у раду баве и анализом посебних правила о заштити сведока и оштећених у кривичном поступку, имајући у виду њихове поједине категорије.

С тим у вези, ауторке указују на велики значај који за ову проблематику има Служба за помоћ и подршку оштећенима и сведоцима, као и на постојање потребе за унапређењем одређених капацитета: броја особља, обуке и нове опреме. Сврха ових иновација јесте обезбеђење високог нивоа система заштите сведока и оштећених, у складу са стандардима изграђеним у пракси Европског суда за људска права.

Кључне речи: сведок, оштећени, заштита, подршка, кривични поступак.

1 * Докторанд на Правном факултету Универзитета у Нишу; milicamici.stankovic@gmail.com; milica.stankovic@ni.vi.sud.rs

2 ** Докторанд на Правном факултету Универзитета у Нишу; neda.savic.8@gmail.com.

УВОД

Извршењем кривичног дела жртва трпи примарну виктимизацију: материјалну, моралну, физичку и психичку штету, при чему су психички проблеми обично тесно повезани са физичким повредама (иако исти могу настати и као последица ненасилних кривичних дела), а као даља последица за жртву настају финансијски, здравствени, породични, проблеми на послу и др.³ Међутим, поврх примарне, жртве углавном трпе и секундарну виктимизацију – поштравање примарне виктимизације негативном реакцијом средине и неадекватном или погрешном реакцијом тужилаштва и судова.⁴ Осим што за многе жртве долазак пред суд и давање исказа, тј. поновно преживљавање трауматичног догађаја, представља велики стрес, оштећени се суочавају са кривичним правосуђем као лаици, који не познају зграду суда ни процес који следи, како примећује Нилс Кристи (Nils Christie).⁵

Статус оштећеног бритко описују Моби (Mawby) и Воклејт (Walklate), наводећи да већина жртава није свесна кривичне процедуре и да потпуно зависи од информација тужилаштва и судова, које не добијају у довољној мери (када је учинилац идентификован или осуђен на пример). С друге стране, жртва се не информисе о процесу сведочења, те се у самој згради суда могу осећати усамљеним и уплашеним у средини која занемарује њихову добробит, а где се истовремено налазе у близини учиниоца, пре саме трауме сведочења.⁶

Што се тиче заштите сведока, посебно у случајевима тешких кривичних дела организованог криминалитета, тероризма, кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима итд., и онда када постоје посебне околности на страни сведока, мере које се примењују често су у тесној вези са мерама заштите жртава, нарочито када се сведок налази у животној опасности услед давања исказа, када га је оправдано сматрати потенцијалном жртвом.

Стога, у овом раду ће се, осим испитивања регулативе о заштити оштећених и сведока у међународном, регионалном и националном оквиру, указати на веома значајну улогу Службе за помоћ и подршку оштећенима и сведоцима у ублажавању секундарне виктимизације, облику сарадње који би ова служба, основана при Вишим судовима у Србији, требало да успостави са полицијом, тужилаштвом и другим релевантним институцијама, као и о потреби унапређења њених капацитета.

3 В. Николић-Ристановић, *Утицај жртве на појаву криминалитета*, ИПО „Светозар Марковић“, Београд, 1984, стр. 98.

4 Н. J. Schneider, *Victimologie: Wissenschaft vom Verbrechensopfer*, Mohr, Tübingen, 1975, p. 32

5 N. Christie, *Conflicts as Property*, in: *The British Journal of Criminology*, Vol. 17, Issue 1, pp. 1–15, Centre for Crime and Justice Studies, London, 1977, p. 3.

6 R. I. Mawby, S. Walklate, *Critical Victimology: International perspectives*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1994, pp. 129–130.

О ПОЈМУ ОШТЕЋЕНОГ (ЖРТВЕ) И СВЕДОКА

Пре свега, оштећени у кривичном поступку јавља се као пасиван субјект кривичног дела (кривичноправни појам) односно жртва (криминолошки/виктимолошки појам), док статус оштећеног под одређеним условима може бити признат и другим лицима – блиским сродницима жртве.⁷ У виктимологији појам жртве означава се шире или уже: Менделсон (Mendelson) појмом жртве обухвата физичка лица оштећена кривичним делима и несрећама; Фатах (Fattah) под жртвама подразумева само физичка и правна лица непосредно оштећена кривичним делом; Шнајдер (Schneider) пак истиче да појам жртве, поред ових, мора обухватити и посредно оштећена лица, као конкретне (чланови породице) или апстрактне жртве (социјалне групе, држава, друштвене организације, јавни ред итд.); Аћимовић такође у појам жртве укључује, поред непосредно оштећених, и посредно оштећена лица; док Шепаровић жртве означава као „све који трпе у својим правима на живот, здравље, телесни интегритет и сигурност, као индивидуалне и колективне жртве, без обзира на то да ли је страдање изазвано понашањем или пропустом физичке или правне особе, предвиђеним изричитим нормативним прописима или пак универзалним концептом људских права“.⁸

У међународним документима појам жртве широко је одређен. Декларација УН о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе моћи (1985)⁹ под жртвом подразумева: лица која су, индивидуално или колективно, претрпела штету, укључујући физичку или психичку повреду, емоционалну патњу и губитак, и суштинску повреду основних права, услед радњи чињења или нечињења које су у супротности са кривичним законима држава чланица, укључујући и оне законе који забрањују злоупотребу моћи (Annex, A.1). Лице се може сматрати жртвом без обзира да ли је учинилац идентификован, ухапшен, оптужен или осуђен, и независно од породичних односа између учиниоца и жртве, док термин *жртва* такође може обухватити и блиске сроднике односно лица која жртва издржава, као и лица која су претрпела штету помажући жртви или спречавајући виктимизацију (Annex, A.2). На сличан начин је појам жртве одређен и у Резолуцији УН о основним принципима и смерницама о праву на правни лек и обештећење жртава тешких кршења међународних аката о људским правима и озбиљних повреда међународног хуманитарног права (V.8).¹⁰

7 М. Шкулић, *Оштећени у кривичном поступку – како побољшати његов положај?*, у: Темида, бр. 3–4, стр. 5–18, Виктимолошко друштво Србије, Темида, Београд, 2000, стр. 5.

8 В. Николић-Ристановић, С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Криминологија*, Правни факултет Ниш, Ниш, 2012, стр. 453.

9 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985, <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, приступљено 28. 3. 2017.

10 General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Right Law and Serious

Што се националне регулативе тиче, истиче се да је оправдано користити термин *оштећени*, имајући у виду чињеницу да се Европски суд за људска права не бави посебном оценом овакве терминологије, а такође имајући у виду да се у српском језику, академији и законодавству ова два појма уобичајено употребљавају као синоними (*жртва* – као материјалноправни, криминолошки и виктимолошки израз, и *оштећени* – као процесноправни).¹¹ Сагласно чл. 2 ст. 1 тач. 11 Законика о кривичном поступку (ЗКП)¹² под оштећеним се подразумева лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено.

Када је реч о сведоку, законодавац га дефинише као лице које располаже обавештењима о кривичном делу, учиниоцу или другим чињеницама које се утврђују у поступку (чл. 91 ЗКП). Да би обавештења била од значаја за предмет доказивања, потребно је постојање *вероватноће* да потенцијални сведок њима располаже – законодавац користи израз *вероватноћа*, како би указао на претежност основа да одређено лице може дати обавештења о конкретном предмету доказивања.¹³

ЗАШТИТА СВЕДОКА И ОШТЕЋЕНОГ НА МЕЂУНАРОДНОМ И РЕГИОНАЛНОМ НИВОУ

Иако на нивоу УН не постоји инструмент који се посебно тиче заштите сведока, поједини акти – УН Конвенција против транснационалног организованог криминалитета (2001) и УН Конвенција против корупције (2003) – садрже одредбе о заштити сведока у вези са специфичним кривичним делима.¹⁴ Што се тиче жртава, Декларација УН о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе моћи (1985) садржи листу основних права жртве у поступку, као што су право на правично поступање, помоћ, подршку и накнаду штете.¹⁵

На нивоу Савета Европе, релевантни акти о заштити сведока су Препорука о угрожавању сведока и правима на одбрану (1997) и Препорука о

Violations of International Humanitarian), 2005, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf, приступљено 28. 3. 2017.

11 Г. Илић, *О положају оштећеног у кривичном поступку*, у: *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, бр. 1/2012, стр. 137–158, Правни факултет, Београд, 2012, стр. 152.

12 Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

13 Г. Илић, М. Мајић, С. Бељански, А. Трешњев, *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник РС, Београд, 2013, стр. 288–289.

14 Commission of the European Communities, Commission Working Document on the feasibility of EU legislation in the area of protection of witnesses and collaborators with justice, Commission of the European Communities, Brussels, 2007, p. 5. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0693&from=EN>, приступљено 28. 3. 2017.

15 UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985, *op. cit.*

заштити сведока и сарадника правде (2005), док је пракса Европског суда за људска права богата преседанима о заштити сведока, у одлукама по повреди члана 6 – права на правично суђење.¹⁶ У погледу жртава, Европска конвенција о компензацији жртава насилног криминалитета (1983), Препорука Комитета министара о помоћи жртвама криминалитета (2006), Препорука Комитета министара о помоћи жртвама и превенцији виктимизације (1987) и Препорука Комитета министара о положају жртве у кривичном праву и поступку (1985) само су неки од многобројних аката који регулишу механизме подршке жртвама.¹⁷

Кад је реч о Европској конвенцији о људским правима и чл. 6, иако се гаранције чл. 6 не примењују експлицитно на сведоке, вештаке и заступнике, неки елементи права на правично суђење се под извесним условима могу признати оштећеном: наиме, права оштећеног проистичу из чињенице да је „повреда или угрожавање његовог личног или имовинског права последица напада на општи друштвени интерес до којег је дошло извршењем кривичног дела“.¹⁸ Осим права на правично суђење, оштећени има и одређена јемства: у предмету *Лоуизиду против Турске (1995)* сама Конвенција означена је као „уставни инструмент европског јавног поретка“, који омогућава *a priori* заштиту права жртава, како се ради о понашањима која представљају озбиљне нападе на телесни и душевни интегритет појединца, те је стога изостанак државне реакције на њих неприхватљив.¹⁹ Европски јавни поредак, иако тешко одредив појам, означава „скуп одредаба које се сматрају основним у европском демократском друштву и као такве се намећу државама и њиховим грађанима“.²⁰ Ипак, чл. 6 мора се тумачити тако да омогући оштећеном право на приступ суђењу, посебно услед тога што све потписнице Конвенције не признају ово право.²¹ Међутим, како чл. 6 предвиђа да свако има право да се његов случај расправи јавно, правично и у разумном року од стране независног и непристрасног државног органа успостављеног законом, који ће одлучити о његовим правима и обавезама и о оптужби која му се ставља на терет, свако лице мора обухватити и жртву кривичног дела и њој се мора признати право да буде странка у поступку.²²

На нивоу ЕУ, Резолуција о заштити сведока сарадника у судском поступку у борби против међународног организованог криминалитета (1995) и Резолуција о особама које сарађују у судском процесу у борби против међуна-

16 Commission of the European Communities, *op. cit.*, p. 4.

17 Council of Europe, *Victims - Support and assistance*, Council of Europe Publishing, 2006, pp. 9, 71, 171, 175. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/victims/6041-6-ID3996-Victims%20-%20Support%20and%20assistance.pdf>, приступљено 28. 3. 2017.

18 M. Lanthiez, 2008, p. 25, 26, наведено према: Г. Илић, *op. cit.*, стр. 149–150.

19 Г. Илић, *op. cit.*, стр. 150.

20 Г. Илић, *op. cit.*, стр. 151.

21 S. Tadrus, *La place de la victime dans le procès pénal*, Université Montpellier, Montpellier, 2014, p. 42.

22 Ibid.

родног организованог криминалитета (1996) имају такође ограничену примену имајући у виду специфична кривична дела, заједно са ЕУ Оквирном одлуком за борбу против тероризма.²³ Имајући у виду ова и слична специфична кривична дела и изазове који прате њихово откривање и доказивање, 2000. године основана је мрежа кооперације на нивоу Уније, координирана од стране Европола (*European Liaison Network*) и састављена од руководиоца специјализованих јединица за заштиту сведока, али која је веома брзо израсла у глобалну светску мрежу.²⁴ С друге стране, ЕУ Директива о статусу жртава у кривичном поступку, која замењује Оквирну одлуку о статусу жртава у кривичном поступку, успоставља минималне стандарде и регулише право жртве да буде призната и поштована, да буде саслушана и има приступ информацијама, да јој се обезбеди помоћ у комуникацији и посебна правна помоћ, право на надокнаду трошкова поступка, право на безбедност и заштиту приватности жртве и њене породице, право на накнаду штете и право да учествује у поступку медијације, као и да јој се омогући давање изјаве или видео-конференцијска веза уколико је страни држављанин.²⁵

С циљем откривања и доказивања случајева организованог криминалитета, тероризма и осталих тешких кривичних дела, у свету се све чешће користе посебни програми заштите сведока (*Witness Protection Programmes*), углавном креирани по угледу на први од њих, настао у САД – *The US Federal Witness Security Programme*.²⁶ Канцеларија УН за дрогу и криминалитет (UNODC) дефинише ове програме као „формално успостављене тајне програме подложне строгим критеријумима приступа који обезбеђују релокацију и промену идентитета сведоцима чији су животи угрожени услед сарадње са правосудним институцијама“.²⁷ Ови програми могу обухватити: оштећене као сведоке, сведоке сараднике, случајне сведоке, прикривене истражнике и друга лица која одговарају следећим критеријумима: ниво претње по живот, као кључни елемент, важност случаја, важност исказа за исход поступка, немогућност прибављања информације путем другог извора, личност сведока и његов потенцијал за прилагођавање новом начину живота и породична ситуација, нарочито број чланова породице који могу бити укључени у програм.²⁸

23 Commission of the European Communities, *op. cit.*, p. 3.

24 P. Bąkowski, *Witness Protection Programmes: EU Experiences in the International Context*, EPRS Library, Feb. 7th 2013, p. 6. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130408/LDM_BRI\(2013\)130408_REV2_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130408/LDM_BRI(2013)130408_REV2_EN.pdf), приступљено 28. 3. 2017.

25 Directive 2012/29/EU on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, 2012. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>, приступљено 28. 3. 2017.

26 P. Bąkowski, *op. cit.*, p. 1.

27 Ibid.

28 P. Bąkowski, *op. cit.*, pp. 2–3.

ЗАШТИТА ОШТЕЋЕНИХ И СВЕДОКА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ РС

Заштита сведока може бити процесне и ванпроцесне природе. У члановима 102–112 ЗКП садржане су мере процесне заштите сведока, у оквиру којих се разликују основна заштиту, заштита посебно осетљивог сведока, и заштита заштићеног сведока. С друге стране, ЗКП познаје појам окривљеног сарадника и осуђеног сарадника, који могу постати сведоци уколико закључе споразум са јавним тужиоцем, који суд прихвата, уколико је то неопходно за откривање и доказивање тешких кривичних дела за која се примењују посебне доказне радње (чл. 320 и 327). Законик као меру заштите дозвољава искључење јавности приликом испитивања ових сведока (чл. 366). Као посебну доказну радњу, ЗКП регулише и начин испитивања прикривеног иследника као сведока, чија истоветност се не открива окривљеном и браниоцу (чл. 187). Ванпроцесна заштита сведока пак обухвата материју уређену посебним законом, који регулише услове и поступак пружања помоћи учесницима у и њима блиским лицима, који су услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину.²⁹ С обзиром на тему и оквир рада, овде ћемо се ограничити само на излагање о процесној заштити.

Наиме, ЗКП у члану 102 предвиђа основну заштиту оштећеног и сведока од увреде, претње, угрожавања безбедности и сваког другог напада, када је на било који начин нападнут интегритет ових лица. За разлику од раније законске регулативе, која је само суду стављала у дужност старање о основној заштити оштећеног и сведока (чл. 109, ст. 1 ЗКП/2001), законодавац је сада ову обавезу предвидео за *орган поступка*, чиме је проширен круг процесних субјеката који се старају о заштити ових лица, имајући у виду да *орган поступка* у смислу чл. 2, ст. 1, тач. 15 ЗКП обухвата не само суд и јавног тужиоца већ и други државни орган пред којим се поступак води (наиме, полицију).³⁰ Међутим, иако се предвиђа дужност заштите за све органе поступка (чл. 102, ст. 1 ЗКП), заштита од стране јавног тужиоца и суда (полиција се не помиње) своди се само на опомену, док суд још може и новчано казнити лице које предузима неку од ових радњи (чл. 102, ст. 2 ЗКП).

Ratio legis процесне установе посебно осетљивог сведока између осталог је и спречавање секундарне виктимизације оштећеног, док основи за додељивање овог статуса обухватају узраст, пол, здравствено стање, животно искуство, начин живота, природу, начин или последице извршеног кривичног дела, односно друге околности случаја (чл. 103, ст. 1 ЗКП).³¹ Статус посебно осетљивог сведока решењем одређује јавни тужилац, председник већа или

29 Закон о програму заштите учесника у поступку, Службени гласник РС, бр. 85/2005, чл. 1.

30 Г. Илић, С. Бељански, М. Мајић, А. Трешњев, *op. cit.*, 307–309.

31 Г. Илић, *op. cit.*, стр. 154.

судија појединац, а сведоку се може поставити и пуномоћник, уколико орган поступка сматра да је потребно, чиме се сведок додатно штити (чл. 103, ст. 2 и 3 ЗКП). Приликом испитивања посебно осетљивог сведока питања се постављају искључиво преко органа поступка, који се према сведоку мора односити с посебном пажњом, а уколико је оправдано, испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника, другог стручног лица или институције (чл. 104, ст. 1). Такође, предвиђена је могућност испитивања посебно осетљивог сведока помоћу аудиовизуелних техничких средстава, када се сведок налази у посебној просторији, без присуства странака и других учесника у поступку (чл. 104, ст. 2 ЗКП). Ипак, у погледу суочења са окривљеним постоје донекле контрадикторна решења. Наиме, до суочења сведока са окривљеним може доћи изузетно, ако окривљени захтева и под условом да орган поступка одобри, узимајући у обзир степен осетљивости сведока и право окривљеног на одбрану (чл. 104, ст. 4 ЗКП). Имајући у виду да се већ ради о посебно осетљивом сведоку, сматрамо да би требало извршити ревизију ове одредбе, с обзиром на то да суочење представља додатну трауму за већ осетљивог сведока.

С друге стране, за одређивање статуса заштићеног сведока и, сходно томе, примену посебних мера заштите, потребно је да постоје околности које указују да би сведок давањем исказа или одговора на поједина питања себе или себи блиска лица изложио опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима (чл. 105, ст. 1 ЗКП), а да ли ови услови и околности постоје на страни сведока, суд ће утврдити након узимања изјаве од сведока и јавног тужиоца, уколико је сведок веродостојан и ако је такво ограничење права на одбрану оправдано (чл. 106, ст. 2 ЗКП). Мере посебне заштите сведока подразумевају посебне начине испитивања којима се спречава откривање података јавности, односно окривљеном и браниоцу, о његовој истовестности (чл. 106, ст. 1 ЗКП). Имајући у виду круг лица којима истовестност сведока остаје ускраћена, могуће је разликовати мере посебне заштите које се односе на општу јавност и мере које обухватају страначку јавност – окривљеног и браниоца. С тим у вези, занимљиво је да у домаћој кривичнопроцесној регулативи не постоји појам анонимних сведока, тј. оних чији идентитет остаје потпуно непознат окривљеном и браниоцу. У складу са чл. 106, ст. 3 ЗКП, истовестност заштићеног сведока која је ускраћена јавности суд ће открити окривљеном и његовом браниоцу најкасније 15 дана пре почетка главног претреса.

Оштећени, пак, ужива процесна права у складу са чл. 50 ЗКП, међу којима је и раније поменуто право на присуство главном претресу и учешће у извођењу доказа, а као посебно важно издваја се право приговора на одустанак од гоњења јавног тужиоца непосредно вишем јавном тужиоцу, као и право да преузме гоњење од јавног тужиоца услед његовог одустанка за кривична дела која се гоне по службеној дужности (чл. 51 и 52). У погле-

ду заштите оштећених уопште, један од приоритета реформе требало би да буде усвајање Закона о бесплатној правној помоћи, којим би се сврсисходније уредило пружање бесплатне правне помоћи и подршке оштећеном.³² Када се испитује као сведок, на оштећеног се примењују иста правила која важе за сведоке. Посебну заштиту у кривичном поступку остварују малолетна лица, и као сведоци, а нарочито као оштећени; та материја се регулише посебним Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, и то чл. 150 за таксативно наведена тешка кривична дела извршена према малолетним лицима, за чији се процесни третман примењују посебна правила саслушања, готово истоветна са оним која се примењују на посебно осетљивог сведока, с акцентом на обазриво поступање свих учесника у поступку (чл. 152).³³

СЛУЖБЕ ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ ОШЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА

У свету и Србији већ дуго постоје посебне службе, углавном невладине организације, које се баве пружањем помоћи и подршке жртвама криминалитета, а које се дефинишу као „сервиси који жртве криминалитета третирају са дигнитетом и саосећањем, пружајући им финансијску и емоционалну помоћ и које омогућавају остваривање њихових права“ тј. као „сервиси који пружају финансијску и логистичку подршку и лични третман жртвама криминалитета“, путем различитих видова подршке и помоћи: информације, емотивна подршка, медицинска, социјална, психолошка и правна помоћ, практична помоћ, али и интервенција у кризним ситуацијама и упућивање на друге службе.³⁴ Њихова заједничка мисија је „пружање помоћи жртвама да се изборе са комплексним и збуњујућим последицама претрпљеног криминалног дела“.³⁵

Један од примера имплементације међународних и регионалних стандарда о заштити жртава и сведока јесте организовање служби за пружање подршке и помоћи сведоцима и оштећенима при управама Виших судова у Србији, предвиђено Законом о уређењу судова³⁶ Прва оваква служба осно-

32 Нацрт Закона о бесплатној правној помоћи, 2016, http://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/210916-nacrt_zakona_o_besplatnoj_pravnoj_pomoci.html, приступљено 28. 3. 2017.

33 Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Сл. гласник РС, бр. 85/2005.

34 US Department of Justice, 1997, Elias, R., 1992, наведено према: С. Миливојевић, Б.Михић, *Организације које пружају помоћ жртвама криминалитета у Београду (резултати истраживања)*, у: Темида, бр. 1, стр. стр, 37–43, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2003, стр. 37.

35 И. Видаковић, *Жртве криминалитета, емоционална реакција и процес опоравка*, Темида, бр. 2, стр. 47–53, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2002, стр. 47.

36 Закон о уређењу судова, Службени гласник РС, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011 и 101/2013.

вана је 2010. године у оквиру Посебног одељења за ратне злочине при Вишем суду у Београду, да би се бавила административно-техничким пословима комуникације у вези са доласком и одласком сведока, организовањем превоза и смештаја сведока и видео-конференцијске везе за сведочење и другим пословима.

Данас у Републици Србији при свим вишим судовима постоје ове службе. Ради уређења њиховог рада Високи савет судства донео је Упутство³⁷ којим се предвиђа да је основни задатак Службе обезбеђење емотивне и логистичке помоћи и подршке сведоцима (тима и оштећенима као сведоцима) пре, за време и после саслушања, и омогућавање да ова лица што лакше по себе и ефикасније за судски поступак приступе суду или другом органу поступка и дају исказ (чл. 5). Основна начела у складу с којим Служба поступа су начело интегритета, непристрасности и поверљивости (чл. 5). С тим у вези, све информације до којих службеници дођу у свом раду представљају професионалну тајну (чл. 8).

Поред тога, Упутством је детаљно уређено поступање Службе на дан сведочења: од идентификације сведока/оштећеног, обавештења поступајућем судији о њиховом доласку, омогућавања сведоку и оштећеном да се освежи и одмори у посебној просторији, до информисања о току главног претреса, простору и распореду у судници, улогама учесника у поступку и другим питањима (чл. 14 и 15). Уколико Служба процени да су сведоку потребне посебне мере заштите, о томе се саставља службена белешка која се доставља поступајућем судији, док се сведоку или оштећеном детаљно објашњава форма захтева за доделу посебних мера и начин на који се о њему одлучује (чл. 10).

Упутством је, ради пружања ефикасне и квалитетне подршке оштећенима и сведоцима, предвиђена сарадња са МУПРС и другим релевантним институцијама (центрима за социјални рад, породичним саветовалиштима, центрима за ментално здравље, невладиним организацијама) ради решавања специфичних потреба сведока и оштећеног (чл. 21 и 22). Предвиђена је и сарадња са институцијама у иностранству у случају сведочења по замолници, ради размене информација које се односе на конкретног сведока (или сведока оштећеног), с циљем координације рада и пружања ефикасне и квалитетне подршке (чл. 23). Такође, у Упутству се инсистира на вођењу евиденције о сведоцима и оштећенима у електронском формату, као и на сталној едукацији запослених у сарадњи са Правосудном академијом Републике Србије (чл. 25 и 26).

³⁷ Упутство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015, <http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva/2015>, приступљено 28. 3. 2017.

СЛУЖБА ЗА ПОМОЋ И ПОДРШКУ ОШТЕЋЕНИМА И СВЕДОЦИМА ПРИ ВИШЕМ СУДУ У НИШУ – ГДЕ СМО СТАЛИ И ШТА ЈЕ ПОТРЕБНО ДАЉЕ ПРЕДУЗЕТИ?

Служба за помоћ и подршку при Вишем суду у Нишу отпочела је с радом јануара 2015. године. У њој су ангажоване секретар суда Ивана Младеновић и судијски помоћник у кривичној материји Милица Станковић. Ради пријема сведока и оштећених за учешће у кривичном поступку опремљена је посебна просторија (канцеларија 78). Поред тога, за саслушање посебно осетљивих сведока, малолетних лица и жртава посебна просторија је опремљена уређајима за пренос звука и слике, у којој ће се саслушање наведених лица вршити без присуства странака и учесника у поступку, настојећи да се избегну могуће штетне последице по личност и телесно и душевно стање сведока и оштећених.

Сврха рада Службе је обезбеђење услова за сигурно и безбедно сведочење и помоћ оштећенима и сведоцима да превазиђу негативна осећања у вези са њиховим учешћем у поступку. Служба обавља послове пружања подршке и помоћи давањем објашњења о улогама у поступку, начинима на које се постављају питања, правној терминологији и наплати трошкова доласка, а службеници присуствују и суђењима уколико сведоци и оштећени то желе. Осим што се сведоци и оштећени обраћају Служби лично, путем телефона или слањем електронске поште, именоване службенице прате предмете у кривичној материји и контактирају сведоке и оштећене, помажући им да се припреме за сведочење и пружајући емотивну и логистичку подршку. Такође, службенице ова лица могу довести у суд, показати им судницу, упознати их са правима и улогом у поступку; уколико изразе жељу, службенице их могу пратити на дан главног претреса и присуствовати давању исказа. Штавише, службенице објашњавају сведоку и оштећеном целокупан ток поступка, како би смањиле непотребну узнемиреност и несигурност и како би ова лица што адекватније дала свој исказ.

Међутим, сматрамо да капацитети Службе у досадашњој пракси нису довољно искоришћени, превасходно зато што сведоци и оштећени нису у довољној мери информисани о постојању и делатности Службе. Стога, потребно је радити на информисању и подизању свести о значају рада Службе, како за оне којима је њена помоћ и подршка потребна, са даљим циљем заштите основних људских права која им припадају, тако и за суд као правосудну институцију, којој би максимална ангажованост Службе допринела у остварењу ефикасности и економичности. Осим тога, потребно је радити на јачању мреже таквих служби на националном нивоу, као и на успостављању и интензивирању сарадње са сличним службама широм Европе, с циљем

размене информација и искустава, унапређења едукације, и праћења примера добре праксе.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У извештају Европске комисије за Србију из новембра 2016. године, у вези са испуњавањем услова за приступање ЕУ из поглавља 23 – Правосуђе и основна права, наводи се да у правном систему Србије нема напретка у погледу процесних права, те да подршка и заштита жртвама није у складу са стандардима Европске уније.³⁸ Посебно се истиче непостојање ефективног механизма процесне заштите, недостатак обученог особља и адекватне инфраструктуре, неефикасност система надокнаде штете у грађанском поступку, велики диспаритет у обиму посла судова и тужилаштва, заостајање у обављању посла, дуго трајање поступка, занемарљив број и неадекватно извршење пресуда и захтева за исплату суме осигурања, неадекватан приступ угроженим групама у остварењу процесних права, а што се све негативно одражава на приступ правди уопште.³⁹ У оваквом неефикасном и неадекватном легислативном и институционалном механизму, заштита жртва кривичних дела и сведока у кривичном поступку, а превасходно посебно осетљивих сведока и малолетних сведока и жртва, чини се као велики реформски изазов.

Будући да адекватан приступ помоћи жртвама и сведоцима доприноси како остварењу владавине права и принципа правичности, тако и свеукупној ефикасности правосуђа (жртве и сведоци који су информисани и опскрбљени подршком и помоћи адекватније ће приступити давању исказа, од којег у многим случајевима зависи судбина кривичне пресуде, а тиме и успех у борби против криминалитета), у највише приоритете реформе правосуђа треба уврстити унапређење организације и ангажованости служби за помоћ и подршку оштећенима и сведоцима и њихову интеграцију и координацију са осталим делатностима правосуђа и цивилног друштва. Стога се апелује да доносиоци одлука из врхова политике и правосуђа озбиљно схвате смисао и значај помоћи и подршке сведоцима и жртвама, и да делују у складу са стандардима које треба испунити, а са крајњим циљем заштите друштва од криминалитета и остварења правне државе и владавине права.

38 The European Commission Serbia 2016 Report, p. 64, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, приступљено 28. 3. 2017.

39 Ibid.

ЛИТЕРАТУРА

1. Commission of the European Communities, *Commission Working Document on the feasibility of EU legislation in the area of protection of witnesses and collaborators with justice*, Commission of the European Communities, Brussels, 2007.
2. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0693&from=EN>, приступљено 28. 3. 2017.
3. Council of Europe, *Victims – Support and assistance*, Council of Europe Publishing, 2006.
4. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/victims/6041-6-ID3996-Victims%20-%20Support%20and%20assistance.pdf>, приступљено 28. 3. 2017.
5. Directive 2012/29/EU on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, 2012.
6. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=EN>, приступљено 28. 3. 2017.
7. General Assembly Resolution 60/147 (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Right Law and Serious Violations of International Humanitarian), 2005, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga/ga_60-147/ga_60-147_ph_e.pdf, приступљено 28. 3. 2017.
8. Г. Илић, *О положају оштећеног у кривичном поступку*, у: *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, бр. 1/2012, стр. 137–158, Правни факултет, Београд, 2012.
9. Г. Илић, М. Мајић, С. Бељански, А. Трешњев, *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник РС, Београд, 2013.
10. Н. Ј. Schneider, *Victimologie: Wissenschaft vom Verbrechensopfer*, Mohr, Tübingen, 1975.
11. И. Видаковић, *Жртве криминалитета, емоционална реакција и процес опоравка*, Темида, бр. 2, стр. 47–53, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2002.
12. М. Lanthiez, 2008, наведено према: Г. Илић, *О положају оштећеног у кривичном поступку*, у: *Анали Правног факултета у Београду*, година LX, бр. 1/2012, стр. 137–158, Правни факултет, Београд, 2012.
13. М. Шкулић, *Оштећени у кривичном поступку – како побољшати његов положај?*, Темида, бр. 3–4, стр. 5–18, Виктимолошко друштва Србије, Београд, 2000.
14. N. Christie, *Conflicts as Property*, in: *The British Journal of Criminology*, Vol. 17, Issue 1, pp. 1–15, Centre for Crime and Justice Studies, London, 1977.

15. Нацрт Закона о бесплатној правној помоћи, 2016, http://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/210916-nacrt_zakona_o_besplatnoj_pravnoj_pomoci.html, приступљено 28. 3. 2017.
16. P. Bąkowski, *Witness Protection Programmes: EU Experiences in the International Context*, EPRS Library, Feb. 7th 2013.
17. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130408/LDM_BRI\(2013\)130408_REV2_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130408/LDM_BRI(2013)130408_REV2_EN.pdf), приступљено 28. 3. 2017.
18. R. I. Mawby, S. Walklate, *Critical Victimology: International perspectives*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1994.
19. S. Tadrous, *La place de la victime dans le procès pénal*, Université Montpellier, Montpellier, 2014.
20. The European Commission Serbia 2016 Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, приступљено 28. 3. 2017.
21. UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, 1985; <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>, приступљено 28. 3. 2017.
22. US Department of Justice, 1997, Elias, R., 1992, наведено према: С. Миливојевић, Б. Михаић, *Организације које пружају помоћ жртвама криминалитета у Београду (резултати истраживања)*, у: Темида, бр. 1, стр. 37–47, Виктимолошко друштво Србије, Београд, 2003.
23. Упутство о начину приступа, систему рада и начину поступања Службе за помоћ и подршку сведоцима и оштећенима, Високи савет судства, 2015, <http://vss.sud.rs/sr-lat/dokumenti/akti-saveta/arhiva/2015>, приступљено 28. 3. 2017.
24. В. Николић-Ристановић, С. Константиновић-Вилић, М. Костић, *Криминологија*, Правни факултет Ниш, Ниш, 2012.
25. В. Николић-Ристановић, *Утицај жртве на појаву криминалитета*, ИРО „Светозар Марковић“, Београд, 1984.
26. Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
27. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Сл. гласник РС, бр. 85/2005.
28. Закон о програму заштите учесника у поступку, Службени гласник РС, бр. 85/2005.
29. Закон о уређењу судова, Службени гласник РС, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011 и 101/2013.

THE STATE AS A GUARANTOR OF WITNESS AND VICTIM INTEGRITY AND SECURITY IN SERBIA'S CRIMINAL PROCEDURE

Milica Stanković⁴⁰, LL.M.

judicial assistant at the Higher Court of the Municipality of Niš

Neda Savić⁴¹, LL.M.

Abstract: In the spirit of proclaimed requirements of international law related to victim/witness help and support mechanisms – which aim to eliminate consequences of crime, to encourage taking part in a trial, as well as to prevent secondary or potential victimization – this paper overviews protection of these subjects in the criminal procedure of the Republic of Serbia. Furthermore, the authors deal with the analysis of special rules on witness/victim protection in a criminal trial, with regard to specific categories of these subjects.

Relatedly, the authors emphasize the great significance of the Service for Help and Support to Witnesses and Injured Parties, as well as a need for advancement of certain capacities: quantity of staff, training, and new equipment. The purpose of these innovations is to provide the high level witness/victim protection system, according to the standards developed in the practice of the European Court of Human Rights.

Keywords: witness, victim, protection, support, criminal procedure.

40 PhD student of the Faculty of Law, University of Niš

41 PhD student of the Faculty of Law, University of Niš

ЗАКОНСКИ АСПЕКТИ ТАЈНОГ НАДЗОРА КОМУНИКАЦИЈА ОД СТРАНЕ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Гордана Николић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
e-mail: chupka84@gmail.com

Мр Мираш Томовић

адвокат из Београда

Томислав Трајковић

судија Вишег суда у Нишу

Апстракт: Посебне доказне радње су у Републици Србији регулисане Закоником о кривичном поступку који их одређује чак шест, и то као некадашње специјалне истражне технике које су уведене у Законик најпре као вид борбе против организованог криминала, да би накнадним изменама, а потом и доношењем потпуно новог Законика о кривичном поступку 2011. године, оне добиле посебни доказни кредибилитет у кривичном поступку те их је законодавац сврстао и у посебну главу, одмах након доказних радњи, доделивши им посебност у доказивању и назвавши их посебним доказним радњама. Аутори се у раду осврћу на тајни надзор комуникације као једне од шест посебних доказних радњи, с тим што је посебан акценат рада стављен на органе које спроводе надзор, имајући у виду да је законодавац то поверио МУП-у, БИА и ВБА. Сви органи безбедности поступају и посебне доказне радње примењују у складу са Закоником о кривичном поступку, с тим што органи БИА и ВБА поступају и у складу са својим законима, и то Законом и БИА и Законом о ВБА који представљају неку врсту *lex specialis*-а. С тим у вези у раду ће бити анализирани одредбе ових закона

које се односе на тајни надзор комуникације, а посебно одредбе које се односе на неусаглашеност наведених посебних закона са Закоником о кривичном поступку као једним од основних закона наше кривичноправне регулативе, уз осврте на права грађана загарантована Уставом, која представљају неповредиву и највишу правну категорију.

Кључне речи: тајни надзор комуникације, службе безбедности, Законик о кривичном поступку, Закон о БИА, Закон о ВБА и ВОА.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Иако је сада и не тако нови, актуелни Законик о кривичном поступку из 2011. године доживео оштру критику¹ научне и стручне јавности, имајући у виду да је пун „противуставних категорија и аномалија која контаминирају и упропашћавају законски текст“², што захтева темељну и нужну реформу, у раду ће овај законик бити коришћен као основни закон у односу на који ће бити извршена компарација норми имајући у виду чињеницу да је он ипак, ма какав био, темељ кривичноправне регулативе³. С тим у вези у раду је поступљено на следећи начин: у наредним излагањима биће кратко учињен осврт на одређења о посебним доказним радњама и тајном надзору комуникације у складу са Закоником о кривичном поступку⁴, а потом и одређење ове радње у Закону о БИА и Закону о ВБА и ВОА, да би се у завршном делу рада анализа односила на неусаглашене одредбе о тајном надзору комуникација мањим делом у Закону о БИА, а већим у Закону о ВБА и ВОА.

Имајући у виду да се суштина рада која је дефинисана у наслову односи на органе безбедности који спроводе тајни надзори комуникације, а то су МУП, БИА и ВБА, анализа се односи на претходно наведене законе јер се приликом процесне форме вођења кривичног поступка примена и спровођење тајног надзора врше у складу са ЗКП-ом независно од органа који спроводи надзор, те се поступање органа МУП-а своди само на примену

1 Више о томе: М. Шкулић; Г. Илић., Нови Законик о кривичном поступку Србије – један корак напред, два корака назад, Београд, 2011; М. Шкулић; Г. Илић, Нови ЗКП Србије – Како је пропала реформа и шта да се ради, Удружење јавних тужилаца Србије, Београд, 2012; М. Шкулић, Основни проблеми у примени новог Законика о кривичном поступку Србије и како „реформисати реформу“ српског кривичног процесног права, Правни живот, том 1, 9/14, Београд, 2014.

2 М. Шкулић, Основне новине у кривичном процесном праву Србије: нови Законик о кривичном поступку из 2011. године, Београд, 2013, стр. 1.

3 Више о томе: М. Шкулић, Кривично процесно право, Београд, 2015; С. Бејатовић, Кривично процесно право, Београд, 2014; А. Бошковић, Т. Кесић, Кривично процесно право, Београд, 2015.

4 Више о томе: С. Бејатовић и др., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Београд, 2013.

ЗКП-а, док органи БИА и ВБА, поред примене ЗКП-а, примењују и помену-те законе, и то Закон о БИА и Закон о ВБА и ВОА.

Ова (на први поглед веома јасна) чињеница указује да никаквих проблема у примени тајног надзора од стране ових органа нема; читава конфузија је проистекла из несклада појединих одредби ових закона са ЗКП-ом. Иако је Уставни суд раније неке одредбе ових закона које се односе на тајни надзор комуникације прогласио неуставним у својим одлукама, након чега су ови закони доживели и своје измене и допуне, примат у њиховој примени као *lex specialis* закона повукао је и низ неусаглашености накнадним доношењем сада актуелног ЗКП-а, због чега се и поставља питање да ли уопште и представљају *lex specialis*, имајући у виду да су они донети пре ЗКП-а. У наредном тексту рада, ове неусаглашене правне категорије анализирани су суштински и у довољној мери како би се указало на будућу модификацију предметних закона поштујући правну доктрину *lex specialis derogat legi generali*.

ЗАКОНСКО ОДРЕЂЕЊЕ ТАЈНОГ НАДЗОРА КОМУНИКАЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Легислативно одређење посебних доказних радњи и тајног надзора комуникације у Републици Србији темељи се у *Законику о кривичном поступку*⁵. Основне одредбе које се односе на посебне доказне радње прописане су члановима од 161 до 165, одмах након доказних радњи. С тим у вези посебне доказне радње⁶ се могу одредити када су *кумулятивно* испуњена два услова: 1) уколико постоје основи сумње да је лице *учинило* кривично дело у односу на које се примењују доказне радње, која су прописана чланом 162 ЗКП (материјални услов) и 2) да је неопходно да се на други начин не могу прикупити докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано (начело супсидијарности).⁷ Постојање материјалног услова није довољно за одређивање посебних доказних радњи већ се само кумулативно наведени услови и наведене мере могу применити само ако се блажим мерама не може остварити жељени циљ.⁸

Према члану 161 ЗКП посебне доказне радње се *изузетно* могу одредити и према лицу за које постоје основи сумње да *припрема* неко од кривичних дела у односу на које се примењују посебне доказне радње уколико постоји неки од два *алтернативно* прописана разлога: 1) када околности случаја указују да се на други начин кривично дело не би могло открити, спречити

5 Службени гласник РС, број 72/11, 101/11, 121/12, 32/13 и 55/14.

6 Више о томе: А. Бошковић, Радње полиције у претходном кривичном поступку и њихова доказна вредност, Београд, 2015.

7 М. Шкулић, Основне новине у кривичном процесном праву Србије: нови Законик о кривичном поступку из 2011. године, *op. cit.*, стр. 49.

8 Д. Маринковић, Сузбијање организованог криминала – специјалне исражне методе, Нови Сад, 2010, стр. 264.

или доказати или 2) када би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност (начело супсидијарности).

Законодавац експлицитно наводи кривична дела према којима се могу одредити посебне доказне радње (члан 162 ЗКП)⁹ и то дела за која је посебним законом одређено да поступа јавно тужилаштво посебне надлежности¹⁰. У кривична дела према којима поступа јавно тужилаштво посебне надлежности се убрајају кривична дела организованог криминала¹¹ прописана у члану 2 ЗОНДОСОК-а¹² и у члану 2 ЗОНДОПРЗ-а, као и друга тзв. посебно тешка кривична дела, те кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Законодавац је поред кривичних дела организованог криминала експлицитно прописао и широки круг таксативно наведених кривичних дела која су прописана у Кривичним закоником¹³.

Законодавац је прописао обавезно уништење материјала који је посебним доказним радњама прикупљен, и то решењем које доноси судија за претходни поступак у случају да јавни тужилац не покрене кривични поступак у року од шест месеци од дана када се упознао са материјалом прикупљеним коришћењем ових радњи, или ако изјави да га неће користити у поступку, односно да против осумњиченог неће захтевати вођење поступка (члан 163 став 1 ЗКП).

Тајни надзор комуникације је у Закоником о кривичном поступку регулисан члановима од 166 до 170 као прва посебна доказна радња. Може се одредити уколико су испуњени материјални и формални услови. Материјални услов се односи на оне садржане у члану 161 ст. 1 и 2, у смислу потребног степена сумње и немогућност прикупљања доказа класичним доказним радњама¹⁴. Формални услов се састоји у одлуци суда, чије се доношење иницира предлогом јавног тужиоца.

Наредбу о тајном надзору комуникације доноси судија за претходни поступак, и то на предлог јавног тужиоца. У супротном, судија за претходни

9 У циљу једноставнијег термиолошког назива потребно је уважавати терминологија проф. др Милана Шкулића у смислу израза „посебна кривична дела“ који је свеобухватан и потпуно адекватан за кривична дела према којима се посебне доказне радње примењују.

10 У складу са Законом о јавном тужилаштву (Сл. гласник РС, број 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 – др. закон, 101/11, 38/12 – одлука УС 121/12, 101/13, 111/14 – одлука УС, 117/14, 106/15) јавна тужилаштва посебне надлежности су Тужилаштво за организовани криминал и Тужилаштво за ратне злочине.

11 Више о томе: М. Шкулић, Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак, Београд, 2015; Г. Бошковић, Организовани криминал, Београд, 2014.

12 Актуелним изменама кривичног законодавства 2016. године донет је потпуно нови ЗОНДОСОК (Службени гласник РС, број 94/16) чије је примене одложена за 1. март 2018.

13 Службени гласник РС, број 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16.

14 Г. Илић; М. Мајић; С. Бељански и А. Трешњев, Коментар Законика о кривичном поступку: према Закоником из 2011. године са изменама и допунама од 22. маја 2013, Београд, 2013, стр. 393.

поступак решењем може да одбије предлог јавног тужиоца¹⁵. Предметна наредба садржи следеће елементе: расположиве податке о лицу према коме се тајни надзор комуникације одређује, законски назив кривичног дела, означење познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења (одређивање органа који ће извршити наредбу), обим и трајање посебне доказне радње (члан 167 став 2 ЗКП).

Тајни надзор комуникације може трајати три месеца, а због неопходности даљег прикупљања доказа може се продужити највише за још три месеца, што значи да укупно ова посебно доказна радња може трајати шест месеци. Ако се тајни надзор комуникације примењује на кривична дела сврстана у надлежност јавних тужилаштва посебних надлежности, може се изузетно продужити још највише два пута у трајању од по три месеца, што значи да може укупно трајати дванаест месеци. Спровођење тајног надзора комуникације се прекида чим престану разлози за његову примену (члан 167 став 3 ЗКП).

Наредбу о примени надзора извршава полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција. Орган који спроводи надзор сачињава дневне извештаје који се заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писмима и другим пошиљкама које су упућене осумњиченом или које он шаље достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев (члан 168 став 1 ЗКП).

Ако у току спровођења тајног надзора комуникације дође до сазнања да осумњичени користи други телефонски број или адресу, државни орган који спроводи посебну доказну радњу, ће проширити тајни надзор комуникације и на тај телефонски број или адресу и о томе ће одмах обавестити јавног тужиоца (члан 169 став 1 ЗКП). По пријему обавештења о проширењу тајног надзора комуникације, јавни тужилац ће одмах поднети предлог да се накнадно одобри проширење ове посебне доказне радње. О таквом предлогу одлучују судија за претходни поступак у року од 48 часова од пријема предлога и о томе саставља белешку у записнику (члан 169 став 2 ЗКП).

По завршетку тајног надзора комуникације орган који је спроводио ту посебно доказну радњу доставља судији за претходни поступак снимке комуникације, писма и друге пошиљке, као и посебан извештај¹⁶ (члан 170 став 1 ЗКП), након чега ће судија то доставити јавном тужиоцу, који одређује да се снимци добијени употребом техничких средстава у целини

¹⁵ Против овог предлога постоји право жалбе на основу члана 465 став 1 ЗКП-а о којој одлучује ванпретресно веће у складу члана 467 став 3 ЗКП-а.

¹⁶ Извештај садржи следеће елементе: време почетка и завршетка надзора, податке о службеном лицу које је надзор спровело, опис техничких средстава која су примењена, број и расположиве податке о лицима обухваћеним надзором и оцену о сврсисходности и резултатима примене надзора.

или делимично препишу и опишу (члан 170 ст. 2 и 3 ЗКП). Подаци о предлагању, одлучивању и спровођењу посебних доказних радњи представљају тајне податке, које су као такве дужна да чувају и друга лица која их у било ком својству сазнају.

ТАЈНИ НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈА У ЗАКОНУ О БЕЗБЕДНОСНО-ИНФОРМАТИВНОЈ АГЕНЦИЈИ

*Закон о Безбедносно-информативној агенцији*¹⁷ (у даљем тексту *Закон о БИА*) у члану 13 нормира посебне мере којима се одступа од неповредивости писама и других средстава општења, и то: тајни надзор и снимање комуникације без обзира на облик и техничка средства преко којих се обавља или надзор електронске или друге адресе; тајни надзор и снимање комуникације на јавним местима и местима којима је приступ ограничен или у просторијама; статистички електронски надзор комуникације и информационих система у циљу прибављања података о комуникацији или локацији коришћене мобилне терминалне опреме и рачунарско претраживање већ обрађених личних и других података и њихово упоређивање са подацима који су прикупљени применом прве две наведене мере. Законодавац прописује и могућност да уз посебне мере из става 1 тач. 1 и 2 овог члана може се одобрити тајни надзор и снимање места, просторија и предмета, укључујући и уређаје за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи.

Посебне мере могу се одредити према лицу, групи или организацији за коју постоје основи сумње да предузима или припрема радње усмерене против безбедности Републике Србије, а околности случаја указују да се на други начин те радње не би могле открити, спречити или доказати или би то изазвало несразмерне тешкоће или велику опасност. Приликом одлучивања о одређивању и трајању посебних мера посебно ће се ценити да ли би се исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана, у обиму неопходном да се сврха ограничавања задовољи у демократском друштву (члан 14 Закона о БИА).

Уколико су испуњени претходно наведени услови, у складу са чланом 15 Закона о БИА, на образложени предлог директора Агенције, суд може одредити примену посебне мере. Овај предлог треба да садржи назив посебне мере, расположиве податке о лицу, групи или организацији према којој ће бити примењивана, постојање услова за њено одређивање и рок трајања, о чему након тога одлучује председник Вишег суда у Београду, односно судија којег он одреди међу судијама који су распоређени у посебно одељење тог суда за које је законом одређено да поступа у предметима кривичних дела

17 Сл. гласник РС, број 42/02, 111/09, 65/14 – одлука УС и 66/14.

организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела. Одлука о овом предлогу доноси се у року од 48 часова од часа подношења предлога.

Изменама и допунама 2014. године уведени су нови чланови који нормирају тајни надзор комуникације Законом о БИА, и то 15а, 15б, 15в и 15г, који су у великом мери слични одредбама ЗКП. С тим у вези, у случају да усвоји предлог за одређивање посебне мере, суд доноси наредбу која треба да садржи назив посебне мере, расположиве податке о лицу, групи или организацији према којој ће бити примењивана, разлоге о испуњености услова из члана 14 овог закона, начин примене, обим и трајање посебне мере. Посебна мера може трајати три месеца, а може се продужити највише још три пута у трајању од по три месеца. Примена посебне мере се прекида чим престану разлози за њену примену. У случају да суд не усвоји предлог за одређивање посебне мере, суд доноси решење против ког директор Агенције може изјавити жалбу Апелационом суду у Београду, чију одлуку доноси веће састављено од троје судија посебног одељења Апелационог суда у Београду за које је законом одређено да поступа у предметима кривичних дела организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела, у року од 48 часова од часа изјављивања жалбе.

Ако у току примене посебне мере припадник Агенције дође до сазнања да лице, група или организација користи друго средство комуникације, електронску или другу адресу, или да се комуникација обавља на другим местима којима је приступ ограничен или у другим просторијама, обавестиће о томе одмах директора Агенције који може наредити проширење посебне мере. Директор Агенције у року од 48 часова подноси предлог за накнадно одобрење проширења примене посебне мере. О предлогу одлучује судија Посебног одељења Апелационог суда у року од 48 часова од часа пријема предлога. Ако тај предлог усвоји, судија ће накнадно одобрити проширење примене посебне мере, а ако одбије предлог, материјал који је прикупљен у складу са ставом 1 овог члана се уништава у присуству судије који о томе саставља записник.

Исто тако, ако је приликом примене посебних мера прикупљен материјал о кривичном делу у односу на које се могу одредити посебне доказне радње, такав материјал се доставља надлежном јавном тужилаштву са којим се поступа у складу са одредбама које уређују кривични поступак.

Подаци о предлагању, одлучивању и примени посебних мера представљају тајне податке и бележе се у посебном уписнику и чувају се заједно са материјалом о примени посебних мера у посебном омоту са назнаком „посебне мере” и ознаком степена тајности, у складу са одредбама закона којим се уређује тајност података.

ТАЈНИ НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈЕ У ЗАКОНУ О ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНОЈ И ВОЈНООБАВЕШТАЈНОЈ АГЕНЦИЈИ

*Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији*¹⁸ (у даљем тексту *Закон о ВБА и ВОА*) у свом законском тексту наглашава да је ВБА¹⁹ овлашћена да у оквиру своје надлежности тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера. Истовремено, законодавац прописује да је ВБА овлашћена да прикупља податке применом посебних поступака и мера када се подаци не могу прикупити на други начин или је њихово прикупљање у вези са несразмерним ризиком по живот и здравље људи и имовину, односно са несразмерним трошковима.

Могућност коју је законодавац поверио ВБА, а која се разликује у односу на ЗКП и Закон о БИА, јесте та да ВБА прикупљање податке применом посебних поступака и мера врши превасходно и превентивне сврхе, односно са циљем да се предупредe претње које су усмерене ка Министарству одбране и Војсци Србије. Ти подаци који су прикупљени применом ових мере у превентивне сврхе не могу се користити као доказ у кривичном поступку.²⁰ У складу са овим законом, у случају да постоји могућност избора између више посебних поступака и мера, примениће се мера којом се мање задира у Уставом зајемчена људска права и слободе.

Законодавац у члану 12 прописује осам посебним поступака и мера тајног прикупљања података из надлежности ВБА, а она која се односи на тајни надзор комуникације у смислу ЗКП-а јесте „тајни надзор садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни електронски надзор садржаја телекомуникација и информационих система”.

Посебни поступци и мере које се односе на надзор комуникације предузимају се на основу писане и образложене одлуке Врховног касационог

¹⁸ *Сл. гласник РС*, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.

¹⁹ Стручни коментари указују на могућност будућег спајања ВБА и ВОА, као што је био случај у БИА, што се ипак не може у потпуности сматрати оправданим из разлога што се на територији Републике Србије не налази превелик број безбедносних служби, те њихово формално умањење није потребно. Поред тога, деловање више безбедносних служби ствара и већу стабилност и очување мира у држави. Такође у теорији се појављује и могућност интегрисања Закона о БИА и Закона о ВБА и ВОА, што такође не представља неки вид похвале јер – зашто би један Закон регулисао рад ових институционално различитих служби? Уколико би се заиста формирао национални центар безбедности коме би све безбедносне службе припале, онда би обједињавање ових закона било оправдано, али не и неопходно имајући у виду да би свака безбедносна служба ипак деловала у својим институционалним оквирима. Ова процена би се оставила на темељно разматрање стручњацима из области безбедности, а у све у циљу побољшања очувања мира, сигурности и стабилности интегритета наше државе и њених грађана.

²⁰ ЗКП јесте прописао да се посебне доказне радње могу применити у случају репресије или превенције, с тим што је навео да је за то потребна одређен степен сумње, односно основи сумње, док овај закон ту могућност приликом поступања ВБА у примени мере искључује.

суда, на основу писаног предлога за примену ове мере који подноси директор ВБА. Председник Врховног касационог суда одређује судије овлашћене за доношење одлуке о примени ове мере. Судија без одлагања, а најкасније у року од 24 сата од пријема писаног предлога, доноси одлуку поводом предлога за примену посебних поступака и мера и доставља је ВБА. Након добијања одлуке суда о примени посебног поступка и мере, директор ВБА издаје налог за примену посебног поступка и мере. Одлука суда садржи назив посебног поступка и мере које ће се примењивати, податке о лицу, групи и организацији према којима ће се примењивати посебан поступак и мера, разлоге због којих се посебан поступак и мера спроводе, као и место и рок трајања примене. Предлог, одлука и налог за примену посебног поступка и мере представљају тајну. Службена и друга лица која учествују у поступку одлучивања и предузимања посебног поступка и мере дужна су да чувају као тајну све податке које су при томе сазнала.

Када разлози хитности то захтевају, а посебно у случајевима унутрашњег и међународног тероризма, директор ВБА може да наложи почетак примене посебног поступка и мере из члана 12 тач. 6–8 овог закона уз претходно прибављену сагласност надлежног судије, који на основу поднетог предлога за примену посебних поступака и мера доноси одлуку о наставку примене одговарајућих мера односно њиховој обустави у року од 24 сата од почетка њихове примене. Ако надлежни судија не одобри примену посебних поступака и мера у року од 24 сата, директор ВБА је дужан да одмах прекине њихову примену и наложи комисијско уништавање прикупљених података, а записник о томе достави надлежном суду.

Посебни поступци и мере тајног прикупљања података из члана 12 тач. 5–8 овог закона, по одлуци надлежног судије могу се примењивати шест месеци, а на основу новог предлога могу се продужити још једанпут, најдуже на шест месеци. О примени посебних поступака и мера из члана 12 тач. 5–8 овог закона, израђује се и доставља обавештење о окончању примене мере надлежном судији. Ако подаци прикупљени применом посебних поступака и мера из члана 12 овог закона указују на припремање или извршење кривичног дела за које се гони по службеној дужности, ВБА о основама сумње обавештава надлежно јавно тужилаштво. ВБА, на основу резултата примене посебних поступака и мера, надлежном тужилаштву може да предложи примену надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима и оптичка снимања лица и примену других мера за кривична дела организованог криминала, корупције и друга изузетно тешка кривична дела, под условима и на начин прописан законом којим се уређује кривични поступак (члан 18 Закона о ВБА и ВОА).

Законодавац је у члану 19 прописао да је ВБА овлашћена да у обављању послова и задатака из своје надлежности примењују посебне поступке и мере из члана 12 и мере из члана 18 став 3 Закона о ВБА и ВОА према за-

посленима у Министарству одбране и припадницима Војске Србије. У случају да ВБА у вршењу послова и задатака из своје надлежности оцени да би посебне поступке и мере из члана 12 тач. 4–8 наведеног закона, као и мере из члана 18 став 3 овог закона требало применити и према другим физичким лицима, дужна је да о томе одмах обавести Безбедносно-информативну агенцију²¹ или полицију, са којом заједно утврђује начин даљег поступања.

НЕУСАГЛАШЕНОСТ ОДРЕДБИ О ТАЈНОМ НАДЗОРУ КОМУНИКАЦИЈА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ СА ЗАКОНИКОМ О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ – НЕУСТАВНЕ И НЕЗАКОНИТЕ КАТЕГОРИЈЕ

Уставни суд је у више својих одлука изнео став да начело владавине права поставља пред законодавну власт захтеве који се тичу квалитета закона који законодавац доноси. Према становишту овог суда, да би се један општи акт сматрао законом не само у формалном него и у садржинском смислу, тај закон мора бити у довољној мери прецизан и јасан да га појединац разуме без страха да ће због нејасних и непрецизних норми бити ускраћен у остваривању зајемчених права или да ће због тога сносити одређене последице. Захтев за одређеношћу и прецизношћу правне норме није испуњен ако грађани као савесне особе нагађају о њеном смислу и садржају. Ово се свакако не односи на ЗКП, који је темељније и прецизније регулисао примену посебних доказних радњи, те с тим у вези овај законик треба да буде *lex generali*. Такође, у Уставу Републике Србије²² се у члану 41 јасно наводи да је неповредивост одступања од тајности писама и других средстава комуницирања дозвољена само на одређено време и на основу одлуке суда, ако су неопходна ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом, те је логично да се сваки поступак пред судом регулише законом који иначе регулише кривични поступак²³.

Одлуком Уставног суда ИУз 252/2002 од 26. 12. 2013.²⁴ утврђено је да одредбе чл. 13, 14 и 15 Закона о Безбедносно-информативној агенцији²⁵ нису у

21 Имајући у виду и чињеницу да се сваки тајни надзор комуникације одвија преко БИА, ствара се нека врста монопола ове безбедносне институције у односу на полицију, те би с тим у вези исправније било формирање националног оперативног центра. На тај начин би органи безбедности најпре били једнаки у примени надзора, а потом би се и по логици ствари поделио њихов круг примене, те би ВБА наредбу о надзору спроводио искључиво према лицима чија су дела усмерена против Војске Србије, БИА наредбу у вези кривичних дела против државе, тероризма и сл., док би полиција наредбу у вези с класичним и организованим криминалом.

22 Службени гласник РС, број 98/06.

23 Више о томе: А. Бошковић, Појам кривичног поступка према новом ЗКП Републике Србије, *Култура полиса*, 2012, стр. 257–271.

24 Одлука Уставног суда ИУз 252/2002 од 26. 12. 2013. објављена у *Сл. гласнику РС*, бр. 65/2014 од 27. јуна 2014.

25 Службени гласник РС, бр. 42/02 и 111/09.

сагласности са Уставом Републике Србије након чега је Закон о изменама и допунама Закона о Безбедносно-информативној агенцији²⁶ ступио на снагу 29. 6. 2014. и измене су учињене у смислу примене тајног надзора поступањем по наредби суда, док је до наведених измена та могућност била дозвољена без наредбе суда, на предлог директора БИА.

Истовремено, Одлуком Уставног суда ИУз 1218/2010 од 19. 4. 2012.²⁷ Уставни суд је утврдио да одредбе члана 13 став 1 у вези са чланом 12 став 1 тачка 6 и члана 16 став 2 Закона о ВБА и ВОА нису у сагласности са Уставом, те је тако изменама Закона о ВБА и ВОА уведен нови члан 13а који допуњује члан 13 и односи се на то да се посебни поступци и мере предузимају на основу одлуке суда, док су се до тада предузимале на основу налога директора ВБА или службеног лица ВБА које он овласти.

Поред наведених измена које су учињене у Закону о БИА и Закону и ВБА и ВОА²⁸, а које су се односиле искључиво на примену тајног надзора комуникације по наредби суда, што је до тада било дозвољено само на основу предлога директора БИА, односно ВБА, ипак су многе норме остале непрецизне и неусаглашене са ЗКП-ом, који у већој мери штити људска права и слободе него наведени закони. Закон о ВБА и ВОА поред свих неусаглашености одликује и помало нејасан законски текст те би га требало прецизније уподобити.

Закон о БИА и ВБА и ВОА поједине одредбе које се односе на тајни надзор комуникације не регулишу прецизније у односу на ЗКП већ различито, што није суштина закона *lex specialis*. Иако ови закони имају примат у односу на ЗКП, органи безбедности их с тим у вези и примењују, док МУП, који поступа по ЗКП-у, надзор у смислу ових процесних норми врши на другачији начин у односу на БИА и ВБА.

Томе иде у прилог чињеница да, уколико БИА и ВБА поступају по Закону о БИА, односно ВБА и ВОА као посебним Закономима који уређују њихов рад, поставља се питање исправности њиховог поступања. Закони *lex specialis* по својој природи и дефиницији регулишу подробније и прецизније одређену правну област, а не целокупну материју, логично је донети их након у овом случају ЗКП-а који представља *lex generalis*, те се с тим у вези Закон о БИА и

26 Службени гласник РС, бр. 66/2014.

27 Одлука Уставног суда ИУз 1218/2010 од 19. 4. 2012. објављена у Сл. гласнику РС, бр. 55/2012 од 1. 6. 2012.

28 Уставни суд Републике Србије у одлуци број УЗ 1245/10 од 13. 6. 2013. која се односила на Закон о електронским комуникацијама утврдио је да се задржани електронски подаци из члана 129 став 1 ЗЕК (Службени гласник РС, број 44/10, 60/13 – одлука УС И 62/14) могу учинити доступним овлашћеним службеним лицима само уз претходно прибављену одлуку суда са тачно одређеним временом коришћења, што до тада то није био случај, већ су се исти прибављали без наредбе суда. Сходно овим изменама, уследиле су и измене ЗКП-а 2014. године, и то у односу на члан 286 став 3 у смислу да о већ прописаним мерама овим чланом и ставом не одлучује јавни тужилац (као што је до тада било прописано) већ судија за претходни поступак на основу предлога јавног тужиоца.

Закон о ВБА и ВОА се не могу сматрати за *lex specialis* у односу на ЗКП, с обзиром да је ЗКП ступио на снагу после ових закона.

Терминолошки назив тајног надзора комуникације прописан у ЗКП-у са истом фактичком садржином предвиђеном у Закону о БИА у чл. 13 ст. 1 тач. 1 под истим термином „тајни надзор и снимање комуникације“, указује на терминолошку различитост ове мере у Закону о ВБА и ВОА где се ова посебна доказна радња у чл. 12 ст. 1 тач. 7 назива „тајни надзор садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни електронски надзор садржаја телекомуникација и информационих система”.

Судска и парламентарна контрола тајног надзора комуникације је на различите начине регулисана посебно у Закону о ВБА и ВОА. У Закону о ВБА и ВОА прави се разлика у степену контроле у зависности од врсте посебне доказне радње те тако меру из чл. 12 ст. 1 тач. 6 Закона о ВБА и ВОА службена лица ВБА примењују након одлуке председника Вишег суда у седишту Апелационог суда, односно судије кога он овласти, сходно чл. 13а овог закона. Такође, предлог се подноси директно Вишем суду док се према ЗКП подноси иницијатива надлежном тужилаштву, а на предлог надлежног тужилаштва сходно чл. 167 ст. 1 наведена мера спроводи односно одбија у зависности од одлуке суда.

Према Закону о БИА предлог за спровођење посебне доказне радње тајног надзора комуникације подноси директор Агенције директно суду, односно председнику Вишег суда или судији којег он одреди, те се тако и према Закону о БИА „прескаче“ надлежно Више тужилаштво иако би оно требало да води истрагу и предистражни поступак, чиме се умањује и потпуно девалвира улога тужиоца у спровођењу тајног надзора комуникације која је неминовна и ЗКП-ом изузетно важна, посебно увођењем јавно-тужилачке истраге.

Из овога произилази да примена посебне доказне радње тајни надзор комуникације према ЗКП пролази два филтера, и то надлежно тужилаштво и надлежни суд с обзиром да се о основаности иницијативе одлучује од стране тужиоца, а затим о основаности предлога тужилаштва од старне суда, у складу са чим и поступају органи МУП-а који спроводе надзор. Од овог поступка одступају остали органи који надзор спроводе, а то су БИА и ВБА јер о иницијативи односно предлогу директора ВБА односно БИА према Закону о ВБА и ВОА и Закону о БИА одлучује директно суд, без предлога тужиоца. На тај начин ЗКП пружа већи степен заштите загарантованих права Уставом у односу на Закон о БИА и Закон о ВБА и ВОА.

Важно је напоменути да Закон о ВБА и ВОА не предвиђа обавезу „основа сумње“ постојања кривичног дела за предлагање посебних поступака и мера у чл. 13а ст. 6 у коме је таксативно набројано шта треба предлог директора ВБА односно одлука суда донета на основу предлога да садржи, већ се њихово превасходно превентивно поступање у смислу примене тајног

надзора спроводи без икаквог степена сумње. Ова околност произилази и из чл. 18 Закона о ВБА и ВОА у којој је ВБА дужна да обавести тужилаштво о предузетим посебним доказним радњама ако се применом истих утврди да указују на припремање и извршење кривичног дела. Тек тада се предвиђа процедура у чл. 18 ст. 3 Закона о ВБА и ВОА идентична као у ЗКП где постоји могућност предлагања тужилаштву примене надзора комуникација предвиђен у ЗКП. С обзиром да су овлашћења ВБА у откривању, истраживању и документовању кривичних дела по својој природи и карактеру, полицијска овлашћења, набројана у члану 23 овог закона, указују да се остала не могу примењивати на цивиле. Овлашћено службено лице ВБА може их применити према припадницима Војске Србије и запосленима у Министарству одбране, а уколико оцени да би их требало применити према другим лицима, ВБА о томе обавештава БИА или полицију, са којима заједно утврђује начин даљег поступања.

У члану 15 Закона о ВБА И ВОА спорно је што у случају да разлози хитности то захтевају, а посебно у случајевима унутрашњег и међународног тероризма, одступање из члана 14 овог закона може својим решењем наложити директор Агенције, уз претходно прибављену писмену сагласност за почетак примене одговарајућих мера председника Врховног касационог суда, односно овлашћеног судије. Ова неправилност није коригована на задовољавајући начин у изменама закона. Наиме, у оба закона о БИА и о ВБА и ВОА предвиђена је могућност предузимања хитних поступака и мера пре писане одлуке суда, те је тако у Закону о ВБА и ВОА учињен изузетак од обавезе да се мере предузимају на основу образложене одлуке Врховног касационог суда у чл. 14 ст. 1, тако што у чл. 15 оставља могућност да се уз претходно прибављену сагласност суда (ту се мисли на судију из чл. 13 ст. 3 и из чл. 14 ст. 2) започне са предузимањем посебне доказне радње са обавезом да се у року од 24 часа накнадно одобри примена посебних поступака и мера са последицом да се примена мере, уколико се не добије накнадно одобрење суда, прекине и наложи комисијско уништавање прикупљених података. Оваква могућност се не предвиђа ни у Закону о БИА ни у ЗКП. Међутим, постоји могућност проширења тајног надзора комуникације која је предвиђена у чл. 169 ЗКП на нови број или адресу осумњиченог; може трајати 48 сати и у том року се мора поднети предлог надлежном суду преко надлежног тужилаштва за проширење већ постојеће мере тајног надзора комуникација. Идентична процедура и могућност проширења примене мере тајног надзора комуникације предвиђена је у Закон о БИА у чл. 156, те се може констатовати да су ЗКП и Закон о БИА у односу на примену посебне доказне радње без одлуке суда, усаглашени.

У чл. 13а ст. 6 Закона о ВБА и ВОА, односно чл. 14 ст. 1 Закона о БИА предвиђа се могућност предузимања посебне доказне радње тајни надзор комуникације према групи или организацији те се на тај начин примена

мере може применити на неидентификовани број лица који користе комуникације неке организације, што је у колизији са ЗКП који не дозвољава примену ове мере према неидентификованом броју лица чак и када се ради о НН лицу.

Постоји несагласност и у односу на дужину примене посебне доказне радње тајног надзора комуникације са ЗКП, те тако Закон о БИА дозвољава примену мере у трајању од три месеца и продужењу три пута по три месеца, а у изузетним случајевима за кривична дела из чл. 162 ст. 1 тач. 1 када поступа јавно тужилаштво за посебне надлежности посебна доказна радња се може продужити два пута по три месеца, док Закон о ВБА и ВОА дозвољава трајање иницијалне мере у трајању од шест месеци и њено продужење још шест месеци,²⁹ што даје идентичан резултат у трајању од годину дана примене надзора по једној наредби суда, али различитом формулом примене, што није у складу са ЗКП-ом.

ЗАКЉУЧАК

Поштујући одредбе ЗКП-а, ма какав он био, недопустиво је наићи на неусаглашене правне категорије регулисане Законом о БИА и ВБА и ВОА, посебно што ови закони регулишу рад високо безбедносних институција у нашој земљи. Идеја проф. др Милана Шкулића да „сви закони вреде колико вреде људи који те законе примењују“ у овом случају би била оправдана због своје примене у односу на институције које их примењују, али формални и суштински недостаци указују на дезоријентисаност ове правне номенклатуре те је њихово усаглашавање са ЗКП-ом неминовно и неопходно. Исто тако у примени тајног надзора комуникације ЗКП својим одредбама више штити права грађана која су Уставом загарантована, него Закон о БИА, а посебно Закон о ВБА и ВОА.

И констатација великана права проф. др Радомира Лукића да се понекад „у мноштву закона не види онај основни Закон“ указује на конфузију коју они стварају не због одређеног броја Закона који регулишу ову посебно доказну радњу, већ због различитог одређења појединих норми. С тим у вези органи безбедности који служе у функцији примене тајног надзора комуникације поступају на следећи начин: полиција примењује искључиво ЗКП, БИА Закон о БИА и ЗКП, а ВБА Закон о ВБА и ВОА, који су у појединим одредбама у мањој, односно већој мери неусаглашени са ЗКП-ом. Дајући важност ЗКП-у на коме се темељи кривичнопроцесна регулатива, потребно је модификовати остале наведене Законе којим се у потпуности оправдао

²⁹ Ово решење је у ЗКП-у било уведено изменама и допунама 2009. године ЗКП-а из 2001. године и тада је надзор комуникација могао трајати најдуже шест месеци, уз могућност продужења још два пута по три месеца, док је одредбама ЗКП-а из 2001. године надзор могао трајати по истој формули као и у складу са актуелним ЗКП-ом.

њихов примат у примени као *lex specialis*, али оправдала и њихова суштина – да подробније и прецизније регулишу норме, а не супротно од ових одређења у ЗКП-у, чиме мање штите Уставом загарантована права човека.

Модификације концептуалних норми требало би усмерити најпре на прилагођавање термилошког назива тајног надзора комуникације у Закону о ВБА и ВОА са ЗКП-ом, а затим и промену одредби о трајању тајног надзора комуникације у овом закону, и употпунити их са одредбама ЗКП-а. Поштујући чињеницу да Закон о ВБА и ВОА примењују високобезбедносне службе наше државе, које су уједно и вискософистициране, те је њихово „олако“ поступање у примени тајног надзора комуникације и дозвољено јер се њихов рад заснива најпре на сигурном и безбедном раду Министарства одбране и Војске Србије, а уједно и на очувању мира и сигурности наше земље, и то снагама „првог реда“, законодавац би ипак требало да норме о филтерима кроз које пролази одобрење о примени тајног надзора комуникације усагласи са ЗКП-ом имајући у виду да је „прескакање“ тужиоца у одобрењу примене надзора одредба која дерогира ЗКП, како због девалвирања овог процесног субјекта из тог ланца тако и због поштовања механизма ЗКП којим овај процесни субјекат управља истрагом.

Усаглашавање одредби у Закону о БИА и ВБА и ВОА са одредбама ЗКП-а потврдило би чињеницу због које сви закони и постоје, а то је најпре очување сигурности грађана и државе и беспрекорно уређен правни систем који погодује свакој држави и ствара угођај грађанима, који су најосетљивији и којима је он и најпотребнији као гаранција њихове сигурности и права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић, А., Радње полиције у претходном кривичном поступку и њихова доказна вредност, Београд, 2015.
2. Бошковић, А., Кесић, Т., Кривично процесно право, Београд, 2015.
3. Бошковић, А., Појам кривичног поступка према новом ЗКП Републике Србије, Култура полиса, 2012.
4. Бошковић, Г., Организовани криминал, Београд, 2014.
5. Бејатовић, С., и др., Приручник за примену Законика о кривичном поступку, Београд, 2013.
6. Бејатовић, С., Кривично процесно право, Београд, 2014.
7. Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, број 72/11, 101/11, 121/12, 32/13 и 55/14.
8. Закон о Безбедносно-информативној агенцији, *Службени гласник РС*, број 42/02, 111/09, 65/14 – одлука УС и 66/14.

9. Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији, *Службени гласник РС*, број 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13.
10. Закон о електронским комуникацијама, *Службени гласник РС*, број 44/10, 60/13 – одлука УС И 62/14.
11. Закон о јавном тужилаштву *Службени гласник РС*, број 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 – др. закон, 101/11, 38/12 – одлука УС 121/12, 101/13, 111/14-одлука УС, 117/14, 106/15.
12. Илић Г; Мајић М; Бељански С. и Трешњев А., Коментар Законика о кривичном поступку: према Законик у из 2011. године са изменама и допунама од 22. маја 2013, Београд, 2013.
13. Кривични законик, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/12, 104/13, 108/14 и 94/16.
14. Маринковић, Д., Сузбијање организованог криминала – специјалне истражне методе, Нови Сад, 2010.
15. Одлука Уставног суда ИУз 252/2002 од 26. 12. 2013, *Службени гласник РС*, бр. 65/2014 од 27. јуна 2014.
16. Одлука Уставног суда ИУз 1218/2010 од 19. 4. 2012, *Службени гласник РС*, бр. 55/2012 од 1. 6. 2012.
17. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98/06.
18. Шкулић, М; Илић, Г., Нови Законик о кривичном поступку Србије – један корак напред, два корака назад, Београд, 2011.
19. Шкулић, М; Илић, Г., Нови ЗКП Србије – Како је пропала реформа и шта да се ради, Удружење јавних тужилаца Србије, Београд, 2012.
20. Шкулић, М., Основне новине у кривичном процесном праву Србије: нови Законик о кривичном поступку из 2011. године, Београд, 2013.
21. Шкулић, М., Основни проблеми у примени новог Законика о кривичном поступку Србије и како „реформисати реформу“ српског кривичног процесног права, *Правни живот*, том 1, 9/14, Београд, 2014.
22. Шкулић, М., Кривично процесно право, Београд, 2015.
23. Шкулић, М., Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак, Београд, 2015.

LEGAL ASPECTS OF SECRET SURVEILLANCE COMMUNICATION FROM THE SECURITY SERVICES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Gordana Nikolic

Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

Miras Tomovic, MA

Lawyer from Belgrade

Tomislav Trajkovic

Judge of the High Court in Nis

Abstract: Special evidentiary actions in the Republic of Serbia are regulated by the Criminal Procedure Code, which defines them as many as six and as a former special investigative techniques that are introduced into the Code as a first aspect of the fight against organized crime to subsequent amendments, and then the adoption of the new potpunovo the Code of criminal procedure 2011, they receive special credibility of evidence in criminal proceedings and are classified legislator and in particular the head, immediately after bowing action evidence to prove their uniqueness and calling them a special evidentiary actions. The authors look back on the surveillance of communication as one of the six specials evidentiary actions, with the special emphasis placed on the work carried out by control authorities, bearing in mind that the legislator entrusted to the MUP, BIA and VBA. All security organs act and special dokazneradnje applied in accordance with the Criminal Procedure Code, with what authorities BIA and VBA and act in accordance with its laws and this Law and the Law on BIA and VBA representing *lex specialis*. In this regard, the paper will be analyzed provisions of the Act relating to the surveillance of communication, and the compliance of laws with the aforementioned posebnik Criminal Procedure Code as one of the basic laws of our criminal legislation with reference to rights of citizens guaranteed by the Constitution which inviolable and the highest legal category.

Keywords: secret surveillance of communications, security organs, the Code of Criminal Procedure, the Code of BIA, the Code of VBA and VOA.

КРИМИНАЛНА ИСТОРИЈА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ

Мр Сретко Јанковић
судија Апелационог суда у Београду

Апстракт: Аутор разматра значај криминалне историје, односно раније осуђиваности, код одмеравања казне. Прво се анализирају ставови теорије о утицају претходних осуда на одмеравање казне, затим утицај криминалне историје на одмеравање казне у упоредном праву, а одвојено је анализирано какав је значај криминалне прошлости на одмеравање казне према Кривичном законнику Републике Србије. У једном одељку је анализирано какви су приступи кажњавању повратника, односно како ранија осуђиваност утиче на одмеравање казне у пракси наших судова. Аутор на крају износи критички став према постојећој пракси и указује на потребу превазилажења постојећег стања.

Кључне речи: криминална историја, одмеравање казне, ранија осуђиваност, поврат.

УВОД

Многи сматрају да је одмеравање казне представља круну целокупног рада суда, односно да је много значајније од утврђивања чињеничног стања (које се тиче кривичног дела и кривице) и правне квалификације. Избор врсте и висине кривичне санкције, која је сразмерна тежини кривичног дела и кривици учиниоца, и која се може сматрати „заслуженом“, није нимало лак задатак суда. Област одмеравања казне највише је у жижи интересовања јавности, често је подложна критикама, а ту су испреплетени интереси учиниоца, жртве и друштва. Иако неки говоре о законском и судском одмеравању казне, само је одмеравање казне коју врши суд у кривичном поступку

заиста право одмеравање казне, односно представља одмеравање казне у правном смислу те речи.

Код одмеравања казне није исто када неко први пут учини кривично дело и када учинилац има криминалну историју, односно када је раније осуђиван за кривична дела, те се сматра повратником.

Поврат представља значајан криминолошки, али и кривичноправни проблем, с тим што је његов значај у кривичном праву изражен код одмеравања казне. Многи истичу да статистике криминалитета показују стални пораст рецидивизма (поврата), а запажено је да поврат расте у већој мери него криминалитет у целини. Експанзија поврата је у неку руку сведочанство да кривично право није довољно успешно, односно да не успева да особе које су већ осуђиване одврати од поновног вршења кривичних дела¹.

Идеја о строжем кажњавању повратника јавила се доста рано; по неким изворима, у Персији, Кини и праву старог Јапана још пре нове ере било је присутно строже кажњавање повратника. Иако римско право није правило разлику између стицаја и поврата, да се ипак бавило проблемом поврата указује правило *Consuetudo delinquendi est criustantia aggravandi delictum el deliquentem acrius puniendi* („Навика да се чине кажњива дела јесте околност која кривицу отежава и због које се кривац мора строже казнити“)². Још у средњовековном италијанском кривичном праву поврат се почео проучавати као општи институт, а баварски КЗ из 1751. године први је кодекс који раскида са концепцијом поврата као посебног основа за поштравање казне и сврстава га уопште институте. За даљи развој поврата значајан је француски КЗ из 1810. године, који га прихвата као обавезну отежавајућу околност код одмеравања казне. У Душановом законнику поврат је третиран као поштравајућа околност при одмеравању казне код неких имовинских кривичних дела (крађа, разбојништво), док Криминални законик из 1860. године први пут предвиђа поврат као општи институт.

ТЕОРИЈСКИ СТАВОВИ О ЗНАЧАЈУ КРИМИНАЛНЕ ИСТОРИЈЕ ЗА ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ

Утицај претходног кажњавања на изрицање казне различито се тумачи у теорији кривичног права. Неки аутори одбацују било какво разматрање претходних осуда код одмеравања казне. Поједини аутори сматрају да раније изречена и издржана казна није утицала на учиниоца да више не врши кривична дела, па је у случају поврата нужно изрећи строжу казну. Већи број аутора сматра да ранија осуђиваност повећава кривицу, с обзиром да „учинилац није научио лекцију“, те је од значаја код одмеравања казне. Неки

1 Бачић Ф. (1986), *Кривично право (опћи дио)*, Загреб, стр. 480.

2 Авакумовић Ј. (1891), *Теорија казног права*, III део, св. VII, Београд, стр. 1232.

истичу да је поврат околност која указује на повећани степен опасности учиниоца односно на постојање „опасног стања“ повратника, које се испољава у упорном понављању кривичних дела, што би чинило редован систем казни недовољним за његово поправљање. Неки, пак, сматрају да ранија осуђиваност за кривична дела има ограничен утицај на одмеравање казне (нпр. да утиче на повећање казне само код сексуалних и насилних кривичних дела)³.

Постоје и таква схватања према којима је строже кажњавање повратника неоправдано, а та неоправданост потиче из чињенице да се строжим кажњавањем повратника у односу на примарног извршиоца нарушава принцип пропорционалности, односно сразмерности, који треба да постоји између кривичног дела и казне⁴. Поред тога, теже кажњавање у случају поврата неоправдано је и због тога што је за раније учињено кривично дело казна већ издржана, чиме би се, уколико би до тога већ дошло, повредио принцип правичности⁵. Код кажњавања повратника Фон Хирш (Von Hirsch) и неки други аутори разрадили су тзв. модел прогресивног губитка ублажавања (*progressive loss of mitigation*), који представља толерантнији и хуманији однос према кривичној историји и састоји се у постепеном ублажавању казне (*PLM – Modell*)⁶. По овом моделу, учиниоцу који је поново учинио кривично дело не изриче се строжа казна, већ умањена казна, која постепено опада, да би након одређеног броја понављања кривичних дела био осуђен на „нормалну“ казну⁷. Овај модел изложен је критици, тако што се истиче да је у супротности са осећајем заједнице, мишљењима стручњака и судске праксе, те истиче да ранија осуђиваност (криминална прошлост) мора утицати на тежину казне⁸. Осим тога, у оспоравању овог модела истиче се и то да је он сувише широк, да није примењив за теже злочине, односно могао би се применити само за лакше злочине⁹.

КРИМИНАЛНА ИСТОРИЈА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Због значаја поврата, савремена кривична законодавства углавном садрже посебне одредбе о кажњавању повратника, а сам појам поврата се одређује

3 Видети: Bagaric M. (2015): The Punishment Should Fit the Crime - Not the Prior Convictions of the Person that Committed the Crime: An Argument for Less Impact Being Accorded to Previous Convictions in Sentencing, San Diego Law Review, Vol. 51, No. 2.

4 Јанковић Д. (2014): Поврат у кривичном праву (докторска дисертација), Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, стр. 25.

5 *Ibid.*

6 Giannoulos G. (2014): Vorstrafen und das Modell der allmählich abnehmenden Strafmilderung, доступно на: www.zis-online.com/dat/artikel/2014_10_860.pdf, приступљено 29. 3. 2017.

7 *Ibid.*

8 Roberts J. (2008): Frist-Offender Sentencing Discounts: Exploring the Justification, доступно на: weblaw.haifa.ac.il/he/Events/eveFile/Roberts.pdf, приступљено 29. 3. 2017.

9 *Ibid.*

на различите начине. Наиме, једни прописују да је строже кажњавање повратника обавезно, док га други предвиђају као факултативно (остављају суду могућност да евентуално примени строже кажњавање повратника).

Изменама из 1986. године у КЗ Немачке поврат је укинут као разлог за повећање казне из двоструких разлога: јер ово не обезбеђује специјалну превенцију и аутоматски повлачи казну од најмање шест месеци затвора, тако да сада поврат има значај само код индивидуализације казне, што валоризује улогу судије¹⁰. Међутим, изменама из 2003. године поврат као отежавајућа околност је уведен код сексуалног злостављања¹¹.

У Немачкој се према повратницима примењују и мере заштитног надзора и сигурносног смештаја. Према одредби члана 68 КЗ Немачке, за кривична дела за која закон прописује, суд може изрећи заштитни надзор (*Führungsaufsicht*) ако је учинилац осуђен на казну затвора у трајању од најмање шест месеци и ако постоји опасност да ће и даље вршити кривична дела, док се у складу са одредбом члана 66 КЗ, под условима прописаним законом, може изрећи и сигурносни смештај (*Unterbringung in der Sicherungsverwahrung*). Изменама закона из 2002. године установљена могућност да судови изрекну затворску казну, са клаузулом да задржавају могућност накнадног изрицања мере сигурносног смештаја (пунолетним лицима старијим од 21 године) након издржане казне затвора (*vorbehaltene Sicherungsverwahrung* – члан 66а КЗ Немачке)¹². С обзиром да се изрицање превентивних казни и мера заснива на проценама шта ће се десити у будућности, а које су обично неизвесне, треба успоставити формалне и материјалне гаранције да би се избегло прекомерно изрицање ових казни и мера, док с друге стране треба водити рачуна и о људским правима учинилаца¹³.

У немачкој литератури се указује да треба пажљиво разликовати претходна кажњавања због сличних или другачијих дела као и између оних која бацају светлост на криминалну личност учиниоца и оних код којих то није случај¹⁴. Осим тога, истиче се да ни претходна кажњавања за слична дела не смеју бити шематски третирана као основ за пооштравање казне, посебно ако су се десила пре много времена, па је и питање да ли су уопште меродавна код конкретног пресуђења¹⁵.

10 Н. Н. Jescheck, Lehrbuch des Strafrechts, 1998, цитирано према: Прадел Ж. (2009), *Компаративно кривично право*, стр. 124.

11 Albrecht H. J. (2013): Sentencing in Germany: Explaining long-term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing, доступно на: <http://lep.law.duke.edu/>, приступљено 29. 3. 2017.

12 Aumüller M. A. (2013): Dealing with dangerous offenders through preventive sentencing – comparison of Germany and England and Wales, Kriminalwissenschaftlichen Instituts der Leibniz Universität Hannover, Band I, доступно на: https://www.jura.uni-hannover.de/.../2013_-_Band_1_-_AA_Endfassung.pdf,

13 *Ibid.*

14 Schönke A., Schröder H. (2001): Strafgesetzbuch (Kommentar)

15 *Ibid.*

Француско кривично право познаје три категорије поврата. Прва категорија поврата је општи поврат и временски неограничен поврат (члан 132-8). Као први елемент за постојање поврата узима се да је учинилац био осуђен за кривично дело (злочин или деликт) за које је прописна казна затвора од десет година, па изврши било које ново дело за које је прописна казна од 20 или 30 година (општи поврат), а други елемент је да је у поврату учинио дело за које је прописна казна затвора од 15, 20 или 30 година (то су најтежа кривична дела за која не важе рокови за „застарелост поврата“, и увек постоји поврат, без обзира на време протекло између првог и другог дела – временски неограничен поврат). Под наведеним условима, у случају поврата, прописано је да се казна може „дуплирати“, односно може се изрећи двоструко тежа казна него да је лице учинило дело први пут. Друга категорија поврата је општи поврат и временски ограничен поврат (члан 132-9). Први елемент је да је учинилац био осуђен за кривично дело (злочин или деликт) за које је прописна казна затвора од десет година, па учини било које друго дело за које је прописна казна затвора од десет година или од једне до десет година (општи поврат), а други елемент да је ново дело учињено у року од десет година, односно пет година након издржане казне – у супротном, ако је дело учињено након наведеног рока наступа „застарелост поврата“ и неће се применити одредбе о поштравању казне (временски ограничен поврат). Ако су испуњени услови, и овде је могуће поштравање казне, односно може се изрећи дупло већа казна од прописане. На крају, трећа категорија поврата је специјални поврат и временски ограничен поврат (члан 132-10). То је у француској судској пракси најчешћи случај поврата. Први елемент ове категорије јесте да је учинилац био осуђен за одређену врсту кривичног дела (која дела закон изричито таксативно набраја) па поново учини кривично дело исте или сличне природе (специјални поврат) и други елемент је да је ново дело учињено у року у року од пет година од издржане претходне казне (временски ограничен поврат). И код ове категорије поврата могуће је поштравање казне.

У САД поврат (криминална прошлост) има велики значај код одмеравања казне, што је видљиво из самог уводног коментара федералних смерница за одмеравање казне, где се, између осталог, наводи: „Окривљени који у свом досијеу има регистровано више претходних криминалних понашања (више пута је раније осуђиван) има већи степен кривице од лица које је први пут учинило кривично дело и тиме заслужује већу казну“¹⁶. Поменути уводни коментар садржи и следеће наводе који се односе на поврат: „Генерална превенција налаже да се пошаље јасна порука друштву да ће понављање криминалног понашања довести до строжег кажњавања и да ће са сваким рецидивом, казна бити строжа. Да би се друштво заштитило од даљих кривичних дела конкретног окривљеног, при одмеравању казне мора се узети у обзир

16 United States Sentencing Commission (2012): *Guidelines Manual*, Chapter Four – Criminal History and Criminal Livelihood.

вероватноћа да дође до рецидива и могуће будуће криминално понашање. Поновљено криминално понашање је показатељ и да постоји ограничење у погледу вероватноће остваривања успешне рехабилитације¹⁷. Федералне смернице за одмеравање казне садрже и посебан одељак (§4B1.1 U.S.S.G) који се односи на професионалне преступнике (*Career Criminal Offender*). У односу на професионалне преступнике, односно повратнике, примењивани су и закон о „доследности у кажњавању“ (*truth-in-sentencing law*), закон „три прекршаја“ (*three strikes law*) те закон обавезне минималне одслужене казне затвора (*law mandatory minimum-sentencing*).

У САД је посебно изражен оштар приступ према повратницима сексуалних кривичних дела, нарочито учињених према малолетницима, што је имало за последицу увођење и хемијске кастрације у појединим америчким државама, вођење обавезне евиденције учинилаца оваквих кривичних дела и др. У америчкој држави Флориди сва лица осуђена на казну затвора преко 25 година због педофилије (према посебном закону) морају бити доживотно под електронским надзором¹⁸.

Одредбом члана 68 Кривичног закона Руске Федерације прописано је одмеравање казне за поврат, с тим што се разликују три врсте поврата (обични поврат, опасан поврат и нарочито опасан поврат), а при одмеравању казне се узима у обзир „број, карактер и степен друштвене опасности раније извршених кривичних дела, околности због којих се поправни утицај претходних казни показао недовољним, као и карактер и степен друштвене опасности поново извршених кривичних дела“. Код обичног поврата трајање казне не може бити мање од половине максималног трајања најстроже казне прописане за кривично дело, код опасног поврата тај минимум је две трећине казне, а код нарочито опасног поврата минимум је три четвртине максималног трајања најстроже врсте казне прописане за кривично дело.

У неким бившим југословенским републикама постоје посебне одредбе кривичног закона које се односе на поврат, док у другима таквих одредби нема, већ се поврат углавном цени кроз ранији живот учиниоца. Тако, на пример, КЗ Црне Горе у одредби члана 43 прописује поврат као факултативну отежавајућу околност код одмеравања казне, док је одредбом члана 44 регулисан вишеструки поврат, код кога казна не сме прећи двоструки износ прописане казне нити 20 година затвора. У Хрватској нема посебних одредаба о поврату, а у оквиру општих правила за одмјеравање казне (члан 47 КЗ Хрватске) поврат се цени кроз „пријашњи починитељев живот“. Ранија осуђиваност се у правилу узима као отеготна околност, а изузетак су осуде за казнена дјела почињена прије више времена¹⁹. И КЗ Словеније нема посебне одредбе о поврату, а ранија осуђиваност се цени кроз „ранији живот

17 *Ibid.*

18 Бајовић В. (2007): *Electronic monitoring and house arrest in the criminal justice systems, у: Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, I део*, стр. 213–222.

19 Новеселец П. (2009): *Опћи дио казног права*, Загреб, стр. 458.

учиниоца“, што је једна од околности за одмеравање казне у оквиру општих правила за одмеравање казне (члан 49 КЗ Словеније). Исто тако, КЗ Републике Српске нема посебне одредбе о поврату, али се у одредби члана 37 став 4 прописује које околности суд узима у обзир када изриче казну за кривично дело учињено у поврату, а иста је ситуација и у КЗ Федерације БиХ (члан 49 став 2 КЗ Федерације БиХ). С друге стране, у Македонији је донет Закон одређивању врсте и одмеравању висине казне²⁰, који је ступио на снагу 1. 7. 2015. Одмеравање казне према закону врши се у односу на два основна критеријума, тежине кривичног дела (утврђене на основу објективне категоризације кривичних дела) и претходне криминалне историје и понашања учиниоца. Претходна криминална прошлост је други објективни критеријум за одређивање врсте и трајања казне, а одређује се на основу шест вертикалних категорија, с тим што је прва категорија када је учинилац неосуђиван (без претходних осуда), а шеста категорија када је учинилац раније осуђиван пет или више пута, или два пута на казне од најмање пет година затвора, или једном на казну од најмање осам година затвора (члан 11). Методологија одмеравања казне постављена је тако да судија прво утврђује вертикалну категорију (претходну криминалну прошлост), затим проналази тежину кривичног дела у хоризонталној категоризацији, те на крају врши рачунање олакшавајућих и отежавајућих околности, које се врши додавањем и одузимањем бодова, где је почетна тачка средња вредност утврђеног трајања казне у свакој вертикалној категорији у складу са датом табелом²¹.

КРИМИНАЛНА ИСТОРИЈА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ ПРЕМА КЗ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

КЗ Републике Србије у одредби члана 55 говори о томе које околности суд треба да има у виду приликом одмеравања казне учиниоцу који је раније осуђиван, а у одредби члана 54 (Општа правила за одмеравање казне) наведене су околности које суд цени приликом одмеравања казне, а међу њима је и „ранији живот учиниоца“, који укључује и ранију осуђиваност, односно криминалну историју.

За постојање поврата се не траже никакви услови, осим да је учинилац претходно најмање једном осуђиван. Поврат представља факултативну отежавајућу околност. Иако се то директно не наводи, КЗ индиректно прихвата поделу поврата на генерални (општи) и специјални, јер суд треба да има у виду сродност новог кривичног дела и кривичног дела из раније осуде. Код

20 Закон за одредување на видот и одмерување на висината на казната, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 199/14.

21 Lazetic Buzarovska G., Tupanceski N., Mujoska E. (2016): Mandatory Sentencing Guidelines: The Case Of Macedonia, доступно на: eujournal.org/index.php/esj/article/download/7941/7640, приступљено 29. 3. 2017.

оцене да ли ће поврат узети као отежавајућу околност, суд ће ценити „посебно тежину раније учињеног кривичног дела, да ли је раније дело исте врсте као и ново дело, да ли су оба кривична дела учињена из истих побуда, околности под којима су дела учињена и колико је времена протекло од раније осуде, односно од изречене, опроштене или застареле казне, ослобођења од казне, од протеча рока за опозивање условне осуде или од изречене судске опомене“. Законодавац не одређује шта се сматра делом „исте врсте“. Најуже посматрано, то може бити буквално исто кривично дело или други облик истог кривичног дела, док би шире значење обухватило и било које друго кривично дело из исте групе²².

Поврат није као било која друга отежавајућа околност, јер самим тим што га КЗ издваја у посебну одредбу, законодавац је хтео да изрази став да поврат има посебан значај и да укаже на релевантне околности које суд треба да има у виду када одмерава казну учиниоцу који се налази у поврату²³. КЗ је увео забрану ублажавања казне учиниоцу који је раније осуђиван за истоврсно кривично дело, односно забранио је ублажавања казне за специјални поврат, односно законодавац по први пут издваја специјални поврат и даје му одговарајући кривично-правни значај²⁴.

Основ за поврат може бити само ранија осуда која је правноснажна, а у том смислу у пресуди Врховног суда Србије Кж. I. 172/2007 од 1. 3. 2007. године је наведено: „Чињеница да је у другом кривичном поступку према окривљеном изречена неправноснажна осуда не може сматрати отежавајућом околношћу за окривљеног“. У образложењу ове пресуде се наводи да би прихватање неправноснажне пресуде као отежавајуће околности било у „директној супротности са основним начелом кривичног закона, а то је да нико не може бити сматран кривим, тј. сматран учиниоцем кривичног дела, док се то не утврди правноснажном пресудом“. Ако је наступила рехабилитација и брисање раније осуде, она се не може узети у обзир као отежавајућа околност код одмеравања казне. Осуде за други јавноправни деликт (прекршај, привредни преступ, повреда дисциплине) не могу се узети за основ поврата. Међутим, ранија прекршајна кажњаваност када су у питању прекршаји из области безбедности јавног саобраћаја и јавног реда и мира, у судској пракси се узимају у обзир као отежавајуће околности код одмеравања казне за кривична дела против безбедности јавног саобраћаја и кривична дела против јавног реда и мира.

Ранија осуђиваност, под условима прописаним одредбом члана 66 став 3 КЗ искључује могућност изрицања условне осуде. Наиме, условна осуда се не

22 Стефановић-Миладиновић Д. (2012): Редовно одмеравање казне (докторска дисертација), Београд, стр. 430.

23 Стојановић З. (2007): Коментар КЗ, Београд, стр. 238.

24 Делић Н. (2010): Забрана (искључење) ублажавања казне у одређеним случајевима, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV део, стр. 186.

може изрећи „ако није протекло више од пет година од правноснажности осуде којом је учиниоцу изречена казна затвора за умишљајно кривично дело“.

Кривични закон је у периоду од 1959. до 2006. године садржавао одредбе о поштреном кажњавању вишеструких повратника, али оне нису нашле примену у судској пракси, тако да скоро и није било судских одлука у којима је дошло до изрицања поштрене казне повратнику.

Треба истаћи и то да се у Препоруци Савета Европе R(92)17 из 1992. године²⁵ истиче да претходно осуђивање „не треба користити механички као фактор који иде на штету оптуженог“, те иако је потребно да се претходна осуђиваност „узме у обзир у оквиру прокламованих разлога за одмеравање казне, казна треба да буде сразмерна тежини новог кривичног дела, односно нових кривичних дела“. Осим тога, посебно се наглашава да дејство претходног осуђивања треба умањити или поништити ако постоји значајан период без криминала пре садашњег кривичног дела, ако је садашње или претходно кривично дело лакше природе и ако је учинилац још увек млад.

КРИМИНАЛНА ИСТОРИЈА И ОДМЕРАВАЊЕ КАЗНЕ У НАШОЈ СУДСКОЈ ПРАКСИ

У судској пракси може се уочити веома присутна појава да судови ранију осуђиваност окривљеног (поврат) само формално наводе као отежавајућу околност, а у суштини та околност у великом броју случајева нема никакав утицај на избор врсте и висину кривичне санкције. Наиме, бројни су примери где су учиниоци раније осуђивани и више од десет пута, а судови су им изrekli минималне казне прописане за конкретно кривично дело, а некада чак и ублажавали казну. Тако, на пример, у пресуди Основног суда у Панчеву К број 1308/11 од 16. 5. 2016. суд је окривљеном, због кривичног дела тешке крађе у покушају из члана 204 став 1 тачка 1 КЗ, изрекао казну затвора у трајању од једне године (минимална казна), а окривљени је у периоду од 1999. до 2014. године осуђиван 20 пута (за кривична дела крађе, тешке крађе, разбојништва, и др.). Пресудом Основног суда у Смедереву К број 1870/11 од 26. 12. 2011. окривљени је оглашен кривим за кривично дело тешке крађе из члана 204 став 1 тачка 1 КЗ и осуђен на казну затвора у трајању од једне године, иако је суд као отежавајућу околност ценио ранију осуђиваност (осуђиван 14 пута, за кривична дела крађе, тешке крађе, одузимања возила, разбојништва и др.). Исти суд је пресудом К број 33/10 од 17. 6. 2011. године окривљеног огласио кривим због продуженог кривичног дела тешке крађе из члана 204 став 1 тачка 1 КЗ те га је применом одредаба о ублажавању казне осудио на казну затвора у трајању од шест месеци, иако је као отежавајућу околност ценио његову ранију осуђиваност (осуђиван

25 Савет Европе (2004): Збирка одабраних препорука Савета Европе, Београд.

је 16 пута, за убиство, преваре, крађе, разбојништва, и др.). Оваква пракса доводи до тога да у многим случајевима учиниоцима који имају „озбиљну“ криминалну прошлост (а често се ради о специјалним повратницима) изричу исте казне као и учиниоцима који су први пут учинили кривично дело, односно очигледно је да поврат практично нема никакав утицај на одмеравање казне.

У анализи 60 пресуда у којима је одлучивао Апелациони суд у Београду, а које су се односиле на кривично дело тешке крађе из члана 204 КЗ Србије, анализирао сам, између осталог, и то како је ранија осуђиваност утицала на одмеравање казне. Из анализираних пресуда је видљиво да је 57 лица (од укупно 78) раније осуђивано. У образложењу пресуде судови су углавном само наводили да су ценили ранију осуђиваност (или ранију вишеструку осуђиваност) као отежавајућу околност, с тим што је само у једном случају наведено (у образложењу пресуде) колико је пута окривљени осуђиван, за која кривична дела и на које казне. У свим осталим случајевима, нарочито када се само наводи да је окривљени више пута осуђиван, не може се закључити о колико осуда се ради (две, осам или можда 13), за која кривична дела је осуђиван и које су му казне изречене. У неким случајевима у изреци пресуде (у личним подацима за окривљеног), наведени су подаци о ранијим осудама, али у неким пресудама ти подаци нису наведени, или је наведено само „осуђиван као у извештају из КЕ“, па се онда из пресуде не може утврдити податак о ранијим осудама. Ово посебно ако се и при презентирању доказа само наведе да је суд извео доказ, тј. прочитао извештај из казнене евиденције те утврдио да је окривљени осуђиван као у извештају из казнене евиденције. Ранија осуђиваност, како произилази из анализираних пресуда, није битно утицала на висину изречене казне – видели смо да за ово кривично дело није било изречених казни које прелазе три године затвора (прописана казна од једне до осам година затвора). Тако је, на пример, у три пресуде уочено да су окривљени осуђивани девет, десет или 14 пута, а уз сва три случаја судови су изrekli минималне казне затвора у трајању од једне године. У две пресуде окривљени су раније осуђивани четири односно шест пута, а судови су им изrekli условне осуде, тако што су окривљенима у оба случаја утврђене казне затвора од једне године, с тим што у једном случају време проверавања две године, а у другом случају пет година.

Оваква пракса, када је у питању утицај криминалне историје односно раније осуђиваности на одмеравање казне – неприхватљива је. Пре свега, ради утврђивања раније осуђиваности углавном се прибавља само извод из казнене евиденције, иако је много боље прибавити и пресуде о ранијим осудама, које се веома ретко прибављају. Наведени примери указују да судови ранију осуђиваност само формално цене као отежавајућу околност код одмеравања казне, а заправо та околност углавном нема никаквог утицаја на изречену казну. Све и да се узме да чињеница да је учинилац раније осуђи-

ван једном или два пута не мора да има значајнији утицај на изречену казну за конкретно кривично дело, неприхватљиво је да се ранија осуђиваност само формално цени и наводи када је учинилац раније осуђиван више од десет пута, посебно када се ради о специјалним повратницима. Наиме, оправдано се може поставити питање да ли неко ко константно крши прописе и врши кривична дела, неко ко је 15 пута осуђиван за истоврсна кривична дела, заслужује да му се изрекне минимална казна, или чак да му се казна ублажи. Самим тим, поставља се и питање да ли судови, када криминалну историју практично уопште не вреднују, правилно врше одмеравање казне. Стога је нужно да се са оваквом праксом престане те да се криминална историја адекватно вреднује и цени приликом одмеравања казне.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Криминална историја (криминална прошлост, ранија осуђиваност) јесте чињеница од значаја за одмеравање казне. Иако у теорији постоје различита схватања о њеном значају за одмеравање казне, сматрамо да се ова чињеница не сме занемарити, односно да она у извесној мери треба да има утицај на изречену казну. Поједина законодавства криминалној историји придају велики значај, док друга законодавства углавном узимају да она има значај факултативне отежавајуће околности. Ако се криминална историја посматра као факултативна отежавајућа околност, онда она може утицати на изрицање казне у оквиру прописаног распона казне за конкретно кривично дело. С друге стране, поједина законодавства предвиђају строже кажњавање учинилаца са криминалном историјом, када је могуће и изрицање казне изван прописаног казненог распона, што је посебно изражено код тешких кривичних дела са елементима насиља и сексуалних кривичних дела. Кривични законик Републике Србије у одредби члана 55 издваја поврат као посебну околност, те се сматра да је то значајна околност код одмеравања казне, која се углавном цени „ранији живот учиниоца“, као једну од околности за одмеравање казне прописану у одредби члана 54 КЗ. Међутим, иако је поврат значајна околност за одмеравање казне, у пракси се овој околности не придаје одговарајући значај. Изнети примери указују да судови ранију осуђиваност углавном само формално цене као отежавајућу околност, иако она заправо нема скоро никакав утицај на изречену казну. Посебно забрињава што ова околност нема скоро никакав утицај на изречену казну и када се ради о специјалним повратницима, којима се често и након десет и више ранијих осуда изриче минимална казна прописана за конкретно кривично дело, а некада чак врши и ублажавање казне. Стога сматрамо да постојећу праксу треба променити и предузети одговарајуће мере како би се криминална историја учиниоца правилно вредновала и узимала у обзир код одмеравања казне.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авакумовић Ј. (1891): *Теорија казног права*, III део, св. VII, Београд.
2. Albrecht H. J. (2013): *Sentencing in Germany: Explaining long-term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing*.
3. Aumüller M. A. (2013): *Dealing with dangerous offenders through preventive sentencing comparison of Germany and England and Wales*, Kriminalwissenschaftlichen Instituts der Leibniz Universität Hannover, Band I.
4. Бајовић В. (2007): Electronic monitoring and house arrest in the criminal justice systems, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, I део*.
5. Бачић Ф. (1986): *Кривично право (опћи дио)*, Загреб.
6. Bagaric M. (2015): The Punishment Should Fit the Crime – Not the Prior Convictions of the Person that Committed the Crime: An Argument for Less Impact Being Accorded to Previous Convictions in Sentencing, *San Diego Law Review*, Vol. 51, No. 2.
7. Giannoulos G. (2014): *Vorstrafen und das Modell der allmählich abnehmenden Strafmilderung*.
8. Делић Н. (2010): Забрана (искључење) ублажавања казне у одређеним случајевима, у: *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, IV део*.
9. Jescheck (1998): *Lehrbuch des Strafrechts*.
10. Јанковић Д. (2014): *Поврат у кривичном праву (докторска дисертација)*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад.
11. Lazetic Buzarovska G., Turanceski N., Mujoska E. (2016): *Mandatory Sentencing Guidelines: The Case Of Macedonia*.
12. Новеселец П. (2009): *Опћи дио казног права*, Загреб.
13. Roberts J. (2008): *Frist-Offender Sentencing Discounts: Exploring the Justification*
14. Стојановић З. (2007): *Коментар КЗ*, Београд.
15. Савет Европе (2004): *Збирка одабраних препорука Савета Европе*, Београд.
16. Стефановић-Миладиновић Д. (2012): *Редовно одмеравање казне (докторска дисертација)*, Београд.
17. Schönke A., Schröder H. (2001): *Strafgesetzbuch (Kommentar)*.
18. United States Sentencing Commission (2012): *Guidelines Manual*, Chapter Four – Criminal History and Criminal Livelihood.

CRIMINAL HISTORY AND ADMEASUREMENT OF PUNISHMENT

Abstract: In this paper the author deals with the influence of criminal history or prior convictions in admeasurement of punishment. The theoretical views on this issue are first discussed, and then the influence of criminal history on sentencing in comparative law. The author analyzed separately the significance of criminal history on sentencing according to the Criminal Code of Serbia. A part of the paper deals with the analysis of approaches to sentencing the recidivists, in other words how previous convictions affect sentencing in the practice of our courts. The author therefore cites the examples from the case law that show how our courts evaluate prior convictions in sentencing and represent critical attitude towards current practice. At the end it is pointed out that there is need to change the current status, in order to properly evaluate the criminal history at sentencing.

Keywords: criminal history, admeasuring punishment, previous conviction, recidivism.

ФЕНОМЕН ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА И ТЕРОРИЗАМ – БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ 21. ВЕКА¹

Доц. др Бојан Јанковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд
bojan.jankovic@kpa.edu.rs

Спец. Марко Јорданов Тодоровић

markojtodorovic@gmail.com

Апстракт: Савремено друштво се на почетку новог миленијума суочава са растућим безбедносним изазовима и претњама транснационалног карактера. Последњих неколико година феномен групних и масовних илегалних миграција, најчешће са елементом организованости, представља посебан изазов. То је посебно изражено у случајевима илегалних миграција чији су узрок и непосредан повод оружани сукоби. Европски континент, у историјском смислу, представља традиционално имиграционо подручје за лица која долазе са других континената. Са безбедносног аспекта највећи изазов је на страни земаља Европске уније, као крајње дестинације имиграната. Поред држава крајње дестинације, државе транзита, међу којима је и Република Србија, могу бити на различите начине безбедносно угрожене поменутиим феноменом. Прилив великог броја илегалних миграната из ратом захваћених земаља, као и северноафричких земаља и земаља Блиског истока са разним унутрашњим сукобима, повећава могућност инфилтрирања особа које су повезане са криминалним и другим недозвољеним активностима,

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту: „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015-2019. година.

нарочито са тероризмом и екстремизмом, што феномен илегалних миграција са аспекта безбедности у 21. веку чини веома комплексним. Сврха овог рада јесте да се скрене пажња на тај проблем, да се критички анализира стање у тој области и презентују мере за његово превазилажење.

Кључне речи: безбедносна претња, илегалне миграције, тероризам, 21. век.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Након завршетка хладног рата и демонтирања блоковских подела мислило се да ће се претње међународном миру и безбедности знатно смањити. Међутим, терористички напад на САД 11. септембра 2001. године, као и напади на системе јавног превоза у Мадриду и Лондону, напад на недељник „Шарли Ебдо“ у Паризу и многи други терористички акти изведени у другим деловима света, показали су да смо суочени с новим изазовима и претњама, као и да ниједна држава у 21. веку није имуна на ту врсту насиља.² Сви наведени догађаји довели су до тога да се грађани не осећају безбедно, односно да схвате да и они могу бити угрожени од стране терористичких група. У складу са наведеним, код грађана се значајно променила перцепција безбедности у последњих неколико година. Процент грађана држава Европске уније који тероризам и верски екстремизам виде као један од најважнијих безбедносних изазова повећао се за 16% – са 33% у 2011. години на 49% у 2015. години.³

Због поменутих терористички аката исламски екстремиста, у многим државама Запада миграције се доводе у везу са тероризмом, нарочито због могућности да терористи користите токове илегалних миграција како би остварили своје циљеве.⁴ Данас су терористичке организације често повезане са групама које се баве транснационалним организованим криминалом, кријумчарима оружја, трговцима опојним дрогама, фалсификаторима докумената, трговцима људима, организаторима илегалних миграција и др. Повезаност тероризма са илегалним миграцијама препозната је и у националним стратегијама за супротстављање тероризму. Тако је у хрватској Националној стратегији за превенцију и сузбијање тероризма наведено да је тероризам често повезан са другим асиметричним појавама, међу којима су и илегалне миграције и трговина људима.⁵

2 Ђурђевић, З. и Радовић, Н. (2015). Стратешки правци Европске уније за супротстављање криминалитету и њихов значај за Републику Србију. *Српска политичка мисао*, 50(4), стр. 280.
3 *Ibid*, стр. 278.

4 Lazaridis, G., & Skleparis, D. (2016). Securitization of migration and the far right: the case of Greek security professionals. *International Migration*, 54(2), pp. 181.

5 Radaković, Đ. (2016). Analiza pozitivnopravne Nacionalne strategije за превенцију и сузбијање тероризма. *Пolicija i sigurnost*, 25(3), стр. 247.

Мигрантска криза која се слила у Европу из Африке, Средњег истока и јужне Азије, за европске лидере и доносиоце политичких одлука представља највећи изазов који је задесио овај континент још од дужничке кризе. Међународна организација за миграције Европу је окарактерисала као „најопаснију дестинацију на свету за ирегуларне мигранте“, а Медитеран као „најопаснији гранични прелаз“.⁶ Поред Медитерана нарочито је актуелна балканска рута (Турска – Грчка – Македонија – Србија). Само током 2015. године преко територија држава које се налазе на тој рути прешло је више од 650 000 људи, опредељујући се за сигурнији, копнени пут, избегавајући морски пут који води преко Средоземног мора до Италије.⁷ Масовне миграције балканском рутом покрећу питање да ли су државе које се налазе на тој рути, као и државе Европске уније које су крајна дестинација миграната, способне да управљају миграцијама, а поготово да ли су способне да препознају безбедносне претње које те миграције носе са собом, а пре свих тероризам.

БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА

Постоје различите поделе миграција, али је са становишта безбедности веома значајно да ли се миграције одвијају уз поштовање прописаних правних процедура. У том случају говоримо о легалним/регуларним и илегалним/нерегуларним миграцијама.⁸ Легалне миграције се одвијају уз поштовање редовних законских процедура, што подразумева излазак из своје или неке друге земље на редовним граничним прелазима са исправним личним документима, и улазак у другу државу на исти начин. Илегалне миграције се одвијају избегавањем прописа којима се регулише прелазак државне границе. Оне имају далекосежне последице како по становништво земаља одредишта и саме ирегуларне мигранте, тако и по земље из којих долазе. Илегалне миграције представљају веома озбиљан и комплексан изазов. С једне стране, државе имају суверено право да врше контролу својих граница и дефинишу услове за улазак и излазак са своје територије, у складу са интересима националне безбедности, економског благостања и политичке стабилности. С друге стране, принципи заштите људских права и основне норме и начела хуманитарног права налажу прихватљив третман ирегуларних миграната који траже заштиту у сигурнијим подручјима.⁹

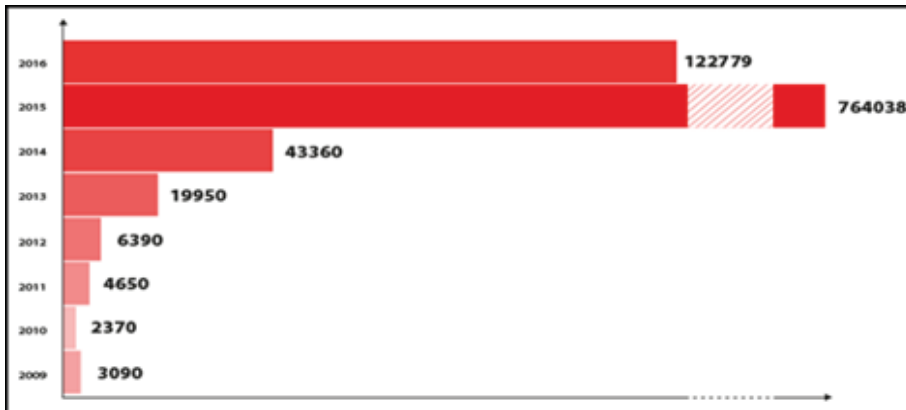
6 Дилигенски, Т. П. и Ђуровић, Л. (2015). Мигрантска криза у Европи: На размеђу националних и филантропских мотива. *Српска политичка мисао*, 50(4), стр. 358.

7 Kogovšek Šalamon, N. (2016). Asylum Systems in the Western Balkan Countries: Current Issues. *International Migration*, 54(6), pp. 153.

8 Марковић, Д. М. (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција*. (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, стр. 197.

9 Јанковић, Б. (2014). *Улога граничне полиције у супротстављању трговини људима*, докторска дисертација. Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Крагујевац, стр. 68.

Проблем илегалних миграција постоји одавно. Међутим, у 2015. години оне су постале масовне, првенствено услед радикализације рата у Сирији, али и због других оружаних сукоба. Тада се западни Балкан, као транзитни регион на путу ка земљама Европске уније, суочио са порастом броја миграната који илегално прелазе границе, што представља једну од главних безбедносних претњи за регион због повезаности са тероризмом и трговином људима, дрогом и оружјем. Колико је велики број миграната који су у претходном времену прошли балканском рутом може се видети на графикону 1, из којег се уочава да је том рутом само током 2016. године прошло 764 038 ирегуларних миграната.

Графикон 1: Број илегалних прелазака на западнобалканској рути¹⁰

Због великог броја ирегуларних миграната који прелазе преко територија одређених држава, кријумчарење тих људи постало је главна активност организованих криминалних група. Финансијска добит која се оствари кријумчарењем миграната „инвестира“ се у друге облике криминалне делатности, као што су трговина људима, кријумчарење оружја, дроге, цигарета итд.¹¹ Кријумчарење миграната у условима глобалне економске кризе представља значајан извор профита за припаднике организованих криминалних група и локалне криминалце, који према мигрантима поступају крајње нехумано. У посао кријумчарења миграната умешано је око 40 хиљада људи који долазе из више од сто земаља, углавном из Бугарске, Египта, Мађарске, Ирака, Пакистана, Пољске, Румуније, Србије (са покрајином Косовом и Метохијом), Туниса и Турске.¹² Од више од милион миграната који су у 2015. години илегално ушли у Европу, око 90% њих је дошло уз помоћ криминал-

¹⁰ <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/>, 21. 2. 2017.

¹¹ Lazaridis, G., Skleparis, D. (2016). Securitization of migration and the far right: the case of Greek security professionals. *International Migration*, 54(2), pp. 181.

¹² <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/facilitation-of-illegal-immigration>, 24. 11. 2016.

них група.¹³ С обзиром да је уврстила сузбијање кријумчарења у своје главне задатке, Европска полицијска служба (Европол) основала је 22. фебруара 2016. године Европски центар за сузбијање кријумчарења миграната (EMSC – *Europol Migrant Smuggling Center*). Задатак тог одељења је да државама чланицама ЕУ помаже у разбијању кријумчарских мрежа, а његово деловање усмерено је на два града пресудна за мигрантску кризу – Катанију у Италији и Пиреј у Грчкој.¹⁴

Део миграната бива увучен у и „транснационалне мреже“ трговине људима, у којима постају „роба којом се тргује и која се бескрупулозно експлоатише“.¹⁵ У многим случајевима, жртве трговине људима прво су биле кријумчарени мигранти.¹⁶ Поједини аутори наводе да је, после илегалне трговине наркотицима и оружјем, то најисплативији крими-бизнис организованог криминала који је, још почетком овога века, само у Европи годишње доносио профит од неколико милијарди долара, уз минималан ризик да кријумчари и трговци људима буду откривени.¹⁷

Такође, суочавање са феноменом илегалних имиграција може изазвати различите реакције – од згражавања, саосећања и позива на хуманост, до страха и ксенофобије. У имиграционим земљама долази до повећања мигрантских заједница у којима борави један број нежељених миграната, што доводи до раста ксенофобије и мржње према странцима уопште. Међу тражиоцима азила има и група и појединаца који, знајући да немају изгледа за добијање избегличког статуса, долазе у велике европске градове како би се током обраде захтева за азил бавили криминалним активностима.

Услед великог броја ирегуларних миграната који су, покушавајући да се домогну богатијих држава Европске уније, прешли преко њене територије, Србија се последњих година суочава са великим безбедносним изазовом. Како се велики део границе Србије ослања на државе Европске уније, најкраћи пут до богатијих држава Европске уније води преко њене територије. Након што пређу територију Турске и Грчке, мигранти настављају балканском рутом преко Македоније, Србије и Мађарске. На избор те руте, осим што је пут преко Србије приступачнији, превасходно утиче то што Бугарска и Румунија, иако чланице Европске уније, нису у шенгенској зони, те на њиховим границама и даље постоји гранична контрола коју мигранти

13 <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-migrant-smuggling-centre-emsc>, 3. 12. 2016.

14 *Ibid.*

15 Mijalković, S., & Petrović, I. (2016). Security risks of contemporary migrations. *Nauka, bezbednost, policija*, 21(2), pp.3.

16 Јанковић, Б. (2014). *Улога граничне полиције у супротстављању трговини људима, докторска дисертација*. Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Крагујевац, стр. 30.

17 Mijalković, S., & Petrović, I. (2016). Security risks of contemporary migrations. *Nauka, bezbednost, policija*, 21(2), pp.3.

покушавају да избегну.¹⁸ Лица која илегално уђу на територију Србије проналазе смештај у отвореним азилним центрима који им служе за кратак одмор (од три до четири дана), након чега покушавају да илегално пређу границу између Србије и Мађарске.¹⁹ Ситуација на терену се драстично променила након што је у Мађарској 15. 9. 2015. године ступио на снагу Закон о миграцијама, када је на њеној граници постављена жичана ограда. Од тог дана нагло је опао број илегалних прелазака границе према Мађарској. Према подацима МУП-а Републике Србије, у периоду од 1–15. 9. 2015. регистровано је 718 илегалних прелазака, од 16. 9. до 30. 9. 2015. само 97, током октобра 64, а новембра 25 илегалних прелазака.²⁰ Након мере које је предузела Мађарска у Србији је остало заустављено неколико хиљада илегалних миграната. Већина њих смештена је у азилним центрима који су под контролом државних органа, али је један непознат бројем остао ван контроле државе (нпр. паркови око београдске аутобуске станице). Управо та друга групација ирегуларних миграната може представљати опасност, најпре због тога што се не зна њихов тачан број, а затим и због тога што државни органи нису сасвим упознати са њиховим активностима. Те активности могу бити важне за безбедност земље и могу се кретати у распону од ситних крађа и међусобних туча, преко различитих напада на грађане Србије, све до инфилтрације терориста у њихове редове. Иако су само у транзиту преко територије Србије, њихово путовање је скопчано са бројним ризицима по њихову безбедност, али и по безбедност грађана Србије.

ПОВЕЗАНОСТ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА И ТЕРОРИЗМА

С приливом великог броја миграната из ратом захваћених земаља и земаља са унутрашњим сукобима по разним основама, са Блиског истока и из Северне Африке, повећава се могућност инфилтрирања особа које су повезане са криминалним и другим недозвољеним активностима, нарочито са тероризмом и екстремизмом, што феномен миграција са безбедносног аспекта у 21. веку чини веома комплексним. Управо развој тероризма у свету, посебно случајеви масовног тероризма и стварања нових самопрокламованих држава, допринели су омасовљавању миграција.²¹

Са безбедносног аспекта највећи изазов је на страни земаља Европске уније, као крајње дестинације имиграната, земаља првог пријема, али и

18 Lukić, V. (2016). Understanding Transit Asylum Migration: Evidence from Serbia. *International Migration*, 54(4), pp. 32.

19 *Ibid*, pp. 33.

20 Мрдаљ, М. (2015). Ирегуларне миграције у 2015. години – презентација. Суботица: МУП Србије, Управа граничне полиције, Регионални центар према Мађарској.

21 Mijalković, S., & Petrović, I. (2016). Security risks of contemporary migrations. *Nauka, bezbednost, policija*, 21(2), pp. 3.

транзитних држава, међу којима је и Србија. На то указују активности ирегуларних миграната који су у Србију у одређеном периоду долазили у равномерним дневним квотама, у организованим групама, са јасним планом даљег путовања.²² Све то наводи на закључак да је реч о добро организованој активности. Поред тога, из начина на који су се финансирали, комуницирали и мењали планове када дође до непредвиђених околности, може се закључити да иза свега стоји масовна организација која сеже од места из кога мигранти крећу, протеже се дуж целокупне руте њиховог кретања и завршава се у местима њихових крајњих дестинација.

Када су у питању циљеви организатора ових миграција, могу се поставити две хипотезе. Прва, да је реч о покушају да се великим мигрантским таласом Европи нанесе штета у економском, социјалном и политичком смислу. Поред тога, усељавањем више милиона грађана исламске вероисповести значајно би се променила конфесионална слика Европе, а мигранти би се у наредном периоду могли трансформисати у носиоце терористичких активности. Према другој хипотези, иза таласа миграната стоји организовани криминал, који на кријумчарењу избеглица зарађује огромне суме новца.²³

Сигурно је да има ирегуларних миграната који су организовани и послати на пут од стране тзв. Исламске државе, да би дестабилизовали европске земље, а да је један број ирегуларних миграната присутан уз подршку организованог криминала као доминантан фактор у креирању избегличког таласа. Већина људи који илегално прелазе границе држава су заиста људи који беже од рата и прогона са жељом да сачувају свој и животе чланова својих породица. Откривање криминалних и терористичких елемената који користе несрећу у којој су се нашли милиони грађана Сирије, Ирака и Авганистана у овом тренутку представља главни задатак за службе безбедности и полиције свих држава кроз које пролазе мигранти.

Терористички напади у последње две деценије показали су колику опасност по глобалну безбедност представљају милитантни исламисти. Напади на територији западних држава показали су велику покретљивост терориста, која је постала једно од њихових најјачих оруђа у борби против Запада. Тако су, на пример, за разлику од терориста који су извршили напад на САД 2001. године, који су дошли из иностранства а пре тога прошли обуку у Авганистану, боравили у Немачкој и путовали Европом, терористи који су у последњих неколико година извршили нападе у западноевропским земљама углавном припадници имигрантских заједница унутар тих држава, али и илегални мигранти који су стигли непосредно пре извођења напада. Са напредовањем глобалних процеса, због чињенице да је свет постао све мањи, терористи су постали вештији у искоришћавању предности савременог

22 Драгишић, З. (2015). Миграције као безбедносни проблем. *Српска политичка мисао*, 50(4), 377.

23 *bid.*

друштва. Увођењем шенгенског режима они су додатно профитирали јер им је укидање граничних контрола између држава чланица Европске уније олакшало кретање кроз Европу, као и трансфер новца за финансирање терористичких акција. Све то указује да су тероризам и илегалне миграције нераздвојни и да иду „руку под руку“.

Акција италијанске полиције на острву Сардинија показала је да се на италијанском тлу за терористичке активности врбују управо мигранати из Авганистана и Пакистана, па се та могућност мора узети у обзир и на балканској рути.²⁴ С друге стране, претња од терористичких напада постоји и независно од новог прилива миграната. Међу извршиоцима терористичких напада у Белгији и Француској било је највише припадника друге генерације имиграната у тим земљама, што значи да је исламски фанатизам већ стигао на европско тло преко грађана Европске уније који имају пуну слободу кретања, без обзира на контролу унутрашњих граница и друге мере које би се предузимале без адекватне обавештајне подршке. Ти грађани, поред матерњег језика (француског) и арапског, као језика одакле им потичу преци, обавезно владају још неким страним језиком. Такав лингвистички проблем изражен је и у контроли и праћењу безбедносно интересантних особа међу ирегуларним имигрантима. Беспрекорно знање страних језика, на нивоу матерњег језика, главни је услов у оперативном деловању безбедносно-обавештајних служби. Такво знање језика је пре свега неопходно за инфилтрацију у терористичке кругове.²⁵

Истраге покренуте поводом поменутих терористичких аката су потврдиле да је већина терориста била са ратним искуством у Сирији, и тиме показале слабости безбедносних служби држава чланица Европске уније. Тачније, заказала је обавештајно-оперативна делатност, као најзначајнија компонента одбране од тероризма, јер се припреме за терористичке акте одвијају у тајности,²⁶ а идентитет актера није увек предвидив – групе за извршење терористичких задатака формирају се према потреби, у зависности од локације и врсте задатка, а има и независних актера.²⁷ Осим тога, велики број имиграната је већ ушао у шенгенски простор током 2015. године, без личних докумената, што уз непостојање базе биометријских података практично не оставља ни најмање могућности да се утврди ко међу њима представља реалну опасност по безбедност. То ризик чини још комплекснијим, па се решење које нема алтернативу налази тамо одакле је све почело

24 Марковић, Д. М. (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција*. (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, стр. 221.

25 Јорданов, М. (2008). *Службе безбедности – Колико знање страних језика доприноси борби против тероризма?* Београд: Војноиздавачки завод, стр. 61.

26 Мијалковски, М. и Конотар, В. (2013). *Тероризам и обавештајна моћ државе. Зборник Матице српске за друштвене науке*, 143, стр 279.

27 Zirojević, M. (2008). *Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti. Međunarodni problemi* (2-3), str. 350.

– потребно је неутралисати ISIL у Ираку и Сирији, успоставити мир на том простору и вратити мигранте њиховим кућама.

Службеници државних органа Србије, укључујући и припаднике граничне полиције, испојили су максималну толерантност и хуманост у поступању са ирегуларним мигрантима. Иако би се из тога могло закључити да нису угрожени евентуалним осветничким терористичким актом, било би погрешно искључити могућност деловања међународног тероризма на подручју територије Србије. Прихватни центар за мигранте који у Србију улазе са подручја Македоније налази се на простору који захватају општине Прешево и Бујановац. То увећава безбедносни ризик, како због могућности пружања логистичке подршке мигрантима који су повезани са терористичким организацијама, тако и због потенцијалног врбовања миграната од стране лица са подручја тих општина која су непријатељски настројена према Републици Србији.

Све већи прилив ирегуларних миграната и безбедносни ризици које он носи са собом приморава европске државе на тешње повезивање у јачању безбедности граница и увођењу рестриктивних мера према мигрантима. Једну од драстичних мера применила је Мађарска, која је у потпуности затворила границу за мигранте. Србија није применила тако драстичне мере, али је променила начин обезбеђења државне границе. Претходно су границу надзирали искључиво припадници Управе граничне полиције. Када је почела мигрантска криза, њима су остале организационе јединице МУП-а Републике Србије (Жандармерија, Посебне јединице полиције и др.) упутиле помоћ у виду својих припадника. Када је 2015. године Мађарска затворила своје границе, постало је јасно да само полицијским снагама није могуће адекватно зауставити велики број ирегуларних миграната. Због тога је Савет за националну безбедност 25. фебруара 2016. године дозволио Војсци Србије да, у случају потребе, помогне полицији у обезбеђењу државне границе.²⁸ Истом одлуком министар одбране је овлашћен да у одсуству председника Републике Србије одлучи о конкретном ангажовању јединица Војске Србије на извршењу тих задатака. Војска је помоћ у обезбеђењу државне границе пружала на граници према Бугарској и делом према Македонији.

У наредном периоду, већ лета 2017. године, може се очекивати прилив још већег броја миграната, превасходно оних који се привремено налазе у Турској, а и са њима и долазак једног броја терориста из Сирије и Ирака (процењено је да ће тзв. Исламска држава доживети колапс и да ће се они повлачити према Европи). С тим у вези може се очекивати да, ако државни органи оцене да је угрожена национална безбедност Републике Србије, предузму и драстичније мере у обезбеђењу државне границе, па чак и оне које је предузела Мађарска.

28 Милојевић, С. и Јанковић, Б. (у припреми за штампу). Основи полицијске тактике. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, стр. 308.

ЗАКЉУЧАК

Транснационална терористичка мрежа исламских екстремиста доказала је да је изузетно оперативна и да у великој мери угрожава глобалну безбедност. С наставком рата у Сирији, дестабилизацијом блискоисточних и северноафричких земаља, ескалацијом тероризма Исламске државе и ширењем радикалног исламизма, лошим социјалним положајем исламске заједнице у Европи и отуђеношћу од друштва која олакшава њихову индоктринацију од стране радикалних муслимана, извесно је да ће идеја цихада остати активна опасност за државе европског континента али и за читаву међународну заједницу.

Тероризам и мигрантска криза два су безбедносна изазова која су све више повезана, па су и одговори њих све сложенији. Да би одговори били што ефикаснији, потребни су међународна сарадња и пажљив приступ решавању проблема, као и подређивање различитих ставова заједничкој борби против тероризма. У документима Савета безбедности ОУН придаје се велики значај међународној сарадњи у борби против тероризма и илегалних миграција. Како оне постају глобалне, тако постаје важна и сарадња на глобалном и регионалном нивоу. Међусобна сарадња, тешке везе, размена информација и заједничке активности представљају важан предуслов за супротстављање тероризму, илегалним миграцијама, кријумчарењу људи и трговини људима.

Терористички напади у Паризу и Бриселу показали су да постоје велике празнине у размени обавештајних података о терористима који долазе у Европу, која има кључни значај за борбу против тероризма. Мигрантска криза је показала и низ слабости унутрашње организације држава и међународних организација, али и указала на значај сарадње на политичком, економском, дипломатском и нарочито на безбедносном пољу. Такође, веома је битно да се у наредном периоду ојача надзор државне границе која је прва линија одбране од илегалних миграција, кријумчарења људи, али и тероризма, нарочито због могућности да терористи користе токове илегалних миграција како би остварили своје циљеве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дилигенски, Т. П. и Ђуровић, Л. (2015). Мигрантска криза у Европи: На размеђу националних и филантропских мотива. *Српска политичка мисао*, 50(4), 353–366.
2. Драгишић, З. (2015). Миграције као безбедносни проблем. *Српска политичка мисао*, 50(4), 367–386.

3. Ђурђевић, З. и Радовић, Н. (2015). Стратешки правци Европске уније за супротстављање криминалитету и њихов значај за Републику Србију. *Српска политичка мисао*, 50(4), 275–291.
4. Јанковић, Б. (2014). Улога граничне полиције у супротстављању трговини људима, докторска дисертација. Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Крагујевац.
5. Kogovšek Šalamon, N. (2016). Asylum Systems in the Western Balkan Countries: Current Issues. *International Migration*, 54(6), 151–163.
6. Lazaridis, G., & Skleparis, D. (2016). Securitization of migration and the far right: the case of Greek security professionals. *International Migration*, 54(2), 176–192.
7. Lukić, V. (2016). Understanding Transit Asylum Migration: Evidence from Serbia. *International Migration*, 54(4), 31–43.
8. Марковић, Д. М. (2016). *Безбедносни изазови, ризици и претње илегалних миграција*. (докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд.
9. Мижалковић, С., & Петровић, И. (2016). Security risks of contemporary migrations. *Наука, безбедност, полиција*, 21(2), 1–18.
10. Мијалковски, М. и Конотар, В. (2013). Тероризам и обавештајна моћ државе. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 143, 277–292.
11. Милојевић, С. и Јанковић, Б. (у припреми за штампу). Основи полицијске тактике. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
12. Мрдаљ, М. (2015). Ирегуларне миграције у 2015. години – презентација. Суботица: МУП Србије, Управа граничне полиције, Регионални центар према Мађарској.
13. Radaković, Đ. (2016). Analiza pozitivnopravne Nacionalne strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma. *Policija i sigurnost*, 25(3), 244–258.
14. Zirojević, M. (2008). Terorizam kao nekonvencijalna pretnja bezbednosti. *Međunarodni problemi* (2–3), 345–367.
15. Јорданов, М. (2008). Службе безбедности – Колико знање страних језика доприноси борби против тероризма? Београд: Војноиздавачки завод.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

<http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/western-balkan-route/>, 21. 2. 2017.

<https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/facilitation-of-illegal-immigration>, 24. 11. 2016.

<https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-migrant-smuggling-centre-emsc>, 3. 12. 2016.

THE PHENOMENON OF ILLEGAL MIGRATIONS AND TERRORISM - SECURITY CHALLENGE AND PARADIGM IN 21st CENTURY

Bojan Jankovic, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Marko Jordanov Todorovic, Msc

Abstract: At the beginning of the new millennium, contemporary society faces increasing security challenges and threats of transnational character. In recent years, the phenomenon of group and mass illegal migrations presents a special challenge, especially in the case of illegal migrations caused by armed conflicts. In historical terms, European continent has been a traditional immigration area for persons coming from other continents. From the security viewpoint, the European Union member states, as countries of final destination for immigrants, are faced with the biggest challenge. A part of states of final destination, the transit states, the Republic of Serbia being amongst them, could be in different way jeopardized by the above-mentioned phenomenon. With the influx of illegal migrants coming from war conflict areas, and from the countries with internal conflicts from North Africa and Middle East, there is increased possibility of infiltration of persons associated with criminal and other illicit activities, especially with terrorism and extremism, that make the phenomenon of the illegal migrations from the security viewpoint rather a complex problem in the 21st century. The goal of this work is to highlight this problem, to analyse state in this field and propose measures to overcome it.

Keywords: security threat, illegal migrations, terrorism, 21st century.

БРИЗАНТНИ ЕКСПЛОЗИВИ И ПОСЛЕДИЦЕ ЊИХОВОГ РАЗЛАГАЊА НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ¹

Доц. др Ивана Бјеловук

Проф. др Александра Љуштина

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: С обзиром на чињеницу да се експлозије дешавају и случајно и намерно, значајно је размотрити ефекте које нека експлозија има на животну средину. У зависности од тога да ли се експлозија десила у или на земљи, у води или у ваздуху, настају различите последице на окружење. Различите врсте експлозива разложиће се на различите начине и у том смислу разматрани су производи разлагања бризантног експлозива. Неки експлозиви имају веома штетно дејство по живи свет и животну средину уопште, нарочито у случајевима пуњења великих маса. Сем различитих хемијских једињења која настају као производи разлагања експлозива, настаје и ударни талас чије се дејство на животну средину такође не може занемарити. У раду је дата анализа броја експлозија у Републици Србији 2000–2015. године, резултат експеримента којим се анализира дејство бризантног експлозива на околну средину као и правна регулатива у вези са заштитом животне средине у оваквим ситуацијама.

Кључне речи: бризантни експлозив, производи разлагања експлозива, ударни талас, ефекти експлозије, животна средина.

¹ Овај рад настао је као резултат научноистраживачких пројеката *Форензички методи у криминалистици и Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, који се реализују на Криминалистичко-полицијској академији у периоду 2015–2019, и које је одобрио МУП РС.

УВОД

Бризантни експлозивни, као опасне супстанце, представљају веома велику претњу по животну средину с обзиром на чињеницу да имају способност да се, под одређеним околностима, разложе на продукте врло високог притиска и температуре. Опасне супстанце се према међународној класификацији разврставају у класе и разреде унутар класа, при чему се експлозивне супстанце налазе у првој класи сходно степену опасности који могу изазвати². Експлозивни се начелно групишу у иницијалне и бризантне³. Иницијални експлозивни се користе као средства за подстицање експлозивних процеса код других експлозива, при чему је за њихову детонацију потребан безначајни спољашњи утицај – почетни импулс као што је удар, трење, увод, топлота, варница и сл. Без обзира на ову осетљивост, иницијалне експлозивне материје су довољно термички и хемијски стабилне да се могу складиштити; заправо, користи се претпоставка да се они налазе у стању лабилне равнотеже⁴ услед негативне топлоте стварања и максималне потенцијалне енергије. Бризантни експлозивни су знатно стабилнији и погоднији за складиштење. Реакција експлозивног разлагања бризантног експлозива заправо је егзотермна хемијска реакција, тј. реакција ослобађања топлоте. Треба нагласити да неки бризантни експлозивни могу горети уколико су иницирани на одговарајући начин. Количина топлоте која се издваја при експлозивним реакцијама одређује топлоту експлозије, а самим тим и механички рад који могу извршити продукти експлозије при њиховој експанзији. Ако реакцију разлагања не би пратило ослобађање топлоте, изостало би и самораспростирање енергије кроз експлозивну масу. Енергија која се ослободи при експлозији бризантног експлозива износи неколико хиљада kJ/kg. Када експлозивно пуњење од бризантног експлозива детонира у простору, оно се за врло кратко време (реч је о хиљадитим деловима секунде) преображава у гасовите продукте реакције који се налазе под високим притиском с обзиром да нису стигли да за тако кратко време дифундирају у околну средину. Врста експлозива, његова густина, али и димензије експлозивног пуњења дефинишу брзину његовог разлагања и његовог преображаја у гасовито стање. Притисак продукта који се створио формира снажан ударни талас чији фронт, крећући се у околној средини, разара, ломи, оштећује, преврће и помера све објекте који му се нађу на путањи. Када је експлозивно пуњење постављено на неку тврду подлогу, што се сматра површинском експлозијом, долази до стварања ударног таласа који ломи и дроби околну средину у непосредној близини пуњења, формирајући кратер, односно отвор у случају површине тањих зидова (вертикални бетонски зид, лим, дрве-

2 Петровић, Љ. *Транспорт опасне робе у друмском саобраћају*, Београд, 2004, стр. 19.

3 Радић, В. *Опасне материје*. Београд: Пан Пласт., 2011, стр. 72.

4 Павловић Ф., Краљ М.: *Приручник за руковање експлозивним материјама*, Сарајево, 1980, стр. 24

ни зид, врата и др.). Уколико је експлозивно пуњење довољно велико, продукти експлозије могу створити изузетно јак ударни талас који ће додатно створити и радијалне пукотине у подлози и чак изазвати подрхтавање тла. Експлозија бризантног експлозива може

променити квалитет животне средине⁵, а неретко узрокује њену деградацију⁶ и загађење⁷.

Када се посматрају последице експлозије на животну средину, могу се одвојено разматрати хемијски састав продуката експлозије и њихово дејство на окружење, али и дејство ударног таласа који настаје у таквим условима. Наиме, на животну средину продукти реакције могу деловати тако да угрожавају живи свет било хемијским било топлотним дејством. Неретко као последица експлозије може настати и пожар. Сваки догађај који укључује експлозију, без обзира да ли је она последица извршења кривичног дела, специфичан је с обзиром да се дешава у непоновљивом окружењу, те је због променљивости параметара тешко извести закључке.

ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА У ВЕЗИ СА ПРИМЕНОМ БРИЗАНТНИХ ЕКСПЛОЗИВА

Бризантни експлозивни имају примену у рударству (најчешће су то амонијумнитратни експлозивни попут амонекса), нафтној и металној индустрији, у пољопривреди, грађевинарству, саобраћају и др. Међутим, сем корисне употребе у цивилне сврхе, врло често наилазимо и на злоупотребе: вршење разних кривичних дела, терористичке активности, убиства, крађе и изазивања општих опасности које, у сваком случају, сем материјалне штете могу узроковати и људске жртве (намерно или случајно). У случају кривичних дела против животне средине (незаконит лов, риболов) или кривичних дела против опште сигурности људи и имовине (нпр. изазивање опште опасности) такође може бити коришћен експлозив. У том смислу Кривични законик Републике Србије⁸ предвиђа кривична дела код којих се као предмет или средство извршења може јавити бризантни експлозив⁹. Наравно, држање, превоз и промет експлозивних материја уопште такође су законски

5 Квалитет животне средине исказује се физичким, хемијским и биолошким индикаторима.

6 Деградација животне средине је процес нарушавања квалитета животне средине који може настати како природном тако и људском активношћу.

7 Закон о заштити животне средине дефинише загађивање животне средине као уношење загађујућих материја или енергије у животну средину изазвану људском делатношћу које има или може имати штетне последице на квалитет животне средине и здравље људи.

8 Кривични законик Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр. и 72/2009, 111/2009, 121/2009 и 104/2013).

9 Bjelovuk, I., Kesić, T., Žarković, M. (2013). Consequences of explosive devices' activation on victims and their criminal justice importance. In: Eds. G. Meško, A. Sotlar, J. Greene, *The ninth biennial international conference criminal justice practice and research*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.

регулисани. Због велике могућности злоупотребе, али и испољавања опасног дејства услед ненаменских, неправилних или нестручних активности при којима може до нежељених последица (смртне последице, наношење повреда, материјална штета и сл.), промет и руковање опасним материјама дефинисано је посебним законима. Ти закони морају бити у складу са препорукама Уједињених нација које дају основне одредбе, критеријуме и услове за обављање транспорта опасних материја¹⁰.

Специфичност кривичних дела из области заштите животне средине (недозвољен лов и недозвољен риболов) код којих се као средство извршења користи експлозив јесте то што долази до директног уништења фауне, а притом се у значајној мери деградира и загађује животна средина. Наиме, експлозијом се најчешће неселективно убија већа број дивљачи односно већа количина рибе и других водених организама, а долази и до оштећења или уништења физичког окружења њиховог станишта.

ЕКСПЛОЗИВНО РАЗЛАГАЊЕ И ДЕЈСТВО ПРОДУКАТА ЕКСПЛОЗИЈЕ НА ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

У зависности од услова и начина активирања као и од саме природе експлозивне супстанце, процеси њиховог разлагања могу се одвијати различитим брзинама. Зависно од карактера и брзине распрострањања, експлозивни процеси могу имати форму сагоревања, експлозије и детонације. Сагоревање као хемијска реакција оксидације подразумева присуство кисеоника, за разлику од процеса експлозије. Етимолошки посматрано, значење појма експлозија потиче од латинске речи *explosio* што значи прасак, пуцањ, распрскавање уз пуцањ или нагли преображај хемијске енергије у кинетичку енергију и механички рад уз ослобађање топлоте и светлосне енергије. Бризантни експлозивни се разлажу детонацијом која се може сматрати стационарном формом експлозије (брзина слојевитог простирања хемијских реакција разлагања кроз експлозивну материју је константна). Створени продукти заузимају почетну запремину самог експлозивног пуњења која је мала за толику количину нагло створених продуката, те је то разлог наглог пораста притиска у околној средини и стварања ударног таласа. Најјаче дејство ударног таласа у смислу настанка максималног притиска настаје у првобитној фази, после које притисак постепено опада услед ширења таласа у околни простор. Током тог првобитног удара настаје кратер као карактеристичан траг експлозије бризантног експлозива.

Ширење ударног таласа насталог при експлозији одвија се слободно у тродимензионалном простору, радијално од центра ка споља, па је запреми-

¹⁰ Петровић, Љ., *Транспорт опасне робе у друмском саобраћају*, Београд, 2004, стр. 20.

на ширења таласа сразмерна трећем степену полупречника сфере. У случају површинске експлозије продукти реакције се одбијају од подлоге па долази до интерференције таласа. Током процеса и непосредно након експлозије део гасовитих продуката реакције продире у подлогу услед притиска под којим се налазе, да би се након пружања отпора подлоге одбио, што резултира стварањем новог ударног таласа који продире у експлозивни талас. Тако створени компресиони талас ствара обод кратера. Наиме, извор механичке енергије ослобођене експлозијом обезбеђује компресиони ударни талас који по својој природи узрокује нагли дисконтинуитет у физичким карактеристикама подлоге и окружења. Експлозијом се стварају врели гасови (продукти хемијске реакције разлагања експлозива, загрејан ваздух и гасови настали испаравањем подлоге) који су под притиском и шире се адијабатски. Ударни талас на подлогу и околину делује сабијањем – висок притисак и дисконтинуитет у притиску нагло деформишу непосредно окружење експлозивног пуњења.

Приликом површинских експлозија, велике количине енергије апсорбује подлога. Услед расипања енергије, које је условљено експанзијом ударног таласа и механичког рада који се врши на околину, ниво вредности напона на ударном таласу опада, вредност затезне чврстоће подлоге бива превазиђена и подлога се руши (зона лома). У пластичној и еластичној зони померај честица је занемарљив, те је допринос дешавања у овим зонама на стварање кратера неважан у односу на дешавања у зони лома и зони у којој се избачене честице подлоге враћају назад¹¹. Процес ерозије је проузрокован турбуленцијом гасова током њиховог ширења од центра експлозије. Током овог процеса гасови се крећу спорије од ударног таласа и уклањају материјал подлоге из шупљине кратера, гурајући га навише и преко ивица кратера, формирајући обод. Неке од честица подлоге бивају избачене ван кратера, а оне које имају малу почетну брзину падају назад у кратер. Гасовити продукти реакције експлозије делују и на честице ваздуха у окружењу.

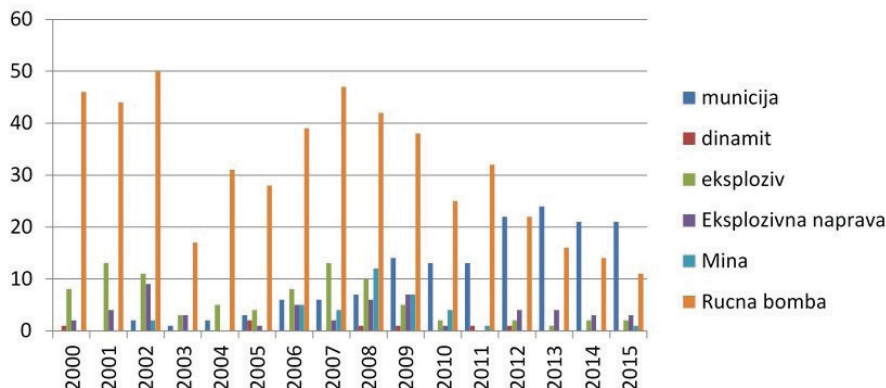
Последице које ће нека експлозија имати на животну средину зависе од врсте експлозива односно од вредности максималног притиска који се може постигнути експлозијом. Значајан утицај на животну средину има и временски фактор (трајање дејства високог притиска).

Да бисмо нагласили значај истраживања, у раду је приказан број извршених кривичних дела на територији Републике Србије са коришћењем разних врста експлозивних средстава у периоду од 16 година, од 2000. године до 2015. године (слика 1). Са слике је очигледно да је од свих експлозивних средстава у највећој употреби ручна бомба, мада се користе и друга експлозивна средства. Маса пуњења ручне бомбе је неколико десетина грама, зависно од модела. Израђују се одбрамбене (дефанзивне) ручне бомбе (убитачни

11 Jaramaz, S. (2000) *Physics of explosion*. Belgrade: University of Belgrade, Mechanical Engineering Faculty.

домет парчади 100 m, максималан домет парчета 200 m), као и нападне (офанзивне) ручне бомбе (лаборисане ТНТ-ом своје дејство на околну средину испољавају ударним таласом чији пречник може бити и 5 m). Мине су формацијска експлозивна средства код којих маса експлозивног пуњења варира зависно од модела (нпр. противпешадијска антимагнетна мина -2 има пуњење од ТНТ масе 70 g, противпешадијска антимагнетна мина -1А има пуњење ТНТ од 200 g; противтенковске мине имају експлозивно пуњење најчешће од ливеног ТНТ или мешавине ТНТ и хексогена или неког другог бризантног експлозива масе од 5–7 kg). Код осталих експлозивних средстава, нарочито импровизованих, није приказана маса експлозивног пуњења тако да је тешко проценити њено дејство на околину (неопходно је утврдити врсту и масу експлозивне супстанце која је коришћена као пуњење).

Број извршених кривичних дела у Републици Србији са употребом експлозива

Слика 1: Број кривичних дела извршених на територији Републике Србије са коришћењем разних врста експлозивних средстава у периоду од 2000. године до 2015. године¹²

Последице бризантног дејства експлозије које се јавља у непосредном окружењу пуњења, такве су да долази до кидања и пробијања средине с обзиром да вредности притиска продуката реакције. Долази до уништавања свега што се нађе на месту експлозије, које се и назива центар. Подлога на којој се десила експлозија претрпеће разарање и стварање кратера или отвора (зависно од врсте подлоге). Ако је експлозија у води, настаће ударни талас у води (мехур). Живи свет у непосредном окружењу не може да издржи толики притисак и бива уништен. Даље, са ширењем ударног таласа у околну средину притисак опада све док се не изједначи са притиском околне средине. Таком тог периода простирања таласа настају трагови, познати као

¹² Извор МУП Републике Србије.

трагови дејства ударног таласа, који се манифестују одбацивањем предмета и објеката који су у околини места експлозије, пуцањем стакала на извесним растојањима, чупањем или савијањем дрвећа и сл. зависно од врсте и масе експлозива. Уколико се на растојањима већим од двоструких димензија експлозивног пуњења нађу живи организми, повреде које ће задобити су тзв. бласт повреде. На тим растојањима неки организми неће преживети – наступиће смртне последице. Такође, значајан фактор је и температура, с обзиром на чињеницу да веће вредности температуре, нарочито у комбинацији са дугим дејством, могу довести до пожара уколико се у непосредном окружењу налазе предмети са ниском тачком паљења. У таквим условима многи организми неће преживети.

Бризантни експлозивни могу бити чиста хемијска једињења (углавном су у примени у војне сврхе) или смеше више компонената експлозивних или неексплозивних материја, органског или неорганског порекла (углавном се користе у привреди). Експлозивне и физичкохемијске карактеристике војних експлозива условљене су њиховом применом у лабораторији различитих врста убојних средстава. С обзиром на уобичајени хемијски састав експлозива, може се написати општа формула експлозива – $C_xH_yN_zO_k$. На пример, карактеристични представници бризантних експлозива јесу: ТНТ (тринитротолуен), чија је хемијска формула $C_6H_2(NO_2)_3CH_3$; пентрит (пентаеритритол-тетранитрат) – $C(CH_2ONO_2)_4$; хексоген (циклотриметилен-тринитрамин – RDX) – $(CH_2)_3N_3(NO_2)_3$. Сваки од њих садржи угљеник, водоник, азот и кисеоник.

Хемијска једињења и елементи у чврстом, течном и гасовитом стању који доспевају у атмосферу и хидросферу и узајамно дејствују са животном средином могу допринети хемијском загађењу животне средине. Наиме, сви видови енергије који настају као резултат различитих процеса без обзира да ли је реч о топлотној, механичкој (вибрације, шум и разне врсте таласа), електромагнетној и др., могу бити загађивачи животне средине.

Приликом постављања експлозива за експерименталну детонацију долази до дифундирања молекула експлозива у околину. У том смислу значајно је познавати вредности дозвољених концентрација у животној средини. Тако, дозвољена граница загађујућих материја у ненасељеним местима (зато што се полигони на којима је дозвољено вршити експерименталне експлозије за разне врсте испитивања израђују ван насељених места и у том смислу сваки од њих мора поседовати одговарајућу документацију) у води је за ТНТ 0,5 mg/ml, а за хексоген 0,1 mg/ml.¹³

Неке експлозивне супстанце садрже кисеоник у кисеоничним групама те ослобађање топлоте настаје услед сагоревања унутар самог молекула. Зависно од врсте експлозивне супстанце и од тога да ли садржи атоме угљеника,

13 Лобачева, Г. К., Гучанова, И. Ж., Гучанова, А. И., Фоменко, А. П. (2005), Химија и окружајушаја среда, Волгоград: Волгоградскии государствении универзитет, 2005, стр. 13.

водоника и др. као продукти експлозивне реакције настају CO_2 , H_2O , CO , H_2 , CH_3 и др. Неке експлозивне смеше садрже носиоце кисеоника – хлорати, перхлорати, течан кисеоник и др., као и гориву материју – нитродеривати, угљоводоници, угаљ и др. Атоми органског једињења (C, O, H) после хемијског разлагања молекула експлозива се поново сједињавају уз ослобађање топлоте. Атоми азота се јављају у гасовитим продуктима експлозије и повећавају њихову запремину. Код неких бризантних експлозива количина кисеоника у молекулу није довољна да се са молекулима водоника сједини у воду, а са атомима угљеника угљендиоксид, при детонацији се ослобађа црни дим чија боја потиче од угљеника који се ослобађа реакцијом разлагања при експлозији. То је карактеристично за све оне експлозивне супстанце које имају негативан биланс кисеоника (војни експлозиви). Експлозивне супстанце могу бити и смеше горива и оксиданаса (смеше минералних једињења богатих кисеоником – нитрати, хлорати и перхлорати и угљеником, сумпором, алуминијумом, магнезијумом). Смеша се може састојати и од експлозива са позитивним билансом кисеоника и оних који немају кисеоник одн. са негативним билансом кисеоника као и са супстанцама које уопште и нису експлозивне материје. Ако експлозив садржи вишак или сасвим довољно кисеоника доћи ће до потпуне оксидације и у продуктима реакције ће бити угљендиоксид и вода.

Примесе ваздуха у атмосфери налазе се у виду гасова, пара, течних и чврстих честица. Гасови и паре са ваздухом образују смеше док течне и чврсте супстанце са ваздухом образују аеросоле (прашина – величина честица је већа од $1\ \mu\text{m}$, дим – величина честица је мања од $1\ \mu\text{m}$), магла – величина честица је мања од $10\ \mu\text{m}$). Приликом експлозије зависно од врсте експлозива настају различити гасовити продукти (CO , CO_2 , H_2O , NO_2 , C, SO_2 , итд). Тако је максимална концентрација у ваздуху за CO (угљен-моноксид – гас без боје, мириса и укуса који настаје у условима недостатка кисеоника) – $5\ \text{mg}/\text{m}^3$ јер већ при концентрацији од $14\ \text{mg}/\text{m}^3$ расте вероватноћа од инфаркта миокарда. Као продукт експлозије може настати и CO_2 (угљендиоксид – безбојни гас киселкастог мириса), SO_2 (сумпордиоксид – безбојни гас оштрог мириса) чија је максимална концентрација у ваздуху – $0,5\ \text{mg}/\text{m}^3$, NO_2 (азотдиоксид – црвенкасти гас непријатног мириса) – $0,085\ \text{mg}/\text{m}^3$, O_3 (озон – гас карактеристичног мириса) – $0,16\ \text{mg}/\text{m}^3$, угљоводоници – $0\ \text{mg}/\text{m}^3$, (олово) – $0,0003\ \text{mg}/\text{m}^3$.¹⁴ Најкрупније загађујуће честице падају из атмосфере на површину тла.

14 Лобачева, Г. К., Гучанова, И. Ж., Гучанова, А. И., Фоменко, А. П. (2005) Химија и окружајушаја среда, Волгоград: Волгоградскии государственный университет, 2005, стр. 16.

Експеримент

Ради испитивања дејства експлозије на околину извршена је једна експериментална експлозија хоризонтално постављеног ТНТ цилиндричног пуњења са пластичном облогом од 100 g, димензија Ф33 x 108 mm на полигону. За подлогу на којој су вршене експерименталне експлозије коришћена је земља врло мало траве. ТНТ пуњење је стајало врло кратко време на подлози до тренутка иницирања експлозивног процеса (мање од 60 s). Експлозив је инициран штапински коришћењем детонаторске каписле. Након експеримента извршено је мерење димензија кратера и узорковање материјала из кратера.

Дискусија резултата

Анализа броја експлозија које су се у посматраном петнаестогодишњем периоду десиле на територији Републике Србије показала је да је највише коришћена ручна бомба, али да су коришћена и друга експлозивна средства, те се може сматрати да је животна средина угрожена услед коришћења бризантних експлозива за вршење кривичних дела.

Експериментална испитивања су показала да су након површинске експлозије на земљаној подлози настала видљива оштећења у виду кратера, који су детаљно прегледани, очишћени од разбијене и урушене подлоге, измерени и фотографисани (слика 2). Поред кратера била је видљива узнемирена површина земље. У самом кратеру (пречник 60 cm) није било трагова живог света, док концентрације продуката сагоревања у ваздуху нису мерење. С обзиром да је ТНТ пуњење било смештено у пластичној облози и кратко време било у контакту са подлогом, није било времена за дифундирање великог броја молекула у тло, тако да је процењено да није било преласка дозвољене концентрације ТНТ у тло. За тренутно доказивање присуства – детекцију експлозива на лицу места коришћен је комплет тестова са три аеросол спреја (слика 3), папирићима и постољем за верификацију (доказ да спреј садржи активне реагенсе и да се појављује позитивна реакција на експлозив). Узорци експлозива узети су папирићем: површина обода и дно кратера додирну се неколико пута папирићем, који се након тога напрска реагенсом; појављује се моментална бојена реакција карактеристична за једну врсту експлозива из групе А (у коју је сврстан ТНТ). Овај тест детектује врло мале масе експлозива (до 20 ng).

Слика 2: Кратер након експлозије ТНТ на тлу

Слика 3: Аеросол спрејеви за доказивање коришћења бризантног експлозива

ЗАКЉУЧАК

Законом о заштити животне средине¹⁵ животна средина се дефинише као скуп природних и створених вредности чији комплексни међусобни односи чине окружење, односно простор и услове за живот. Свако има право на здраву животну средину,¹⁶ али услед савременог начина живота и рада животна средина неретко је изложена деградацији. Развој друштва повезан је и са великим развојним пројектима (изградња брана, саобраћајница и сл). Неминовно је да ти развојни пројекти мењају животну средину, а неретко се приликом реализације великих пројеката друштва користе експлозивни – нпр. за савладавање природних препрека при изградња тунела и сл. Њихова употреба носи безбедносни ризик како по људе тако и по животну средину. Наиме, интервенцијом помоћу експлозива у животној средини мења се квалитет животне средине, а неретко долази и до њене деградације и загађења. У циљу заштите животне средине врши се процена утицаја на животну средину. Процена утицаја на животну средину је превентивна мера заштите животне средине заснована на изради студија и спровођењу консултација уз учешће јавности и анализи алтернативних мера са циљем да се прикупе подаци и предвиде штетни утицаји одређених пројеката на живот и здравље људи, флору и фауну, земљиште, воду, ваздух, климу и пејзаж, и утврде и предложе мере којима се штетни утицаји могу спречити, смањити или отклонити имајући у виду изводљивост тих пројеката.¹⁷

Поред контролисане употребе експлозива за развојне пројекте друштва и процене утицаја на животну средину, долази и до злоупотребе експлозива и њиховог коришћења у криминалним активностима.

¹⁵ Закон о заштити животне средине, Службени гласник РС, бр. 135/2004, 36/2009, др. закон, 72/2009 – др. закон, 43/2011 – одлука УС и 14/2016.

¹⁶ чл. 74 Устава Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.

¹⁷ Закон о процени утицаја на животну средину, Службени гласник РС, бр. 135/2004 и 36/2009.

У Републици Србији постоји задовољавајућа правна регулатива када је у питању заштита животне средине у случајевима коришћења бризантног експлозива за вршење кривичних дела. У посматраном периоду (2000–2015) на територији Републике Србије коришћене су углавном ручне бомбе које немају експлозивно пуњење велике масе. Међутим, кумулативно посматрано, треба размишљати на начин да при коришћењу експлозивних средстава за вршење кривичних дела, сем основа сумње да је извршено кривично дело изазивања опште опасности или неко дело из групе против живота и тела или имовине и др., можда постоји и основ сумње да је извршено неко од кривичних дела и против животне средине, у смислу загађења, с обзиром на ефекте које коришћење бризантног експлозива ствара. У том смислу, важно је измерити концентрације загађивача тла, воде и ваздуха након експлозије и то у што краћем периоду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bjelovuk, I., Kesić, T., Žarković, M. (2013). Consequences of explosive devices' activation on victims and their criminal justice importance. In: Eds. G. Meško, A. Sotlar, J. Greene, *The ninth biennial international conference criminal justice practice and research*. Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.
2. Jaramaz, S. *Physics of explosion*. Belgrade: University of Belgrade, Mechanical Engineering Faculty, 2000.
3. Кривични законик Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр. и 72/2009, 111/2009, 121/2009 и 104/2013).
4. Лобачева, Г. К., Гучанова, И. Ж., Гучанова, А. И., Фоменко, А. П., Химија и окружајушаја среда, Волгоград: Волгоградскии государственный университет, 2005.
5. Петровић, Љ. *Транспорт опасне робе у друмском саобраћају*, Београд, 2004.
6. Павловић Ф., Краљ М.: *Приручник за руковање експлозивним материјама*, Сарајево, 1980.
7. Радић, В. *Опасне материје*. Београд: ПанПласт., 2011.
8. *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/2006.
9. *Закон о процени утицаја на животну средину*, Службени гласник РС, бр. 135/2004 и 36/2009.
10. *Закон о заштити животне средине*, Службени гласник РС, бр. 135/2004, 36/2009, др. закон, 72/2009 – др. закон, 43/2011 – одлука УС и 14/2016.

HIGH EXPLOSIVES AND EFFECTS OF THEIR DISINTEGRATION TO THE ENVIRONMENT

Abstract: According to the fact that an explosion could happen intentionally or not, it is important to consider the explosion effects on the surroundings. Depending on whether the explosion occurred in or on soil, in water or in the air, there are different effects on the environment. Different types of explosives will be disintegrated in different ways, so we consider the decomposition of high energy explosives. Some explosives have a harmful effect to the living world and the environment in general, especially in the cases when big explosive charges are used. Except a different chemical compounds that occur as decomposition products of an explosive, there is a resulting shock wave whose effect on the environment must not also be ignored. The paper includes an analysis of the number of explosions in the Republic of Serbia in the period from 2006 to 2015, the experiment result which presents the explosion effect on the environment and law regulations related to environment protection.

Keywords: high explosive, products of explosive decomposition, shock wave, explosion effects, environment.

ПРЕВЕНЦИЈА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕРОРИЗМУ

Милан Канкараш

Министарство одбране Републике Србије
kankaras.milan@outlook.com

Влада Митић

Министарство одбране Републике Србије
vlada.mitic@mod.gov.rs

Дејан Стојковић

Министарство одбране Републике Србије
dejan.stojkovic@mod.gov.rs

Апстракт: Када је реч о супротстављању тероризму, првенствено се мисли на активности снага безбедности у борби против тероризма, односно супротстављање конкретним терористичким активностима. За разлику од супротстављања, превенција је усмерена на правовремено откривање терористичких активности и њихово спречавање. Међутим, потребно је тероризам посматрати као појаву која има своје узроке и последице и, у смислу превенције, деловати на узроке, а не само на последице. У овом раду приказана је повезаност тероризма са одређеним економским и социјалним аспектима друштва (животни стандард, образовање и слично) као могућим узроцима тероризма и мерама које правне државе могу предузети ради елиминисања тих узрока. Поред аспеката наведених у раду могуће је идентификовани и друге, а превенцију у супротстављању тероризму заснивати на побољшању кључних аспеката ради смањења регрутног контингента, а самим тим и броја терористичких активности. Решења приказана у раду представљају ауторову визију могућих начина предузимања превентивних мера са циљем

супротстављању тероризму, а приказани приступ може бити користан и за решавање сличних проблема.

Кључне речи: тероризам, терористичке организације, економски развој, показатељи.

УВОД

Тероризам је постао један од најозбиљнијих проблема са којим се суочава савремени свет. Последице терористичких акција јесу десетине хиљада погинулих и десетине милијарди америчких долара директне штете. Борба против тероризма је императив савремених држава и захтева добру организованост и оспособљеност снага безбедности. Међутим, поред активности које предузимају снаге безбедности, савремене, правне државе треба да предузимају и активне мере ради превенције тероризма. Идентификовање превентивних мера није једноставно и захтева ангажовање стручњака из различитих области.

С тим у вези, потребно је анализирати тероризам са свих аспеката (безбедносних, психолошких, економских и др.), утврдити повезаност између појединих аспеката и појаве тероризма, утврдити и предузети превентивне мере. Циљ овог рада јесте приказ могућег приступа за идентификовање превентивних мера.

Тај приступ је заснован на компаративној анализи терористичких организација и показатеља економског развоја. Анализом терористичких организација идентификоване су активне терористичке организације, као и државе у којима те терористичке организације имају седиште. Резултати анализе терористичких организација представљају полазну основу за поређење држава у којима се налазе седишта терористичких организација са појединим показатељима њиховог економског развоја и утврђивање повезаности између успостављања терористичких организација и нивоа економског развоја.

Основна претпоставка овог рада јесте да се више терористичких организација формира у државама које имају нижи ниво економског развоја. Уколико је та претпоставка тачна, превентивне мере је потребно идентификовати на основу показатеља економског развоја. То практично значи да се побољшањем економског развоја држава може очекивати и смањење броја терористичких организација.

ТЕРОРИСТИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Тероризам није нов друштвени феномен, а његова појава и датирање предмет су спора научника и стручњака у овој области. Предмет спорења је

и сам појам тероризма. Према једном приступу тероризам представља *скуп насилних аката са одређеним циљем и изненадношћу, који изазива страх у друштву, или путем претње насиљем достиже своје жељене захтеве; тероризам има политичку особину; тероризам је у супротности са људском моралношћу и правним поретком, он је један од облика организованог криминала*.¹ Постоје и једноставније дефиниције према којима се тероризам посматра као један од најсложенијих облика политичког насиља.² Међутим, с обзиром на то да предмет овог рада нису ни појава ни дефиниција тероризма, за потребе овог рада у потпуности је прихватљиво следеће поимање тероризма: *тероризам је преодоминантно политички мотивисано насиље извршено против невојних циљева од стране поднационалних група или тајних агената, обично са намером утицаја на јавност*.³

Поред спорења око појма тероризма, постоји и више различитих приступа дефинисању терористичке организације. Поједини аутори терористичку организацију дефинишу као *групу људи, узајамно повезану и по одређеном систему тајно организовану, која делује према унапред постављеним политичким или другим циљевима, а одликују је строга правила унутрашње хијерархије и милитантне организованости, солидарности и анонимности чланства*.⁴ Према другом приступу терористичка организација *представља облик удруживања више појединаца (терориста) на неодређено време, односно док не достигне политичке циљеве или док не буде уништена*.⁵ На основу наведених дефиниција може се закључити да терористичка организација настаје удруживањем више појединаца ради остваривања политичких или других циљева. Значајно је нагласити да постоји разлика између терористичке организације и терористичке групе. За разлику од терористичке организације, терористичка група је део терористичке организације који се формира ради извршења конкретног задатка.

Приметно је да је број терористичких организација и терористичких група у задње време у порасту. Нажалост, са порастом броја терористичких организација и терористичких група, повећава се и број терористичких активности и акција у свету. С обзиром на то да постоје различити приступи схватању појма тероризма и терористичке организације, није једноставно утврдити тачан број терористичких организација у свету. Према појединим

1 Wang, G.: *Међународни тероризам и борба против тероризма*, Издавач Националне одбране, Пекинг, 1999. стр. 40

2 Талијан, М.: *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010. стр. 10–20.

3 Стејт департмент, Амерички федерални закон, 2003, Наслов број 22, секције 26–56ф(д).

4 Поповић, П., Гаји, М. и Ковачевић, С.: *Глобална опасност од тероризма и најпознатије терористичке организације Европе*, Међународна научностручна конференција Супротстављање тероризму – међународни стандарди и правна регулатива, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука 2011, стр. 755.

5 Гађиновић, Р.: *Методологија проглашења неке организације терористичком*, Војно дело пролеће 2011, Медија центар, Београд 2011, стр. 365.

подацима, 2010. године било је активно 265 терористичких организација и паравојних групација⁶. Међутим, у овај број нису укључене само терористичке организације, већ и њихови организациони делови, терористичке групе. Такође, проглашење појединих организација терористичким у знатној мери представља политички чин. С тим у вези, а с обзиром на то да циљ овог рада није дефинисање тероризма, терористичких организација, као ни утврђивање тачног броја терористичких организација у свету, већ приказ могућег приступа за идентификовање превентивних мера, за потребе овог рада анализиране су организације које је амерички Стејт департмент (*U.S. Department of State*) прогласио терористичким. У периоду од 1997. до 2016. године Стејт департмент прогласио је 73 организације за терористичке. Поједине организације проглашене су терористичким на основу три критеријума које предвиђа Указ о имиграцији и држављанству (*Immigration and Nationality Act*):⁷

- организација мора бити страна (није формирана на територији САД);
- организација мора бити ангажована у терористичким активностима или има намеру да се укључи у терористичке активности;
- терористичке активности представљају претњу по националну безбедност САД.

На основу истих критеријума, у наведеном периоду Стејт департмент скинуо је са листе 12 организација, тако да је, према тим подацима, тренутно активна 61 терористичка организација.

Активност наведених терористичких организација није ограничена државним границама или делом територије, тако да се њихова активност преноси на више различитих држава. Такође, терористичке организације по потреби формирају терористичке групе за извршавање појединих терористичких активности и акција. За потребе овог рада разматране су само државе у којима су седишта тренутно активних терористичких организација.

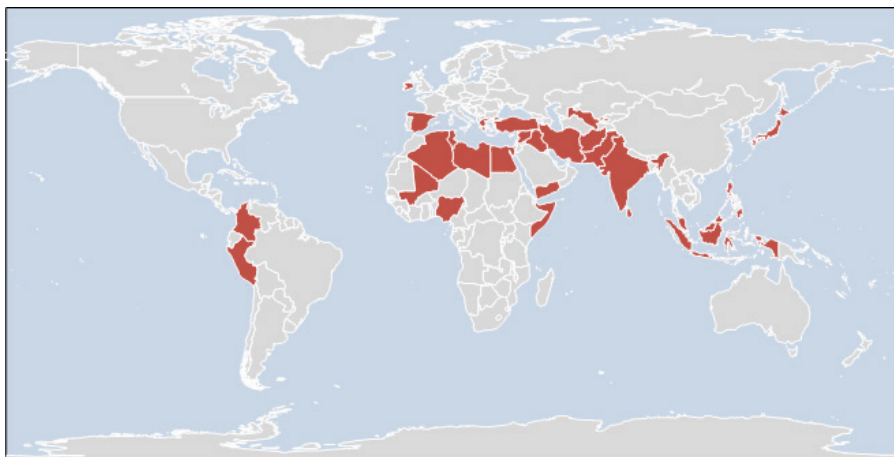
Терористичке организације имају седишта у 28 различитих држава, од чега се 16 држава налази на азијском континенту (57% од укупног броја држава у којима се налази седиште терористичких организација), седам на афричком (25% од укупног броја држава у којима се налази седиште терористичких организација), три на европском (11% од укупног броја држава у којима се налази седиште терористичких организација) и две на јужноамеричком континенту (7% од укупног броја држава у којима се налази седиште терористичких организација). Највише терористичких организација има седиште у Пакистану (девет или 15% од укупног броја терористичких орга-

6 Кеча, Р.: *Тероризма – глобална безбједносна пријетња*, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2012, стр. 75.

7 <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> (приступљено 7. марта 2017).

низација) и Палестини⁸ (осам или 13% од укупног броја терористичких организација). Седиште четири терористичке организације налазе се у Ираку (7% од укупног броја терористичких организација), по три у Египту, Либији и Филипинима (по 5% од укупног броја терористичких организација) и по две у Алжиру, Израелу, Индији, Ирској, Колумбији, Либану, Нигерији, Сирији и Турској (по 3% од укупног броја терористичких организација). Најмање терористичких организација има у Авганистану, Грчкој, Индонезији, Ирану, Јапану, Јемену, Малију, Перуу, Сомалији, Тунису, Узбекистану, Шпанији и Шри Ланки – по једна (по 2% од укупног броја терористичких организација).

Као и распоред седишта терористичких организација по државама, и распоред по континентима је неравномеран. На азијском континенту седиште има 41 терористичка организација (67% укупног броја терористичких организација), на афричком 13 (21% укупног броја терористичких организација), на европском континенту четири (7% укупног броја терористичких организација), а на јужноамеричком континенту три (5% укупног броја терористичких организација). Распоред седишта терористичких организација по државама приказан је на слици 1.

Слика 1: Распоред седишта терористичких организација по државама
(према: <https://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>)

Као што се види, распоред терористичких организација је неравномеран у односу на распоред по државама и континентима, али може се закључити да највећи број терористичких организација има седиште на Блиском истоку, у јужној Азији и северној Африци (око 80% укупног броја терористичких организација). На основу наведеног може се уочити повезаност настанка

⁸ Од 29. новембра 2012. године Палестина има статус државе посматрача у Организацији уједињених нација.

терористичких организација са географским положајем, али та повезаност није значајна за превенцију у супротстављању тероризму.

Међутим, уочавање географског распореда терористичких организација може олакшати уочавање одређених повезаности са економским и социјалним аспектима друштва. У том смислу, потребно је сагледати показатеље економском развоја једне државе и утврдити постојање повезаности тероризма и нивоа развоја друштва и државе.

ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

Слично као и појам тероризма, предмет спорења научника и стручњака у области економије јесте појам економског развоја. Поједини аутори економски развој посматрају у строго економској категорији и сматрају да је економски развој способност економије једне државе да генерише и одржи раст свог бруто националног дохотка по стопи од 5% до 7% или више⁹. С друге стране, Међународни савет за економски развој под економским развојем подразумева могућност стварања радних места и благостања, као и унапређење квалитета живота и у том смислу наглашава три основне сфере интересовања:¹⁰

- политике које влада предузима ради достизања економских циљева, укључујући контролисану инфлацију, висок ниво запослености и одржив раст;

- политике и програми за обезбеђење јавног сервиса, укључујући изградњу путева и побољшање медицинске услуге;

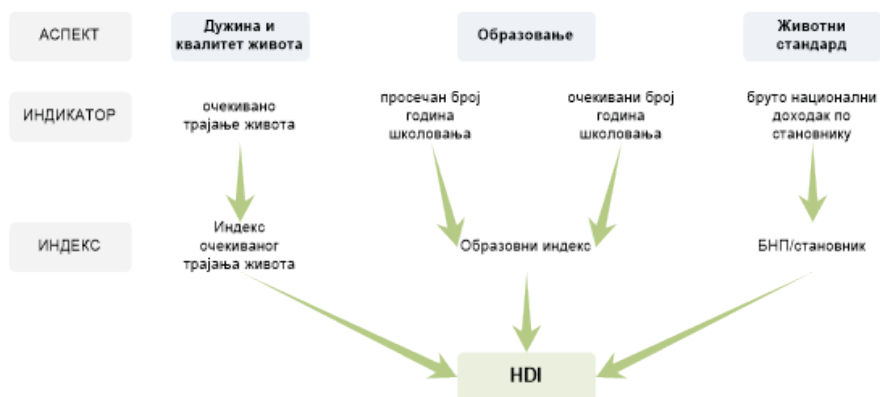
- политике и програми усмерени на унапређење пословног окружења кроз специфичне субвенције, пословне финансије, маркетинг, трансфер технологије и слично.

Међутим, без обзира на дефиницију, економски развој се у пракси прати и мери бројним показатељима: бруто друштвени производ (у даљем тексту: БДП), раст БДП-а, износ БДП-а по становнику, запосленост, ниво сиромаштва, ниво образовања, популација, инфлација, индекс људског развоја (*Human Development Index – HDI*), писменост, ГИНИ коефицијент (*GINI Index – GI*) и други. С обзиром на то да је обим рада ограничен, при сагледавању повезаности тероризма и развоја држава у којима се налази седиште активних терористичких организација разматрана су четири показатеља: ХДИ, ГИНИ индекс, ниво сиромаштва и писменост.

9 Todaro, M., Smith, S.: *Economic development, 12th Edition*, George Washington University, Washington, 2015.

10 http://www.iedconline.org/clientuploads/Downloads/IEDC_ED_Reference_Guide.pdf (приступљено 13. марта 2017).

Индекс људског развоја креиран је ради наглашавања људи и њихових способности као значајне процене развоја једне државе. ХДИ представља суму просечних вредности кључних аспеката људског развоја: дужина и квалитет живота, образовање и животни стандард (слика 2).¹¹

Слика 2: Индекс људског развоја (прилагођено: United Nation Development Programme, Human Development Report, UN Plaza, New York, 2015)

Као што се види, ХДИ је комплексан показатељ развоја становништва једне државе, а његова вредност креће се од нула до један. У односу на висину вредности, ХДИ може да буде врло висок ($> 0,800$), висок ($0,700-0,799$), средњи ($0,550-0,699$) и низак ($< 0,550$).¹²

Дуги показатељ који је разматран у овом раду јесте ГИНИ индекс. Тај индекс показује у коликој мери дистрибуција прихода једне државе међу појединцима или домаћинствима одступа од савршено једнаке расподеле. ГИНИ индекс представља удаљеност Лоренцове криве од линије савршене једнакости, а изражава се у распону од нула до један. Вредност нула представља савршену једнакост, односно указује да су приходи државе једнако распоређени међу свим појединцима или домаћинствима, а вредност један потпуну неједнакост, што практично значи да је сав приход присвојио један појединац или једно домаћинство.¹³

Ниво сиромаштва представља проценат становника једне државе који живи испод границе сиромаштва. Граница сиромаштва према методологији Светске банке у 2011. години износила је 1,90 америчких долара према паритету куповне моћи (*Purchasing power parity*).

¹¹ United Nation Development Programme, *Human Development Report*, UN Plaza, New York, 2015.

¹² United Nation Development Programme, *Human Development Report*, UN Plaza, New York, 2015.

¹³ World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (приступљено 7. марта 2017).

Последњи показатељ који је узет у обзир у овом раду јесте писменост. Не постоји универзална дефиниција писмености, као ни стандарди писмености. Најчешће, уколико није посебно наглашено, под писменошћу се подразумева способност читања и писања у одређеном узрасту. Ниво узраста и друге стандарде утврђује посебно свака држава. Овај показатељ је значајан јер низак ниво писмености негативно утиче на економски развој одређене државе.¹⁴ У односу на проценат писмених становника, ниво писмености може бити:¹⁵

- врло висока писменост $\geq 90\%$
- висока писменост 80–89%
- средње висока писменост 70–79%
- средње ниска писменост 60–69%
- ниска писменост 50–59%
- врло ниска писменост $<50\%$

Ради утврђивања повезаности између тероризма и економске развијености потребно је упоредити географски положај терористичких организација, односно њихових седишта и основних показатеља економског развоја држава у којима се налазе седишта терористичких организација. Утврђивање зависности између две варијабле може омогућити уочавање мера које је потребно предузети ради превенције тероризма.

МЕЂУСОБНА ПОВЕЗАНОСТ ТЕРОРИЗМА И ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

Међусобна зависност тероризма и економског развоја утврђена је поређењем географске распрострањености терористичких организација, односно њихових седишта и појединих показатеља економског развоја држава. Као што је наведено, седишта терористичких организација налазе се у 28 различитих држава, али је распоред терористичких организација по државама неравномеран.

Први показатељ који је разматран јесте вредност ХДИ. У том смислу државе у којима се налазе седишта терористичких организација класификоване су према вредности ХДИ (табела 1).¹⁶

14 Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (приступљено 7. марта 2017).

15 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <http://uis.unesco.org/en/topic/literacy>, (приступљено 10. марта 2017).

16 United Nations Development Programme https://www.google.rs/search?q=gini+index&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gws_rd=cr&ei=ImDGWMqvEouKsgGPm5qYCg (приступљено 7. марта 2017).

Табела 1: Класификовање држава према вредности ХДИ

Вредност ХДИ	Број држава	Процент од укупног броја држава
Врло висок	5	18%
Висок	9	32%
Средњи	8	29%
Низак	6	21%

Као што се види у табели 1, расподела држава у којима се налази седиште неке од терористичких организација има готово равномерну расподелу, а незнатно доминирају државе са средњом и високом вредности ХДИ. Међутим, та расподела је другачија уколико се те државе посматрају не само са аспекта постојања седишта терористичких организација него и са аспекта броја терористичких организација које имају седиште у тим државама (табела 2).

Табела 2: Поређење вредности ХДИ и броја терористичких организација

Вредност ХДИ	Број држава	Број терористичких организација	Процент од укупног броја терористичких организација
Врло висок	5	7	11%
Висок	9	15	25%
Средњи	8	24	39%
Низак	6	15	25%

У табели 2 лако је уочљиво да најмање терористичких организација има седиште у државама са врло високом вредности ХДИ (седам терористичких организација или 11% укупног броја терористичких организација), а највише у државама са средњом вредношћу ХДИ (24 терористичких организација или 39% укупног броја терористичких организација). Највећи број терористичких организација има седиште у државама у којима је вредност ХДИ ниска или средња (39 терористичких организација или 64% укупног броја терористичких организација). На основу поређења географске распрострањености терористичких организација и вредности ХДИ држава у којима се налазе седишта тих терористичких организација може се очекивати смањење броја терористичких организација уколико се повећају дужина

животног века, ниво образовања и номинални износ бруто националног дохотка по становнику.

Сличан распоред терористичких организација уочен је и у односу на вредност ГИНИ индекса. Ту је уочена потпуна нормална расподела, односно у 14 држава или у 50% држава у којима се налазе седишта терористичких организација вредност ГИНИ индекса је изнад просека (0,43). Међутим, уколико се те државе посматрају са аспекта броја терористичких организација, уочава се да се 35 терористичких организација или 57% од укупног броја налази у државама у којима је вредност ГИНИ индекса изнад просека (табела 3).¹⁷

Табела 3: *Поређење вредности ГИНИ индекса и броја терористичких организација*

Вредност ГИНИ индекс	Број држава	Број терористичких организација	Процент од укупног броја терористичких организација
Испод просека	14	26	43%
Изнад просека	14	35	57%

Наведеним поређењем уочава се нова мера која може да се предузме ради превенције у супротстављању тероризму – равномернија расподела прихода државе међу појединцима или домаћинствима. Ниво сиромаштва једне државе врло је значајан показатељ економског развоја. С обзиром на то да не постоји класификација држава у односу на ниво сиромаштва, за потребе овог рада државе су класификоване на основу ранга на светској листи (државе које се налазе у првој половини и државе које се налазе у другој половини). Класификација држава у којима се налази седиште терористичких организација приказана је у табели 4.

Табела 4: *Класификација држава према нивоу сиромаштва*

Ниво сиромаштва	Број држава	Процент од укупног броја држава
Прва половина	13	46
Друга половина	15	54

Као што се види у табели 4, највише држава у којима се налазе седишта терористичких организација налази се у другој половини. У тим држава се-

¹⁷ World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (приступљено 7. марта 2017).

диште има 38 терористичких организација или 62% укупног броја активних терористичких организација (табела 5).¹⁸

Табела 5: *Поређење нивоа сиромаштва и броја терористичких организација*

Ниво сиромаштва	Број држава	Број терористичких организација	Процент од укупног броја терористичких организација
Прва половина	13	23	38%
Друга половина	15	38	62%

Имајући у виду да ниво сиромаштва представља проценат становника једне државе који живи испод границе сиромаштва, намеће се закључак да се повећањем запослености, повећањем прихода или неким другим мерама усмереним на смањење броја становника који живе испод границе сиромаштва може очекивати и смањење терористичких организација. Писменост није директан показатељ економског развоја, али је значајан показатељ развоја друштва и има знатан утицај на економски развој државе. Ниво писмености држава у којима се налазе седишта терористичких организација је различит и приказан је у табели 6.

Табела 6: *Ниво писмености (према: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2103.html>)*

Ниво писмености	Број држава	Процент од укупног броја држава
Врло висок	13	46%
Висок	3	11%
Средње висок	4	14%
Средње низак	3	11%
Низак	1	4%
Врло низак	4	14%

За разлику од претходних показатеља, ниво писмености у 16 држава или 57% од укупног броја држава у којима се налазе седишта терористичких организација је висок или врло висок, а само у пет држава или 18% од укупног броја држава ниво писмености је низак или врло низак. Међутим у држава-

¹⁸ Global Finance, <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/the-poorest-countries-in-the-world?page=12> (приступљено 7. марта 2017).

ма где је писменост ниска или врло ниска седиште има 20 терористичких организација или 33% од укупног броја терористичких организација (табела 7).

Табела 7: Поређење нивоа писмености и броја терористичких организација (према: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2103.html>)

Ниво писмености	Број држава	Број терористичких организација	Процент од укупног броја терористичких организација
Врло висок	13	20	33%
Висок	3	6	10%
Средње висок	4	10	16%
Средње низак	3	5	8%
Низак	1	9	15%
Врло низак	4	11	18%

Такође, приметно је да највише терористичких организација има седиште у државама где је висок или врло висок ниво писмености (36 или 43% од укупног броја терористичких организација). Међутим, иако постоје одступања у очекиваној повезаности ниског нивоа писмености са појавом тероризма у разматраним државама, може уочити да са смањењем нивоа писмености расте број терористичких организација. Имајући у виду наведено, може се очекивати одређени ниво смањења терористичких организација са порастом нивоа писмености.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду сагледан је однос између географског распореда терористичких организација и показатеља економског развоја држава у којима те терористичке организације имају седиште. Разматрана су четири показатеља: ХДИ, ГИНИ индекс, ниво сиромаштва и писменост. Поређењем држава у којима терористичке организације имају седиште и наведена четири показатеља утврђено је да је највећи број терористичких организација формиран у државама у којима је вредност ХДИ ниска или средња, а вредност ГИНИ индекса изнад 0,43, и у државама које су рангиране у другој половини на основу нивоа сиромаштва. Такође, уочено је да ниво писмености није повезан у истој мери као претходна три показатеља, али да повезаност ипак постоји.

Резултати истраживања указују да је превентивне мере могуће идентификовати из показатеља економског развоја (повећање БДП-а, запослености и слично), као и мере из других области (безбедност, образовање и друго). Такође, резултати истраживања указују да повезаност тероризма и економске развијености није потпуна и да се од превентивних мера не може очекивати потпуно спречавање тероризма.

На основу наведеног може се закључити следеће:

- приступ компаративне анализе и поређења географске распоређености терористичких организација и показатеља развоја држава омогућава идентификовање мера које је потребно предузети ради превенције у супротстављању тероризму;

- предузимање идентификованих мера не може у потпуности спречити формирање терористичких организација и тероризам уопште;

- превенција у супротстављању тероризму не умањује улогу снага безбедности, али може допринети знатном смањењу терористичких активности и повећању глобалне безбедности.

У наредном периоду потребно је истраживање проширити и на државе у којима су идентификоване терористичке групе и терористичке активности, као и на све показатеље развоја тих држава, а не само на показатеље економског развоја. Детаљним анализама различитих показатеља може се уочити међусобна зависност и могу се идентификовати адекватне мере за смањење регрутног контингента, а тиме и смањење броја терористичких организација и њихових активности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гађиновић, Р.: *Методологија проглашења неке организације терористичком*, Војно дело, пролеће/2011, Медија центар, Београд 2011.
2. Кеча, Р.: *Тероризам – глобална безбједносна пријетња*, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2012.
3. Поповић, П., Гаји, М. и Ковачевић, С.: *Глобална опасност од тероризма и најпознатије терористичке организације Европе*, Међународна научностручна конференција: Супротстављање тероризму – међународни стандарди и правна регулатива, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука 2011.
4. Талијан, М.: *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, ВИЗ, Београд, 2010.
5. Todaro, M., Smith, S.: *Economic development, 12th Edition*, George Washington University, Washington, 2015.

6. United Nation Development Programme, Human Development Report, UN Plaza, New York, 2015.

7. Wang, G.: *Међународни тероризам и борба против тероризма*, Издавач Националне одбране, Пекинг, 1999.

Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (приступљено 7. марта 2017)

Global Finance, <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/the-poorest-countries-in-the-world?page=12> (приступљено 7. марта 2017).

The International Economic Development Council's, Economic Development Reference Guide, http://www.iedconline.org/clientuploads/Downloads/IEDC_ED_Reference_Guide.pdf (приступљено 13. марта 2017).

United Nations Development Programme https://www.google.rs/search?q=gini+index&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gws_rd=cr&ei=ImDGWMqvEouKsgGpm5qYCg (приступљено 7. марта 2017).

United Nations Development Programme <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (приступљено 7. марта 2017).

United Nations Educations, Scientific and Cultural Organization, <http://uis.unesco.org/en/topic/literacy>, (приступљено 10. марта 2017).

World Bank. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (приступљено 7. марта 2017).

PREVENTION IN COUNTERING TERRORISM

Milan Kankaraš

Ministry of Defence of the Republic of Serbia
kankaras.milan@outlook.com

Vlada Mitić

Ministry of Defence of the Republic of Serbia
vlada.mitic@mod.gov.rs

Dejan Stojković

Ministry of Defence of the Republic of Serbia
dejan.stojkovic@mod.gov.rs

Abstract: In general, countering terrorism means the activities of the security forces against terrorism, in other words fight against specific terrorist activities. Unlike fighting against it, prevention is focused on timely detection of terrorist activities and their prevention. In this sense, terrorism should be viewed as a phenomenon that has its causes and consequences. In terms of prevention, it is required to take action against causes, not only against consequences. This paper presents the correlation of terrorism with certain economic and social aspects of society (living standard, education, etc.) as possible causes of terrorism and the acts that legal states can take to eliminate the causes. In addition to those mentioned in the paper it is possible to identify more aspects, and the prevention of terrorism should be based on the improvement of key aspects. In this way, the recruitment contingent and the number of terrorist activities will be reduced. The solutions presented in this work represent the vision of the authors as a possible way of the prevention aimed at countering terrorism. The presented approach can be useful for solving similar problems.

Keywords: terrorism, terrorist organizations, economic development, indicators.

MODUS OPERANDI КРИЈУМЧАРЕЊА МИГРАНАТА

Драгана Спасић

Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
dspasic@jura.kg.ac.rs

Апстракт: Илегалне миграције (кријумчарење људи и трговина људима) су данас један од начешћих прекограничних облика испољавања организованог криминала. Организоване криминалне групе своје традиционалне криминалне активности све више замењујууносном делатношћу кријумчарења миграната. Константно усавршавање метода кријумчарења, појачана сарадња и повезивање криминалних група које се баве овом врстом криминалне активности знатно отежава њихово откривање и санкционисање. С тога је од виталног значаја, у циљу што ефикаснијег супротстављања и превенције ове криминалне делатности, познавање процеса реализације кријумчарења и начина организације криминалних група. Следствено томе, аутор у овом раду настоји да укаже на основне карактеристике организационе структуре кријумчарских мрежа и начин њиховог функционисања.

Кључне речи: миграције, илегалне миграције, кријумчарење миграната, modus operandi, организовани криминалитет.

УВОД

Организовани криминал је један од најозбиљнијих безбедносних изазова, ризика и претњи модерном човечанству. Своје активности испољава на националном и међународном нивоу, али је данас врло тешко поставити јасну границу између ове две групе активности с обзиром да врло често, из различитих разлога, долази до њиховог међусобног преплитања и прожимања. Данас илегалне миграције представљају један од најчешћих прекогра-

ничних облика испољавања организованог криминала, који карактерише стална експанзија, динамичност и транснационална повезаност.

Последњих неколико година, због појачавања мера на спречавању илегалних миграција, смањује се опсег легалних начина уласка на територију жељене земље. Смањена могућност легалних улазака у земље дестинације насупрот растућој потражњи, као и велика зарада уз низак ризик за откривање и хапшење, доводи до интензивирања илегалних миграција и то организаних илегалних миграција, преко канала организаних криминалних група. Бескрупулозне криминалне мреже, вешто користећи постојећу кризу, организују путовања великог броја миграната који очајнички желе доћи у Европску унију, не водећи притом рачуна о њиховој сигурности и добробити. Због погодности које пружа, овај облик организованог криминала у последње време постаје привлачан и неким криминалним групама које се првенствено баве другим криминалним делатностима (нпр. кријумчарење опојних дрога), јер омогућава значајан додатни профит уз мали ризик. С обзиром на заједнички циљ свих група које се баве организаним криминалом, а то је максимизација профита, долази до њиховог све већег консолидовања, уз интензивирање међусобне сарадње, што омогућава контролу целог процеса миграције од земље порекла до земље дестинације.

С обзиром да се у скорој будућности не очекује смањење илегалних миграција (самим тим и кријумчарења људи), а имајући у виду значај и сложеност овог проблема, неопходна је континуирана и ефикасна борба против ове криминалне делатности, што подразумева добро планирану и перманентну сарадњу полиције, судства, тужилаштва, међународних и невладиних организација. Познавање процеса реализације кријумчарења миграната и начина њиховог организовања од великог је значаја за деловање полиције на плану сузбијања ове врсте криминалне делатности.

ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА КРИЈУМЧАРСКИХ МРЕЖА

Када говоримо о кријумчарењу као облику организаних илегалних миграција, мора се имати на уму да не постоји универзалан модел организације криминалних група.

Дуго је у теорији било доминантно мишљење да се кријумчарењем миграната баве криминалне организације налик мафији, које одликује строга хијерархијска уређеност и пирамидална структура. Међутим, у новије време, у пракси се показало да кријумчари све више делују у оквиру малих група са „лабавом“ структуром, које карактеришу децентрализација и флексибилност у суочавању са новим, непредвидивим ситуацијама. Чак су и веће криминалне мреже, које се протежу кроз неколико региона, често

организоване на такав начин да једно или два лица контролишу веће или мање мреже кријумчара, које међусобно сарађују и које се у великој мери ослањају на појединце који пружају специфичне услуге од којих зависи читав процес кријумчарења.¹ Организациона структура криминалних мрежа има директне реперкусије на *modus operandi* кријумчара. Због великог броја учесника у кријумчарском ланцу кријумчари у земљи дестинације не знају за кријумчаре у земљи порекла, јер долазе у контакт само са лицима од којих преузимају мигранте и лицима којима мигранте предају.² Управо овакав начин организовања криминалних група омогућава њихово континуирано и успешно деловање, јер и у случају откривања једног сегмента кријумчарског ланца од стране полиције, лако долази до његове замене, док криминална организација као целина остаје нетакнута.

Субјекти укључени у процес кријумчарења покривају широк спектар организационих форми, од повремених кријумчара (тзв. „солиста“³ или „слободњака“⁴), преко малих група организованих кријумчара, до међународних мрежа кријумчара.⁵ У првом случају реч је о појединцима чији степен специјализације варира, па се може радити о аматерима или лицима специјализованим за пружање одређених услуга. Већи криминални синдикати или лица која координишу мање кријумчарске мреже се ослањају на ова лица у предузимању ризичних операција.⁶ Други тип организације подразумева добро организоване групе које делују на територији две или више земаља и које су специјализоване за поједине фазе процеса кријумчарења (регрутовање миграната, прибављање докумената и др.).⁷ Најзад, трећу категорију чине транснационални криминални синдикати који се баве разноврсним криминалним активностима на глобалном нивоу.⁸

Без обзира о ком облику организације је реч, спровођење илегалних миграција подразумева предузимање низ усклађених и добро организованих делатности, као што су проналажење лица која ће бити објекат миграције и

1 European Commission, DG Migration and Home Affairs, *A study on smuggling of migrants: characteristics, responses and cooperation with third countries*, http://www.emn.lv/wp-content/uploads/study_on_smuggling_of_migrants_final_report_master_091115_final_pdf.pdf, датум посете: 27.03.2017.

2 C. Barker, *The people smugglers' business model*, http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/2262537/upload_binary/2262537.pdf;fileType=application/pdf, датум посете: 27.03.2017.

3 I. von Liempt, *Navigating borders: Inside Perspectives on the Process of Human Smuggling into the Netherlands*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2007, 47.

4 I. Sampani, *Countering migrant smuggling*, <http://www.dsamun.gr/preparation/201-ecosoc-countering-migrant-smuggling/file>, датум посете: 27.03.2017.

5 A. Schloenhardt, *Trafficking in Migrants: Illegal Migration and Organized Crime in Australia and the Asia Pacific Region*, *International Journal of the Sociology of Law*, Issue 29, 2001, 90-91.

6 A. Di Nicola, *Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants*, in: *The Handbook of Transnational Crime and Justice* (ed. P. Reichel, J. Albanese), SAGE Publications, 2014, 149.

7 I. von Liempt, *op. cit.*, 47.

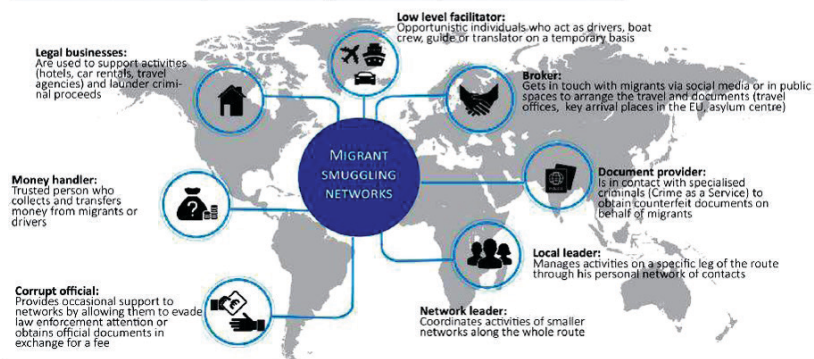
8 Мексички нарко-картели, као што је Los Zetas укључени су и у кријумчарење трговину људима. A. Di Nicola, *op. cit.*, 150.

трговине, прихват тих лица, организовање транспорта, смештаја и обезбеђивања личних докумената фалсификовањем или на други начин.⁹ Ове и низ других делатности обављају лица различитог држављанства која су међусобно мање или више повезана са прецизно одређеним улогама у криминалном ланцу.¹⁰ Према Schloenhardt-у, подела рада (тзв. хоризонтална диференцијација) је кључ постојања криминалних организација.¹¹ У зависности од услуга које се пружају, криминално предузеће се обично састоји од: *координатора/организатора* који руководе читавим процесом кријумчарења; *регрутера* који рекламирају своје услуге и успостављају контакт са потенцијалним мигрантима; *водича* који воде и прате мигранте дуж руте и који знају где се државна граница може прећи неопажено; *осматрача, возача, гласника, чувара* задужених за прикупљање информација о проверама полиције, војске и других службених лица (осматрачи) или одржавање покорности миграната применом претњи или насиља (чувари); *пружаоци услуга* који остварују профит пружањем појединих услуга једној или више криминалних група (фалсификатори пасоша, виза и других путних исправа, кондуктери, такси возачи, авио особље и др.), *корумпирани јавни службеници*.¹²

CRIMINAL NETWORKS

The criminal infrastructure of smuggling networks

In 2015 more than 1 million migrants entered the EU. Criminal facilitation services are provided by flexible and loose criminal networks but also by individuals active along the routes and in key transit or destination hubs.

Слика 1: Унутрашња инфраструктура криминалних мрежа које се баве кријумчарењем миграната¹³

9 Кривикапић, В., *Илегане миграције и трговина људима као облици организованог криминалитета*, Безбедност, бр. 6, 2002, 1-2.

10 *Ibid.*

11A. Schloenhardt, *The Business of Migration: Organised Crime and Illegal Migration in Australia and Asia Pacific Region*, Adelaide Law Review, Vol. 21, Issue 1, 1999, 93.

12 Сличну поделу наводе Antonopoulos и Winterdyk. G. Antonopoulos, J. Winterdyk, *The Smuggling of Migrants in Greece: An Examination of its Social Organization*, European Journal of Criminology, Vol. 3, Issue 4 (2006), 450-451.

13 EUROPOL, Migrant smuggling in the EU, <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/migrant-smuggling-in-eu>, датум посете: 20.03.2017.

Према извештају Европола (Слика 1.), унутрашњу инфраструктуру криминалних мрежа чине: вође криминалне мреже, локалне вође, брокери, легални бизниси, пружаоци услуга, корумпирани јавни службеници, лица која прибављају документе и лица задужена за новац.

Према подацима МУП-а из 2015. годину¹⁴, на територији Републике Србије делује 58 организованих криминалних група, високог (8,6%), средњег (44,9%) и ниског (46,5%) нивоа организованости. Кријумчарењем људи углавном се баве групе средњег нивоа организованости које функционишу по принципу „ћелија“ које међусобно сарађују. Организатори ових криминалних група су најчешће са подручја Србије (и српске националности), а у мањем броју случајева могу бити и лажни азиланти који (због потребе обезбеђивања финансијских средстава за наставак свог пута) потенцијалне „клијенте“ налазе у прихватним центрима. Чланови група су такође најчешће држављани Србије. Регрутују се у зависности од њихових способности да обаве посао дуж руте за кријумчарење и имају улогу водича, врше превоз миграната, помажу у њиховом смештају и слично.

Поред карактеристика као што су способност изигравања позитивноправне регулативе у овој области и прилагодљивости полицијским активностима, за ове криминалне групе је важно и то што приликом обављања криминалне активности користе најсавременија средства комуникације, а такође и корупцију државних службеника, као веома битан елемент њиховог деловања. Такође је важно истаћи још једну њихову карактеристику, а то је прикривеност деловања. Остварује се на тај начин што не ступају у директан контакт са кријумчареним лицима, већ инструкције дају путем телефона или неким другим савременим начином комуникације. Интересантно је овде поменути случај Јакупа Весела који је у анале Специјалног тужилаштва за организовани криминал ушао као лице које се, од оснивања овог тужилаштва најчешће појављивао у својству окривљеног. Јакуп Весел је био оптужен да је у периоду од априла 2005. до априла 2007. у више наврата, са другим окривљенима, формирао криминалне организације које су страним држављанима омогућавале недозвољен прелазак границе Србије и недозвољен боравак и транзит кроз нашу земљу. Криминалне организације које су стицале огромну добит кријумчарењем људи и у којима је Весел имао водећу улогу, деловале су на просторима Македоније, Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније и Албаније. За њега је карактеристично да га нико од окривљених против којих је вођен кривични поступак није видео, јер је са другим организаторима и члановима криминалних организација контактирао искључиво телефоном. Због тога је тужилаштво било веома тешко да докаже његову криминалну активност.¹⁵

14 Министарство унутрашњих послова Републике Србије, *Процена претњи од тешког и организованог криминала*, http://www.bezbednost.org/upload/document/proцена_pretnje_od_teskog_i_organizovanog_kriminal.pdf, датум посете: 20.03.2017.

15 Специјално тужилаштво за организовани криминал, *Првих шест година*, <http://www.osce.org/sr/serbia/37863?download=true>, датум посете: 20.03.2017.

MODUS OPERANDI КРИЈУМЧАРЕЊА МИГРАНАТА

У процесу кријумчарења миграната кријумчари пружају веома широк и разнолик спектар услуга, почев од контакта са потенцијалним илегалним мигрантом у земљи порекла па све до земље дестинације. „Овом послу организоване криминалне групе прилазе након темељног изучавања услова за илегалне миграције, идентификације потенцијалних клијената, састављања материјала потребног за тражење азила, те обећања помоћи клијентима приликом запошљавања у држави крајне дестинације.“¹⁶ Међутим, мали број кријумчара је у стању да пружи комплетну услугу, док већина пружа појединачне услуге, као што су прелазак границе, превоз, смештај и друго. Сходно реченом, у пракси се показало да постоје два модела ових услуга: тзв. „комплет услуга“ (*the full-package model*) и „плаћање по етапама“ (*pay-as-you-go model*).¹⁷ У првом случају, мигрант у земљи порекла плаћа кријумчару велику суму новца (често и по неколико хиљада еура по особи), да би кријумчар, заузврат, обезбедио низ услуга неопходних за реализацију таквог криминалног похода. Само су софистициране криминалне групе у могућности да пружају такве услуге, с обзиром да захтевају велики финансијски капитал за транспорт и подмићивање јавних службеника. Међутим, с обзиром да некад долази до тога да мигранти буду преварени од стране кријумчара и остављени у некој од земаља транзита, постоји и други модел – тзв. „плаћање по етапама“. Тада финална дестинација не мора бити унапред одређена а временска димензија путовања зависи од новчаних средстава којима мигрант у одређеном тренутку располаже. Није редак случај да мигранти раде неколико дана, недеља или месеци у местима дуж руте како би прикупили новац за наставак путовања.

Као што је већ речено, познавање структуре реализације процеса кријумчарења миграната од великог је значаја за њихово сузбијање и превенцију. Кријумчарење миграната се одвија кроз најмање три фазе¹⁸. То су: фаза регрутовања, фаза транспортовања и фаза дестинације. Неки аутори у процес кријумчарења укључују и тзв. фазу елиминације.¹⁹

16 В. Благојевић, Б. Милосављевић, *Политичко-правни оквир савремених миграција у Југоисточној Европи*, Војно дело, бр. 3, 2016, 88.

17 OECD, *Can we put an end to human smuggling*, <https://www.oecd.org/migration/Can%20we%20put%20an%20end%20to%20human%20smuggling.pdf>, датум посете: 20.03.2017.

18 J. Salt, J. Stein, *Migration as a business: The case of trafficking*, *International Migration*, Vol. 35, no. 4, 1997, 467; A. Di Nicola, *op.cit.*, 151; A. Aronowitz, *Victimization of Trafficked Persons and Illegal Migrants*, *International Review of Victimology*, Vol.11, 2004, 14.

19 Под елиминацијом прокријумчарених миграната подразумева се откривање њиховог илегалног статуса, односно престанак илегалног боравка. Мијалковић, С., *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 97.

Фаза регрутовања

Вођени жељом за бољим животом и економским просперитетом, тражећи заштиту од насиља и прогона, илегални мигранти се сами или преко посредника за помоћ обраћају кријумчарима, у којима виде једини излаз из неподношљивих егзистенцијалних услова у земљама порекла. Уколико будући илегални мигранти нису претходно тражили помоћ кријумчара, најчешће се користе ненасилне методе регрутовања.²⁰ Кријумчари маме потенцијалне мигранте лажним обећањима о пословним приликама, погрешним информацијама о имиграционим процедурама, као и о опасностима које са собом носи такав илегалан подухват. Своје услуге кријумчари промовишу на исти начин као што то чине легална предузећа – путем огласа у новинама, кроз сарадњу са путним агенцијама, личним контактирањем потенцијалних миграната или преко рођака и пријатеља.²¹ У циљу ефикасније и сигурније комуникације чланови организованих и криминалних група користе савремене системе комуникација.²² Према проценама Европола, кријумчари у великој мери користе интернет за контактирање са мигрантима, као и за упознавање са правним процедурама у транзитним и земљама дестинације.²³ Може се, дакле, рећи да се однос између мигранта и кријумчара заснива на обостраном интересу - мигрант жели илегално да уђе у неку земљу и за услугу кријумчарења плаћа кријумчару одређену своту новца. Однос између мигранта и кријумчара је посебно значајан и са аспекта сузбијања овог феномена. Идентификација кријумчара може се постићи не само кроз појачавање граничне контроле и међународне сарадње полиције, већ и укључивањем кријумчарених миграната у процес идентификације.²⁴

Фаза транспортовања

Друга фаза кријумчарења миграната, фаза транспортовања или фаза транзита, подразумева транспортовање миграната до места њихове дестинације, а одвија се у земљама порекла, транзита и/или дестинације миграната.²⁵ Начелно, илегални мигранти се могу прокријумчарити преко званич-

20 A. Aronowitz, *op.cit.*, 14.

21 A.Schloenhardt, *Trafficking in Migrants: Illegal migration and Organized Crime ... op.cit.*, 342.

22 Министарство унутрашњих послова Републике Србије, *Процена претње... op. cit.*, 48.

23 Вид.Ministry of the Interior of the Republic of Serbia *Cyber-crime and the links to irregular migration and human smuggling*, http://arhiva.mup.gov.rs/cms_eng/home.nsf/Cyber%20crime%20and%20the%20links%20to%20irregular%20migration%20and%20human%20t.pdf, датум посете: 25.03.2017.

24 У појединим земљама ОЕЦД, постоје специјалне визе за недокументоване мигранте који учествују у процесу идентификације и гоњења кријумчара.

25 С. Мијалковић, *op.cit.*, 115.

ног граничног прелаза, ван њега или комбиновано, на копну, преко водених површина или средствима ваздушног саобраћаја.²⁶

Државна граница може се прећи на легалан и илегалан начин. Кријумчари, кад год је то могуће, преферирају метод легалног преласка границе (због минималног ризика), уз коришћење законских погодности као што је, на пример, постојање безвизног режима. Ако је виза ипак неопходна, кријумчар ће покушати да је прибави на други начин, на пример користећи лажне туристичке аранжмане.

Ипак, много је чешћи илегални прелазак државне границе, који се може одвијати на граничним прелазима или ван њих. *На граничним прелазима* реализује на следеће начине: коришћењем фалсификованих путних исправа; скривањем лица у тајне просторе превозних средстава; корупцијом јавних службеника задужених за контролу прелажења државне границе; дозвољењем у заблуду припадника служби за контролу прелажења државне границе; применом принуде према припадницима служби за контролу прелажења државне границе или њима блиских лица и друго.²⁷ Од свих напред наведених метода, најчешће се користи прелазак границе коришћењем фалсификованих докумената као и скривањем лица у превозним средствима.

Прелазак границе *фалсификовањем путних докумената* (пасош или виза) је веома заступљен, јер фалсификатори стално унапређују и осавремењују технологије њихове израде. Најмасовнији метод фалсификовања је замена фотографија.²⁸ Међутим, последњих година јавља се проблем израде лажних биометријских путних исправа, па се прибегава другим могућностима, као што је коришћење аутентичних докумената који су издати на основу фалсификоване, мање заштићене документације (извод, потврда и др.).²⁹

Скривање у превозним средствима. У зависности од превозног средства, преко граничног прелаза се овим начином може превести од једног до неколико десетина људи. Најчешће се користе већ постојећи или специјално направљени простори у возилима (аутомобилима, аутобусима, возовима, камионима), понекад и без знања лица које управља возилом.

Кријумчарење миграната ван граничног прелаза одвија се углавном далеко од насеља и путева, уз помоћ локалних кријумчара који су упознати са тереном и начином чувања државне границе.

По преласку границе мигранти се крећу било пешице или превозним средствима (приватни аутобуси, такси возила), уз помоћ локалног водича, или без њега али уз детаљна упутства од стране кријумчара. У случају

26 *Ibid.*

27 *Ibid.*,. 90-92.

28 *Ibid.*

29 Управа полиције Црне Горе, *Процена опасности од тешког и организованог криминала у Црној Гори*, www.mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=162629&rType=2, датум посете: 23.03.2017.

пресретања од стране полиције, мигранти изражавају намеру да траже азил и на тај начин улазе у процедуру на територији Србије која им служи као прво одмаралиште на путу ка Европској унији.

Фаза дестинације

Фаза дестинације је трећа фаза кријумчарења миграната, која се одвија у земљи дестинације. Након преласка државне границе прокријумчарени мигранти су слободни и упућују се да се самостално сналазе. Међутим, у великом броју случајева, након њиховог доласка у земљу дестинације, мигранти остају без личних докумената. Документи који су им претходно дати бивају конфисковани ради поновног коришћења или уништени од стране кријумчара или самих миграната по наредби кријумчара. Тиме се мигранти, будући да немају држављанство циљне земље, стављају на милост и немилост кријумчара. Њихов илегалан статус их спречава да приступе тржишту рада, немају право на социјалну помоћ, здравствено осигурање и образовање у земљи дестинације, што води њиховој социјалној маргинализацији. Како би отплатили дугове настале као резултат њиховог транспорта, мигранти бивају приморани да раде на илегалном тржишту рада. Као резултат тога, они и након доласка у жељену земљу зависе од кријумчарских мрежа и њихов положај врло лако може прерасти у положај жртве трговине људима.

ЗАКЉУЧАК

Као последица најскоријих миграционих токова, све је већи број миграната који очајнички жели стићи у државе чланице Европске уније. Међутим, због усвајања рестриктивних миграционих политика земаља које је захватио миграторни талас, смањен је опсег легалних могућности уласка на територију жељене земље. Транснационалне организоване криминалне групе на вешт начин користе постојећу кризу и своје традиционалне криминалне активности све више замењују кријумчарењем миграната. Разлог оваквом тренду је чињеница да је кријумчарење миграната изузетно профитабилна делатност, при чему криминалним мрежама прети низак ризик од откривања и кажњавања. До откривања читавих криминалних организација долази ретко, будући да начин организовања криминалним мрежа омогућава кријумчарима да врло брзо замене оне који су откривени од стране полиције. Стога је у супротстављању овој врсти криминалне делатности нужен преваходно проактивни приступ који подразумева прикупљање информација о организационим формама и начину деловања криминалних мрежа.

Из свега претходно наведеног, може се закључити да субјекти укључени у процес кријумчарења покривају широк спектар организационих форми,

од повремених кријумчара, преко малих група организованих криминалаца, до међународних мрежа кријумчара. Кријумчари делују превасходно у оквиру малих група са „лабавом“ структуром, које карактеришу изразита флексибилност и децентрализација. Успешна реализација процеса кријумчарења миграната захтева адекватну поделу рада оквиру кријумчарског ланца, те се у процесу реализације кријумчарења могу јавити многобројна лица задужена за пружање различитих услуга. Иако мигранти плаћају кријумчарима за услугу која се уопштено може одредити као омогућавање илегалног уласка у жељену земљу, у зависности од степена организације и нивоа специјализације криминалних група, и сама услуга која се пружа мигрантима варира.

Информације у вези са начином организовања криминалних група, начином деловања и остваривања појединих фаза у процесу кријумчарења од великог су значаја за супротстављање овој криминалној делатности, јер се њиховом даљом обрадом може доћи до прогнозе будућих трендова илегалних миграција и на тај начин унапред планирати активности на плану њихове превенције и сузбијања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Antonopoulos, G., Winterdyk, J., The Smuggling of Migrants in Greece: An Examination of its Social Organization, *European Journal of Criminology*, Vol. 3, Issue 4, 2006.
2. Aronowitz, A., Victimization of Trafficked Persons and Illegal Migrants, *International Review of Victimology*, Vol. 11, 2004.
3. Благојевић, В., Милосављевић, Б., Политичко-правни оквир савремених миграција у Југоисточној Европи, *Војно дело*, бр. 3, 2016.
4. Di Nicola, A., Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants, in: *The Handbook of Transnational Crime and Justice* (ed. P. Reichel, J. Albanese), SAGE Publications, 2014.
5. Кривикапић, В., Илегане миграције и трговина људима као облици организованог криминалитета, *Безбедност*, бр. 6, 2002.
6. vonLiempt, I., *Navigating borders: Inside Perspectives on the Process of Human Smuggling into the Netherlands*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2007.
7. Мијалковић, С., Супротстављање трговини људима и кријумчарењу миграната, *Службени гласник*, Београд, 2009, стр. 97.
8. Salt, J., Stein, J., Migration as a business: The case of trafficking, *International Migration*, Vol. 35, no. 4, 1997.

9. Schloenhardt, A., The Business of Migration: Organised Crime and Illegal Migration in Australia and Asia Pacific Region, Adelaide Law Review, Vol. 21, Issue 1, 1999.
10. Schloenhardt, A., Trafficking in Migrants: Illegal Migration and Organized Crime in Australia and the Asia Pacific Region, International Journal of the Sociology of Law, Issue 29, 2001.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

1. C. Barker, The people smugglers' business model, Available from: http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/2262537/upload_binary/2262537.pdf;fileType=application/pdf
2. European Commission, DG Migration and Home Affairs, A study on smuggling of migrants: characteristics, responses and cooperation with third countries, Available from: http://www.emn.lv/wpcontent/uploads/study_on_smuggling_of_migrants_final_report_master_091115_final_pdf.pdf
3. EUROPOL, Migrant smuggling in the EU, Available from: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/migrant-smuggling-in-eu>
4. McCulloch, H., Assesing the involvement of organised crime in human smuggling and trafficking, Available from: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No62/No62_09VE_McCulloch2.pdf
5. Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Процена претњи од тешког и организованог криминала, Доступно на: http://www.bezbednost.org/upload/document/procena_pretnje_od_teskog_i_organizovanog_kriminal.pdf
6. OECD, Can we put an end to human smuggling?, Available from: <https://www.oecd.org/migration/Can%20we%20put%20an%20end%20to%20human%20smuggling.pdf>
7. Sampani, I., Countering migrant smuggling, Available from: <http://www.dsamun.gr/preparation/201-ecosoc-countering-migrant-smuggling/file>
8. Специјално тужилаштво за организовани криминал, Првих шест година, Доступно на: <http://www.osce.org/sr/serbia/37863?download=true>
9. UNODC, Smuggling of Migrants – A Global Review, Available from: https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/Smuggling_of_Migrants_A_Global_Review.pdf
10. Управа полиције Црне Горе, Процена опасности од тешког и организованог криминала у Црној Гори, Доступно на: www.mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=162629&rType=2

MODUS OPERANDI OF SMUGGLING OF MIGRANTS

Dragana Spasić

University of Kragujevac, Faculty of Law

Abstract: Illegal migration (people smuggling and human trafficking) is one of the most common cross-border forms of organized crime. Organized criminal groups are increasingly replacing their traditional criminal activities with the lucrative activity of smuggling migrants. Constant evolving of methods of smuggling, enhanced cooperation and networking of criminal groups engaged in this type of criminal activity makes their detection and sanctioning extremely difficult. Therefore, the information regarding the implementation of process of smuggling and organization of criminal groups is vital for effective countering and prevention of this type of criminal activity. Consequently, the author of this paper tends to present the main features of the organizational structure of the smuggling networks and their functioning.

Keywords: migration, illegal migration smuggling of people, organized crime, organized criminal groups.

LIFESTYLE AS PREDICTOR OF DIFFERENCES BETWEEN CRIMINALS AND PETTY OFFENDERS

Sanja Đurđević, PhD¹

University of Bijeljina - Faculty of Psychology,
Bijeljina, Bosnia and Herzegovina
Private Psychotherapy Practice, Belgrade, Serbia

Abstract: Psychological theories emphasize the influence of personality traits on detection of delinquent behaviour, consisting of the persons' beliefs, attitudes, values, and lifestyle. The aim of this research was to determine whether a lifestyle could be a predictor of the differences between offenders committing serious crimes and petty offenders. Self-orientation is operationalized through the following lifestyles: hedonistic and materialistic, and the orientation to others is expressed through altruistic and Promethean lifestyle. The research was carried out on a sample of two groups of male adults, who were legally sentenced to imprisonment for a term exceeding three years (N=150) for severe criminal offences and alternative sanctions for minor offences (N=92). Results: Canonical correlation (.194) confirmed that canonical discriminant functions and "group of severe and of minor offences" variable were statistically significant ($p = .057$). The following three lifestyles gave the substantial contribution to the differences between the groups: altruism, with the largest contribution ($c = .788$), then materialistic style ($c = .456$) and aftermost hedonism ($c = -.277$). Based on the discriminant functions, the respondents can be properly classified and allocated to parent groups, with the 63% rate of successful performance. Conclusion: Changing lifestyle can be the corollary of different life circumstances and other various factors. It is exactly that sort of relative changeability of lifestyle that provides the basis of planned preventive interventions which aim to correct specific "bad" lifestyles, as with people

¹ E-mail: [djurdjevic.sanja26@gmail.com](mailto:djurdjjevic.sanja26@gmail.com)

who do not commit crimes and also with people who do commit crimes, especially with those who are on the path of becoming offenders, as well as therapeutic interventions for offenders who are serving their sentence.

Keywords: lifestyle, criminal behaviour, offenders

INTRODUCTION

Value orientation and lifestyle and their importance for individual behaviour were investigated in various scientific disciplines, but they are widely considered in the context of social psychology. The diversity and multidisciplinary nature of the phenomenon points to the value of its power to influence various aspects of human functioning. Increased interest in the issue of the value of the 20th century has led to a large number of theoretical and methodological approaches in relation to this concept,² so methods of test values depend on the values of understanding within a particular scientific discipline, as well as adherence to the theoretical standpoint of a specific author. Different authors use different terms, such as value, value orientations, lifestyles and others and attach them different conceptual status (posture, basic dimensions of social behaviour, personality traits, motivation etc.).^{3, 4, 5}

When examining the value orientation or lifestyle, it is possible to start from the different approaches and methods of measurement, all depending on the research objectives and the population under investigation. One of the possibilities is the approach in which the value orientation underlies certain behaviour. So the value orientation in research is operationalized as individual way (style) of life, based on the reported relationship (preferences, desirability) according to lifestyle. This is the concept used in the research carried out by Rot and Havelka,⁶ then Joksimović⁷ and Joksimović and Janjetović.⁸

We also took this approach in our study, examining the relationship with a certain lifestyle, which actually represents the operationalization of the following value orientations: hedonistic, economic-utilitarian, altruistic and activist value orientation.

The aim of this study was to determine the difference between the lifestyles of those sentenced to prison and others sentenced to alternative punishments. The significance of our work is in acquiring new information about which corrective

2 Pavlović, 2009: 149-166

3 Кузмановић, 1995:17-47

4 Хавелка, 1998: 803-824.

5 Рот и Хавелка, 1973

6 Ibid.

7 Јоксимовић, 1992: 7-24.

8 Јоксимовић и Јањетовић, 2008: 288-305.

methods should be directed to which personal characteristics and environmental values; and also whether and what kind of corrective work is required for changes in the values of the offenders who commit minor crimes. There is a particular practical significance of this research for criminology, execution of criminal sanctions and criminal law. The increasingly frequent use of alternative sanctions is imposed by the need for scientifically based and empirically supported research of personality traits, which certainly includes the value orientation of perpetrators of petty offenses. It is necessary to know the traits of the personality of the perpetrator of petty offenses at the stage of pre-trial and criminal proceedings and judicial proceedings in the sentencing stage.

The phenomenon that is covered by our research problem, lifestyle, can be found in studies conducted on samples of mainly non-criminal population, while the population of the convicted to imprisonment are usually investigated in terms of the value of prison subculture. However, those rare researches of values among juvenile and adult offenders in our surroundings are also important to us.

PREVIOUS RESEARCHES

In his study on the integration of offenders in the prison system Radovanović,⁹ among other things, examined the impact of “general moral values” on integration. This author hypothesized that generally accepted high moral values of the convicted are significantly and negatively correlated with the degree of their integration into the prison system. On the other hand, statistically significant associations were not found between the values and behaviour in prison.

In the study Djurdjević¹⁰ examined the correlation of personality traits, from Momirović model of personality (Extraversion, Neuroticism, Anxiety, Aggressiveness, Psychoticism and Integration) and four value orientations with the offenders who have committed a crime. The results showed a statistically significant correlation between personality trait Aggressiveness and Hedonistic value orientation.

Šram¹¹ in his study on a large sample of young people (N = 3122) examined the attitudes operationalized through the following latent variables: ethnocentrism, anti-Semitism, authoritarianism and anti-European orientation. His assumption was that the expression of socially deviant behaviour is associated with certain value orientations, and social attitudes. The findings of the study showed that simultaneous presence of materialistic and hedonistic value orientation is characteristic for young people prone to deviant behaviour (which here was operationalized as a tendency to physical harassment, carrying weapons and a tendency to alcoholism).

⁹ Radovanović, 1992

¹⁰ Đurđević, 2016: 66-84

¹¹ Šram, 2004

LIFESTYLE AND VALUE SYSTEM

The value system falls within one of the basic phenomena of psychic life of an individual. The values are adopted in the process of social learning and are influenced by various factors of socialization.¹² According to Eysenck,¹³ the attitudes are firmly linked in a hierarchical structure which determines human behaviour. According to the hierarchy, on the lowest level are attitudes that are not solid, on the second level are somewhat more stable attitudes that are an integral part of one's opinion, and on the third, the highest level, there is a structured system of stable, consistent attitudes that affect the idiosyncratic behaviour of individuals. Eysenck called this structured system of attitudes the value system.

Value orientations that in the course of life an individual adopts, develops, and prefers, determine his behaviour, his relationships with other people, lifestyle, life goals and evaluation of performance of achieved goals. Values are formed by integrating individual social attitudes in the process of education. For this system of attitudes generate new attitudes.¹⁴

Different authors use different terms for values with similar meaning, giving values actually a different conceptual status (value, value orientation, lifestyle, motives, basic attitudes, basic dimensions of social behaviour and similar).^{15, 16, 17} Havelka¹⁸ considered that value orientations are significant personal dispositions that affect a variety of behaviours. They may have the status because of the connection with certain personality traits. Therefore, if there is a significant volume of variance personality traits in the structure of value orientations, then it is logical to assume that these traits are mediating variables between values and behaviour. There is enough evidence for it in the literature.^{19, 20, 21, 22}

According to the Joksimović's thesis,²³ whose concept we use in our research, there are two universal value orientations from which the logical process can perform specific, individual differences suitable for examining. After this author the two common values are: orientation to themselves and orientation towards others. The first includes focus on material goods (utilitarianism) and focus on enjoying (hedonism), and a part of the second are the willingness to help others (altruism) and commitment for the common good (activism). That some of these

12 Joksimovic i Janjetović, op.cit.

13 Eysenck, 1975

14 Rot, 2003, 314

15 Kuzmanovic, 1995

16 Popadic, 1995

17 Havelka, 1998

18 Ibid.

19 Јоксимовић и Јањетовић, op.cit.

20 Šram, 2003

21 Schwartz & Bilsky, 1990

22 Ђурђевић, 2016

23 Joksimović, 1992, op.cit.

orientations seem receptive to a particular individual are the differences in the degree of desirability of these value orientations. There is no exclusivity among them, which means that the same person can express orientation towards material goods and at the same time show a willingness to change society. Thus, the degree of desirability of particular value orientation is what is to be measured during the research value.²⁴

Our starting point is that the values can be more confidently inferred from the data on preference of a certain lifestyle. In our study we investigated the relationship with a certain lifestyle, which actually represents the operationalization of the following value orientations: hedonistic, economic and utilitarian, altruistic and activist value orientation.

PRISON SENTENCES

Imprisonment is one of the possible sanctions for criminal offenses committed. The aim of criminal sanctions is not just retaliation against an offender, but also the repair and training for constructive reintegration into society, and one of the principles of punishment should be the principle that the penalty of imprisonment is the last resort of criminal sanctions, and to avoid the application of severe criminal sanctions, if the purpose of sanctions can be achieved with a milder kind of criminal sanctions.²⁵

The prison sentence may be imposed for a very different duration and performed in one of many institutions that are legally prescribed for that purpose. The purpose of punishment according to Article 42 of the Criminal Code of the Republic of Serbia²⁶ is: “1) to prevent an offender from committing criminal offences and deter them from future commission of criminal offences; 2) to deter others from commission of criminal offences; 3) to express social condemnation of the criminal offence, enhance moral strength and reinforce the obligation to respect the law.”

Imprisonment may be imposed only as a principal punishment, whereas a fine, community service and revocation of driver's license may be imposed as a principal punishment and as an accessory punishment.

The increase in crime both in our country and worldwide lead up to the growing prison overcrowding. A devastating fact of increasingly growing crime rates on the one hand, and prison overcrowding on the other hand, lead to the conclusion that we could talk about the failure of the applied rehabilitation programs and in-

²⁴ Ibid. 8-9

²⁵ Soković, 2011

²⁶ Кривични законик, «Службени гласник Републике Србије», бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014).

creasing concern that the programs are subject to different administrative abuses, which certainly contributes to the reduction of confidence in rehabilitation.²⁷

ALTERNATIVE SANCTIONS

The concept of alternative sanctions is based on the thesis that under the auspices of the community and in conditions that are significantly less restrictive than imprisonment, the purpose of punishment defined by the criminal code can be achieved.

Serbia adopted a new legislation in 2006, which makes greater use of alternative sanctions that have been applied in the world for decades. Our criminal law provides for non-institutional sanctions: community service, probation and a suspended sentence with electronic monitoring.²⁸

As in most modern European and non-European legislations one of the alternative sanctions is community service, which does not serve the acquisition of profit and whose aim is to develop a more responsible attitude condemned by society and the consequences of their actions.²⁹ This penalty is defined in Article 52 of the Criminal Code of the Republic of Serbia,³⁰ and according to it: (1) Community service may be imposed for criminal offences punishable by imprisonment of up to three years or a fine; (2) Community service is any socially beneficial work that does not offend human dignity and is not performed for profit; (3) Community service may not be less than sixty hours or longer than three hundred and sixty hours. Community service shall last sixty hours during one month and shall be performed during a period that may not be under one month or more than six months; (4) In pronouncing this penalty the court shall give consideration to the purpose of punishment, have regard to the type of committed criminal offence, personality of the perpetrator and his readiness to perform community service. Community service may not be pronounced without consent of the offender; (5) If the offender fails to perform a number of all any hours of community service, the court shall replace this penalty by a term of imprisonment by calculating every eight hours of community service as one day of imprisonment; (6) If the offender fulfils his obligations in respect of community service, the court may reduce the pronounced duration of community service by one quarter.

Another non-custodial sentence which can be imposed for criminal offenses for which the law prescribes a punishment of up to one-year house arrest, i.e. the execution of imprisonment without leaving the premises in which convicted

27 Ilić i Jovanić, 2011

28 Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2014/1362-14Lat.pdf>

29 Правилник о извршењу казне рада у јавном интересу.»Сл. гласник РС», бр. 20/2008 и 24/2014.

30 Кривични законик, op.cit

lives. This penalty is defined in Article 45, paragraph 5 of the Criminal Code,³¹ which says that “when pronouncing to a perpetrator of a criminal offence a sentence of up to one year of imprisonment, the court may concurrently order its enforcement in the premises wherein he/she lives if in respect to the personality of the perpetrator, his/her previous lifestyle, his/her conduct after commission of the offence, degree of guilt and other circumstances under which the offence was perpetrated it may be expected that in this manner the purpose of punishment will also be achieved”.

The introduction of alternative sanctions in the social system - state response in addition to changing the position and role of the victim, also gives a greater chance of re-socialization and reintegration of offenders and reduces the possibility of recidivism.³² Wider use of alternative sentences for minor crimes certainly should relieve prison facilities, reduce the cost of the prison system and reduce recidivism.³³ When it comes to alternative sanctions and retributive punishment, it is important to note that many authors conclude that positive attitudes towards the reintegration of offenders lead to the successful implementation of alternative sanctions.^{34, 35, 36, 37, 38}

There are numerous pieces of evidence that alternative sanctions proved more effective than prison regarding better reintegration of offenders into society since they allow for the offenders to remain connected with family and social environment, that there is potential need for better insight into the treatment, avoiding the stigmatization and other negative effects produced by incarceration.

METHODS

Subjects Sample

The sample consisted of two groups of adult male subjects, who were legally sentenced: 1) for severe offenses to the sentence of imprisonment exceeding three years (N = 150), and 2) for minor offenses to an alternative sanction (N = 92). All subjects were informed about the objectives of study and gave their consent. The criteria of anonymity is fully complied with.

31 Кривични законик, op.cit.

32 Ilić, 2010: 218

33 Soković, op.cit

34 Applegate et al., 2002

35 Cullen et al., 2000

36 Hirschfield & Piquero, 2010

37 Dowler, 2003

38 Đurđević, Krivokapić, Šapić & Vičentić, 2016: 68

Measures

By selecting their lifestyles, people express the idea of themselves, the characteristics they have as well as behavioural preferences. The questionnaire that was used had four different lifestyles to choose from. The questionnaire is taken from research of Joksimović,³⁹ and other similar to it and used in research of Rot and Havelka.⁴⁰ In order to establish the dominant features of lifestyle of our sample with respect to whether they are focused on themselves and their own gain or for the benefit of others, we examined the following types of lifestyle: 1.) Hedonistic lifestyle - expresses the basic values on which should be left to enjoy the present and immediate satisfactions, and the money to spend on reaching as many pleasures in life; 2.) The economic and utilitarian lifestyle – it is determined by the slogan “work, saving, spending money only on useful things”; 3.) Altruistic lifestyle - means a high commitment to helping other people, attention to others. People for whom it is important to be good and generous score high on these dimensions. 4.) Activist lifestyle – it is characteristic for those who seek to be active in changing the situation and relations in the environment and society. These people will fight for distant goals and ideas, even if that lacks success when faced with the resistance of the environment.

The questions in the questionnaire were written as follows:

1) Letting go of the present, enjoy the direct pleasures. Earned money to spend on achieving the more immediate pleasure in life (hedonistic orientation).

2) To work, save money and spend it on useful things, acquire material goods and weigh material security (economic-utilitarian value orientation).

3) To help other people, to devote one's life to others. Being good and generous to other people, to sacrifice oneself for others (altruistic value orientation).

4) Being directly active in changing the situation and relations in the environment and wider society. Fighting for distant goals and ideas even when they do not have success at it, and when we encounter resistance around (activist value orientation).

Respondents were asked to indicate on a five-point scale the extent to which they are listed like lifestyle, with the value of 1 indicating the answer “least likely”, a value 5 answer is “most likely”.

Furthermore, the respondents were asked to write which of the presented lifestyles they prefer the most and which they prefer the least.

39 Joksimović, op.cit

40 Rot and Havelka, 1972

RESULTS AND DISCUSSION

As shown in Table 1, canonical correlation, although low ($R_h = 0.194$), confirms that there is a statistically significant correlation ($p = .057$) between canonical function and variable (two groups of offenders). Although a small percentage of the difference between the two groups of offenders can be explained by the discriminant function obtained in the space of four value orientations, marginal statistical significance ($\chi^2 = 9.18$, $df = 4$, $p = .057$) gives us reason to continue to analyse and determine which value orientation of this set of four values contributes most to that difference.

The results also show that respondents can allocate with a 63% success, based on the discriminant functions allocated to the parent group, and be properly classified.

Table 1. *Characteristics of canonical discrimination function group among sentenced to prison and sentenced to alternative sanctions*

λ	Canonical correlation (R_h)	Wilk's Lambda	χ^2	df	p
.039	.194	.962	9.180	4	.057

Which value orientation has a partial discriminative potential for distinguishing two study groups is shown by discriminatory standardized coefficients in Table 2.

Table 2. *The structural matrix of correlation between the lifestyle and standardized canonical discrimination function of the group sentenced to prison and sentenced to alternative sanctions*

<i>Lifestyle</i>	<i>c</i>	<i>r</i>
Hedonistic	-.277	-.341
Economic-utilitarian	.456	.590
Altruism	.788	.816
Activism	-.174	.037

Notes: *c* - standardized discriminative coefficient; *r* - linear correlation between personality traits with the canonical function.

A substantial contribution to the differences between the groups are given by three lifestyles, among which the largest contribution is by altruistic lifestyle with extremely high coefficient $c = .788$. In addition to the partial contribution that this value orientation has in the separation of the group, its correlation with the discriminant function is also high ($r = .81$), indicating that this lifestyle is significant for the function when it works in conjunction with another lifestyle. The fact that

persons who committed petty offenses have a greater propensity for altruism and are on the non-custodial sentences in relation to persons who have committed serious offenses and are in prison, it is psychologically very interesting. Altruism as a value rests on the willingness to take care of other people, helping them means sacrifice for others. Helping others can be viewed from the perspective of integration of altruism and low self-esteem, because for persons who are prone to committing criminal offences we can say that they are persons with external locus of control and low self-esteem. We cannot say whether the greater commitment to altruism is among the so-called offenders with minor offenses normative expression of altruism, as defined by Rosenhan,⁴¹ which only means that altruistic behaviour is based on fear of sanctions and behaviour that is not in accordance with social norms, or if it is internalized type of altruism that is not motivated by external reward. Nevertheless, this information is important, because if the first-time offenders who commit some minor offenses accept altruism as the value, be it instrumental or normative in nature, it certainly has an impact on their overall behaviour, and leaves space for social action directed towards support of this way of thinking.

The second largest discriminatory coefficient is the economic-utilitarian lifestyle ($c = .45$). In both our subsamples of the convicted it is presumably not a small number of those who have their interest in personal benefit and for the acquisition of material goods received in a criminal way (e.g. theft, embezzlement). Based on the centroid it is clear that it is more important for offenders who are in prison compared to those on alternative sanctions and that does not represent a big surprise that one can find a psychological explanation for this kind of significance. We should note that this value orientation in the group of those sentenced to prison terms had interrelations with other value orientations, while in the group of the sentenced to alternative punishments it had significant correlation with hedonism, which means that with the increase of hedonism there is growing need for the acquisition of material wealth. A possible explanation for this relationship is that the need to enjoy life associated with a consumer orientation, or hedonism requires a certain luxury, it is necessary to acquire wealth in order to fulfil this need. Given that we are talking about offenders, it can be assumed that this orientation encourages pro-criminal ways of achieving wealth.

Hedonistic lifestyle is the third variable that has a negative sign, and which to a lesser extent ($s = -.28$) contributes to the difference between the offenders in prison and those given alternative penalties, in the sense that those sentenced to alternative punishments prefer this value orientation over those sentenced to prison. The data from the matrix inter-correlation value orientations show us that with the convicted prisoners, hedonistic value orientation is not in significant correlation with other value systems, which means that it alone makes one style of behaviour in life, while the sentenced to alternative punishments have, as already

41 Rosenhan, 1974

mentioned in former analysis, positive correlation between hedonism and economic-utilitarian orientation, suggesting that these two lifestyles could be viewed as part of a larger value or life on the principle that material wealth is to be acquired at any cost so that it can be enjoyed in life and spent on daily consumption. From our results then it follows that the hedonistic lifestyle is characteristic for the persons engaged in petty crimes compared to those who commit serious crimes. Our findings do not coincide with the findings of other authors⁴² that hedonism is more common among the offenders who are psychopaths and commit serious crimes.

CONCLUSION

The findings of this study show that clear difference between offenders committing more and offenders committing less serious crimes is what is labelled as altruism and materialism, while hedonism to a much lesser extent contributes to differences.

We could say that in a society in which we live, which is seriously threatened by the difficult material situation of citizens, and in which there is significant confusion of value system present, the finding that tendency to consider material possessions and physical comfort (materialism) has an important character is not surprising. Furthermore, that hedonism is more common among petty offenders can be explained by the fact that prisoners repressed hedonism because they did not have the opportunity to implement it, or it comes to giving socially desirable answers.

Changing lifestyle can be the corollary of different life circumstances and other various factors. It is exactly that sort of relative changeability of lifestyle that provides the basis of planned preventive interventions which aim to correct specific "bad" lifestyles (e.g. hedonism and materialism), as with people who do not commit crimes and also with people who do commit crimes, especially with those who are on the path of becoming offenders, as well as therapeutic interventions for offenders who are serving their sentence.

Ultimately, our findings are limited because, in this study, we have not included individual social and psychological differences in the genesis of lifestyle and their relationships with deviant behaviours. However, the exploration indicates some significant areas for further research in this area.

⁴² Radulović, 2006

REFERENCES

1. Applegate, B. K., Cullen, F. T., & Fisher, B. S. (2002). Public views toward crime and correctional policies: Is there a gender gap?. *Journal of Criminal Justice*, 30(2), 89-100.
2. Dowler, K. (2003). Media consumption and public attitudes toward crime and justice: The relationship between fear of crime, punitive attitudes, and perceived police effectiveness. *Journal of criminal justice and popular culture*, 10(2), 109-126.
3. Đurđević, S., Šapić, R., Daruši, D. (2016) *Examination of correlation between personality traits and value orientations of perpetrators of criminal acts.* „International scientific conference “Archibald Reiss Days“, Thematic conference proceedings of international significance, vol. III, 120-129.
4. Djurdjevic, S., Krivokapić, Ž., Šapić, R., Vićentić, S. (2016). *Understanding cognitive regulation systems – an examination of the differences between offenders and non-offenders.* *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 17(1–2): 66 –84.
5. Đurđević, S., Krivokapić, Ž., Šapić, R., & Vićentić, S. (2016). *Attitudes of employees toward offenders sentenced to community service.* *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(2), 119-139.
6. Eysenck, H. J. (1975). The structure of social attitudes, *British Journal of Clinical Psychology*, 14, 323-31.
7. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера. „Сл. Гласник РС“, бр.55/2014
8. Plić, Z. (2010). *Zaštitni nadzor uslovno osuđenih lica-altrenativa koja obećava. Prevencija i tretman poremećaja ponašanja*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Beograd. 217.
9. Илић, З., Јованић, Г. (2011). *Затвор и/или слобода под надзором*, Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
10. Јоксимовић, С. (1992). Однос ученика према појединим начинима живота као показатељ њихових вредносних оријентација. *Психологија*, 25, 1-2, 7-24.
11. Јоксимовић, С., Јањетовић, Д. (2008). Појам о себи и вредносне оријентације адолесцената. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 288-305.
12. Кузмановић, Б. (1995). Друштвене промене и промене вредносних оријентација ученика. *Психолошка истраживања*, 7(17-47).
13. Кривични законик, «Службени гласник Републике Србије», бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013).

14. Pavlović, Z. (2009). Sociopsihološka analiza Ingelhartovog koncepta vrednosti samoizražavanja. *Primenjena psihologija*, 2(2), 149-166.
15. Попадић, Д. (1995). Узрасне и генерацијске разлике у преференцији животних стилова. *Психолошка истраживања*, 7, 71-88.
16. Правилник о начину извршења казне затвора у просторијама у којима осуђени станује. „Сл.гласник РС“ бр 64/2010.
17. Правилник о извршењу казне рада у јавном интересу.»Сл. гласник РС», бр. 20/2008 и 24/2014.
18. Радовановић, Д. (1992). *Човек и затвор*. Београд, Институт за социолошка истраживања.
19. Радуловић, Д. (2006). *Психологија криминала – психопатија и криминал*. Београд, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.
20. Рот, Н. (2003). *Основи социјалне психологије*. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
21. Рот, Н., Хавелка, Н. (1973). *Национална вредност и вредности код средњошколске омладине*. Институт за психологију и институт друштвених наука, Београд.
22. Rosenhan, D. L., Underwood, B., & Moore, B. (1974). Affect moderates self-gratification and altruism. *Journal of personality and social psychology*, 30(4), 546.
23. Соковић, С. (2011). Криминал и државна реакција: феноменологија, могућности, перспективе. У: *Извршење кривичних санкција- могућности и перспективе*, Београд: Институт за социолошка и криминолошка истраживања, стр. 311- 327.
24. Шрам, З. (2004). Вредности и девијантно понашање младих. У: *Млади загубљени у транзицији*, Београд: Центар за проучавање алтернатива, 65-93.
25. Шрам,З.(2003).Вредносне оријентације и структура личности:релације на средњошколском узрасту завршног разреда. *Педагогија*, 3-4, 91-114.
26. Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of personality and social psychology*, 58(5), 878.
27. Хавелка, Н. (1998). Вредносне орјентације адолесцената:вредности и свест о себи. *Настава и васпитање*, 5, 803-824.
28. Hirschfield, P. J., & Piquero, A. R. (2010). Normalization and legitimation: Modeling stigmatizing attitudes toward ex-offenders. *Criminology*, 48(1), 27-55.
29. Cullen, F. T., Fisher, B. S., & Applegate, B. K. (2000). Public opinion about punishment and corrections. *Crime and justice*, 1-79.

ПОЛИЦИЈСКО УПОЗОРЕЊЕ КАО ПОСЕБНИ ОБЛИК ДИВЕРЗИОНОГ ПОСТУПКА У ЦИЉУ СПРЕЧАВАЊА ВРШЕЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И ПРЕВАСПИТАВАЊА МАЛОЉЕТНИКА

Др Мирко Живковић

Министарство унутрашњих послова Републике Српске
Одсјек за крвне и сексуалне деликте, Бања Лука
zivkovicmirko@gmail.com

Апстракт: Савремена тенденција развоја кривичног поступка, усклађена са психолошким, криминолошким, виктимолошким, социолошким и истраживањима других сродних научних дисциплина, скреће ка диверзији поступка, што се посебно огледа у кривичним предметима гдје се као окривљени појављују малољетници. Полицијско упозорење, као мјера која се изриче малољетном извршиоцу кривичног дјела, у посебном поступку и околностима има за циљ преваспитање малољетника, спречавање рецидивизма, а тиме и повећање степена заштите грађана од криминала. Заштита грађана од социопатолошких понашања која су описана као кривична дјела и прекршаји, представља једну од основних функција полиције у циљу стварања безбједносног окружења.

Питање ефикасности полицијског упозорења, као мјере која има за циљ стварање безбједног окружења и спречавања рецидивизма, предмет је овог рада у коме ће се, поред истраживања литературе, анализе позитивних законских прописа и статистичких података, примјенити и метод дубинског интервјуа.

Кључне ријечи: малољетници, полиција, упозорење, безбједност, заштита, преваспитање.

ПОЛИЦИЈСКО УПОЗОРЕЊЕ КАО ОБЛИК ДИВЕРЗИОНОГ ПОСТУПКА

Република Српска је 2010. године донијела Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку¹. Тако је законодавац, доносећи овај *lex specialis*, бригу за дјецом и малољетницима који су обухваћени кривичним поступком, да ли као осумњичени или окривљени за учињено кривично дјело или оштећени кривичним дјелом², подигао на један виши ниво. Ранијим кривичним законодавством Република Српска је на један уопштенији и неадекватан начин одређивала питање малољетништва, тако су Кривичним закоником из 2000. године³ у глави шестој прописане „Васпитне мјере и казне за малољетнике“ одређујући искључиво на тај начин казнену политику према малољетним извршиоцима кривичних дјела. На сличан начин је то питање регулисано и Кривичним законом Републике Српске из 2003. године⁴ да би измјенама и допунама Кривичног закона⁵ шеста глава била обрисана, а то питање регулисано Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

Наиме, поред васпитних препорука уведених у кривично законодавство Републике Српске још 2003. године, ново малољетничко кривично право Републике Српске успостављено важећим Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске из 2010. године предвиђа и мјеру тзв. полицијског упозорења. По својој садржини то су нове санкције и мјере васпитно-образовне, медицинске или терапеутске природе које се примјењују у оквиру локалне заједнице с циљем да се избјегне или умањи непотребна стигматизација осуђених лица и унаприједи процес њихове реинтеграције. Полицијско упозорење представља формалнију опомену, односно посебно упозорење које изриче полицијски службеник малољетном учиниоцу кривичног дјела за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године.⁶

Пратећи савремену тенденцију у правној науци, која је неодвојиво везана за истраживања из области психологије, социологије, криминологије, педологије, виктимологије и других сродних наука законодавац је тежио већој заштити малољетника и дјеце који су обухваћени кривичним поступком. Та

¹ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 13/2010.

² У случају конкретно набројаних кривичних дјела у складу са чланом 184 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

³ Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 22/2000 и 37/2001.

⁴ Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/2003, 108/2004, 37/2006, 70/2006, 73/2010, 1/2012 и 67/2013.

⁵ Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 1/2012.

⁶ Љ. Митровић, Васпитне препоруке и њихова примјена у упоредном праву, *Годишњак Правног факултета*, бр. 3/2013, Бањалука, стр. 20.

заштита се, прије свега, односи на дужно обазриво понашање полицијских службеника и других органа у кривичном поступку са циљем избјегавања даље виктимизације, односно криминализације услјед стреса који настаје код дјецe и малољетника уласком у кривични поступак и контактом са полицијским службеницима и другим службеним лицима у поступку.

Посебан акценат у новој криминалној политици према малољетницима јесте коришћење диверзионих поступака⁷ како би се избјегли редовни судски поступци, а малољетник заштитио од додатног стреса услјед недовољног психофизичког развоја.

Тако Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку у глави трећој, под називом „Мјере, васпитне препоруке и кривичне санкције које се предузимају према малољетнику“, предвиђа:

- 1) мјере упозорења и васпитне препоруке,
- 2) кривичне санкције,
- 3) васпитне мјере,
- 4) малољетнички затвор,
- 5) мјере безбједности.

У члану 22 одређено је да се полицијско упозорење може изрећи малољетном учиниоцу кривичног дјела за кривично дјело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године, уколико су испуњени процесни услови и уколико је изрицање ове мјере сразмјерно околностима и тежини учињеног кривичног дјела. Полицијско упозорење се може изрећи под следећим условима:

- а) да малољетник признаје кривично дјело,
- б) да је признање дато слободно и добровољно,
- в) да постоји довољно доказа да је малољетник учинио кривично дјело,
- г) да према малољетнику није раније изрицано полицијско упозорење, примјењена васпитна препорука или изрицана кривична санкција.

Посебан значај у заштити дјецe и малољетника у кривичном поступку чини обавеза да службене радње врше искључиво полицијски службеници, тужиоци и судије са посебним знањима за рад са малољетницима, тако и полицијско упозорење изриче овлашћено службено лице са посебним знањима уз одобрење тужиоца. Исте године, у складу са Законском одредбом, а ради повећања ефикасности у примјени полицијског упозорења и подстицању полицијских службеника и тужилаца на примјену ове мјере, донесен је Правилник о примјени полицијског упозорења⁸.

⁷ Више о ресторитивној правди у малољетничком кривичном праву: Д. Јовашевић, Новине у кривичном законодавству о малољетницима у светлу ресторитивне правде, *Темида*, 1/ 2007, стр. 19–22.

⁸ Правилник о примјени мјере полицијског упозорења, *Службени гласник РС*, бр. 117/2010.

У циљу примјене нових законских рјешења, извршена је обука полицијских службеника, тужилаца и судија како би стекли посебна знања за рад са малољетницима. На тај начин, створени су сви предуслови за ефикасну примјену нових законских рјешења у циљу сузбијања малољетничке делинквенције и заштите дјецe и малољетника у кривичном поступку.

УЧЕСТАЛОСТ МАЛОЉЕТНИХ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И СТАТИСТИЧКЕ ЗАКОНОМЈЕРНОСТИ

Учесталост и дистрибуција малољетничке делинквенције

Удио броја малољетника у укупном броју извршених кривичних дјела може се посматрати двојачко. Први поглед је квантитативног карактера и он се препознаје у статистичким подацима изнесеним у табелама који су презети из Завода за статистику Републике Српске, а други поглед је квалитативног карактера. Квалитативни поглед на малољетничко преступништво огледа се у специфичности асоцијалног понашања које испољавају малољетници и чињеници да се ради о младим људима који су посебно осјетљиви и психофизички рањиви због недовољне развијености, што захтијева посебно осјетљив начин поступања и помоћ како се не би довело до додатне асоцијализације, криминализације, али и виктимизације.

Табела 1: *Статистички приказ квантитативних показатеља малољетничке делинквенције⁹*

Година	Пријављени малољетници	Оптужени малољетници	Осуђени малољетници	Обустављен поступак	Малољ. затвор	Васпитне мјере
2011.	216	102	51	12	1	50
2012.	366	68	52	15	1	50
2013.	284	67	54	13	-	54
2014.	352	42	40	1	1	40
2015.	371	53	48	5	-	48
Укупно	1.589	332	245	46	3	242

⁹ Завод за статистику Републике Српске, Статистика криминалитета, годишње саопштење, 142/13, 146/14, 139/15 и 153/16.

Табела 2: Статистички приказ квалитативних показатеља малољетничке делинквенције, односно број оптужених малољетних извршилаца кривичних дјела по следећим групама¹⁰

Година	Живот и тијело	Полни интегритет	Имовина	Јавни ред и мир	Оп. сиг. људи и имовине	Безбједност јавног саобраћаја	Остало	укупно
2011.	16	1	159	14	2	7	1	200
2012.	8	1	47	5	2	3	2	68
2013.	12	2	35	10	1	2	5	67
2014.	6	3	26	3	-	2	2	42
2015.	6	2	37	3	-	2	3	53
Укупно	48	9	304	35	5	16	13	430

Окружна тужилаштва у Републици Српској су у 2012. запримила од стране Министарства унутрашњих послова 353 извјештаја о почињеном кривичном дјелу од стране малољетних лица, што је за 63,4% више у односу на 2011.

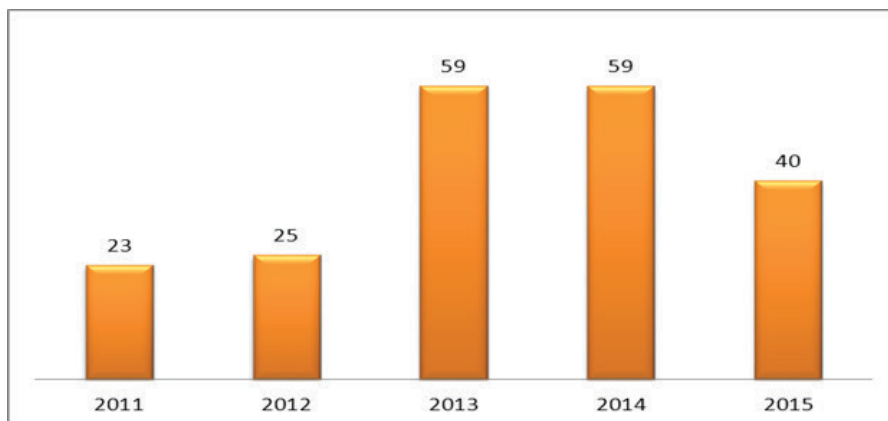
Од укупног броја у 66% случајева припремни поступак није ни покренут док је подигнуто 66 оптужби, односно 35,3% мање него прошле године. Од укупног броја оптужених за 77,3% малољетника изречена је кривична санкција. Осталих 22,7% одлука односило се на обуставу поступка. Изречена је 51 кривична санкција, исто као и прошле године. Од тога, васпитна мјера је изречена у 98% случајева, а казна малољетничког затвора у 2% случајева (осуде). Имовинска кривична дјела су била најбројнија. Од укупног броја ријешених кривичних пријава 75,1% односило се на имовину, код оптужених 71,2%, а код осуђених лица 66,7%.

Табела 3: Стање криминалитета на подручју Републике Српске

Година	Укупан број извршених КД	Укупан број извр. КД од стране малољетника	Број изречених полицијских упозорења	Малољетни учиниоци повратници
2011.	10.007	492	23	-
2012.	11.413	550	25	-
2013.	11.253	537	59	-
2014.	10.347	364	59	-
2015.	9.783	309	40	-
Укупно	52.803	2.252	206	-

¹⁰ Ibid.

На подручју Републике Српске, у посматраном периоду од 2011. до 2015. извршено је укупно 52.803 кривична дјела од чега су малољетна лица извршила укупно 2.252. У току посматраног периода, изречено је укупно 206 полицијских упозорења на подручју цијеле Републике Српске, што чини 9,14% од укупног броја извршених кривичних дјела од стране малољетних извршилаца. Такође, није могуће утврдити, од наведеног броја кривичних дјела, за који број је запријеђена казна затвора до три године, као ни структуру кривичних дјела која су извршили малољетници.

Графички приказ учесталости изрицања мјере полицијског упозорења на подручју Републике Српске

Пракса изрицања полицијског упозорења

Према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Српске у периоду од 2011. до 2015. године у складу са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку изречено је укупно 206 мјера полицијских упозорења¹¹. Полицијска упозорења су, у складу са Законом, изрицана малољетним извршиоцима за кривична дјела за која је запријеђена казна затвора до три године, која у признали, покајали се, а испуњени су и сви други услови наведени у Закону.

Ради утврђивања чињеница које непосредно указују на учесталост примјене полицијског упозорења, дистрибуцију и ефикасност одређен је узорак од три општине. Као узорак, одређене су општине Прњавор, Србац и Лакташи које заједно броје укупно 86.256 становника по попису из 2013.

¹¹ Више: М. Маркановић, *Поступање прије покретања припремног поступка према малољетницима у Републици Српској*, магистарски рад, Универзитет у Источном Сарајеву, 2017.

Табела 4: Општина Прњавор

Година	Укупан број извршених КД	Укупан број извр. КД од стране малољетника	Број изречених полицијских упозорења	Малољетни учиниоци повратници
2011.	203	13	-	-
2012.	262	8	-	-
2013.	249	11	2	-
2014.	226	8	0	-
2015.	235	10	1	1
Укупно	1.175	50	3	-

На подручју општине Прњавор, у посматраном периоду од 2011. до 2015. године извршено је укупно 1.175 кривичних дјела, од чега су малољетна лица извршила укупно 50 кривичних дјела. У истом периоду, малољетним извршиоцима кривичних дјела, у складу са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, изречена су укупно три полицијска упозорења. По приказаним статистичким подацима, нити један малољетни извршилац коме је изречено полицијско упозорење није поновио исто, слично или неко друго кривично дјело.

Табела 5: Општина Србац

Година	Укупан број извршених КД	Укупан број извр. КД од стране малољетника	Број изречених полицијских упозорења	Број малољетних учинилаца повратници ¹
2011.	114	8	-	-
2012.	103	8	-	-
2013.	85	6	-	-
2014.	105	9	-	-
2015.	93	7	-	-
Укупно	500	38	-	-

На подручју општине Србац, у посматраном периоду од 2011. до 2015. године извршено је укупно 500 кривичних дјела од чега су малољетна лица извршила укупно 38 кривичних дјела. У истом периоду, малољетним извршиоцима кривичних дјела, у складу са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, није изречена нити једна мјера полицијског упозорења, из чега нема ни повратника по изреченом полицијском упозорењу.

Табела 6: Општина Лакташи

Година	Укупан број извршених КД	Укупан број извр. КД од стране малољетника	Број изречених полицијских упозорења	Малољетни учиниоци повратници
2011.	338	22	1	-
2012.	333	13	1	-
2013.	343	11	3	-
2014.	321	31	1	-
2015.	310	15	-	-
Укупно	1.645	92	6	-

На подручју општине Лакташи, у посматраном периоду од 2011. до 2015. године извршено је укупно 1.645 кривичних дјела од чега су малољетна лица извршила укупно 92 кривична дјела. У истом периоду, малољетним извршиоцима кривичних дјела, у складу са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, изречена су укупно шест полицијских упозорења. По приказаним статистичким подацима, нити један малољетни извршилац коме је изречено полицијско упозорење није поновио исто, слично или неко друго кривично дјело.

ЗАКЉУЧАК

Диверзиони поступци којима се поједностављује сам поступак утврђивања кривице и одређивања прописане санкције представљају један од најзначајнијих тенденција у савременом упоредном и домаћем кривичном процесном праву. Тако је и Република Српска, следећи добру праксу правног система Шведске, увела институт полицијског упозорења малољетним извршиоцима кривичног дјела. Полицијско упозорење које се изриче у детаљно прописаном поступку и задатим условима изриче полицијски службеник који је претходно добио сагласност надлежног јавног тужиоца који се на овај начин одрекао даљег гоњења.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку у глави III – *Мјере, васпитне препоруке и кривичне санкције које се предузимају према малољетнику*, у сегменту првом под насловом *Мјере упозорења и васпитне препоруке*, у члану 22 прописују се и уређују начини и услови изрицања полицијског упозорења, и то:

- а) да малољетник признаје кривично дјело,
- б) да је признање дато слободно и добровољно,
- в) да постоји довољно доказа да је малољетник учинио кривично дјело,
- г) да према малољетнику није раније изрицано полицијско упозорење, примјењена васпитна препорука ни изрицана кривична санкција.

Полицијско упозорење, по Закону, има идентичну сврху као и васпитне препоруке и прописана је у члану 25, гдје гласи:

- а) да се не покреће кривични поступак према малољетнику,
- б) да се примјеном васпитних препорука утиче на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела.

Сврха мјере полицијског упозорења је усклађена са општом сврхом санкције да дјелује генерално и специјално на потенцијалне извршиоце и извршиоце којима се санкција непосредно изриче да више не чине асоцијална понашања која су прописана као кривична дјела.

Анализирајући статистичке приказе изнесене у раду, посебно треба имати у виду чињеницу непостојања прецизне статистике која се односи на малољетне извршиоце гдје би се могло утврдити који број кривичних дјела је извршила ова категорија лица, а да испуњавају услове изрицања полицијског упозорења, као и који број полицијских упозорења је изречен тој врсти извршилаца на подручју цијеле Републике Српске, као и квантитативни приказ рецидивизма. Квалитативно учешће малољетника у укупном броју пријављених лица за извршена кривична дјела јесте 4,24% од наведеног процента, односно укупног броја који износи 2.252. За 206 малољетних лица изречена је мјера полицијског упозорења, што чини 9,14% свих изречених казни малољетним извршиоцима, односно 0,39% свих изречених санкција.

Анализом података добијених на узорку стања криминалитета у три општине и то Прњавор, Лакташи и Србац утврђене су чињенице које износимо у закључку. Ове три општине укупно имају 86.256 становника, што од укупног броја становника Републике Српске 1.170.423, чини 7,36%. Тако је у посматраном периоду на подручју који је узоркован извршено укупно 3.320 кривичних дјела. Од наведеног броја кривичних дјела 180 су извршила малољетна лица што чини удио од 5,42%. Малољетним лицима у посматраном периоду, у складу са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку изречено је девет мјера полицијског упозорења што чини удио од 5%.

Извршеним истраживањем, на одређеном узорку, утврђено је да је на подручју општине Прњавор у посматраном периоду од укупно три изречена упозорења један малољетник специјални и генерални повратник гдје је и даље вршио кривична дјела и друге облике асоцијалног понашања, док код друга два извршиоца није евидентирано повратништво.

Посматрањем графичког приказа броја изречених мјера полицијског упозорења, уочава се пад изрицања у 2015. години у односу на ранији период. Обављањем интервјуа са полицијским службеницима који посједују посебна знања за рад са малољетницима, а и из личног ауторовог искуства, препознају се недостаци који се односе на поступак одобрења и самог изри-

цања ове мјере. Наиме, полицијски службеници радећи ове послове додатно су оптерећени другим одређеним задацима а процедура изрицања мјере захтијева већи број контакта са надлежним тужиоцем са посебним знањима за рад са малољетницима, осумњиченим, родитељима осумњиченог, радницима Центра за социјални рад, судијом са посебним знањима за рад са малољетницима, одређеним браниоцем, затим обезбјеђивање посебне просторије за изрицање и слично. Посебан проблем чини кратак, Законом прописани, рок за изрицање мјере полицијског упозорења и рок за достављање социјалне анамнезе. Ти рокови, као и детаљна формална процедура, су неопходни из разлога што се ради о диверзионом облику кривичног поступка којим се малољетник ослобађа од кривичног гоњења а тиме и скраћује, односно замијењује, цјелокупна процедура прописана Законом о кривичном поступку. Такође, кратки задати рокови су неопходни ради обезбјеђења што ефикаснијег вођења поступка изрицања мјере и како би се остварила и сама сврха, тј. утицање на малољетника да не доврши започето кривично дјело, односно изврши ново.

Анализом добијених података који се односе на рецидивизам, односно повратништво малољетника којима је у претходном периоду изрицана мјера полицијског упозорења указује да око двије трећине не понови кривично дјело¹². Приликом анализе овог податка и његовог тумачења треба имати у виду изабрани узорак и чињеницу да је тек дјелимично репрезентативан, а посебно јер не посједујемо податке који се односе на рецидивизам малољетних извршилаца којима је изрицана нека друга санкција као ни рецидивизам пунољетних извршилаца који су правоснажно пресуђени а који би користио за поређење.

Анализом свих изнесених чињеница теоријског, нормативног карактера и практичних података може се закључити да је мјера полицијског упозорења у Министарству унутрашњих послова као облик дјеловања на малољетне извршиоце кривичних дјела у знатној мјери заживио и примјењује се. Са друге стране, полицијски службеници оптерећени другим, редовним пословима и задацима, као и чињеницом да је поступак изрицања изузетно формалан и изискује знатно издвајање времена и посебан ангажман, у последњем периоду изречен је мањи број услијед опортуног дјеловања полицијских службеника. Као посебан недостатак код изрицања мјере полицијског упозорења, приликом обављања дубинских интервјуа са полицијским службеницима са посебним знањима за рад са малољетницима и радницима центра за социјални рад, препознаје се чињеница да нису предвиђени механизми провјере малољетника након изреченог упозорења, затим, изостаје даљи контакт и вођење малољетника од стране радника Центра за социјални рад¹³, контакт са полицијским службеницима или стручним педагошким

12 У посматраном периоду.

13 Као што је то случај приликом изрицања васпитних мјера.

службама образовних институција како би се продубио преваспитни рад и додатно утицало на малољетника који је склон асоцијалном понашању.

Посматрањем и довођењем у међусобну везу свих утврђених статистичких података, чињенице добијене вођењем интервјуа и теоријским приказом могу се утврдити одређене поставке које се односе на мјеру полицијског упозорења у правосудном систему Републике Српске и њеном свеобухватном утицају на стање безбједности и заштите грађана од криминала као и перспективи у ове мјере у будућности. Посматрањем статистичких података, може се закључити да се услијед почетних тешкоћа и сналажења радника који имају посебна знања за поступање са дјецом и малољетницима у кривичном поступку и то у полицији, тужилаштвима и судовима, током 2011. и 2012. године уочава мањи број изречених ових мјера, док је у током 2013. и 2014. године број ових изречених мјера у порасту. Битно је даље уочити тенденцију смањења изречених мјера у 2015. године, али по сазнањима аутора и у 2016. години, гдје још не постоје тачни подаци. Посматрањем података који говоре о повратништву малољетних извршилаца, иако се ради о малом узорку може се примјетити мали број повратника, што указује на ефикасност ове мјере. Као што је у раду и изнесено, обављајући интервјуе са радницима који су задужени за непосредно изрицање ових мјера и радњи, уочава се тенденција опортуног дјеловања и све већег избјегавања провођења ове мјере у случајевима кад су испуњени Законом прописани услови. Као разлог мањег броја изречених мјера полицијског упозорења наводи се оптерећеност другим, редовним пословима и задацима и непостојање посебног система вредновања вршења ових послова и задатака. Из наведеног, може се закључити да је мјера полицијског упозорења пронашла своје мјесто у правосудном систему Републике Српске, да је прихваћена од органа који су дужни да је проводе али и радника који су непосредно задужени. Даље, очигледно је потребно континуирано промовисање провођења ове мјере на адекватне начине како би се адекватно стимулисали непосредни извршиоци – полицијски службеници на изрицање мјера полицијског упозорења у Законом предвиђеним околностима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Јовашевић Д., Новине у кривичном законодавству о малољетницима у светлу ресторативне правде, *Темида*, 1/ 2007.
2. Маркановић М., *Поступање прије покретања припремног поступка према малољетницима у Републици Српској*, магистарски рад, Универзитет у Источном Сарајеву, 2017.
3. Митровић Љ., Васпитне препоруке и њихова примјена у упоредном праву, *Годишњак Правног факултета*, бр. 3/2013, године, Бањалука.

4. Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 22/2000 и 37/2001.
5. Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/2003, 108/2004, 37/2006, 70/2006, 73/2010, 1/2012 и 67/2013.
6. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 13/2010.
7. Правилник о примјени мјере полицијског упозорења, *Службени гласник РС*, бр. 117/2010.
8. Завод за статистику Републике Српске, *Статистика криминалитета, годишње саопштење*, 142/13, 146/14, 139/15 и 153/16.

POLICE CAUTION AS A SPECIFIC FORM OF DIVERSION PROGRAM FOR THE PURPOSE OF PREVENTION IN COMMITTING CRIMES AND REHABILITATION OF MINORS

Mirko Živković, PhD

Ministry of Interior of the Republic of Srpska

zivkovicmirko@gmail.com

Abstract: The modern tendency in the development of criminal proceedings that is harmonized with the psychological, criminological, victimological, sociological and other related scientific disciplines diverts towards diversion procedure, which is especially present in criminal cases with minors as defendants.

Police warning, as a measure imposed on a juvenile who committed a criminal offence within these special procedures and circumstances is aimed at reforming a minor, preventing recidivism and thereby increasing the level of protection from crimes.

Protection of citizens from sociopathic behaviour which is described as crimes and misdemeanours represents one of the basic functions of the police in order to create a safe environment.

The question of the efficiency of a police warning, as a measure that aims to create a safe environment and to prevent from recidivism is the main subject of this paper which will, in addition to the research literature, analysis of positive legislation and statistics, include in-depth interview method as well.

Keywords: minors, police, police warning, safety, protection, reform.

УЛОГА ШКОЛСКОГ ПОЛИЦАЈЦА У ЕТИОЛОГИЈИ И ПРЕВЕНЦИЈИ ЗЛОУПОТРЕБА ДРОГА КОД АДОЛЕСЦЕНАТА^{1,2}

Доц. др Ивана Радовановић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд
ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

Доц. др Данијела Спасић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд
danijela.spasic@kpa.edu.rs

Апстракт: На репрезентативном узорку од 833 средњошколска ученика у Београду каноничком дискриминативном анализом испитивана је етиолошка улога школског полицајца у три облика злоупотреба дроге и то посебно код оба пола. Утврђено је да постојање школског полицајца и његово често уочавање од стране ученика представља снажан заштитни фактор код само коришћења дроге (код ученика женског пола), коришћења и растурања и само растурања дроге (код ученика оба пола). Анализирано је и више могућих активности школског полицајца у превентивним интервенцијама код ових понашајних облика злоупотреба дроге.

Кључне речи: превенција, „школски полицајац“, злоупотреба дроге.

1 Рад је резултат истраживања на пројекту „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“ који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015–2019. године.

2 Рад је резултат истраживања на пројекту „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“ који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015–2019. године.

УВОД

Злоупотреба дроге представља понашање које по тежини негативних последица, по опасностима за физичко и психичко здравље појединаца несумњиво заузима врло важно место. С тим у вези, од посебног друштвеног интереса је истраживати распрострањеност злоупотребе дроге у популацији младих и то на основу методолошки ваљано спроведених поступака. Једно од таквих истраживања је ЕСПАД³ истраживање спроведено у Србији на узорку од преко 6.000 ученика средњих школа, узраста 15 и 16 година. Резултати указују да је око 8% ученика бар једном током живота користило неку од илегалних дрога, при чему је тај проценат већи код дечака него код девојчица (11% : 5%). Као и у осталим земљама у којима је истраживање спроведено (укупно 36 земаља Европе и преко 100.000 ученика) и у Србији се може запазити водећа улога канабиса као дроге која се највише користи. Током месеца који је претходио истраживању, марихуану или хашиш користило је око 3% ученика (4% младића и 1% девојака), док је најмање једном у животу марихуану/хашиш пробало 7% ученика (9% младића и 4% девојака).

Веома је важно и чини се поуздано, с обзиром на величину узорка од 5.500 ученика узраста од 11, 13 и 15 година, истраживање које наводи Станковић, а према чијим је резултатима дрогу пробало 6% деце наведеног узраста. Према истом истраживању марихуана је дрога коју млади највише користе: 29% ученика пробало је ову дрогу пре навршене 17 године, 7,4% средњошколаца пробало је хашиш, 2,7% екстази и 2,5% хероин, и то у просеку пре навршене 18. године⁴.

Нажалост, систематских истраживања о злоупотреби дроге међу младима у Србији нема и чини се да популација младих остаје ван фокуса интересовања и истраживања која се спроводе. Тако на пример, Стратегија о спречавању злоупотребе дроге у Републици Србији за период 2014–2021. године ослања се на извештај *Националног истраживања о стиловима живота становништва Републике Србије 2014. године – коришћење психоактивних супстанци и игара на срећу*⁵, који се односи само на популацију пунолетних особа. *Анализа и резултати Процене Акционог плана за спровођење Стратегије за борбу против дрога за период 2009–2013. године* показали су да постоје бројне слабости у борби против тог зла, при чему је посебно наглашен „непотпун систем прикупљања података и анализе стања у области дрога“⁶. У тој Стратегији такође је јасно наведена потреба како самосталног

3 ESPAD. The 2011 ESPAD Report - Substance Use Among Students in 36 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, EMCDDA, Pompidou Group, 2011.

4 М. Станковић, *Дрога и криминал*. Симбол, Београд, 2008.

5 Б. Килибарда, В. Мравчик, Ј. Сиерославски, Ј. Гудељ Ракић, М. С. Мартенс, *Национално истраживање о стиловима живота становништва Србије 2014. године - Основни резултати о коришћењу психоактивних супстанци и играма на срећу*. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2014.

6 Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021 године, доступно на http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678.

спровођења, тако и учешћа у различитим међународним истраживањима о проблемима злоупотребе дроге. Ипак, Србија није учествовала у последњем ЕСПАД истраживању спроведеном 2015. године у 35 земаља Европе, иако је у претходним истраживањима (2008. и 2011. године) била један од актера. Непостојање систематског прикупљања података и анализе стања у области дрога само се делимично може надоместити истраживањима појединих научних установа и њиховим периодичним пројектима или истраживањима спроведеним у оквирима магистарских и докторских дисертација. У овим последње поменутих, урађених на сличним узорцима ученика средњих школа у Београду, откривено је, на пример, да је 2010. године дрогу користило 10,9% ученика, а 2014. године чак 17,7% ученика^{7,8}. Тај пораст од 6,8% за само четири године, и то у понашању које представља озбиљан облик поремећаја понашања, снажно подупире став да је потребно систематски прикупити податке и анализирати стање у области злоупотреба дроге и представља доказ да се на проучавању етиологије и превенцији злоупотребе дроге међу младима мора систематски радити. Због тога је, чини се, изостанак учешћа Србије у истраживању спроведеном 2015. године прилично велики пропуст.

У тим истраживањима етиологије и превенције злоупотребе дроге важно је посебно анализирати улогу школског полицајца и као етиолошког фактора и као актера превентивних интервенција.

Улога полицијских службеника у школама остварује се кроз велики број активности и задужења, али се према многим ауторима⁹ све оне могу сврстати у три основна облика: 1) спровођење закона и прописа у школама; 2) остваривање, развој и унапређивање поверења и сарадње ученика, полиције, школе и локалне заједнице и 3) едукативна улога – позитиван узор и учешће у превентивним програмима у оквиру школа. Иако се ове улоге разликују од школе до школе, обезбеђивање сигурног и безбедног школског окружења представља примарни циљ ангажовања школских полицајаца, а њиховим укључивањем омогућено је да се принципи стратегије рада полиције у заједници примене и на школско окружење кроз проблемски оријентисан рад полиције¹⁰. Задаци ангажованих полицијских службеника у скла-

7 И. Радовановић, *Повезаност особина личности Ајзенковог спектра са поремећајима понашања у школи*. Магистарска теза, Универзитет у Београду, ФАСПЕР, Београд, 2010

8 И. Радовановић, *Злоупотреба дроге у популацији средњошколских ученика: феноменологија, етиологија и модели превенције*. Докторска теза. Универзитет у Београду, ФАСПЕР, Београд, 2016.

9 С. Girouard, *School Resource Officer Training Program*, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, 2001. В. Brown, *Understanding and assessing school police officers: A conceptual and methodological comment*, Journal of Criminal Justice 34, 2006, pp. 591–604. N. James & G. McCallion, *School Resource Officers: Law Enforcement Officers in Schools*, CRS Report for Congress, 2013. D. N. Devlin & D. C. Gottfredson, *The Roles of Police Officers in Schools: Effects on the Recording and Reporting of Crime*, Youth Violence and Juvenile Justice, 2016, pp. 1–16.

10 С. Swanson & M. Owen, *Building Bridges: Integrating Restorative Justice with the School Resource Officer Model*, IPES Working Paper No 1. 2007. – доступно у фебруару 2017, <http://www.ipes.info/WPS/WPS%20No%201.pdf>.

ду су са њиховим превентивним и проактивним деловањем и у најопштијем смислу су: прикупљање и анализа података о појавама, лицима и догађајима који могу представљати потенцијалну претњу по безбедност у образовном процесу, информисање надлежних и локалне заједнице и предузимање мера за отклањање идентификованих извора угрожавања безбедности¹¹.

Примена овог облика проблемски оријентисаног рада полиције у Србији везује се за 2002. годину и почетак реализације пројекта „Школски полицајац – пријатељ и заштитник деце“. Пројекат је започет у сарадњи Министарства унутрашњих послова и тадашњег Министарства просвете и спорта, као и већег броја образовних установа и невладиних организација, на основу анализе стања и процене степена угрожености безбедности у одређеном броју школа у Србији. Идентификовани проблеми између осталог односили су се на уживање дрога у просторијама и окружењу школе, присуство и улазак у школу лица која нису ученици школе, нуђење и продају дрога ученицима, постојање објеката и продавница погодних за нуђење и продају алкохола, дувана и дрога и др. У складу с тим, и превентивно-репресивни задаци постављени пред полицијске службенике ангажоване у школама обухватили су и благовремено уочавање и спречавање појава растурања и уживања опојних дрога, конзумирања алкохола, као и уочавање и спречавање присуства непозваних лица; успостављање контакта и сарадњу са власницима угоститељских објеката у близини школа у циљу спречавања продаје алкохола, дувана и других производа ученицима; укључивање у реализацију превентивних програма који се спроводе у школи и у заједници и др. Према јединим званично доступним подацима на архивираном сајту МУП-а, тренутно је у Србији 365 полицијских службеника задужено за безбедност у скоро двоструко већем броју основних и средњих школа (укупно 675 школа – од чега 348 основних и 327 средњих).

Наравно, наглашавањем улоге школског полицајца у етиологији и превенцији злоупотреба дроге ни на који начин се не занемарује изузетно важан општи допринос полиције као система и организације у превенцији криминалног понашања уопште, па и злоупотреба дроге. Штавише полиција чини базични ослонац државе и грађана у откривању и доказивању свих облика кривичних дела, па и оних предвиђених у глави 23 Кривичног законика Републике Србије. Код ових последњих, полиција осим откривања, мора бити и темељни носилац и партнер превентивних акција на нивоу заједнице у складу са данас важећом филозофијом о полицији која се бави проблемима, а не само инцидентима¹².

11 Д. Спасић и Д. Кекић, *Безбедност у школама и ангажовање школских полицајаца*. У: Кордић, Б., Ковачевић, А. и Бановић, Б. (ур.) Реаговање на безбедносне ризике у образовно-васпитним установама. Универзитет у Београду, Факултет безбедности, стр. 181–196, 2012.
12 С. Вуковић, *Превенција криминала*, Криминалистичко-полицијска академија, 2014.

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Само се по себи разуме да се у истраживању улоге школског полицајца у етиологији и превенцији злоупотреба дроге предмет и циљ тог истраживања могу дефинисати на различите начине и различитим појмовима. Ограниченост простора овог рада не дозвољава описивање свих дилема које постоје и зато се на најједноставнији начин предмет овог рада може се дефинисати као истраживање разлика у облицима и степену злоупотреба дроге између ученика који знају да школа има свог полицајца и који опажају његово присуство у простору школе, с једне стране, и ученика у школама које немају школског полицајца и/или ученика који нису свесни његовог присуства било зато што он само формално постоји или зато што га не виђају у школи, са друге¹³.

Циљ рада је да се на основу ових истраживачких података открије улога и утицај школских полицајаца у етиологији злоупотреба дроге и анализирају домети школских полицајаца у превенцији тог понашања, као и евентуално њихово учешће у непосредним превентивним акцијама.

МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТ

Операционализација појма злоупотреба дрога

Појам „злоупотреба дроге“ је уобичајен израз кога у свакодневној комуникацији користе стручњаци различитих профила укључујући и полицију. Он је заправо замена за прилично разноврсне кажњиве радње предвиђене у глави 23 Кривичног законика Србије у члановима 246, 246а и 247. Због те разноврсности у истраживачким радовима се користе само они облици кажњивих понашања који се чешће јављају у пракси и који су примерени и могући у популацији из које се бирају узорци.

Из тог разлога дефиниција појма „злоупотреба дроге“ се значајно разликује од законске дефиниције¹⁴. Она се, такође, значајно разликује и од појма „зависност од дроге“, који се најчешће користи у медицини, и од појма „злоупотреба ПАС“. У случају „зависности“ постоји значајно измењена психичка и социјална структура индивидуе, па су етиолошка истраживања методолошки гледано неоправдана. У другом случају („злоупотребе супстанци“) постоји преуско свођење злоупотреба дроге само на унос дроге у организам.

13 Истраживање води рачуна о могућем само формалном постојању школског полицајца и зато су питања о знању о његовом постојању и његовом виђању у простору школе доста важна. Један од облика формалног постојања може бити и ангажовање полицајца у две или више школа. Други облик може бити ангажовање људи који се налазе непосредно пред пензијом и зато често одсуствују са посла.

14 Те разлике биће веома уочљиве ако се погледају варијабле којима је ово понашање мерено и упореде са понашањима у законском тексту.

Основ операционалне дефиниције злоупотреба дроге у овом раду је законски текст у глави 23 Кривичног законика, али је та операционализација сведена само на она понашања која су примерена и могућа у популацији ученика средњих школа из које је извучен узорак. Та понашања, односно варијабле којима је злоупотреба дроге испитивана су: 1) повремено коришћење дроге, 2) нуђење дроге другима, 3) поклањање, 4) позајмљивање, 5) продаја дроге другима, 6) посредовање у куповини или продаји дроге и 7) куповина и држање дроге ради продаје (препродаја дроге).

Факторском анализом ових седам облика понашања доказано је да ови облици понашања припадају истом фактору чија се природа несумњиво могла интерпретирати као злоупотреба дрога.

Узорак адолесцената

Узорак адолесцената извучен је као двоетапни случајни узорак из популације ученика средњих школа у Београду. Прва етапа је била случајни избор средњих школа и то пропорционално врсти свих средњих школа у Београду. Друга етапа је био случајни избор по једног одељења из сваког од четири разреда. На тај начин у узорак су изабрана 833 ученика. У узорку је 46% ученика и 54% ученица. Гледајући по узрасту, дистрибуција ученика је скоро идеално нормална: у 15. години испитано је 10% ученика, у 16. години 23%, у 17. години 30%, у 18. години 27% и у 19. такође 10%.

Варијабле

Зависне варијабле којима је злоупотреба дроге операционализована су заправо три облика понашања добијена на основу анализе фреквенција тј. одговора испитаника на седам раније наведених индикатора. Природа тих понашања и проценат ученика у њима је следећи:

- 1) само користе дрогу – 6,1% ученика;
- 2) користе и растурају дрогу – 10,1% ученика;
- 3) само растурају дрогу – 3% ученика;

4) Укупно је, дакле, дрогу злоупотребљавало на један, други или трећи начин око 20% ученика. Утицај и улога школског полицајца испитивани су у односу на свако од ова три понашања посебно.

Независне варијабле чине подаци 1) о знању ученика да у њиховој школи постоји или не постоји школски полицајац и 2) у ком степену ученици опажају присуство полицајца у простору школе.

Инструменти истраживања, начин прикупљања података и методе анализе

Подаци су прикупљени у анонимној ситуацији уз помоћ Упитника који је посебно конструисан за једно шире истраживање о злоупотреби дрога код адолесцената. Питања у Упитнику била су са предложеним одговорима.

Утицај знања или незнања ученика да ли у њиховој школи постоји школски полицајац и опажање његовог присуства у простору школе¹⁵ испитиван је каноничком дискриминативном анализом, односно утврђивањем разлика између ученика који су злоупотребљавали дрогу на неки од три раније описана начина са онима који нису имали било какав контакт са дрогом.

РЕЗУЛТАТИ

Подаци о знању ученика да у школи постоји школски полицајац и о опажању његовог присуства у школи

Резултати су изнети у облику учесталости одговора ученика и дати су у две кратке табеле.

Табела 1: Број ученика који зна, не зна или тврди да у школи не постоји полицајац

Врста одговора	N	%
Зна да има полицајца	508	60,9
Не зна	133	15,9
Нема полицајца	192	23,2
Укупно	833	100,0

Табела 2: Број ученика који опажа присуство школског полицајца у просторијама школе

Врста одговора	N	%
Често га виђају	295	35,4
Ретко га виђају	177	21,3
Не виђају га	99	11,9
Мисле да школа нема полицајца	262	31,4
Укупно	833	100,0

Иако ови подаци не значе много док се не доведу у однос са понашањима којима је злоупотреба дроге операционализована, ваља запазити да практично код 40% ученика не постоји утицај школског полицајца на та пона-

¹⁵ Ходнице, службене просторије, двориште, игралиште и слично.

шања, јер ученици не знају да ли га школа има или га она стварно нема (табела 1). Стварни ефекти постојања или непостојања школског полицајца, његовог виђања или невиђања од стране ученика не могу се открити на основу ових података, већ тек на основу њиховог довођења у однос са облицима злоупотребе и то уз поштовање чињенице да између тих феномена постоји интеракција који има мултиваријатни облик.

Структура понашања ученика и злоупотреба дроге

Иако подаци о учесталости злоупотреба дроге не могу много рећи о њеној етиологији, корисно је имати у виду како се испитани узорак као целина понаша када је дрога у питању. Зато се у наредној табели налазе фреквенције могућих понашања ученика у односу на дрогу.

Табела 3: Структура злоупотреба дроге у испитаном узорку ученика

Облик понашања	N	%
Нису пробали, не користе и не растурају дрогу	635	76,2
Само пробали – нема коришћења и растурања	38	4,6
Само користе – нема растурања	51	6,1
Користе и растурају	84	10,1
Само растурају – нема коришћења	25	3,0
Укупно	833	100,0

С обзиром да се испитивање улоге школског полицајца каноничком дискриминативном анализом заснива на анализи разлика између групе испитаника који злоупотребљавају дрогу (само користе, користе и растурају и само растурају) с једне стране и групе испитаника који је не злоупотребљавају, с друге стране, за ту анализу битни су подаци који говоре о сваком од ових облика злоупотребе посебно, али и они који значе да те злоупотребе нема.

Школски полицајац као предиктор понашајних облика злоупотреба дроге¹⁶

Постојање и учесталост виђања школског полицајца као предиктор само коришћења дроге

Први понашајни облик злоупотреба дроге је, како је већ речено онај у ком ученици само уносе дрогу у организам. У том понашању не постоји

¹⁶ Улога школских полицајаца у етиологији злоупотреба дроге део је једног ширег пројекта о утицају варијабли из окружења школе на то понашање. Пошто су дискриминативни ка-

нити један случај паралелног растурања дроге. Каноничка дискриминативна анализа између групе ученика овог облика понашања и групе ученика који немају било какав контакт са дрогом (нису пробали, не користе и не растурају дрогу) у којој се налази 635 ученика, примењена на 25 варијабли школског окружења, дала је следеће резултате.

Табела 4: Варијабле из школског окружења и разлике између ученика који само користе дрогу и ученика који немају додира са дрогом¹⁷

Облик злоупотребе: само користе дрогу ¹									
	Нема злоупотребе					Нема злоупотребе			
	vs					vs			
	Само користе					Само користе			
м		ж		м		ж			
с	г	с	г	с	г	с	г		
Успех у претходном разреду	0,012	-0,199	-0,140	-0,349	Супкултурални објекти близу школе	0,257	0,290	0,096	0,023
Да ли школа има школског полицајца	0,097	-0,028	0,420	0,152	Дилери дроге у кругу школе	0,134	0,296	0,043	0,111
Да ли га ученици виђају	-0,137	-0,090	-0,351	0,016	Активно бављење спортом	0,126	0,164	-0,194	-0,110
Наставници се труде да нас што више науче	0,025	0,304	-0,009	0,134	Укљученост у ваннаставне активности	0,170	0,175	-0,163	0,228
Неки наставници су агресивни	-0,356	0,078	-0,175	-0,126	Бежање са часова	0,116	0,411	0,253	0,476
Има наставника који превише пију	0,250	0,390	-0,014	0,065	Бежање од школе	0,403	0,508	0,249	0,407
Поносим се именом школе	-0,169	0,106	0,115	0,234	Туча у школи (учешће)	0,118	0,376	-0,314	0,128
Наставници имају разумевања кад имам неки проблем	0,276	0,377	0,220	0,288	Учешће у тучи ван школе	0,421	0,433	0,598	0,612
Неки наставници ме омаловажавају	-0,054	0,212	0,083	0,066	Вређање других ученика	0,028	0,276	0,114	0,288

нонички коефицијенти који говоре о утицају постојања – непостојања или опажања присуства школског полицајца у простору школе добијени када су све друге варијабле из тог окружења држане константним (контролисане), није извесно да је методолошки допуштено да се посебно штампају само вредности оних коефицијената који говоре о улози школског полицајца. Због тога су штампане три табеле са свим варијаблама из школског окружења, а анализиран је утицај само оне две које се односе на улогу школског полицајца.

¹⁷ „с“ је канонички дискриминативни коефицијент, а „г“ корелација варијабле и дискриминативне функције.

Неки су ми наставници претили или ме вређали	0,145	0,160	-0,166	-0,093	Сексуално узнемиравање других ученика	0,036	0,157	0,225	0,383
Наставници дају оцене напамет	0,072	0,385	-0,192	-0,050	Бојкотовање других ученика	0,032	0,226	-0,215	0,157
Оцене се не дају према знању	0,350	0,444	-0,042	0,001	Претње другим ученицима	0,246	0,179	0,169	0,248
Погодна места за продају дроге	0,019	0,268	0,078	0,168					

Узорак коришћених варијабли из окружења школе дао је једну дискриминативну функцију која је била одговорна за разлике између ученика који злоупотребљавају и не злоупотребљавају дрогу у облику који је напред наведен. Каноничке корелације реда величине 0,456 код дечака и 0,375 код девојака јасно показују да је само коришћење дроге код дечака и девојака детерминисано различитим варијаблама и да је заједничка анализа методолошки недопустива. Тај став важи и код остала два понашајна облика злоупотреба.

Разлика између дечака и девојака у случају само коришћења дроге видљива је на први поглед и када се ради о испитивању улоге школског полицајца. Наиме, код дечака ни канонички дискриминативни коефицијенти ни корелације обе варијабле којима је испитивана улога школског полицајца нису значајни. То практично значи да знање о томе да ли школа има свог полицајца и опажање његовог присуства у простору школе немају никакав утицај на мушки део испитаног узорка да ли ће или неће користити дрогу. Насупрот томе обе варијабле су снажни предиктори само коришћења дроге код девојака и то на сасвим логичан начин: непостојање и невиђање школског полицајца је непосредан предиктор овог коришћења¹⁸. Зашто не постоји утицај ове две варијабле на дечаке, а постоји на девојке тешко је одговорити на основу расположивих података. Различити утицаји већег броја варијабли из школског окружења на ученике мушког и женског пола је чињеница која се не може оспорити.

Постојање и учесталост виђања школског полицајца као предиктор коришћења и растурања дроге

Скуп од 25 варијабли из окружења школе чији је утицај на разлике између ученика који ни на који начин немају контакт са дрогом (635) и оних који користе и растурају дрогу (84) дао је каноничке корелације реда величине 0,412 (код ученика) и 0,523 (код ученица). Утицај знања о постојању

18 Минус предзнак код варијабле која говори о учесталости виђања полицајца је последица нумерисања у обрнутом смеру од прве.

полицајца у школи и опажање његовог присуства у простору школе приказан је, заједно и са другим варијаблама, у наредној табели.

Табела 5: Варијабле из школског окружења и разлике између ученика који користе и растурају дрогу и ученика који немају додира са дрогом¹⁹

Облик злоупотребе: користе и растурају									
	Нема злоупотребе					Нема злоупотребе			
	vs					vs			
	Користе и растурају					Користе и растурају			
	м		ж			м		ж	
	с	г	с	г		с	г	с	г
Успех у претходном разреду	-0,214	-0,322	0,114	0,002	Супкултурални објекти близу школе	0,020	-0,039	0,026	-0,026
Да ли школа има школског полицајца	0,156	0,310	0,551	0,429	Дилери дроге у кругу школе	0,388	0,514	0,296	0,437
Да ли га ученици виђају	0,100	0,219	-0,346	-0,238	Активно бављење спортом	-0,088	-0,071	-0,339	-0,309
Наставници се труде да што више науче	0,144	0,254	-0,099	0,150	Укљученост у ваннаставне активности	-0,049	0,001	0,080	0,069
Неки наставници су агресивни	0,021	0,212	0,090	0,213	Бежање са часова	0,002	0,396	0,085	0,267
Има наставника који превише пију	0,155	0,313	0,072	0,305	Бежање од школе	0,528	0,682	0,545	0,599
Поносим се именом школе	-0,194	-0,035	0,047	0,135	Туча у школи (учешће)	0,291	0,117	-0,154	0,176
Наставници имају разумевања кад имам неки проблем	-0,043	0,036	0,202	-0,025	Учешће у тучи ван школе	0,019	0,206	0,097	0,323
Неки наставници ме омаловажавају	0,051	0,239	-0,043	0,223	Вређање других ученика	0,259	0,505	0,023	0,309
Неки су ми наставници претили или ме вређали	-0,054	0,167	0,101	0,263	Сексуално узнемиравање других ученика	-0,005	0,226	0,002	0,251

19 Као и у претходном случају наведене су само оне варијабле чији су канонички коефицијенти и корелације статистички значајни.

Наставници дају оцене напамет	0,096	0,230	0,060	0,301	Бојкотовање других ученика	-0,088	0,346	0,063	0,379
Оцене се не дају према знању	-0,182	0,119	0,111	0,292	Претње другим ученицима	0,278	0,423	0,252	0,420
Погодна места за продају дроге у школи	-0,069	0,277	0,046	0,258					

Наравно, код коришћења и растурања дроге ситуација је далеко другачија. Ваљда зато што је растурање дроге знатно уочљивије понашање него сам унос дроге у организам или зато што су за ту врсту понашања запрећене знатно оштрије казне, тек обе варијабле које се односе на школског полицајца су од непосредног значаја и за дечаке и за девојке. Код дечака та предиктивна вредност није тако јака, али код девојака је веома снажна брана таквом понашању. Али то није све. Код девојака ове варијабле делују у истом смеру: коришћења и растурања дроге је мање ако школа има свог полицајца и ако га ученици чешће виђају. Код дечака постојање полицајца делују у истом смеру као и код девојака, али код опажања присуства полиције то није тако. Дечаци не морају често да виђају полицајца да би избегавали да користе и растурају дрогу. У правцу спречавања тог понашања довољно је само знање да школа има полицајца макар они и не били често виђани.

Иако не би требало коментарисати утицај на коришћење и растурање дроге осталих варијабли из школског окружења ваља, због касније анализе о значаја школског полицајца за превентивне интервенције одређеног типа, запазити да је постојање дилера дроге у кругу школе снажан предиктор да ће ученици користити и растурати дрогу.

Постојање и учесталост виђања школског полицајца као предиктор само растурања дроге

Иако у овом трећем облику злоупотребе дроге има најмањи број ученика (свега 25) специфичност и тежина тог понашања су добар разлог за анализу улоге школског полицајца и код њега. Пре изношења конкретних података ваља запазити да је узорак од 25 варијабли из окружења школе такође значајно диференцирао ученике који само растурају дрогу од ученика који немају било какве везе са дрогом (каноничка корелација код дечака је 0,419, а код девојака 0,386). Резултати те диференцијације, укључујући и две варијабле о школском полицајцу, дати су у наредној табели.

Табела 6: Варијабле из школског окружења и разлике између ученика који само растурају од ученика који немају додира са дрогом

Облик злоупотребе: само растурају дрогу									
	Нема злоупотребе					Нема злоупотребе			
	vs					vs			
	Само растурају					Само растурају			
	м		ж			м		ж	
с	r	с	r	с	r	с	r	с	r
Успех у претходном разреду	0,076	-0,047	-0,415	-0,422	Супкултурални објекти близу школе	0,067	0,093	-0,104	-0,083
Школа нема школског полицајца	0,843	0,180	-0,480	0,191	Дилери дроге у кругу школе	0,262	0,352	0,286	0,280
Ученици не виђају школског полицајца	-0,760	-0,218	-0,499	-0,134	Активно бављење спортом	0,035	0,056	0,029	-0,011
Наставници се труде да што више науче	-0,182	0,029	0,261	0,217	Укљученост у ваннаставне активности	-0,002	0,033	0,109	0,208
Неки наставници су агресивни	-0,164	0,089	-0,045	0,127	Бежање са часова	-0,108	0,122	-0,094	0,181
Има наставника који превише пију	-0,235	-0,017	-0,128	0,102	Бежање од школе	0,075	0,237	0,122	0,252
Поносим се именом школе	0,181	0,109	0,373	0,397	Туча у школи (учешће)	0,059	0,282	0,552	0,394
Наставници имају разумевања кад имам неки проблем	0,040	0,111	0,019	0,215	Учешће у тучи ван школе	0,036	0,324	0,232	0,246
Неки наставници ме омаловажавају	0,341	0,288	0,178	0,271	Вређање других ученика	0,251	0,492	-0,100	0,131
Неки су ми наставници претили или ме вређали	0,038	0,249	0,102	0,255	Сексуално узнемиравање других ученика	0,368	0,506	-0,075	0,060
Наставници дају оцене напамет	0,114	0,152	-0,335	-0,066	Бојкотавање других ученика	-0,064	0,383	0,457	0,285
Оцене се не дају према знању	-0,100	0,063	0,030	0,089	Претње другим ученицима	0,499	0,661	0,325	0,135
Погодна места за продају дроге у школи	-0,028	0,281	0,173	0,284					

То што школа нема свог полицајца снажно утиче на неке дечаке да у школи растурају дрогу. Тај закључак несумњиво произлази из високог каноничког дискриминативног коефицијента (0,843). Иста правилност постоји и кад дечаци не виђају школског полицајца у простору школе (ако га уопште има) чији је коефицијент такође изузетно висок (-0,760). Ситуација са девојкама је другачија и прилично необична. Постојање или непостојање школског

полицајца, овог пута постојање делује спречавајуће на растурање дроге, али на посредан начин. Ова варијабла код девојака је, наиме, супресор (минус коефицијент, а плус корелација) и делује преко неких других променљивих из сета школског окружења, али је могуће и ван њега. Код девојака је, међутим, опажање присуства полицајца у простору школе чинилац који непосредно смањује ову врсту злоупотребе дроге.

И код овог понашања постоји снажан утицај присуства дилера у кругу школе на растурање дроге.

Улога школског полицајца у превентивним интервенцијама против злоупотребе дроге

Природа овог рада није таква да захтева теоријске расправе о моделима и основним принципима превентивних интервенција. За његову природу важно је поменути да већина превентивних интервенција у којима школски полицајца има важну улогу припада тзв. ситуационом моделу чија је суштина мењање и дизајнирање карактеристика физичког окружења²⁰. Теоријско полазиште, па и постојећа концепција у пракси почивају на схватању да се мењањем елемената и карактеристика физичког окружења утиче на смањивање могућности и ситуација за недозвољено понашање. Примарни значај у томе имају они поступци који доводе до смањења прилика, промена перцепције ризика и мотивације за одређено понашање.

Имајући у виду основне поставке ситуационог модела и резултате добијене етиолошком анализом само коришћења, коришћења и растурања и само растурања дроге у којој се показало да су присуство школског полицајца и опажање тог присуства од стране ученика контраиндиковани за сва три облика злоупотребе може се тврдити да је улога школског полицајца у превенцији злоупотреба дроге изузетно важна. Без претензија да се у овом раду могу идентификовати сви видови превентивних деловања школског полицајца, чини се логичним да се његова улога најчешће испољава у следећим облицима превентивних интервенција:

1) да активним односом и радом у школи чини уочљивим своје присуство и своју улогу у спречавању насиља, коришћења дроге, алкохола и других недозвољених понашања независно од тога да ли ова понашања долазила од актера у школи или била резултат деловања група малолетних преступника, навијачких група, локалних вођа организованог криминала, секти или активиста политичких партија;

20 D.B. Cornish & R.V. Clarke, *Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention*. In: Smith MJ & Cornish DB (eds), *Theory for practice in situational crime prevention*. Crime Prevention Studies vol. 16. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2003, 41–96.

2) да својим радом, својом личношћу и својим понашањем афирмише усвајање позитивних друштвених вредности, развој зреле личности и тако допринесе процесу социјализације адолесцената²¹;

3) да у циљу предупређења злоупотреба дроге, насиља и других поремећаја понашања непосредно сарађује са управом школе и педагошко-психолошким тимовима и родитељима ученика;

4) да пошто се улога школског полицајца испољава и у виду превентивно-репресивних задатака²² у случају откривања растурања дроге од стране ученика, локалних дилера ван школе или чак и наставника реагује са свом строгошћу коју му законски прописи дозвољавају како би тај начин поступања демотивисао нека нова слична понашања; нарочито је важно да у том реаговању не примењује селективни приступ;

5) да спречи, поштујући закон и углед школе, постојање дилера у кругу школе и непосредној близини школе;

6) да активно сарађује са полицијом у заједници у њиховим програмима усмереним на спречавање злоупотреба дроге, алкохола, физичког насиља;

7) да учествује у посебним едукативним програмима, али још важније да активно сарађује у тренинзима животних и социјалних вештина или неким другим на нивоу школе које спроводе стручни кадрови посебно обучени за то.

Наведених седам тачака сигурно не исцрпљују све начине на које школски полицајац може допринети превенцији злоупотреба дроге, али свакако утичу да његов однос у том послу буде значајно другачији и кориснији од простог присуства у школи. Наравно, најгоре је кад школа уопште нема школског полицајца или ако полицајац покрива две или више школа. Резултати етиолошке улоге постојања школских полицајаца у сва три облика злоупотребе дроге снажно подржавају потребу да их свака школа има.

ЗАКЉУЧАК

Школски полицајац неспорно има значајну улогу у етиологији злоупотреба дроге. Та улога зависи од пола ученика, па тако код понашања које се манифестује само коришћењем дроге, постојање школског полицајца и његово често виђање у простору школе представља етиолошки фактор само код ученица, али не и код ученика. Међутим, код злоупотребе дроге која се манифестује коришћењем и растурањем дроге и само растурањем дроге тај утицај постоји са извесним специфичностима, код оба пола. Независно од тога ови резултати практично значе да је школски полицајац већ самим

21 С. Вуковић, *Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника*. Наука Безбедност Полиција, Vol. X, бр. 1, 2005, стр. 97-114.

22Г. Бошковић и Б. Симић, *Искусства у реализацији пројеката „Школски полицајац – пријатељ и заштитник деце“*. Безбедност, бр. 4, 2004, стр. 761-774.

својим присуством и честим опажањем тог присуства од стране ученика, фактор који у значајној мери спречава злоупотребу дроге од стране тих ученика. Његовим активним односом према послу који му је поверен, сарадњом са управом школе и педагошко-психолошким тимовима, сарадњом са полицијом у заједници и евентуалним учешћем у тренинзима животних вештина та улога постаје разноврснија и свакако интензивнија.

ЛИТЕРАТУРА

1. Brown B., Understanding and assessing school police officers: A conceptual and methodological comment, *Journal of Criminal Justice* 34, 2006, pp. 591–604.
2. Бошковић, Г. и Симић, Б., Искуства у реализацији пројеката „Школски полицајац – пријатељ и заштитник деце“. *Безбедност*, бр. 4, 2004, стр. 761–774.
3. Вуковић, С., Улога полиције у превенцији делинквентног понашања деце и малолетника. *Наука Безбедност Полиција*, Vol. X, бр. 1, 2005, стр. 97–114.
4. Вуковић, С., Превенција криминала, *Криминалистичко-полицијска академија*, 2014.
5. Girouard, C., School Resource Officer Training Program, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, 2001.
6. Devlin N. D. & Gottfredson C. D., *The Roles of Police Officers in Schools: Effects on the Recording and Reporting of Crime, Youth Violence and Juvenile Justice*, 2016, 1–16.
7. The 2011 ESPAD Report – Substance Use Among Students in 36 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, EMCDDA, Pompidou Group, 2011.
8. James, N. & McCallion, G., *School Resource Officers: Law Enforcement Officers in Schools*, CRS Report for Congress, 2013.
9. Килибарда, Б., Мравчик, В., Сиерославски, Ј., Гудељ Ракић, Ј., Мартенс, М. С., *Национално истраживање о стиловима живота становништва Србије 2014. године – Основни резултати о коришћењу психоактивних супстанци и играма на срећу*. Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“, 2014.
10. Радовановић, И., *Повезаност особина личности Ајзенковог спектра са поремећајима понашања у школи*. Магистарска теза. Универзитет у Београду, ФАСПЕР, 2010.
11. Радовановић, И., *Злоупотреба дроге у популацији средњошколских ученика: феноменологија, етиологија и модели превенције*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, ФАСПЕР, 2016.

12. Спасић, Д. и Кекић, Д., Безбедност у школама и ангажовање школских полицајаца. У: Кордић, Б., Ковачевић, А. и Бановић, Б. (ур.) Реаговање на безбедносне ризике у образовно-васпитним установама. Универзитет у Београду, Факултет безбедности, 2012.
13. Станковић, М., Дрога и криминал, Симбол, Београд, 2008.
14. Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. године, доступно на http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
15. Swanson C. & Owen M. Building Bridges: Integrating Restorative Justice with the School Resource Officer Model, IPES Working Paper No 1. 2007 – доступно у фебруару 2017, <http://www.ipes.info/WPS/WPS%20No%201.pdf>.
16. Cornish, D. B. & Clarke, R. V., Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. In: Smith MJ & Cornish DB (eds), Theory for practice in situational crime prevention. Crime Prevention Studies vol. 16. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2003, 41–96.

THE ROLE OF SCHOOL RESOURCE OFFICER IN ETIOLOGY AND PREVENTION OF DRUG ABUSE AMONG ADOLESCENTS

Ivana Radovanović, PhD

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

Danijela Spasić, PhD

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
danijela.spasic@kpa.edu.rs

Abstract: The etiological role of a school resource officer in three forms of drug abuse has been examined through canonical discriminatory analysis. This analysis was conducted on a representative sample of 833 high school students in Belgrade and separately for both sexes. It has been found that the presence of school resource officer and his frequent spotting by students is a powerful protective factor for: a) "Only drug abuse" by female students, b) "Drug abuse and distribution" and "Only distribution of drugs" by students of both sexes. The paper has also analyzed a wider range of possible activities and preventive interventions of a school resource officer in drug abuse.

Keywords: prevention, school resource officer, drug abuse.

БОРБА ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА С ОСВРТОМ НА ПЕРМАНЕНТНУ ЕДУКАЦИЈУ ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА¹

Др Ванда Божић, научни сарадник
Правни факултет Свеучилишта у Загребу
vanda.bozic@pravo.hr

Проф. др Жељко Никач
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Мр Бобан Симић, предавач
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Организовани криминалитет данас је један од најтежих појавних облика криминалитета који поред тероризма представља највећу претњу савременом друштву, као појава која има транснационални карактер. У борби против ове пошести од огромног је значаја јединствени приступ међународне заједнице, хармонизација правних норми, уједначена судска пракса, али и константна едукација судија, државних тужилаца и полицијских службеника који се први сусрећу с казним делима. Појам организованог криминалитета, елементи и карактеристике нису једнообразно одређени, што ствара проблеме у самом одређењу. Један од најважнијих искорака

¹ Рад је писан у оквиру потпоре Хрватске закладе за знаност и одобреног пројекта бр. 1949. *Multidisciplinary Research Cluster on Crime in Transition – Trafficking in Human Beings, Corruption and Economic Crime*. Рад је и резултат рада на Пројектима *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*, МПНТР РС бр. 179045 и *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, КПА, 2015–2019.

у сузбијању организованог криминалитета на глобалном нивоу је усвајање Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета и Допунских протокола. Државе су ускладиле национална законодавства, прописале строже санкције за кривична дела организованог криминалитета, увеле специјалне истражне технике и основале тела за борбу против организованог криминалитета. Едукација полицијских службеника, судија и државних тужилаца (*law enforcement man*) од изузетног је значаја у борби против организованих криминалних група, које су увек корак-два испред државе. У раду је дат осврт на стање и кретање кривичних дела организованог криминалитета у Србији и Хрватској с освртом на едукацију полицијских службеника и правосудних дужносника. На крају су наведени предлози *de lege ferenda* с циљем унапређења борбе против организованог криминалитета, боље међународне сарадње и перманентне едукације полицијских службеника у функцији сузбијања организованог криминалитета.

Кључне речи: организовани криминалитет, сузбијање, едукација полицијских службеника, КЗ, Србија, Хрватска и ЕУ.

УВОД

Од настанка људске заједнице криминалитет се успешно прилагођавао свим друштвено-економским условима и променама. У питању је појава која урушава темеље људског друштва, угрожава демократске тековине, моралне и универзалне вредности.

Средином XX века, најпре у САД, а потом и у другим развијеним земљама, појавио се професионални криминалитет и његов најопаснији облик – *организовани криминалитет*. Специфичност овог облика огледа се у новом начину устројства криминалних организација и најтежим манифестационим облицима попут: убистава, корупције, изнуда, уцена и других тешких кривичних дела. Иза ових злочина стајали су организовани криминални гангови, што је доприносило ширењу страха, опште несигурности и узнемирењу јавности. Организовани криминалитет представља сталну опасност за сигурност грађана и политичку стабилност сваке земље. Његови носиоци имају за циљ легализацију криминалних активности и стеченог богатства, политички утицај и учешће у органима власти.

Савремени организовани криминалитет не познаје границе и криминалне групе из једне земље повезују се са групама или организацијама других земаља, што даје транснационални карактер. Организовани криминалитет се проширио из развијених земаља у остале делове света, а посебно погађа

земље у транзицији чије крхке демократске институције не могу одговорити на све изазове.

Модерно друштво је посебно погођено најтежим појавним облицима организованог криминалитета. Глобализација друштва и економски развој подразумевају слободни проток људи, робе и капитала, што доводи до укидања граница и либерализације тржишта, попут ЕУ. Организоване криминалне групе злоупотребљавају демократске тековине развијеног света у функцији остварења профита, међусобно се повезују и остварују мобилност у свим гранама друштвеног живота. Криминалне групе злоупотребљавају техничко-технолошки развој модерног доба у циљу извршења најтежих кривичних дела и увек су корак испред државних органа.

У борби против организованог криминалитета међународна заједница је учинила највећи искорак усвајањем Конвенције УН против транснационалног организованог и раног криминалитета и Допунских протокола. Сходно томе државе су се обавезале на хармонизацију законодавства, формирање специјалних органа и примену специјалних истражних метода против организованог криминалитета.

Истовремено са идејом о сарадњи држава на економском и политичком плану, развијала се и идеја о институционализацији сарадње полиција на међународном нивоу. У борби против организованог криминалитета од изузетног је значаја међународна кривичноправна и полицијска сарадња на билатералном, регионалном и мултилатералном плану. Предуслов борбе против организованог криминалитета је перманентна едукација службеника за примену закона (*law enforcement man*), међу којима се посебно истичу судије, државни тужиоци, припадници полиције, службеници царине, презних управа и други.

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ОРГАНИЗИРАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Организовани криминалитет је данас, поред тероризма, најопаснији и најтежи облик удруживања више особа с намером извршења кривичног дела. Као друштвено негативна појава има изузетну способност да користи повољне услове за инфилтрирање у легалне друштвене структуре и на вешт начин се прилагођава друштвено-политичкој и економској ситуацији на националном и међународном нивоу. С обзиром на разноврсност организованог криминалитета у различитим друштвеним и политичким системима, још увек нема општеприхваћене дефиниције овог појма у литератури.

У доктрини има мишљења да је организовани криминалитет вид *професионалног криминалитета*, под којим се подразумева *вршење кривичних*

дела у виду занимања и на професионалан начин.² Тако Игњатовић заступа мишљење да се о организованом криминалитету у ширем смислу може говорити увек када криминалне делатности обавља група људи, док у ужем смислу организовани криминалитет обухвата постојања групе криминалаца и криминалне организације с јасном поделом посла, организовање континуиране привредне (легалне и нелегалне) делатности усмерене на стицање профита, употребу (или претњу) насиља као средства за постизање циљева, контакте с полицијом, правосуђем и извршном влашћу засноване на њиховом корумпирању, ради осигурања политичког имунитета од кривичног гоњења.³

Бошковић организовани криминалитет у ширем смислу дефинише као организирано криминално деловање с циљем прибављања противправне имовинске користи и остваривања профита. Он наводи и облике организованог криминалног деловања и начине на које криминална организација успоставља везе с државом и њеним органима. Та криминална веза организованом криминалитету омогућава заштиту, вршење делатности и остваривање значајног профита, што омогућава шефовима прилику да уђу у структуру политичке власти.⁴

Комисија *ad hoc* Конференције министара унутрашњих послова СР Немачке у ужем смислу под *организованим криминалитетом не подразумева само мафији слично паралелно друштво, него свесно и вољно заједничко деловање с поделом рада више лица ради вршења кривичних дела, уз коришћење инфраструктуре с циљем да се што брже остваре високи финансијски добитци.*⁵

Посебна експертска комисија А. Г. Крипо (А. G. Крiпо) утврдила је *опште индикације* организованог криминалитета:

- квалитет извршења кривичних дела (брижљиво планирање, стручно извршење, рационално коришћење профита),
- повезаност приликом извршења кривичних дела (регионална и интернационална),
- прилагодљивост тржишту,
- унутрашњи односи (ауторитет, хијерархија),
- конспиративност извршења (прикривање извршилаца, кривичних дела и предмета; промена идентитета, лажна имена и надимци, шифриране поруке, фалсификати),
- заштита осумњичене особе (везе, мито, скупи браниоци, високе кауције за условно пуштање на слободу, брига за породицу осумњиченог),

2 Краински Н, *Криминална психологија*, Београд 1934, стр. 133.

3 Игњатовић Ђ, *Организовани криминалитет – други део*, Полицијска академија, Београд 1998, стр. 25.

4 Бошковић М, *Организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд 1998, стр. 7–8.

5 Steinke W, *Das organisierte Verbrechen*, Der Kriminalist No. 2, 1982, стр. 80–98.

- недоступност сведока оптужбе, физичка елиминација и доступност „сведока обране“,
- апстиненција оштећених („ћутање“),
- сумње на корупцију.⁶

President's Commission of Law Enforcement and Administration of Justice дефинише организовани криминалитет: „Организоване групе криминалаца учествују у свакој илегалној делатности која обећава максимум профита, уз минималан ризик мешања од стране правосуђа. Они нуде такву робу и услуге које желе милиони Американаца, чак и када законодавство квалификује ту робу и услуге као противзаконите. Организовани криминалитет обухвата хиљаде преступника који делују у оквиру сложених структура као што је свака велика корпорација. Његове радње нису импулсивне природе, него се пре јављају као резултат сложених прикривених операција, које се врше током многих година са циљем да себи потчине читаве гране делатности и тиме неизмерно повећава свој профит.“⁷

Посебан вид организованог криминалитета са иностраним елементом чини *транснационални организовани криминалитет* који се помиње у литератури уназад више од три деценије. Први пут је дефинисан на Огранку УН за спречавање криминала и кривично правосуђе у припреми Петог конгреса УН о спречавању криминалитета и третирању преступника, у Женеви 1975. године. Тражио се појам који би по карактеристикама одговарао облику криминалитета који угрожава националну безбедност једне државе, али и који прелази међународне границе. Међународна конвенција против транснационалног организованог криминалитета, усвојена у Палерму 2000. године, под тим појмом подразумева „кривично дело извршено у више држава, или је у вези или производи последице у више држава.“⁸

Мрежна структура је карактеристика организованог криминалитета у чијем је средишту „криминална породица“ која окупља криминалне организације засноване на „подели рада,“ специјализацији и територији деловања. На челу је *бос* који руководи организацијом, координира послове и има апсолутну моћ у хијерархији. Више организација формира криминалну породицу на чијем је челу Врховно веће, које броји између девет и дванаест чланова, као највиши орган одлучивања. На челу већа је *дон* као представник најмоћније организације.⁹ Унутрашња организација је заснована на строгој хијерархији, лојалности, солидарности, омерти (закон ћутања) и елементима *породичног морала*.

6 Игњатовић Ђ, *Организовани криминалитет*, ПА, Београд 1998, стр. 14–22.

7 Schur E. M, *Our Criminal Society*, Москва 1977, стр. 298.

8 Закон о потврђивању Конвенције и допунских протокола, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори* бр. 6/01, НН бр. 14/02, 13/03, 11/04

9 Шире: Никач Ж, *Организовани криминалитет – неки нормативни и оперативни аспекти сузбијања у савременом тренутку*, Правни живот бр. 9, Београд 2003, стр. 87–109.

У погледу методологије рада организоване криминалне групе планирају делатност на дуже време, уважавају интересне сфере друге организације, користе насиље или претње ради остварења својих циљева.

У типологији криминалних организација наводе се традиционални, професионални и прилагодљиви модели криминалне организације.¹⁰ Најпознатије криминалне организације у свету су: *италијанска мафија* (Коза ностра, Камора, Ндрангета), *руска мафија* (бивши СССР, грузијске, чеченске и азербeјданске групе),¹¹ *кинеска Тријада* (Хонг Конг, Тајван), *јапанска Јакуза*, *колумбијски картели* (Медељински, Кали), *нигеријска организација* и бројне *америчке организације* (Америчка криминална конфедерација).¹²

УЗРОЦИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Етиолошка димензија организованог криминалитета обухвата спољне и унутрашње узроке и услове за настанак и развој овог појавног облика криминалитета. Спољни чиниоци обухватају друштвено-политички поредак државе, друштвено-економски систем, медије, културу. Унутрашњи чиниоци тичу се личности извршиоца који су у случају организованог криминалитета лица склона насиљу, без скрупула и моралних вредности.¹³ Подручје деловања организованих криминалних група су све сфере друштвеног живота у развијеним, неразвијеним и земљама у транзицији.

Стање, кретање и појавни облици организованог криминалитета повезани су неизоставно с *друштвеним и политичким променама* унутар државе, али и на ширем подручју. У новијој светској историји најзначајније промене догодиле су се у последњој деценији минулог века када је дошло до пада Берлинског зида и колапса социјалистичког блока. То је имало за последицу почетак процеса транзиције у друштвеној и економској сфери, те касније настанак мафије „посткомунистичког друштва“. Међутим, опсег криминалитета у државама у транзицији још увек није премашио стање и кретање у развијеним западним државама. Илустрације ради, у Мађарској је просечна стопа криминала одређена са 4.000 пријављених кривичних дела на 100.000 становника, док је у већини западноевропских држава пријављеног криминала између 4.000–8.000 кривичних дела на исти број становника.¹⁴

Талас транзиције проширио се и на државе ех СФРЈ коју је претходно погодио ратни сукоб, што је погодовало развоју организованог криминали-

10 Сачић Ж, *Организовани криминалитет у Хрватској*, МУПРХ, Загреб 1997, стр. 3–5.

11 Фатић А, *Криминал и друштвена контрола у источној Европи*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 1997, стр. 237–244.

12 Никач Ж, *Међународна полицијска сарадња*, КПА, Београд 2015, стр. 48–54.

13 Више: Никач Ж, *Транснационална сарадња држава и борби против криминала*, Интерпол и Еуропол, ЗУНС, Београд 2003

14 Хорватић Ж, *Дјеловање међународних организација у сузбијању криминала*, Правни факултет, Загреб 2002, стр. 11.

тета. Сматрало се да на овом подручју нема кривичних дела која се могу окарактерисати као организовани криминалитет, што није одговарало реалном стању. Последице ратних сукоба утицале су на појаву најтежих појавних облика организованог криминалитета у новонасталим државама, у којима је почела транзиција у друштвеној и економској сфери. Наиме, сасвим друге карактеристике има организовани криминалитет у земљама у развоју у односу на развијене земље, као одраз друштвеног стандарда државе.

Криминалитет белог овратника¹⁵ један је од најсофистициранијих облика организованог криминалитета који брише границу између власти и организованих криминалних група у држави. Тако се одвија незаконит трансфер богатства државе у руке појединаца и група.¹⁶ Симбиоза власти и криминалних група омогућава извршиоцима избегавање кривичног прогона.

Како би се одредили узроци појавних облика организованог криминалитета, свака држава треба да утврди каузалитет између друштвених услова и појавних облика које треба константно пратити и анализирати. То је од посебног значаја због тога што се кривична дела организованог криминалитета врло тешко откривају – због начина извршења, организованости и повезаности чланова криминалног удружења. Све то говори у прилог постојању велике тамне бројке кривичних дела организованог криминалитета.

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Организовани криминалитет се испољава у различитим формама, обиму и интензитету у свим привредним гранама где постоји могућност остварења додатног профита, што је довело до различитих појмовних одређења у доктрини. У преамбули *Бечке декларације* из 2000. године дефинисан је појам транснационалног организованог криминалитета који обухвата трговину људима, женама и децом, кријумчарење људи, недозвољену трговину оружјем, корупцију те друга тешка кривична дела организованог криминалитета.¹⁷

У класификацији дела организованог криминалитета евидентне су разлике у ставовима појединих аутора. Тако *Бошковић* у дела организованог криминалитета убраја тероризам, корупцију, прање новца, кријумчарење дроге и друге опасне робе, илегалну трговину децом, људима и људским ор-

15 Више: Божих В: *Пријевара као казнено дело против сигурности платног промета и пословања*, Зборник радова, Правни факултет Сплит, 48, 1/2011, стр. 165 –182.

16 Више: Цвитановић Л, Хорватић Ж, *Политика сузбијања криминалитета*, Загреб 1999.

17 Више: Хорватић Ж, *Дјеловање међународних организација у сузбијању криминала*, Загреб 2002.

ганима,¹⁸ док *Игњатовић* наводи рекет, коцкање, трговину дрогом, лихварење, одлагање опасних материја, остале незаконите активности (кријумчарење цигарета, пиратско умножавање ауторских дела, крађе, разбојништва, проституцију, порнографију), корумпирање, прање новца, лажна банкротства и преваре у осигурању.¹⁹

Мишљења смо да су данас најчешћи појавни облици организованог криминалитета трговина наркотицима, корупција, прање новца и трговина људима.²⁰

Илегални промет и трговина опојним дрогама представља једну од најприсутнијих делатности организованог криминалитета, која носиоцима доноси изузетно велике зараде. Опојне дроге су штетне за физичко и психичко здравље појединца, породице зависника, окружење и заједницу у целини.

Могућност брзе и велике зараде довела је до преусмерења транснационалних организованих криминалних група на бављење нарко-криминалом. Илегална трговина наркотицима одвија се по систему уређене мреже организација која функционише по принципу хијерархије од произвођача, препродаваца, власника складишта, па до транспортне инфраструктуре ка потрошачким подручјима. Огромна финансијска моћ коју поседује нарко-мафија омогућава утицај на формирање власти у државама и на креирање стратегије поједини политичких странака. Стога у неким државама не постоји политички и привредни интерес за спречавање производње и извоза дроге (Златни троугао, Бурма, Лаос, Тајланд, Златни полумесец – северозападни Пакистан и погранични авганистански појас), у којима се чак и конопља неометано узгаја, прерађује у опијум и хашиш те извози.²¹

Турска мафија већ дуже време има доминантан утицај у погледу контроле промета дроге, али исто тако велики утицај имају албанска, руска и друге криминалне организације. Србија и Хрватска као транзитне земље имају проблеме у сузбијању и спречавању ових илегалних активности, нарочито што су млади у великом броју конзументи наркотика.

Корупција је данас глобални друштвени феномен који прети да уруши темеље људског друштва. „Транспаренси интернешенел“ под корупцијом подразумева *злоупотребу поверења јавних овлашћења за приватну корист*.²² Основни елементи корупције су: а) јавно овлашћење (оригинарно или дерив-

18 Бошковић М, *Облици организованог криминалитета у нашем кривичном законодавству*, Безбедност бр. 3, Београд 2003, стр. 3–5.

19 Оп.цит. у нап. 2, стр. 69–87.

20 Више: Божић В, *Сузбијање организованог криминалитета у светлу позитивног казненог законодавства Републике Хрватске*, Институт за упоредно право, Вршац 2016, Зборник радова, стр. 285–300.

21 Криминални картели кокаинске мафије у Колумбији заслужни су за велики талас наркоманије у Европи. У сарадњи са сичилијанском мафијом управљају међународним кокаинским трансакцијама.

22 <https://www.transparency.org/> (31. 3. 2017).

вативно, у јавном или приватном сектору), б) злоупотреба овлашћења и в) приватна корист (за себе или за другог).

Корупција се веже за промет робе и услуга, индустрију и грађевинарство, банке и друге финансијске установе, осигурање те сходно томе за привредна кривична дела: примање и давање мита у поступку стечаја, злоупотребу поверења у привредном пословању, преваре у привредном пословању, повреде обавезе вођења трговачких и пословних књига, примање и давање мита у привредном пословању, проузроковање стечаја.²³ Корупција у непривредним делатностима обухвата државне органе, јавне службе, запошљавање те се односи на кривична дела против службене дужности.²⁴ Посебно је значајна спрега политике, корупције и криминала.²⁵

Прање новца је врста привредног криминалитета којим се постојање и порекло нелегално стечених средстава прикривају укључивањем у легалне финансијске токове. Инфилтрирајући га с легалним средствима прикрива се криминална делатност и остварује крајњи циљ – несметано коришћење прихода од криминалне делатности и избегавање казне за извршена кривична дела.²⁶ То посебно долази до изражаја у утаји пореза, илегалној трговини дрогама и оружјем, организованој коцки, проституцији, рекету и процесима приватизације капитала у ех социјалистичким земљама.

Прање новца има три основне фазе:

- *улагање* – прекидање директне везе између новца и незаконите активности којом је стечен, тако што се уводи у финансијски систем;
- *прикривање* – новац се, након што је ушао у легални систем, пребацује с рачуна на који је положен на друге рачуне, с циљем прикривања везе између новца и криминалне активности од које потиче;
- *интеграцију* – „прљав“ новац на крају се јавља као новац од дозвољене делатности.²⁷

Последице прања новца огледају се у подривању стабилности, транспарентности и ефикасности финансијског система држава, економску нестабилност и угрожавање реформи, док код земаља у транзицији утичу на смањење инвестиција и угрожавање националне сигурности.

23 Божић В, *Господарска казнена дјела у хрватском казненом законодавству с посебним освртом на пријевару у господарском пословању као најучесталијим господарским казним дјелом у судској пракси*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Правосудна академија и Институт за упоредно право, Зборник радова, Златибор 2016, стр. 263–279.

24 Роџ Ј, *Антикорупцијски приручник – супротстављање корупцији или систем друштвеног интегритета*, Транспарентност Србија, Београд 2004, стр. 3. Више: Божић В, *Коруптивно казнено дјело давања мита као незаконита „протууслуга за услугу“* Услуге и услужна правила, Зборник Правног факултета у Крагујевцу, Институт за друштвене и правне науке, 2016, стр. 829–846. Више: Милутиновић М, *Криминологија*, Савремена администрација, Београд 1996

25 Више: Божић В, Кесић Т, *Казненоправни одговори на корупцију уз приједлоге de lege ferenda*, Зборник радова, КПА, Тара 2016, Том 1, стр. 455–483.

26 Бошковић Г, *Прање новца*, Беосинг, Београд 2005, стр. 23.

27 http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/index.html (31. 3. 2017).

Трговина људима је злочин који не мора бити ограничен на подручје једне државе, већ је углавном реч о криминалним активностима које имају транснационални карактер. Овај феномен обухвата три фазе – *врбовање, транспорт и експлоатацију* жртава, у својим различитим облицима, а одвија се на подручју земље порекла, транзита и крајње дестинације.²⁸ Ефикасно сузбијање трговине људима захтева свеобухватни приступ проблему, примену мера превенције те сузбијање и кажњавање починитеља. Посебно значајна активност односи се на заштиту жртава и неопходну међународну сарадњу. Најзаступљенији облик регрутовања жртава трговине људима јесте превара обећањем примамљивог и интересантног посла у иностранству. Жртве се доводе у заблуду о стварном стању обећаног посла у месту крајње дестинације. Од земље порекла до земље дестинације жртве се транспортирају утврђеним каналима контролисаним од стране трговаца људима. Жртвама се одузимају документа, чиме постају особе без идентитета и у потпуности су у зависности од трговца. Најчешћи облици искоришћавања жртава су: сексуална експлоатација,²⁹ радна експлоатација,³⁰ принудно склапање брака, незаконито усвајање деце, принудно суделовање у оружаним сукобима, принуда на чињење кривичних дела, просјачење, успостава ропског или сличног односа и трговина људским органима.³¹

БОРБА ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА НА ПОДРУЧЈУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

Борба против организованог криминалитета подразумева стално изучавање овог феномена те праћење стања и кретања, хармонизацију легислативе с међународним нормама, уједначавање судске праксе и, што је посебно важно, заједнички оперативни одговор полиције, државног тужилаштва и суда.³²

На просторима Србије и Хрватске стање криминалитета прати светске трендове, уз специфичности овог простора и као последица догађаја из про-

28 Више: Божић В, *Трговане људским органима као облик организираног криминалитета*, докторска дисертација, Правни факултет, Загреб 2012.

29 Божић В, *Сузбијање сексуалне експлоатације као водећег облика трговања људима у функцији заштите права на живот и темељних људских права*, Правни живот бр. 9, Београд 2016, стр. 267–288.

30 Božić V, *Labor exploitation as the most common form of the crime of trafficking in human beings in spite of the state border control and the labor market*, Collection of Papers, Faculty of Law Niš 2016, p. 335–352.

31 Божић В, *Казненоправни проблеми трансплантације дијелова људског тијела суочени с илегалним тржиштем људских органа*, Хрестоматија хрватскога медицинског права, Правни факултет, Загреб 2016, стр. 625–657.

32 *Op. cit.* у нап. 11, стр. 48–55.

теклог периода. У таквом амбијенту криминалитет је рапидно напредовао и развио се до невероватних размера, док су појавни облици организованог криминалитета постали свакодневна појава.³³ Тек по окончању рата и успостављању мира дошло је до смиревања ситуације и поступног преласка друштва на мирнодопске услове живота и рада, изградњу система и грађанског друштва. Проблем борбе против растућег организованог криминалитета посебно је био изражен услед непостојања адекватне националне легислативе у новонасталим условима, што је погодновало организованим криминалним групама и њиховом повезивању. По узору на САД, Немачку, Италију и развијене државе које су се већ сусреле с последицама организованог криминалитета реаговале су и Србија, Хрватска те остале државе региона.

Република Србија је тек након атентата на премијера др Зорана Ђинђића усвојила Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела³⁴ као *lex specialis* пропис којим су инкорпорирана решења Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета (Палермо, 2001) и Допунских протокола (против трговине људима, женама и децом, против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом и против незаконите производње и трговине ватреним оружјем, његовим деловима, компонентама и муницијом). Сходно томе основани су специјализовани органи за борбу против организираног криминалитета: специјално одељење јавног тужилаштва, специјално одељење суда, специјална јединица полиције (СБПОК – Служба за борбу против организованог криминала) и специјална судска притворска јединица.

У функцији борбе против организованог криминалитета Србија је усвојила још неколико прописа међу којима су *Кривични законик*,³⁵ *Закон о кривичном поступку* (ЗКП),³⁶ *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*,³⁷ *Закон о БИА*³⁸ и *Закон о полицији*.³⁹ Поред полиције и правосудних органа значајну улогу у борби против организованог криминалитета има и Министарство финансија у чијем су саставу Управа за спречавање прања новца, Пореска управа и Управа царина.

Република Хрватска је усвојила Закон о Уреду за сузбијање корупције и организираног криминалитета (УСКОК)⁴⁰ који је основан као посебно Државно одвјетништво за сузбијање корупције и организованог кримина-

33 Ђирић Ј, Ђорђевић Ђ, *Статистика криминалитета у СРЈ*, ЈРКК бр. 2, Београд 1998, стр. 93–106

34 *Сл. гласник РС*, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11, 101/11, 32/13

35 *Сл. гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14.

36 *Сл. гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12 32/13, 45/13 и 55/14.

37 *Сл. гласник РС*, бр. 32/13 и 94/16.

38 *Сл. гласник РС*, бр. 42/02, 111/09, 65/14, 66/14.

39 *Сл. гласник РС*, бр. 06/16.

40 *НН*, бр. 76/09, 116/10, 145/10, 57/11, 136/12, 148/13.

литета. Хрватска је донела и легислативна решења у спровођењу казног поступка сходно одредбама Закона о казном поступку,⁴¹ затим *Казнени закон*,⁴² Закон о поступку одузимања имовинске користи остварене казним дјелом и прекршајем,⁴³ Закон о полицији.⁴⁴

У борби против организованог криминалитета најважније место има УСКОК – Уред за сузбијање корупције и организираног криминалитета, као посебно државно тужилаштво и његов оперативни део ПНУСКОК – Полицијски национални уред за сузбијање корупције и организираног криминала. Поред тога, значајну улогу у борби против организованог криминалитета има и Министарство финансија у чијем су саставу Порезна управа и Царинска управа.

Анализа пријављених кривичних дела организованог криминалитета у Србији и Хрватској

У табели 1 приказана су поједина пријављена кривична дела организованог криминалитета у 2015. години на подручју Републике Србије.

Табела 1: Пријављена кривична дела организованог криминалитета у 2015. години⁴⁵

КРИВИЧНА ДЕЛА	ПРИЈАВЕ 2015.
Трговина људима	20
Трговина малолетним лицима ради усвојења	3
Отмица	27
Посредовање у вршењу проституције	7
Неовлашћено организовање игара на срећу	248
Зеленаштво	49
Изнуда	167
Фалсификовање новца	178
Фалсификовање знакова за вредност	21
Фалсификовање и злоупотреба платних картица	397
Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи	605

41 НН, бр. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14 .

42 НН, бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.

43 НН, бр. 145/10.

44 НН, бр. 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16.

45 Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији 2015, РЗС – пријаве, оптужења и осуде, Билтен 617, Београд 2016.

Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	977
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	803

Међу наведеним кривичним делима организованог криминалитета, највећи број пријава у 2015. години односи се на кривично дело *неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога* (977). На другом месту по броју пријава је кривично дело *недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја* (803), док је на трећем мјесту *недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи* (605). *Фалсификовање и злоупотреба платних картица* с евидентиране 397 пријаве налази се на четвртном месту. Уз 20 пријављених за кривично дело *трговина људима*, забележене су и 3 пријаве за *трговину малолетним лицима ради усвојења*.

У табели 2 приказана су пријављена и разрешена кривична дела организованог криминалитета у 2015. и 2016. години на подручју Републике Хрватске.

Табела 2: Кривична дела организираног криминалитета у 2015. и 2016. години⁴⁶

КРИВИЧНА ДЕЛА	ПРИЈАВЉЕНА		РАЗРЕШЕНА	
	2015.	2016.	2015.	2016.
Трговина људима	3	7	3	7
Отмица	-	1	-	-
Проституција	169	71	169	71
Недозвољене игре на срећу	108	141	110	143
Лихварски уговор	17	63	17	63
Изнуда	162	164	163	147
Кривотворење новца	187	67	179	55
Кривотворење знакова за вредност	8	4	8	4
Израда, набављање, поседовање, продаја или давање на употребу средстава за кривотворење	9	3	9	3
Недељно обављање истраживачких радова и присвајање културног добра	5	4	5	4
Противправна наплата	86	91	82	89

46 МУПРХ, *Статистички преглед темељних сигурносних показатеља и резултата рада у 2016*, Загреб 01/2017

Противзаконито улажење, кретање и боравак у РХ	68	156	68	155
Злочиначко удружење	31	17	31	17
Недозвољено поседовање, израда и набављање оружја и експлозивних твари	800	461	801	462
УКУПНО	1.653	1.250	1.645	1.220

Највећи број пријава који се односи на кривична дела организованог криминалитета у 2015. бележи кривично дело *недозвољеног поседовања, израде и набављања оружја и експлозивних ствари* (800) те, исто тако, у 2016. (461). На другом месту у 2015. је кривично дело *кривотворења новца* (187), док је на другом месту у 2016. *изнуда* (164). На трећем месту у 2015. по броју пријава је *проституција* (169), док је у 2016. на трећем месту *противзаконито улажење, кретање и боравак у РХ* (156). *Отмица* је кривично дело организованог криминалитета с најмање пријава.

Борба против организованог криминалитета на простору Србије, Хрватске и држава бивше СФРЈ посебно је значајна због историјских, језичких, културних и других веза које постоје између народа и држава региона. Криминалне организације и њихови чланови изузетно су добро повезани, за њих не постоје политичке и државне баријере. Криминална солидарност група је у функцији профита и изнад националних, политичких и других подела. Међународна кривичноправна и полицијска сарадња држава региона у борби против организованог криминала јесу императив опстанка демократског друштва и афирмације владавине права. Као примере добре праксе у сарадњи Србије и Хрватске наводимо екстрадицију особа оптужених за атентат на премијера др Зорана Ђинђића, као и особа оптужених за убиство уредника и новинара недељника *Национал*, Иве Пуканића.

ЕДУКАЦИЈА ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА У ФУНКЦИЈИ БОРБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗИРАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Едукација службеника за примену закона (*law enforcement man*) веома је значајно питање у процесу борбе против криминалитета, посебно сузбијања организованог криминалитета и тероризма. Организовани криминалитет је данас у експанзији и прети да постане неухватљив, ван сваке друштвене контроле и казненог прогона. Ваља још једном напоменути да адекватан друштвени одговор на међународној и националној разини обухвата легислативни и оперативни аспект.

Ради реализације мера и активности у борби против организованог криминалитета неопходни су адекватни услови за рад, савремена техничка средства и едукација припадника полиције, тужилаштва и судова. То се посебно односи на перманентну едукацију службеника за примену закона у погледу нових појавних облика организованог криминалитета, модуса извршења, психолошких профила извршиоца и параметара за криминалистико-оперативни рад од значаја за сузбијање кривичних дела организованог криминалитета. Едукација је у функцији процесуирања кривичних дела организованог криминалитета и обухвата примарну базичну и посебну специјалистичку обуку.

САД су лидер у свету у борби против организованог криминалитета и тероризма. У обавештајној заједници најважнија организација за борбу против организованог криминалитета и тероризма је несумњиво *Федерални биро за истраге* (ФБИ), који у ту сврху има референтну и престижну установу *Националну Академију ФБИ у Квантику*.⁴⁷ Академија организује тренинг процес за будуће агенте за све оперативне линије рада, руководиоце и менаџмент Агенције те лица за примену закона из иностранства. У погледу наставних планова и програма тренинг обухвата методске јединице физичке едукације, правне регулативе и процедуре за оперативни рад, тактике примене оперативних мера и радњи, методике расветљавања појединих кривичних дела и изучавања основа форензике. ФБИ има своје наставне базе и центре и ван граница САД, а једна од најпознатијих у Европи је ИЛЕА (*International Law Enforcement Academy*) у Будимпешти.

У Србији се едукација кадрова спроводи у оквиру Министарства правде и МУПРС. Правосудна академија спроводи обуку за судије, тужиоце и кадрове из области правосуђа. Програм сталне обуке у подручју казненог права обухвата и методске јединице из области организованог криминалитета и подлеже сагласности Високог савета судства (ВСС) и Државног већа тужилаштва (ДВТ).⁴⁸ Едукација припадника полиције спроводи се у оквиру МУПРС преко Центра за основну полицијску обуку (ЦОПО), док обуку високошколских кадрова спроводи Криминалистичко-полицијска академија (КПА). Едукација обухвата и специјалне истражне технике и методе,⁴⁹ савремене облике супротстављања криминалитету, форензику, стратегију информативних разговора, психолошке анализе профила извршилаца.

У Хрватској се едукација спроводи слично као у Србији у оквиру Министарства правосуђа и Министарства унутарњих послова. Правосудна академија организује и спроводи усавршавање кандидата за правосудне дужноснике, вјешбенике и савјетнике у правосудним телима. Програм Правосудне академије за целоживотно стручно усавршавање службеника, саветника у

47 www.fbi.gov. (4. 4. 2017).

48 www.mpravde.gov.rs (4. 4. 2017).

49 Више: Маринковић Д, *Сузбијање организованог криминала – специјалне истражне методе*, Прометеј, Нови Сад 2010

правосудним телима и правосудних дужносника у 2017. години обухвата више значајних тема и методских јединица Казненог права које се односе на борбу против организованог криминалитета.⁵⁰ У оквиру МУПРХ спроводи се обука коју организује Полицијска академија као образовни центар и специјализована установа за темељну и специјалистичку обуку полицијских кадета, студената, полицијских службеника и вјежбеника.⁵¹ Као чланица ЕУ Хрватска активно учествује у раду органа и тела Уније, Европола, СЕРПОЛ и других организација које се баве питањима сигурности.

ЗАКЉУЧАК

Организовани криминалитет је поред тероризма данас највећа претња савременом друштву и владавини права, као појава транснационалног карактера која погађа све државе свијета. Најтежи појавни облици организованог криминалитета прете да униште тековине људске цивилизације и обезвреду универзалне вредности. Посебно су погођене земље у транзицији које још немају стабилне институције, механизме и процедуре те кадровске потенцијале за супротстављање организованом криминалитету.

У одговору на ове изазове прве су реаговале развијене земље, које су иницирале усвајање Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета и Допунских протокола. Државе потписнице су преузеле обавезу да ускладе национално законодавство, формирају специјалне органе те примене специјалне истражне технике за борбу против организованог криминалитета. Поред легислативног уследио је и оперативни одговор држава и међународне заједнице, где превладава мултиагенцијски приступ борби против организованог криминалитета, који обухвата координирано ангажовање државног тужилаштва, полиције, судова и других органа.

На идентичан начин су реаговале Србија и Хрватска, које су усвојиле *lex specialis* прописе за сузбијање организованог криминалитета, затим новелирале кривичнопроцесне законе (опште и посебне доказне радње или радње доказивања) те усвојиле прописе о одузимању имовине стечене кривичним делима. Надаље су основале специјализоване органе за сузбијање организованог криминалитета који су постигли добре резултате те успоставиле међусобну сарадњу која је одличан пример регионалне међународне кривичноправне и полицијске сарадње. То је од посебног значаја због трагичних догађаја из прошлости, ради успостављања мира и безбедности у региону, међусобног поверења, суживота и изградње демократског друштва по европским стандардима.

Важан елемент борбе против организованог криминалитета јесте едукација кадрова за примену закона, нарочито полицијских службеника који су

50 www.pravosudje.gov.hr (5. 4. 2017).

51 www.mup.hr (5. 4. 2017).

на првој линији борбе. У развијеним земљама постоје познате референтне установе за едукацију кадрова за борбу против организованог криминалитета. По том узору реаговале су и Србија и Хрватска, које су у оквиру својих министарства правосуђа и унутрашњих послова развиле систем тренинга и едукације кадрова за послове борбе против (организованог) криминалитета. У данашње време, када се појављују нови облици организованог криминалитета, нису довољни само материјално-технички услови за рад, већ су у средишту борбе припадници обавештајне заједнице и лица за примену закона (*law enforcement man*).

Мишљења смо да су мултиагенцијски приступ и међународна сарадња држава и организација прави пут за успешну борбу против организованог криминалитета, уз праћење стања и кретања те модуса операнди ових кривичних дела као и усклађивање законског оквира са новим појавним облицима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић М, *Облици организованог криминалитета у нашем кривичном законодавству*, Безбедност 3/2003.
2. Бошковић М, *Организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд 1998.
3. Бошковић Г, *Прање новца*, Беосинг, Београд 2005.
4. Божић, В: *Пријевара као казнено дјело против сигурности платног промета и пословања*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. 48, 1/2011.
5. Божић В, *Сузбијање организираног криминалитета у свјетлу позитивног казног законодавства Републике Хрватске*, Институт за упоредно право, Зборник радова, Вршац 2016.
6. Божић В, *Господарска казнена дјела у хрватском казненом законодавству с посебним освртом на пријевару у господарском пословању као најучесталијим господарским казним дјелом у судској пракси*, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Правосудна академија и Институт за упоредно право, Зборник радова, Златибор 2016.
7. Божић В, *Трговање људским органима као облик организираног криминалитета*, докторска дисертација, Загреб, Правни факултет 2012.
8. Божић В: *Сузбијање сексуалне експлоатације као водећег облика трговања људима у функцији заштите права на живот и темељних људских права*, Правни живот, Београд 2016.
9. Vožić V, *Labor exploitation as the most common form of the crime of trafficking in human beings in spite of the state border control and the labor market*, Collection of Papers, Faculty of Law Niš 2016.

10. Божић В, Кесић Т, *Казненоправни одговори на корупцију уз приједлоге de lege ferenda*, КПА, Зборник радова, Том 1, Тара 2016.
11. Божић В, *Казненоправни проблеми трансплантације дијелова људског тијела суочени с илегалним тржиштем људских органа*, Хрестоматија хрватскога медицинског права, Правни факултет Загреб 2016.
12. ЗОНДОСОК корупције и других посебно тешких кривичних дела, *Сл. гласник РС*, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11, 101/11, 32/13.
13. ЗКП, *Сл. гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12 32/13, 45/13 и 55/14.
14. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела, *Сл. гласник РС*, бр. 32/13, 94/16
15. Закон о БИА, *Сл. гласник РС*, бр. 42/02, 111/09, 65/14, 66/14.
16. Закон о полицији, *Сл. гласник РС*, бр. 06/16.
17. Закон о потврђивању Конвенције УН против транснационалног организованог криминалитета и допунских протокола, *Сл. лист СРЈ*, бр. 6/01, НН РХ бр. 14/02, 13/03, 11/04.
18. Закон о УСКОК-у, НН бр. 76/09, 116/10, 145/10, 57/11, 136/12, 148/13.
19. ЗКП, НН бр. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14.
20. КЗ, НН бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15.
21. Закон о поступку одузимања имовинске користи остварене казним дјелом и прекршајем, НН, бр. 145/10.
22. Закон о полицији, НН, бр. 34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16.
23. Игњатовић Ђ, *Организовани криминалитет – II део*, Полицијска академија, Београд 1998.
24. Краински Н, *Криминална психологија*, Београд 1934.
25. КЗ, *Сл. гласник РС*, бр. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14
26. Маринковић Д, *Сузбијање организованог криминала – специјалне истражне методе*, Прометеј, Нови Сад 2010.
27. Милутиновић М, *Криминологија*, Савремена администрација, Београд 1996.
28. Никач Ж, *Организовани криминалитет – неки нормативни и оперативни аспекти сузбијања у савременом тренутку*, Правни живот, бр. 9, Београд 2003.
29. Никач Ж, *Међународна полицијска сарадња*, КПА Београд 2015.
30. Никач Ж, *Транснационална сарадња држава и борби против криминала*, ЗУНС Београд 2003.

31. Поуп Ј, *Антикорупцијски приручник – супростављање корупцији или систем друштвеног интегритета*, Транспарентност Србија, Београд 2004.
32. Пунолетни учиниоци кривичних дела у РС, 2015, РЗС – пријаве, оптужења и осуде, Билтен 617, Београд 2016.
33. Сачић Ж, *Организовани криминалитет у Хрватској*, МУПРХ, Загреб 1997
34. Статистички преглед темељних сигурносних показатеља и резултата рада у 2016, МУПРХ, Загреб 01/2017.
35. Schur E.M, *Our Criminal Society*, Moskva 1977.
36. Steinke W, *Das organisierte Verbrechen*, Der Kriminalist, No 2, 1982.
37. ЗОНДОСОК корупције и других посебно тешких кривичних дела, *Сл. гласник РС*, бр. 42/02, 27/03, 39/03, 67/03, 29/04, 58/04, 45/05, 61/05, 72/09, 72/11, 101/11, 32/13.
38. Цвитановић Л, Хорватић Ж, *Политика сузбијања криминалитета*, Загреб 1999.
39. Ђирић Ј, Ђорђевић Ђ, *Статистика криминалитета у СРЈ*, ЈРКК бр. 2, Београд 1998.
40. Фатић А, *Криминал и друштвена контрола у источној Европи*, ИМПП, Београд 1997.
41. Хорватић Ж, *Дјеловање међународних организација у сузбијању криминала*, Правни факултет Загреб 2002.
www.fbi.gov
http://www.nbs.rs/internet/cirilica/55/55_7/index.html
<https://www.transparency.org>
www.mpravde.gov.rs
www.pravosudje.gov.hr
www.mup.hr

FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME WITH REFERENCE TO PERMANENT EDUCATION OF POLICE OFFICERS

Dr. sc. Vanda Božić

University of Zagreb, Faculty of Law
e-mail: vanda.bozic@pravo.hr

Željko Nikač, PhD

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Beograd

Boban Simic, MA

The Academy of Criminalistic and Police Studies, Beograd

Abstract: Organized crime is one of the most serious forms of crime which represents one of the greatest threats to modern society as a phenomenon that has a transnational character. In the fight against this scourge the unique approach of the international community is of great importance. Unique approach involves harmonization of legal standards, a uniform case law, as well as constant training of judges, prosecutors and police officers because they first encounter the criminal offense. The concept of organized crime, the elements and characteristics are not uniformly defined, which creates problems in defining the term. One of the most important breakthroughs in the fight against organized crime on a global level is the adoption of the UN Convention against Transnational Organized Crime and the Additional Protocols. The Contracting States have harmonized national legislations, and within those they prescribed more severe sanctioning for criminal offenses of organized crime, with special investigation techniques and new bodies for the fight against organized crime. Education of police officers, judges and prosecutors is extremely important in the fight against organized crime groups that are always one step ahead of law. The paper gives an overview of the status and trends of criminal acts of organized crime in Serbia and Croatia, with the emphasis on the training of police officers and judicial officials. At the end, the authors have made suggestions aimed at improving the fight against organized crime, better international cooperation and permanent education of police officers in the function of combating organized crime.

Keywords: organized crime, suppression, education of police officers, Serbia, Croatia and the EU.

КРИВИЧНОПРАВНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНЕ ТРГОВИНЕ

Бранко Лештанин

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
b.lestanin@gmail.com

Апстракт: У теорији постоје различита схватања и тумачења тога шта се подразумева под појмом недозвољене трговине, који су узроци њеног настанка, ко су носиоци, какве су њене карактеристике, какве су последице ове појаве, како је сузбити и којим средствима то учинити. Треба увек имати на уму степен развоја привреде када се планира начин борбе против овог кривичног дела, јер се оно често прилагођава развоју привреде. Свака држава од свог настанка настоји уредити област трговине како би ту делатност ставила у легалне токове, а самим тим и трпела мање штете за свој буџет. Недозвољена трговина спада у једно од кривичних дела привредног криминала које карактеришу променљивост, прекривеност, висок степен друштвене опасности, мноштво појавних облика и начина извршења, интернационализација и честа повезаност са другим (коруптивним) кривичним делима. У овом раду тенденција је да се укаже на најбоље начине откривања и доказивања овог кривичног дела уз осврт на примере из праксе као утврђивање најважнијих карактеристика овог кривичног дела. Циљ истраживања је упознавање с појавним облицима кривичног дела недозвољене трговине, начином његовог извршења, утицајем на привредни систем једне земље. Аутор ће указати и на превентивне и репресивне мере које треба да предузму полиција, тужилаштво и други државни органи ради спречавања наведеног кривичног дела. За израду реферата коришћени су пре свега (неекспериментални) дескриптивни метод, затим норма-

тивноправни, статистички и други методи. У првом делу рада дат је кратак осврт на дефиниције привредног криминалитета како у домаћој литератури тако и у литератури из региона, а у другом делу обрађен је кривичноправни апсект кривичног дела недозвољене трговине, уз осврт на новеле материјалног кривичног законодавства. У трећем делу обрађен је криминалистички апсект овог кривичног дела, с посебним освртом на начине от-кривања и доказивања. На крају је извршена и анализа стања и кретања овог кривичног дела у периоду од 2011–2016. године на подручју Републике Србије.

Кључне речи: привредни криминал, недозвољена трговина, Кривични законик, роба, предмети.

УВОД

Свака држава од свог настанка настоји уредити област трговине како би ту делатност ставила у легалне токове, а самим тим и трпела мање штете за буџет. У теорији постоје различита схватања и тумачења тога шта се подразумева под појмом недозвољене трговине, који су узроци њеног настанка, ко су носиоци, какве су њене карактеристике, какве су последице ове појаве, како је сузбити и којим средствима то учинити. Недозвољена трговина спада у кривична дела привредног криминала која карактеришу променљивост, прекривеност, висок степен друштвене опасности, мноштво појавних облика и начина извршења, интернационализација и честа повезаност са другим (коруптивним) кривичним делима. Треба увек имати на уму степен развоја привреде када се планира начин борбе против овог кривичног дела, јер се оно често прилагођава развоју привреде.

Економско уређење у Србији почива на тржишној привреди, отвореном и слободном тржишту, слободи предузетништва, самосталности привредних субјеката и равноправности приватне и других облика својине. Србија је јединствено привредно подручје са јединственим тржиштем роба, рада, капитала и услуга. Устав Републике Србије¹ (Устав РС) предвиђа и да се утицај тржишне привреде на социјални и економски положај запослених усклађује кроз социјални дијалог између синдиката и послодаваца (члан 82), да је предузетништво слободно (члан 83), да сва правна и физичка лица имају једнак положај на тржишту (члан 84), да су сви облици својине равноправни (члан 86) и др. Економско уређење и привредни односи детаљније се уређују законима и подзаконским актима, као и тржишним правилима (нпр. узансе).

¹ *Сл. гласник РС*, бр. 98/06.

У циљу избегавања кривичне одговорности извршиоци кривичних дела недозвољене трговине користе се разним средствима и методама, не презајући ни од коруптивних дела, а њихова најистакнутија особина јесте прилагодљивост. Недозвољена трговина и нека слична кривична дела јављају се у ситуацији када на тржишту постоји дефицит одређене робе или знатна разлика у цени. Дефицит робе и цена су врло променљиве категорије, а извршиоци се врло лако преоријентишу на другу врсту робе, коју карактеришу дефицит на тржишту и повољна разлика у цени.

У овом раду тенденција је да се укаже на најбоље начине откривања и доказивања овог кривичног дела, уз осврт на примере из праксе као утврђивање најважнијих карактеристика овог кривичног дела. Циљ истраживања је упознавање с појавним облицима кривичног дела недозвољене трговине, начином његовог извршења и утицајем на привредни систем једне земље. Аутор ће указати и на превентивне и репресивне мере које треба да предузму полиција, тужилаштво и други државни органи ради спречавања наведеног кривичног дела. За израду реферата коришћену су пре свега (неекспериментални) дескриптивни метод, затим нормативноправни, статистички и други методи.

ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛИТЕТ – ДЕФИНИЦИЈЕ

Међу теоретичарима криминала не постоји јединствен став о појму и дефиницији привредног криминалитета (у раду ћемо се ослонити на неке домаће теоретичаре и теоретичаре из региона). Разлог томе, између осталог, можемо наћи у сталним променама друштвено-политичких услова, посебно у нашем региону, али и у различитим схватањима теоретичара који се баве овом материјом. Самим тим, не постоји ни сагласност око тога који појам употребити када говоримо о овој области јер се употребљавају и појмови као што су економски, финансијски криминал, „криминал белог оковратника“, „криминал корпорација“ и сл. Поједини аутори сматрају да су ти термини (привредни, економски, финансијски криминал) синоними, док други пак различито дефинишу привредни и економски криминал.

Криминолошке и социолошке дисциплине дефинишу привредни криминалитет нешто шире, укључујући у тај појам, поред кривичних дела, и привредне преступе и прекршаје у функционисању система, као и дела уперена ка материјалним добрима, тзв. спољним угрожавањима, дакле и ка свим другим облицима имовинских деликата. Тако су се формирала два основна приступа у дефинисању привредног криминалитета: ужи и шири. У ширем смислу, под привредним криминалитетом подразумева се противправно понашање које надлежни државни органи (суд или неки други орган) квалификују као казнени деликт у поступку утврђеном за то. То подразумева делинквенцију физичких и правних лица у области финансијско-правног

пословања (кривична дела, привредни преступи и прекршаји). Ужи појам привредног криминалитета подразумева само кривичноправне привредне и финансијске деликте, а искључује привредне преступе и прекршаје, чак и неке облике имовинских деликата².

Хрватски теоретичари дали су свој допринос дефинисању привредног (господарског³) криминала. Тако А. Орловић дели дефиниције господарског криминала на рестриктивне и екстензивне приступе дефинисању. Рестриктивни приступ одређује господарски криминал као укупност кажњивих радњи извршених у сфери управљачких, извршилачких и надзорних функција у господарским (привредним) субјектима при обављању господарских (привредних) делатности, односно при размени добара на тржишту. Екстензивни приступ одређује да господарски криминалитет укључује кажњиве радње почињене и у извангосподарским (ванпривредним), тј. друштвеним субјектима, ако су оне повезане са управљањем и коришћењем (господарењем) имовином⁴.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије (МУПРС) кроз статистичке извештаје прати стање и кретање како криминала уопште тако и привредног криминала. Међутим званична статистика МУПРС није доследна када је у питању праћење привредног криминала. Уопштено говорећи, стање безбедности статистички се прати кроз табеларне приказе одређених показатеља. У једном општем делу, када се прати стање и кретање криминала уопште, дата је подела искључиво на општи и привредни криминал (у који се убрајају и кривична дела високотехнолошког и еколошког криминала). То, с једне стране, има оправдање у томе да је образац извештаја ограничен (у питању је образац Т-1) док, с друге стране, ствара погрешну слику о стању и кретању привредног криминала. Међутим, сви остали извештаји који се односе на криминал прате прецизну криминалистичку поделу криминала на општи, привредни, високотехнолошки, еколошки и политички. За званичну статистику МУП-а карактеристично је и да се у привредни криминал убрајају кривична дела против:

1) изборних права као нпр. давање и примање мита у вези са гласањем из члана 156 Кривичног законика⁵ (КЗ);

2 Ђукић, С.: *Анализа кривичних дела привредног криминалитета у Србији и деликти корупције у привреди*, Војно дело бр. 5, Београд, 2016, стр. 172 и Цветковић, Д., Јовановић, З., Бешић Д.: *Привредни криминалитет у Републици Србији у периоду од 2006. до 2015. године*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 2, Нови Сад, 2016, стр. 219.

3 У питању је само језичка разлика, а суштински су у питању синоними. У српском језику користи се израз „привредни“ док се у хрватском језику користи реч „господарски“.

4 Орловић, А.: *Господарски криминалитет у КЗ*, Полиција и сигурност бр. 1, Загреб, 2009, стр. 2.

5 *Сл. гласник РС*, бр. 85/05... 104/13 и 108/14.

2) имовине (нпр. превара из члана 208 КЗ, превара у осигурању из члана 208а КЗ, грађење без грађевинске дозволе из члана 219а КЗ, прикључење објекта који је изграђен без грађевинске дозволе из члана 219б КЗ);

3) привреде (нпр. фалсификовање новца из члана 223 КЗ, фалсификовање хартија од вредности из члана 224 КЗ, пореска утаја из члана 229 КЗ, кријумчарење из члана 230 КЗ, прање новца из члана 231 КЗ, злоупотреба положаја одговорног лица из члана 234 КЗ, онемогућавање вршења контроле из члана 241 КЗ, недозвољена трговина из члана 243 КЗ итд.);

4) јавног реда и мира (нпр. неовлашћено организовање игара на срећу из члана 352 КЗ, неовлашћено бављење одређеном делатношћу из члана 353 КЗ и сл.);

5) правног саобраћаја (нпр. посебни случајеви фалсификовања исправе из члана 365 КЗ, фалсификовање службене исправе из члана 357 КЗ и навођење на оверавање неистинитог садржаја из члана 358 КЗ);

6) службене дужности (нпр. злоупотреба службеног положаја из члана 359 КЗ, несавестан рад у служби из члана 361 КЗ, ненаменско коришћење буџетских средстава из члана 362а, превара у служби из члана 363 КЗ, проневера из члана 364 КЗ, трговина утицајем из члана 366 КЗ, примање мита из члана 367 КЗ, давање мита из члана 368 КЗ итд.);

7) кривично дело из члана 176 Закона о пореском поступку и пореској администрацији⁶ (ЗПППА).

КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНЕ ТРГОВИНЕ

У члану 243 КЗ се у пет ставова прописују један основни облик и три квалификована. Основни облик овог кривичног дела прописан је у ставу 1 и састоји се од четири алтернативно постављене радње у одговарајућем глаголском облику: 1) набавка робе или других предмета у већој вредности у сврху продаје, 2) бављење трговином, 3) бављење посредовањем у трговини и 4) бављење заступањем организација у унутрашњем или спољнотрговинском промету робе и услуга. Кад су у питању радње извршења, набављање подразумева успостављање фактичке власти над одређеном робом или другим предметом (нпр. куповином, поклоном, позајмљивањем и сл.)⁷. Набавка робе или других предмета мора се извршити без овлашћења за бављење трговином, а набављена роба или предмети морају имати већу вредност. Набавка робе представља и одређену врсту припремне радње за даљи промет робе или других предмета коју је законодавац инкриминисао као свршено

⁶ Сл. гласник РС, бр. 80/02, 84/02 – испр... 112/15 и 15/16.

⁷ Косановић, С.: *Недозвољена трговина*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2010, стр. 60.

кривично дело. Да би ово кривично дело постојало, није довољно да се роба или других предмет само набави, већ мора да постоји намера даље продаје.

Према схватању Кривичног одељења Врховног суда Србије (седница од 17. априла 2006. године) „већа вредност“ код овог облика кривичног подразумева вредност већу од 300.000 динара.

Други облик радње извршења основног кривичног дела јесте бављење трговином и може се дефинисати на различите начине. Реч „бављење“ је глагол трајног карактера и подразумева континуирано предузимање више трговинских активности у одређеном временском интервалу. Бављење трговином, поред тога што мора бити неовлашћено, мора бити и у већем обиму, што се утврђује према околностима сваког појединачног случаја. Предмет трговине мора бити већа количина робе или других предмета (број, тежина, запремина, врста материје и сл.). Код процене овог услова мора се проценити и објективно стање на тржишту – просечна потрошња и потребе крајњих корисника. Мора се оценити и учесталост сваког појединачног трговачког посла који је извршен⁸. Уколико су такви послови били чести и у већем броју, онда је овај услов испуњен без обзира на количину робе.

Посредовање представља радњу одређеног лица (посредника) које настоји да пронађе и доведе у непосредну везу са другим лицем (налогодавцем), лице које би с њим преговарало о закључењу одређеног правног посла. Заступање представља предузимање одређених правних послова у име и за рачун неког лица (физичког или правног) на основу овлашћења или уговора о заступању. Заступник има много већа овлашћења од посредника јер обавља послове самостално и уместо властодавца.

Предмети овог кривичног дела су роба (сваки предмет који на тржишту има одређену вредност и у који је уложен одређени рад) и услуге (делатности које се предузимају ради задовољења одређених потреба њихових корисника, нпр., агенцијске, посредничке, заступничке, комисионе, берзанске и друге услуге).

Као што смо већ навели, постоје три квалификована облика овог кривичног дела. Код првог облика, који је прописан у ставу 2 чл. 243 КЗ, радња кривичног дела састоји се из две узрочно повезане радње. Најпре учинилац мора да неовлашћено организује производњу одређене робе, а затим и да се бави продајом те исте робе. Под производњом се подразумева делатност којом се стварају одређени предмети, прилагођавају делови материјалне природе одређеним потребама, присвајају предмети природе помоћу људског рада и/или материјалних средстава, експлоатишу природне сировине⁹. Процес производње уређен је широким кругом позитивноправних прописа (њима се уређују, нпр., производња оружја и војне опреме, органска произ-

⁸ Косановић, С., *op. cit.* стр. 70.

⁹ Косановић, С., *op. cit.*, стр. 75, Упореди са Ђатовић, Д.: *Политичка економија и економски систем Југославије*, Полицијска академија, Београд, 1996, стр. 58.

водња, производња јаких алкохолних пића, производња и промет отровних материја и др.). Код овог облика кривичног дела постоји стицај с кривичним делом недозвољене производње из чл. 242 КЗ.

Други квалификовани облик овог кривичног дела прописан је у ставу 3 и његова радња се састоји у неовлашћеној продаји, куповини или размени робе или предмета чији је промет забрањен или ограничен. Предмети тог облика кривичног дела јесу роба или предмети чији је промет забрањен или ограничен. У првом случају у питању су роба или предмети који могу довести до одређених опасних ситуација или штетних последица, због чега их законодавац позитивноправним прописима елиминише са тржишта. Такође, то су и предмети чији је промет искључен због нужности одржавања устаљеног и институционализованог режима комерцијалног кретања¹⁰. У другом случају у питању су роба или предмети чији је промет ограничен и може се вршити само под одређеним рестриктивним и контролисаним условима.

Најтежи облик овог кривичног дела прописан је у ставу 4. Његова радња је одређена двојачко и везана је за претходна три става, који се односе на основни облик и два квалификована облика. Код првог облика радња кривичног дела састоји се у организовању мреже препродаваца или посредника, а код другог облика у постизању имовинске користи која прелази износ од 450.000 динара. Веома битан услов за први облик јесте постојање мреже препродаваца или посредника који се такође баве недозвољеном трговином. Извршилац је организатор те мреже, који организује више лица да за његов рачун и под његовим управљањем врше препродају робе или посредују у трговини.

Квалификаторна околност код друге радње јесте постизање имовинске користи која прелази износ од 450.000 динара извршењем неког од основног кривичног дела (ст. 1) или неког од квалификованих кривичних дела (ст. 2 и 3). Приликом процене постојања тог облика кривичног дела морају се узети у обзир све околности „пословања“ извршиоца кривичног дела (вредност робе или предмета, трошкови чувања и превоза, разлика између набавне и продајне цене и др.).

КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНЕ ТРГОВИНЕ

У раду полиције на сузбијању криминала, откривање кривичних дела се, условно речено, може појавити у два облика. Први облик су пријаве грађана, предузећа, државних органа, организација или удружења које се подносе полицији или јавном тужилаштву као органима поступка (по ЗКП-у)

¹⁰ Косановић, С., *op. cit.*, стр. 79.

овлашћеним за пријем кривичних пријава. Други облик је сама делатност полицијских службеника, односно предузимање мера, радњи и полицијских овлашћења прописаних у закону и усмерених на откривање кривичних дела и њихових учинилаца.

Основни начини сазнања о кривичном делу недозвољене трговине јесу оперативна делатност полиције и делатност тржишне инспекције, царинских органа и финансијске полиције. Осим тога, откривање овог кривичног дела могуће је и преко пријава предузећа, организација и грађана, као и преко средстава јавног информисања, а у одређеним ситуацијама постоје и анонимне и псеудонимне пријаве. Према мишљењу М. Бошковића оперативну делатност полиције требало би усмерити ка организаторима криминалне делатности и на складишта робе односно друге просторије где се роба налази¹¹. Међутим, не треба заборавити да можда најквалитетније оперативне податке можемо добити од чланова криминалне групе (нпр. због конкуренције) односно од обичних грађана у чијој се близини врше та кривична дела (лица која живе у близини складишта, на рути превоза робе, у близини продајног места односно места где се врши претовар или препакивање и сл).

Вероватно најчешћи извор сазнања за кривично дело недозвољене трговине јесу индиције које се односе на спољашњу манифестацију након извршеног кривичног дела кроз испољавање имовинске користи стечене извршењем кривичног дела¹². Овакве спољашње манифестације требало би да, од стране полицијског службеника, буду адекватно материјализоване кроз подношење оперативних извештаја или информација у зависности од степена вероватноће и расположивих оперативних сазнања. Поред тога, значајни извори сазнања за ово кривично дело могу бити и тзв. отворени извори сазнања, тј. средства јавног информисања, интернет, јавне евиденције, јавна поговарања и др. Од затворених извора оперативних сазнања чијом се употребом може доћи до откривања кривичног дела недозвољене трговине можемо издвојити следеће: 1) базе података других државних органа, организација и институција; 2) пријаве физичких и правних лица; 3) анонимне дојаве; 4) оперативне везе (информатор или сарадник); 5) прикривени иследник; 6) сазнања добијена применом одговарајућих оперативно-тактичких и техничких мера и средстава и 7) сазнања добијена путем међународне размене података¹³.

Теоријске и емпиријске анализе кривичног законодавства и праксе кривичног правосуђа, на националном и регионалном нивоу, показују слабости у откривању и доказивању кривичних дела привредног криминалитета. Те слабости су вишеструке, а овде издвајамо само неке од њих (остављамо по страни друге, као што су финансијске истраге, одузимање незаконито

11 Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 356.

12 Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 294.

13 Обавезна инструкција о оперативном раду полиције, МУПРС, Београд, 2010.

стечене имовине, примена прикривених истражних радњи): неадекватан приступ захтевима за мултидисциплинарним ангажовањем у откривању и доказивању привредног криминалитета, недовољно стратешко планирање спровођења истраге за та кривична дела, дуготрајност кривичних поступака, слабо познавање односно непознавање форензичког рачуноводства, криминално-политичка нужност успостављања одговорности правних лица за привредна кривична дела¹⁴.

У извршењу кривичног дела недозвољене трговине делинквентима могу помоћи разна техничка достигнућа која омогућавају већу мобилност па их је веома важно пратити. Наводимо само неке примере. Како би избегли „увезивање“ праћењем листинга мобилних телефона, односно тајни надзор комуникација, извршиоци се користе тзв. специјалима, тј. мобилним телефонима и претплатничким картицама који им служе само за извршење кривичног дела. Уочена је појава мобилних телефона са тзв. крекованим ИМЕИ бројем, који је врло тешко пратити и који користе извршиоци не само ових, него и других, кривичних дела. Неретко поседују и по неколико мобилних телефона и претплатничких картица (најчешће припејд) и, уколико посумњају да постоји могућност да буду откривени, бацају и мобилне телефоне и претплатничке картице, и то на одвојеним местима како би заташкали сваки траг. Како би избегли тзв. редовну комуникацију путем позива или СМС порука, извршиоци за комуникацију користе услуге друштвених мрежа као што су *Facebook Messenger, Viber, Skype, WhatsApp, Twitter, Google+, Twoo* и сл.

У последњих неколико година, али и у ранијем периоду (пре мобилних телефона), извршиоци ових кривичних дела за потребе комуникације користили су радио-станице које се тешко прате и надзиру. Радио-станице су веома јефтине и могу се наћи у било којој боље снабдевеној радњи, а поред тога се и веома лако користе. Самим тим уколико, буду и откривени, извршиоцима је веома просто да се ослободе радио-станице и тиме покушају да спрече откривање других (са)извршилаца. Када комуницирају између себе, извршиоци се труде да користе унапред договорене шифре да би избегли откривање уколико им се мобилни телефони или радио-станице надзиру или прате. Ту се нарочито показује креативност извршилаца, који измишљају разне шифре, нпр. за полицијске службенике, за возила полиције, за зграду полиције, за складишта сопствене робе и возила која користе приликом извршења кривичног дела, али и специфичне надимке које дају једни другима у току извршења кривичног дела, а који су познати само њима.

Даљи рад на откривању кривичног дела недозвољене трговине подразумева планирање и предузимање свих потребних мера и радњи које су усмерене на прикупљање доказа за подношење кривичне пријаве. У раду на от-

¹⁴ Сијерчић-Чолић, Х.: *Успјешност кривичног поступка и кривична дјела привредног криминалитета*, Ревизија за криминологију и кривично право бр. 1, Београд, 2014, стр. 26.

кривању и разјашњавању појава и догађаја са елементима недозвољене трговине потребно је утврдити о ком облику кривичног дела се ради, па потом предузети одговарајуће радње и мере, ради доказивања свих битних елемената кривичног дела. То пре свега подразумева да се благовремено обезбеде докази који ће потврдити да лице нема овлашћење за обављање трговинске делатности, да се ради о већој вредности робе односно да је у питању већи обим трговине, као и да се обезбеде докази о конкретним радњама од којих се састоји биће овог кривичног дела, а које су дате алтернативно – бављење трговином, посредовање, заступање, препродаја, производња, куповина, продаја и сл. Такође је значајно утврдити да је лице без овлашћења такву робу набавило ради даље продаје, односно да је у конкретном случају постигнута имовинска корист која прелази износ од 300.000 динара¹⁵. У координацији са радницима Пореске управе може се извршити тачна процена вредности робе односно остварене имовинске користи (преко њихових комисија за процену вредности робе и сл.).

У откривању и разјашњавању кривичног дела недозвољене трговине полиција од криминалистичких радњи и мера најчешће примењује прикупљање претходних обавештења, полиграфско испитивање, праћење, осматрање, проверу и утврђивање идентитета, заседу (блокада), заустављање и преглед возила, лица и пртљага, увид у одређену документацију, проверу алибија и расписивање одређених потрага. Од доказних радњи, у смислу ЗКП-а, најчешће се предузимају претресање, увиђај, привремено одузимање предмета, узимање биометријских, биолошких и других узорака као и вештачење¹⁶. Посебне доказне радње могуће је користити уколико су испуњени неки од законских услова за њихову примену, нпр. организовани криминал, ако је у питању још неко кривично дело набројано у чл. 162 ЗКП-а и сл.

Кад су у питању доказни материјали, они се најчешће налазе у одређеној документацији, као што су белешке, писма, уговори, лажне декларације о роби, лажни печати и штамбиљи, затим фалсификована документација као што су уговори, пропратнице, фактуре, рачуни, пријемнице, радни налози, товарни листови, царинске декларације¹⁷, дупла књиговодствена документација, рачунарска опрема у коју су похрањени подаци битни за доказивање (персонални рачунар, лаптоп, флеш меморија, компакт диск и сл.), новац (лажни или фалсификовани), транскрипти пресретнутих телефонских комуникација, аудио-видео материјал настао тајним праћењем и осматрањем и други предмети који могу бити „носиоци“ одређених података битних за кривични поступак. Такође, одређене трагове ових кривичних дела могу представљати остаци робе која је предмет кривичног дела, дотрајалост ма-

¹⁵ Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 357.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Бошковић, М., *op. cit.*, стр. 292.

шина, присуство/одсуство шкарта и остали трагови у виду материјалних индицијалних чињеница¹⁸.

АНАЛИЗА СТАЊА И КРЕТАЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА НЕДОЗВОЉЕНЕ ТРОВИНЕ

Стање и кретање привредног криминала врло је тешко сагледати јер је вероватно више него у осталим видовима криминала присутна тзв. тамна бројка. Тенденције у привредном криминалу вероватно би се могле реалније сагледати уколико би се статистички подаци приликом анализе кориговали факторима који доприносе вршењу ових кривичних дела, на основу чијег присуства би се могла вршити процена правог стања и кретања привредног криминала¹⁹.

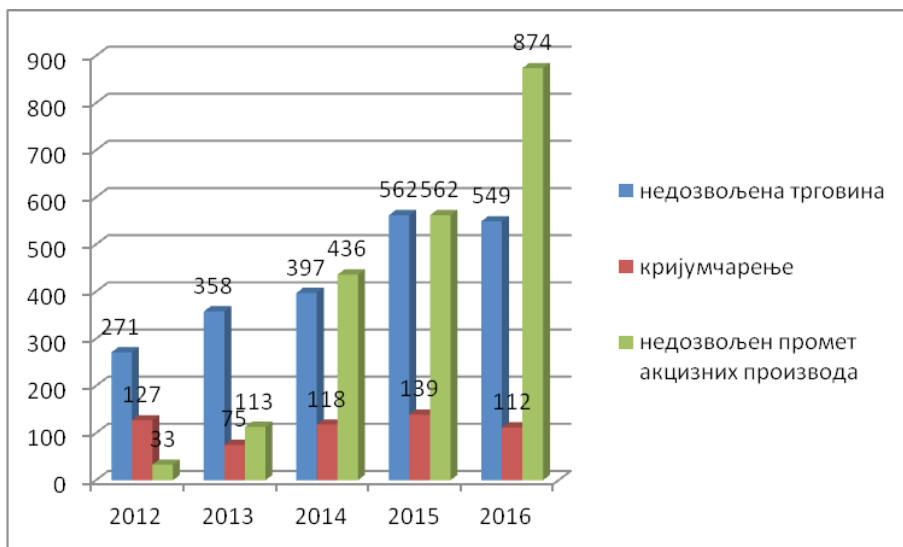
Извор: Цветковић, Јовановић, Бешић, 2016; аутор.

Стање и кретање привредног криминала не одговара стању и кретању укупног броја кривичних дела. Кривична дела привредног криминала свој минимум у посматраном периоду имају 2013. године, када укупан криминал има максимум, па је самим тим и удео у укупном криминалу најмањи. Највећи удео привредног криминала у укупном криминалу у посматраном периоду био је 2012. године. Просечан број кривичних дела привредног

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Сенић et. al.: *Транзиција и привредни криминалитет*, у тематском зборнику радова: *Транзиција и економски криминал*, КПА, Београд, 2013, стр. 58.

криминала у посматраном периоду нешто је мањи од 8.000, а просечан удео у укупном криминалу је око 8%.

Извор: Цветковић, Јовановић, Бешић, 2016; аутор.

Кривично дело недозвољене трговине у посматраном периоду бележи пораст све до 2015. године, али 2016. године бележи незнатан пад (за 13 кривичних дела). Ако посматрамо кривично дело кријумчарења, полицијски службеници открили су у просеку 114 кривичних дела, с тим што тај број из године у годину варира. Тако је 2013. године имао свој минимум од само 75 дела док је 2015. године имао свој максимум од 139 дела. Према незваничним подацима који су на располагању аутору, кривично дело недозвољеног промета акцизних производа 2016. године доживело је свој максимум од 874 дела док је 2012. године имало свој минимум за посматрани период.

Извор: Цветковић, Јовановић, Бешић, 2016; аутор.

Ако посматрамо сва три кривична дела заједно, можемо уочити перманентан раст откривених кривичних дела што нам несумњиво указује да је појачан рад полиције на откривању ове три врсте кривичних дела.

Стање и кретање количине робе одузете од стране МУП-а приказани су у графикону и табели:

Извор: допис УКП-а 03/2/7 бр. 638/17 од 28. 2. 2017.

Извор: допис УКП-а 03/2/7 бр. 638/17 од 28. 2. 2017.		2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
цигарете	бокс	62.762	29.546	80664	72016.1	251.326,2
дуван	кг	3.365	9.077	136473	105572.1	124.499,9
нафта и нафтни деривати	литар	26.981	11.461	90040	140952	690.834
алкохолна пића	литар	10.731	17.151	3168	11.818,1	4.371,1
кафа	кг	8.175	14.423	15556	9.706	3.305,94

ЗАКЉУЧАК

Трговина као делатност уређена је позитноправним прописима у мери која је довољна за нормално функционисање тржишне економије. Међутим, држава својим мерама економске политике може утицати на одређене узроке кривичног дела недозвољене трговине. Које ће то конкретно мере економске политике Влада применити, фактичко је питање, али те мере морају бити усмерене на смањење дефицита одређене робе на тржишту као и на усаглашавање цена с ценама истоврсних артикала у окружењу. Једна од мера Владе за сузбијање недозвољене трговине и побољшање координације рада свих државних органа јесте и формирање разних радних група и координационих тела за унапређење сарадње и координације рада државних органа. Међутим, најважније је напоменути да држава треба да настави рад на изградњи и јачању слободне тржишне утакмице јер ће само тако успети да створи амбијент за легално трговинско пословање.

Важећи нормативноправни оквир даје довољно могућности државним органима да ефикасно раде на сузбијању недозвољене трговине, а нарочито њених најтежих и организованих облика. Државни органи, посебно полиција, морају нарочито водити рачуна о законитом поступању са извршиоцима кривичних дела, поштујући њихова уставом загарантована права приликом примене полицијских овлашћења.

Измене Кривичног законика неће донети веће промене када је у питању кривично дело недозвољене трговине осим што ће се променити нумерација у самом Законику. То може изазвати одређене потешкоће у раду полиције, тужилаштва и суда, али се суштински неће одразити на сузбијање ове појаве.

Полиција у наредном периоду мора бити посвећена истраживању нових појавних облика и начина извршења кривичног дела недозвољене трговине како би успешно планирала и предузела све мере и радње на његовом сузбијању.

ЛИТЕРАТУРА

8. Бошковић, М.: *Криминалистика методика*, Полицијска академија, Београд, 2005.
9. Ђатовић, Д.: *Политичка економија и економски систем Југославије*, Полицијска академија, Београд, 1996.
10. Ђукић, С.: *Анализа кривичних дела привредног криминалитета у Србији и деликти корупције у привреди*, Војно дело бр. 5, Београд, 2016.
11. Закон о акцизама (*Сл. гласник РС*, бр. 22/01... 5/16 – ускл. дин. изн. и 108/16).
12. Закон о изменама и допунама Кривичног законика (*Сл. гласник РС*, бр. 94/16).
13. Закон о пореском поступку и пореској администрацији (*Сл. гласник РС*, бр. 80/02... 15/16 и 108/16).
14. Илић-Попов, Г.: *Пореска кривична дела у српском пореском законодавству*, НБП – Журнал за криминалистику и право, бр. 1, Београд, 2016.
15. Казнени закон Републике Хрватске (*Народне новине*, бр. 110/97... 71/06).
16. Косановић, С.: *Недозвољена трговина*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2010.
17. Кривични закон Републике Српске (*Сл. гласник Републике Српске*, број 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 и 1/12).
18. Кривични законик Републике Србије (*Сл. гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13 и 108/14).
19. Милошевић, Г.: *Кријумчарење*, Безбедност бр. 4, Београд, 2003.
20. Обавезна инструкција о оперативном раду полиције, МУПРС, Београд, 2010.
21. Орловић, А.: *Господарски криминалитет у КЗ*, Полиција и сигурност бр. 1, Загреб, 2009
22. Пресуда Врховног касационог суда, Кзз 65/2011 од 19. октобра 2011.
23. Сенић, Д., Нешковић Н., Цветковић, Д.: *Транзиција и привредни криминалитет*, у тематском зборнику радова: Транзиција и економски криминал, КПА, Београд, 2013.
24. Сијерчић-Чолић, Х.: *Успјешност кривичног поступка и кривична дјела привредног криминалитета*, Ревивија за криминологију и кривично право бр. 1, Београд, 2014.
25. Устав Републике Србије (*Сл. гласник РС*, бр. 98/06).
26. Царински закон (*Сл. гласник РС*, бр. 18/2010, 111/2012, 29/15 и 108/16).

27. Цветковић, Д., Јовановић, З., Бешић Д.: *Привредни криминалитет у Републици Србији у периоду од 2006. до 2015. године*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду бр. 2, Нови Сад, 2016.
28. Шкулић, М.: *Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак*, Службени гласник, Београд, 2015.

CRIMINAL LAW AND CRIMINALISTIC ASPECTS OF ILLICIT TRADE AS CRIMINAL OFFENCE

Branko Lestanin

The Republic of Serbia, Ministry of Interior

Abstract: In theory, there are different perceptions and interpretations of what is meant by illicit trade (or trafficking), what the causes of its origin are and its bearers, what its characteristics are, what the consequences of this phenomenon are, how to fight against it and which means to use to do so. We should always keep in mind the level of development of the economy when we plan a way to combat this crime, because this form of criminality often adapts to the development of the economy. Since its inception every country has aimed to regulate the area of the trade in order to put this activity into legal channels, and therefore suffer less damage to its budget. Illicit trade belongs to one of the criminal acts of economic crime characterized by volatility, coverage, a high degree of social danger, a multitude of forms, and the manner of execution, internationalization and is often associated with other (corruption) offenses. In this paper, the tendency is to point out the best ways of detecting and proving this crime with reference to practical examples as determining the most important characteristics of this crime. The aim of this study is to introduce forms, manner of commitment of crime of illicit trade, the impact on the economic system of a country as well as to point out the preventive and repressive measures to be taken by the police, prosecution and other state authorities to prevent the manifestation of the said criminal offense. To create this paper primarily (non-experimental) descriptive method was used, as well as normative-legal, statistical and other methods. In the first part, the author gives a brief overview of the definition of economic crime both in domestic literature and in the literature from the region and in the second part

he deals with the criminal law aspects of the illicit trade with an emphasis on the new substantive criminal law. The third part deals with the criminalistic aspects of illicit trade with a special emphasis on the ways of detecting and proving this crime. At the end the situation and trends of the crime during the period of 2011-2016. in the Republic of Serbia are also analyzed.

Keywords: economic crime, illicit trade, the Criminal Code, goods, items.

ЕВИДЕНТИРАЊЕ КРИМИНАЛА – РАЗЛИЧИТИ АСПЕКТИ

Бојан Марковић
Драган Драгаш
Полицијска управа Зрењанин

Др Борислав Бојић
Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад

Апстракт: Методологија евидентирања криминала има важну улогу у креирању и развијању политике и праксе борбе против ове врсте понашања у друштву. Статистички подаци о криминалу, које прикупља и води полиција, значајан су параметар на ком почива процена обима и својстава овог феномена, што је један од кључних основа за израду безбедносне процене. С обзиром на то, полицијски подаци о криминалу јесу и треба да буду база за планирање тежишних задатака и активности државе на његовом спречавању и сузбијању, као и основ за планирање унутрашње организације и систематизације организационих јединица полиције које се баве овим пословима. Такође, на овим евиденцијама заснивају се процена и евалуација ефикасности и ефективности организационих јединица полиције на пољу сузбијања тог понашања. Напред наведено указује на многоструки значај квалитетних и веродостојних статистичких евиденција, као и на потребу за њиховим унапређивањем, усаглашавањем и хармонизацијом.

У раду је дат критички осврт на полицијску евиденцију кривичних дела општег криминала као на 1) показатељ стања криминала те врсте и 2) индикатор ефикасности рада полиције на сузбијању тог облика криминала. Указано је и на разлике у начинима евидентирања и проблеме које те разлике могу узроковати.

Кључне речи: евидентирање криминала, статистички подаци, полицијске евиденције.

УВОД

Статистички подаци о криминалу, које прикупља и води полиција, представљају један од основних параметара на којима почива процена обима и својстава овог феномена што је један од кључних основа за израду безбедносне процене одређеног подручја. Имајући то у виду, полицијски подаци о криминалу требало би да буду основ за планирање тежишних задатака и активности државе на спречавању и сузбијању ове појаве.

Такође, ова врста података мора бити основ за предузимање мера и активности на сузбијању криминала и за димензионисање, односно планирање унутрашње организације и систематизације организационих јединица полиције које се баве овим пословима на одређеном подручју. Исто тако, није мање важно ни да статистика криминала представља средство за мерење ефикасности и ефективности организационих јединица полиције на пољу сузбијања тог понашања јер се кроз податке о процесуираном криминалу добија слика о обиму и интензитету ангажовања појединих организационих јединица.

Позната је чињеница да статистика криминала којом располаже полиција не одговара стварном стању ствари, односно не приказује димензије ове појаве у реалном обиму, јер поједина кривична дела нису пријављена полицији и за њих јавност никада не сазна. Ово се у теорији најчешће назива *тамном бројком криминала*. И поред присуства тог неоткривеног дела криминала сматра се да се највећи број догађаја са обележјима кривичних дела пријављује полицији, пошто она због природе своје друштвене улоге представља институцију тзв. првог позива. Зато се с разлогом може тврдити да грађани када имају сазнања о криминалним догађајима, те податке најчешће достављају полицији. Зато упркос својој несавршености полицијска статистика о криминалу представља основ за посебан статус који полиција има у новим прописима о кривичном поступку, као и први и неопходан корак у разумевању ове појаве¹.

Из тога што је речено произлази: 1) да је број кривичних дела евидентираних од стране полиције важан елемент за процену стања криминала на неком подручју; 2) да је процена стања криминала неопходан услов планирања мера и активности на сузбијању чињења кривичних дела; 3) да планирање послова и задатака на сузбијању криминала истовремено условљава и планирање ресурса полиције; 4) да су евиденције о процесуираном криминалу један од најважнијих параметара за мерење ефикасности организацио-

¹ M. Miran, M. Gorazd. Analysis of crime trends in Slovenia 1990–2005. Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2007, p. 41–56.

них полицијских јединица и истовремено мера повећања ефикасности ових јединица у том послу².

При свему томе треба имати у виду да је полиција и настала као производ друштвених потреба, при чему је једна од најважнијих свакако борба против криминала. С обзиром да је то по друштво једна од најопаснијих негативних појава, разумљиво је да су та појава и њен обим један од најважнијих параметара који утичу на унутрашње устројство и уређење полицијске организације.

У овом раду нагласак је на општем криминалу будући да је он најмасовнији и најприсутнији појавни облик противправног понашања и да обухвата низ кривичних дела од којих нека по својој природи имају ниску тамну бројку, а нека високу³.

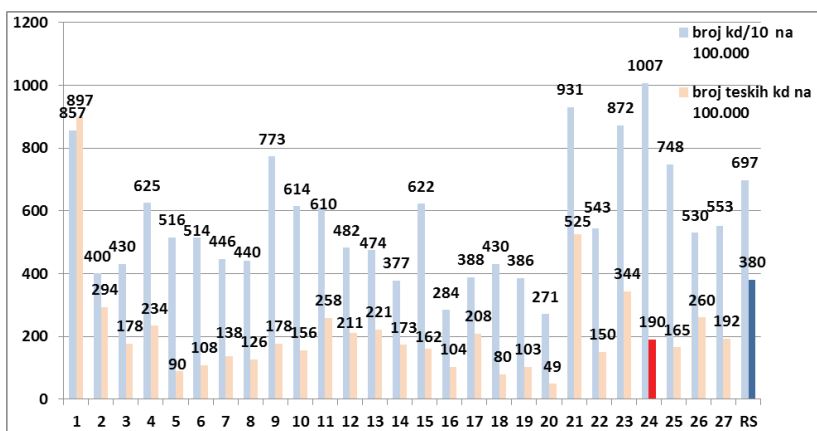
У ПУ у Зрењанину, већ дуги низ година предузимају се мере и активности на унапређењу евидентирања догађаја са обележјима општег криминала, доследно се спроводи концепт нулте толеранције, како би се постигла што приближнија слика о стварном стању општег криминала и како би се што адекватније реаговало на ову појаву, односно како би се повећала ефикасност на њеном сузбијању. У том циљу биће презентовани неки ставови, предочени неки аспекти евидентирања општег криминала и пренета нека искуства аутора рада. У наставку биће дати статистички подаци систематизовани у табеле и графиконе, који се односе на 27 подручних полицијских организација обухваћених овим истраживањем. Имајући у виду да ове јединице по својој структури, подручју које покривају и броју становника на подручју, нису исте, неки од података биће изражени кроз релативне показатеље, односно квоте. Ради лакшег праћења података подручје које покрива ПУ у Зрењанину (број 24), посебно је приказано и осенчено.

2 М. Докмановић, Евидентирање криминалитета од стране статистичких тела међународних и регионалних организација. У: Николић-Ристановић, В. (ур.) Евидентирање криминалитета – искуства из света и Србије, Прометеј, Београд, 2012, стр. 9–39.

3 За привредни криминал или тзв. криминал белог оковратника позната је чињеница да има високу тамну бројку, односно да се у највећој мери открива оперативним радом или тек када оштећени сазна за претрпљену штету. Општи криминалитет обухвата у највећој мери кривична дела која су усмерена против живота и тела, права и слобода, имовине, против полне слободе, против брака и породице, против здравља људи, против опште сигурности људи и имовине, против јавног саобраћаја, уставног и др. Општи криминалитет у суштини представља најшири спектар кривичних дела изузев кривичних дела из области привредног пословања (привредни криминалитет), кривичних дела из области рачунарске технологије (високотехнолошки криминалитет), кривичних дела из области заштите животне средине (еколошки криминалитет) и кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике (политички криминалитет).

Табела 1: Број становника на подручју по попису из 2011. године⁴

ПУ	Број становника	ПУ	Број становника
Београд	1.639.121	Суботица	185.552
Нови Сад	607.835	Пожаревац	180.480
Ниш	373.404	Ужице	177.707
Сремска Митровица	311.053	Ваљево	174.228
Шабац	297.778	Нови Пазар	166.547
Панчево	291.327	Краљево	159.620
Крагујевац	290.900	Врање	158.717
Крушевац	240.463	Кикинда	146.690
Лесковац	215.463	Бор	123.848
Јагодина	212.839	Зајечар	118.295
Чачак	212.149	Пирот	92.277
Смедерево	198.184	Прокупље	90.600
Сомбор	187.581	Пријепоље	80.830
Зрењанин	186.851		

Графикон 1: Број кривичних дела и тешких кривичних дела на 100.000 становника

4 M. Miran, M. Gorazd. *Analysis of crime trends in Slovenia 1990–2005*. Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2007, p. 41–56.

Такође ради лакшег праћења података, анализа постојећег стања и ставови аутора рада о разлозима таквог стања дати су у два посебна одељка: 1) Евиденције кривичних дела општег криминала и стање те врсте криминала и 2) Евиденције општег криминала као мера ефикасности полиције на његовом сузбијању.

ПОЛИЦИЈСКА ЕВИДЕНЦИЈА КД ОПШТЕГ КРИМИНАЛИТЕТА КАО ПОКАЗАТЕЉ СТАЊА ОПШТЕГ КРИМИНАЛИТЕТА

Упркос раширеном веровању да обим криминала највише зависи од активности полиције, пракса и теорија су установиле да то није случај. Имајући у виду да је криминал сложена индивидуална и друштвена појава на чији обим утичу многобројни фактори, са сигурношћу се може тврдити да активност полиције има утицаја само на одређени део те појаве. Један од разлога за то је чињеница да је полицијска организација само један од елемената друштвеног система задуженог за спречавање и сузбијање криминала и да та организација своје деловање у том спречавању и сузбијању мора да усклађује са бројним активностима формалне и неформалне социјалне контроле, разуме се, у оквирима криминалне политике која је део опште политике једног друштва. Тај став јасно произлази из чињенице, доказане и у теорији и у пракси, да на обим криминала утичу политички, економски, социјални, демографски, географски и многи други микро друштвени фактори из одређене заједнице, али и бројни фактори који припадају категорији индивидуалних. „На одређени начин, друштвени и економски услови ‘изазивају’ злочин. Овај цвета и увек је цветао у сумњивим четвртима, срединама где су пренасељеност, економска угроженост, социјални раскол и расна дискриминација ендемични. Злочин цвета и у условима обиља, где је јака тежња за стицањем материјалних добара и много могућности да се до њих дође нелегално. Злочин цвета и тамо где међу становништвом има много немирних, релативно неспутаних младих људи. Злочин цвета и када се морални стандарди нагло мењају“⁵.

Полазећи од претпоставке да је број евидентираних кривичних дела на неком подручју најпрецизнији показатељ стања криминала (табеле 2 и 3), може се закључити да је подручје организационе јединице 24 најугроженије овом опасном друштвеном појавом, односно да је општи криминал у овом подручју један од значајних фактора који погоршавају услове и квалитет живота грађана, те да је полицијски систем који функционише на том подручју недовољно ефикасан у његовом сузбијању.

5 Ђ. Игњатовић, Криминологија, Номос, Београд, 1992.

Табела 2: Број кривичних дела на подручју током периода од пет година (2012–2016)

ПУ	Број кривичних дела	ПУ	Број кривичних дела
1	140.466	9	9.123
21	56.540	3	9.113
4	23.310	12	8.683
24	18.841	13	8.245
27	17.194	17	8.236
26	17.177	10	7.609
23	16.147	18	7.133
11	12.087	8	7.002
2	11.643	19	6.873
14	11.195	16	6.810
25	10.993	5	4.745
22	10.150	6	4.627
15	9.954	20	2.199
7	9.582		

Табела 3: Укупна петогодишња квота евидентираних кривичних дела на 100.000 становника током периода 2012–2016

ПУ	Квота кривичних дела на 100.000 становника	ПУ	Квота кривичних дела на 100.000 становника
24	10.075	5	5.157
21	9.314	6	5.141
23	8.728	12	4.823
1	8.570	13	4.738
9	7.731	7	4.456
25	7.478	8	4.403
РС⁶	6.971	3	4.298
4	6.249	18	4.296
15	6.221	2	4.001
10	6.136	17	3.884
11	6.104	19	3.861
27	5.528	14	3.769
22	5.427	16	2.837
26	5.291	20	2.714

Такође, ако се погледају табеле 4 и 5 које се односе на број крађа на подручју и квоту тог кривичног дела на 100.000 становника, видеће се да је

⁶ Под ознаком „РС“ у табели, дата је квота евидентираних КД на 100.000 становника за подручје Републике Србије у периоду од пет година (2012–2016).

то подручје 24 најугроженије у Републици Србији, односно да је 2–3 пута (130%) угроженије од просечне угрожености у Републици, а чак 18 пута угроженије од најмање угроженог подручја.

Табела 4: Број евидентираних кривичних дела крађа на подручју током периода од пет година (2012–2016)

ПУ	Број крађа	ПУ	Број крађа
1	34.070	12	1.957
21	15.680	13	1.894
24	6.871	7	1.845
4	6.106	16	1.841
26	5.312	14	1.800
23	4.981	10	1.676
27	4.010	19	1.293
25	3.884	17	1.276
9	3.167	18	1.226
11	2.634	5	1.056
15	2.573	6	929
22	2.287	8	769
3	2.128	20	166
2	2.054		

Табела 5: Квота евидентираних кривичних дела крађе на 100.000 становника на подручју у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број крађа на 100.000 становника	ПУ	Број крађа на 100.000 становника
24	3.674	5	1.148
9	2.683	13	1.088
23	2.677	12	1.087
25	2.642	6	1.021
21	2.579	3	999
1	2.077	7	858
26	1.825	16	767
4	1.636	18	734
15	1.608	19	726
РС	1.600	2	706
10	1.362	14	604
11	1.340	17	602
27	1.289	8	486
22	1.216	20	208

Када су у питању кривична дела тешке крађе, ситуација је нешто другачија. Наиме, у табелама 6 и 7 може се видети да је подручје 24 и даље међу најугроженијим подручјима у Републици, али степени угрожености нису тако изражени као претходни будући да су сада „свега“ 30% већи од просечне угрожености у Републици.

Табела 6: Број тешких крађа на подручју у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број тешких крађа	ПУ	Број тешких крађа
1	44.016	2	2.348
21	15.678	17	2.302
4	6.172	25	2.270
23	5.846	7	2.184
27	5.316	13	2.130
26	4.581	16	2.056
24	4.312	9	1.940
11	3.194	8	1.384
3	3.152	19	1.271
15	2.897	5	1.250
22	2.733	6	1.026
14	2.657	18	939
12	2.423	20	168
10	2.376		

Табела 7: Квота евидентираних кривичних дела тешке крађе на 100.000 становника на подручју у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број тешких крађа на 100.000 становника	ПУ	Број тешких крађа на 100.000 становника
23	3.143	22	1.453
1	2.683	5	1.358
21	2.578	12	1.346
24	2.318	13	1.224
10	1.931	6	1.127
15	1.810	17	1.885
РС	1.772	7	1.016
27	1.709	14	891
4	1.654	8	876
9	1.644	16	857
11	1.613	2	806
26	1.574	19	714
25	1.544	18	562
3	1.479	20	210

При разматрању тенденције у полицијским евиденцијама општег криминала важно је имати у виду да у криминолошкој теорији многи аутори заступају став да кривична дела која припадају класи општег криминала по природи ствари имају неједнаку стопу тамне бројке. Ту правилност потврђују и искуства из праксе аутора овог рада. Кривична дела крађе и тешке крађе спадају у она са високим учешћем тамне бројке у реалном броју извршених дела ове врсте⁷.

Разлози због којих се кривична дела не пријављују полицији индивидуални су и многобројни, али посебну пажњу привлаче:

1) штета настала извршењем неког кривичног дела, за оштећеног нема велики значај, па он због тога не жели да улази у поступак који би му представљао додатни напор;

2) страх оштећеног од евентуалне одмазде извршиоца уколико буде пронађен;

3) компликован и дуготрајан поступак пред полицијом и судом, што изазива додатни стрес код оштећеног;

4) изражено неповерење грађана у полицијски или правосудни систем;

5) страх и непријатност, најчешће стид који се јављају код оштећеног услед очекивања реакције средине;

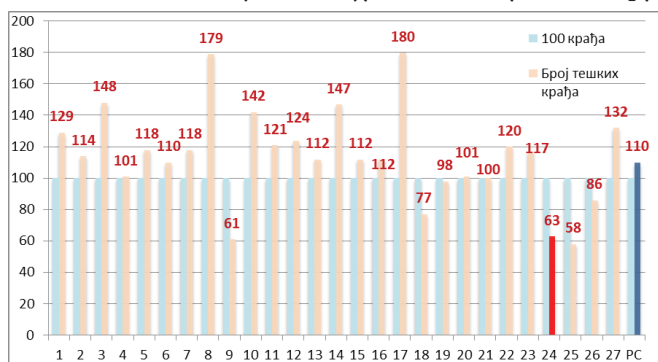
6) последњи, али не и најмање важан разлог, јесте то што полиција у пракси изванредно број већ пријављених дела не евидентира све док не открије њихове починиоце; разлози за то су предмет других анализа, али такви поступци имају за последицу да се она дела где учинилац остаје непознат појављују као део тамне бројке криминала.

На основу овога могуће је претпоставити да је подручје 24 само привидно значајно угроженије од осталих подручја у Републици, будући да је код кривичног дела крађе тамна бројка веома изражена. Такође је могуће претпоставити да доследна примена принципа нулте толеранције води порасту броја евидентираних кривичних дела посебно код оних код којих је тамна бројка највише и присутна. Најзад, ваља приметити да је и пораст броја тешке крађе евидентан, али и очекиван, јер је тамна бројка и код њега изузетно изражена. То што је тај пораст броја евидентираних кривичних дела тешке крађе мањи

⁷ Игњатовић (2005, 2009) наводи да је италијански криминолог Понти, истражујући тамну бројку криминалитета, дефинисао индекс прикривања појединих кривичних дела и да он по њему зависи од врсте злочина. Градацију врши према степену у којем нека кривична дела остају нерегистрована од стране полиције. Индекс прикривања најнижи је нпр код убиства, он затим расте преко разбојништва и разбојничке крађе, па даље вредност индекса расте преко ситних крађа, до превара, да би највећи био индекс прикривања илегалног побачаја. Истраживања београдског Института за криминолошка и социолошка истраживања такође су показала да је однос стварне и тамне бројке кривичних дела убиства 1 : 1, да је код имовинског криминала тај однос 1 : 2 и 1 : 3 у „корист“ тамне бројке, а да је највећа стопа тамне бројке код кривичног дела силовања (1 : 5); Ђ. Игњатовић, Криминологија, Службени гласник, Београд, 2005; Ђ. Игњатовић, Методологија истраживања криминалитета: са методиком израде научног рада, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009.

од пораста броја евидентираних кривичних дела крађе, може бити једноставна последица нешто слабије изражене тамне бројке ових дела.

Та правилност, да је пораст броја евидентираних кривичних дела тешке крађе мање изражена од пораста броја лаке крађе, логична је између осталог и због тога што није реално да је учесталост тешких облика криминала већа од учесталости лакших. Међутим, та правилност, како показују подаци у графикону 2, не важи апсолутно, односно у свим случајевима. Наиме, у појединим подручјима двоструко је већа учесталост евидентираних дела тешке крађе од дела лаке крађе. Зашто тај резултат одступа од очекиваног и логичног односа ових дела ствар је анализа друге врсте. Оно што је извесно, јесте да за то постоје одређени разлози различите природе. Међутим већа учесталост евидентираних дела тешке крађе, у неким подручјима, чак и двоструко већа, јасан су показатељ да поједина подручја, која су привидно безбеднија гледајући укупан број евидентираних кривичних дела општег криминала, сада постају мање безбедна, јер имају већи степен угрожености од тешких дела, односно од последица које погађају оштећене у тим подручјима.

Графикон 2: Квоте евидентираних кривичних дела тешких крађа на 100 евидентираних кривичних дела крађа у периоду од пет година (2012–2016)

На број евидентираних кривичних дела сваке врсте сигурно има велики утицај нулта толеранција, и то посебно код оних најлакших и најмасовнијих. Огроман практични значај нулте толеранције произлази посебно из два важна аспекта.

1) Кривична дела крађе, посебно лаке крађе, погађају велики број грађана и наносе укупно велику материјалну штету. Због тога се грађани осећају угроженима, а ако изостаје формална реакција на ова дела, пре свега реакција полиције, грађани почињу такве системе посматрати као неефикасне и губе поверење у полицију. Изгубљено поверење као повратни ефекат води повећању тамне бројке ових дела, јер оштећени не виде разлоге да их пријављују.

2) Бавећи се и најблажим облицима криминала, полиција повећава своју базу података, јер радом на расветљавању ситнијих кривичних дела повећа-

ва корпус информација до којих долази, па постаје ефикаснија и у расветљавању тежих дела. Позната је чињеница да су озбиљни и вишеструки повратници своје криминалне каријере започели извршењем (најчешће) управо кривичним делима из групе оних мање друштвене опасности. „Крупан“ криминал је у великој мери регрутован из редова „ситног“ криминала и зато перманентна контрола „ситног“ криминала реално смањује могућности да он прерасте у теже облике. Та перманентна контрола заправо представља контролу „крупног“ криминала у повоју.

На основу оног што је речено на претходним странама може се претпоставити, да би кривична дела разбојништава и разбојничких крађа, изнуда, отмица и противправног коришћења туђег возила⁸, требало да буду прецизнији показатељ стања криминала на одређеном подручју. Из простог разлога, јер су ова дела веће друштвене опасности. Уосталом грађани их најчешће и пријављују имајући у виду тежину последице којом су погођени. У статистичким приказима у овом раду, та кривична дела су названа „тешка дела општег криминала“. У анализама које следе нису узета у обзир кривична дела убиства због малог броја случајева: годишња просечна квота на 100.000 становника код ових кривичних дела је између 1 и 2. То практично значи да ће се израз „тешка дела општег криминала“ у даљем тексту односити на кривична дела разбојништва, разбојничке крађе, изнуде, отмице и противправно коришћење туђег возила. Из практичних разлога за ова дела биће коришћен и израз „тешка кривична дела“.

Табела 8: Број евидентираних тешких кривичних дела у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број тешких кривичних дела	ПУ	Број тешких кривичних дела
1	14.710	7	297
21	3.154	22	281
4	875	15	259
2	858	16	250
26	758	25	241
23	637	9	211
27	596	8	200
14	515	10	193
11	512	19	184
17	443	18	133
13	385	6	97
12	381	5	83
3	378	20	39
24	357		

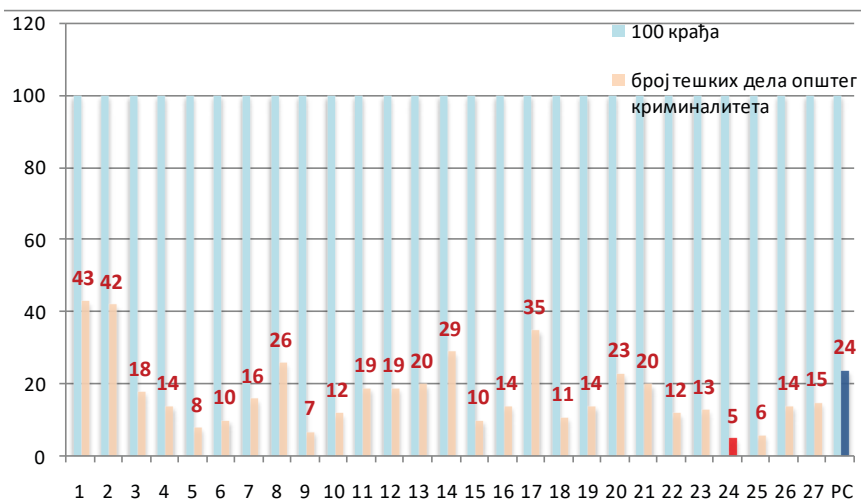
⁸ На овом подручју се у пракси најчешће појављује крађа возила као један од најтежих облика тешких крађа, имајући у виду велике вредности возила, којима се врло често баве чланови организованих криминалних група, али се до тренутка расветљавања не зна да ли је возило трајно отуђено или се њиме само неко послужио, па се у статистици воде као наведена кривична дела.

Табела 9: Квота евидентираних тешких кривичних дела општег криминала на 100.000 становника у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број тешких кривичних дела 100.000 становника	ПУ	Број тешких кривичних дела 100.000 становника
1	897	9	178
21	525	14	173
РС	380	25	165
23	344	15	162
2	294	10	156
26	260	22	150
11	258	7	138
4	234	8	126
13	221	6	108
12	211	16	104
17	208	19	103
27	192	5	90
24	190	18	80
3	178	20	49

Упоредивањем података о тешким кривичним делима из табеле 8 може се уочити да сада подручје 24 више не представља подручје које је међу најугроженијима у Републици. Штавише, из табеле 9 можемо видети да је број евидентираних тешких кривичних дела на подручју 24 двоструко мањи од просека у Републици Србији. То практично значи да је подручје које је изузетно угрожено делима крађе, заправо подручје које је врло мало угрожено тежим кривичним делима општег криминала. Несумњиво је јасно да је велики број евидентираних кривичних дела на подручју 24 производ доследности и прецизности у евидентирању криминала, односно продукт смањења тамне бројке криминала. Као илустрација разлика у евидентирању кривичних дела може послужити графички прилог 3, који приказује квоту евидентираних тежих кривичних дела општег криминала на 100 евидентираних кривичних дела крађе, као и табела 10, која представља приказ процентуалног учешћа евидентираних тежих кривичних дела у укупном броју дела општег криминала евидентираног на подручју.

Евидентирање криминала – различити аспекти

Графикон 3: Квоте евидентираних тешких дела општег криминала на 100 евидентираних крађа за период од пет година (2012–2016)

Табела 10: Учешће евидентираних тешких кривичних дела општег криминала у укупном броју евидентираних кривичних дела општег криминала на подручју у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Учешће тешких кривичних дела у укупном броју општег криминала	ПУ	Учешће тешких кривичних дела у укупном броју општег криминала
1	10,5%	27	3,5%
2	7,4%	7	3,1%
21	5,6%	8	2,9%
17	5,4%	22	2,8%
PC	5,4%	19	2,7%
13	4,7%	15	2,6%
14	4,6%	10	2,5%
12	4,4%	9	2,3%
26	4,4%	25	2,2%
11	4,2%	6	2,1%
3	4,1%	24	1,9%
23	3,9%	18	1,9%
4	3,8%	20	1,8%
16	3,7%	5	1,7%

На крају овог дела треба истаћи да тренутни начин евидентирања кривичних дела општег криминала, без обзира на то који су разлози довели до тога, не даје праву слику степена угрожености појединих подручја и територије Републике Србије у целини. Тиме је сузбијање општег криминала и мерење ефикасности рада полицијског система знатно отежано, што у крајњој линији неповољно утиче како на безбедносне трендове, тако и на организовање полицијског система као ефикасног система одбране друштва од криминала.

ПОЛИЦИЈСКА ЕВИДЕНЦИЈА КРИВИЧНИХ ДЕЛА ОПШТЕГ КРИМИНАЛА КАО ИНДИКАТОР ЕФИКАСНОСТИ РАДА ПОЛИЦИЈЕ НА СУЗБИЈАЊУ ТОГ ОБЛИКА КРИМИНАЛА

У сузбијању општег криминала у домаћој полицијској пракси, као најзначајнија мерила ефикасности која се у форми статистичких података налазе у полицијским евиденцијама криминала, појављују се:

1) *процент расветљавања пријављених кривичних дела с непознатим учиниоцем;*

2) *број такозваних откривених кривичних дела, која нису била позната полицији у времену када су била извршена, већ су полицијски службеници, углавном у току рада на расветљавању кривичних дела с непознатим извршиоцем, долазили до сазнања о тим кривичним делима и њиховим извршиоцима*

Табела 11: *Процент расветљавања кривичних дела у периоду од пет година (2012–2016)*

ПУ	Процент расветљавања кривичних дела	ПУ	Процент расветљавања кривичних дела
8	77	22	57
20	76	РС	56
19	72	9	55
5	71	6	54
16	71	1	53
7	70	18	53
12	65	27	51
3	64	15	49
14	64	25	49
11	62	21	48
2	60	26	48
17	58	23	45
4	57	10	44
13	57	24	38

Када се анализирају подаци из табеле 11, који се односе на проценат расветљавања кривичних дела у периоду 2012–2016, могу се уочити велике разлике. Те разлике варирају у распону од 38% расветљених дела (подручје 24) до 77% (подручје 8). Просечан обим расветљених дела у Србији у том интервалу био је 56%.

У полицијској пракси у Србији проценат расветљавања кривичних дела добија се као однос између броја расветљених кривичних дела у текућој години и броја пријављених кривичних дела с непознатим извршиоцем, такође у текућој години. *Подаци из табеле 11 односе се на период од пет година и нису добијени простим збрајањем годишњих просека дељењем бројем година него као однос између броја свих дела расветљених у току пет година, независно од тога када су она извршена, и укупног броја пријављених дела с непознатим починиоцем у истом периоду.* Тај поступак израчунавања броја расветљених дела на нивоу од пет година логичнији је и валиднији него претходно поменути, мада даје мало, не статистички значајно, побољшану слику ефикасности расветљавања кривичних дела.

Нажалост, било који од тих поступака да се примени, не даје слику о тамној бројци криминала. Имајући то у виду (да укупан број извршених кривичних дела који се пријави или које открије полиција, рачунајући ту и дела с непознатим извршиоцима, не даје праву слику криминала, те да ова дела не зависе само од рада полиције), тешко је закључити да је било који поступак којим се долази до процента расветљених кривичних дела валидно и поуздано мерило ефикасности полицијског рада, из простог разлога што се ефикасност рада једне организације мери као однос два броја од којих је бар један веома мало поуздан и који у великој мери не зависи од активности полиције.

Уместо тог поступка или, тачније речено, уместо рачунања процента расветљених кривичних дела као мерила ефикасности, чини се да се валиднији подаци о тој ефикасности могу добити, прво, као однос између броја расветљених кривичних дела и броја становника у неком подручју, разуме се у периоду у коме се та ефикасност и оцењује, или друго, само на основу броја (не процента) расветљених кривичних дела.

И један и други приступ имају својих недостатака, али су свакако валиднији од постојећег. Чини се ипак да је приступ по коме би мерило ефикасности био број (не проценат) расветљених кривичних дела с непознатим учиниоцем нешто поузданији и валиднији, јер он непосредно зависи од рада полиције на одређеном подручју. Ипак, у даљој анализи коришћена су оба приступа да би се добило што више информација.

Основ и једног и другог приступа је свакако број расветљених кривичних дела с непознатим извршиоцем. Ако се тај број доведе у однос са бројем становника у подручју, видеће се да је полицијска организација на подручју 24 врло ефикасна као систем, јер је на 100.000 становника број расветљених кривичних дела с непознатим извршиоцима знатно већи од републичког просека (табела 12).

Табела 12: Квота расветљених кривичних дела на 100.000 становника у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број расветљених кривичних дела на 100.000 становника	ПУ	Број расветљених кривичних дела на 100.000 становника
1	3.278	22	1.911
21	3.150	26	1.849
23	3.122	27	1.819
9	3.007	3	1.798
24	2.654	7	1.780
11	2.437	13	1.586
РС	2.264	19	1.446
25	2.234	6	1.434
4	2.215	14	1.275
5	2.150	16	1.255
8	2.119	17	1.222
15	2.101	2	1.104
10	2.024	18	842
12	1.928	20	387

Исти закључак се практично може извести и из табеле 13, у којој је примарни критеријум мерења ефикасности рада број, а не проценат расветљених кривичних дела. Како је из те табеле уочљиво, ово подручје по броју расветљених кривичних дела предњачи у Републици Србији.

Осим објективности и тачности, примена тих другачијих критеријума има и других предности над поступцима у којима се ефикасност рада полицијског система оцењује на основу процента расветљених кривичних дела с непознатим извршиоцима. Ти други критеријуми, наиме, искључиво зависе од броја расветљених кривичних дела, а не од неких додатних параметара који нису или не могу бити у домену полицијског система рада. Њихова примена значајно повећава напор и мотивише полицију да направи што бољи резултат у расветљавању, јер тако непосредно повећава сопствену ефикасност. Најзад, примена тих поступака не чини делотворним склањање извесног броја пријављених кривичних дела с непознатим учиниоцем у филоке, док се учиниоци не открију, због чега се дешава да она остају сасвим по страни и падну у забрав.

Табела 13: Квота расветљених кривичних дела из прошле године или претходног периода у периоду од пет година (2012–2016)⁹

ПУ	Број расветљених КД из прошле године и претходног периода на 100.000 становника	ПУ	Број расветљених КД из прошле године и претходног периода на 100.000 становника
24	275	13	57
9	225	19	56
1	206	23	55
15	145	22	54
21	131	16	53
RS	110	8	48
4	109	14	47
27	93	17	47
25	86	3	43
11	83	2	38
5	76	6	38
26	76	7	24
10	63	18	18
12	60	20	14

Други критеријум за вредновање резултата остварених на пољу сузбијања криминала, као што је речено на почетку, представља број откривених кривичних дела. Тај број представља она дела која постоје, али нису пријављена полицији, а полиција их открива најчешће кроз оперативне обраде и контроле. Такође, током рада на расветљавању кривичних дела која су пријављена врло често се открију и дела која нису била пријављена. За та кривична дела општег криминала која нису пријављена постоји више разлога, али су две врсте тих дела најчешће:

1) прву врсту чине дела која грађани традиционално пријављују, али она из разлога који су раније поменути остају неевидентирани; њима више одговара термин „неевидентирани“ него „непријављена“, али се у статистичким анализама сврставају у категорију „непријављених“;

⁹ Овај податак је важан, јер илуструје степен ангажовања организационих јединица на расветљавању кривичних дела из прошле године и претходног периода. Пошто проценат расветљавања представља однос расветљених кривичних дела која су пријављена у текућој години и пријављених дела из текуће године, број расветљених кривичних дела из прошле године и претходног периода у односу на тренутак расветљавања, нема никаквог значаја за рачунање процента расветљавања. Пошто нема значаја за проценат расветљавања, а то је други низ година био доминантан параметар за мерење ефикасности полиције, онда овај број нема значаја ни за полицијске системе који расветљавају кривична дела и они практично престају да се баве овим делима. Из тога извлаче додатне бенефите у смислу уштеде времена, енергије и ресурса, јер је позната чињеница да се протеком времена од извршења све теже долази до квалитетних трагова и доказа, па је расветљавање ових кривичних дела теже.

2) другу групу чине дела која су по својој природи таква да се изузетно ретко пријављују; на пример, све врсте кријумчарења, дела у вези са наркотицима и оружјем.

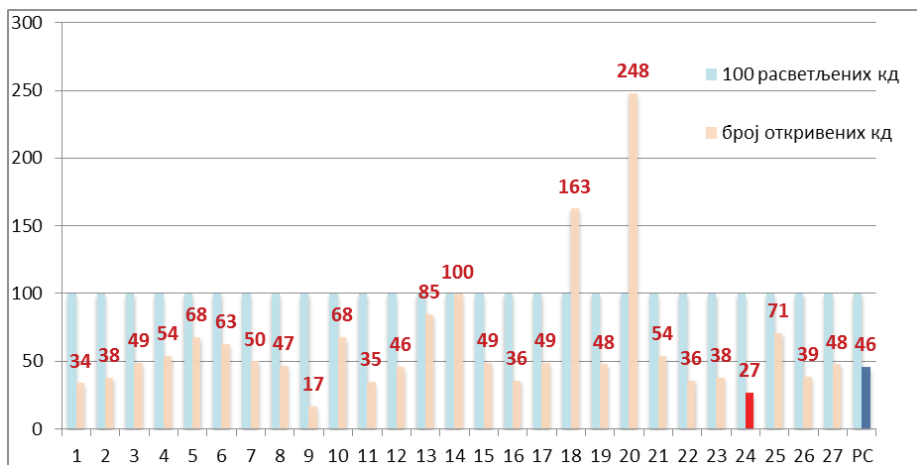
Прва група кривичних дела је вишеструко заступљенија у структури општег криминала, јер највећи део тог криминала спада у категорију имовинског. Та кривична дела су такве природе да би требало да буду пријављена у значајно већој мери када је систем сузбијања ефикаснији. Анализом поменутог петогодишњег периода у организационој јединици којој припадају аутори овог рада запажено је да осим криминала у вези са злоупотребама опојних дрога и неких других кривичних дела која се иначе откривају оперативним радом, највећи број дела која се воде као откривена чине управо та дела имовинског криминала. Радећи на расветљавању кривичних дела која су пријављена, радници на сузбијању општег криминала откривали би у евиденцијама и дела те врсте која нису евидентирана, односно као дела са непознатим извршиоцима.

Табела 14: Број откривених кривичних дела у периоду од пет година (2012–2016)

ПУ	Број откривених кривичних дела	ПУ	Број откривених кривичних дела
1	18.617	12	1.591
21	10.350	10	1.375
4	4.494	24	1.345
14	3.867	5	1.337
27	2.733	22	1.291
13	2.345	17	1.263
25	2.345	2	1.233
18	2.278	19	1.233
23	2.216	16	1.093
26	2.114	8	998
7	1.898	6	820
3	1.865	20	767
11	1.699	9	606
15	1.647		

У табели 14 налази се приказ броја откривених кривичних дела током петогодишњег периода. Имајући у виду да су настојања у полицијској управи на подручју 24 била оријентисана ка смањењу тамне бројке криминала, то је број откривених дела природно с временом постајао мањи. С обзиром да је пре тог усмеравања пажње на тамну бројку криминала у неким периодима постојао изразито неповољан однос расветљених и новооткривених дела (2 : 1), појачана активност полицијске организације у подручју 24 на

смањењу тамне бројке је, како се види у графичком прегледу у прилогу 4, уродила плодом.

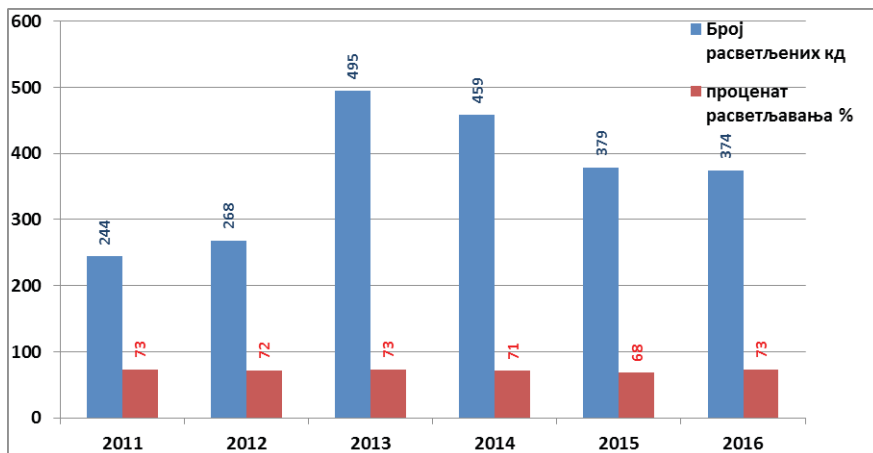

Графикон 4: Број откривених кривичних дела на 100 осветљених дела у периоду од пет година (2012–2016)

Предузимајући мере на осветљавању кривичних дела с непознатим извршиоцем као и оперативним радом током периода од пет година, на подручју 24, где је иначе евидентиран највећи број кривичних дела у Републици, на сваких 100 кривичних дела која се осветле открије се постојање још 27 нових чије постојање није било познато. То је скоро двоструко мање у односу на републички просек, а вишеструко мање у односу на неке системе који, док осветле 100 дела, открију постојање још 250 нових која им нису била пријављена.

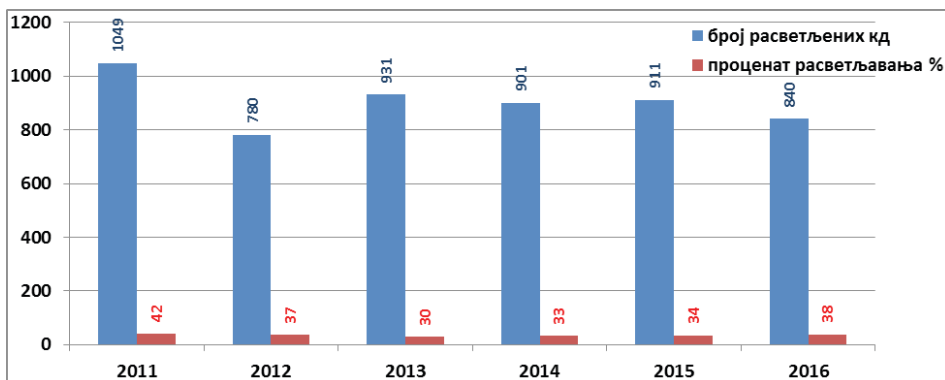
Аутори овог рада заступају став да је један од основних разлога за непрецизност и различитост евиденција кривичних дела придавање превеликог значаја проценту осветљавања као мерилу успешности. Тај приступ доводи до тога да полицијски системи не могу да одговоре на овако постављене циљеве, пошто, као што је речено, укупан број кривичних дела на неком подручју у највећој мери не зависи од активности које предузима полиција. Полицијске организације, фрустриране чињеницом да им је ефикасност вреднована на основу мерила на које они својом активношћу у великој мери не могу да утичу, и не евидентирају дела с непознатим извршиоцем, углавном она са мањом штетом или она која не завређују пажњу јавности, односно за чије осветљавање оштећени нису превише заинтересовани. Таква дела се евидентирају у некаквим личним евиденцијама, па се након проналажења извршилаца евидентирају као откривена кривична дела. На тај начин се смањује број дела на подручју, што се приказује као резултат ефикасног делања на сузбијању криминала, и одржава се без додатног ангажовања висок и равномеран проценат осветљавања и ствара привид ефикасног система који својим активностима смањује стопу криминала, има

висок проценат расветљавања пријављених кривичних дела с непознатим извршиоцем и оперативним радом открива велики број дела која нису била пријављена полицији. С временом таква пракса прераста у рутину, јер се уз улагање мало напора постижу резултати који се вреднују као добри. Последице таквог рада могу се видети у графиконима 5 и 6.

Графикон 5: Однос процента расветљавања кривичних дела и броја расветљених кривичних дела на подручју 5

Из графикана 5, који се односи на подручје 5, може се видети да, иако број расветљених дела варира са разликама и преко 100% између најниже и највише вредности, то нема никаквог утицаја на проценат расветљавања, који се креће око средње вредности од 70%, са малим одступањима. Дакле, упркос различитом ангажовању током шест година, проценат расветљавања, као циљ, постаје константа.

Графикон 6: Однос процента расветљавања кривичних дела и броја расветљених кривичних дела на подручју 24

Из графикана 6 може се уочити да проценат расветљавања има значајне варијације. Ако се најнижа вредност од 30% узме за репер и додели јој се број 1, уочава се да сразмерно томе највиша вредност од 42% расветљених кривичних дела, у овом случају добија вредност 1,4, што је 40% више, а да је у суштини проценат расветљавања на овом подручју изузетно низак. Највиша вредност је забележена у години када је расветљено највише кривичних дела, али је најнижа вредност забележена у години у којој је остварена друга по величини вредност броја расветљених кривичних дела, дакле и поред појачаних активности полиције, овај параметар више зависи од околности које владају у окружењу

ЗАКЉУЧАК

На основу свега изнетог може се закључити да само јасно и добро утврђени критеријуми вредновања ефикасности подижу ниво ефикасности и да ваљани и поуздани критеријуми повећавају личну и имовинску сигурност, а тиме и квалитет живота и квалитет услуга које полиција пружа грађанима. Супротно од тога, непоуздана и погрешно постављена мерила афирмишу неефикасне системе и смањују ефикасност полицијске организације, стварају притисак, који омета несметано деловање, и слику о неефективном и неефикасном одговору на изазове који се постављају пред полицијску организацију.

ЛИТЕРАТУРА

1. Докмановић, М., Евидентирање криминалитета од стране статистичких тела међународних и регионалних организација. У: Николић-Ристановић, В. (ур.) *Евидентирање криминалитета – искуства из света и Србије*, Прометеј, Београд, 2012. стр. 9–39.
2. Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Номос, Београд, 1992.
3. Игњатовић, Ђ., *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005.
4. Игњатовић, Ђ., *Методологија истраживања криминалитета: са методиком израде научног рада*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2009.
5. Miran, M., Gorazd, M. Analysis of crime trends in Slovenia 1990–2005. Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2007, pp. 41–56.
6. Николић-Ристановић, В. Увод. У: Николић-Ристановић, В. (ур.) *Евидентирање криминалитета – искуства из света и Србије*, Прометеј, Београд, 2012, стр. 5–7.

CRIME RECORDING – VARIOUS ASPECTS

Abstract: The methodology of crime recording has an important role in creating and developing policies and practices to combat this kind of social behaviour. Statistics on crime compiled and administered by the police are an important parameter on which relies evaluation of the volume and characteristics of the crime phenomenon that make the key basis for the development of security assessments. Due to this, police data on crime are and should be the base for planning the main tasks and activities on crime prevention and suppression, as well as the basis for the internal organization and systematization of the police units dealing with prevention and suppression of crime. In addition, police data are the basis for assessment and evaluation of the police units' efficiency and effectiveness in the field of combating this behaviour. Everything previously specified shows significance of qualitative and credible statistical records, as well as the need for their improvement and harmonization.

This paper presents a critical review of police records of general crime offenses as 1) indicators of this type of crime, and 2) indicators of the police efficiency in combating this form of crime. The paper, also, points out the differences and problems that these variations in the ways of recording can cause.

Keywords: methodology of crime recording, statistics on crime, police records.

ПРИМЕНА КОНЦЕПТА УПРАВЉАЊА ПРОЈЕКТИМА У ПОЛИЦИЈСКИМ СТАНИЦАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ¹

Доц. др Далибор Кекић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Милош Миленковић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Сектор за ванредне ситуације

Апстракт: Концепт управљања пројектима представља примену знања, вештина, алата и техника у циљу постизања, или чак превазилажења, потреба и очекивања од пројекта кључних учесника у пројекту. У полицијским станицама се претежно обављају послови и задаци који су пројектног типа, али се они не сагледавају у смислу пројекта. Исто тако се и многе делатности, попут сталног дежурства, обављају у складу са концептом управљања пројектима. Примена концепта управљања пројектима нарочито је јасна у оквиру посебних безбедносних (полицијских) задатака. У погледу полицијске станице, у те задатке, поред ванредних обезбеђења, могу се сврстати рације, повре и друге сличне активности. Поред тога, станицама се може управљати помоћу пројеката; премда се тај концепт, тзв. пројектног управљања претежно односи на стратешки организациони ниво, може бити од изузетне важности за управљање полицијском станицом. У случају да су начелник и остали руководиоци у полицијској станици опредељени за примену концепта пројектног управљања полицијском станицом, то никако не значи да се

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту: „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015-2019. године.

одричу редовних (уобичајених) послова. Реализација пројектних активности и управљање њиховом реализацијом поверава се привременим организационим саставима, који се распуштају након обављеног посла, односно задатка.

Кључне речи: управљање пројектима, пројектно управљање, полицијски службеник, полицијска станица.

УВОД

Организације обављају различите врсте радова. Њихов рад генерално обухвата две групе појмова – операције (деловање, поступци) и пројекте (намере, планове). Пројекте остварују тимови, а тимови су састављени од људи, а људе воде руководиоци пројекта. Управљање пројектом представља примену знања, вештина, алата и техника за пројектне активности у испуњењу захтева пројекта.² Да би се заиста добила суштина, морају се разграничити неки од термина. Пројекат се разликује од редовног рада по томе што је то једнократни напор, којим се ствари мењају на неки начин. Дакле, стварање новог веб сајта јесте пројекат, док се текуће одржавање и ситне исправке не би могле назвати пројектом. Пројекат почиње и завршава се у одређено време, тј. кад се испуне одређени циљеви и остваре очекивани резултати. Пројекат се може дефинисати као привремено настојање (уложени напор) предузето у циљу креирања јединственог производа или услуге. Пројекат је јединствен, једнократни подухват; више никада неће бити учињен управо на исти начин, од истих људи, у истом окружењу.

С тим у вези, управљање пројектима представља примену знања, вештина, алата и техника у циљу постизања, па и превазилажења, потреба и очекивања кључних учесника у пројекту. Процес управљања пројектом позива на стварање мале организационе структуре (пројектног тима), што је често микрокосмос веће организације. Када тим произведе жељени исход, долази до деактивирања тима.³ Управљање пројектима се извршава кроз примену и интеграцију процеса управљања пројектима и обухвата иницирање, планирање, реализацију, праћење, контролу и затварање.⁴

Концепт управљања пројектима у последње време добија садржајнију форму – управљање помоћу пројеката. Употреба овог концепта обезбеђује примену пројеката, селекцију пројеката и алокацију ресурса у складу са стратегијом организације. Циљ организације у тим условима је да управља променама, а не да се бави последицама. Наиме, организација стреми ка трансформацији, односно ка пројектно оријентисаној организацији. Екс-

2 Project Management Institute, Inc., *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, 4th ed., Newtown Square, PA: Project Management Institute, Inc., 2008, p. 6.

3 Heerkens R. Gary, *Project Management*. The McGraw-Hill Companies, Inc, New York, 2002, p. 11.

4 Project Management Institute, Inc., *A Guide to the Project Management Body of Knowledge*, op. cit.

панзија разноликих пројеката води ка стварању мреже пројеката (портфолио пројеката). За менаџере је то изазов. У том случају организација из функцијског и процесног прелази у пројектни рад и резултати се не самеравају материјалним ресурсима, већ нивоом трансформације: хијерархијска структура се пребацује у флексибилну мрежу и организациона култура постаје пројектна. Три су битне димензије управљања помоћу пројеката: управљање променом, управљање пројектом и управљање вредностима. Управљање променом има значај за имплементацију промене и процес мотивисања појединаца, тима или групе за преузимање одговорности за развој стратешке визије и развој властитог потенцијала. Управљање пројектом осигурава имплементацију промене замисли, а све у складу са временским програмом; управљање вредностима омогућује се да остваре предвиђена унапређења перформанси, а тиме и учинака.

Уколико се сагледа рад у оквиру полицијских станица, белодано је да се целокупан полицијски посао може сагледати из перспективе управљања пројектима. Нарочито се посебни и специјални полицијски задаци могу сагледавати као предметно и циљно усмерени, односно као пројекти друштвених догађаја, а њихово извршавање као пројектни рад.⁵ У том погледу рад полицијских службеника у рацијама, блокадама, потерама, прегледима одређених објеката и простора, заседама, али и ванредним обезбеђењима, као посебним полицијским задацима може се окарактерисати као пројектни рад. Међутим, поставља се питање да ли се рад полицијских службеника у оквиру позорничке и патролне делатности, делатности сталног дежурства, полицијске помоћи и других делатности, послова и задатака полиције може сагледавати као пројектно оријентисан рад.

ДЕЛАТНОСТИ ПОЛИЦИЈЕ НА БЕЗБЕДНОСНОМ СЕКТОРУ И ДЕЛАТНОСТ СТАЛНОГ ДЕЖУРСТВА

Делатност полиције на безбедносном сектору је регулисана *Упутством о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору*.⁶ Поделу подручја полицијске испоставе опште и саобраћајне надлежности, као саставног дела полицијске станице, предлаже начелник полицијске управе, а утврђује директор полиције. Наиме, на сектору се обављају патролна, позорничка и оперативна делатност.

Позорничка делатност се по правилу обавља ангажовањем једног полицијског службеника на једном позорничком рејону или, ако то разлози безбедности налажу, активира се рад још једног и/или више полицијских

5 Обрад Стевановић, *Безбедносни менаџмент*, друго измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, 2016, стр. 379.

6 *Упутство о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору*, МУП РС, Београд 1997.

службеника – тзв. *удвојени позорници*.⁷ Најчешће време трајања смене полицијског службеника на позорничком рејону јесте осам часова. Без обзира да ли се ради о сталном, повременом, сезонском или скраћеном позорничком рејону, позорнички рад се може разматрати као пројектна активност. Наиме, поред налога за извршење службеног задатака, позорник има и друге послове и задатке које мора обавити на рејону. Дакле, оно о чему полицијски службеник мора да размишља јесте како да реализује свој пројекат кроз одређене процесне функције: управљање интегрисаним пројектом (сагледава своју смену као јединствен пројекат), управљање обимом пројекта (самостално одлучује о циљевима и обиму рада на позорничком рејону), управљање сопственим временом, управљање трошковима, али и ресурсима, управљање комуникацијама, управљање ризиком. Дакле, ако се узме у обзир садржај процеса управљања пројектима, који су поставили чланови Америчког професионалног удружења за управљање пројектима (*Project Management Institute – PMI*), рад полицијских службеника на позорничком рејону јесте свакодневни рад на пројектима, где свака смена носи почетак, ток и завршетак пројекта.

Слично је и у погледу патролне делатности. Она се обавља на патролном рејону, који је део простора општине и претежно обухвата више позорничких рејона. Премда је патролна делатност већа по величини територије коју покривају полицијски службеници, као и дужини рада једне смене (углавном 12 часова), у питању је рад кроз управљање пројектом. Она је особита полицијска организациона форма, која је намењена за надгледање одређеног подручја зарад предупређивања кривичних дела и прекршаја, успостављања и одржавања јавног реда, али и због других послова од важности за безбедност и заштиту грађана. Патроле могу бити пешачке, ауто-патроле, бициклическе патроле, коњичке, ваздухопловне патроле и патроле на водним путевима.

Патролна делатност се може сагледати у смислу свакодневног пројекта, који се мења од дванаесточасовне до наредне дванаесточасовне смене. Дакле, као сваки пројекат и пројекат „полудневне патроле“ јесте пројекат који има свој почетак, ток и завршетак. Патролна делатност у том смислу подсећа на делатност сталног дежурства у полицијским испоставама, односно станицама. Посебан проблем у обављању позорничке и патролне делатности јесу ресурси, и то нарочито људски ресурси. Наиме, то су организациони проблеми, који нпр. настају услед недостатка полицијских службеника који треба да се ангажују претежно на пословима патролне и позорничке делатности. Наиме, по појединим подацима, Полицијској управи за град Београд недостаје око 2.000 полицијских службеника, претежно на пословима позорничке и патролне делатности.⁸

⁷ Дане Субошић, *Организација и послови полиције*, друго измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, 2013, стр. 215.

⁸ Исто, стр. 218.

Патролна и позорничка делатност су узорни начини управљања пројектима. Дакле, свака смена представља пројекат. Сваки позорнички и/или патролни тим представља карактеристичан пројектни тим који: одређује циљеве пројекта (на основу налога за извршење службеног задатка или на основу наређења шефа дежурне службе); дефинише структуру сменског/ пројектног рада; дефинише начин на основу којег ће одредити структуру своје смене; планира време за извршење пројекта; дефинише системе планирања и праћења рада у својој смени; планира и нивелише рад на реализацији задатака у својој смени; планира употребу средстава и начин и трошење ресурса у својој смени (нпр. колико ће потрошити горива); контролише и прати време своје смене; извештава дежурну службу како тече смена (пројекат); извештава дежурну службу о евентуалним застојима и догађањима; актуелизује планове на тај начин што реагује на сваки догађај, потрагу и слично, и сумира резултати на крају сваке смене.⁹

У погледу оперативне делатности и безбедносне провере, пројектни тим, тј. тим који је састављен од полицијских службеника, усмерен је на откривање кривичних дела и њихових извршилаца као и на прикупљање и проверу података, који могу указати на постојање безбедносних сметњи за извршавање задатака у полицији и другим органима и државним и приватним субјектима. Обе ове делатности могу се посматрати као низ пројеката које полицијски службеници обављају симултано, што можемо посматрати у духу мултипројектног управљања. Овај приступ има за циљ да полицијски службеници истовремено изводе велики број пројеката и ускладе однос текућих послова и извођење пројеката.

Мултипројектно управљање у организацији сматра се пословном филозофијом рада и пословања и засновано је на принципима да се циљеви организације могу достићи организовањем своје функције на пројектним темељима. Како би постигла своје циљеве, организација примењује концепт управљања пројектима на најширој основи.¹⁰ Међутим, у полицијској станици бројни су проблеми који се односе на примену оваквог концепта. Повећање ефективности и ефикасности, као један од циљева увођења мултипројектног управљања, није у потпуности могуће без употребе савремених информационалних технологија. Управо је ово један од великих проблема у раду полицијских службеника у склопу примене наведеног концепта. Недовољна опремељеност полиције за решавање безбедносних проблема на нивоу локалне заједнице, а посебно употреба програмских пакета, један је од главних ограничавајућих фактора.

⁹ Петар Јовановић, Дејан Петровић, *Савремени трендови у развоју менаџмента*, Факултет организационих наука, 2007, стр. 11–12.

¹⁰ Joseph Heagney, *Fundamentals of Project Management*, Fourth Edition, American Management Association, 2012, p. 182.

Обављање безбедносних провера посебно је проблематично у односу на благовременост, садржај, форму и исход.¹¹ Овде је посебно исказана потреба за мултипројектним управљањем, јер се јављају проблеми по питању благовремености, која се често доводи у питање, јер се углавном дуго чекају подаци из казнене евиденције за особе које нису рођене на територији Републике Србије. Питање процедуралне неуједначености форме провере иде у прилог отежавању у раду полицијских службеника и потпуне примене концепата који послове форматују у пројекте.

ДЕЛАТНОСТ СТАЛНОГ ДЕЖУРСТВА И ЗАШТИТНО-БЕЗБЕДНОСНА ДЕЛАТНОСТ

Делатношћу сталног дежурства уважава се принцип непрекидности извршавања полицијских послова. Све полицијске станице имају делатност сталног дежурства и ова делатност начелно обухвата праћење стања безбедности, усклађивање рада и послова полицијских службеника, евидентирање догађаја, интерно извештавање и информисање и др. Служба сталног дежурства се обавља у режиму 12–24–12–48, где број 12 представља сате рада, а остали бројеви представљају сате одмора. Шеф (вођа) смене је одговоран за рад и поступање свих полицијских службеника у полицијској станици током властитих смена.

Премда, на први поглед, делатност сталног дежурства представља непрекидан процес који се одвија у организационим јединицама полиције, свака смена се може сагледавати као пројекат, а однос између пројеката (смена) на сукцесиван начин. Наиме, са свим догађањима у претходној смени шеф (вођа) смене (пројекта) мора бити упознат. Он „наслеђује“ све евентуалне послове, који нису у претходној смени приведени крају. Дакле, нови шеф (вођа) смене мора бити упознат са свим резултатима претходној пројекта, како би одредио приоритете и циљеве у раду током своје смене (пројекта). Резултати рада претходног пројекта јесу полазне основе за рад на новом пројекту и непосредно утичу на циљеве и резултате новог пројекта. На циљеве и рад на новом, односно актуелном пројекту утичу и стање, тј. ситуација на подручју полицијске станице, као и одлуке које доносе руководиоци полицијске станице.

У погледу заштитно-безбедносне делатности полицијске станице, првенствено се мисли на редовна и ванредна обезбеђења. Редовна обезбеђења су пријавна служба, стража, патроле, објавнице, осматрачи и пожарни. Сви наведени су претежно одговорни шефу смене дежурне службе. Они раде у сменама и на тај начин представљају сукцесивне пројекте. С друге стране, ванредна обезбеђења углавном се односе на обезбеђења јавних окупљања,

11 Дане Субошић, *Организација и послови полиције*, стр. 225.

као и обезбеђење спортских приредби високог ризика. Код ванредних обезбеђења карактеристично је да су то задаци вишег нивоа безбедносног ризика, нижег нивоа учесталости и различитог трајања. Они се извршавају по принципу предметно и циљно усмереног рада.¹²

Одлика ванредних обезбеђења је да су то такви облици полицијских послова и задатака који захтевају пројектну и/или матричну организациону структуру, као и посебан облик менаџмента. Да ли ће бити пројектна или матрична организациона структура зависи од тога да ли се овде ради о једној или више полицијских станица и других организационих јединица полиције. Посебан облик менаџмента је последица потребе да полицијска станица, која организује ванредно обезбеђење, постави менаџмент који је примерен датом задатку или послу.

Приликом обезбеђења спортских манифестација високог ризика, поред припадника полицијске станице на чијем се подручју она одржава, налазе се и припадници других јединица полиције. Овакав начин организовања ванредног обезбеђења назива се матрични тип, јер се поред припадника полиције подручне станице, захтева и присуство припадника полиције других организационих јединица. Разлози свега наведеног јесу успостављање, одржавање и унапређење безбедности на наведеном подручју. У том случају, пројекат је привремен, а ресурси полицијских јединица, чији су припадници чланови пројектног тима, усмерени су на успешно остварење пројекта. Особеност оваквих пројеката је да су они управљиви или кибернетски системи, са великим степеном целовитости и централизације.

ПОТРАЖНА ДЕЛАТНОСТ И ПОЛИЦИЈСКА ПОМОЋ У ИЗВРШЕЊИМА

Потражну делатност полицијски службеници предузимају због проналажења и хватања учинилаца кривичних дела, проналажења предмета који су у некаквој вези са кривичним делима, проналажења особа, утврђивања истоветности особа са пронађеним лешевима, као и изналагања података о појединим особама и предметима. Углавном се потражном делатношћу баве припадници криминалистичке полиције, али то раде и припадници полиције опште надлежности, саобраћајне полиције и др. Свака од ових потрага може се сагледавати као засебан пројекат. Наиме, који год од наведених задатака/послова треба да се предузме у оквиру потражне делатности, сваки се може сагледати посебно као пројекат, који се окончава завршетком потраге. Свака од ових потрага захтева ресурсе, њихову алокацију, али и посебан план како би се наведена потрага завршила. Поред тога, полицијски службеници морају да управљају активностима у одређеном времену, уп-

12 Обрад Стевановић, *Безбедносни менаџмент*, стр. 379.

рављају људским ресурсима, комуникацијама, ризиком, итд. Дакле, постоје све оне функционалне области управљања пројектом у оквиру потражне делатности.¹³

Посебан облик пројекта у оквиру потрага је потера. То је такав облик потраге који се предузима у случају да је висок степен вероватноће да се одређена особа или предмет кривичног дела налази на познатој локацији. Потера се изводи систематски, плански и непрекидно, све док предмет потраге (потере) не буде у поседу полицијских службеника. Извођење потере одговара њеном садржају. Успешна потера се завршава лишењем слободе објекта потраге – особа. Проблем са потером читава се проблемима који могу наступити услед високог степена неизвесности. Висок степен неизвесности се може умањити уколико се организује тзв. претходна потрага.

Полицијска помоћ у извршењима у уобичајеној полицијској терминологији назива се делатношћу асистенција. Полицијска помоћ представља јасан приказ управљања пројектом кроз разне фазе.¹⁴ Прва фаза управљања пројектом јесте иницирање пројекта, а у пружању полицијске помоћи то је захтев за пружањем полицијске помоћи у извршењима. Подноси се прво писани захтев надлежног органа или правног лица, а потом се одлучује о ангажовању полицијских службеника по поднетом захтеву за пружање полицијске помоћи у извршењима. Друга фаза у извођењу пројекта је планирање и он се може исказати кроз доношење одлуке о обиму и начину пружања полицијске помоћи у извршењима и организационе припреме за пружање полицијске помоћи у извршењима. Трећа фаза у извођењу пројекта је конкретна реализација пројекта, што би се односило на пружање полицијске помоћи у извршењима. У овој фази се пројекат изводи и утврђује се да ли је он добро припремљен. Потом иде праћење и контрола извођења полицијске помоћи, што је извештавање о пружању полицијске помоћи. Након тога иде затварање пројекта, када су све неопходне евиденције попуњене и похрањене у полицијској станици.

Јасно је да се ове две претходне полицијске делатности могу у потпуности сагледати као пројекти, а да се старешине у оквиру полицијске станице могу сматрати пројектним менаџерима. Проблем углавном представља анахроно понашање полицијских старешина, који би овакве врсте задатака, послова и делатности могли да посматрају као пројекте, што би им поједноставило полицијски посао.

13 Радослав Авлијаш, Горан Авлијаш, *Управљање пројектом*, Универзитет „Сингидунум“, Београд, 2011, стр. 48.

14 Project Management Institute, Inc., *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, p. 45.

ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ ГРАЂАНИМА И ОРГАНИМА И АДМИНИСТРАТИВНА ДЕЛАТНОСТ

Пружање помоћи грађанима и органима у случају опште опасности може бити тројако: у превентиви пожара и других акцидентата; ангажовање полицијских службеника током санирања последица ванредних ситуација; ангажовање полицијских службеника током утврђивања пожара и удесних догађаја. Наиме, у превентивном погледу, рад полицијских службеника је саставни део патролне и позорничке делатности и може се сагледати као такав, а не као засебан пројекат. С друге стране, ангажовање полицијских службеника током санирања последица ванредних ситуација и током утврђивања пожара и удесних догађаја може се посматрати као управљање пројектима. Током санирања последица ванредних ситуација, припадници полицијске станице често су, због рада на сектору, на месту догађаја и пре ватрогасно-спасилачких јединица. Док оне не стигну, полицијски службеници могу предузети неке мере попут: обезбеђења места догађаја, ограничења слободе кретања, непосредног пружања помоћи на месту догађаја, обезбеђења евакуисане имовине и људи, итд. Припадници полиције у току интервенције веома често помажу припадницима ватрогасно-спасилачких јединица.

Уколико дође до саобраћајног удеса, припадници полиције одмах утврђују узроке његовог настанка, а припадници ватрогасно-спасилачких јединица су ти који првенствено помажу унесрећенима и повређенима. У последње време све је више инцидентата који се односе на плављење подрумских просторија, као и на еколошке акциденте. Припадници подручних полицијских станица помажу припадницима ватрогасно-спасилачких јединица у санирању последица инцидентата, акцидентата и ванредних ситуација уопште.

У погледу ангажовања полицијских службеника током утврђивања узрока удесних догађаја, углавном се ангажују припадници криминалистичке полиције. У истраживању ситуације, поред свих могућих очевидаца у обзир се узимају и појединачна запажања ватрогасаца-спасилаца о развоју догађаја. Овлашћени припадници криминалистичке полиције истражују узроке догађаја и о томе извештавају надлежног старешину.

У овим случајевима постоје утврђене процедуре којих се припадници полиције морају придржавати, али сваки догађај има својственост и уникатност, те је неопходно да се уложи доста напора како би се ваљано истражила ситуација, али и предвидели неки будући догађаји. Ове две делатности припадају групи пројектних радова, јер је потребно много тога испланирати и предвидети, а све има свој почетак, ток и завршетак. Наиме, саме процедуре, које се у овим случајевима морају поштовати намећу потребу да се све води кроз пројекат, али се многе ситуације морају решавати и *ad hoc*.

Сви пројекти имају заједничке карактеристике: сваки пројекат има обим, буџет и распоред. Пројекти се такође разликују. Разумевање како се

пројекти разликују и шта та разлика значи за управљање пројекта од кључне је важности за успешно вођење пројекта. Велики, сложени пројекти се по алатима за управљање пројектом, системима и процесима веома разликују од малих и мање комплексних пројеката. Овде су у питању веома комплексни пројекти којима ситуација намеће потребу да се ствари брзо решавају, а у погледу алокације ресурса мора се посветити посебна пажња како не би дошло до беспотребног употребљавања ресурса.

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ТАКТИЧКЕ РАДЊЕ ПРИПАДНИКА ПОЛИЦИЈСКИХ СТАНИЦА

Под криминалистичко-тактичким радњама подразумевају се потера, преглед одређених објеката и простора, заседа, рација и блокада саобраћајних и других површина.¹⁵ Заједничко за све ове радње је да морају бити изведене тако да се припремају и планирају, а да се онда поступа по договору и плану. Главно начело у извођењу свих ових облика пројеката јесу тајност и конспиративност припадника полиције који учествују у овим радњама.

Код блокаде је карактеристично да припадници полиције морају да линијски запоседну одређену област и да изврше блокирање одређеног простора. Ова криминалистичко-тактичка радња изискује да полицијски службеници целокупан пројекат изведу у сарадњи са другим јединицама полиције, како би блокада успела. Када се пројекат заврши, тј. по окончању блокаде, део полицајаца се остави у улози осматрача, да би се простор оперативно покрио, уз симултано реализовање поступка са доведеним лицима и пронађеним и/или привремено одузетим предметима.

Приликом прегледа одређених објеката и простора, поред полицијских службеника, могу се укључити и грађани. Распоред јединица, у зависности од геотопографских карактеристика, могу бити: стрељачки stroj, групни, одељенске колоне и комбиновани. Потребно је да се сачини план прегледа одређених објеката и простора, који је последица одлуке начелника полицијске станице, на основу процене безбедносне ситуације. Потом се јединица мора припремати за извођење прегледа, од којих су посебно значајне информативне, материјалне и здравствене. Пре прегледа целокупан простор се дели у неколико сектора, а потом се полицајци крећу ка линији блокаде са које крећу у извршавање задатка. Затим се креће у преглед, којим се обезбеђује проналажење особа или предмета за којим се трага. Након прегледа, организује се кратка смотра, обавља анализа ангажовања, а особе лишене слободе и пронађени предмети предају се на даље поступање.

Заседа је полицијски пројекат којим се обезбеђује постављање полицајаца на прикривеним местима, где се очекује наилазак особа које треба

15 Дане Субошић, *Организација и послови полиције*, стр. 301.

да буду лишене слободе. Притом треба бити опрезан да се људски ресурси оптимално користе, а да фактор изненађења код особа које треба лишити слободе буде висок. Приликом припрема за извршење пројекта, особита се пажња посвећује захтеву за маскирану дисциплину. Пројекат се изводи тако што се мора испланирати распоред полицијских службеника, који се односи на групе, и то начелно: група за обезбеђење, подршку, резерву, запречавање, лишење слободе, али и осматрачницу за начелника полицијске станице. Уколико је заседа успела, привремено одузети предмети се предају групи која је за те послове одређена, а лица лишена слободе доводе се надлежним органима.

Рација је, осим тога што је криминалистичко-тактичка радња, пројекат који служи да би се изненадно контролисала лица и материјална средства. Међутим, ефекти рације су општији од постављених циљева. Рација започиње осматрањем одређеног објекта, затим се настављања на успостављање блокаде, улаз у објекат, успостављање контроле у објекту, легитимисање, преглед и претресање објекта и особа, итд. Управљање пројектима има тенденцију да буде концепт који је применљив у криминалистичко-тактичким радњама полицијских службеника.

ЗАКЉУЧАК

Управљање пројектима је менаџерски концепт за решавање постојећих проблема, а ту се првенствено мисли на полицијске станице. Из претходних ставова може се закључити да је веома корисно сагледавати полицијске послове у својству пројекта. Добро је што је концепт управљања пројектима веома значајан за симултани рад појединца.

Полицијски послови у станици пружају могућност да се опроба концепт управљања пројектима. Кроз све важније делатности и задатке, јасно је да неопходно употребити систем управљања пројектима. Наравно, уз одређена ограничења, могуће је применити концепт управљања пројектима. То пружа могућност да се развије засебан концепт управљања пројектима у оквиру полицијских послова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авлијаш, Радослав, Авлијаш, Горан, *Управљање пројектом*, Универзитет „Сингидунум“, Београд, 2011.
2. Project Management Institute, Inc., *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*, 4th ed., Newtown Square, PA: Project Management Institute, Inc., 2008.

3. Heagney, Joseph, *Fundamentals of Project Management*, Fourth Edition, American Management Association, 2012.
4. Heerkens R. Gary, *Project Management*. The McGraw-Hill Companies, Inc, New York, 2002.
5. Јовановић, Петар, Петровић, Дејан, *Савремени трендови у развоју менаџмента*, Факултет организационих наука, 2007.
6. Project Management Institute, Inc., *A Guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide)*.
7. Стевановић, Обрад, *Безбедносни менаџмент*, друго измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, 2016.
8. Субошић, Дане, *Организација и послови полиције*, друго измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, 2013.
9. *Упутство о начину организовања и вршења унутрашњих послова на безбедносном сектору*, МУП РС, Београд 1997.

APPLICATION OF PROJECT MANAGEMENT CONCEPT IN POLICE STATIONS IN SERBIA

Abstract: The concept of project management is the application of knowledge, skills, tools and techniques in order to achieve, or even overcome, the needs and expectations of key participants regarding the project. The police stations mainly carry out project-type activities and tasks, but they are not perceived as a project. Also many activities, such as permanent attendance, are performed in accordance with the concept of project management. Application of project management concept is particularly clear in the context of specific security (police) tasks. In terms of police stations, in addition to extraordinary security-related tasks, they can include raids, pursuit and other similar activities. In addition, the stations can be controlled by projects, although this concept, the so-called project management, refers mainly to the strategic organizational level, can be of great importance for the management of the police station. In the event that the head as well as other leaders in the police station committed to implement the concept of police station project management, it does not mean that they give up their ordinary (common) work. The realization of the project activities and managing their implementation is entrusted to a temporary organizational structure, which is dissolved after a job or task.

Keywords: project management, management by projects, police officer, police station.

ПОЈАВА И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ИНКРИМИНАЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА У НАЦИОНАЛНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ¹

Доц. др Ивана Бодрожић²

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: У раду су анализирани појава и развој инкриминације тероризма у националном кривичном законодавству Републике Србије (РС). Тероризам је као категорија кривичног права први пут инкриминисан 1973. године, уношењем истоименог кривичног дела у корпус националног кривичног права Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1951. године. Изостанак јединствене кривичноправне категорије тероризма на међународном нивоу утицао је на бројне државе, па и на РС, да у дефинисању инкриминација тероризма заузму став о парцијалном реаговању на поједине облике терористичких понашања, без усвајања једног општег (скупног) кривичног дела тероризма, што је био случај и у националном законодавству РС након завршетка Другог светског рата.

Кључне речи: кривично дело тероризма, Кривични законик ФНРЈ, Кривични закон СФРЈ, Кривични законик СРЈ.

УВОД

У раду ће бити изложени и анализирани појава и развој инкриминације тероризма у националном кривичном законодавству Републике Србије (РС). Будући да је РС кроз историју мењала облик свог друштвеног уређења, партиципирајући, након Другог светског рата, у неколико облика државног

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015–2019. година.

² Доцент на Криминалистичко-полицијској академији, ivana.bodrozic@kpa.edu.rs.

уређења³, сви претходно постојећи законски прописи који су важили у време њеног чланства у одређеним државама, представљају правну основу која ће послужити као извор кривичног права из појединог периода.

Изостанак јединствене кривичноправне категорије тероризма на међународном нивоу утицао је на бројне државе, па и на РС, да у дефинисању инкриминација тероризма заузму став о парцијалном реаговању на поједине облике терористичких понашања, без усвајања једног општег (скупног) кривичног дела тероризма. Такав је случај био и у националном законодавству РС након завршетка Другог светског рата.⁴

Југословенско кривично право је у периоду од 1945. године до 1992, када престаје да постоји Социјалистичка Федеративна Република Југославија, а бива успостављена Савезна Републике Југославија, имало на снази „два“ кривична законика – Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, који је на снази био двадесет и шест година⁵ и систем од девет кривичних закона, успостављен 1977. године, који су одражавали уставом предвиђену законодавну поделу надлежности у области материјалног кривичног права, који су сачињавали савезни, шест републичких и два покрајинска кривична закона.⁶

ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У НАЦИОНАЛНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ У ПЕРИОДУ 1945–1992. ГОДИНЕ

Тероризам је као категорија кривичног права први пут инкриминисан 1973. године, уношењем кривичног дела са истоименим називом у корпус националног кривичног права Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1951. године.⁷ Кривично дело тероризма из **чл. 113а** било је поменутих изменама и допунама предвиђено у оквиру *Главе X* под називом *Кривична дела против народа и државе*.⁸ **Ово кривично дело вршио је онај ко у намери вршења непријатељске делатности против Југославије изазивањем експлозије или пожара или другим терористичким актом лиши**

3 ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ, Државна заједница Србија и Црна Гора до самосталности Републике Србије.

4 Више о развоју националног кривичног права од 1945–1992. видети: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 33–36.

5 У ком периоду је више пута допуњаван и мењан.

6 Кривични закон СФРЈ регулисао је у овој подели материју општег дела, као и један део материје посебног дела, док су републички и покрајински кривични закони регулисали у највећем материју посебног дела и нека питања општег дела. Када су у питању кривична дела тероризма, она су с обзиром на природу, тежину и јединствени заштитни објекат била систематизована у посебном делу Кривичног закона СФРЈ.

7 „Сл. лист СФРЈ“, бр. 6/73.

8 Ј. Таховић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 1956, стр. 310–311.

живота, покуша да лиши живота или доведе у опасност живот једног или више лица.⁹

Сматрамо да је ово кривично дело налазило своју основу у поменутом закону још од времена његовог доношења, а посебна инкриминација у којој се као кажњиво предвиђало пребацивање на територију ФНРЈ оружаних група, **појединих терориста**, шпијуна, агитатора, оружја, муниције или пропагандног материјала, из чл. 111 под називом организовање и пребацивање на територију Федеративне Народне Републике Југославије оружаних група, појединаца и материјала, представљало је посебну припремну радњу предвиђену као радњу извршења у којој се појам терориста експлицитно појављује као обележје бића кривичног дела.¹⁰

Поменути изменама и допунама уводе се још два кривична дела која имају карактер кривичних дела тероризма у оквиру *Главе XXI* под називом *Кривична дела против опште сигурности људи имовине* и то отмица ваздухоплова из чл. 272а и угрожавање безбедности лета ваздухоплова из чл. 272б. Кривично дело отмице ваздухоплова подразумевало је преузимање контроле над ваздухопловом који се налази у лету силом или озбиљном претњом да ће се употребити сила. Дело је добијало свој тежи облик уколико би било извршено под особито отежавајућим околностима.¹¹

Кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова подразумевало је постављање или уношење у ваздухоплов експлозивне или друге сличне направе или супстанце, уништење или оштећење уређаја за навигацију или nanoшење друге штете на ваздухоплову, давање лажних обавештења у вези са летом ваздухоплова или на други начин довођење у опасност лета ваздухоплова. Дело је добијало свој тежи облик уколико би нека од алтернативно предвиђених радњи извршења основног облика била предузета у намери да се уништи ваздухоплов или да се изазове смрт једног или више лица, или уколико би поменути радњама било проузроковано уништење ваздухоплова или смрт једног или више лица. За ово кривично дело кажњавало се и уколико је учињено из нехата.

Наведене инкриминације преузете су, уз одређене измене, у Кривични закон СФРЈ из 1977. године, који је у највећем преузео решења из Кривичног законика из 1951, јер су суштински разлози за његову промену били поли-

9 Предвиђање тероризма као издвојене инкриминације усмерене на угрожавање и повреду народа и државе представљало је пионирски покушај, у националном кривичном законодавству, да се тероризам означи као засебно, основно кривично дело сврстано у Кривични закон СФРЈ с обзиром на врсту и карактер деликтног понашања.

10 Ј. Таховић, *op.cit.*, стр. 310–311.

11 Прописана је била казна строгог затвора у трајању до двадесет година, што је било у складу са захтевом из чл. 2 Хашке конвенције (о којој је писано на стр. 35. овог рада) да су државе уговорнице дужне да у својим националним законодавствима предвиде „строге казне“. Према: В. Василијевић: „Нова међународна кривична дела у југословенском кривичном законодавству“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/1973, стр. 41–42.

тичке, уставноправне природе.¹² У овом закону кривично дело тероризма било је сврстано у *Главу XI* која је носила назив *Кривична дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности, у чл. 125*, док су кривична дела отмице ваздухоплова и угрожавање безбедности лета ваздухоплова била сврстана у *Главу XXI* под називом *Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја*, у чл. 240 и чл. 241.¹³

Кривично дело тероризма из чл. 125 КЗ СФРЈ подразумевало је изазивање експлозије¹⁴ или пожара¹⁵ или предузимање друге општеопасне радње или акта насиља,¹⁶ којима може да се створи осећање несигурности код грађана или групе грађана, из непријатељских побуда према СФРЈ. Изостанак поменуте побуде, као субјективног обележја бића кривичног дела, подразумевао би примену неког другог кривичног дела, чија су обележја поменутим радњама остварена, као што су кривична дела из групе против опште сигурности људи и имовине.¹⁷

Радња кривичног дела била је алтернативно одређена као изазивање пожара, изазивање експлозије, предузимање друге општеопасне радње или предузимање акта насиља. Према В. Василијевићу последица кривичног дела испољава се као стварање осећања личне несигурности код грађана или групе грађана, док Д. Атанацковић заузима став да за постојање свршеног кривичног дела није неопходно стварање оваквог осећања код грађана

12 Устав СФРЈ из 1974. године извршио је поделу законодавне надлежности између федералних јединица федерације што је дошло до изражаја и у кривичном законодавству, према: З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 34.

13 Д. Јаковљевић, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Београд, 1997, стр. 225–226.

14 Према Д. Атанацковићу под експлозијом се у смислу овог кривичног дела имало сматрати активирање неке експлозивне материје, под којом се подразумевала супстанција која има особину да под утицајем ватре, топлоте, удара, притиска или сличног, нагло промени своје агрегатно стање са снагом експанзивног ширења у простору, при чему није од значаја на који је начин дошло до изазивања експлозије, али је потребно да количина експлозивне материје може да изазове разорно дејство у околини. Наведено према: Д. Атанацковић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 1981, стр. 23.

15 Под пожаром се према мишљењу поменутог аутора сматрало стварање ватре на неком предмету, који има тенденцију да се неконтролисано даље шири на остале делове те ствари или на остале ствари и људе, уз истицање да суштину пожара не чини уништење ствари захваћене пожаром, него могућност неконтролисаног даљег ширења ватре.

16 Према Атанацковићу општеопасна радња подразумевала је употребу отрова, отровног гаса, јонизујућег зрачења, моторне силе или каквог другог средства или начина којима се може изазвати опасност, док Н. Срзентић наводи и нека друга посебна поступања као што су тровање воде у насељима сипањем отрова у водоводну мрежу или текуће воде из којих се напаја водоводна мрежа, систематско зостављање радника при доласку или одласку са посла, подметање мина на саобраћајницама. Према: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 450. Предузимање аката насиља подразумевало је грубо понашање према неком лицу, које у контексту овог кривичног дела подразумева више лица, која су се најчешће случајно нашла на неком месту и морало је бити подобно да изазове осећање личне несигурности код грађана или групе грађана.

17 Кривична дела против опште сигурности људи и имовине била су предвиђена у *Глави XVII* Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије.

или групе грађана, већ је довољно да је извршењем наведених алтернативно прописаних радњи дошло до угрожавања безбедности земље.¹⁸ На овом месту може се поставити проблемско питање: да ли је осећање несигурности представљало последицу кривичног дела,¹⁹ или додатни квалитет радње извршења, без којег (овог додатног обележја бића) радња није имала карактер радње извршења кривичног дела тероризма?

Могућност да се страх грађана или групе грађана схвати као објективни услов инкриминације, без чијег постојања нема остварености законског описа кривичног дела тероризма, није прихватљива, управо због, у првом поглављу разматраног, односа акцесорности кривичноправних у односу на политиколошка одређења тероризма. Изазивање страха, које се јавља као циљ терористичких активности, нужно подразумева директан умишљај код учиниоца кривичног дела тероризма, који код објективног услова инкриминације не сме да постоји, уколико овај институт представља прави објективни услов инкриминације, који за циљ има сужавање криминалне зоне, а не представља прикривену последицу.

Полазећи од групног заштитног објекта и мотива који су стајали иза уношења ове инкриминације у кривично законодавство, ближи смо ставу да је за свршено кривично дело било довољно да је предузимањем поменутих радњи дошло до угрожавања безбедности земље, те да се у овом случају није радило о последичном, него о делатносном кривичном делу, чију је последицу посматрано у једном ширем смислу представљало произведено негативно дејство на групном заштитном објекту.

Уколико би се осећање личне несигурности код грађана посматрало као последица кривичног дела, у сваком појединачном случају морало би бити утврђено да је до таквог осећања несигурности и дошло, дакле да је такво осећање створено, што би сужавало могућност примене ове инкриминације у свим оним случајевима у којима до утврђивања настајања оваквог осећања код грађана није дошло.

Сматрамо да се у случају кривичног дела из чл. 125 КЗ СФРЈ радило о једном облику делатносног кривичног дела, код којег је алтернативно предвиђена радња извршења морала поседовати посебан квалитет, који се огледао у њеној подобности да код грађана изазове осећање личне несигурности, што је више у духу саме инкриминације, јер се ради о радњама типичним по могућности да код грађана изазову страх.²⁰ Подобност радњи да створе осећање личне несигурности код грађана представља дакле битан елемент кривич-

18 В. Василијевић, „Елементи кривичноправне заштите од тероризма“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2/1980, стр. 108; Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 24.

19 Дакле, да ли је у питању било последично кривично дело, код кога се страх грађана или групе грађана јављао као последица, чије наступање доводи до угрожавања безбедности земље?

20 О посебном својству које радња код кривичног дела тероризма мора поседовати, дакле о њеној подобности да код грађана изазове осећање несигурности, као и о одсуству конкретне

ног дела, без којег ово кривично дело не би могло да се разликује од сличних кривичних дела која се такође врше експлозијом, пожаром, поплавом.

Оно што самом кривичном делу даје карактер кривичног дела тероризма, у датом тренутку, у којем се ова инкриминација приоритетно означава и доживљава као политичко кривично дело, јесте обавезно постојање намере²¹, као субјективног обележја бића овог кривичног дела, која подразумева поступање из непријатељске побуде према СФРЈ.

Извршилац овог кривичног дела могло је бити било које лице, а као релевантан облик кривице био је предвиђен умишљај, уз обавезно постојање непријатељске побуде према СФРЈ.

С обзиром да се ради о другој по реду инкриминацији тероризма у националном кривичном законодавству, интересантно је упоредити је са њеним претходником. Уочљиво је да је појам терористички акт, који је био предвиђен као једна од алтернативно прописаних радњи извршења из чл. 113а, замењен двама радњама, општеопасном радњом или актом насиља, који су прецизирали претходно таутолошки одређену радњу терористичког акта. Законодавац је тежио дакле да прецизира, ближе одреди радњу, коју је раније називао терористичким актом, тако што ју је преименовао у другу општеопасну радњу или акт насиља, којима је теорија кривичног права већ била дала непосредна одређења.²² Тако, на пример, Д. Јаковљевић под појмом општеопасне радње подразумева изазивање експлозије, пожара, као и предузимање сваке друге општеопасне радње, којом се због њене природе или употребљених средстава ствара опасност за људе и имовину, док појам насиља према истом аутору подразумева употребу против неког снаге која физички дејствује у правцу наступања последице овог кривичног дела, затим психичку силу, тј. претњу као и силу према имовини, покретној и непокретној, која има значаја за редован живот грађана.²³

Такође, првонастала инкриминација тероризма била је специфична по намери вршења непријатељске делатности према СФРЈ, што није изостало као обележје бића ни инкриминације из чл. 125. Међутим, као последица кривичног дела из раније важећег чл. 113а било је одређено лишење живота, покушај лишења живота или довођење у опасност живота једног или више лица. Није било речи о осећању несигурности, дакле о наступању страха код грађана, што је постало обавезно обележје радње инкриминације из чл. 125.

последице као битног обележја бића овог кривичног дела говори: Ф. Бачић, *Кривично право – Посебни део*, Загреб, 1979, стр. 41.

21 Намера претпоставља постојање умишљаја, усмеравајући га на остварење одређеног циља. Она појачава вољни елемент код умишљаја и обично се односи на неке даље последице, дакле на нешто што је ван бића кривичног дела. Према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 107.

22 Пример развоја норме посебног дела материјалног кривичног права генерисан потребом поштовања и усклађивања са начелом законитости и то његовим сегментом *lex certa*.

23 Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 235–240; Љ. Лазаревић, *Кривично право Југославије, Посебни део*, Београд, 1995, стр. 45; Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 22.

Узимајући у обзир да је **страх** једно од конститутивних обележја највећег броја политиколошких одређења тероризма, која представљају основу за развој његове кривичноправне дефиниције, оправдано је било унети страх или осећање несигурности у законски опис инкриминације тероризма.²⁴ Ово тим пре има своје оправдање, јер се *animus terrorandi*, дакле субјективни елемент дефиниције тероризма, на међународном нивоу у највећем броју постојећих дефиниција означава као намера „заstraшивања (ширења **страха**) становништва²⁵ или приморавање власти или међународне организације да нешто учини или се уздржи од чињења неког акта“.²⁶

Оно што је интересантно, јесте да је кривично дело из чл. 125 једним од каснијих измена и допуна изричито предвидело да је осећање несигурности код грађана створено, предвидевши на овај начин ово осећање као последицу кривичног дела.²⁷ Дакле, првобитно је било предвиђено да тероризам чине радње **којима може да се створи осећање личне несигурности код грађана**, да би касније за појам свршеног кривичног дела било неопходно да је **осећање несигурности код грађана створено**.

Поменутом изменом решено је претходно постављено питање да ли је код инкриминације тероризма реч о делатносном или последичном кривичном делу. Дакле, у првом периоду инкриминација из чл. 125 представљала је делатносно кривично дело, док је каснијим изменама²⁸ она формално постала последично кривично дело, код којег се као групни објекат заштите

24 Страх представља афективну манифестацију у служби самоодржања и као наследни образац понашања појављује се код људи чија је егзистенција у опасности, према: *Правна енциклопедија*, Београд, 1985, стр. 1604; Под појмом страха Ж. Требјешанин подразумева снажно и врло непријатно осећање угрожености физичког или психичког интегритета особе, настало у Егу, услед опажања или антиципирања неке стварне или замишљене опасности, које нагони на стварно или имагинарно бекство из опасне ситуације, према: Ж. Требјешанин, *Лексикон психоанализе*, Подгорица, 2005, стр. 248; Слично: В. Wolman, *Dictionary of Behavioral Science*, London, 1975, p. 141.

25 Емоционалним разлози који код грађана изазивају енормно интересовање за насилнички криминалитет, а самим тим и ширење осећања страха и чиниоци који на њих утичу, према Ђ. Игњатовићу могу се поделити у три групе: оне који подразумевају страх од злочина и жељу за казном, оне који се односе на чињеницу да је реч о најбруталнијим нападима на највреднија људска добра, живот и телесни интегритет и висока „цена криминалног насиља“. Наведено према: Ђ. Игњатовић, „Криминолошки поглед на насилнички криминалитет“, *Ревиија за криминологију и кривично право*, 2–3/2011, стр. 30–31.

26 Развој дефиниције тероризма у оквиру ОУН карактерисало је издвајање специфичне намере као потенцијално универзално прихваћеног обележја кривичног дела тероризма. Према: М. Милошевић, „Кривичноправни појам тероризма“, *Годишњак Факултета безбедности*, Београд, 2008, стр. 258–260.

27 Д. Јаковљевић, *op. cit.*, стр. 226, Фн. 41.

28 Реч је о изменама и допунама извршеним Законом о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ од 28. јуна 1990, којима су елементи овог кривичног дела раздвојени, тако да се јасно морало утврдити постојање радње и тачно одређене последице, уз истицање намере да се угрози уставно уређење и безбедност СРЈ, према: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 454–455.

појављује уставом утврђено државно и друштвено уређење или безбедност земље, док је нападни објекат осећање личне сигурности код грађана. Последица кривичног дела тероризма означена је као повреда овог добра и огледа се у створеном осећању несигурности код грађана, која је уношењем у законски опис овог кривичног дела постала његово конститутивно обележје, које се код сваког кривичног дела тероризма мора утврдити и мора тим пре бити обухваћена умишљајем учиниоца.

Питање које је претходно постављено у вези са класификацијом кривичног дела тероризма као делатносног или формалног или пак последичног или материјалног од значаја су била најпре ради прављења разлике између потенцијалних фаза у извршењу овог кривичног дела, дакле ради разликовања покушаја од довршеног кривичног дела као и ради утврђивања места и времена извршења кривичног дела.

Поред кривичног дела тероризма из чл. 125 постојала су и нека друга кривична дела која су се имала сматрати терористичким по свом карактеру²⁹. Таквима су се могла сматрати кривично дело контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења, чл. 114 КЗ СФРЈ, убиство из непријатељских побуда према СФРЈ, чл. 122 КЗ СФРЈ, насиље из непријатељских побуда према СФРЈ, чл. 123 КЗ СФРЈ, кривично дело уништавања важних објеката привреде, чл. 126 КЗ СФРЈ, кривично дело саботаже, чл. 127 КЗ СФРЈ, као и кривично дело упућивање и пребацивање на територију СФРЈ оружаних група, оружја и муниције, као и кривична дела којима је извршено усклађивање одредаба националног кривичног законодавства са одредбама Хашке и Монреалске конвенције из *Главе XXI КЗ СФРЈ, Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја*, кривично дело отмице ваздухоплова, чл. 240 КЗ СФРЈ и кривично дело угрожавање безбедности лета ваздухоплова, чл. 241 КЗ СФРЈ.³⁰

29 Тероризам ни у кривичноправној теорији ни у законодавствима појединих држава није могао бити обухваћен само једном општом инкриминацијом, већ се у највећем броју случајева ради о **једном, засебном кривичном делу**, којим се не обухватају сви могући модалитети терористичког акта и **већем броју посебних кривичних дела**, којима се предвиђа инкриминисање других облика напада на поједина друштвена добра, а која су у вези са основним делом тероризма. Такав је случај и са националним кривичним законодавством у свим фазама његовог реаговања на тероризам, кроз мере кривичног права.

30 Према ставу Б. Златарића, строгост запрећених казни код поменуте две инкриминације, није била оправдана степеном друштвене опасности и могућим крајњим исходом преступничког понашања. Опширније видети В. Василијевић, *op. cit.*, 108–110; Б. Златарић, *Отмице авиона и други облици угрожавања међународне зрачне пловидбе*, Загреб, 1974, стр. 38. Наиме, инкриминације које се сматрају претечама поменута два члана, отмица ваздухоплова из чл. 272а је код тежег облика из ст. 2 предвиђала казну строгог затвора од двадесет година, док је код квалификованих облика кривичног дела угрожавање безбедности лета ваздухоплова из чл. 272б била предвиђена чак и смртна казна. Поменуте строге казне остају и у инкриминацијама из чл. 240 и 241 КЗ СФРЈ. Према: Д. Атанацковић, *op. cit.*, стр. 360–364.

Поред наведених кривичних дела, у овој фази развоја кривичноправних решења у вези са тероризмом, треба навести још три кривична дела, која су се имала сматрати инкриминацијама тероризма, *stricto sensu*, а која су уведена Законом о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ, у оквиру Главе XVI, која носи назив *Кривична дела против човечности и међународног права* и то кривично дело међународни тероризам, чл. 155а, кривично дело угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 155б и кривично дело узимања талаца, чл. 155в.

ТЕРОРИЗАМ КАО КРИВИЧНО ДЕЛО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ СР ЈУГОСЛАВИЈЕ И У ДРЖАВНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ СЦГ

Распад СФРЈ, услед отцепљења неких њених федералних јединица, условио је настанак новог облика државног уређења у којем је РС партиципирала, као једна од федералних јединица, у саставу новоформиране Савезне Републике Југославије (СРЈ). Кривично законодавство морало је да буде усклађено са новим Уставом из 1992, те је Закон о изменама и допунама Кривичног закона СФРЈ,³¹ донет 22. септембра 1992. године, променио назив Кривичног закона у Кривични законик Савезне Републике Југославије (КЗЈ).³²

Поменути закон није вршио измене у области кривичних дела тероризма, те је у тренутку његовог доношења постојао сложени систем инкриминација, сврстаних у различите групе кривичних дела, према претежном објекту кривичноправне заштите, који је, у ужем смислу посматрано, обухватао шест кривичних дела.

Кривична дела тероризма налазила су се сврстана у три класификационе целине и то:

1. *Кривична дела против државног и друштвеног уређења СРЈ (Глава XI) – кривично дело тероризма из чл. 125* и пратећа кривична дела из чл. 136, 138 и 139 КЗЈ;
2. *Кривична дела против човечности и међународног права (Глава XVI) – кривично дело међународни тероризам, чл. 155а, угрожавање лица под међународном заштитом, чл. 155б и узимање талаца, чл. 155в КЗЈ;*
3. *Кривична дела против безбедности ваздушног саобраћаја (Глава XXI) – кривично дело отмица ваздухоплова, чл. 240 и кривично дело угрожавања безбедности лета ваздухоплова, чл. 241 КЗЈ.*³³

31 „Сл. лист СРЈ“, бр. 35/92.

32 Република Србије је 1994. године извршила измене и допуне свог Кривичног закона, док је Република Црна Гора, као друга федерална јединица у саставу СРЈ, 1993. године донела нови кривични закон, јер је Устав из 1992. године задржао подељену законодавну надлежност у области материјалног кривичног права, иако је према чл. 79 Устава СРЈ постојала могућност усвајања јединственог кривичног законика за целу земљу.

33 У то време као један од основних мотива за вршење кривичних дела против уставног уређења и безбедности СРЈ и бројних других кривичних дела из КЗС јављао се шиптарски

У овом раду пажња ће бити освећена само инкриминацијма из прве поменутог класификационе целине *Кривичним делима против државног и друштвеног уређења СРЈ (Глава XI)*:

• *Кривично дело тероризма, чл. 125 КЗЈ*, предвиђало је да ће се казнити онај ко у намери угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ изазове експлозију или пожар или предузме другу општеопасну радњу или акт насиља, којим је створено осећање несигурности код грађана, казном затвора од најмање три године.

Као три особене карактеристике овог кривичног дела јављале су се радња, последица и намера учиниоца кривичног дела. Радњу је представљала нека општеопасна радња или акт насиља. Овако одређена радња није могла да обавља функцију разграничавајућег елемента³⁴, као једну од своје три основне функције у општем појму кривичног дела, већ су ову функцију вршиле последица кривичног дела и специфична намера која је морала постојати код учиниоца.³⁵ Наиме, језичким тумачењем законског израза код кривичног дела тероризма, недвосмислено је да се осећање несигурности код грађана или групе грађана означавало као последица кривичног дела, која подразумева повреду права на осећање сигурности. Само у оним случајевима у којима је било утврђено постојање несигурности код грађана или групе грађана општеопасна радња или акт насиља, који се појављују као радња извршења многих других кривичних дела, могла се означити као радња кривичног дела тероризма. Осим последице на нападом објекту кривичног дела, може се, *lato sensu* посматрано, и угрожавања уставног уређења и безбедности схватити као последица кривичног дела.³⁶

сепаратизам, који је узроковао најразноврсније облике тешког насиља, од злостављања и повређивања, до рушења кућа, других објеката и употребе силе и претње, таквог карактера и интензитета да је код грађана могла да проузрокује осећање личне несигурности и страха. Наведених шест кривичних дела представљала су према ставовима УН и ратификованим конвенцијама кривичноправни одговор у борби против тероризма како на унутрашњем, тако и на међународном плану. Према: С. Радак: „Кривичноправна заштита од дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 3/1998, стр. 70, 75.

34 Радња у општем појму кривичног дела има троструку функцију: функцију основног (*Grundelement*), повезујућег (*Verbindungselement*) и разграничавајућег елемента (*Grenzelement*), при чему треће поменута функција има за циљ да из појма радње исклучи све оно што се у кривичноправном смислу сматра ирелевантним, видети: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 90; Н. Делић, *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009, стр. 20.

35 Ови елементи бића кривичног дела факултативног карактера служе да ближе одреде радњу кривичног дела, као обавезни елемент бића, и они су у тесној вези са њом, с тим што последица представља објективно обележје бића, док је специфична намера обележје субјективног карактера.

36 Тако, Љ. Лазаревић и др. сматрају да ово кривично дело има више последица и то основну, која је предвиђена као обележје бића кривичног дела, поред које се последицом може сматрати и изазивање опште опасности за људе и имовину, која се јавља увек када буде предузета општеопасна радња, а као последица која настаје на групном заштитном објекту, код највећег броја дела из ове групе јавља се угрожавања уставног уређења и безбедности

Међутим, постојање радње и предвиђене последице још увек је представљало латентно кривично дело, уколико се не би утврдило постојање намере угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ. Ово субјективно обележје бића кривичног дела тероризма представљало је демаркациону линију између поменуте инкриминације и бројних других које се предузимају општеопасном радњом или актом насиља и које изазивају осећање застрашености код грађана.

Као пасивни субјект код овог дела могла се јавити група грађана или грађани. Сматрамо да је веома добро било предвиђање групе грађана као категорије потенцијалног пасивног субјекта кривичног дела тероризма, јер би се језичким тумачењем појма грађана под њиме могли подразумевати само грађани у свом тоталитету посматрано што би практично онемогућило доказивање код овог кривичног дела.³⁷ Наиме, иако осећање несигурности изазвано актом насиља или општеопасном радњом, за који су сви или највећа већина грађана једне државе чули, може наступити код велике већине становништва, ипак је сужавање појма пасивног субјекта код овог кривичног дела и на групу грађана, далеко прикладније реалним условима, у којима осећање несигурности готово никада не може једнако наступити код свих грађана, што из објективних (нису упознати са наступањем општеопасне радње или акта насиља, услед изостанка информација, одсуства из земље, неписмености као препреке да се информишу, одсуства телекомуникационих уређаја који преносе вести о оваквим догађајима), што из субјективних разлога (различита психолошка структура личности, степен друштвене одговорности појединца и слично).³⁸

СРЈ, која представља и материјалну легитимацију за прописивање кривичних дела из ове групе. Према: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 455.

³⁷ Подразумева се да би у овом случају било потребно прибећи телеолошком тумачењу, чијом применом би се отклониле мањкавости језичког термина, који подразумева целокупно становништво једне државе под појмом грађана, али је далеко прикладније извршити и термилошко прецизирање, те проширити криминалну зону код овог кривичног дела и на случајеве наступања осећања несигурности код тачно одређене групе лица, нпр. становника одређене зграде, насеља, чланова одређене организације, органа власти и тсл.

³⁸ О сличном проблему језичког и телеолошког тумачења дела норме из **чл. 129а** немачког кривичног законика, под називом **стварање терористичког удружења**, у којем се тражи да поменуто дело буде учињено у намери да се „становништво знатно заплаши“ слично сматра Д. Коларић истичући да би тешко било прихватљиво стриктно примењивање језичког тумачења, којим би се под појмом становништва сматрало целокупно становништво. Наиме, према ставу поменутог аутора оправдано је стати на становиште да је законодавац употребом ове језичке формулације, заправо подразумевао делове становништва, јер се под појмом становништва, као целокупног броја грађана једне државе, морају сматрати и нпр. чланови терористичког удружења и њихови симпатизери, код којих би тешко било могуће да дође до знатног застрашивања. Иако телеолошко тумачење, неспорно, под појмом становништва, код поменутог кривичног дела, обухвата само делове становништва, ипак немачки законодавац познаје и инкриминације, код којих је недвосмислено, језички посматрано, прецизирао да се ради о „деловима становништва“, какав је случај са кривичним делом из **чл. 130**, под називом **хушкање против народа**. Колико је за непосредну примену инкриминације значајно да

Као релевантан облик кривице морао је постојати директан умишљај, који је био детерминисан постојањем намере угрожавања уставног уређења и безбедности СРЈ, која је била предвиђена код кривичног дела тероризма. Наиме, намера увек подразумева директан умишљај, јер интензивира волунтаристички елемент умишљаја, усмеравајући га остварењу неког тачно постављеног циља.

Учинилац је могло бити свако лице.

Питање стицаја и привидног стицаја основног кривичног дела тероризма из чл. 125 са неким другим потенцијално примењивим кривичноправним одредбама, чија се бића остварују приликом предузимања терористичког акта, интересантно је у случајевима када се неко од таквих кривичних дела јавља као циљ предузимања терористичких активности. Циљ у кривичноправном смислу постоји изван садржаја умишљаја и намере и он само усмерава учиниоца кривичног дела приликом предузимања радње конкретног кривичног неправа, али када се циљ јави као последица неког другог конкуришућег кривичног дела, могу се поставити правнодогматска питања у вези са постојањем стицаја кривичног дела тероризма, у ужем смислу, и неких кривичних дела тероризма, у ширем смислу.

Поред горе наведене класификације кривичних дела *stricto sensu*, тероризам је имао, у овом периоду развоја кривичноправних норми везаних за тероризам, и сродна кривична дела, којима се према мишљењу З. Стојановића имају сматрати она кривична дела која представљају политички циљ тероризма, као што су кривично дело напад на уставно уређење, чл. 114 КЗ СРЈ, угрожавање територијалне целине из чл. 116 КЗ СРЈ, оружана побуна, чл. 124 КЗ СРЈ. Сродна кривична дела представљала су она кривична дела која уз постојање одређене намере и наступање одређене последице прерастају у кривично дело из чл. 125 КЗ СРЈ.³⁹

Посебне одредбе о кажњавању за припремање, удруживање ради вршења овог кривичног дела, помоћи учиниоцу овог кривичног дела и квалификовани облици, су посебним легислативно-техничким приступом, код кривичних дела из ове групе били предвиђени у чл. 136, 138 и 139 КЗЈ. Поменуте норме представљале су пратећа кривична дела, која су суштински неодвојиво припадала и била акцесорна кривичном делу из чл. 125.

• *Кривично дело удруживање ради непријатељске делатности, чл. 136 КЗЈ*, представљало је засебну инкриминацију, која се односила на вршење више кривичних дела против безбедности СРЈ и њеног уставног уређења,

норма легислативно-технички посматрано буде прецизна, најбоље говори поменути пример, јер у многоме може да сузи примену норме, дакле да је онемогући да обухвати ону ширину криминалне зоне, коју јој је законодавац субјективно посматрано желео да обезбеди. Видети: Д. Коларић, „Сузбијање тероризма и Кривични законик Немачке, *Страни правни живот*, 2/2012, стр. 60–62. Фн. 15.

39 З. Стојановић, „Тероризам и сродна кривична дела“, у: *Тероризам и сродна кривична дела – теорија и пракса*, Београд, 1998, стр. 15 и стр. 17.

иако је у то време одредбама Општег дела КЗЈ био предвиђен сада превазиђени институт организовања злочиначког удружења, као облик саучесништва.⁴⁰ Поред постојања овог општег кривичноправног института, у Посебном делу КЗЈ било је предвиђено и кривично дело удруживања ради вршења кривичних дела одређених савезним законом, из чл. 254, које се јављало као *lex generali* норма у односу на ову инкриминацију, и између њих није могао постојати стицај, по основу специјалитета. Уколико се удруживање односило на извршење других кривичних дела, а не оних против уставног уређења и безбедности у обзир је долазио општи облик овог кривичног дела из чл. 254 КЗЈ.

Кривично дело из чл. 136 предвиђало је да ће се казнити онај ко ствара заверу, банду, групу или друго удружење лица ради вршења кривичних дела из чл. 114–119 став 2, чл. 120–123, чл. 125–127 и чл. 132. Такође, као кажњиво је било предвиђено и постајање припадником удружења предвиђеног основним обликом, за шта је била прописана казна затвора шест месеци до пет година. Овим кривичним делом била су предвиђена и два посебна факултативна основа за ослобођење од казне, услед стварног кајања, који су подразумевали да учинилац дела основног облика открије удружење или на други начин спречи извршење кривичних дела наведених у основном облику⁴¹ или да припадник неког од наведених удружења открије удружење пре него што је у његовом саставу или за њега учинио неко дело предвиђено основним обликом. Инкриминација која је раније постојала предвиђала је могућност блажег кажњавања или ослобођења од казне само у случају да учинилац дела из основног облика није у саставу удружења или за њега извршио ниједно дело из главе кривичних дела против основа социјалистичког самоуправног друштвеног уређења и безбедности СФРЈ, како се у том периоду називала ова група кривичних дела, те се нова инкриминација удруживања ради непријатељске делатности може оценити као блажа, јер је сузила криминалну зону у односу на ону из претходне инкриминације. Нови чл. 136 КЗЈ између осталог је осим могућности припадника да пре него што је у саставу удружења или за њега извршио кривично дело, као факултативни услов за ослобођење од казне додао и могућност учиниоца кривичног дела из основног облика да откривањем удружења или на други начин спречи извршење кривичних дела наведених у основном облику. Реч је, дакле, о сужавању криминалне зоне и проширивању могућности за ослобођење од казне. Постоји могућност да је овакав став законодавца био у складу са постепеним прихватањем става да се држави и друштвеном уређењу не мора

40 Према чл. 26 КЗЈ било је предвиђено да ће онај ко ради извршења кривичних дела створи или искористи организацију, банду, заверу, групу или друго удружење бити кривично одговоран за сва кривична дела која су проишласла из злочиначког плана тих удружења и биће кажњен као да их је сам учинио, без обзира да ли је и у ком својству непосредно учествовао у извршењу појединог од тих дела.

41 Ограничене могућности кривичноправне реакције у области политичких кривичних дела истиче: З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2011, стр. 257–258.

пружати потпуна кривичноправна заштита, што је пре свега било последица прихватања модела законодавног регулисања ове области преузетог из совјетског кривичног права. Схватање да се држави мора пружати широка кривичноправна заштита, која има примат над заштитом појединаца и њихових основних права и слобода, егзистирало је до 1990. године, када је област кривичноправне заштите државе и друштвеног уређења измењена у складу за начелом легитимности, које подразумева изналагање праве мере кривичноправне интервенције у овој области.

С обзиром на то да је ст. 2 поменутог члана предвидео као **довршено** кривично дело припадништво злочиначком удружењу, била је реч о примени института стварног кајања, јер није било могуће применити институт добровољног одустанка, код кривичног дела код којег покушај није могућ.⁴²

• *Кривично дело кажњавање за припремање, чл. 138 КЗЈ*, подразумевало је да ће се казнити онај ко припрема извршење кривичног дела из чл. 114–116, чл. 121–127 и чл. 128 ст. 1 и 2 КЗЈ.

Законодавна техника којом је дефинисана норма из чл. 138 јасно указује да је овом формулацијом „ко припрема...“ закон желео да обухвати целокупну фазу припремања, која је према тада важећем чл. 18 ст. 3 КЗЈ подразумевала да се припремање може састојати у набављању и оспособљавању средстава за извршење кривичног дела, у отклањању препрека за извршење кривичног дела, у договарању, планирању или организовању са другима извршења кривичног дела и у другим радњама којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дела, а које не представљају радњу извршења.

Кривично дело из чл. 138 КЗЈ представљало је *delicta preparata*, дакле, законом је било прописано кажњавање за припремање тачно одређених кривичних дела, дакле, није се радило о засебној инкриминацији код које је законодавац због изузетног значаја објекта кривичноправне заштите одлучио да припремање предвиди као засебно кривично дело, већ о кривичном делу које је непосредно повезано са бићима кривичних дела чије је припремање означено као кажњиво и представља проширење законског бића кривичних дела која су предвиђена нормом чл. 136.⁴³

42 Стварно кајање је било као општи кривичноправни институт, као какав је предвиђен одредбом чл. 59 ст. 2 КЗС, од 2005, било као теоријски појам, могућ само код довршеног кривичног дела, код којег се последица јавља као *condition sine qua non* за његову примену, док је институт добровољног одустанка везан за одустанак од покушаја и односи се на спречавање наступања последице. Разлози за увођење стварног кајања у Кривични законик Србије из 2005, били су криминално-политичке природе. Ј. Таховић истиче да је циљ стварног кајања да се у интересу веће заштите одређених правних добара учинилац стимулише да сам отклони из кривичног дела производњу повреду давог добра, чак и уз цену његовог ослобођења од казне. Према: Ј. Таховић, *Стварно кајање*, Београд, 1954, стр. 12.

43 Потреба обезбеђивања широке кривичноправне зоне руковођене високом вредношћу заштићеног добра и питања опасног карактера саме припремне радње, као критеријума за одлучивање законодавца о томе да ли ће се радити о правим, посебним кривичним делима или пак о кривичним делима припремања разматрана су у: *Коментар Кривичног закона*

• *Кривично дело кажњавање за најтеже облике кривичног дела, чл. 139 КЗЈ*, у ст. 1 предвиђало је најтеже облике кривичних дела из чл. 114, 116, 120 и 121 и кривичних дела из чл. 124–127 уколико су та дела: а) имала за последицу смрт једног или више лица; б) изазвала опасност за живот људи; в) била праћена тешким насиљем или великим разарањима; д) довела до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље.

Уколико је приликом извршења дела из ст. 1 чл. 139 КЗЈ учинилац са умишљајем лишио живота једно или више лица, радило се, за разлику од ст. 1 код којег је била реч о кривичном делу квалификованом тежом последицом, о квалификованом облику, који је законодавац предвидео како би омогућио строже кажњавање него када би се радило одмеравању казне за кривична дела учињена у стицају, што заправо овај квалификовани облик и представља.⁴⁴

У ст. 3 биле су као квалификаторне околности предвиђене две околности које се односе на специфично време извршења кривичног дела, и то ратно стање и непосредна ратна опасност.

У вези са овом тзв. збирном инкриминацијом тежих, квалификованих облика одређених кривичних дела против државног и друштвеног уређења СРЈ, требало би напоменути да је она имала изразито акцесорни карактер у односу са делима за чије је примарно извршење била везана, те да су се у сваком конкретном случају те квалификаторне околности везивале за кривично дело у вези с чијим извршењем су и утврђиване. Разлози легислативне рационалности леже у основи овако конципиране норме, која се истовремено односила на више кривичних дела из ове групе. Наиме, законодавац је на овај начин избегао да набраја квалификоване облике код сваког појединог кривичног дела код којег се они могу јавити, и то је урадио у оквиру једног заједничког члана. Према мишљењу З. Стојановића, радило се о интенцији да се избегне утисак о строгости законодавца вишекратним понављањем квалификованих облика, који су код кривичних дела из *Главе XV КЗ СФРЈ* (претходнице *Главе XI КЗЈ*) у великом броју случајева били запређени смртном казном⁴⁵.

Ипак, оваква законодавна техника оставља отворено питање да ли су се све наведене квалификаторне околности, начелно посматрано, могле појавити као квалификаторне околности код свих набројаних кривичних дела, а с обзиром да су запређене биле изузетно строге казне, између осталог и смртна казна, овакав начин одређивања квалификаторних околности, који је био недовољно одређен, може бити посматран као споран са становишта потребе усклађивања са начелом законитости.⁴⁶

Савезне републике Југославије, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 106–107.

44 Квалификација ст. 2 чл. 139 КЗЈ представљала је заправо стицај једног или више кривичних дела наведених у ст. 1 и кривичног дела убиства. Видети: *Ibid.*, стр. 485.

45 З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009, стр.700.

46 Према ставу Ф. Бачића овакви разлози законодавне економије појављују се као мање важни у односу на мањкавост норме и по питању њене неодређености и по питању предвиђања исте

ЗАКЉУЧАК

Након преуређења Савезне Републике Југославије и њене трансформације у државну заједницу Србија и Црна Гора⁴⁷, која је сматрана правним следбеником СФРЈ, државе чланице су свака понаособ донеле своје кривичне законике, при чему државна заједница није регулисала кривичноправну материју. Република Србије је до тада постојећи КЗЈ користила као свој закон, од момента усвајања Закона о изменама и допунама КЗЈ, којима је овом законском тексту уједно променила назив у Основни кривични закон (ОКЗ).

Након дугогодишњих настојања теорије и праксе да се изврши кодификација у области материјалног кривичног права, у Србији је 29. септембра 2005. године усвојен Кривични законик, који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године. Након проглашења независности Црне Горе, 3. јуна 2006. године, на основу Уставне повеље Србија је преузела међународноправни субјективитет државне заједнице и наставила да примењује неколико месеци раније донет Кривични законик, који је услед промењених околности морао бити мењан, углавном као последица чињенице да је државна заједница Србија и Црна Гора престала да постоји.⁴⁸

Начин, модалитети и садржина кривичноправне заштите од тероризма постављени су овим законским прописом на другачији начин, а познавање претеча поменутих законских решења може да послужи као добра полазна оцена тренутних решења у националном законодавству, која могу бити фино подешавана и прихватањем неких ранијих добрих легислативно-техничких решења, али може бити посматрана и са аспекта корисности за начелно изучавање историјата једне од свакако значајнијих инкриминација у контексту високог степена друштвене опасности ове негативне социопатолошке појаве.

казне за основна дела, која се међусобно разликују по тежини. Наведено према: Ф. Бачић, *op. cit.*, стр. 64. Поменута неодређеност односи се на чињеницу да ће се код одређених кривичних дела неке од поменутих квалификаторних околности јављати само у изузетним случајевима, па ће се код кривичног дела тероризма из чл. 125, које је обухваћено инкриминацијом из чл. 139, велика разарања, редовно јављати као пратећа последица, која је предвиђена као једна од квалификаторних околности у ст. 1 чл. 139, док ће се ова околност ретко или само изузетно јавити код неких других кривичних дела такође обухваћених чл. 139, нпр. кривично дело напад на уставно уређење, чл. 114. О начину интерпретације поменуте норме видети: *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995, стр. 484.

47 Што се догодило 4. 2. 2003, усвајањем Уставне повеље, којом су преостале федералне републике СРЈ договориле сарадњу у одређеним политичким областима.

48 Међутим, прве измене и допуне из септембра 2009, а непосредно касније из децембра 2009. године, отишле су даље од потреба прилагођавања одредаба законика новонасталим приликама, па су се и једне и друге нашле на линији израженог заостравања кривичноправне репресије, оличене у прописивању нових кривичних дела, проширивању криминалне зоне код постојећих и заостравања казни код више од трећине кривичних дела у посебном делу Кривичног законика. Према: З. Стојановић, *Кривично право – Општи део*, Београд, 2012, стр. 36–37.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атанацковић Д.: *Кривично право, Посебни део*, Београд, 1981.
2. Бачић Ф.: *Кривично право – Посебни дио*, Загреб, 1979.
3. Василијевић В.: „Нова међународна кривична дела у југословенском кривичном законодавству“, *Анали правног факултета у Београду*, 2/1973.
4. Василијевић В.: „Елементи кривичноправне заштите од тероризма“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1–2/1980.
5. Wolman В.: *Dictionary of Behavioral Science*, London, 1975.
6. Делић Н.: *Нова решења општих института у КЗС*, Београд, 2009.
7. Златарић Б.: *Отмице авиона и други облици угрожавања међународне зрачне пловидбе*, Загреб, 1974.
8. Игњатовић Ђ.: „Криминолошки поглед на насилнички криминалитет“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 2–3/2011.
9. Јаковљевић Д.: *Тероризам са гледишта кривичног права*, Београд, 1997.
10. Коларић Д.: „Сузбијање тероризма и кривични законик Немачке“, *Страни правни живот*, 2/2012.
11. *Коментар Кривичног закона Савезне републике Југославије*, Група аутора у редакцији Н. Срзентића и Љ. Лазаревића, Београд, 1995.
12. Лазаревић Љ.: *Кривично право Југославије – Посебни део*, Београд, 1995.
13. Милошевић М.: „Кривичноправни појам тероризма“, *Годишњак Факултета безбедности*, Београд, 2008.
14. *Правна енциклопедија*, Београд, 1989.
15. Радак С.: „Кривичноправна заштита од дела којима се угрожава територијална целовитост, уставни поредак и безбедност Републике Србије“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, 1/1998.
16. Стојановић З.: „Тероризам и сродна кривична дела“, у: *Тероризам и сродна кривична дела, теорија и пракса*, Београд, 1998.
17. Стојановић З.: *Коментар Кривичног законика*, Београд, 2009.
18. Стојановић З., Обрад П.: *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2011.
19. Стојановић З.: *Кривично право, Општи део*, Београд, 2012.
20. Таховић Ј.: *Стварно кајање*, Београд, 1954.
21. Таховић Ј.: *Коментар Кривичног законика*, Београд, 1956.
22. Требјешанин Ж.: *Лексикон психоанализе*, Подгорица, 2005.

THE EMERGENCE AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF CRIMINALIZATION OF TERRORISM IN NATIONAL LEGISLATION

Abstract: This paper will present and analyze the emergence and development of criminalization of terrorism in the national criminal legislation of the Republic of Serbia (RS). Terrorism as a category of criminal law for the first time was criminalized in 1973, introducing a criminal offense under the same title in the corpus of the national criminal law by the Law on Amendments to the Criminal Code of 1951. The absence of a unified criminal category of terrorism at the international level has affected a number of countries, including the RS, to take a stance when defining the criminalization of terrorism on partial response to particular forms of terrorist behaviors, without the adoption of a general (aggregate) criminal offense of terrorism, as was the case in the national legislation of the Republic of Serbia after World War II.

Keywords: criminal offence of terrorism, Criminal Code of the Federal People's Republic of Yugoslavia, Criminal Code of SFRY, Criminal Code of SRY.

ИНФОРМИСАНОСТ ГРАЂАНА О НАДЛЕЖНОСТИМА ВАТРОГАСНО-СПАСИЛАЧКИХ ЈЕДИНИЦА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА: ДЕМОГРАФСКИ, СОЦИОЕКОНОМСКИ И ПСИХОЛОШКИ УТИЦАЈИ

Др Владимир М. Цветковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: У раду су изнети резултати квантитативног истраживања информисаности грађана Србије о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Дакле, предмет истраживања је утицај одређених демографских, социоекономских и психолошких фактора на информисаност грађана о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Истраживање је спроведено 2015. године и у самом процесу анкетног испитивања реализованог на подручју 19 локалних заједница анкетирано је 2.500 грађана. Примењена је стратегија испитивања у домаћинствима уз примену вишеетапног случајног узорка. Резултати спроведених дескриптивних и инференцијалних статистичких анализа показују да је средња вредност обавештености испитаника о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама 2,78, односно 22% испитаника је апсолутно необавештено о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама, 15,8% је у извесној мери необавештено, 32,5% није ни обавештено ни необавештено, 14,8% је у извесној мери обавештено, а 11,8% је апсолутно обавештено. Поред тога, резултати инференцијалних статистичких анализа показују да постоји статистички значајна повезаност обавештености испитаника са полом, волонтерством, бављењем спор-

том, родитељством, запосленошћу, годинама старости, нивоом образовања, брачним статусом и степеном религиозности. Није утврђена значајна повезаност са претходним искуством у ванредним ситуацијама. Резултати истраживања могу бити искоришћени за унапређење свести грађана о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама.

Кључне речи: безбедност, ванредне ситуације, ватрогасно-спасилачке јединице, информисаност, грађани.

УВОД

За потребе заштите од пожара и спасавање људи и њихове имовине организоване су ватрогасно-спасилачке јединице које могу бити професионалне (ватрогасно-спасилачке јединице Министарства) и добровољне (основане од стране јединица локалних самоуправа, правних лица и удружења). Млађан истиче да ватрогасно-спасилачке јединице и даље имају средишње место у заштити и спасавању становништва у ванредним ситуацијама. При томе, он истиче да организација, опремљеност и оспособљеност таквих јединица омогућавају, осим заштите од пожара, извршавање и других хитних интервенција и спасавања.¹ У Републици Србији, заштита од пожара остварује се: организовањем и припремањем субјеката заштите од пожара за спровођење заштите од пожара; обезбеђивањем услова за спровођење заштите од пожара; предузимањем мера и радњи за заштиту и спасавање људи, материјалних добара и животне средине приликом избијања пожара; надзором над применом мера заштите од пожара.²

У Стратегији заштите од пожара за период од 2012. до 2017. године одређено је да субјекти усмеравају и обезбеђују јачање свести о значају заштите од пожара кроз систем образовања и васпитања, научно-истраживачког и технолошког развоја, усавршавања у процесу рада, јавног информисања.³ Такође, истиче се да ће се радити на јачању свести о значају противпожарне заштите субјеката заштите од пожара, односно на прихватању заштите од пожара не као обавезе већ као начина за побољшање нивоа опште безбедности, пре свега кроз системе образовања и васпитања, научно-истраживачког и технолошког развоја и усавршавања у процесу рада и јавног информисања. Посебно се напомиње да ће се стварати и унапређивати механизми за обавештавање јавности о стању заштите од пожара, али и да ће се разрађивати начини размене информација и усклађивати активности од значаја за

1 Млађан, Д. (2015). Безбедност у ванредним ситуацијама. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

2 Закон о заштити од пожара (*Службени гласник РС*, бр. 111/2009 и 20/2015).

3 Стратегија заштите од пожара за период од 2012. до 2017. године (*Службени гласник РС*, бр. 21/2012).

противпожарну заштиту. У члану 6 Закона о заштити од пожара истиче се да су, у циљу стицања знања, вештина и навика неопходних за унапређивање и учвршћивање позитивних ставова и понашања значајних за заштиту од пожара деце и ученика, надлежне школске и предшколске установе дужне да у оквиру школских и предшколских програма утврде и спроведу програм едукације о заштити од пожара.⁴ Такође, у члану 71 прописано је да је грађанин који примети непосредну опасност од избијања пожара, или примети пожар, дужан да уклони опасност, односно да угаси пожар ако то може учинити без опасности за себе или другог. Ако грађанин не може сам да угаси пожар, дужан је да о томе без одлагања обавести најближу ватрогасну јединицу, односно полицијску станицу. У току 2008. године, са фокусом на предшколске установе и установе образовања и васпитања на територији Србије, спроведена је едукација деце из области заштите од пожара. Тада је обухваћено укупно 228 предшколских установа и 341 установа образовања и васпитања. Поред тога, уз подршку Америчке агенције за међународни развој (USAID), Министарство унутрашњих послова је 2010. године спровело образовну кампању посвећену безбедности деце у случају пожара.

У периоду од 2011. до 2013. године, према подацима Сектора за ванредне ситуације, на подручју Србије догодило се 79.886 пожара, у којима је погинуло или повређено 1.280 људи. У току 2012. године штета од пожара на подручју Србије је била око 50 милиона евра.⁵ Озбиљан проблем по безбедност људи и њихове имовине представљају и шумски пожари. У периоду од 1900. до 2013. године догодила су се 742 шумска пожара; погинуло је 7.037 људи, повређено је 10.732, погођено 11.525.769, а без дома су остала 363.282 човека.⁶

Све већа техничко-технолошка развијеност друштва утиче на повећање ризика од настанка разноврсних пожара. Управо стога, информисаност и свест грађана о пожарима и превентивним мерама могу бити кључни за спречавање пожара, док знање, припремљеност и мере који грађани предузимају након настанка пожара могу бити кључни за ублажавање њихових последица.⁷ образовање јавности о свим природним и технолошким ризи-

4 Исто.

5 Видети опширније на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=17&nav_id=706005. Приступљено: 6. 2. 2017. године у 19 часова.

6 Цветковић, В., Гачић, Ј., Јаковљевић, В. (2016). Геопросторна и временска дистрибуција шумских пожара као природних катастрофа. *Војно дело*, 2/2016, 108–127; Ivanov, A., Cvetković, V. (2016). Prirodne katastrofe – geoprостorna i vremenska distribucija. Fakultet za bezbednost, Skopje.

7 Cvetković, V., Roder, G., Tarolli, P., Ocal, A., Ronan, R.K., Dragičević, S. (2017). Flood risk perception and preparedness: a gendered perspective in Serbia. *Disasters*, in press. Cvetković, V., Gačić, J. (2017). Požari kao ugrožavajuća pojava bezbednosti: činioци uticaja na znanje o požarima. Међународна конференција – 10th International Conference “Crisis Management Days” – Security Environment and Challenges of Crisis Management, At 24, 25 and 26 May 2017; Cvetković, V. (2016). The relationship between educational level and citizen preparedness for responding to natural disasters. *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA*, 66(2), 237–253; Cvetković, V. (2016). Fear and floods in Serbia: Citizens preparedness for responding to natural disaster. *Matica Srpska Journal of Social Sciences*, 155(2), 303–324; Cvetković, V., Dragičević, S.,

цима представља једну од значајнијих функција ватрогасно-спасилачких јединица.⁸ Све више се истиче да образовање јавности о заштити од пожара и надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица постаје важно средство у генералној превенцији односно смањењу броја пожара и жртава.⁹ Макданијел (McDaniel) и сарадници¹⁰ утврдили су да грађани знају како да се понашају за време пожара и да су упознати са последицама и утицајем ветра и влажности ваздуха на пожаре. При томе, аутори посебно истичу да су испитаници показали разумевање комплексне интеракције између пожара и климатских промена. Тејлор (Taylor) и Данијел (Daniel)¹¹ упоређивали су знање и ставове испитаника о пожарима пре и након читања одређених брошура о пожарима. Утврдили су да су се ставови и ниво знања у великој мери променили након приказивања одређених сцена пожара. Резултати истраживања спремности грађана за реаговање спроведено у САД, указују да је 30% испитаника упознато са системима упозорења и обавештавања о природним катастрофама; 31% зна како да добије значајне информације током природне катастрофе, 47% зна како да се евакуише, 48% упознато је са локалним ризицима од природних катастрофа, 54% испитаника зна где се налазе најближа склоништа, а 58% познаје евакуационе руте.¹² Како аутори код нас истичу, породица драматично губи утицај, док се школа још увек надмеће са медијима као најзначајнији чинилац еколошког образовања.¹³ Курита и сарадници¹⁴ су у истраживању утврдили да су аудио-визуелни начини дисеминације знања најефикасније средство. Посебно су нагласили и чињеницу да су ученици већи проценат знања¹⁵ стекли и уз помоћ медија.

Petrović, M., Mijaković, S., Jakovljević, V., Gačić, J. (2015). Knowledge and perception of secondary school students in Belgrade about earthquakes as natural disasters. *Polish journal of environmental studies*, 24(4), 1553–1561; Cvetković, V., Roder, G., Tarolli, P., Ocal, A., Ronan, K., Dragičević, S. (2017). *Gender disparities in flood risk perception and preparedness: a Serbian case study*. Paper presented at the European Geosciences Union GmbH – EGU General Assembly 2017, At Vienna, Austria, Volume: Vol. 19, EGU2017-6720: Session HS1.9/NH1.18 Hydrological risk under a gender and age perspective, Wiena.

8 Li, Z. H., Pan, L. B., Li, Q. (2017). Research on Firefighting Simulation Training System of Large Oil Tank Zone. In *Fire Science and Technology 2015* (pp. 465–472). Springer Singapore.

9 Edwards, S. W. (2003). *The Fire Chief's Handbook*. PennWell Books.

10 McDaniel, J., Kennard, D., Fuentes, A. (2005). Smokey the tapir: traditional fire knowledge and fire prevention campaigns in lowland Bolivia. *Society and Natural Resources*, 18(10), 921–931.

11 Taylor, J. G., Daniel, T. C. (1984). Prescribed fire: Public education and perception. *Journal of Forestry*, 82(6), 361–365.

12 FEMA (2009). Personal Preparedness in America: Findings from the Citizen Corps National Survey.

13 Stanišić, J., Maksić, S. (2014). Environmental Education in Serbian Primary Schools: Challenges and Changes in Curriculum, Pedagogy, and Teacher Training. *The Journal of Environmental Education*, 45(2), 118–131.

14 Kurita, T., Nakamura, A., Kodama, M., Colombage, S. R. N. (2006). Tsunami public awareness and the disaster management system of Sri Lanka. *Disaster Prevention and Management*, 15(1), 92–110.

15 Cvetković, V., Lipovac, M., Milojković, B. (2016). Knowledge of secondary school students in Belgrade as an element of flood preparedness. *Journal for social sciences, TEME*, 15(4), 1259–1273.

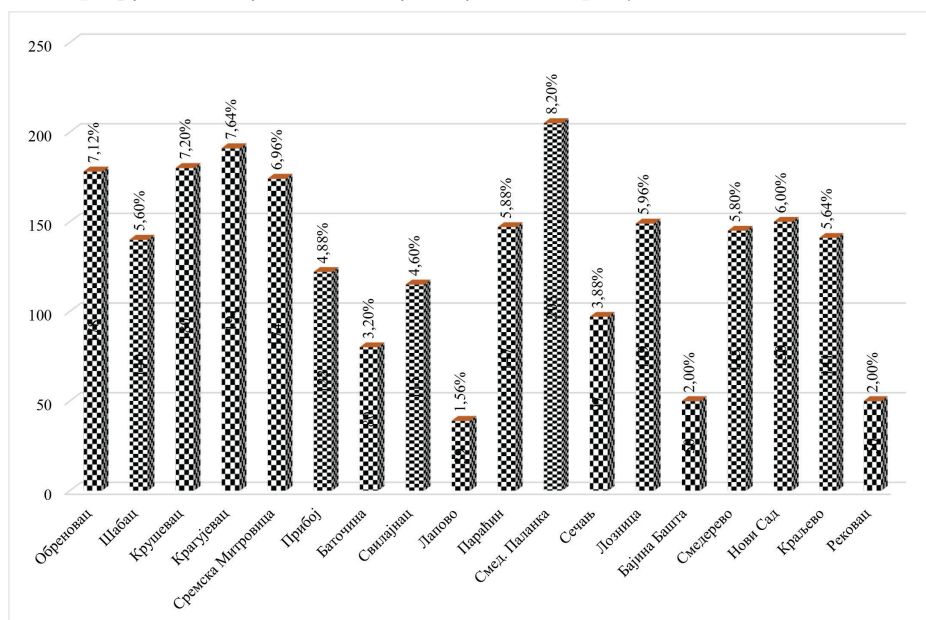
Бекер и сарадници¹⁶ указују да традиционални образовни приступ о катастрофама заступљен у школама има мали утицај на ниво свести ученика о катастрофама.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У циљу испитивања информисаности грађана о ванредним ситуацијама одабране су локалне заједнице угрожене поплавом. Сходно условима под којима се резултати научног истраживања могу генерализовати на целокупну популацију грађана Србије, истраживање је спроведено на територији већег броја локалних заједница различитих по својим демографско-социјалним карактеристикама. Обухваћене су градске и сеоске локалне заједнице у различитим деловима Србије: Обреновац, Шабац, Крушевац, Крагујевац, Сремска Митровица, Прибој, Баточина, Свилајнац, Лапово, Параћин, Смедеревска Паланка, Јаша Томић, Лозница, Бајина Башта, Смедерево, Нови Сад, Краљево, Рековац и Ужице. Испитивану популацију чине сви пунолетни становници локалних заједница у којима се догађала поплава или постоји ризик да се она догоди. Величина узорка је усклађивана с географском и демографском величином саме заједнице. Имајући у виду све локалне заједнице у Републици Србији угрожене поплавом, методом случајног узорка одабрано је 19 од укупно 150 општина и 23 града и града Београда. У самом анкетном испитивању, у којем је анкетирано 2.500 грађана, била је примењена стратегија испитивања у домаћинствима уз примену вишеетапног случајног узорка. У првом кораку, који се односио на примарне јединице узорака, били су одређени делови заједнице у којима ће се обавити истраживање. Тај процес пратило је креирање мапе и одређивање процентуалног учешћа сваког таквог сегмента у укупном узорку. У другом кораку, који се односио на истраживачка језгра, одређене су улице или делови улица на нивоу примарних јединица узорака. Свако истраживачко језгро било је одређено као путања с прецизираном почетном и крајњом тачком кретања. У следећем кораку, одређена су домаћинства у којима је спроведено анкетање. Број домаћинстава је усклађиван с бројношћу заједнице. Коначни корак односио се на процедуру избора испитаника унутар претходно дефинисаног домаћинства. Селекција испитаника је спроведена процедуром следећег рођендана за пунолетне чланове домаћинства. Сам процес анкетања за сваку локалну заједницу обављао се три дана у току недеље (укључујући и викенде) у различита доба дана. Истраживање је део

16 Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., Ronan, K. R. (2012). A model of household preparedness for earthquakes: how individuals make meaning of earthquake information and how this influences preparedness. *Natural Hazards*, 64(1), 107–137.

обимнијег истраживања о спремности грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији.¹⁷

Графикон 1: Дистрибуција анкетираних грађана по локалним заједницама

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Од испитаника је тражено да на скали од 1 (у апсолутној мери необавештен) до 5 (у апсолутној мери обавештен) оцене ниво своје обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Анализом добијених резултата утврђено је да је средња вредност обавештености испитаника о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама 2,78, односно 22% је апсолутно необавештено о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама, 15,8% је у извесној мери необавештено, 32,5% није ни обавештено ни необавештено, 14,8% је у извесној мери обавештено, а 11,8% је апсолутно обавештено (табела 1).

¹⁷ Цветковић, В. (2015). *Спремност грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији*. (Докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Табела 1: Дистрибуција обавештености грађана о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама

	N	Процен-ти	Валидни процен-ти	Кумулатив-ни процен-ти
1 – Апсолутно необавештен	549	22,0	22,7	22,7
2 – У извесној мери необавештен	394	15,8	16,3	39,0
3 – Нити обавештен нити необавеш-тен	813	32,5	33,6	72,5
4 – У извесној мери обавештен	369	14,8	15,2	87,8
5 – Апсолутно обавештен	296	11,8	12,2	100,0
Укупно	2.421	96,8	100,0	

За испитивање повезаности обавештености о ванредним ситуацијама и пола изабран је т-тест независних узорака. Њиме је испитана статистички значајна разлика између средњих вредности обавештености код испитаника мушког и женског пола. Пре спровођења теста, биле су испитане опште и посебне претпоставке за његово спровођење. Том приликом утврђена је статистички значајна разлика између мушкараца ($M = 2,95$, $SD = 1,31$) и жена ($M = 2,61$, $SD = 1,24$) $t(2.409) = 6,42$ $p = 0,000$). Мушкарци су у већој мери обавештени о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у односу на жене (табела 2). Затим, испитивањем (т-тестом независних узорака) повезаности обавештености испитаника и претходног искуства није утврђена статистички значајна разлика између испитаника који имају претходног искуства ($M = 2,83$, $SD = 1,37$) и испитаника који немају претходног искуства ($M = 2,77$, $SD = 1,23$) $t(2.198) = 0,864$ $p = 0,388$) (табела 2). Испитаници са претходним искуством и без њега слично су оценили ниво своје обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Након тога, испитана је и разлика у нивоу обавештености између испитаника који су учествовали као волонтери у отклањању последица ванредних ситуација и оних који то нису учинили. Резултати т-теста показују да постоји статистички значајна разлика између волонтера ($M = 3,15$, $SD = 1,32$) и неволонтера ($M = 2,68$, $SD = 1,26$) $t(2.329) = 7,40$ $p = 0,000$) (табела 2). Испитаници који су радили као волонтери забележили су виши ниво обавештености у односу на испитанике који нису радили као волонтери.

У раду је испитан (т-тест) и утицај бављења спортом на информисаност грађана о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица. Утврђено је да постоји статистички значајна разлика између спортиста ($M = 2,96$, $SD = 1,31$) и оних који то нису ($M = 2,72$, $SD = 1,27$) $t(2.306) = 4,05$ $p = 0,000$) (табела 2). Испитаници који преферирају спорт у већој мери су информисани о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у односу на оне који то не

преферирају. Даље анализе показују да постоји и статистички значајна разлика у оцени обавештености грађана између испитаника који су родитељи ($M = 2,82, SD = 1,35$) и оних који то нису ($M = 2,72, SD = 1,18$) $t(2.419) = 1,98$ $p = 0,047$) (табела 2). И на крају, уз помоћ t теса независности испитана је разлика у обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица између запослених и незапослених испитаника. Утврђена је статистички значајна разлика у обавештености између запослених ($M = 2,86, SD = 1,31$) и незапослених испитаника ($M = 2,63, SD = 1,25$) $t(2.349) = 4,26$ $p = 0,000$). Већ се на први поглед примећује да су запослени испитаници обавештенији од незапослених испитаника (табела 2).

Табела 2: Резултати t -теста поређења средње вредности обавештености у односу на независне променљиве

	Ливин-нов тест једнакости варијансе		Т-тест независних узорака						
	F – вредност	Sig. – ниво значајности	T – вредност	df – број степени слободе	Sig. (2-tailed) – ниво значајности	Средња вредност разлике	Стандардна грешка – разлика	95% Интервал повећења разлике	
								Доња	Горња
Пол	0,023	0,878	6,423	2.409,61	0,000	0,334	0,052	0,232	0,436
Претходно искуство	13,1	0,000	0,864	2.198	0,388	0,054	0,063	-0,069	0,178
Волонтерство	0,477	0,490	7,404	2.329	0,000	0,462	0,062	0,340	0,585
Бављење спортом	2,46	0,117	4,058	2.306	0,000	0,248	0,061	0,128	0,368
Родитељство	31,2	0,000	1,986	2.419	0,047	0,106	0,053	0,001	0,211
Запосленост	0,001	0,977	4,268	2.349	0,000	0,236	0,055	0,127	0,344

Једнофакторском анализом варијансе (*One-way ANOVA*) истражен је утицај година старости грађана на зависну непрекидну променљиву обавештености грађана о надлежности ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Испитаници су по годинама старости подељени у седам група (од 18 до 28 година, од 29 до 38 година, од 39 до 48 година, од 49 до 58 година, од 59 до 68 година, од 69 до 78 година и преко 79 година). Помоћу теста хомогености варијанси испитана је једнакост варијанси у резултатима за сваку од тих група. Према резултатима, постоји статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група ($F = 5,47, p$

= 0,000). Накнадна поређења помоћу Такијевог ХСД-а (Tukey HSD) казују да се забележена средња вредност оцене обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама статистички значајно ($p < 0,05$) и међусобно разликује код грађана старости од 18 до 28 година ($M = 2,77$, $SD = 1,17$) и грађана старости од 69 до 78 година ($M = 1,89$, $SD = 1,08$). Резултати указују да су млађи грађани обавештенији од старијих. Разлог таквог резултата може бити у већој укључености млађе популације у информационо-комуникационе токове. Даље анализе показују да се ниво обавештености статистички значајно разликује код грађана старости од 39 до 48 година ($M = 2,92$, $SD = 1,32$) и грађана старости од 69 до 78 година ($M = 1,89$, $SD = 1,08$). Све накнадне анализе су показале да су најмање обавештени грађани старости од 69 до 78 година (табела 3 и графикон 2).

Табела 3: Резултати једнофакторске анализе варијансе различитих старосних група и обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Од 18 до 28 година	689	2,77	1,172	0,045	2,68	2,86	1	5
Од 29 до 38 година	541	2,75	1,274	0,055	2,64	2,85	1	5
Од 39 до 48 година	505	2,92	1,324	0,059	2,81	3,04	1	5
Од 49 до 58 година	479	2,78	1,409	0,064	2,65	2,90	1	5
Од 59 до 68 година	154	2,79	1,323	0,107	2,58	3,00	1	5
Од 69 до 78 година	44	1,89	1,083	0,163	1,56	2,22	1	4
Преко 79 година	9	2,33	0,866	0,289	1,67	3,00	1	3
Укупно	2.421	2,78	1,290	0,026	2,73	2,83	1	5

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	47,937	6	7,990	5,47	0,000
Within Groups	3.978,598	2.414	1,648		
Total	4.026,535	2.420			

Графикон 2: Дистрибуција средњих вредности обавештености различитих старосних група о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

Надаље, једнофакторском анализом варијансе истражен је утицај нивоа образовања грађана на зависну непрекидну променљиву обавештености грађана о надлежности ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним си-

туацијама. Испитаници су по нивоу образовања подељени у неколико група (основно, средње трогодишње, средње четворогодишње, више, факултет, мастер и докторат). Помоћу теста хомогености варијанси испитана је једнакост варијанси у резултатима за сваку од група. Према резултатима, постоји статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група ($F = 3,34$, $p = 0,003$). Накнадна поређења помоћу Такијевог ХСД-а казују да се забележена средња вредност оцене обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама статистички значајно разликује између испитаника са основним ($M = 2,60$, $SD = 1,45$) и факултетским образовањем ($M = 2,82$, $SD = 1,10$). Испитаници са факултетским образовањем забележили су виши ниво обавештености о ватрогасно-спасилачким јединицама од испитаника са завршеним основним образовањем. Такође, утврђена је разлика у обавештености између испитаника са факултетским образовањем ($M = 2,82$, $SD = 1,10$) и средњим четворогодишњим образовањем ($M = 2,52$, $SD = 1,25$). Свакако, испитаници са факултетским образовањем у већој мери истичу ниво своје обавештености о надлежностима ватрогасаца-спасиоца у ванредним ситуацијама (табела 4 и графикон 3).

Табела 4: Резултати једнофакторске анализе варијансе различитих група нивоа образовања и обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Основно	177	2,60	1,451	0,109	2,38	2,81	1	5
Средње/трогодишње	514	2,65	1,347	0,059	2,54	2,77	1	5
Средње/четворогодишње	996	2,52	1,257	0,040	2,44	2,60	1	5
Више	236	2,61	1,251	0,081	2,45	2,77	1	5
Факултет	428	2,82	1,100	0,053	2,72	2,93	1	5
Мастер	65	2,83	0,840	0,104	2,62	3,04	1	5
Докторат	9	2,78	0,441	0,147	2,44	3,12	2	3
Укупно	2.425	2,62	1,258	0,026	2,57	2,67	1	5

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	31,548	6	5,258	3,341	0,003
Within Groups	3.804,968	2.418	1,574		
Total	3.836,515	2.424			

Графикон 3: Дистрибуција средњих вредности обавештености испитаника различитог нивоа образовања о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

Након испитивања повезаности нивоа образовања и обавештености, једнофакторском анализом варијансе истражен је утицај брачног статуса грађана на зависну непрекидну променљиву обавештености грађана о надлежности ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Испитаници су подељени у неколико група (није у вези, у вези, верен/верена, разведен/разведена, удовац/удовица). Помоћу теста хомогености варијанси испитана је једнакост варијанси у резултатима за сваку од група. Према резултатима, постоји статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група ($F = 4,73$, $p = 0,003$). Накнадна поређења помоћу Такијевог ХСД-а казују да се забележена средња вредност оцене обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама статистички значајно разликује код испитаника који нису у вези ($M = 2,67$, $SD = 1,21$), који су верени ($M = 2,25$, $SD = 1,13$) и који су удовци/удовице ($M = 2,25$, $SD = 1,13$). Испитаници који нису у вези забележили су највиши ниво обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица (табела 5 и графикон 4).

Табела 5: Резултати једнофакторске анализе варијансе различитих група брачног статуса и обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
Није у вези	442	2,67	1,217	0,058	2,56	2,79	1	5
У вези	415	2,57	1,150	0,056	2,46	2,68	1	5
Верен/верена	67	2,25	1,133	0,138	1,98	2,53	1	4
Ожењен/удата	1.329	2,68	1,290	0,035	2,61	2,75	1	5
Разведен/разведена	97	2,48	1,415	0,144	2,20	2,77	1	5
Удовац/удовица	75	2,12	1,219	0,141	1,84	2,40	1	5
Укупно	2.425	2,62	1,258	0,026	2,57	2,67	1	5

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	37,168	5	7,434	4,733	0,000
Within Groups	3.799,348	2.419	1,571		
Total	3.836,515	2.424			

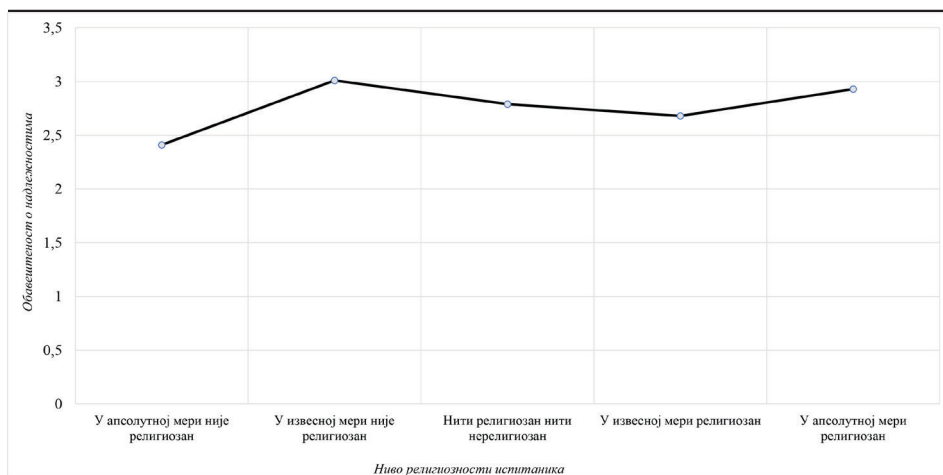
Графикон 4: Дистрибуција средњих вредности обавештености испитаника различитог брачног статуса о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

На крају, једнофакторском анализом варијансе истражен је утицај нивоа религиозности грађана на зависну непрекидну променљиву обавештености грађана о надлежности ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама. Испитаници су на основу нивоа религиозности подељени у неколико група (у апсолутној мери није религиозан, у извесној мери није религиозан, нити религиозан нити нерелигиозан, у извесној мери религиозан, у апсолутној мери религиозан). Помоћу теста хомогености варијанси испитана је једнакост варијанси у резултатима за сваку од група. Према резултатима, постоји статистички значајна разлика између средњих вредности наведених група ($F = 4,34, p = 0,002$). Накнадна поређења помоћу Такијевог ХСД-а кажују да се забележена средња вредност оцене обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама статистички значајно разликује код испитаника који у апсолутној мери нису религиозни ($M = 2,41, SD = 1,31$) и који су у апсолутној мери религиозни ($M = 2,93, SD = 1,25$). Испитаници који су апсолутно религиозни забележили су виши ниво обавештености од испитаника који су апсолутно нерелигиозни (табела 6 и графикон 5).

Табела 6: Резултати једнофакторске анализе варијансе различитих група нивоа религиозности и обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
У апсолутној мери није религиозан	75	2,41	1,316	0,152	2,11	2,72	1	5
У извесној мери није религиозан	192	3,01	1,189	0,086	2,84	3,18	1	5
Нити религиозан нити нерелигиозан	1.394	2,79	1,327	0,036	2,72	2,86	1	5
У извесној мери религиозан	503	2,68	1,233	0,055	2,58	2,79	1	5
У апсолутној мери религиозан	173	2,93	1,256	0,095	2,74	3,12	1	5
Укупно	2.337	2,78	1,294	0,027	2,73	2,83	1	5

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	28,919	4	7,230	4,342	0,002
Within Groups	3.883,221	2.332	1,665		
Total	3.912,139	2.336			

Графикон 5: Дистрибуција средњих вредности обавештености испитаника различитог нивоа религиозности о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица

ЗАКЉУЧАК

У квантитативном истраживању информисаности грађана о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица дошло се до следећих закључака:

- средња вредност обавештености испитаника о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама износи 2,78 од могућих 5, односно 22% испитаника је апсолутно необавештено, 15,8% је у извесној мери необавештено, 32,5% није ни обавештено ни необавештено, 14,8% је у извесној мери обавештено, а 11,8% је апсолутно обавештено о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у ванредним ситуацијама;

- резултати инференцијалних статистичких анализа показују да постоји статистички значајна повезаност обавештености испитаника са полом, волонтерством, бављењем спортом, родитељством, запосленошћу, годинама старости, нивоом образовања, брачним статусом и нивоом религиозности; није утврђена значајна повезаност са претходним искуством у ванредним ситуацијама;

- мушкарци су забележили виши ниво обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у односу на жене; испитаници који су радили као волонтери забележили су виши ниво обавештености у односу на испитанике који нису радили као волонтери; испитаници који преферирају спорт у већој мери су информисани о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица у односу на оне који то не преферирају; запослени испитаници су обавештенији од незапослених испитаника; млађи грађани су обавеште-

нији од старијих; испитаници са факултетским образовањем забележили су виши ниво обавештености о ватрогасно-спасилачким јединицама од испитаника са завршеним основним образовањем; испитаници који нису у вези забележили су највиши ниво обавештености о надлежностима ватрогасно-спасилачких јединица.

Полазећи од добијених резултата, потребно је креирати образовне програме и кампање усмерене ка подизању нивоа свести грађана о пожарима и улози ватрогасно-спасилачких јединица у отклањању и ублажавању њихових последица.

ЛИТЕРАТУРА

1. Becker, J. S., Paton, D., Johnston, D. M., Ronan, K. R. (2012). A model of household preparedness for earthquakes: how individuals make meaning of earthquake information and how this influences preparedness. *Natural Hazards*, 64(1), 107–137.
2. Cvetković, V., Dragičević, S., Petrović, M., Mijaković, S., Jakovljević, V., Gačić, J. (2015). Knowledge and perception of secondary school students in Belgrade about earthquakes as natural disasters. *Polish journal of environmental studies*, 24(4), 1553–1561.
3. Cvetković, V. (2016). Fear and floods in Serbia: Citizens preparedness for responding to natural disaster. *Matica Srpska Journal of Social Sciences*, 155(2), 303–324.
4. Cvetković, V., Lipovac, M., Milojković, B. (2016). Knowledge of secondary school students in Belgrade as an element of flood preparedness. *Journal for social sciences, TEME*, 15(4), 1259–1273.
5. Cvetković, V., Roder, G., Tarolli, P., Öcal, A., Ronan, R.K., Dragičević, S. (2017). Flood risk perception and preparedness: a gendered perspective in Serbia. *Disasters*, in press.
6. Cvetković, V., Roder, G., Tarolli, P., Öcal, A., Ronan, K., Dragičević, S. (2017). *Gender disparities in flood risk perception and preparedness: a Serbian case study*. Paper presented at the European Geosciences Union GmbH – EGU General Assembly 2017, At Vienna, Austria, Volume: Vol. 19, EGU2017-6720: Session HS1.9/NH1.18 Hydrological risk under a gender and age perspective, Vienna.
7. Цветковић, В., Гачић, Ј., Јаковљевић, В. (2016). Геопросторна и временска дистрибуција шумских пожара као природних катастрофа. Војно дело, 2/2016, 108–127.
8. Cvetković, V. (2016). The relationship between educational level and citizen preparedness for responding to natural disasters. *Journal of the Geographical Institute "Jovan Cvijić" SASA*, 66(2), 237–253.

9. Cvetković, V., Gačić, J. (2017). Požari kao ugrožavajuća pojava bezbednosti: činioци uticaja na znanje о požarima. Međunarodna konferencija – 10th International Conference “Crisis Management Days” – Security Environment and Challenges of Crisis Management, At 24, 25 and 26 May 2017.
10. Цветковић, В. (2015). *Спремност грађана за реаговање на природну катастрофу изазвану поплавом у Републици Србији*. (Докторска дисертација), Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
11. Edwards, S. W. (2003). *The Fire Chief's Handbook*. PennWell Books.
12. FEMA (2009). Personal Preparedness in America: Findings from the Citizen Corps National Survey.
13. Ivanov, A., Cvetković, V. (2016). *Prirodne katastrofe – geoprostorna i vremenska distribucija*. Fakultet za bezbednost, Skopje.
14. Kurita, T., Nakamura, A., Kodama, M., Colombage, S. R. N. (2006). Tsunami public awareness and the disaster management system of Sri Lanka. *Disaster Prevention and Management*, 15(1), 92–110.
15. Li, Z. H., Pan, L. B., Li, Q. (2017). Research on Firefighting Simulation Training System of Large Oil Tank Zone. In *Fire Science and Technology 2015* (pp. 465–472). Springer Singapore.
16. McDaniel, J., Kennard, D., Fuentes, A. (2005). Smokey the tapir: traditional fire knowledge and fire prevention campaigns in lowland Bolivia. *Society and Natural Resources*, 18(10), 921–931.
17. Stanišić, J., Maksić, S. (2014). Environmental Education in Serbian Primary Schools: Challenges and Changes in Curriculum, Pedagogy, and Teacher Training. *The Journal of Environmental Education*, 45(2), 118–131.
18. Taylor, J. G., Daniel, T. C. (1984). Prescribed fire: Public education and perception. *Journal of Forestry*, 82(6), 361–365.
19. Закон о заштити од пожара (Сл. гласник РС, бр. 111/2009 и 20/2015).
20. Млађан, Д. (2015). *Безбедност у ванредним ситуацијама*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
21. Стратегија заштите од пожара за период од 2012. до 2017. године (Сл. гласник РС, бр. 21/2012).

FAMILIARITY OF CITIZENS WITH FIREFIGHTERS' JURISDICTION IN EMERGENCY SITUATIONS: DEMOGRAPHIC, SOCIO-ECONOMIC AND PSYCHOLOGICAL FACTORS

Vladimir M. Cvetković, Ph.D.

Academy of Criminological and Police Studies, Belgrade

Abstract: This paper presents the results of quantitative research of the familiarity of Serbian citizens with fire-fighters' jurisdiction in emergency situations. Thus, the subject of research is an examination of the impact of certain demographic, socio-economic and psychological factors citizens' familiarity with fire-fighters' jurisdiction in emergency situations. The survey was conducted in 2015 and in the process of a survey was conducted in the territory of 19 communities and 2,500 citizens were included by the survey. On that occasion, the strategy was applied of testing households with the use of a multi-stage random sample. The results of the conducted descriptive and inferential statistical analyses has shown that the mean value of respondents' familiarity with firefighters' responsibilities in emergency situations is 2.78, or 22% of the respondents are absolutely uninformed, 15.8%, to some extent uninformed, 32.5% neither informed nor uninformed, 14.8%, to some extent informed and 11.8% absolutely informed about the responsibilities of fire and rescue units in emergencies. In addition, the results of inferential statistical analyses have shown that regarding familiarity with the facts presented there is a statistically significant correlation with gender, volunteering, sport, parenting, employment, age, level of education, marital status and the level of religiosity, while there is no significant correlation with previous experience in emergency situations. The research results can be used to improve consciousness of citizens of the fire-fighters' jurisdiction in emergency situations.

Keywords: security, emergency situation, fire-fighters, familiarity, citizens.

**ЭФЕКТИ „ФУНКЦИОНАЛНОГ МЕТОДА“
ТРЕНИНГА ТОКОМ НАСТАВЕ СПЕЦИЈАЛНОГ
ФИЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА НА ТЕЛЕСНУ
КОМПОЗИЦИЈУ СТУДЕНАТА
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКЕ АКАДЕМИЈЕ¹**

Бојан Митровић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Одељење за стручно образовање и обуку

Проф. др Миливој Допсај

Факултет спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду

Проф. др Горан Вучковић

Др Радивоје Јанковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Апстракт: Циљ ове студије био је утврђивање ефеката примене дванаестонедељног експерименталног третмана „функционалног метода“ тренинга на телесну композицију испитаника током наставе Специјалног физичког образовања (СФО). Узорак истраживања чинио је 51 студент Криминалистичко-полицијске академије (КПА) у Београду, узраста од 19 до 21 године, подељених на два субузорка, експерименталну (28 студената, $TV = 182,87 \pm 7,14$ cm, $TM = 81,66 \pm 8,26$ kg, $BMI = 24,39 \pm 1,72$ kg/m²) и контролну групу (23 студента, $TV = 181,14 \pm 5,97$ cm, $TM = 79,41 \pm 8,63$ kg, $BMI = 24,18 \pm 2,10$ kg/m²), респективно.

¹ Рад је део Националног научног пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Републике Србије“ под бројем III47015 (руководилац пројекта проф. др Миливој Допсај), а као део потпројекта “Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Р. Србије” који се финансира од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Р. Србије – циклус научних пројеката 2011–2016.

„Функционални метод“ тренинга развоја снаге, у периоду од 12 недеља два пута недељно, не дужи од 20 минута по часу СФО, примењивала је експериментална група испитаника. На почетку и на крају експерименталног третмана студенти су тестирани стандардизованим процедурама за процену телесне композиције методом мултиканалне биоелектричне импеданце (Bioelectrical Impedance Analysis – BIA), помоћу најновије генерације анализатора телесне структуре InBody720. За процену телесне композиције коришћено је шест параметара: мишићна компонента (апсолутна и релативна вредност), масна компонента (апсолутна и релативна вредност) и безмасна компонента (апсолутна и релативна вредност). Резултати мултиваријантне анализе коваријансе (MANCOVA) показали су да, када су ефекти експерименталног третмана на телесну композицију студената КПА у питању, на генералном нивоу није дошло до статистички значајних промена између експерименталне и контролне групе (Wilks' Lambda = 0,928; F(5,40) = 0,62; p = 0,685). На појединачном нивоу, униваријантна анализа коваријансе (ANCOVA), није показала статистички значајан прираст параметара телесне композиције и као ни на генералном нивоу. Може се закључити да примена дванаестонедељног „функционалног метода“ тренинга на телесну композицију студената КПА није статистички значајно утицала ни на један од мерних параметара телесне композиције, али је изазвала позитивне промене посматраних параметара.

Кључне речи: експериментални третман, СФО, биоелектрична импеданца, полиција.

УВОД

Министарство унутрашњих послова Републике Србије (МУП РС) запошља старешински кадар који школује и едукује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (КПА), а у последње време у складу са образовном потребом и савременим тенденцијама, и највише тог кадра за радно место полицијског службеника, са средњом стручном спремом. КПА (раније Полицијска академија) представља научно-образовну институцију која се бави едукацијом посебно селекционисаног кадра, специјализованог за полицијске послове².

Посао полицијског службеника спада у категорију врло ризичних и стресних занимања, јер они у складу са законима процењују када ће и које

2 Љ. Стајић, Монографија Полицијске академије 1993–2003, Полицијска академија, Београд, 2003.

од полицијских овлашћења да примене. Полицијски службеници да би са успехом применили неко од средстава принуде, морали би да буду адекватно психофизички припремљени и увек спремни да одговоре на велике психофизичке напоре³. Резултат неадекватног нивоа физичких способности, као и њихове развијености испод критичног нивоа, може бити недовољан ниво радних способности⁴, у овом случају за потребе обављања полицијског посла⁵. Уколико се изврши анализа послова и задатака полицијских службеника, може се констатовати да је велики акценат на теоријским и практичним знањима из области специјалног физичког образовања (СФО)⁶. Као научна област, СФО припада стручним предметима на Катедри полицијских наука. Подразумева усвајање знања из оквира законских и моралних норми, али и усвајање практичних вештина правилне вербалне и невербалне комуникације, превентивног деловања, адекватне и правовремене процене, безбедног предвиђања у реалним ситуацијама, односно могућих ситуација употребе средстава принуде, најчешће са применом физичке снаге. Такође, за успешно обављање полицијских послова и извршавање професионалних обавеза полицијских службеника потребни су још и адекватан здравствени статус⁷, морфолошке карактеристике⁸, као и опште и специфичне физичке способности⁹. Међутим, рад на развоју мишићне снаге као важне компоненте базичних моторичких способности (БМС) у систему СФО има једнако велики значај за правилан развој студената КПА, као и утицај на њихову

3 М. Милошевић, С. Јовановић, Р. Стојичић, Д. Арлов, М. Благојевић, М. Допсај, Модел едукације у специјалном физичком образовању, *Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања*, 1995, стр. 9–22.

4 L.V. Kallings, M. Leijon, M.L. Hellénus, A. Ståhle, Physical activity on prescription in primary health care: a follow-up of physical activity level and quality of life. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 18, 2008, pp. 154–161.

5 A. Trotter, J. Brown, Occupational health in police work: a Canadian perspective. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 1, 1994, pp. 39–42.

6 Г. Вучковић, М. Благојевић, М. Допсај, *Специјално физичко образовање 2*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011.

7 L. Sörensen, J. Smolander, V. Louhevaara, O. Korhonene, P. Oja, Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: a 15-year follow-up study, *Occupational Medicine*, 50(1), 2000, pp. 3–10.

8 R. Arvey, T. Landon, S. Nutting, S. Maxwell, Development of Physical Ability Tests for Police Officers: A Construct Validation Approach, *Journal of Applied Psychology*, 6(77), 1992, pp. 996–1009; M. Malavolti, N. Battistini, M. Dugoni, B. Bagani, I. Bagani, A. Pietrobelli, Effects of intense military training on body composition, *Journal of Strength and Conditioning Research*, 22(2), 2008, pp. 503–508; B. Mitrović, A. Djordjević, M. Dopsaj, G. Vučković, Relations between morphological dimensions and aerobic capacity of special forces members at the Ministry of Interior of the Republic of Serbia, In: Pantelić, S.(ed.), Book of proceedings „FIS Communications 2015“ and III International Scientific Conference, Faculty of Sport and Physical Education, University of Niš, 2015, pp. 299–306.

9 A. Copay, M. Charles, Police academy fitness training at the Police Training Institute, University of Illinois. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(3), 1998, pp. 416–431; M. Strating, R. Bakker, G. Dijkstra, K. Lemmink, J.W. Groothoff, A job-related fitness test for the Dutch police, *Occupational Medicine*, 60, 2010, pp. 255–260.

телесну композицију и структуру тела, такође има изузетно велики значај за успешно обављање неког од сегмената послова полицијског службеника¹⁰.

Методе за развој мишићне снаге су разнолике и неке од њих се користе у настави СФО¹¹. Овим радом учињен је покушај да се применом експерименталног третмана за развој мишићне снаге добије информација како тај третман утиче на телесну композицију. Идеја је била да ово истраживање буде оријентисано на процену вредности посебно програмираног „функционалног метода“ тренинга на телесну композицију код студената КПА као представника популације полицијских службеника.

Имајући у виду да моторичке способности заузимају значајно место у систему селекције, обуке, школовања и контроле њиховог нивоа, с циљем побољшања професионалних способности полицијских службеника, неопходно је стално развијање и усавршавање програма тренинга и тренажних метода, као и начина за утврђивање достигнутог нивоа општих и специфичних моторичких способности¹², у овом случају мишићне снаге, као и позитивних промена у телесној композицији¹³. Према Марковићу¹⁴, веома је важно утврдити да ли је „функционални метод“ тренинга примерен раду и којој је популацији примерен. Важно је водити рачуна и о економичности самог часа СФО, који је „оптерећен“ реализацијом главне фазе, постићи континуитет у раду, који је неопходан за развој мишићне снаге, као и утврдити утицај наставе СФО на телесну композицију¹⁵. „Функционални метод“

10 М. Милошевић, *Одређивање структуре моторичких својстава милиционара*, ВШУП, Земун, 1985; М. Благојевић, *Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност џудо техника*, Београд, 1996; Д. Арлов, *Карактеристике и способности кандидата у функцији пријема на студије*. У: Антрополошки статус и физичка активност деце, омладине и одраслих, Факултет спорта и физичког васпитања, Нови Сад, 2007, стр. 283–290; G. Vučković, M. Dopsaj, *Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of academy of criminalistics and police studies*. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1), 2007, pp. 23–36.

11 М. Милошевић, З. Милић, Ђ. Стефановић, З. Ђирковић, *Методе и средства за развој и дијагностику димензија брзине специфичних кретања полицајаца*. *Безбедност*, 5, 1998, стр. 661–674; Ђ. Амановић, М. Милошевић, Р. Мудрић, *Методе и средства за процену, праћење и развој мишићне силе у Специјалном физичком образовању*, Виша школа унутрашњих послова, Земун, 2004.

12 R. Janković, *Validacija poligona kao testa za procenu specifične spretnosti kod policajaca*, *Необјављена докторска дисертација*, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд, 2015.

13 М., Dopsaj, G. Vučković, *Pokazatelji maksimalne sile pregibača leve i desne šake u funkciji selekcionog kriterijuma za potrebe policije*, *Sport Mont*, 4(10–11), 2006, str. 148–154; Р. Костић, *Базичне фитнес компоненте*, Факултет спорта и физичког васпитања, Ниш, 2009; М. Strating, R. Bakker, G. Dijkstra, K. Lemmink, J.W. Groothoff, *Opus citatum*;3. Милановић, *Утицај различитих програма вежбања на фитнес компоненте*, *Необјављена докторска дисертација*, Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Нишу, 2015.

14 М. Марковић, *Примена „функционалног“ метода у развоју снаге мишића трупa код ученика старијих разреда у основној школи*, *Непубликована магистарска теза*, Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду, 2013.

15 М. Допсај и сарадници, *Моделне карактеристике основних антропометријских показатеља и базично – моторичких способности (БМС) здравих и утренираних младих*

тренинга је посебан облик активности у који су укључене све три врсте мишићне контракције (концентрична, ексцентрична и изометријска); он ангажује велики број моторних јединица, а доводи и до активирања центра за равнотежу. Може посебно бити важан код превенције од повреда студената на самом часу СФО.

Физичка активност с циљем унапређења мишићне снаге може довести до повећања мишићне снаге и повећања мишићне масе, што је од битно са превентивног аспекта¹⁶ и аспекта одржавања радних способности, односно са аспекта одржавања адекватног нивоа психофизичког стања организма и континуираног обављања професионалних послова и задатака полицијског службеника. Прираст мишићне снаге и мишићне масе као резултат интензивних али адекватно планираних програма вежбања код популације различите старосне структуре, доказали су бројни аутори¹⁷. „Функционални метод“ развоја мишићне снаге према појединим ауторима сматра се једним од бржих, ефикаснијих и економичнијих метода за развој мишићне снаге, како код деце школског узраста и студената, тако и код рекреативаца и спортиста¹⁸. Узимајући у обзир наведено, у настави СФО веома је важно примењивати различита тренажна средства, методе и третмане како би се дошло до садржаја који могу ефикасније деловати на развој физичких способности. Под тиме се подразумева и увођење нових програма и метода за развој свих моторичких способности, у овом случају метода за развој мишићне снаге, а које могу имати позитиван утицај и на телесну композицију. Иновативни програми и методе, уопштено гледано, могу подстаћи студенте да се баве физичким вежбањем, јер је учесталије физичко вежбање посебно важно са аспекта здравља. У прилог томе иде и истраживање Соренсена и сарадника¹⁹ са 103 полицијска службеника, чији је циљ био да се истражи утицај бављења физичким активностима у слободно време на телесни ста-

особа оба пола популациони показатељи Р. Србије, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2010.

16 С. Bouchard, R.J. Shephard, T. Stephens, *Physical activity, fitness, and health*, Champaign: Human Kinetics, 1994.

17 W.J. Kraemer, S.J. Fleck, W.J. Evans, Strength and Power training: physiological mechanisms of adaptation, *Exercise in Sports and Science Review*, 24, 1996, pp. 363–397; P. Krustrup et al., Muscle adaptations and performance enhancements of soccer training for untrained men. *European journal of applied physiology*, 108(6), 2010, pp. 1247–1258; З. Милановић, *Opus citatum*.

18 С.М. Norris, Functional load abdominal training: *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 2003, pp. 29–30; D. Višnjić, M. Marković, J. Ilić, Application of “functional” method in trunk muscle strength development in primary school sixth form students. Proceedings from 4th International Scientific Conference “Anthropological aspects of sports, physical education and recreation 2012”, Banja Luka, 4, 2012, pp. 220–226; C. Liebenson, *Functional training Handbook*, Philadelphia: Wolters Kluwer Health/ Lippincott Williams & Wilkins, 2014; M. Marković, B. Mitrović, D. Višnjić, The impact of funkcional training method on the development of repetitive body muscle strength with seventh grade primary school pupils. In: Pantelić, S.(ed.), XVIII Scientific Conference „FIS Communications 2015“ and III International Scientific Conference, 2015, pp. 149–154). Niš: University of Niš.

19 Sörensen et al., *Opus citatum*.

тус и на промене у моторичким способностима током петнаестогодишњег периода. Телесна маса испитаника је значајно повећана на крају петнаестогодишњег периода у односу на иницијално мерење. Закључак истраживања био је да је бављење физичком активношћу у слободно време на почетку истраживања у снажној корелацији са физичким способностима испитаника на самом крају истраживања, што показује значај навике бављења физичким активностима полицајаца у раној каријери.

Бојс и сарадници²⁰ истраживали су поређење телесног састава полицајаца и ватрогасаца у САД (Шарлот). Резултати овог истраживања показали су да су полицајци значајно млађи од ватрогасаца и да имају већу телесну масу и већи проценат масног ткива. На крају је закључено да би за полицију било најбоље да развија програме који ће одржавати адекватне антропомоторичке карактеристике, са посебним акцентом на телесној маси код испитаника мушког пола.

Проблем овог истраживања био је да ли ће и у којој мери примена програма „функционалног метода“ тренинга за развој мишићне снаге бити довољно ефикасна и остварити значајан ефекат на промене у телесној композицији код студената КПА. Циљ истраживања је утврђивање ефеката „функционалног метода“ тренинга током наставе Специјалног физичког образовања на телесну композицију испитаника. На основу постављеног проблема и циља истраживања, постављена је следећа хипотеза:

X₀ – Програм „функционалног метода“ тренинга током наставе Специјалног физичког образовања утицаће статистички значајно на промене у телесној композицији студената КПА.

МЕТОД

Узорак испитаника

Узорак истраживања чинио је 51 студент прве године основних академских студија Криминалистичко-полицијске академије (КПА) у Београду, узраста од 19 до 21 године. Узорак је подељен на два субузорка, експерименталну групу – 28 студената прве и друге наставне групе ($TV = 182,87 \pm 7,14$ cm, $TM = 81,66 \pm 8,26$ kg, $BMI = 24,39 \pm 1,72$ kg/m²) и контролну групу – 23 студента треће, четврте и пете наставне групе ($TV = 181,14 \pm 5,97$ cm, $TM = 79,41 \pm 8,63$ kg, $BMI = 24,18 \pm 2,10$ kg/m²), респективно.

20 R. Boyce, S. Ciulla, G. Jones, E. Boone, S. Elliott, C. Combs, Muscular Strength and Body Composition Comparison Between the Charlotte-Mecklenburg Fire and Police Departments. *International Journal of Exercise Science*, 1(3), 2008, pp. 125–135.

Узорак варијабли

За потребе овог истраживања коришћено је следећих шест варијабле за процену телесне композиције:

- 1) SMM (*Skeletal Muscle Mass*) – мишићна компонента, апсолутна вредност, изражена у килограмима;
- 2) SMM% – мишићна компонента, релативна вредност, изражена у процентима;
- 3) BFM (*Body Fat Mass*) – масна компонента, апсолутна вредност, изражена у килограмима;
- 4) PBF% – масна компонента, релативна вредност, изражена у процентима;
- 5) FFM (*Fat Free Mass*) – безмасна компонента, апсолутна вредност, изражена у килограмима;
- 6) FFM% – безмасна компонента, релативна вредност, изражена у процентима.

Телесна композиција студената КПА мерена је методом мултиканалне биоелектричне импеданце (*Bioelectrical Impedance Analysis – BIA*) у Моторичко-истраживачкој лабораторији Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду (слика 1). Мерења су реализована стандардизованим процедурама за процену телесне композиције методом мултиканалне биоелектричне импеданце најновијом генерацијом анализатора телесне структуре *InBody720*²¹. Реализована су у јутарњим часовима, а испитаници пре мерења нису доручковали. Испитаници су мерени у доњем вешу, без било каквог накита или сата. Непосредно пре почетка мерења, због редистрибуције течности у организму, испитаници су стајали пет минута. Пре него што су стали на инструмент, испитаницима је мерена телесна висина антропометром, а резултат се читавао са тачношћу од 0,1 cm. После тога испитаници су стајали стопалима на платформи анализатора телесне структуре *InBody720* на за то обележеним местима и мирно стајали до првог звучног сигнала који је означавао да је измерена вредност телесне масе. Затим су шакама узимали покретне ручке и с исправљеним телом и рукама исправљеним у зглобу лакта и опруженим поред тела стајали мирно до другог звучног сигнала који је означавао крај мерења (слика 2). За мерење варијабли мултиканална биоелектрична импеданца користи електричне таласе различитих фреквенција, где свака појединачна фреквенција одговара вредностима одговарајуће варијабле²². На основу инсталираног софтвера, измерене телесне висине, унетих параметара (године старости и пол) и

21 *InBody720, The precision body composition analyzer: User's Manual*, 1996–2005 Biospace Co., Ltd. Korea: Gangam-gu, Seoul, 2005.

22 E. Völgyi, F. Tylavsky, A. Lyytikäinen, H. Suominen, M. Alén, S. Cheng, Assessing Body Composition With DXA and Bioimpedance: Effects of Obesity, Physical Activity, and Age. *Obesity*, 16, 2008, pp. 700–705.

измерене вредности телесне масе, добијене су вредности процентуалног удела мишићног ткива, масног ткива и безмасне телесне масе. Сви параметри приказани су у апсолутним и релативним вредностима.

Експериментални третман

Истраживање је спроведено у форми експеримента. Експериментална група је током наставе СФО за развој мишићне снаге примењивала „функционални метод“ тренинга, док је контролна група мишићну снагу развијала традиционалним – уобичајеним приступом који подразумева коришћење репетитивног метода тренинга, по наставном плану и програму СФО. Експериментални третман је трајао три месеца два пута недељно, према фонду часова СФО и подразумевао је вежбање у првом делу часа у трајању од 15 до 20 минута. У функционалном методу тренинга током наставе СФО акценат вежби био је на јачању и одржавању мускулатуре опружача леђа и леђно-слабинског дела, прегибача и опружача руку, прегибача леве и десне шаке, прегибача трупа, као и опружача ногу. Експериментална група радила је шест до седам вежби (ПРИЛОГ 1) у две до три серије по 30–45 секунди по вежби и паузом између вежби у истој серији од 15–30 секунди, односно паузама између серија од 30–60 секунди.

Слика 1: *Анализатор телесне структуре InBody720*

Слика 2: *Мерење телесне композиције*

Методe обраде података

Од математичко-статистичких анализа, поред параметара дескриптивне статистике и параметара дистрибуције, за утврђивање остварених ефеката експерименталног третмана, на финалном мерењу, на генералном нивоу коришћена је мултиваријантна анализа коваријансе (MANCOVA), док је за утврђивање ефеката експерименталног третмана на појединачном нивоу, по варијаблама, коришћена униваријантна анализа коваријансе (ANCOVA). За анализирање постигнутих резултата коришћени су статистички пакети за обраду података *STATISTICA 7.0* и *SPSS 20.0*.

РЕЗУЛТАТИ

На основу добијених података представљени су резултати дескриптивне статистике и параметара дистрибуције варијабли телесне композиције испитаника експерименталне и контролне групе, на иницијалном и финалном мерењу.

Табела 1: Резултати дескриптивне статистике варијабли телесне композиције испитаника експерименталне групе на иницијалном и финалном мерењу

ВАРИЈАБЛА	мерење	Mean	SD	cV %	Min.	Max.	Range	Skew.	Kurt.
SMM (kg)	иниц.	40,06	4,08	10,19	30,60	45,90	15,30	-0,66	-0,16
	фин.	40,43	4,02	9,94	30,60	46,50	15,90	-0,59	0,07
SMM%	иниц.	49,12	2,68	5,45	44,60	53,52	8,92	0,09	-0,91
	фин.	49,29	2,66	5,40	44,85	53,57	8,72	-0,07	-0,92
BFM (kg)	иниц.	11,48	4,43	38,63	4,90	21,20	16,30	0,77	-0,10
	фин.	11,42	4,31	37,71	6,00	21,00	15,00	0,87	-0,05
PBF%	иниц.	13,93	4,49	32,26	6,27	22,25	15,97	0,06	-0,70
	фин.	13,81	4,42	31,98	6,90	21,85	14,95	0,18	-0,92
FFM (kg)	иниц.	70,18	6,90	9,83	54,20	79,70	25,50	-0,64	-0,33
	фин.	70,68	6,75	9,54	54,10	80,90	26,80	-0,63	-0,03
FFM%	иниц.	86,07	4,49	5,22	77,75	93,73	15,97	-0,06	-0,70
	фин.	86,19	4,42	5,13	78,15	93,10	14,95	-0,18	-0,92

Легенда: *Mean* – аритметичка средина; *SD* – стандардна девијација; *cV%* – коефицијент варијације;

Min. – минимална вредност; *Max.* – максимална вредност; *Range* – распон резултата;

Skew. – коефицијент закривљености (скјунис); *Kurt.* – коефицијент заобљености (куртосис)

Инспекцијом резултата дескриптивне статистике варијабли за процену телесне композиције испитаника експерименталне групе на иницијалном и финалном мерењу (табела 1) може се закључити да су испитаници на финалном мерењу постигли боље просечне резултате (*Mean*) код четири од шест посматраних варијабли (нису једино код *BFM* и *PBF%*). Појединачно, испитаници експерименталне групе су на финалном у односу на иницијално мерење варијабли за процену телесне композиције постигли су бољи максимални резултат (*Max.*) код три од шест посматраних варијабли (нису код *BFM*, *PBF%* и *FFM%*) а бољи минимални резултат (*Min.*) код четири варијабле (*SMM%*, *BFM*, *PBF%* и *FFM%*).

На иницијалном мерењу запажен је већи распон резултата (*Range*), од 8,92 до 25,50 (на финалном од 8,72 до 15,00), док је већи варијабилитет (*SD*) такође запажен код иницијалног мерења и кретао се од 2,68 до 6,90 (на финалном од 2,66 до 6,75) стандардне девијације. Вредности коефицијента варијације (*cV%*), на основу увида у постигнуте резултате посматраних варијабли за процену телесне композиције испитаника експерименталне групе на оба мерења, указују да су постигнути резултати у изразитој мери хомогени, осим код варијабли *BFM* и *PBF%*, где је постојала хомогеност резултата. Такође, код већине посматраних варијабли запажена је већа хомогеност резултата на финалном него на иницијалном мерењу. Према вредностима скјуниса (*Skew*) може се констатовати да је постојала и позитивна асиметричност (епикуртичност) резултата осим код варијабли *SMM*, *SMM%*, *FFM* и *FFM%*, где је запажена негативна закривљеност (хипокуртичност) резултата. Вредности куртосиса (*Kurt*) код испитаника експерименталне групе на иницијалном мерењу кретале су се од -0,91 (*SMM%*) до -0,10 (*BFM*), као последица нормалне дистрибуције постигнутих резултата, док су се на финалном мерењу вредности куртосиса кретале од -0,92 (*SMM%*, *PBF%*, *FFM%*) до 0,07 (*SMM*), такође услед нормалне дистрибуције резултата.

У табели 2 приказана је дескриптивна статистика варијабли за процену телесне композиције испитаника контролне групе на иницијалном и финалном мерењу.

Табела 2: Резултати дескриптивне статистике варијабли телесне композиције испитаника контролне групе на иницијалном и финалном мерењу

ВАРИЈАБЛА	мерење	Mean	SD	cV %	Min.	Max.	Range	Skew.	Kurt.
<i>SMM</i> (kg)	иниц.	39,42	4,37	11,09	30,3	51,7	21,4	0,49	1,91
	фин.	39,73	3,88	9,78	31,7	50,1	18,4	0,28	1,29
<i>SMM%</i>	иниц.	49,7	2,35	4,74	44,44	52,87	8,42	-0,55	-0,56
	фин.	49,84	2,6	5,22	45,44	52,68	7,24	-0,57	-0,62

Ефекти „функционалног метода“ тренинга током наставе...

BFM (kg)	иниц.	10,4	3,79	36,46	4,9	20,5	15,6	0,88	0,71
	фин.	10,38	3,38	32,55	5,8	18,3	12,5	0,71	0,08
PBF%	иниц.	12,99	4,09	31,5	7,3	22,33	15,03	0,61	-0,38
	фин.	12,89	3,58	27,78	8,58	20,58	12,01	0,59	-0,71
FFM (kg)	иниц.	69	7,49	10,86	54,2	90,4	36,2	0,61	1,97
	фин.	69,43	6,69	9,63	56,5	87,5	31	0,39	1,24
FFM%	иниц.	87,01	4,09	4,7	77,67	92,7	15,03	-0,61	-0,38
	фин.	87,11	3,58	4,11	79,42	91,42	12,01	-0,59	-0,71

Легенда: *Mean* – аритметичка средина; *SD* – стандардна девијација; *cV%* – коефицијент варијације; *Min.* – минимална вредност; *Max.* – максимална вредност; *Range* – распон резултата; *Skew.* – коефицијент закривљености (скјунис); *Kurt.* – коефицијент заобљености (куртосис)

Инспекцијом резултата дескриптивне статистике варијабли за процену телесне композиције испитаника контролне групе на иницијалном и финалном мерењу (табела 2) може се закључити да су испитаници на финалном мерењу постигли боље просечне резултате (*Mean*) код четири од шест посматраних варијабли (нису код **BFM** и **PBF%**). Појединачно, испитаници контролне групе су на иницијалном у односу на финално мерење варијабли телесне композиције постигли бољи максимални резултат (*Max.*) код свих шест посматраних варијабли, док су на финалном мерењу постигли бољи минимални резултат (*Min.*) код свих шест варијабли. На иницијалном мерењу запажен је већи распон резултата (*Range*), од 8,42 до 36,2 (на финалном од 7,24 до 31), док је већи варијабилитет (*SD*) такође запажен код иницијалног мерења и кретао се од 2,35 до 7,49 (на финалном од 2,60 до 6,69) стандардне девијације. Вредности коефицијента варијације (*cV%*), на основу увида у постигнуте резултате посматраних варијабли за процену телесне композиције испитаника контролне групе на оба мерења, указују да су постигнуте резултати у изразитој мери хомогени, осим код параметара **BFM** и **PBF%**, где је постојала хомогеност резултата. Такође, код већине варијабли запажена је већа хомогеност резултата на финалном него на иницијалном мерењу. Према вредностима скјуниса (*Skew*) може се закључити да је на иницијалном мерењу код четири варијабле постојала позитивна асиметричност (епикуртичност) резултата, док је код две варијабле запажена негативна закривљеност (хипокуртичност) резултата. На финалном мерењу код четири варијабле постојала је позитивна асиметричност (епикуртичност) резултата, док је код две варијабле запажена негативна закривљеност (хипокуртичност) резултата. Према вредностима куртосиса (*Kurt*), које су се код испитаника контролне групе на иницијалном мерењу кретале од -0,56 (*SMM%*) до 1,97 (*FFM*), што је последица расплинутости постигнутих резултата, може се констатовати да је дистрибуција углавном била издужена

(платикуртична). Код испитаника контролне групе на финалном мерењу вредности куртосиса кретале су се од -0,71 (*PBF%* и *FFM%*) до 1,29 (*SMM*), што је такође последица благе расплинутости постигнутих резултата.

За утврђивање ефеката до којих је дошло под утицајем експерименталног третмана на финалном мерењу, примењена је мултиваријантна анализа коваријансе (MANCOVA). У табели 3 представљени су резултати MANCOVA којом су истраживани ефекти експерименталног третмана на телесну композицију испитаника у односу на групе (експерименталну и контролну). Резултати мултиваријантне анализе коваријансе показали су да, када су ефекти експерименталног третмана на телесну композицију испитаника у питању, генерално гледано, не постоје статистички значајне разлике између експерименталне и контролне групе (Wilks' Lambda = 0,928; $F(5,40) = 0,62$; $p = 0,685$).

Табела 3: Резултати MANCOVA – ефекти експерименталног третмана на телесну композицију испитаника у односу на групе

Effect Grupe	Wilks' Lambda	F	Effects df	Error df	p
Experimentalni tretman	0,928	0,62	5	40	0,685

Ефекти експерименталног третмана, појединачно по варијаблама телесне композиције у односу на групе, утврђени су униваријантном анализом коваријансе (ANCOVA). Резултати су приказани у табели 4.

Табела 4: Резултати ANCOVA – ефекти експерименталног третмана на телесну композицију испитаника, појединачно по варијаблама, у односу на групе

Варијабле	Adj. Means EKS.	Adj. Means KON.	F	p
SMM	40,15	40,01	0,335	0,566
SMM%	49,55	49,58	0,016	0,901
BFM	10,93	10,87	0,032	0,858
PBF%	13,39	13,32	0,038	0,846
FFM	70,16	69,95	0,330	0,569
FFM%	86,61	86,68	0,038	0,846

Легенда: *Adj. Means EKS.* – кориговане средње вредности испитаника експерименталне групе; *Adj. Means KON.* – кориговане средње вредности испитаника контролне групе; *F* – вредност F-теста; *p* – ниво значајности

Резултати ANCOVA показали су да, када су ефекти експерименталног третмана на телесну композицију испитаника у питању, гледано појединачно по варијаблама, нису утврђене статистички значајне разлике у постигнутим ефектима између експерименталне и контролне групе испитаника.

ДИСКУСИЈА

Испитаници, у овом случају студенти КПА, дужни су да из године у годину испуњавају постављене селекционе критеријуме, који истовремено показују и степен њихове адаптираности на примењена тренажна оптерећења током наставе СФО²³. На основним академским студијама настава је организована на тај начин да студенти након пријемног испита и уписа на прву годину студија, када су физичке активности организованог карактера и СФО у питању, имају паузу у трајању од осам месеци и тек у другом семестру организовану наставу СФО, а затим у трећем и у шестом семестру. У току осмомесечног периода без организоване наставе, у односу на пријемни испит, долази до опадања нивоа моторичких способности и телесног статуса²⁴. Имајући у виду да моторичке способности и телесни статус заузимају значајно место у систему селекције, обуке и праћења њиховог нивоа, у сврху побољшања професионалних потреба и способности полицијских службеника, појавила се потреба за сталним усавршавањем и развојем тренажних програма и метода. Ово истраживање реализовано је после периода од осам месеци без наставе СФО, у другом семестру, са студентима прве године основних академских студија КПА.

Упоређујући карактеристике испитаника са резултатима истраживања Допсаја и сарадника²⁵ добијеним испитивањем основних антрополошких карактеристика здравих и физички активних младих особа мушког пола, студената КПА, и студената из предметног истраживања, генерално се може закључити да су испитаници предметног истраживања за 0,64 cm виши и према критеријуму телесне висине припадају 55 перцентилу популације Републике Србије. Појединачно, испитаници експерименталне групе за 1,42 cm су виши (на 55 перцентилу), а испитаници контролне групе за 0,31 cm нижи од популације Републике Србије (на 55 перцентилу), и припадају особама просечне телесне висине. С друге стране, када је телесна маса у питању, на генералном нивоу, испитаници предметног истраживања су за 1,61 kg тежи и према критеријуму телесне масе такође припадају 55 перцентилу популације Републике Србије. Појединачно, испитаници експерименталне групе за 3,04 kg су тежи (на 65 перцентилу), а испитаници контролне групе за 0,76 kg тежи од популације Републике Србије (на 55 перцентилу), и припадају особама са просечном телесном масом. Што се БМИ (индекса телесне масе) тиче, на генералном нивоу, испитаници предметног истраживања за 0,32 kg/m² имају виши ниво и према критеријуму БМИ такође припадају

23 M. Blagojević, *Uticaј nastave Specijalnog fizičkog obrazovanja na promene morfoloških i motoričkih karakteristika studenata Policijske akademije*, Beograd: Energograf, 2002; M. Dopsaj, G. Vučković, *Opus citatum*.

24 B. J. Mitrović, R. Janković, M. Dopsaj, G. Vučković, S. Milojević, S. Pantelić, M. Nurkić, How an eight-month period without Specialized physical education classes affects the morphological characteristics and motor abilities of students of the Academy of Criminalistic and Police Studies, *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 14 (2), 2016, pp. 167–178.

25 Допсај и сарадници, *Opus citatum*.

55 перцентилу популације Републике Србије. Појединачно, испитаници експерименталне групе имају за $0,56 \text{ kg/m}^2$ (на 60 перцентилу) виши ниво, а испитаници контролне групе за $0,33 \text{ kg/m}^2$ (на 55 перцентилу) виши ниво БМИ од популације Републике Србије, и припадају особама са просечним индексом телесне масе. Карактеристике испитаника мушког пола поклапају се са карактеристикама испитаника у Јанковићевом истраживању²⁶.

Процена телесне композиције испитаника значајна је са полицијског аспекта, али и здравственог и спортског аспекта²⁷. Потенцијално више вредности телесног статуса указују на могући слабији здравствени статус и смањени ниво професионалних и физичких способности²⁸. Резултати дескриптивне статистике телесне композиције студената експерименталне и контролне групе на иницијалном и финалном мерењу указују да су студенти из експерименталне групе постигли боље резултате код четири варијабле (**SMM**, **BFM**, **PBF%**, **FFM**), а студенти из контролне групе код две (**SMM%**, **FFM%**). Нешто већа хомогеност резултата постоји код студената из контролне групе, у односу на студенте који припадају експерименталној групи. Поређење резултата финалног и иницијалног мерења показује да је под утицајем експерименталног третмана код обе групе студената КПА дошло до повећања апсолутних и релативних вредности мишићне и безмасне компоненте телесне композиције и смањења вредности апсолутне и релативне вредности масне компоненте. Вероватно су низак ниво физичких активности студената КПА и кратак период реализације експерименталног третмана имали утицаја на то²⁹, као и низак ниво свести о здравом начину живота који подразумева адекватну физичку активност и правилну исхрану, без усвајања навика које су ризичне по здравствени статус³⁰. Навике младих које се могу сматрати ризичним по здравље нарочито су: неправилна и нередовна исхрана, недостатак физичке активности, седентарни начин живота са много времена проведеног уз компјутер, мобилни телефон и телевизију, пушење, конзумирање алкохола, употреба наркотичких средстава, и др.³¹.

26 Р. Јанковић, Промене основних морфолошких карактеристика и моторичких способности студената Криминалистичко-полицијске академије под утицајем новог наставног плана и програма предмета – Специјално физичко образовање, *Необјављена магистарска теза*, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд, 2009.

27 J. Bonneau, J. Brown, Physical ability, fitness and police work, *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 2, 1995, pp. 157–164; R. Kostić, *Opus citatum*.

28 Australian Federal Police. Minimum Standards of Physical Fitness Physical Competency Assessment. [29 Г. Вучковић, М. Допсај, Ставови студената Криминалистичко – полицијске академије о настави специјалног физичког образовања, *Физичка култура*, 65\(2\), 2011, стр. 33–41; Mitrović et al., 2016, *Opus citatum*.](http://www.afp.gov.au/afp/page/ (find 23. 11. 2004), 2004; Mitrović et al., 2015, Opus citatum.</p></div><div data-bbox=)

30 W.D. Brettschneider, R. Naul, *Obesity in Europe. Young people's physical activity and sedentary lifestyles*. Frankfurt/M.: Lang Verlag, 2007.

31 Б. Митровић, Физичка активност и фитнес адолесцената урбане и руралне средине, *Непубликована магистарска теза*, Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Нишу, 2015.

Када се упореде вредности варијабли телесне композиције студената КПА са вредностима варијабли телесне композиције студената Факултета спорта и физичког васпитања из Новог Сада³², долази се до тога да студенти КПА имају боље резултате свих варијабли телесне композиције. Вредности масне компоненте студената КПА, према Костић³³, на прихватљивом су нивоу и према стандардима опште популације и популације спортиста. Ако се за процену масне компоненте као параметар употребе вредности препоручене од стране *American Council on Exercise – ACE Lifestyle & Weight Management Coach Manual*³⁴, долази се до информације да студенти КПА припадају категорији спортиста. Такође, масна компонента телесне композиције на нивоу је стандарда дозвољене масне компоненте америчких marinaца (*Marine Corps Standard – US military*)³⁵. У поређењу са припадницима специјалне јединице словеначке полиције уочава се да они имају вишу вредност безмасне компоненте и нижу вредност масне компоненте у односу на студенте КПА из предметног истраживања³⁶. Вредности масне компоненте студената КПА из предметног истраживања за око 3,5% су ниже у односу на популацију испитаника разнолике професионалне структуре коју су сачињавали: студенти, спортисти, полицајци, медицински и административни радници, као и особе које обављају претежно мануелни или седентарни посао, из урбаних и руралних средина³⁷.

Према Калацуну³⁸, прекомерна телесна маса један је од битнијих фактора приликом елиминације кандидата за рад у полицији, јер се углавном ради о повећању телесне масе на рачун масне компоненте. С обзиром да се, по окончању реформе полицијског образовања, од трансформације Средње школе унутрашњих послова у Сремској Каменици у Центар за основну полицијску обуку од новембра 2007. године, на рад у МУП примају психофизички и здравствено способни кандидати и кандидаткиње старости од 19 до 24 године³⁹, можемо констатовати да се наведени узрасни период, којем припадају и студенти КПА, може третирати као критичан, јер долази до

32 B. Srđić, G. Dimitrić, B. Obradović, Antropološke karakteristike studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja. *Glasnik Antropološkog društva Srbije*, 44, 2009, str. 463–470.

33 R. Kostić, *Opus citatum*, str. 173.

34 <http://www.acefitness.org/>

35 K. Friedl, Body Composition and Military Performance Many Things to Many People. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 26(7), 2012, 87–100.

36 J., Šimenko, M. Čoh, B. Škof, B. Zorec, R. Milić, Comparison of Some Morphological and Physiological Characteristics of Slovenian Police Special Unit and American Special Forces SWAT. *Journal of Criminal Justice and Security*, (3), 2014, 312–320.

37 M., Dopsaj, M., Đorđević-Nikić, D. Miljuš, V. Ilić, M. Macura, Cut off vrednosti uzrasta kod populacije odraslih muškaraca Republike Srbije u funkciji indikatora gojaznosti. U: Dopsaj, M. (ed.), *Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije "Efekti primene fizičke aktivnosti na antropološki status dece, omladine i odraslih"*, (2012). (563–570). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

38 M. Калацун, Психофизички профил кандидата за пријем на полицијску обуку, *Специјалистички рад*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.

39 <http://www.copo.edu.rs/Upis>

промена у телесној композицији у смислу нагомилавања телесних масти. Лоше навике у исхрани и низак степен физичке активности учвршћују се током адолесценције и имају тенденцију задржавања и погоршања у каснијем животном добу⁴⁰. Енергетски утрошак у физичкој активности је један од кључних фактора који утиче на енергетски баланс организма, а самим тим и на телесну композицију. То је поготово битно за студенте КПА јер се они школују за рад у полицији и морају поседовати адекватне морфолошко-моторичке карактеристике, које треба да представљају олакшавајући а не отежавајући фактор у раду⁴¹. Вероватно је на лошију телесну композицију испитаника експерименталне групе утицао и једноличан и ограничен начин исхране, имајући у виду да се претпоставља да живе у интернатском смештају и хране се у студентском ресторану. Претпоставља се да је на то утицао релативно кратак период трајања третмана, акценат третмана само на мишићној снази, одсуство других типова тренинга којима се остварује бољи утицај на телесну композицију⁴². Битан чинилац редукције телесне композиције јесте калоријска потрошња, али она није праћена у овом истраживању тако да се не може са сигурношћу рећи да је „функционални тренинг“ (слике 3 и 4) довео до веће калоријске потрошње и на тај начин утицао на телесну композицију.

Ефекти дванаестонедељног експерименталног третмана на телесну композицију студената КПА, испитивани са *MANCOVA*, показали су да, на финалном у односу на иницијално мерење, на генералном нивоу, није дошло до статистички значајних промена између студената експерименталне и контролне групе (табела 3 – $p = 0,685$), односно обе групе су имале приближно једнаке (али не и статистички значајне) промене вредности варијабли телесне композиције. Резултати *ANCOVA* показали су да, када су ефекти експерименталног третмана на појединачне вредности варијабли телесне композиције испитаника у питању (табела 4), није констатована статистички значајна разлика у ефектима третмана, односно студенти обе групе КПА су имали приближно једнаке прирасте резултата код свих варијабли.

Сматра се да највеће позитивне ефекте на промене у телесној композицији имају програми вежбања у комбинацији са одговарајућом корекцијом

40 S.H. Kelder, C.L. Perry, K.I. Klepp, L.L. Lytle, Longitudinal tracking of adolescent smoking, physical activity and food choice behaviors, *American Journal of Public Health*, 84, 1994, 1121–1126.

41 L. Sörensén, Correlates of physical activity among middle-aged Finnish male police officers, *Occupational Medicine*, 5, 2005, 136–138.

42 З. Милановић, 2015, *Opus citatum*; K. A. Burgomaster, K. R. Howarth, S. M. Phillips, M. Rakobowchuk, M. J. MacDonald, et al. Similar metabolic adaptations during exercise after low volume sprint interval and traditional endurance training in humans, *The Journal of physiology*, 586(1), 2008, pp. 151–160; M. J. Gibala, S. L. McGee, Metabolic adaptations to short-term high-intensity interval training: a little pain for a lot of gain? *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 36(2), 2008, pp. 58–63.

исхране⁴³. Према Јоргићу и сарадницима⁴⁴, за остваривање значајнијих ефеката третмана на телесну композицију најоптималније трајање вежбовног третмана требало би да буде најмање 12 недеља са учесталошћу од три до четири пута недељно, уз неопходну корекцију исхране. Након експерименталног третмана, дошло је до квалитативних промена и код мишићне компоненте и безмасне компоненте, али и код масне компоненте студената КПА. Према Митровићу и сарадницима⁴⁵, могући разлог делимичног смањења масне компоненте код испитаника јесу веће просечне почетне вредности пре експерименталног програма, што пружа могућност остварења већег ефекта за краћи период. С обзиром да је спроведен у трајању од 12 недеља, у обиму од два часа недељно, експериментални третман је вероватно утицао да не дође до значајнијих промена у телесној композицији код студената. Вероватно би експериментални програм са тренинзима мишићне снаге високог интензитета⁴⁶ значајније утицао на укупну калоријску потрошњу односно на редукцију телесне композиције. Посебан акценат требало би ставити на организовање активности у слободном времену младих, односно на унапређење квалитета живота студената КПА током студија, у смислу смањења хипокинезије, здравијег начина исхране и др.⁴⁷

Слика 3: Предњи мост (bridge)

Слика 4: Бочни мост (lateral bridge)

43 D. C. Nieman, D. W. Brock, D. Butterworth, A. C. Utter, C. C. Nieman, Reducing diet and/or exercise training decreases the lipid and lipoprotein risk factors of moderately obese women, *Journal of the American College of Nutrition*, 21(4), 2002, pp. 344–350.

44 B. Jorgic, S. Pantelic, Z. Milanovic, R. Kostic, The effects of physical exercise on the body composition of the elderly: A Systematic Review. *Facta Universitatis: Series Physical Education and Sport*, 9(4), 2011, pp. 439–453.

45 Б. Митровић, Г. Вучковић, М. Ђорђевић, С. Ракић, Ефекти наставе Специјалног физичког образовања на телесну композицију студенткиња Криминалистичко-полицијске академије, *Годишњак*, 22, 2016/2017, стр. 129–145. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитета у Београду.

46 Burgomaster et al., 2008, *Opus citatum*; Gibala & McGee, 2008, *Opus citatum*.

47 R. Grandić, M. Letić, Životni stilovi slobodnog vremena mladih u Srbiji. *Pedagoška stvarnost*, 55(5–6), 2009, str. 468–478.

ЗАКЉУЧАК

На основу наведеног може се закључити да се постављена хипотеза H_0 (Програм „функционалног метода“ тренинга током наставе Специјалног физичког образовања утицаће статистички значајно на промене у телесној композицији студената КПА) у потпуности одбацује.

Експериментални третман није остварио планиране резултате у варијабилама телесне композиције, али нам оставља могућност за нова истраживања како би се испитали ефекти „функционалног метода“ тренинга применом другачијих вежби, у дужем временском интервалу, уз усмерену и кориговану исхрану и промену животних навика у смислу квалитета живота. Претпоставља се да се комбиновањем „функционалног метода“ тренинга са другим методама и развијањем различитих третмана може добити најквалитетније обучен и психофизички припремљен полицијски службеник спреман да у дужем периоду одговара и на све професионалне задатке који се пред њега постављају. Према групи аутора⁴⁸, све наведено може омогућити квалитетније и дуготрајније обављање полицијских послова, уз учеста-лију физичку активност и квалитетнији начин живота.

ЛИТЕРАТУРА

1. Амановић, Ђ., Милошевић, М., и Мудрић, Р. (2004). Методе и средства за процену, праћење и развој мишићне силе у Специјалном физичком образовању. Земун: Виша школа унутрашњих послова.
2. Арлов, Д. (2007). Карактеристике и способности кандидата у функцији пријема на студије. У: Антрополошки статус и физичка активност деце, омладине и одраслих (283–290). Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања.
3. Arvey, R., Landon, T., Nutting, S. & Maxwell, S. (1992). Development of Physical Ability Tests for Police Officers: A Construct Validation Approach. *Journal of Applied Psychology*, 6(77), 996–1009.
4. Australian Federal Police. (2004). Minimum Standards of Physical Fitness Physical Competency Assessment. [http://www.afp.gov.au/afp/page/ \(find 23. 11. 2004\).](http://www.afp.gov.au/afp/page/ (find 23. 11. 2004).)
5. Благојевић, М. (1996). Утицај морфолошких и моторичких карактеристика полицајаца на ефикасност цудо техника. Београд: Калиграф.

48 Sørensen et al., 2000, *Opus citatum*; S. N. Blair, M. J. LaMonte, M. Z. Nichaman, The evolution of physical activity recommendations: how much is enough?. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79(5), 2004, 913–920.

6. Blagojević, M. (2002). Uticaj nastave Specijalnog fizičkog obrazovanja na promene morfoloških i motoričkih karakteristika studenata Policijske akademije. Beograd: Energograf.
7. Blair, S. N., LaMonte, M. J. & Nichaman, M. Z. (2004). The evolution of physical activity recommendations: how much is enough?. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79(5), 913–920.
8. Bonneau, J. & Brown, J. (1995). Physical ability, fitness and police work. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 2: 157–164.
9. Boyce, R., Ciulla, S., Jones, G., Boone, E., Elliott, S. & Combs, C. (2008). Muscular Strength and Body Composition Comparison Between the Charlotte-Mecklenburg Fire and Police Departments. *International Journal of Exercise Science*, 1(3), 125–135.
10. Brettschneider, W.D. & Naul, R. (2007). *Obesity in Europe. Young people's physical activity and sedentary lifestyles*. Frankfurt/M.: Lang Verlag.
11. Bouchard, C., Shephard, R.J. & Stephens, T. (1994). Physical activity, fitness, and health. Champaign: Human Kinetics.
12. Burgomaster, K. A., Howarth, K. R., Phillips, S. M., Rakobowchuk, M., MacDonald, M. J., et al. (2008). Similar metabolic adaptations during exercise after low volume sprint interval and traditional endurance training in humans. *The Journal of physiology*, 586(1), 151–160.
13. Copay, A. & Charles, M. (1998). Police academy fitness training at the Police Training Institute, University of Illinois. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 21(3), 416–431.
14. Допсај, М., Благојевић, М., Маринковић, Б., Миљуш, Д., Вучковић, Г., Коропановски, Н., Ивановић, Ј., Атанасов, Д., и Јанковић, Р. (2010). Моделне карактеристике основних антропометријских показатеља и базично – моторичких способности (БМС) здравих и утренираних младих особа оба пола популациони показатељи Р. Србије. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
15. Dopsaj, M., Đorđević-Nikić, M., Miljuš, D., Ilić, V., i Macura, M. (2012). Cut off vrednosti uzrasta kod populacije odraslih muškaraca Republike Srbije u funkciji indikatora gojaznosti. U: Dopsaj, M. (ed.), Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije *Efekti primene fizičke aktivnosti na antropološki status dece, omladine i odraslih*, (563–570). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
16. Dopsaj, M., i Vučković, G. (2006). Pokazatelji maksimalne sile pregibača leve i desne šake u funkciji selekcionog kriterijuma za potrebe policije. *Sport Mont*, 4(10–11), 148–154.
17. Friedl, K. (2012). Body Composition and Military Performed Many Things to Many People. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 26(7), 87–100.

18. Gibala, M. J. & McGee, S. L. (2008). Metabolic adaptations to short-term high-intensity interval training: a little pain for a lot of gain? *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 36(2), 58–63.
19. Grandić, R. i Letić, M. (2009). Životni stilovi slobodnog vremena mladih u Srbiji. *Pedagoška stvarnost*, 55(5–6), 468–478.
20. InBody720 (2005). The precision body composition analyzer: User's Manual, 1996–2005 Biospace Co., Ltd. Korea: Gangam-gu, Seoul.
21. Јанковић, Р. (2009). Промене основних морфолошких карактеристика и моторичких способности студената Криминалистичко-полицијске академије под утицајем новог наставног плана и програма предмета – Специјално физичко образовање. *Необјављена магистарска теза*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
22. Јанковић, Р. (2015). Validacija poligona kao testa za procenu specifične spretnosti kod policajaca. *Необјављена докторска дисертација*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
23. Jorgic, B., Pantelic, S., Milanovic, Z. & Kostic, R. (2011). The effects of physical exercise on the body composition of the elderly: A Systematic Review. *Facta Universitatis Series Physical Education and Sport*, 9(4), 439–453.
24. Калацун, М. (2015). Психофизички профил кандидата за пријем на полицијску обуку. *Специјалистички рад*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
25. Kallings, L.V., Leijon, M., Hellénius, M.L. & Ståhle, A. (2008). Physical activity on prescription in primary health care: a follow-up of physical activity level and quality of life. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 18: 154–161.
26. Kelder, S.H., Perry, C.L., Klepp, K.I. & Lytle, L.L. (1994). Longitudinal tracking of adolescent smoking, physical activity and food choice behaviors. *American Journal of Public Health*, 84, 1121–26.
27. Костић, Р. (2009). *Базичне фитнес компоненте*. Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања.
28. Kraemer, W.J., Fleck, S.J. & Evans, W.J. (1996). Strength and Power training: physiological mechanisms of adaptation. *Exercise in Sports and Science Review*, 24, 363–397.
29. Krustup, P., Christensen, J. F., Randers, M. B., Pedersen, H., Sundstrup, E., et al. (2010). Muscle adaptations and performance enhancements of soccer training for untrained men. *European journal of applied physiology*, 108(6), 1247–1258.
30. Liebenson, C. (2014). *Functional training Handbook*. Philadelphia: Wolters Kluwer Health/ Lippincott Williams & Wilkins.

31. Malavolti, M., Battistini, N., Dugoni, M., Bagani, B., Bagani, I. & Pietrobelli, A. (2008). Effects of intense military training on body composition. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 22(2): 503–508.
32. Марковић, М. (2013). Примена „функционалног“ метода у развоју снаге мишића трупa код ученика старијих разреда у основној школи. *Непубликована магистарска теза*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања.
33. Marković, M., Mitrović, B. & Višnjić, D. (2015). The impact of funkcional training method on the development of repetitive body muscle strength with seventh grade primary school pupils. In: Pantelić, S.(ed.), Book of proceedings XVIII Scientific Conference „FIS Communications 2015“ in physical education, sport and recreation and III International Scientific Conference, (pp. 149–154). Niš: University of Niš, Faculty of Sport and Physical Education.
34. Милановић, З. (2015). Утицај различитих програма вежбања на фитнес компоненте. *Необјављена докторска дисертација*. Ниш: Универзитет у Нишу, Факултет спорта и физичког васпитања.
35. Milošević, M. (1985). *Određivanje strukture motoričkih svojstava milicionara*. Zemun: VŠUP.
36. Милошевић, М. Јовановић, С. Стојичић, Р. Арлов, Д. Благојевић, М. и Допсај, М. (1995). Модел едукације у специјалном физичком образовању, *Зборник радова првог саветовања из Специјалног физичког образовања*, стр. 9–22.
37. Милошевић, М., Милић, З., Стефановић, Ђ., и Ђирковић, З., (1998). Методе и средства за развој и дијагностику димензија брзине специфичних кретања полицајаца. *Безбедност*, 5, 661–674. Земун – Београд: ВШУП.
38. Митровић, Б. (2015). Физичка активност и фитнес адолесцената урбане и руралне средине. *Непубликована магистарска теза*. Ниш: Универзитет у Нишу, Факултет спорта и физичког васпитања.
39. Mitrović, B. J., Janković, R., Dopsaj, M., Vučković, G., Milojević, S., Pantelić, S., & Nurkić, M. (2016). How an eight-month period without Specialized physical education classes affects the morphological characteristics and motor abilities of students of the Academy of Criminalistic and Police Studies. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 14 (2), pp. 167–178. Niš: University of Niš.
40. Mitrović, B., Djordjević, A., Dopsaj, M. & Vučković, G. (2015). Relations between morphological dimensions and aerobic capacity of special forces members at the Ministry of Interior of the Republic of Serbia. In: Pantelić, S.(ed.), Book of proceedings XVIII Scientific Conference „FIS Communications 2015“ in physical education, sport and recreation and III International Scientific Conference, (pp. 299–306). Niš: University of Niš, Faculty of Sport and Physical Education.

41. Митровић, Б., Вучковић, Г., Ђорђевић, М., и Ракић, С. (2016/2017). Ефекти наставе Специјалног физичког образовања на телесну композицију студенткиња Криминалистичко-полицијске академије. *Годишњак*, 22, стр. 129–145. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитета у Београду.
42. Nieman, D. C., Brock, D. W., Butterworth, D., Utter, A. C. & Nieman, C. C. (2002). Reducing diet and/or exercise training decreases the lipid and lipoprotein risk factors of moderately obese women. *Journal of the American College of Nutrition*, 21(4), 344–350.
43. Norris, CM. (2003): Functional load abdominal training: *Journal of Bodywork and Movement Therapies*; 29–30.
44. Sörensen, L., Smolander, J., Louhevaara, V., Korhonene, O. & Oja, P. (2000). Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: a 15-year follow-up study, *Occupational Medicine*, 50(1): 3–10.
45. Sörensen, L. (2005). Correlates of physical activity among middle-aged Finnish male police officers. *Occupational Medicine*, 5: 136–138.
46. Srdić, B., Dimitrić, G. & Obradović, B. (2009). Antropološke karakteristike studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja. *Glasnik Antropološkog društva Srbije*, 44, 463–470.
47. Стајић, Љ. (2003). Монографија Полицијске академије 1993–2003. Београд: Полицијска академија.
48. Strating, M., Bakker, R., Dijkstra, G., Lemmink, K. & Groothoff, J.W. (2010). A job-related fitness test for the Dutch police. *Occupational Medicine*, 60, 255–260.
49. Šimenko, J., Čoh, M., Škof, B., Zorec, B. & Milić, R. (2014). Comparison of Some Morphological and Physiological Characteristics of Slovenian Police Special Unit and American Special Forces SWAT. *Journal of Criminal Justice and Security*, (3), 312–320.
50. Trottier, A. & Brown, J. (1994). Occupational health in police work: a Canadian perspective. *Journal of Clinical Forensic Medicine*, 1, 39–42.
51. Višnjić, D., Marković, M. & Ilić, J. (2012). Application of “functional” method in trunk muscle strength development in primary school sixth form students. *Proceedings from 4th International Scientific Conference “Anthropological aspects of sports, physical education and recreation 2012”*, 4, (pp. 220–226). Banja Luka: Faculty of Physical Education and Sport.
52. Völgyi, E., Tylavsky, F., Lyytikäinen A., Suominen, H., Alén, M. & Cheng, S. (2008). Assessing Body Composition With DXA and Bioimpedance: Effects of Obesity, Physical Activity, and Age. *Obesity*, 16, 700–705.
53. Вучковић, Г., Благојевић, М. и Допсај, М. (2011). Специјално физичко образовање 2. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

54. Vučković, G. & Dopsaj, M. (2007). Predicting efficiency of situational pistol shooting on the basis of motor abilities of the students of academy of criminalistics and police studies. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 1(1): 23–36.
55. Вучковић, Г. и Допсај, М. (2011). Ставови студената Криминалистичко-полицијске академије о настави специјалног физичког образовања. *Физичка култура*, 65(2), 33–41.
56. <http://www.acefitness.org/blog/112/what-are-the-guidelines-for-percentage-of-body-fat/>.
57. http://www.copo.edu.rs/Upis_u_Centar-172-1.

ПРИЛОГ 1 – Структура прве и друге недеље експерименталног третмана

Недеља	Тренажн јединица	Назив вежбе	Дозирање			
			Број серија	Време трајања вежбе (s)	Паузе	
		Између вежби (s)			између серија (s)	
I	1	Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “	2	30	15	60
		Издржај у упору у страну на левој (затим и десној) подлактици са испруженим ногама (леви и десни бочни мост) – „ lateral bridge “				
		Два склека на песницама, па издржај у упору за рукама, па поново два склека				
		Издржај у упору за рукама и ротацијом руке у страну, испружене ноге				
		Мост на леђима, са ослонцем на обе ноге, прсти се одижу – ослонац на петама				
		Издржај у чучњу са ослонцем леђима о зид (угао подколеница - надколеница 90°)				
	2	Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “	2	30	15	60
		Издржај у упору у страну на левој (затим и десној) подлактици са испруженим ногама (леви и десни бочни мост) – „ lateral bridge “				
		Склекови на песницама, са издржајем у упору за рукама (један склек – издржај)				
		Склек са ротацијом – „ Г – склек “				
		Мост на леђима, ослонац на једној ноzi, прсти се одижу – ослонац на пети (друга нога опружена у колелу у издржају)				
		Искорак напред – наизменично (лева/десна нога)				

II	1	Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “	3	30	15	60
		Издржај у упору за рукама са ослонцем на прстима				
		Из упора за рукама, склек са ротацијом једне руке у страну, па поново исто на другу страну				
		Из упора за рукама, подизање супротне руке (у узручење) и ноге (у заножјење), и обрнуто				
		Из суножног положаја са рукама у одручењу подиже се једна нога и одводи у заножјење без ослонца, а затим се обеа рукама додирује замишљени предмет испред колена десне ноге, при чему се ради благи почучањ десном ногом а лева остаје у заножјењу (најпре се ради једном ногом, па после 30 секунди и другом) – Single leg squats				
		Из већег раскорачног става – бочни откорак са получучњем на нози у откораку, једна па друга нога – „ lateral squat “				
	2	Издржај у упору на подлактицама за рукама са испруженим ногама (предњи мост) – „ bridge “	3	30	15	60
		Из упора за рукама, опружене ноге, наизменично веслање једном па другом руком (са руком испод тела, у потпуно отварање у супротну страну)				
		Склекови на песницама, са издржајем у упору пред рукама, у доњем положају (један склек – издржај)				
		Хиперекстензија леђа – X – (супротна рука и супротна нога, са издржајем)				
Из већег раскорачног става – бочни откорак са получучњем на нози у откораку, једна па друга нога – „ lateral squat “						
Искорак напред – наизменично (лева/десна нога)						

EFFECTS OF “FUNCTIONAL TRAINING METHOD” DURING SPECIALIZED PHYSICAL EDUCATION TEACHING ON BODY COMPOSITION OF MALE STUDENTS OF ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES⁴⁹

Bojan Mitrović, PhD

Ministry of Interior of the Republic of Serbia
Department for Police Education and Training,

Milivoj Dopsaj, PhD

University of Belgrade, Faculty of Sport and Physical Education

Goran Vučković, PhD

Radivoje Janković, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: The aim of this study was to determine the effects of 12 weeks of “functional training method” programme application during Specialized physical education (SPE) teaching on body composition of male participants. The research was carried out on the sample of 51 male students of the Academy of Criminalistic and Police Studies (ACPS) from Belgrade, Republic of Serbia, aged 19 to 21 years, divided into the experimental group (28 male students, BH=182.87±7.14cm, BW=81.66±8.26kg, BMI=24.39±1.72kg/m²) and the control group (23 male students, BH=181.14±5.97cm, BW=79.41±8.63kg, BMI=24.18±2.10kg/m²) respectively. “Functional training method” of strength development, during 12 weeks, twice a week, no longer than 20 minutes by SPE teaching experimental group has been applied. At the beginning and at the end of the experimental programme male students were tested by standardized procedures for body composition assessment (Bioelectrical Impedance Analysis method – BIA) with new generation body analyser InBody720.

⁴⁹ The paper is part of the National scientific project “Effects of applied physical activity on locomotion, metabolic, psycho-social and educational status of the population of the Republic of Serbia”, No III47015, as part of the sub-project “Effects of applied physical activity on locomotion, metabolic, psycho-social and educational status of the police population of the Republic of Serbia”, financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia – the scientific projects cycle, 2011–2016.

Six parameters of body composition were used: Skeletal Muscle Mass (absolute and relative value), Body Fat Mass (absolute and relative value), and Fat Free mass (absolute and relative value). At the general level, the MANCOVA results showed that during 12 weeks there were not statistically significant changes in effects between the experimental and control group, in case of application of experimental programme on male students' body composition (Wilks' Lambda=0.928; $F(5,40)=0.62$; $p=0.685$). At the individual level, the ANCOVA results of male students, showed that there were not statistically significant changes either. It can be concluded that the application of "functional training method" programme on male students of the ACPS during 12 weeks had no statistically significant effects on the change all of measured parameters of body composition, but it caused some positive changes of the observed parameters.

Keywords: experimental programme, SPE, Bioelectrical Impedance Analysis, police.

SOME ISSUES OF PERFORMANCE IMPROVEMENT OF PUBLIC PROSECUTION IN THE COURT OF UKRAINE UNDER THE RULE OF LAW

Assistant Professor Viktor Sereda, PhD in law

University of modern knowledge, Vinnytsia, The Ukraine

Attorney at law, general partner „AllTax“ LLC

Abstract: This paper discusses some issues of performance improvement of the public prosecution in court of Ukraine if the principle of prosecutor's immutability in criminal proceedings is taken into account. The relationship between the mentioned function and pre-trial procedure is shown. Some criteria for evaluation of prosecution performance are analyzed. The need for performance evaluation of prosecutor's activities in criminal proceedings is emphasized. Such activities shall be considered as efficient only if the prosecutor optimally performs his duty to protect human rights, freedoms and state interests that are warranted by the Constitution of Ukraine. The author proposes a concept of performance improvement of public prosecutor's activity in court in terms of constitutional justice reform based on international standards.

Keywords: prosecutor, public prosecutions, criteria for performance evaluation, concept, reform of the prosecution, European standards.

PROBLEM FORMULATION

Ukraine experiences a global transformation aimed at strengthening democracy and the rule of law. Having chosen the European integration, Ukraine is on the way to adopt new reforms. Having joined the Council of Europe, Ukraine realizes its commitments to reform the justice. Its main objective is corruption prevention in the judiciary, the restoration of public confidence to the judicial system and performance improvement of justice. Because of high social activity of public institutions, strengthening the corruption prevention in the state pros-

ecutor's office requires also restoring public confidence. As stated by GUE'RIN LOÏC, Prosecutor Expert of the EU funded Project "Support to Justice Sector Reforms in Ukraine", that "Confidence in the prosecution service depends on independence of prosecutors when making their prosecutorial decisions, as well as on effectiveness of the prosecution body as a whole. And here comes the issue of performance".¹ That was also emphasized by the Prosecutor General Y. Lutsenko. One step in this direction is to optimize and improve the prosecutor's performance as a whole and for each direction of the prosecutor's activity. However, researchers and practitioners note nowadays the insufficient implementation of performance improvement category in management and activity of the prosecutor's office. Further scientific research of these issues within the constitutional functions of the prosecution (including the support of public prosecution in court) is quite relevant in terms of European integration.

CURRENT STATE OF RESEARCH

The issue of optimizing the prosecutor's activity in Ukraine in terms of European integration in general and, in particular, in criminal proceedings has always attracted the attention of researchers. Some aspects of the prosecutor's activity in criminal proceedings and its performance are covered in studies of L. Davidenko, P. Karkach, I. Koziakov, V. Korzh, V. Kosyuta, O. Tolochko, M. Yakymchuk and other researchers, as well as in previous publications of the author.²

However, since September 30, 2016, when the Amendments to the Constitution of Ukraine (reform of justice) came into force, that radically changed the role and place of the prosecutor's office in the state, little work has been done to solve the issue of performance improvement of public prosecution in court. The analysis of previous stages of judicial reform in Ukraine proves its inconsistency, improper organization and the absence of doctrinal definitions of the basic concepts of the judicial system.³

Also because of this and because of the absence of official science-based concept of performance improvement of the public prosecution some inconsistent activity of a legislator in this direction can be observed.

The aim of this article is to provide functional and objective analysis of the constitutional function of prosecution authorities to support the public prosecutions on the principle of prosecutor's immutability in criminal proceedings. Thus, the objective of this research is to find out theoretical background for performance improvement of mentioned prosecutor's function and to develop concepts of its optimization and adaptation in line with the European standards.

1 GUE'RIN LOÏC. (2016), p.15

2 Sereda V.A. (2016), pp. 260-261

3 V.D. Bryntsev, (2010), p. 62.

PRESENTING THE MAIN MATERIAL

Amendments to the Constitution of Ukraine aimed to reform the judicial system came into force on September 30, 2016. They also concern the duties of the prosecutor's office. These amendments caused that the prosecution office has lost its independence in the structure of state authorities and was included in the judicial system. Actually, the mentioned law implemented the concept of reforming the prosecution from law-enforcement authority into a separate institution within the judiciary system with a corresponding change of approaches and principles of its activity.

However, the prosecution authorities obtained procedural instruments for proper implementation of the function to support public prosecution in court. This tool has the objective of organization and procedural management of pre-trial investigation.

Thus, paragraph 12 of Title I of the Law of Ukraine of May 12, 2016 № 1354-VIII "On Amendments to the Constitution of Ukraine (on justice)" (published in the Voice of Ukraine (Official Gazette) of June 29, 2016 No. 118) (hereinafter - the Law) excludes Title VII "Prosecution" from the Constitution of Ukraine. However, according to paragraph 2 of the Law the Constitution of Ukraine was supplemented by Article 131-1, which significantly upgraded the functions of the prosecution office. According to these legal provisions the prosecution office performs the following duties: 1) the support of public prosecution in court; 2) organization and procedural management of pre-trial investigation, the supervision of secret and other investigators and investigative actions of law enforcement authorities (hereinafter - the function of organization and procedural management of pre-trial investigation); 3) representation of the interests of the state in court in exceptional cases and in the manner determined by law. Article 131-1 of the Constitution of Ukraine states that the organization and procedure for the activities of the Prosecutor's Office are determined by law. It determines the procedure for appointing and dismissing the Prosecutor General and the term of his activity.

The legal status and the role of the public prosecutor in the Ukrainian law prior to the last constitutional changes was so. Article 121 of the Constitution of Ukraine adopted in 1996 described the functions of the procuracy as follows: (a) Prosecution in court on behalf of the State; (b) Representation of the interests of a citizen or of the State in court cases determined by law; (c) Supervision of the observance of laws by bodies that conduct detective and search activity, enquiry and pre-trial investigation; (d) Supervision of the observance of laws in the execution of judicial decisions in criminal cases, and also in the application of other measures of coercion related to the restraint of personal liberty of citizens. The Constitution contained authorities of the Prosecution Office of Ukraine in a special Chapter VII "Prosecution". The prosecutor's office is defined as being an independent unified centralised system. The prosecutor's office was neither in the judicial

system nor in the executive. It seem to be regarded as a type of the fourth power. In 2004 a new paragraph was added to Article 121, which conferred the fifth function on the prosecutor as follows: “To supervise the observance of humans and citizens’ rights and freedoms and the observance of laws on these matters by bodies of state power, local self-government, their officials and functionaries”.⁴ As stated in the Constitution the first function of the Public Prosecutor’s Office is the support of public prosecution in court. In this case, the legislator rejected the term accepted before (“state prosecution”) replacing it with “public prosecution”.⁵ The substantive difference between these concepts is very significant. First, the prosecutor, supporting the prosecution in court, acts in the interests of the victim, the state, the society and every person to ensure law and order and protect them from criminal offenses. The prosecutor swears an oath to the Ukrainian people, society (public) and acts in its interests. Secondly, the Criminal Procedure Code of Ukraine (CCPU) establishes the *de facto* division of criminal charges into private and public. Thirdly, the term “public accusation” is used in all international documents - the standards of the prosecutor’s office. They became the new basis of the reform.⁶ The above constitutional provision indicates that legislator radically changed the role of the prosecutor in criminal proceedings. The prosecutor was given a function of the organization and management of procedural pre-trial investigation and the function of the support of public prosecution in court. Legislative body thus made prosecutor solely responsible for the whole process of criminal proceedings - from the beginning of the investigation to the criminal sentencing in the case.

Article 37 of the new CCPU, which came into force in November 2012, introduced an entirely new procedural principle of “the immutability of the prosecutor during the criminal proceedings”. According to this principle, the prosecution procedure in pre-trial criminal proceedings and in court shall be provided by a prosecutor from its beginning to the end. Performance of these duties by other prosecutor is allowed only in exceptional cases prescribed by the CCPU. In other words, the chief prosecutor bears full responsibility for the results of the pre-trial investigation and trial results of criminal proceedings. On the other hand, he received additional tools to perform his duty in criminal proceedings. Earlier any prosecutor appointed by the chief or even the chief himself could support public prosecution in court, which contributed to inefficiency of prosecution. The public prosecutor usually did not have sufficient time to review the criminal proceedings and could not influence the process of evidence gathering during the pre-trial investigation. Of course, this approach does not always allow the prosecutor to properly perform his duties in court, based on the constitutional principle of rule of law. The public prosecutor in court then acted as the state accuser. Formally,

4 The Constitution of Ukraine, (1996), p. 2.

5 The Constitution of Ukraine, (2006).

6 Kravchuk V.M. (2016), p. 145.

the rights of the prosecutor were equated with the procedural rights of other participants in the process.

But according to Article 25 of the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1961 (the old CCPU), which was in force until 2012, the prosecutor was obliged in all stages of criminal proceedings to take timely measures provided by law to eliminate all violations of the law. Prosecutor had to react for violations of law but he had no special duties to do it.

With the adoption of the new CCPU the legislator considers the mentioned disadvantages. Now procedure chief has a real opportunity to be familiar with materials of proceedings and directly influence the process of gathering and consolidation throughout the process of pre-trial investigation.

The new Law of Ukraine on the Public Prosecutor's Office, was adopted on 14 October, 2014. The Public Prosecution Service of Ukraine constitutes a unified system that shall, in line with the procedures set hereby, perform functions established by the Constitution of Ukraine with the aim of protecting human rights and freedoms, common interests of the society and the state (Article 1). The public prosecutor according to Article 22 (Public Prosecution in the Court) shall prosecute criminal offenses in the court, enjoying the rights and fulfilling the duties as established by the Criminal Procedure Code of Ukraine. The prosecutor according to Article 9 of the new CCPU must be obliged to thoroughly, completely and objectively investigate the circumstances of criminal proceedings, to reveal both those circumstances that expose and justify the suspect, the accused, as well as circumstances that mitigate or aggravate his punishment, provide them with a proper legal assessment and ensure the adoption of lawful and unbiased procedural decisions. Analysing the function of supporting public prosecution in court, attention should be paid to its close relationship with the function of the organization and management of procedural pre-trial investigation, the solution according to the law of other issues during criminal proceedings, supervision of investigative and search actions of law enforcement authorities. This function is put forth in paragraph 2 of Part 1 of Article 131-1 of the Constitution of Ukraine and is performed by the prosecutor at pre-trial stage of criminal proceedings. First of all, it should be noted that the specified function relates to prosecution of supervisory. This function gives the prosecutor a procedural power of imperative nature that allows him to create an effective impact on the pre-trial investigation in criminal proceedings. At the same time, a proper legal basis for performance improvement of public prosecutor's activity concerning his support of public prosecution is established. Particularly at the stage of pre-trial investigation, the necessary and sufficient legal basis for providing proof of guilt (paragraph 2 of Part 1 of Article 129 of the Constitution of Ukraine) is established. Article 17 of the CCPU (Presumption of Innocence,) states: "no one is obliged to prove his innocence in a criminal offense and shall be justified if the prosecution cannot prove the guilt beyond reasonable doubt". Therefore, the prosecutor, who carries out procedural man-

agement in the criminal proceedings during inquiry and pre-trial, should refer to the court only in those cases in which investigations are done comprehensively, completely and objectively. It should be noted that in case of incomplete pre-trial investigation the prosecutor is not entitled to put the question of referring the case to the court in dependence of the possibility to complete the case during the trial. Based on the above, we believe that providing a prosecutor with a right to approve indictment, followed by referral to the court is essential condition for performance improvement of public prosecution. On the other hand, adequate level of organization and procedural management of pre-trial investigation at the stage of approving the indictment and public prosecution is one of the significant reserves to improve performance of the prosecutor in criminal proceedings.

The reform process of the national prosecutor's office to bring its operations into line with European standards involves performance improvement of the prosecutor to protect the rights and freedoms, the general interests of society and state.

It is well known that the concept of "efficiency" (also known as performance improvement) comes from the Latin "effects", which means the result, the result of any action, reasons. "Effective" means something that has the effect (impact), which is planned in advance, useful, valid and leads to the desired results. Only following the methods or actions can be considered efficient that lead to a certain result, conceived as a goal. Assessing the efficiency of the authority the most important is a fact that its activity can be considered as efficient only if it successfully performs a duty of optimum protection of the rights and freedoms of citizens and interests warranted by the Constitution of Ukraine. The term "efficiency", being associated with the achievement of useful goals, is a part of the term "optimality". In addition to efficiency improvement the latter includes establishing of organizational system and achieving the social value of a system. That is, it can be argued that the efficiency is one of the components that ensure the optimality of a system. Ensuring optimal functioning of prosecution office requires performance improvement of the prosecutor, which primarily involves the development of an appropriate system of evaluation criteria that could serve as efficient tool to manage the prosecution system. We believe that further reform and improvement of the system of authorities should be based on the prosecutor's performance evaluation criteria. The organizational factors of improvement and optimization of the management of the prosecutor's offices were the subject of scientific research. This methodological approach that the efficiency of the judicial activity is a measure of achieving the objectives set for the system of authorities and prosecutors in the law. However, the problem of a practical implementation of a category of "efficiency" in the management of subordinated prosecution offices remains unsolved. On a practical level, as an appropriate assessment of the efficiency of the prosecutor should be the goals and objectives of the judicial activity, such goals should be real and meet the functional duties of the prosecutor and have the exact formulation in the legislation. Overstated and understated goals and objectives are considered

unrealistic, because they are unsuitable for evaluating the prosecutor's activity.⁷ One of the important priority directions of the prosecution theory in terms of reform of the prosecution towards European integration should be the development of criteria and indicators for assessing the efficiency of the prosecutor. These provisions could be further developed through extensive use of functionally-based analysis of the prosecutor's activity to perform the constitutional function of the prosecutor's office nowadays. In the theory of law the general accepted fact is that the efficiency of prosecution can be determined as the degree of achievement of the prosecution goals and objectives. Therefore, the theoretical and practical aspects are important questions of the proper definition of these categories, as well as structural analysis of prosecution prescribed in paragraph 1, Article 131-1 of the Constitution of Ukraine. Due to popularization of prosecutor's activities to support a public prosecution, structural characteristics of this function were studied by L. Gritzayenko, V. Dolezhan, V. Kravchuk, N. Michko, Yu. Polyansky, Yu. Shemshuchenko, P. Shumsky, O. Yanovskaya and other researchers. However, a structural analysis of this function, a description of the goals and tasks of the prosecutor's office from the standpoint of performance improvement of prosecutor's activity need to be specified. We believe that the concept of efficiency improvement of supporting a public prosecution in court should be based on a proper definition of the prosecutor's goals and objectives. The goal in the scientific literature, as a rule, is defined as a state and result, which are not yet available, as well as those that have already been achieved, but they should be preserved. An objective is what needs to be done for achieving the goal. As correctly noted in the literature, the interrelation of functions, goals and objectives are determined in three aspects: first, a goal and an objective determine the existence of functions and second, they determine their content and, third, they influence the forms and methods of their implementation.

The above definitions of goals and objectives are theoretically supported by most authors. At the same time, the formulation of these categories in practice, when the question arises, what should be considered as the goals of the prosecutor's office, and what is meant by its objectives, becomes controversial. To reconcile different points of view on this issue, L. Davidenko correctly suggests using the concept of "goals – objectives" of the prosecutor's office as equivalent.⁸ In general, we share this approach. However, as part of the development of conceptual aspects of performance improvement of public prosecution we propose theoretical categories to be distinguished among themselves for their subsequent application as an efficiency measure of the prosecutor's activity. I. Petrukhin, developing a theoretical concept of efficiency improvement of justice and consider-

7 Davidenko L.M. Theoretical grounds for measuring the effectiveness of prosecutorial activity / L. Davidenko, P. Karkach // *Procuracy. Human. The state.* - 2004. - No. 2. - pp. 68-72.

8 Davidenko L.M. Problems of evaluation and measurement of the effectiveness of the prosecutor's office // *Questions of the constitutional and legal status of the prosecutor's office of Ukraine and the improvement of its activities.* - Kharkov, 1999. - pp. 67-81. p.72.

ing that other state authorities participate in achieving the goals specified in the law, proposed their operationalization. By this term he understood a move from the broadest and most general goals of the system to more concrete and narrower goals, up to the point when this category can be represented by a set of factors that can be quantified. Further, the author correctly notes that they are not specifically formulated by the law, and therefore should be theoretically derived from the general objectives of justice.⁹ Supporting the stated opinion of the author, we believe that the immediate functional objectives of the system to support public prosecution in court can be derived from Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine on a theoretical level.

They are also specified in other legal provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine (Articles 8, 9), the Law of Ukraine “On the Prosecutor’s Office” (Article 2, Article 22) and the Prosecutor General’s Order No. 4 of the Prosecutor General of Ukraine. However, so far the criteria for assessing the effectiveness of public prosecution in court under the new conditions of the justice reform have not been researched unfortunately. This situation is caused by some imperfection of the legislative regulation of prosecutorial activity in court, as well as by the lack of a coherent concept of reforming the prosecution authorities in accordance with international standards. The author did not set the goal of determining specific criteria for assessing the efficiency of prosecutorial activities in criminal proceedings in this publication. This should be the subject of further scientific developments. At the same time, taking into account the theoretical analysis of some problems of public prosecution in court, we propose our own version of the concept of performance improvement of prosecutor’s activity.

THE CONCEPT OF PERFORMANCE IMPROVEMENT OF PUBLIC PROSECUTION IN COURT BY THE PROSECUTOR IN A CONSTITUTIONAL REFORM OF JUSTICE IN UKRAINE (STRUCTURE)

Introduction. (Issue of support of the efficiency of public prosecution in court in the implementation by Ukraine of European standards of criminal justice. State prosecution of keeping public prosecution at this stage of the constitutional reform of justice).

Title I. Theoretical analysis tool prosecution enshrined in paragraph 1 of Part 1 of Article 131-1 of the Constitution of Ukraine - support of public prosecution in court. (The concept of the constitutional functions of support to the public prosecutions on the principle of immutability of the prosecutor in criminal proceedings. Prosecutor’s goals and objectives when performing sub-goals: a)

⁹ Petrukhin I.L., Baturov G.B., Morshchakova T. D. Theoretical bases of efficiency of justice. - Moscow: “Science”, 1979, 391 p., p. 168.

support of public prosecution; b) support the court in ensuring legitimacy of realizing the justice in criminal proceedings. Prospects of prosecutorial functions in the constitutional reform of justice).

Title II. The main directions of performance improvement of supporting the public prosecution in court. (Concept and general characteristics of the category of the effectiveness of the prosecutor in public prosecutions, formation evaluation criteria and output of key performance indicators specified prosecutorial activities. The main directions of improving the efficiency of the maintenance of prosecutor public prosecution and improvement of these activities on the basis of international standards, taking into account factors of legal, organizational, personnel and methodological support).

Title III. The program of priority measures to improve the practice of public prosecutors to support public prosecutions and professional training of prosecutors who support the public prosecution. (Improvement of vocational training and prosecutors who support public prosecution in court, based on international standards. Development of typical training programs for local and regional prosecution offices. Inclusion in the training program of prosecutors studying the Recommendation Rec (2000) 19, UN Guidelines on the Role of Prosecutors (1990).¹⁰ Preparation and sending of guidelines, reviews of the judicial practice, the positive experience of the best prosecutors on topical issues of supporting public prosecutions, organization and efficiency of the prosecution of the criminal proceedings).

Final provisions. (The value of supporting the efficiency of public prosecutions to ensure constitutional guarantees of persons involved in criminal proceedings). This concept is open to further development, amendments and clarifications.

CONCLUSIONS

Thus, these changes in the Basic Law of Ukraine ensure the fundamental nature of the reform of the institution of the Prosecutor's Office. Actually, this is a condition for bringing into compliance with international and European standards the provisions of the national legislation on the role and status of the prosecutor's office in the state. Our offer of the concept of increasing the efficiency of a public prosecution, if adopted by the legislator, can be a real basis for drafting optimal changes to the legislation on prosecutorial activities in criminal proceedings. Further development of the constitutional functions of supporting public prosecutions and its legislative regulation should be based on international standards on the role of prosecutors in the criminal justice system. Article 1 Recommendation R (2000) 19 of the Committee of Ministers to member states: "Prosecutors are the representatives of public authorities, on behalf of the state and of the society as guarantors of the law, when violations are subject to criminal penalties, taking into account the

¹⁰ United Nations Guidelines on the Role of Prosecutors (1990).[Electronic resource]. - Access mode : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx>.

rights of individuals and the need for efficiency of criminal justice.”¹¹ Therefore, a proper understanding of the nature of certain international standards in judiciary, prosecution and strict adherence to their prescribed rules for the legislature, society and individuals in particular is an important step towards the establishment of the principle of the rule of law in Ukraine. Further strengthening of the authority of Ukrainian prosecutor’s office and the growth of public confidence can occur due to the strengthening of its human rights role in criminal proceedings. A high degree of protection of citizens’ rights and freedoms should serve as the final result of prosecutorial activities in court. The prosecutor’s ability in practice to ensure the exercise of constitutional rights, freedoms and legitimate interests of the individual in criminal proceedings should also be considered as a fundamental criterion for assessing the efficiency of prosecutorial activities.

REFERENCES

1. V.D. Bryntsev, Standards of the rule of law: implementation of the national model of organizational support to judiciary [Text]: monograph / V.D.Bryntsev. - X.: Law, 2010 - 464 p.
2. Davidenko L.M. Problems of evaluation and measurement of the effectiveness of the prosecutor’s office // Questions of the constitutional and legal status of the prosecutor’s office of Ukraine and the improvement of its activities. - Kharkov, 1999. - pp. 67-81.
3. Davidenko L.M. Theoretical grounds for measuring the effectiveness of prosecutorial activity / L. Davidenko, P. Karkach // Procuracy. Human. The state. - 2004. - No. 2. - pp. 68-72.
4. GUE’RIN LOÏC. Managing a Public Prosecutor’s Office: challenges. // Prosecutor’s Office of Ukraine in the context of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 19, 2016). - M.: National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, 2016. - 334 p., pp.15-17.
5. Kravchuk V.M. Reformation of legal status of public prosecutor in Ukraine and Poland: comparative analysis. // Scientific Newsletter of Kherson State University. Series «Legal Sciences». Kherson. - 2016. vip. 6. Volume 3., pp.145-149.
6. Petrukhin I.L., Baturov G.B., Morshchakova T. D. Theoretical bases of efficiency of justice. - Moscow: “Science”, 1979. - 391 p.
7. Recommendation R (2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on October 6, 2000 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.uap.org.ua/ua/actions/point-of-view/prosecutors-part-in-the-system-of-criminal-trials/index.html>.

¹¹ Recommendation R (2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on October 6, 2000 [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.uap.org.ua/ua/actions/point-of-view/prosecutors-part-in-the-system-of-criminal-trials/index.html>.

8. Sereda V.A. Problems of increasing the effectiveness of the prosecutor's office in the context of European integration // Prosecutor's Office of Ukraine in the context of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 19, 2016). - M.: National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, 2016. - 334 p., pp.260-261.
9. The Constitution of Ukraine. Date of Entry into Force: June 28, 1996. (Vedomosti Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1996, No. 30, Article 141). [Electronic resource]. - Access mode :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628/page2>.
10. The Law of Ukraine „On Amending the Constitution of Ukraine”.Date of entry into force: January 1, 2006. (Vedomosti Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2005, No. 2, Article 44). [Electronic resource]. - Access mode : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/anot/en/2222-15>.
11. United Nations Guidelines on the Role of Prosecutors (1990). [Electronic resource]. - Access mode : <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx>.

КОНЦЕПТУАЛНЕ ДИЛЕМЕ, ЛИМИТИ И СЛАБОСТИ МОДЕЛА КРИМИНАЛИСТИЧКО- ОБАВЕШТАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Доц. др Владимир Шебек

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Управа криминалистичке полиције

Апстракт: Полицијске организације широм света воде непрекидну и тешку битку како би се прилагодиле новим условима које креира динамично криминално окружење. Поред сталних покушаја да се унапреде методологија и организациони модел рада полиције, долазило је и до безбедносних пропуста. То заправо значи да развој савремене полицијске организације обилује модалитетима у раду који су, поред доброг учинка, донели и одређене проблеме, слабости и ограничења. Као нов и квалитативно другачији концепт рада и организације полиције, модел криминалистичко-обавештајне делатности у полицији је, поред евидентног успеха у раду кроз проактивно деловање и блиске односе са заједницом, допринео да се највеће слабости претходних модела превазиђу, те да криминалистичко-обавештајне информације служе као водиља полицијском менаџменту у процесу планирања и доношења како тактичких, тако и стратешких одлука.

Међутим, поред наведених предности и ефикасности у деловању, модел криминалистичко-обавештајне делатности носи и одређене слабости, концептуалне дилеме, односно критике које се могу упутити на рачун оваквог полицијског деловања. На први поглед може деловати тачно чињеница је да су недостаци и слабости у организовању полицијске делатности неизбежни. Ипак, морамо бити свесни и чињенице да је полиција примарни гарант слободе и безбедности у правној држави, те се управо недостаци и слабости морају свести на минимум. Циљ је, дакле, да се идентификују концептуалне дилеме, лимити, критике и

слабости модела криминалистичко-обавештајне делатности, открију извори и узроци тих недостатака и слабости како би се они отклонили, чиме би се повећале корисност оваквог модела и безбедност заједнице.

Како би се превазишао јаз између потреба, тренутног организационог и методолошког рада криминалистичко-обавештајне делатности, потребно је инсистирати на континуираном развоју и усавршавању оваквог модалитета полицијског рада.

Кључне речи: Криминалистичко-обавештајна делатност, криминал, превенција, безбедност, ограничења (недостаци и слабости) полицијског рада.

УВОД

Динамично, у сталном развоју и усавршавању, криминално окружење намеће потребу константног праћења и тражења адекватног одговора. Да би полиција, као гарант слободе и безбедности у правној држави, могла да испуни свој циљ, неопходно је да реагује на промене у криминалном окружењу. Изјава Чарлса Дарвина, творца теорије еволуције, на примеру опстанка живих врста можда најбоље одсликава тренутно стање у којима се полицијске организације налазе: „Нису најјаче оне врсте које преживе, нити најинтелигентније, већ оне које се прилагоде на промену“. Трагом ове Дарвинове изјаве, а имајући у виду предмет и задатак криминалистике, односно науке која „проучава, проналази и усавршава научне и на практичном искуству засноване методе и средства која су најпогоднија да се открије и разјасни кривично дело, открије и приведе кривичној санкцији учинилац, обезбеди и фиксирају сви докази ради утврђивања истине, као и да се спречи извршење будућих планираних и непланираних кривичних дела“¹, јасно произилази и њен задатак да преузете обавештајне методе и тактике, својствене обавештајним службама, прилагоди и усаврши како би на најцељесходнији начин привела намени, редукујући слабости, лимите и недостатке које обавештајна делатност носи.

Као нов и квалитативно другачији концепт рада и организације полиције, модел криминалистичко-обавештајне делатности у полицији је, поред евидентног успеха у раду кроз проактивно деловање и блиске односе са заједницом, допринео да се највеће слабости традиционалних полицијских модела превазиђу, те да криминалистичко-обавештајне информације служе као водила полицијском менаџменту у процесу планирања и доношења како тактичких, тако и стратешких одлука. Међутим, поред предности, код модела криминалистичко-обавештајне делатности уочене су и одређене

¹ Водинелић, В., *Криминалистика* (Завод за уџбенике и наставна средства), Београд, 1996, стр. 3–8.

слабости, концептуалне дилеме као и критике које се упућују на рачун оваквог рада. Како је и Симоновић навео у својој књизи (која обрађује проблематику рада полиције у заједници), концептуалне дилеме, лимите, критике и слабости одређеног модела полицијског организовања, морамо имати у виду како би се концепт објективно и свестрано посматрао и вредновао. Управо на тај начин се могу сагледати предности, слабости и евентуално скривене опасности које такви концепти носе.²

Недостаци и слабости у криминалистичко-обавештајној делатности, па и у целокупној истражној полицијској активности, могу да произведу озбиљне последице. Нерешени злочини, неуспешна оптужења, некажњени починиоци злочина, али и бројне погрешне одлуке, могу довести целокупну полицијску организацију на лошу репутацију, а тиме и смањити поверење јавности у рад полиције.

Ако анализирамо или покушамо да реконструиремо широке узроке лимита, слабости или неуспеха обавештајног рада, наћи ћемо их у свим државама и њиховим институционалним апаратима националне безбедности, али и у свим периодима историје. Стога, на почетку овог рада можемо поставити питање: Који су разлози ограничења и слабости криминалистичко-обавештајне делатности, односно, шта доводи до неуспеха у основној функцији криминалистичко-обавештајне делатности?

Одговор лежи, пре свега, у суптилним опасностима или замкама обавештајне делатности, чије жртве могу постати и најистакнутији обавештајци и криминалистички-полицајци, али и руководиоци, креатори стратегије супротстављања криминалу, па и читави апарати безбедносне заједнице развијених држава. Дакле, нико није имун, и почетак дискурса о обавештајним неуспесима везан је управо за признавање да обавештајни систем није савршен и да грешке које се не могу избећи треба смањити на најмању могућу меру.

Истраживачи на пољима обавештајног рада, когнитивне психологије, форензике, али и правних наука, дају објашњења и указују на могуће узроке обавештајних неуспеха, често их групишући по одређеним категоријама. Тако, познати криминалиста Ким Росмо групише неуспехе у три области: 1) когнитивне или спознајне предрасуде (које често резултирају из психолошке хеуристике); 2) грешке у схватању постојања вероватноће или веза (нарочито њихова комбинација); и 3) организациона питања (инерција, замах, групно размишљање и групни стереотипи).³ Поред наведеног, у разлоге обавештајних неуспеха поједини укључују и лоше разумевање, односно потпуно неразумевашење, обавештајних метода и могућности, лошу координацију између обавештајних служби и оперативних тимова, али и неразвијене ме-

2 Симоновић, Б., *Рад полиције у заједници (Community Policing)*, Бања Лука, 2006, стр. 164.

3 Rossmo, D. Kim, *Criminal Investigative Failures*, Boca Raton, CI (CRS Press), 2008, стр. 3–8.

тоде и канале ширења продуката обавештајног рада.⁴ Брус Берковиц, након разматрања низа очигледних неуспеха обавештајних заједница да предвиде кључне догађаје (пре свега терористичке нападе широм света), закључује да су обавештајне заједнице показале организациону крутост, лоше планирање, недовољно коришћење широког спектра извора, али и изолацију од оних који пружају информације и оних који их користе. У прилог тим тврдњама, овај аутор наводи десет разлога за неуспех обавештајног рада.⁵

Из наведене листе разлога за обавештајне неуспехе можемо закључити да проблеми везани за обавештајни рад нису ограничени на одређено подручје или време, већ су, без обзира на разлог, обавештајни неуспеси и даље актуелни и део су историјског обавештајног наслеђа.

КОНЦЕПТУАЛНЕ СЛАБОСТИ МОДЕЛА КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Иако констатација да су обавештајни неуспеси неизбежни може звучати тачно, ако анализирамо изворе и узроке тих заблуда, увиђамо да се такве слабости могу свести на минимум. Управо је и циљ наставка овог рада тросрук: да промовишемо криминалистичко-обавештајну делатност у полицијској организацији, да откријемо узроке и последице неуспеха у раду криминалистичко-обавештајне делатности и најзад, да „препишемо лек“ за патологије које доприносе неуспеху. У прилог претходно наведеном, наставак овог текста ће садржати приказ слабости, ограничења и неуспеха криминалистичко-обавештајне делатности који су, по нашем мишљењу, најважнији.

Криминалистичко-обавештајна делатност: проблем дефинисања и неадекватног коришћења терминологије

Анализом доступне грађе која за предмет има обраду криминалистичко-обавештајне делатности, можемо да приметимо одсуство јединствене дефиниције. Многи аутори тврде да је дефинисање такве полицијске активности веома тежак задатак. Постоје бројне, а нејасне, и при том још и међусобно спорне представе о томе шта је криминалистичко-обавештајна делатност. То што просечан човек мисли да зна шта је криминалистичко-обавештајна делатност и да му не треба никаква дефиниција, још је и разумљиво, али када такав став имају и чланови академске јавности, по-

4 Trafton, E. D., *Intelligence failure and its prevention*, U.S. Naval War College, Newport, Rhode Island, 1994, стр. ii.

5 Berkowitz, D.B., Goodman, E.A. & Goodman, A., *Best Truth: Intelligence in the Information Age*, Yale University Press, USA, 2000.

себно полицијски руководиоци који су доносиоци одлука, односно који одлучују о судбинама других, то може да забрине. Различити и понекад међусобно супротстављени ставови и приступи у дефинисању, а самим тим и обликовању таквог полицијског рада (што се може подвести под концептуални проблем и отежати усвајање општеприхваћене дефиниције и концептуалних појмова), доводе до тешкоћа у усвајању и примени јединственог концепта криминалистичко-обавештајне делатности, односно до стварања више приступа, односно модела таквог рада. Такође, како се криминалистичко-обавештајна делатност развила из класичних обавештајних активности, у великој мери је од њих узела и терминологију, што доводи до неадекватне, недоследне или погрешне употребе термина у оваквим активностима. То не само да за последицу може имати неспоразум, већ отвара могућности и за злоупотребу криминалистичко-обавештајне делатности.

Криминалистичко-обавештајна делатност: проблем концептуалне усмерености

Један од функционалних проблема криминалистичко-обавештајне делатности односи се на проблем концептуалне усмерености таквих активности. Зависно од успостављеног модела, типа полицијских организација и сл., фокус криминалистичко-обавештајног рада може бити различитог спектра и нивоа. Модел криминалистичко-обавештајне делатности и полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама се, у зависности од ставова појединих аутора, концептуално усмерава према различитим циљевима. Тако, према Ретклифу,⁶ модел треба да се фокусира на „криминал“ и „обавештајно интересантне и озбиљне преступнике“. Такав модел има за циљ да спречи уличне злочине (нпр., пљачке и разбојништва) и за мету има сталне преступнике. „*Картер и Картер*“ модел полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама, као главни „погон“ за активност узима дефинисане претње, те је заснован на принципу *све претње (all-threats)* и *сви злочини (all-crimes)*.⁷ Уместо фокусирања на инциденте који су се већ догодили, тај модел је усмерен на сумњива понашања, специфичне претње, комплексни криминал и уличне злочине. Ретклифов „*три И*“ модел у основи је развијен на инциденту као полазној основи и превенцији криминала и уличних поремећаја. Тај приступ је у складу с парадигмом „*компстат*“ (*CompStat*), која налаже да се кроз анализу и мапирање криминала, заједно са статистикама криминала, развије криминалистичко-обавештајни производ. Тако се фокус (усмереност) криминалистичко-обавештајне делатности може кретати од најмањих преступа до

6 Ratcliffe, J.H., *Intelligence-Led Policing*, Willan Publishing: Cullompton, UK, 2008.

7 Carter, D.L. & Carter, J.G., *Intelligence-led Policing: Conceptual Considerations for public policy*, Criminal Justice Policy Review, 20(3), 2009.

најтежих облика криминала, какав је тероризам или организовани криминал. У контексту Симоновићевог разматрања⁸ – да не постоји један лек за све болести – можемо посматрати и криминалистичко-обавештајни рад. У активностима веома сличним као и у раду полиције у заједници, успесима доприносе изградња сарадње са заједницом, али и другим јавно-приватним партнерима, што у перспективи може допринети квалитетнијој и већој размени информација и деловању у претпољу криминалних активности с циљем њиховог предупређења. Самим тим, овакав приступ може допринети откривању, па и спречавању, оних облика криминала који нису у његовом најужем фокусу пажње.

Криминалистичко-обавештајна делатност и могућност угрожавања права и слобода грађана

Промена традиционалне полицијске делатности и стављање фокуса на превентивне истраге и спречавање уместо на реаговање на кривично дело, донели су и низ питања о могућностима злоупотребе и задирања у приватност грађана. То је и саму криминалистичко-обавештајну службу ставило под рефлектор. Проблем се јавља при одређивању „граница“ дозвољених активности у међусобно супротстављеним циљевима: први тежи испуњењу основне сврхе полицијског рада, а то је заштита друштва од криминала, док се други тиче очувања приватности лица и њихових уставом и законом загарантованих права и слобода. Тај изазов посебно долази до изражаја приликом предузимања метода и техника које се могу означити као тајне методе. Наведени проблеми, према нашем мишљењу, више су последица погрешне или неправилне примене, односно злоупотребе криминалистичко-обавештајне делатности (циља, метода, техника рада и сл.), него што су концептуално условљени. Због тога, активности криминалистичко-обавештајне јединице треба да буду садржински регулисане правним оквири-ма, уз редовну или ванредну интерну и екстерну контролу. Кршење закона или упутстава приликом прикупљања информација неће учинити криминалистичко-обавештајни извештај бољим. Уместо тога, службеник који их крши непотребно ставља себе и своју организацију у опасност од кривичних тужби или грађанских парница.

Криминалистичко-обавештајна делатност и опасност од корупције

Тајност у раду, као и сам рад у криминалном окружењу с циљем прикупљања информација, поред редовних опасности које носи, има и неке

⁸ Симоновић, Б., *Рад полиције у заједници (Community Policing)*, Бања Лука, 2006, стр. 168.

потенцијално негативне стране, којих морамо бити свесни. У изграђивању сарадничких односа са информаторима, службеници могу бити одвојени од централне контроле, те су тако могуће и злоупотребе. Један од великих изазова с којима се полицијска организација може сусрести, јесте могућност корупције службеника. У свету су бројни примери не само ситних корупционашких афера, већ и оних које су потресле велике полицијске организације, што може довести до слабљења веза са заједницом и губитка поверења у такве институције. Због тога се морају успоставити механизми контроле који ће онемогућити и спречити такве криминалне активности службеника. Неки од таквих механизма су: јединствено руковођење људским изворима информација, укључивање два службеника у контакте са информаторима, увођење функције контролора, детаљно регулисање процеса рада (посебно награђивања информатора), интерна и екстерна контрола, могућност анонимних пријава, као и редовни и ванредни тестови интегритета службеника.

Криминалистичко-обавештајна делатност, политичка неутралност и професионална непристрасност

Криминалистичко-обавештајна делатност се у својим основама ослања на креирање политике рада и постављање задатака од стране руководства, што може довести до тога да на њих утичу поједине групе (на пример, политичке), како на локалном, тако и на националном нивоу, у тежњи да заштите своје интересе или да такав инструмент злоупотребе у обрачуну са политичким неистомишљеницима или противницима. Тога посебно морају да буду свесни полицијски руководиоци, који могу постати мета нелегитимних политичких захтева. Опасност постаје посебно изражена у полицијским организацијама које никада нису у довољној мери усвојиле правне вредности као основни критеријум свог рада. Свесне тих проблема, полицијске организације морају да развију контролне факторе за њихово спречавање. Три наистакнутија контролна фактора јесу: *политика рада* полицијске организације, *обука* и *надзор и одговорност*.

Описујући концептуални проблем политичке неутралности и професионалне непристрасности у раду полиције у заједници, Симоновић⁹ наводи да је овај проблем још израженији у балканским условима, с обзиром на још увек постојећи утицај политичког фактора, као и утицај разних неформалних група, недостатак професионализма, евидентни непотизам, рођачке, пријатељске и земљачке везе итд.

⁹ *Ibid*, стр. 168.

Криминалистичко-обавештајна делатност и проблем дефинисања приоритета, надзора и размене информација

У академској и стручној јавности чест је став да су полицијски ресурси веома вредни али, нажалост, и ограничени (често и недовољни). То је уско повезано с проблемом концептуалне усмерености криминалистичко-обавештајне делатности, услед које се активности фокусирају на одређен тип криминала. Као што се показало у пракси, уколико полиција има сувише уско поље деловања, она неће бити у стању да квалитетно заштити друштво од криминала.¹⁰ Ти супротстављени захтеви – с једне стране, захтев друштва да буде безбедно, с друге стране, ограниченост ресурса која умањује њене могућности – захтевају критичко сагледавање проблема.

Терористички напади на тлу Европе (пре свега на територији Француске и Немачке) пример су криминалистичко-обавештајних неуспеха који су испољени у три области. *Прво*, направљена је најчешћа грешка у дефинисању опасности и претњи – ризик од претње није постављен на прави ниво. То је довело до неуспешног надзора, као *другог* фактора у неуспеху. Реч је о потреби да се при идентификовању претње успоставе стални и функционални надзор и сарадња службеника широког безбедносног апарата на националном и међународном нивоу. Неуспех на том плану доводи до *трећег* криминалистичко-обавештајног неуспеха – лоше размене информација. У криминалистичко-обавештајном раду размена информација има кључни значај, с обзиром на динамичност криминалног окружења и мобилност криминалаца.

Могућност за решавање проблема се, по нама, види у ближој сарадњи полиције и других државних и недржавних партнера, односно, у мултиагенцијском приступу који би подигао квалитет безбедности на оптималан ниво. Због чињенице да су поједине организационе јединице (или одређене смене у њима), недовољно искоришћене, а друге преоптерећене, неопходне су прерасподела полицијских послова и правилна алокација ресурса на основу квалитетне анализе информација и стварања криминалистичко-обавештајних производа. То ће бити основа за успостављање полицијског рада вођеног криминалистичко-обавештајним информацијама.

Криминалистичко-обавештајна делатност и информациони неуспеси

Постоји широко схватање да је суштински циљ криминалистичко-обавештајне делатности – сазнати тајне противника (криминалаца, криминалних организација и сл.), како би се на најефикаснији начин спречило насту-

¹⁰ Keling, G., Police and Communities: The Quiet Revolution, In: Willard, O., (ed.), *Community Policing, Classical Readings*, 1988, стр. 68–69.

пање последица или исте ублажиле. Како бисмо овај проблем јасније приказали, навешћемо познату изјаву америчког секретара за одбрану Доналда Рамсфелда (*Donald Rumsfeld*) из фебруара 2002. године: „Постоје ствари за које знамо да знамо. Постоје познате непознанице, то јест, постоје ствари за које ми сада знамо да не знамо. Али, постоје и непознате непознанице, односно, постоје ствари за које не знамо да не знамо“. То заправо значи да обавештајни службеници и аналитичари морају интегрисати све постојеће информације за утврђивање онога што знамо о опасности/претњи (оно што знамо да знамо – енг. *known knowns*). Ово из разлога што су претње/опасности динамичне те захтевају стално праћење, проверавање и утврђивање промена на „слици“ претње. У великом броју случајева, док се зна за постојање опште претње, специфичне карактеристике претње (као што су методи напада, мета напада, када се напад може покушати) представљају непознанице. То су познате непознанице (енг. *known unknowns*). Коначно, постоје претње које се могу развити, било са познатим осумњиченим или са нама потпуно непознатим осумњиченим, којих једноставно нисмо свесни. То су ствари за које не знамо да их не знамо (енг. *unknown unknowns*). Циљ свега овога јесте да се континуирано прате сумњиве активности и претње, односно да се прикупљају информације из различитих извора које могу бити показатељ нових претњи. Ово због тога што „одсуство доказа/информација није одсуство претње“. Пример непознатих непознаница (*unknown unknowns*), могао би бити Тимоти Маквеј (*Timothy McViegh*), који је поставио бомбу у федералној згради у Оклахома Ситију 19. априла 1995. године, као и бомбашки напад на Бостонском маратону, 15. априла 2013. године, за који су оптужени браћа Тамерлан и Џохар Царнајев. То су свакако јасне претње наведеним заједницама, али докази/информације о њима нису били откривени. Због тога се морају развијати и усавршавати средства за идентификацију непознатих претњи, њихову процену и предузимање одговарајућих мера за њихово спречавање или ублажавање. Процес није лак, нарочито за локалне полицијске организације које могу имати ограничен приступ информацијама и ограничене аналитичке могућности. Идентификација претњи захтева и интензиван рад и значајна средства (ресурсе), ефективне везе у обавештајној заједници, стално праћење и размену информација, као и континуирано прикупљање информација, њихову процену и анализу.

Криминалистичко-обавештајна делатност и проблем имплементације у оквиру целокупне полицијске организације или формирања посебних јединица

Иако се форма (организациона структура криминалистичко-обавештајне делатности у полицијској организацији) може учинити мање важном од садржаја (криминалистичко-обавештајни рад, циљ рада, задаци и сл.),

менаџмент мора пронаћи адекватне одговоре на више организационих питања, од којих су најважнија: да ли у полицијској организацији најпре почети са постепеним увођењем промена или промене спровести одједном? да ли започети са имплементацијом криминалистичко-обавештајне делатности на нивоу целокупне полицијске организације или формирати посебне јединице чији ће искључиви мандат бити спровођење такве делатности? У оквиру тога је веома важно и питање брзине реализације промена и мењања ставова полицијских службеника, с обзиром да су промене у полицијским организацијама генерално споре и тешке, нарочито уколико се мењају ставови и начини рада.

Одговор на та питања свакако ће зависити од стања (величине, развијености, социоекономских карактеристика и сл.) у полицијским организацијама. Како је навео Голдштајн (*Goldstein* – разматрајући процес успостављања проблемски оријентисаног рада)¹¹, ако је полицијска организација ригидна, ако се средњи менаџмент противи променама и ако је тешко идентификовати полицајце који би могли да понесу почетак имплементације, погрешно је покушавати са имплементирањем пројекта у целу полицијску агенцију.

У случају да се изабере приступ постепеног успостављања криминалистичко-обавештајне делатности на нивоу целе полицијске организације, или оформе посебне јединице специјализоване за криминалистичко-обавештајну делатност (за које се менаџмент опредељује надајући се да ће тако моћи да оствари велике промене не утичући превише на друге системе у полицијској организацији – какав је у суштини формирање специјализоване службе у оквиру МУПРС), могуће су слабости и тешкоће. Приступ према којем криминалистичко-обавештајну делатност предузима искључиво специјализована јединица има две највеће слабости: *прво*, информациони системи биће ускраћени за вредне информације које би могли да прикупе и доставе остали службеници; *друго*, формирање посебних јединица које ће спроводити криминалистичко-обавештајну делатност условиће да остатак службеника полицијске организације настави са спровођењем традиционалних (реактивних) модела, што може узроковати проблем у виду конфронтације ове две групе службеника.

Управо из наведених разлога, мишљења смо да у активност криминалистичко-обавештајног процеса треба укључити све службенике према слогану: „Сваки полицијски службеник је сензор“, те тако криминалистичко-обавештајну делатност успоставити у оквиру целокупне полицијске организације. На тај начин ће квалитет (да не помињемо квантитет) информација и криминалистичко-обавештајних информација бити очигледан.

11 Goldstein, H., *Problem Oriented Policing*, New York, 1990, стр. 172–176.

Криминалистичко-обавештајна делатност, неуспеси перцепције и групни стереотипи

Неуспеси перцепције су последица фиксних (непроменљивих) идеја руководилаца и њиховог „намерног слепила“ пред непријатним чињеницама. Идеје и изговори попут „Ово је моје одећење“ или „Друг Стаљин зна најбоље“¹² доводе до озбиљних проблема. Веленски¹³ упозорава да су у свим сложеним друштвеним системима, хијерархија, специјализација и централизација главни извори дисторзије и блокаде обавештајног рада. Што је хијерархија крућа, већа је вероватноћа за криминалистичко-обавештајни неуспех. Супротан проблем је став да нешто „није моја област“ у криминалистичко-обавештајној делатности.

Групни стереотипи (групно мишљење) представљају оклевање да се проблем критички проматра и да се унутар групе дискутује о доминантном мишљењу (у овом случају руководства и особља криминалистичко-обавештајне јединице). Групно мишљење има више негативних исхода, који могу бити погубни за велике истраге. Жртве те замке селективно прикупљају информације не тражећи стручна мишљења. Они занемарују потребу да се хипотезе и закључци критички процене, те да се испитају и друге могућности. Главне одлике групног мишљења јесу: снажно прецењивање (веровање у непогрешивост групе), затвореност, једноумље и притисак (као нелојални се одређују они који се не слажу са доминантним ставовима и одлукама, ћутање се доживљава као сагласност и сл.).

Поред изнетих дилема, лимита, критика и слабости криминалистичко-обавештајне делатности, у пракси се могу јавити и други. Потпуно набрајање свим проблемима које са собом носи овакав модел полицијског рада и дискусија о њима, превазишли би пре свега обим овог рада. Овде ћемо набројати још неколико недостатака који могу постати предмет шире обраде научне или стручне јавности: неиздвајање приоритетних тактичких криминалистичко-обавештајних производа, проблеми са уносом и провлачењем информација кроз информациони систем, вршење утицаја на доносиоце одлука или кориснике криминалистичко-обавештајних информација и сл.

12 То се пре свега односи на неуспех обавештајних информација у Другом светском рату, када је Стаљин игнорисао како унутрашње, тако и иностране обавештајне информације о намерама фашиста за напад, тј. игнорисао више од 90 јасних упозорења о предстојећем нападу које су достављене и анализирани од стране професионалних обавештајаца и аналитичара. Наведено према: Sandow-Quirk, M., *A Failure of Intelligence*, Prometheus, Vol. 20, No. 2, 2002, стр. 133.

13 Wilensky, H., *Organizational Intelligence*, Basic Books, New York, 1967, стр. 42 и 57.

ЗАКЉУЧАК

На почетку излагања смело смо закључили да су грешке у обавештајном раду саставни део процеса, те је прикладно да и у закључним разматрањима поновимо чињеницу да ће обавештајни рад у одређеној мери бити несавршен и да се, како историја показује, изненађења не могу потпуно спречити. Међутим, на основу описаних узрока који доводе до грешака у криминалистичко-обавештајном раду можемо рећи да се оне могу избећи. Грешке произилазе како из пропуста везаних за организациону структуру, тако и из пропуста везаних за когнитивне или спознајне активности, али у сваком случају се у највећој мери приписују људском фактору. Напори које је потребно направити да би се избегли обавештајни неуспеси треба да се фокусирају на:

- успостављање организационе структуре сходно потребама Министарства унутрашњих послова и проценама претњи;
- спровођење адекватне обуке полицијских службеника – упућивање у могућности и лимите криминалистичко-обавештајне делатности;
- спровођење адекватне обуке за кориснике криминалистичко-обавештајних информација како би се максимално искористиле могућности производа криминалистичко-обавештајног рада;
- успостављање континуиране координације између свих нивоа криминалистичко-обавештајне делатности (стратешки, оперативни и тактички), али и свих актера система безбедности који у оквиру своје надлежности прикупљају и достављају информације.

У складу са Дарвиновом изјавом да се за опстанак треба прилагодити новим условима, можемо закључити да су промена криминалног окружења и усавршавање и динамичност криминалаца очигледни, те да један од најважнијих услова за опстанак и ефикасан рад полицијских организација, јесте да се и оне мењају и усавршавају с њима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Berkowitz, D. B., Goodman, E. A. & Goodman, A., *Best Truth: Intelligence in the Information Age*, Yale University Press, USA, 2000.
2. Carter, D. L. & Carter, J. G., *Intelligence-led Policing: Conceptual Considerations for public policy*, Criminal Justice Policy Review, 20(3), 2009.
3. Colonel D. L., *Preventing intelligence failures in an unpredictable 21st century*, U.S. Naval War College, Newport, Rhode Island, 2012.
4. Goldstein, H., *Problem Oriented Policing*, New York, 1990.

5. Keling, G., *Police and Communities: The Quiet Revolution*, In: Willard, O., (ed.), *Community Policing, Clasical Readings*, 1988.
6. Kenneth, J. R., *Criminal Intelligence in the European Union: evaluating the proces efficiencies of cooperation and coordination*, Washington University, St. Louis, Missouri, 2006.
7. Ratcliffe, J. H., *Intelligence-Led Policing*, Willan Publishing: Cullompton, UK, 2008.
8. Rossmo, D. Kim, *Criminal Investigative Failures*, Boca Raton, CI (CRS Press), 2008.
9. Sandow-Quirk, M., *A Failure of Intelligence*, Prometheus, Vol. 20, No. 2, 2002.
10. Trafton, E. D., *Intelligence failure and its prevention*, U.S. Naval War College, Newport, Rhode Island, 1994.
11. Wilensky, H., *Organizational Intelligence*, Basic Books, New York, 1967.
12. Водинелић, В., *Криминалистика* (Завод за уџбенике и наставна средства), Београд, 1996.
13. Симоновић, Б., *Рад полиције у заједници (Community Policing)*, Бања Лука, 2006.

CONCEPTUAL DILEMMAS, LIMITS, CRITICISM AND WEAKNESSES OF THE CRIMINAL INTELLIGENCE MODEL

Assistant Professor Vladimir Šebek, PhD
The Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Abstract: Police organizations worldwide fight incessant and tough battle to adapt to the new conditions created by the dynamic criminal environment. In addition to constant attempts to improve methodology and organizational model of policing, security failures happen as well. This actually means that the development of a modern police organization is rich in the work modalities that, in addition to a number of positive effects in work brought certain problems, weaknesses and limitations with them. As a new and qualitatively different concept of work and organization of policing, criminal intelligence model, besides evident success in working through proactive and close relations with the community, contributed to overcoming the greatest disadvantages of previous models, so that now criminal intelligence serves as a guideline to police management

in the planning process and in the process of making tactical as well as strategic decisions.

However, in addition to the above mentioned benefits and operational efficiencies criminal intelligence model carries with it certain disadvantages, conceptual dilemmas as well as criticism that can be leveled against this police operation. At first sight, the fact that the disadvantages and weaknesses in organization of police activities are inevitable may seem true. Despite this, we must also be aware of the fact that the police are the primary guarantor of peace and security in the state of law, and that is why the failures and weaknesses must be kept to a minimum. The aim is, therefore, to identify conceptual dilemmas, limits, criticism and weaknesses of the criminal intelligence model, discover sources and causes of these failures and weaknesses in order to eliminate them, and thus to increase usefulness of such model and community security as well.

In order to overcome the gap between the needs, the current organizational and methodological criminal-intelligence activities, it is necessary to insist on continuous development and improvement of this policing modality.

Keywords: criminal intelligence, crime, prevention, security, intelligence failure.

АКТИ РУКОВОЂЕЊА БЕЗБЕДНОСНОМ ЗАШТИТОМ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Славиша Крстић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Апстракт: У овом раду се проблематизују акти (документа) руковођења који се сачињавају приликом руковођења безбедносном заштитом одређених личности и објеката. Ради утврђивања начина њихове израде и делокруга рада руководиоца безбедносне заштите приликом њихове израде, извршена је анализа наредби, наређења, инструкција, упутстава и процедура за безбедносну заштиту одређених личности и објеката. Рад се састоји из пет делова. У првом делу рада анализом садржаја наредби које сачињавају службе безбедности балканских земаља идентификоване су заједничке одреднице које дефинишу њихов садржај, на основу чега је сачињен нов модел садржаја наредбе за безбедносну заштиту одређених личности и објеката. Други део рада односи се на садржај наређења за безбедносну заштиту. У том делу анализиран је садржај наређења које сачињавају Војна полиција Војске Србије и Министарство унутрашњих послова Републике Србије и извршена је њихова дескрипција. Трећи део рада обухвата анализу упутства и инструкције за безбедносну заштиту одређених личности и објеката. Четврти део рада односи се на специфичности и садржај кључних процедура за безбедносну заштиту: процедуре за поступање руководиоца безбедносне заштите одређене личности, процедуре за поступање руководиоца безбедносне заштите одређеног објекта и процедуре за поступање руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности. Посебан осврт направљен је на делокруг и задатке руководиоца безбедносне заштите приликом припреме, реализације и анализе примењених мера заштите.

Кључне речи: руковођење, акти наређивања, безбедносна заштита, одређене личности, одређени објекти.

УВОД

Под актима руковођења подразумевају се писана документа о употреби јединица приликом извршавања одређених задатака. Акти командовања се разликују од осталих аката руковођења јер се њима одређују задаци потчињеним јединицама у виду наређења. Притом се извршиоцима наређења јасно ставља до знања да постоји вертикална комуникација у систему командовања, тј. да постоји однос претпостављени – потчињени. Приликом безбедносне заштите одређених личности и објеката руководиоци безбедносне заштите користе следеће акте командовања: а) наредбе, б) наређења, в) инструкције, г) упутства и д) процедуре. Основ за доношење наведених аката, руководиоци безбедносне заштите налазе у Уредби о безбедносној заштити одређених личности и објеката или сличном документу који прописују највиши органи државне власти.¹ У овом раду проблематизован је садржај наведених докумената, као и делокруг и задаци руководиоца безбедносне заштите приликом припрема, реализације и анализе примењених мера безбедносне заштите.

САДРЖАЈ НАРЕДБЕ ЗА БЕЗБЕДНОСНУ ЗАШТИТУ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Наредбе су документа која сачињавају руководиоци безбедносне заштите одређених личности и објеката, а везују се за одређене законе или подзаконске акте (уредба о безбедносној заштити, упутство о безбедносној заштити и сл.). Оне се односе на ангажовање појединих јединица које спроводе мере безбедносне заштите и извршавају одређене задатке. Наредба се као акт командовања сачињава у писаној форми, а ова форма опредељује садржај наредбе. Све службе безбедности које се баве безбедносном заштитом одређених личности и објеката сачињавају наредбе о безбедносној заштити, али оне имају различит садржај. Увидом у садржаје доступних наредби утврђено је да све садрже законски основ на основу којег се доносе. Свака наредба има наслов у којем се јасно наводи на шта се она односи (нпр. наредба за успостављање мера безбедносне заштите према одређеном лицу или објекту, наредба за формирање штаба ради безбедносне заштите страних личности и делегација и сл.). У појединим наредбама наводи се само задатак јединице који има исти ниво општости као и наслов, док се у другим наводи начелан задатак јединице и садејствујућих јединица. У тим наредбама наводи се и лице које је задужено за координацију мера безбедносне заштите између са-

¹ Уредбу о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката у Републици Србији (Службени гласник РС, број 72/2010) донела је Влада Републике Србије, а у неким државама их доносе и Народне Скупштине као врховни орган законодавне власти.

дејствујућих јединица, или се наводе лица која су одговорна за предузимање појединих мера безбедности. У неким наредбама се налаже на који начин ће се вршити извештавање, када и ко се извештава о реализованим активностима. Руководилац који доноси наредбу у њој наводи коме се она доставља.

Анализом садржаја наредби које сачињавају службе безбедности балканских земаља идентификоване су заједничке одреднице које дефинишу њихов садржај. На основу тога сачињен је *модел садржаја наредбе* за безбедносну заштиту одређених личности и објеката. Он садржи:

- уводни део;
- наслов;
- податке о задатку који треба реализовати (шта је задатак, када је готовост за извршење задатка);
- начелан задатак потчињених јединица;
- начелан задатак садејствујућих јединица;
- лице које је одређено за координацију мера заштите;
- начин извештавања и
- списак јединица којима наредбу треба доставити.

САДРЖАЈ НАРЕЂЕЊА ЗА БЕЗБЕДНОСНУ ЗАШТИТУ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Наређења су акти командовања којима се регулишу рад и активност јединица које предузимају мере безбедносне заштите у вези с конкретним задатком. Наређења могу бити издата усмено или у писаној форми. Ако су донета у писаној форми, онда немају исти садржај као наредбе, јер се не везују за неки законски основ. Уместо уводног дела најчешће садрже заглавље организационе јединице руководиоца безбедносне заштите који наређење доноси. Према Мирославу Талијану, „наређења имају пет параграфа: 1) ситуацију (противничке снаге, сопствене снаге, придодате и изузете снаге), 2) мисију, 3) извршење-замисао, 4) логистичку подршку и 5) командовање и телекомуникације“². Упутством о обезбеђењу објеката, конкретних ствари и људства у Војсци Србије дефинисан је садржај наређења за обезбеђење објеката које се доноси као почетно или претходно „наређење за обезбеђење, којим се прецизира: а) одговорност команди, јединица, односно установа за обезбеђење појединих објеката; б) елементи потребни потчињеним командама, јединицама и установама за процену угрожености објеката; в) садејство непосредно потчињених команди, јединица и установа у обезбеђењу и при одбрани објеката; г) одређивање и припрема људ-

² Талијан, М., *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, Медија центар Одбрана, Београд, 2012, стр. 177.

ства за обезбеђење објеката; д) логистичка подршка људству ангажованом на обезбеђењу објеката; љ) контрола обезбеђења објеката и друго.“³ Овим наређењем се потчињеним јединицама не дају детаљни и прецизни задаци, јер се они дефинишу тек након израде процене угрожености објекта. Наведеним упутством предвиђено је да се ради израде процене угрожености образује комисија, а само „извршење процене угрожености објекта регулише се наређењем којим се прецизира: а) задатак комисије; б) састав комисије; г) време и место рада комисије (укључујући и одлазак на објекат за који се врши процена); д) место, време и лице које ће извршити припрему комисије; љ) рок за доношење закључка о процени угрожености објекта; е) начин превоза, одевања и евентуални трошкови и ж) начин ажурирања закључака о процени угрожености објеката и друго“⁴.

На основу почетног наређења и закључака комисије која је извршила процену угрожености објекта, „за сваки објекат посебно наређењем се регулише: а) одговорност за обезбеђење објекта (носиоца обезбеђења); б) ангажовање јединица (установа) у обезбеђењу; в) начин и врсту обезбеђења (стражарска служба, чуварска служба, пријавна или унутрашња служба) и услове за примену убојите (смртоносне силе); г) састав обезбеђења, наоружање и муницију; д) одређивање и припрему људства за обезбеђење; љ) сарадњу људства на обезбеђењу објекта са другим службама при обезбеђењу објекта (дежурни, пожарни и др.); е) укључивање органа унутрашње или пријавне службе у систем обезбеђења; ж) примену техничких средстава и осветљавање рејона, праваца и простора око објекта; з) употребу службених паса; и) мере инжињеријског уређења; ј) мере безбедносног обезбеђења; к) постављање знакова упозорења и забране; љ) мере заштите у Војсци Србије; м) друге опште и посебне мере заштите; н) остваривање сарадње са становништвом и органима власти на терену; њ) организацију и начин коришћења средстава телекомуникационо-информатичке подршке; о) сигнале; п) извештавање о стању на објекту који се обезбеђује и р) друга питања значајна за функционисање обезбеђења“⁵. Садржаји наведених наређења односе се на обезбеђење објеката за чије обезбеђење је надлежна Војска Србије. С обзиром да се и одређени објекти према којима припадници Војске предузимају мере безбедносне заштите (објекат Министарства одбране, објекат Генералштаба и др.) сврставају у општу категорију војних објеката, по аналогији се сви садржаји наређења која се односе на обезбеђење војних објеката могу применити и на наређења која се доносе у вези с безбедносном заштитом одређених објеката. Поред наведених наређења која се односе на безбедносну заштиту одређених објеката, руководиоци безбедносне заштите у Војсци Србије сачињавају посебна наређења ради безбедносне заштите

³ Упутство о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Војсци Србије, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Београд, 2012, стр. 11.

⁴ Исто, стр. 12.

⁵ Исто, стр. 14.

одређених лица. То су: а) наређење за формирање комисије за процену физичке угрожености одређеног лица, б) наређење за обезбеђење одређеног лица, в) наређење о одређивању руководиоца обезбеђења одређеног лица, надлежностима и задацима руководиоца обезбеђења и г) наређење руководиоца безбедносне заштите за ангажовање људства за обезбеђење одређеног лица. С обзиром на очигледност садржаја тих наређења, није посебно анализиран садржај ових аката.

Анализом доступне литературе и аката који се односе на безбедносну заштиту одређених личности у Министарству унутрашњих послова Републике Србије закључено је да није прописан садржај наређења који се јединицама издаје за било који задатак, па самим тим ни за обављање послова безбедносне заштите. Структурном анализом доступних наредби за безбедносну заштиту одређених личности и објеката констатовано је да садржај оних наредби чине целине које се односе на: а) елементе процене угрожености, б) програм активности одређеног лица или програм активности у одређеном објекту, в) задатке и одговорност појединих јединица, г) начин садејства и сарадње; д) одређивање и припрему људства за послове обезбеђења, љ) логистичку подршку, е) контролу спровођења обезбеђења, ж) начин командовања и везе и з) начин извештавања. На основу садржаја наведених наредби које сачињавају јединице које се баве безбедносном заштитом у Војсци Србије и Министарству унутрашњих послова, закључено је да су наређења које сачињавају службе безбедности Војске Србије (Војна полиција и специјалне јединице) примерена потребама руководиоца безбедносне заштите у Републици Србији.

САДРЖАЈ УПУТСТВА ЗА БЕЗБЕДНОСНУ ЗАШТИТУ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТАТА

Упутство је акт командовања које се доноси ради прецизног одређења послова и задатака безбедносне заштите и давања смерница за њихово извршење. Израђује се у писаном облику. Његову форму чини: заглавље, текстуални део и потпис доносиоца упутства. С обзиром да није прецизирано шта тачно треба да садржи текстуални део упутства, његов садржај зависи од његовог доносиоца. Упутство о начину обављања послова безбедносне заштите одређених лица и објеката које је прописало Министарство унутрашњих послова⁶ садржи: а) основне одредбе; б) мере и радње у обављању послова безбедносне заштите; г) степеновање мера безбедносне заштите; д) израда планова безбедносне заштите; љ) остале активности у вези са обављањем послова безбедносне заштите; е) завршне одредбе. Основним одредбама дефинисано је шта се упутством уређује (начин обављања

⁶ Упутство о начину обављања послова безбедносне заштите одређених лица и објеката, МУП Републике Србије, 2010.

послова), ко је носилац послова безбедносне заштите, ко су одређена лица и одређени објекти и начин остваривања сарадње са садејствујућим јединицама. Мере и радње се односе на набрајање послова и задатака регулисаних Уредбом о безбедносној заштити. У делу који се односи на *степеновање мера безбедносне заштите* дефинисана су три степена: први (најсложенији, обухвата све мере безбедносне заштите), други степен (обухвата мере заштите у мањем обиму него мере предвиђене првим степеном) и трећи степен (мере безбедносне заштите најнижег нивоа, који обухвата довољне мере које се примењују стално или привремено). Део упутства који се односи на *израду планова безбедносне заштите* дефинише врсте планова, начин израде и њихов садржај. Део о *осталим активностима* у вези са обављањем послова безбедносне заштите односи се на начин остваривања сарадње са другим службама безбедности и протоколима, начин формирања оперативног штаба, начин поступања са поверљивим подацима помоћу пропусних докумената и начин приоритетног поступања са актима у вези с безбедносном заштитом. *Завршне одредбе* садрже податке о ступању на снагу упутства и обавезу достављања упутства свим организационим јединицама које учествују у спровођењу мера безбедносне заштите.

Упутством о безбедносној заштити прецизирају се мере које се примењују у складу са одређеним степеном безбедносне заштите: а) превентивно-безбедносне мере, б) мере превентивно-техничке заштите, в) мере физичке заштите и г) мере превентивно-медицинске заштите. У зависности од појединих служби безбедности, те мере имају различит садржај. Анализом и синтезом садржаја упутстава која су прописале службе безбедности балканских земаља, идентификован је заједнички садржај мера безбедносне заштите.

Превентивно-безбедносне мере обухватају: сарадњу са безбедносно-информативним агенцијама и другим обавештајно-безбедносним институцијама ради праћења намера, планова и истраживања средстава и метода деловања унутрашњих екстремиста и терориста, страних обавештајних служби и међународних терористичких организација; прикупљање података и обавештења од значаја за безбедност, у циљу предузимања потребних мера обезбеђења; благовремено обавештавање надлежних организационих јединица полиције, Војске и других органа о програму боравка и путовања одређених лица; оперативно-безбедносно снимање и предузимање оперативно-превентивних и безбедносних мера у односу на лица, објекте, трасе кретања одређених лица и подручја; превентивно деловање и остваривање надзора над одређеним групама и категоријама лица (потенцијално опасна и лица склона претњама, насиљу и сл.) и предузимање потребних мера за спречавање њихове активности; предузимање мера према појединцима за које се оцени да могу угрозити личну безбедност одређених личности и објеката или реметити нормално одвијање заштите; организовање и вр-

шеће безбедносне заштите лица запослених у објектима које одређене личности стално или повремено користе и одређених категорија лица која по својој професионалној активности долазе у непосредни контакт са њима; проверавање података за лица која се стално или повремено ангажују на пословима од значаја за обезбеђење и лица која пребивају, односно бораве у непосредној околини објекта које користе одређене личности; безбедносна припрема службеника обезбеђења који се ангажују по задацима обезбеђења; коришћење посебних пропусних докумената; сарадња и усаглашавање мера обезбеђења са представницима других служби безбедности; појачана контрола прелажења државне границе; појачана контрола превозних средстава, лица и пртљага у свим врстама саобраћаја; појачана контрола пријављивања пребивалишта и боравишта; појачана контрола набављања, држања и ношења оружја и муниције и преношења оружја преко државне границе и појачана контрола производње, промета и чувања експлозива, запаљивих течности и гасова.

Мере превентивно-техничке заштите односе се на: преглед објеката и њихове уже околине, средстава превоза и траса кретања које се користе ради откривања, проналажења, деактивирања и уклањања запаљивих и експлозивних направа; преглед објеката, средстава превоза и траса кретања ради откривања, проналажења и уклањања радиоактивних, хемијских и других опасних материја; преглед исправности објеката, електричних и других инсталација у објекту и отклањање утврђених недостатака; примену заштитних противприслушних оперативно-техничких средстава и предузимање мера за спречавање уградње и откривање уграђених прислушних средстава; откривање оружја и других опасних средстава; заштиту од тајног или насилног продирања у објекте и просторије одређених објеката; коришћење техничких уређаја за контролу приступа (система за видео-надзор, сензора покрета, уређаја за контролу кретања запослених лица и гостију у одређеним објектима, електронског система за ограничавање или каналисање кретања возила и сл.), анализа горива и мазива за превозна средства и загревање објеката; преглед пакета и других материјала пре уношења у одређене објекте и средства превоза која користе одређена лица.

Мере физичке заштите садрже: физичко обезбеђење објеката који се стално или повремено користе; физичко обезбеђење траса кретања, објеката на траси и терена; физичко обезбеђење превозних средстава; регулисање и контролу саобраћаја и обезбеђење кретања возила под пратњом (обустава саобраћаја и уклањање возила са траса кретања); мере физичког обезбеђења прилагођене различитим превозним средствима која користе одређене личности (аутомобил, специјални воз, брод, авион, хеликоптер и сл.).

Мере превентивно-медицинске заштите обухватају: преглед објеката и средстава превоза ради откривања, проналажења и уклањања биолошких, бактериолошких, хемијских и других опасних материја; санитарно-биохе-

мијски преглед одређених објеката; остваривање безбедносног увида у набавке прехранбених и других артикала; контролу прехранбених и других артикала; увид у документацију санитарног стања особља које рукује намирницама; контролу хигијенских услова транспорта и ускладиштења намирница; здравствено обезбеђење одређених личности (ангажовање специјализованих лекарских екипа и санитетских возила, одређивање здравствених установа и сл.); пружање хитне медицинске помоћи одређеним лицима у одређеним објектима и у току транспорта (до објекта рада, смештаја или до здравствене установе).⁷ Руководиоци јединица безбедносне заштите, на основу уредбе о безбедносној заштити, доносе упутства о безбедносној заштити.⁸ У појединим службама безбедности доноси се само једно упутство којим се регулише безбедносна заштита одређених личности и објеката (пример је Министарство унутрашњих послова Републике Србије), док у неким службама безбедности постоје упутства која се односе на поједине сегменте безбедносне заштите (Министарство унутрашњих послова Македоније).

У Војсци Србије постоји Упутство о безбедносној заштити одређених лица и објеката из надлежности Војне полиције Војске Србије, али и још два упутства која се посредно примењују и на безбедносну заштиту одређених лица и објеката: 1) Упутство о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Војсци Србије и 2) Упутство за евиденције, анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Министарству одбране и Војсци Србије. *Упутство о безбедносној заштити одређених лица и објеката из надлежности Војне полиције Војске Србије*⁹ садржи: а) уводне одредбе које се односе на основ доношења и начелан опис мера безбедносне заштите, као и одговорност руководиоца обезбеђења и његовим обавезама; б) мере безбедносне заштите; в) одредбе у вези с планирањем и организовањем безбедносне заштите одређених лица и објеката и г) одредбе у вези с планирањем и организовањем безбедносне заштите страних делегација. *Упутство о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Војсци*

7 Више о степеновању мера безбедносне заштите и садржајима појединих степенова видети у: Врбанц, Д., *Особна заштита*, Загреб штит-Врбанц, Загреб, 2002; Милошевић, М., *Обезбеђење имовине, лица и пословања*, Интермекс, Београд, 2004; Пајковић, Д., *Обезбеђење одређених личности и објеката*, МУП Републике Србије, Београд, 2003; Рађеновић, Р., *Безбедност личности и објеката*, МДД Систем Београд, 2003; Рађеновић, Р., *Обезбеђење и безбедносна заштита одређених личности и објеката*, МУП Републике Србије – Институт безбедности, Београд, 1995; Доревски, З., *Обезбедување*, Практикум, Скопје, 2004. и Крстић, С., *Безбедносна процена угрожености одређених личности*, Миленијум груп, Београд, 2012.

8 У одређеним државама Упутства о безбедносној заштити доносе чак и министри (одбране и унутрашњих послова) на основу законских обавеза проистеклих из владине уредбе о безбедносној заштити.

9 *Упутство о безбедносној заштити одређених лица и објеката из надлежности Војне полиције Војске Србије*, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Управа Војне полиције, Београд, 2012.

Србије¹⁰ садржи: а) уводне одредбе; б) организацију обезбеђења објеката; в) документацију за обезбеђење објеката; г) део који се односи на стражарску службу; д) део који се односи на чуварску службу; ђ) начин обезбеђења објекта унутрашњом и пријавном службом; е) обезбеђење у покрету и ж) прилоге. *Упутство за евиденције, анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Министарству одбране и Војсци Србије*¹¹ не односи се само на конкретну безбедносну заштиту одређених личности и објеката, али ако га посматрамо као посебно у односу на опште, тј. као део система обезбеђења војних објеката, онда се може рећи да се његове одредбе односе и на обезбеђење одређених објеката. Оно садржи: а) уводне напомене, б) опште одредбе, в) начин устројавања и вођења евиденција, г) начин анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, д) рокове за ажурирање анализе и достављање извештаја; ђ) завршне одредбе и е) прилоге.

Анализом садржаја Упутства за евиденције, анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Министарству одбране и Војсци Србије утврђено је да је њиме прописано да руководиоци обезбеђења (безбедносне заштите) морају сачињавати и следећа документа: Картон обезбеђења објекта, Преглед обезбеђења објекта, Преглед броја објеката који се обезбеђују према врсти и начину обезбеђења, Преглед ангажовања људства за обезбеђење објеката према начину обезбеђења, Преглед ангажовања људства за обезбеђење објеката стражарском службом, унутрашњом службом и пријавном службом, Преглед обезбеђења објеката привременим формацијама и Преглед службених паса и средстава техничке заштите.¹²

САДРЖАЈ ИНСТРУКЦИЈЕ ЗА БЕЗБЕДНОСНУ ЗАШТИТУ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Инструкција је писани акт командовања којим се регулишу поступци јединице за безбедносну заштиту у дужем периоду. Садржајем је слична упутству, али даје детаљније податке и смернице за извршење задатака безбедносне заштите. Њена главна карактеристика је да систематизује поједине активности према реду којим их треба реализовати и обавезује службенике обезбеђења да примене одређени облик рада.

Инструкција о безбедносној заштити садржи: опште одредбе, мере заштите, обавезе руководиоца безбедносне заштите, обавезе службеника

10 *Упутство о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Војсци Србије*, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Београд, 2012.

11 *Упутство за евиденције, анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Министарству одбране и Војсци Србије*, Генералштаб Војске Србије, Београд, 2009.

12 Исто, стр. 21.

обезбеђења и завршне одредбе.¹³ Руководиоци безбедносне заштите одређених личности и објеката веома ретко користе инструкције као акт наређивања, јер чешће прибегавају упутствима и безбедносним процедурама.

САДРЖАЈ ПРОЦЕДУРА ЗА ПОСТУПАЊЕ СЛУЖБЕНИКА ОБЕЗБЕЂЕЊА ПРИЛИКОМ БЕЗБЕДНОСНЕ ЗАШТИТЕ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Процедуре су акти руковођења који представљају унапред одређене, утврђене, успостављене и документоване методе и начине рада службеника обезбеђења. Према Данету Субошићу, „процедуре обухватају међусобно зависне фазе рада полицијских службеника, које уједно представљају стандард, тј. минимум квалитета њиховог рада. Систем процедура, њихово доношење, ажурирање и други аспекти сагледавања квалитета рада полицијских службеника представљају *полицијску стандардизацију*.“¹⁴ Циљ безбедносних процедура којима се регулише поступање службеника обезбеђења приликом безбедносне заштите одређених личности и објеката јесте правилно функционисање процеса рада службеника обезбеђења и доследно извршавање постављених задатака. Њиховим коришћењем постиже се стандардизација начина обављања појединих послова безбедносне заштите.

Безбедносне процедуре израђују се у текстуалној форми (најчешћи начин), у облику алгоритма или њиховом комбинацијом. Да би испуниле своју намену, процедуре морају бити прецизне, јасне, применљиве, ажурне и што детаљније. Процедуре које се примењују приликом безбедносне заштите одређених личности и објеката могу бити опште или посебне. *Опште процедуре* односе се на истоветно поступање службеника обезбеђења приликом извршавања задатака који се периодично понављају (нпр. успостављање антиснајперског обезбеђења и поступања у случају ватреног дејства приликом извршавања било ког задатка по првом степену мера безбедносне заштите), а *посебне процедуре* израђују се за конкретну ситуацију која се неће понављати (нпр. процедура за обезбеђење дела пловног пута реке Дунав приликом манифестације свечаног отварања моста „Михајло Пупин“). Форма и садржај процедура зависе од конкретног задатка.

Процедуре које се доносе као акти наређивања у функцији безбедносне заштите одређених личности и објеката односе се на следеће области: праћење стања безбедности и изразу процене угрожености одређених личности и објеката, поступање појединих учесника у безбедносној заштити

13 С обзиром да се и инструкције степенују ознаком тајности „строго поверљиво“ као и остала наредбодавна акта која се доносе ради безбедносне заштите одређених личности и објеката, из разумљивих разлога није могуће саопштити појединости садржаја инструкције.

14 Субошић, Д., *Организација и послови полиције*, КПА, Београд, 2013, стр. 130.

одређених личности (руководиоца безбедносне заштите одређене личности, руководиоца тима за непосредну физичку заштиту, личног пратиоца, осталих пратилаца, возача главног возила, возача пратећих возила, службеника обезбеђења у безбедносној претходници, координатора за вођење колоне возила под пратњом и сл.), поступање појединих учесника у безбедносној заштити одређених објеката (руководиоца безбедносне заштите одређеног објекта, службеника обезбеђења пријавне службе, руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности, службеника обезбеђења испред апартмана у којем је смештено одређено лице и сл.), извршење контрадиверзионог прегледа, безбедносни преглед возила, обезбеђење мостова са реке, антиснајперска дејства, противпожарно обезбеђење, медицинско обезбеђење, поступке у различитим ситуацијама (напад на одређено лице и објекат, пожар у објекту, квар на возилима у колони возила под пратњом, саобраћајна незгода возила под пратњом и др.), поступак са откривеним минско-експлозивним средствима, поступак за спровођење контроле, поступак са новинарима приликом уласка у одређене објекте, уништавање радних материјала и документације и провере спровођења кућног реда у објектима безбедносне заштите. Од свих наведених процедура издвајају се: а) процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите одређене личности, б) процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите одређеног објекта и в) процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности. Њихова посебност огледа се у томе што имају највећи степен корелације с образовним и радним профилем свршених студената основних академских студија Војне академије и Криминалистичко-полицијске академије.

Процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите одређене личности садржи уводне напомене, делокруг и задатке руководиоца безбедносне заштите приликом припреме, реализације и анализе реализоване безбедносне заштите. *Уводне напомене* односе се на циљ и намену процедуре, начин њеног спровођења и одговорност руководиоца безбедносне заштите за њено спровођење. Делокруг руководиоца безбедносне заштите одређене личности приликом *припреме за предузимање мера заштите* садржи:

- проучавање добијеног наредбодавног акта за спровођење мера безбедносне заштите;
- прикупљање потребних информација ради даљег поступања;
- упознавање са специфичностима одређеног лица (здравствено стање, физичка ограничења, ограничења у исхрани, алергије, крвна група и сл.) и његовим специфичним интересовањима;
- сачињавање предлога (наређења) за израду безбедносне процене угрожености одређене личности;
- сачињавање акта (наређења) за ангажовање службеника обезбеђења који ће учествовати у безбедносној заштити – пратилаца, чланова прет-

ходнице, руководилица и извршилаца на безбедносним пунктовима (нпр. месту смештаја и специфичним објектима посете), оперативних радника за видео и фото документовање, возача главног возила, резервног возила, пратећих безбедносних возила, возило за безбедносну претходницу и др.;

- сачињавање потребних докумената (наредби, наређења, депеша и сл.) ради доделе задатака и координације садејствујућих јединица: специјалних јединица, Сектора за ванредне ситуације, здравствених установа, Хеликоптерске јединице, Управе за везу, Управе за послове исхране и смештаја, аеродромских служби безбедности, протокола у државним институцијама и сл.

- присуство на припремним састанцима (са представницима протокола институција које одређена личност посећује, представницима амбасада, безбедносним претходницама страних личности које долазе у посету одређеној личности и сл.);

- поступке у редовним и посебним условима обезбеђења (лов, скијање, пливање, посета догађајима културе, спортским догађајима и сл.),

- начин набавке улазница и акредитација за јавне догађаје,

- спецификацију потребних возила, наоружања, одеће и опреме,

- благовремену израду одговарајућих пропусних докумената и ознака за возила и службенике обезбеђења и поступак њихове расподеле,

- реализацију безбедносне претходнице (извиђање траса и објеката посете) и састав тима за безбедносну претходницу (руководилац обезбеђења одређеног објекта, возач главног и пратећег возила, руководилац противдиверзионе заштите, руководиоци саобраћајног, физичког, антитерористичког и другог обезбеђења, руководиоци подручних полицијских управа, руководиоци територијално надлежних војних јединица и др.),

- поступак провере лица која ће бити присутна у одређеним објектима (хотели, ресторани, приватна предузећа, позоришта и др.) или у колони возила под пратњом (возачи аутобуса, комбија, миниванова и др.),

- израду плана везе,

- начин организовања припремног састанка са учесницима безбедносне заштите и упознавања са задатком,

- израду Плана безбедносне заштите,

- проверу исправности моторних возила, наоружања, опреме и техничких средстава;

- планирање превоза за службенике обезбеђења,

- начин сачињавања, коришћења и уништавања поверљивих докумената и

- комуникацију са дежурним оперативним центром јединице за безбедносну заштиту.

Делокруг руководиоца безбедносне заштите одређене личности приликом *реализације мера* заштите садржи:

- смотру службеника обезбеђења пре одласка на извршење задатка (адекватна одећа и обућа, лични изглед сваког полицијског службеника, комплетност наоружања и опреме),
- формирање колоне возила под пратњом и пешачке формације пратилаца;
- проверу система веза,
- поступак противдиверзионог прегледа возила која ће се кретати у колони возила под пратњом,
- поступак прегледа хране, пића и особља које њима рукује,
- координацију са садејствујућим јединицама,
- начин сарадње са службеницима иностраних и домаћих служби безбедности,
- начин употребе светлосне и звучне сигнализације на возилима,
- вођење временика активности (прихват лица, долазак и одлазак на тачку и др.),
- контролу рада службеника обезбеђења,
- начин обезбеђења исхране и смештаја ангажованих службеника обезбеђења и
- сачињавање извештаја о безбедносној заштити.

Делокруг руководиоца безбедносне заштите одређене личности ради *анализе предузетих мера* заштите садржи:

- обавештавање службеника обезбеђења о датуму и времену анализе,
- обавештавање службеника обезбеђења о елементима анализе,
- указивање на позитивне поступке и уочене недостатке и специфичности у вези са реализацијом послова и
- сачињавање записника о извршеној анализи.

Процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите одређеног објекта садржи поступање руководиоца приликом редовног и ванредног обезбеђења одређеног објекта. Поступање приликом *редовног обезбеђења* објекта односи се на:

- давање конкретних задатака службеницима обезбеђења,
- упућивање службеника обезбеђења на место обезбеђења,
- контролисање да ли су службеници обезбеђења на својим местима и да ли правилно извршавају своје задатке,
- одржавање везе са службеницима обезбеђења,
- по потреби, упућивање помоћи у случају угрожавања објекта и сл.,
- упућивање нове смене службеника обезбеђења,
- евидентирање значајних безбедносних догађаја и
- извештавање надлежног руководиоца у случајевима који захтевају хитност у поступању.¹⁵

15 Поред наведеног садржаја процедуре за редовно обезбеђење објеката, стандардима ОЕБС-а предвиђена је израда безбедносних процедура приликом опремања радног

Поступање приликом *ванредног обезбеђења* обухвата припрему за извршење обезбеђења, извршење обезбеђења и поступање након завршетка обезбеђења. *Припрема обухвата*:

- постројавање јединице непосредно пре извршења задатка,
- саопштавање извода из безбедносне процене угрожености,
- саопштавање задатка,
- конкретизацију задатка за службенике обезбеђења на сваком радном месту,
- објашњавање поступка службеника обезбеђења у различитим (ванредним) ситуацијама,
- утврђивање начина комуникације и извештавања о безбедносним појавама и догађајима,
- распоређивање службеника за обезбеђење сходно плану поступања и
- смотру и проверу исправности редовне и посебне опреме службеника обезбеђења.

Извршење обезбеђења односи се на:

- предузимање планираних мера обезбеђења,
- редован обилазак одређеног објекта,
- опсервацију објекта и простора око њега и
- примену овлашћења ради спречавања и сузбијања кривичних дела и прекршаја.

Поступање *након завршетка обезбеђења* обухвата:

- постројавање јединице,
- извештавање о свим безбедносно интересантним појавама и догађајима;
- раздуживање опреме и средстава и
- анализу реализованих задатака.¹⁶

Процедура за поступање руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности садржи уводне напомене, делокруг и задатке руководиоца приликом припреме, реализације и анализе реализоване безбедносне заштите. *Уводне напомене* односе се на циљ и намену процедуре, начин њеног спровођења и одговорност руководиоца безбедносне заштите за њено спровођење. Делокруг руководиоца приликом *припреме мера* безбедносне заштите садржи:

- проучавање иницијалног акта за обезбеђење одређеног објекта,
- упознавање са архивираним предметима евентуалних претходних помета одређеног лица објекту посете,

простора у објектима заштите, постављања техничке опреме и средстава за комуникацију (видети у: *Logistical Administrative Aspects Relating to Ministerial Council Meetings*, OSCE, Вiena, 2015, chapter 3).

16 Упоредити са: Субошић, Д., *Организација и послови полиције*, КПА, Београд, 2013, стр. 135.

- упознаје се са специфичностима одређеног лица (здравствено стање, физичка ограничења, ограничења у исхрани, алергије, крвна група и сл.) и његовим специфичним интересовањима,
- одлазак у безбедносно претходницу (извиђање) са одговорним лицима задуженим за спровођење мера безбедносне заштите предвиђених планом безбедносне заштите одређеног лица (руководиоцем безбедносне заштите, руководиоцима саобраћајног и физичког обезбеђења, ПД и БХЗ, подручне полицијске управе и сл.) и обилазак објеката,
- извиђање објекта посете:
 - утврђивање врсте и намене објекта (јавни, резиденцијални, војни објекат и сл.),
 - остваривање контакта са одговорним лицем задуженим за протокол приликом боравка одређеног лица у објекту (објекат државног органа, музеј, библиотека, позориште и сл.),
 - прибављање података о предвиђеним активностима у објекту за време боравка одређеног лица у њему,
 - прибављање спискова запослених и других лица која ће боравити у објекту;
 - безбедносна провера лица која ће боравити у објекту,
 - прибављање шема и планова објекта и прикупљање сазнања о безбедносној ситуацији у и око објекта,
 - извиђање прилаза објекту и утврђивање удаљености главних саобраћајница,
 - идентификовање главних и алтернативних улаза у објекат (путнички, колски, теретни, технички, противпожарни, кровни и др.),
 - сагледавање позиције и величине паркинг простора, ради уклањања појединих возила и обезбеђивања места за паркирање возила под пратњом,
 - опсервирање суседних и доминантних објеката у окружењу,
 - утврђивање где се налази најближа здравствена установа, полицијска станица и војни објекат и
 - утврђивање места у објекту на ком ће бити стационирана лекарска екипа.
- одређивање позиције ватрогасних возила и распореда ватрогасаца,
- одређивање места где ће се зауставити главно возило испред објекта, као и места где ће оно бити паркирано док се одређено лице налази у објекту,
- одређивање позиције колоне возила под пратњом док се одређено лице налази у објекту,

- одређивање места где ће бити позиционирано резервно главно возило током ноћи,
- одређивање погодног места у близини објекта за евентуално слетање хеликоптер,
- одређивање рестриктивне зоне за ограничен приступ грађана,
- извиђање траса кретања унутар објекта,
- одређивање места за командну собу, сигурну собу, просторију за одмор службеника обезбеђења, као и просторију за одлагање и контролу поклона,
- проверавање капацитета и техничке исправности лифтова,
- одређивање лифта који ће користити одређено лице и утврђивање начина његовог коришћења (ко, када и како блокира лифт, начин манипулације лифтом и сл.),
- проверавање пожарних путева (унутрашња и спољашња степеништа, технички улази у објекат, локација електричних и водоводних инсталација и др.),
- проверавање могућности коришћења радио-везе и мобилних телефона,
- проверавање надлежности, позиције и овлашћења евентуално успостављеног приватног физичко-техничког обезбеђења у објекту,
- обезбеђивање доступности свих кључева од просторија које ће се користити,
- одређивање места седења и стајања одређеног лица у објекту, као и позиције где ће се налазити припадници непосредне физичке заштите (први пратилац, остали пратиоци, претходница и др.),
- контактирање оперативног радника надлежне подручне полицијске управе и преузимање безбедносно интересантних сазнања,
- упознавање са безбедносном проценом угрожености одређеног лица,
- упознавање са планом мера непосредне физичке заштите одређеног лица,
- прибављање имена службеника обезбеђења који ће бити ангажовани на предузимању мера физичке заштите око објекта и унутар њега, као и испред апартмана у коме ће бити смештено одређено лице,
- сачињавање посебног плана мера безбедносне заштите са освртом на:
 - смене службеника обезбеђења који ће бити ангажовани на предузимању мера физичке заштите у и око објекта,
 - обавештавање полицијских службеника о планираном радном ангажовању у сменама и
 - по потреби обезбеђивање радио-станица и планова везе за ангажоване службенике обезбеђења.

Делокруг руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности приликом *реализације мера* безбедносне заштите односи се на:

- присуствовање састанку руководиоца појединих сегмената безбедносне заштите пре отпочињања акције,
- преузимање пропусних докумената и подела полицијским службеницима ангажованим на пословима безбедносне заштите у објекту,
- прибављање података о безбедносно интересантним лицима и њихових фотографија,
- прибављање фотографије лица које се безбедносно штити (уколико није познат),
- контролисање предузимања мера физичког, саобраћајног, оперативног и противпожарног обезбеђења у зони објекта (спољашњи периметар) и успостављање контакта са руководиоцима појединих мера обезбеђења,
- обавештавање руководиоца безбедносне заштите одређене личности о извршеној контроли,
- успостављање контакта са протоколом или лицем задуженим за безбедност у објекту (менаџер, комесар за безбедност, руководиоца приватног обезбеђења и сл.),
- успостављање контакта са руководиоцем противдиверзионе заштите,
- присуствовање противдиверзионој и биолошко-хемијској контроли,
- постројавање службеника обезбеђења ангажованих на пословима безбедносне заштите у објекту и њихово информисање о посети одређеног лица објекту, активностима у објекту и распоређивање службеника обезбеђења на предвиђене позиције (радна места),
- успостављање мера физичке заштите испред апартмана одређеног лица по завршеном противдиверзионом прегледу,
- обавештавање руководиоца безбедносне заштите одређене личности о безбедносно интересантним сазнањима,
- распоређивање антиснајперских и противтерористичких тимова у складу са њиховим посебним плановима мера безбедносне заштите,
- прихват и надгледање кретања одређеног лица и тима за обезбеђење од тренутка изласка из возила до уласка у просторију у којој је предвиђен његов боравак,
- блокаду лифтова и сензорских врата приликом уласка одређене личности у објекат и омогућавање несметаног и безбедног пролаза одређеном лицу кроз објекат,
- опсервирање непосредне околине објекта,

- смену службеника обезбеђења који обављају физичку заштиту у објекту и око њега,
- старање о тајности података,
- задуживање службеног возила ради доласка на посао и одласка с посла,
- преузимање ланч-пакета (сувих дневних оброка) и распоређивање службеницима обезбеђења и
- организовање превоза за ангажоване службенике обезбеђења.
- Делокруг руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности приликом *анализе реализованих мера* заштите садржи:
 - обавештавање службеника обезбеђења о датуму и времену анализе,
 - обавештавање службеника обезбеђења о елементима анализе,
 - указивање на позитивне поступке и уочене недостатке и специфичности у вези са реализацијом послова и
 - сачињавање извештаја о извршеној анализи.

ЗАКЉУЧАК

На основу истраживања које се односи на командовање у функцији безбедносне заштите одређених личности и објеката утврђено је да постоје специфичности садржаја рада руководиоца на пословима безбедносне заштите одређених личности и објеката, као и специфичности знања која они треба да поседују да би законито и успешно обављали своје функционалне дужности. Те специфичности огледају се у посебним обележјима командовања у функцији безбедносне заштите, које се односе на начин издавања наређења и акта наређивања руководиоца и извршилаца за обављање послова и задатака безбедносне заштите одређених личности и објеката. Начин издавања наређења и садржај акта наређивања руководиоца и извршилаца за обављање послова и задатака безбедносне заштите одређених личности и објеката директно утичу на њихов радни и образовни профил. Радње и поступци које приликом наређивања и израде свих наредбодавних аката предузимају руководиоци снага за обезбеђење одређених личности и објеката директно утичу на оно што они треба да знају да би те послове законито и успешно обављали. Специфичности знања која треба да поседују руководиоци безбедносне заштите приликом издавања наређења и израде наредбодавних аката у вези с безбедносном заштитом одређених личности и објеката директно утичу на њихов радни и образовни профил. У оквиру процеса наређивања постоје и специфичности које руководиоце безбедносне заштите диференцирају у односу на наређења руководиоца других организационих јединица који не одлучују о безбедносној заштити, с чим у вези

су моделоване процедуре које се односе на поступање руководиоца безбедносне заштите одређене личности, поступање руководиоца безбедносне заштите одређеног објекта и поступање руководиоца безбедносне заштите објекта привременог смештаја одређене личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Доревски, З., *Обезбедување, Практикум*, Скопје, 2004.
2. *Logistical Administrative Aspects Relating to Ministerial Council Meetings*, OSCE, Viena, 2015, chapter 3.
3. Крстић, С., *Безбедносна процена угрожености одређених личности*, Миленијум груп, Београд, 2012.
4. Милошевић, М., *Обезбеђење имовине, лица и пословања*, Интермекс, Београд, 2004.
5. Пајковић, Д., *Обезбеђење одређених личности и објеката*, МУП Републике Србије, Београд, 2003.
6. Рађеновић, Р., *Безбедност личности и објеката*, МДД Систем Београд, 2003.
7. Рађеновић, Р., *Обезбеђење и безбедносна заштита одређених личности и објеката*, МУП Републике Србије – Институт безбедности, Београд, 1995.
8. Субошић, Д., *Организација и послови полиције*, КПА, Београд, 2013.
9. Талијан, М., *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, Медија центар Одбрана, Београд, 2012.
10. *Упутство о безбедносној заштити одређених лица и објеката из надлежности Војне полиције Војске Србије*, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Управа Војне полиције, Београд, 2012.
11. *Упутство о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Војсци Србије*, Министарство одбране, Генералштаб Војске Србије, Београд, 2012.
12. *Упутство за евиденције, анализе и извештавања о обезбеђењу објеката, покретних ствари и људства у Министарству одбране и Војсци Србије*, Генералштаб Војске Србије, Београд, 2009.
13. *Уредба о одређивању послова безбедносне заштите одређених лица и објеката*, Службени гласник РС, број 72/2010.
14. Врбанц, Д., *Особна заштита*, Загреб штит – Врбанц, Загреб, 2002.

MANAGEMENT DOCUMENTS RELATED TO SECURITY PROTECTION OF CERTAIN PERSONS AND FACILITIES

Slavisa Krstic

The Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Abstract: This paper discusses the management documents made during the management of security protection of certain persons and facilities. In order to determine the manner of preparation of these documents and the scope of work of the heads of units for security protection during the preparation of these documents, an analysis of commands, orders, instructions, guidelines and procedures for security protection of certain persons and facilities has been conducted. The paper consists of five parts. In the first part, based on the analysis of contents of commands that were issued by Balkan countries' security services, common denominators that define the content of these commands have been identified. Based on that, a new model of commands' content for security protection of certain persons and facilities has been made. The second part refers to the contents of orders for security protection. In this part the contents of the orders issued by the Military Police of the Army of Serbia and the Ministry of Interior of the Republic of Serbia are analyzed and described. The third part includes the analysis of guidelines and instructions for security protection of certain persons and facilities. The fourth part of the paper refers to the specificities and contents of key procedures for security protection: procedures for acting of the heads of units for security protection of certain persons, the procedures for acting of the heads of units for security protection of a certain facilities, and procedures for acting of the heads of units for security protection of the facilities for temporary accommodation of certain persons. Special reference was made to the scope of work and tasks of the heads of security protection during the preparation, implementation and analysis of the conducted security measures.

Keywords: management, management documents, security protection, certain persons, certain facilities.

РЕГУЛИСАЊЕ МАТЕРИЈЕ ОРУЖЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ – АНАЛИЗА ЗАКОНА О ОРУЖЈУ И МУНИЦИЈИ ИЗ 2015. ГОДИНЕ

Наташа Марковић, спец

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

Апстракт: У раду се анализирају решења Закона о оружју и муницији, који је усвојен 2015. године. Уједно, даје се упоредни осврт на решења Закона о оружју и муницији из 1992. године, у циљу истицања новела којима се на другачији начин уређује проблематика контроле поседовања и промета оружја. Указује се на потребу ефикасне контроле поседовања и промета оружја и муниције и спречавања злоупотреба ради веће безбедности грађана. Такође, даје се осврт на хармонизацију прописа са регулативом ЕУ и међународним актима. Аутор указује и на могућност примене дискреционе оцене приликом управног поступка у решавању у материји оружја. Такође, он истиче значај инстанционе и судске контроле и контроле од стране независних државних органа у овој управној материји.

Кључне речи: оружје и муниција, правни оквир, регулатива ЕУ, међународни акти, дискрециона оцена, инстанциона и судска контрола.

УВОД

Распад бивше СФРЈ и ратови на том простору, илегално набављање оружја ради личне заштите, као и неконтролисано ширење и трговина оружјем у великом обиму, поспешивали су криминал и представљали озбиљне проблеме за стварање безбедног друштва. Након промене друштвених прилика, Закон о оружју и муницији из 1992. године¹ престао је да одра-

¹ Видети: Закон о оружју и муницији (Службени гласник Републике Србије, бр. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 – др. закон и 85/2005 – др. закони).

жава стварне потребе за контролом оружја у поседу грађана. Правни институти из тог закона више нису могли бити ваљан правни оквир којим би се обезбедила контрола оружја у поседу грађана. С порастом количине оружја у легалном поседу, расла је и количина илегалног оружја које је донето за време ратних сукоба на простору бивше СФРЈ. Осим тога, у више инцидента лица су губила животе због извршења злочина од стране душевно болесног лица које је поседовало оружје. Чињеница да је власник оружја уједно и душевни болесник, није била разлог за одузимање оружја по претходном закону, што је представљало потенцијалну опасност по грађане и утицало на њихову безбедност.

Приступајући међународним актима – Програму акције Уједињених нација за спречавање, сузбијање и искорењивање недозвољене трговине оружјем² и Протоколу УН о ватреном оружју³ – и узимајући у обзир стратешко опредељење за европске интеграције, створена је обавеза спровођења мера контроле ватреног оружја и извештавања о постигнутим резултатима, као и хармонизације прописа са регулативом ЕУ. Због потребе ефикасне контроле поседовања и промета оружја и муниције и спречавања његове злоупотребе, ради веће безбедности грађана донет је нови Закон о оружју и муницији, 2015. године.⁴ У наредном делу анализирају се решења из тог закона.

КЉУЧНЕ НОВИНЕ ПРАВНОГ ОКВИРА У МАТЕРИЈИ ОРУЖЈА

Новим Законом уведена је категоризација оружја која је усклађена са Директивом ЕУ 477/91⁵, што раније није био случај. Уводи се и „онеспособљено“, у складу са Директивом, што омогућава грађанима да држе оружје као сувенир или ако оно за њих има афективну вредност, а без испуњења свих услова за набављање односно држање оружја. У уводним одредбама дате су дефиниције ватреног, кратког, дугог, аутоматског, полуаутоматског, репетирајућег, једнометног и двоветног оружја, као и ваздушног оружја, оружја са тетивом или опругом, конвертибилног оружја, уређаја за изазивање елек-

2 Програм акције УН за спречавање, борбу против и за искорењивање нелегалне трговине стрељачким и лаким оружјем у свим аспектима, јул 2001, према: www.seesac.org/.../Strategy-on-Small-Arms-and-Light-Weapons-Control-in-the-Rep..., доступно 14. 1. 2017.

3 Видети: Протокол против нелегалне производње и трговине ватреним оружјем, његовим компонентама и муницијом као додатак Конвенцији УН против транснационалног организованог криминала (Протокол о ватреном оружју) ступио на снагу 3. јула 2005, према: *Borba protiv širenja i uticaja lakog i malokalibarskog oružja – SEESAC* www.seesac.org/f/tmp/files/failovi/99.pdf, доступно 12. 2. 2017.

4 Видети: Закон о оружју и муницији („Службени гласник Републике Србије“, бр. 20/2015).

5 Council Directive 91/477/EEC of 18 June 1991 on control of the acquisition and possession of weapons EUR-Lex – 31991L0477 – EN, доступно на: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX, 14. 1. 2017.

трошокова, гасних спрејева, као и хладног, ловачког, спортског и онеспособљеног оружја, делова за оружје, као и других основних појмова.

Набављање, држање и ношење оружја и муниције такође се разрађује на детаљан начин, с тим што је навећи број одредби везан за оружје из категорије Б, јер је оно најраспрострањеније и најзначајније са аспекта безбедности. Надлежни орган за решавање у материји оружја је организациона јединица Министарства унутрашњих послова према пребивалишту, односно седишту подносиоца захтева. На првостепена решења се може изјавити жалба Министру унутрашњих послова, али жалба не одлаже извршење решења. Законодавац је оставио могућност доношења одлуке по дискреционој оцени јер, иако су испуњени сви прописани услови за издавање одобрења за набављање оружја, одобрење се не издаје када је то неопходно за заштиту личне и имовинске сигурности других лица, јавни ред и мир или безбедност и одбрану земље.

Иако је према ранијем Закону режим набављања, држања и ношења оружја био веома строг, јер су се за набављање оружја захтевали веома строги услови, што је била претпоставка да ће ималац оружја држати, односно носити оружје у складу са законом, и иако је држање оружја било одвојено од ношења оружја, које се дозвољавало у изузетно оправданим случајевима, било је потребно регулисати и ситуације које су се јављале у пракси и односиле се на инциденте изазване од душевно оболелих лица.

У пракси издавања одобрења за набављање ватреног оружја постојала је и дилема која се односила на то да ли лице коме је за кривично дело изречена условна осуда може добити одобрење за набављање оружја, оружни лист или дозволу за ношење оружја, односно да ли му се то може продужити, или пак вратити оружје које му је привремено одузето због вођења кривичног поступка. Чланом 94 Кривичног законика Републике Србије⁶ прописано је да правне последице осуде не могу наступити кад је за кривично дело учиниоцу изречена новчана казна, условна осуда, судска опомена или када је учинилац ослобођен од казне. Формалноправно нема сметњи за издавање одобрења за набављање оружја у смислу наведеног у Кривичном законик у Републике Србије. Међутим, у духу овог законика, Устава који не утврђује право на ношење и држање оружја као уставно право, односно самог Закона, надлежни орган је имао дискреционо право да изда или не изда дозволу лицу које је правноснажно осуђено за одређено кривично дело. Када кривично дело које је лице извршило (па чак и кад му је за то дело правноснажном пресудом изречена условна осуда) има било каквих елемената насиља, таквом извршиоцу не би никако требало враћати дозволу, издавати дозволу за ношење оружја или продужавати ову дозволу. Потпуно је неоправдано таквом лицу дати средство за принуду које је иначе у свом понашању ис-

⁶ Видети: Кривични законик Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005... 108/2014).

казало насиље. Треба разликовати казнену политику суда, који ономе ко се први пут појављује као извршилац кривичног дела жели да пружи шансу, па сматра да изрицањем условне осуде, само упозорењем уз претњу казном може да се утиче на њега, од чињенице да се таквом лицу враћањем оружја даје могућност за рецидив, ако је то лице насилно. Орган који је одобрио набављање, издао оружни лист, односно дозволу за ношење оружја, суштински је „одговоран“ за кривична дела са елементима насиља која та особа изврши, јер су му враћањем оружја омогућени услови за то. У ситуацији када је повећан број кривичних дела са елементима насиља, Закон о оружју и муницији, као и Кривични законик Републике Србије, треба тумачити најрестриктивније, а не формалноправно. Из наведених разлога била је и прописана дискрециона оцена органа који може, иако су испуњени сви прописани услови, одбити захтев странке уколико је то ради заштите имовинске и личне сигурности или безбедности земље.

Законом из 2015. године, чланом 11 прописани су услови под којима физичка лица могу набављати оружје из категорије Б, и то: да су лица пунолетна; држављани Републике Србије или стално настањени странци; здравствено способна за држање и ношење оружја; нису правноснажно осуђивана на казну затвора за кривична дела против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, против полне слободе, против брака и породице, против имовине, против здравља људи, против опште сигурности људи и имовине, против уставног уређења и безбедности Републике Србије, против државних органа, против јавног реда и мира, против човечности и других добара заштићених међународним правом или се против њих води поступак за наведена кривична дела; нису правноснажно кажњавана у последње четири године за прекршаје из области јавног реда и мира за које је прописана казна затвора и за прекршаје из овог закона; обучена за руковање ватреним оружјем; имају оправдан разлог за то; имају услове за безбедан смештај и чување оружја као и да на основу безбедносно-оперативне провере у месту пребивалишта, боравишта, месту рада, својим понашањем не указују на то да ће представљати опасност за себе или друге и јавни ред и мир. Министарству је остављена могућност да по дискреционој оцени, забрани поседовање оружја када основано процени да би га власник могао злоупотребити.

Што се тиче земаља бивше СФРЈ, може се рећи да се на сличан начин прописују издавање одобрења за набавку оружја. Закон о оружју⁷ Републике Хрватске је најстрожи и чланом 10 прописује услове: оправдан разлог за набавку, 21 година живота (што је строже у односу на Закон о оружју и муницији Србије), постојање услова за безбедан смештај и чување оружја и муниције, неосуђиваност, односно да се не води кривични или прекршајни

⁷ Закон о оружју, прочишћени текст закона НН 63/07, 146/08, 59/12, доступно на <https://www.zakon.hr/z/270/Zakon-o-oruzju>, 23. 4. 2017.

поступак за одређене врсте кривичних дела и прекршаја, али, поред тога, хрватским законом је прецизније дефинисано и да се оружје не може набавити уколико постоје друге околности које указују да би оружје могло бити злоупотребљено, а нарочито због чешће и прекомерне употребе алкохола подносиоца захтева, конзумације опојних дрога или других омамљујућих средстава, поремећених породичних односа, сукоба са околином, агресивног и ексцентричног понашања, као и других поремећаја у понашању, дисциплинских повреда прописа о ловству или спортском стрељаштву и слично. Такође су прописани и посебни услови који се тичу здравствене способности и располагања одређеним техничким знањима и вештинама за правилну употребу оружја, као и познавања прописа који се односе на држање и ношење оружја.

По Закону о оружју Црне Горе⁸ такође се захтева оправдан разлог за набавку, 18 година живота, неосуђиваност за одређену врсту кривичних дела и прекршаја, као и непостојање околности које указују да би оружје могло бити злоупотребљено, а нарочито уживање алкохола, дрога или других психоактивних супстанци, поремећени породични односи, сукоби са околином, агресивно понашање, као и други поремећаји у понашању, дисциплинске повреде прописа о ловству или спортском стрељаштву. Као посебни услови захтевају се здравствена способност и располагање техничким знањем и вештином за правилну употребу, држање и ношење оружја.

Може се закључити да наведени закони садрже сличне услове за набављање оружја. Хрватско законодавство је строже, јер се захтева већа психичка зрелост подносиоца захтева (21 година живота), док црногорски закон не прописује услов да није покренут кривични или прекршајни поступак, што формалноправно дозвољава и подносиоцима захтева против којих је покренут кривични или прекршајни поступак, па чак и са елементима насиља, да набаве оружје и муницију. Осим тога, оба ова закона на детаљнији начин разрађују околности због којих се не може издати одобрење за набављање оружја.

Закон о оружју и муницији Републике Србије из 2015. године, поред услова пунолетства, здравствене способности, неосуђиваности и невођења кривичног и прекршајног поступка за одређену врсту кривичних дела и прекршаја, прописује и да на основу безбедносно-оперативне провере у месту пребивалишта, боравишта, места рада, подносилац захтева својим понашањем не указује на то да ће представљати опасност за себе или друге и јавни ред и мир, али се и ближе разрађује постојање оправданог разлога и то: ако се учини вероватним да би могла бити угрожена лична безбедност због природе посла или других околности (за оружје за личну безбедност из

⁸ Закон о оружју („Службени лист ЦГ“, бр. 10/2015), доступно на <http://www.mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=195346&rType=2&file=Zakon%20o%20oru%C5%BEju>, 23. 4. 2017.

категорије Б), достави доказ о испуњавању услова за поседовање ловне карте (за ловачко оружје категорије Б) и уверење о активном чланству у спортској стрељачкој организацији (за спортско оружје).

Важно је истаћи и да је још Законом о набављању, држању и ношењу оружја и муниције из 1977. године⁹ било прописано да се одобрење за набављање оружја неће издати малолетном лицу, лицу које је душевно оболело или заосталог душевног развоја, лицу које је осуђено за кривично дело или прекршај против јавног реда и мира које га чине неподобним за држање и ношење оружја или указују на могућност злоупотребе оружја или за време док се против тог лица води кривични или прекршајни поступак за такво кривично дело или прекршај. Било је прописано да ће орган одбити захтев за набављање оружја ако сматра да подносилац нема оправданих разлога да држи и носи такво оружје, или ако то налажу интереси јавног реда и мира, односно интереси безбедности, као и да може одбити захтев за издавање одобрења за набављање оружја ако постоји основана претпоставка да ће подносилац захтева такво оружје злоупотребити или ако то налажу интереси јавног реда и мира, односно интереси безбедности. У овим случајевима орган није био у обавези да образложи разлоге којима се руководио у доношењу одлуке.

Орган је дужан да по службеној дужности води рачуна о испуњености услова за држање оружја те, ако престану да постоје неки од разлога из члана 11 Закона о оружју и муницији, надлежни орган доноси решење о одузимању оружног листа, оружја и муниције. О одузетим предметима које чува до окончања поступка, издаје се потврда. Уколико се ради о покренутом кривичном односно прекршајном поступку, орган доноси решење у управном поступку којим се одузимају оружни лист, оружје и муниција до окончања поступка.

У пракси рада полиције се јавља проблем када јавни тужилац одбаци кривичну пријаву применом опортунитета. У тим случајевима се не покреће кривични поступак, па самим тим и нема пресуде, односно заштитне мере одузимања предмета. Тако у предмету против осумњиченог С. М. за дело из члана 348 ст. 1 Кривичног законика, ОЈТ Ваљево КТ-1344/12, где је претходно полиција поднела кривичну пријаву за наведено кривично дело, јер је пронашла и привремено одузела илегално ватрено оружје, које никада није било регистровано на територији Републике Србије нити му се могло утврдити порекло, а кривична пријава је одбачена јер је осумњичени извршио обавезу наложену решењем о одлагању кривичне пријаве, поставља се питање поступања са предметом кривичног дела (ако се тако може рећи јер не постоји осуђујућа пресуда). Полиција, која је претходно привремено одузела предмете кривичног дела, након одбачаја кривичне пријаве, нема

⁹ Закон о набављању, држању и ношењу оружја и муниције („Службени гласник Социјалистичке Републике Србије“, бр. 43/77).

правни механизам да реши проблем – шта радити са оружјем које је било у илегалном поседу лица, а полиција га је привремено одузела.¹⁰ У таквим случајевима требало би одузимати оружје у управном поступку.

Законом из 2015. године прописане су и евиденције које воде правна лица и предузетници као и надлежни орган, а вођење и трајно чување евиденција омогућава праћење кретања оружја и њиховог порекла. Оваквим решењем испуњени су захтеви Протокола Уједињених нација о ватреном оружју и Директиве Европске уније који се односе на праћење и евидентирање оружја и чување евиденција за потребе потрага за оружјем на међународном плану.

С обзиром на велике количине нелегалног оружја, као ефикасна мера његовог смањења, овлашћење министру унутрашњих послова додељено је да, када то захтевају разлози очувања безбедности грађана, распише легализацију. Власници оружја могу да региструју, односно предају оружје које поседују без одобрења надлежног органа, при чему нису дужни да доказују порекло оружја и не одговарају за неовлашћено набављање, држање и ношење оружја. Новина је и увођење издавања колекционарске дозволе физичким лицима која поседују најмање пет комада регистрованог оружја из категорије Б и која поседују просторно-техничке услове за безбедно чување оружја.

Муниција за оружје из Б и Ц категорије се може набављати неограничено, на основу оружног листа, у калибрима за оружје које је регистровано. Стрељачке и ловачке организације, као и њихови чланови који су власници регистрованог оружја из категорије Б и обучени за руковање експлозивним материјама могу да, на основу решења надлежног органа којим је одобрено справљање муниције, сами справљају муницију за сопствене потребе и потребе њихових стрељачких и ловачких организација. Основни делови за оружје могу се набављати само уз одобрење надлежног органа, а подаци о набављеним деловима уносе се у оружни лист.

Уколико лице докаже да му је безбедност битно угрожена, а има регистровано оружје за личну безбедност из категорије Б, може му се решењем директора полиције или полицијског службеника кога он овласти, одобрити ношење оружја. Оружје се може носити тако да не узнемирава друга лица, уз оружни лист и у исто време само један комад оружја, при чему се на јавном месту оружје не сме учинити видљивим за друга лица и не сме се носити тако да изазива узнемирење других лица.

Орган по службеној дужности води рачуна да ли власници оружја у сваком тренутку испуњавају услове за држање оружја, те је прописано да се оружје може и одузети ако престану да постоје неки од услова за давање одобрења за набављање оружја. Надлежни орган тада доноси решење о

¹⁰ Видети: С. Марковић, *Кривично дело недозвољене производње, држања, ношења и промета оружја и експлозивних материја – криминалистичка и кривично-правна анализа*-, Правни живот бр. 9/2016, стр. 251–265 Београд 2016

одузимању оружја, оружног листа и муниције и о томе се издаје потврда. Физичко лице коме је одузето оружје може га отуђити или онеспособити у року од једне године од правноснажности решења о одузимању. Правна лица и предузетници могу набављати и држати оружје које је у складу са њиховом делатношћу и о томе воде евиденцију, а лица која су код њих запослена и долазе у контакт са оружјем морају испуњавати услове прописане за физичка лица.

Законом је уведена обавеза за продавце, који се баве продајом оружја да морају имати одобрење за набављање оружја ради даље продаје, које може гласити на више комада оружја и које важи једну годину, а такође и дужност да податке о сваком оружју из категорије Б и Ц набављеном ради даље продаје, доставе надлежном органу у року од 30 дана од извршене набавке.

УПРАВНА И СУДСКА КОНТРОЛА У МАТЕРИЈИ ОРУЖЈА

Као и у другим областима рада управе, и у материји оружја се врши инстанциона контрола другостепеног над првостепеним, кроз решавање по жалби, као и по службеном надзору, а и судска контрола од стране Управног суда. Требало би указати и на контролу примене принципа „добре управе“ од стране Заштитника грађана.

У складу са начелом законитости органи државне управе своја овлашћења изводе из закона и морају поступати у складу са законом. Закони не могу регулисати све животне ситуације, а да управа, као слепи и аутоматизовани примењивач, само следи законске норме. Делатност управног органа не може се до последњих детаља правно детерминисати и претворити у законски безлични аутомат. Законодавство, кад пређе у превелике детаље, заплиће се својим властитим одредбама и због своје превелике множине и честих промена губи не само на прегледности, већ и на свом ауторитету¹¹. Разлози праксе и опортунитета захтевају да тела управе при извршавању закона располажу извесном слободом поступања. Кад је могућност те слободе одређена законом и њене границе одређене правним нормама, када слобода поступања значи опет поступање на основу закона, онда се управи не могу ставити приговори зато што, одлучујући се за неку од понуђених могућности, мисли и о јавном интересу.

Контрола другостепеног над првостепеним обухвата како законитост управног акта, тако и целисходност. У поступку се цени да ли је решење донето на начин и по прописаном поступку и да ли је правилно примењен материјални пропис, Закон о оружју и муницији и Закон о општем управ-

¹¹ Видети: И.Крбек, *Основи управног права ФНРЈ*, Издавачки завод Југословенске академије знаности и умјетности, Загреб, 1950, стр. 147.

ном поступку, али и да ли је одлука донета у складу са овлашћењима за доношење одлуке по слободној оцени и у складу са овим овлашћењем.

Приликом избора субјект управе мора да има у виду јавни интерес. Дискрециона оцена почива на начелу законитости и њено поступање није без граница, већ се руководи начелом целисходности које произилази из околности конкретне ситуације коју треба да установи онај коме је дато право одлучивања. Дискрециона оцена се не подразумева и у сумњи треба узети да се ради о везаном одлучивању, а не о слободној оцени.

У Закону о оружју и муницији, како у претходном тако и у новом, на више места се помиње да „орган може“, „лица могу набављати и држати“, што говори да се ради о слободном односно дискреционом одлучивању у материји оружја. Органу је то одобрење дато из разлога обезбеђења заштите личне и колективне безбедности људи и имовине, те орган није у обавези да додели оружје или да дозволи, на пример, бављење превозом или изградом оружја, чак и ако су испуњени сви услови прописани законом.

Законом о оружју и муницији из 1992. године, у чл. 8 став 10, чл. 11а став 5, чл. 116 став 6 и чл. 24 ст. 4, било је прописано да се против решења по жалбама, која се доносе по овим законским прописима не може водити управни спор, али је Одлуком Уставног суда од 10. 3. 2011. године утврђено да наведене одредбе Закона нису у складу са Уставом¹². Престанком важења наведених одредби, другостепена решења су предмет судске контроле. Законом о оружју и муницији дато је овлашћење органу управе да из разлога целисходности, иако су испуњени Законом прописани услови може одбити захтев. Суд не улази у разлоге који се тичу целисходности донетог решења, већ утврђује да ли је решење органа унутрашњих послова донето у складу са материјалним прописом, односно на начин и по поступку који је прописан Законом о општем управном поступку и Законом о оружју и муницији.

У поступцима издавања одобрења за набављање оружја, издавања оружног листа, дозволе за ношење оружја, као и у поступцима одузимања оружја по службеној дужности, Заштитник грађана је такође вршио контролу са

¹² Одлуком ИУ-117/2007 од 10. марта 2011. Суд је утврдио да одредбе члана 8 став 10, члана 11а став 5, члана 116 став 6 и члана 24 став 4 Закона о оружју и муницији („Службени гласник РС“, бр. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/03, 85/05 и 101/05) нису у сагласности са Уставом. Члан 198 Устава прописује да појединачни акти и радње државних органа, организација којима су поверена јавна овлашћења, органа аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе, морају бити засновани на закону и да законитост коначних појединачних аката којима се одлучује о праву, обавези или на закону заснованом интересу подлежу преиспитивању пред судом у управном спору. У овом случају законом није предвиђена друга заштита и без обзира што је била обезбеђена двостепеност у одлучивању, па није предвиђен други вид судске заштите која би обезбедила преиспитивање законитости решења министра унутрашњих послова донетог по жалби против првостепеног решења којим се одбија захтев за издавање одобрења за набављање оружја и муниције, за ношење оружја за личну безбедност, односно којим се ношење оружја забрањује и којим се одузима дозвола за ношење оружја и држање оружја и муниције. Ове одредбе Закона о оружју и муницији престале су да важе даном објављивања Одлуке Уставног суда у „Службеном гласнику Републике Србије“ 20. 4. 2011.

аспекта „добре управе“. С обзиром да је уочен пропуст који се огледа у изостанку образложења за одлуке по захтевима грађана за издавање одобрења за набављање оружја и муниције, односно за одлуке о одузимању оружја и оружног листа, Заштитник грађана је дао препоруку да орган приликом одлучивања по слободној оцени доследно примењује члан 199. став 4 Закона о општем управном поступку и друге позитивне пописе. У вези са тим, препоручено је да образложење мора да садржи позивање на одредбу закона којом је орган овлашћен да реши управну ствар по слободној оцени, обавештење који од законом прописаних разлога је утврђен као сметња за набављање, односно основ за одузимање оружја, обавештење да се орган управе приликом одбијања захтева за издавање одобрења за набављање оружја и оружног листа руководио оценом чињеница и података који су утврђени проверама и оперативним радом припадника Министарства унутрашњих послова, уколико није престала потреба за коришћењем оперативних података садржаних у евиденцијама, а ти подаци су били основ за доношење оцене о постојању разлога за одбијање захтева, односно одузимање оружја, као и да је нужно обавештење о томе да се, док та потреба постоји, грађанину не могу саопштавати ти подаци, а уколико се разлози за одбијање захтева, односно одузимање оружја заснивају на подацима чије откривање не представља сметњу за оперативни рад органа унутрашњих послова, нити откривају идентитет лица која су дала обавештење, тада је потребно у образложењу навести те податке. Ова околност мора се ценити у сваком конкретном случају. Министарство унутрашњих послова у свему је поступило по препоруци Заштитника грађана 070-251-534/08-2.¹³

ЗАКЉУЧАК

Како Закон оружју и муницији из 1992. године, више није одражавао стварне потребе за контролом оружја, неопходно је било успоставити адекватан правни оквир ради ефикасније контроле оружја у легалном поседу. Имајући у виду стратешко опредељење Републике Србије за европске интеграције и обавезу хармонизације прописа са регулативом ЕУ, новим Законом је створена основа за ефикасно спровођење мера контроле поседовања и промета ватреног оружја.

Доношењем новог Закона о оружју и муницији, 2015. године, поштрени су услови за поседовање оружја. Поред услова који су постојали у Закону из 1992. године (неосуђиваност за кривична дела, прекршајна некажњаваност за прекршаје из области јавног реда и мира и закона из области оружја и муниције, пунолетство и пословна способност), уведен је нов услов – здравствена способност и оправдани разлог за поседовање, односно ношење оружја. Тиме је створен правни основ за ефикасну контролу поседовања и

13 www.zastitnik.gov.rs/attachments/3647_preporuka%20MUP.doc, доступно 15. 1. 2017.

промета оружја, чиме се спречава криминал и прекршаји и побољшава безбедност грађана. Легалним и савесним власницима омогућава се да оружје користе у законом дозвољене сврхе. Давање оружја на послугу је сужено, јер је услов да власник оружја буде присутан приликом трајања послуге.

Новим Законом је прописано строже кажњавање за злоупотребе и не-савестан однос према оружју, па су за пропуштање радњи прописане овим законом, прописане прекршајне казне, као и заштитна мера одузимања предмета, односно оружја и муниције, а и забрана обављања делатности правним лицима и предузетницима којима је одобрено бављење прометом оружја и муниције, поправљање и преправљање оружја и обука у руковању ватреним оружјем у случајевима када не испуњавају услове прописане овим законом. Такође, Закон прописује и издавање оружног листа као смарт картице, чиме се спречавају злоупотребе са исправама којим се доказује легално држање и ношење оружја.

Као и у другим областима рада управе, и у материји оружја се врши инстанциона контрола другостепеног над првостепеним, решавањем по жалби, као и по службеном надзору, као и судска контрола од стране Управног суда, а требало би указати и на контролу примене принципа „добре управе“ од стране Заштитника грађана.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борковић, И., *Управно право*, Народне новине, Загреб, колдовоз 2002.
2. Васиљевић, Д., *Прилог питању дискреционе оцене с освртом на право унутрашњих послова*, Правни живот, 10/2007, том II, Београд, 2007.
3. Васиљевић Д., (2012). *Дискрециона овлашћења полиције*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 2012, бр. 1.
4. Лилић, С., *Управно право и управно процесно право*, Београд, 2012.
5. Марковић, Н., *Специјалнистички рад Управно поступање органа унутрашњих послова у материји држављанства, пребивалишта и боравишта грађана, личних карата и оружја*, Београд, Криминалистичко-полицијска академија 2013.
6. Марковић, Р., *Управно право*, Београд, 2002.
7. Марковић, С., *Кривично дело недозвољене производње, држања, ношења и промета оружја и експлозивних материја – криминалистичка и кривично-правна анализа*, Правни живот бр. 9/2016, стр. 251–265, Београд 2016.
8. Милетић С., Југовић С., *Право унутрашњих послова*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2016.
9. Милков, Д., *Самосталност органа управе у вршењу управне делатности*, Правни живот, Београд, 12/1983.

10. Милков, Д., *Управно право – управна делатност*, Београд, 2010.
11. Стјепановић, Н., *Управно право ФНРЈ: општи део, Приручник за студенте права*, Савремена администрација, Београд, 1958.
12. Стјепановић, Н., *Управно право*, Београд, 1978.
13. Субошић, Д., Вукашиновић-Радојичић, З., *Правни аспекти полицијске организације организације у Србији*, Правни живот, Београд, бр. 10, том II, 2008.
14. Субошић, Д., Вукашиновић-Радојичић, З., *Статусна обележја полицијске организације у Србији*, Безбедност, Београд, бр. 7, 2007.
15. Томић, З., *Управно право*, Београд, 1991.
16. Томић, З., *Опште управно право, пето, скраћено и осавремењено издање*, Београд 2009.
17. *Закон о општем управном поступку* („Службени лист СРЈ“, бр. 33/97, 31/2001, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 30/2010).
18. Програм акције УН за спречавање, борбу против и за искорењивање нелегалне трговине стрељачким и лаким оружјем у свим аспектима, јул 2001 према: www.seesac.org/.../Strategy-on-Small-Arms-and-Light-Weapons-Control-in-the-Repu..., доступно 14. 1. 2017.
19. Протокол против нелегалне производње и трговине ватреним оружјем, његовим компонентама и муницијом као додаток Конвенцији УН против транснационалног организованог криминала (Протокол о ватреном оружју) ступио на снагу 3. јула 2005. године – према: *Borba protiv širenja i uticaja lakog i malokalibarskog oružja* – SEESAC www.seesac.org/f/tmp/files/failovi/99.pdf, доступно 12. 2. 2017.
20. Закон о оружју и муницији („Службени гласник Републике Србије“, бр. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 – др. закон и 85/2005 – др. закони).
21. Закон о оружју и муницији („Службени гласник Републике Србије“, 20/2015).
22. Кривични законик Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005... 108/2014).
23. Устав Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, 98/2006).
24. *Одлука Уставног суда Србије* IY-117/2007 од 10. марта 2011.
25. Council Directive 91/477/EEC of 18 June 1991 on control of the acquisition and possession of weapons EUR-Lex – 31991L0477 – EN, доступно на eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX, доступно 14. 1. 2017.
26. www.zastitnik.gov.rs/attachments/3647_preporuka%20MUP.doc, доступно 15. 1. 2017.
27. 30. <https://www.zakon.hr/z/270/Zakon-o-oruzju>, доступно 23. 4. 2017.
28. 31. www.mup.go.me/...FileDownload.aspx? Zakon%20o%20oružju, доступно 23. 4. 2017.

ОРГАНИЗАЦИОНА КЛИМА У ПОЛИЦИЈИ

Ивана Лукнар¹

Апстракт: Постоје различита мишљења о томе шта чини добру полицијску праксу и шта доприноси развоју полицијске професије. Рад у полицији је комплексан и подразумева поштовање бројних правила и процедура, како бирократских тако и оперативних. У складу са савременим развојем друштва полиција се трансформисала из строго затворене државне установе у сервис грађана, што оставља више простора за индивидуалну аутономију полицијских службеника. Познавање организационе климе у полицији може умногоме да допринесе предвиђању делања полицијских кадрова у одређеним ситуацијама. Такође, снажна и „позитивна“ организациона клима може да допринесе бољем функционисању професије, јачој идентификацији њених кадрова са професијом и може да предупреди дисфункционална понашања. Циљ рада је да укаже на значај организационе климе у полицији и на потребу за нужним развојем теоријског знања у области субкултуре и организационе климе полиције.

Кључне речи: организациона клима, полиција.

УВОД

Основна претпоставка настанка друштвених организација је постизање заједничког циља. Полиција је нарочито интересанта за проучавање у односу на остале постојеће организације, јер је њена делатност од примарног значаја за државу, њену стабилност и безбедност. Као што примећује Бојановић „организација у великој мери одражава друштвену климу и вредности одређеног друштва, па и међусобни односи у организацији нису само производ интеракције личности и захтева организације, већ и карактеристика друштвене климе“. Креч и др. наводе да се друштвена организација може дефинисати као интегрисани систем узајамно повезаних психолошких група,

¹ Докторанд на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

који је формиран ради постизања утврђеног циља. Како бисмо објаснили међуљудске односе у некој друштвеној организацији, потребно је да имамо у виду да односи на нивоу организације зависе и од самих карактеристика организације, њене структуре, захтева и циљева, као и других карактеристика. Док су односи у социјалним групама у највећој мери резултат карактеристика личности чланова групе. Јер се од појединаца који припадају одређеној друштвеној организацији очекује да извршавају одређене акције. Посебна карактеристика сваке организације су њена клима и култура.

У раду се подстиче расправа о организационој клими полиције и указује на потребу за нужним развојем теоријског знања из поменуте области. Развој теоријског знања о полицији доприноси да се полицијска професија утемељује и учвршћује, како у академским круговима, тако и на тржишту рада. Поред осталог, тумачење организационе климе полиције доприноси развоју и јачању полицијске професије уопште.

Први део рада посвећен је теоријском одређењу појма организационе климе, њеним димензијама и појавним облицима. Обзиром да је организациона клима важан сегмент организационе културе, други део рада посвећен је дефинисању појма организационе културе, као и субкултури полиције. У трећем делу рада приказани су резултати спроведених истраживања и фактори који утичу на организациону климу у полицији.

ПОЈАМ, ДИМЕНЗИЈЕ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ОРГАНИЗАЦИОНЕ КЛИМЕ У ПОЛИЦИЈИ

Првобитни напори истраживача организационе климе нису нарочито били усмерени на њено дефинисање и елаборирање, већ пре на њену емпиријску проверу што је резултирало релативно малом броју радова из ове области. Као што примећује Кук², организациона клима се успоставља социјализацијом, и кроз формалну и неформалну комуникацију. Дакле, настаје међу припадницима исте организације у интеракцији карактеристика личности чланова организације и захтева посла. Звонаревић³ дефинише појам социјалне климе као стање психосоцијалних односа припадника неке социјалне групе и њихових односа према групи у целини. Даље, према наводима Јанићијевића⁴ организациона клима се односи на „преовлађујућу атмосферу која окружује организацију, нивоом морала и јачином осећаја припадности бриге и добре воље међу члановима“.

2 Cook, K. (2008). Fun at work: Construct definition and perceived impact in the workplace (<https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/16034620-6834-02f5-2d07-79df62b21e6c/1/02Whole.pdf>).

3 Звонаревић, М. (1978). *Социјална психологија*. Загреб: Школска књига.

4 анићијевић, Н. (1997). *Организациона култура: колективни ум предузећа*, Београд: Економски факултет.

Иако се углавном дефинише као перцептивно и когнитивно структурирање организацијске ситуације које је заједничко њеним члановима на основу типичних понашања, ставова и осећаја у организацији, организациона клима је организацијски атрибут који егзистира независно од перцепције њених чланова. Дакле, клима организације представља објективни аспект социјалне групе, као што су њена величина и трајање, али подразумева и субјективни атрибут неке социјалне групе, стање психосоцијалних односа (субјективни психолошки аспект). Дакле, као што Бојановић⁵ примећује, организациону климу чине сви аспекти односа међу људима у некој групи.

Сваки појединац понаособ у односу на организацију којој припада, исту доживљава и перципира на себи својствен начин. Наиме, чланови организације опажају различите феномене у организацији, као што су континуирани след догађаја, процедуре, акције и процеси које чланови настоје да интерпретирају на себи разумљив начин. Отуда, они стварају посебне когнитивне мапе које им омогућавају да придају значење догађајима из околине. Те когнитивне мапе се модификују и допуњују кроз интеракцију са осталим члановима организације. Односно, начин на који појединац доживљава социјалну климу утиче на социјално понашање и активност осталих, који врше повратно деловање на квалитет социјалне климе у целини. Тако се стварају заједнички начини перципирања и интерпретирања организацијских догађаја, а што је управо суштина дефинисања организационе климе.

Организациону климу можемо да анализирамо на основу њених објективних и субјективних показатеља. Објективни показатељи су спољашње појаве у психосоцијалном понашању које се манифестују као постојање напетости и сукоба, осипање и флукуација, стварање подгрупа и клика, појачана примена пресије или пасивност и др. Међутим, испитивање климе организације преко објективних показатеља не може да обухвати суштину психосоцијалне климе. Субјективни показатељи указују на то каква је клима у целини и какво је стање у појединим аспектима људских односа, као и степен задовољства са њима. Дакле, субјективни показатељи су психички доживљаји које клима побуђује у члановима групе и у односу на које они усмеравају своје активности (осећај припадности групи, солидарности, лојалности, осећај колективне снаге, задовољство послом, циљевима, активношћу групе и др.). Отуда Кулић⁶ наводи да социјална клима одражава особине интерних односа у организацији као што су ставови и осећања за послених, њихова улога у процесу управљања и систему награђивања.

5 Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљудских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.

6 Кулић, Ж. (2002). *Управљање људским ресурсима са организационим понашањем*, Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.

Приликом тумачења климе организације, Гилмер⁷ сматра да су најбитније димензије:

1) облик и величина организације – Величина организације је психолошки значајна. Јер, уколико је организација већа утолико је однос према људима у њој безличнији. Гилмер под обликом организације подразумева структуру запослених, која такође на различите начине утиче на климу организације (начин комуникације, конфликти и др.);

2) облик руковођења – према Гилмеру, у највећој мери дефинише климу организације;

3) мрежа комуникација – основу добре, слободне комуникације чине добри односи међу људима, поверење и разумевање; дакле, то се постиже када међу запосленима постоји поверење и заједнички систем вредности и циљева;

4) усмереност циљева – познавање основних циљева којима организација тежи доприноси познавању психолошке климе организације;

5) процес доношења одлука – на климу организације умногоме утиче начин на који се доносе одлуке у организацији. Односно, да ли их доносе једино руководиоци или постоји децентрализирана моћи. Ко стварно доноси одлуке у радној организацији?

Бојановић⁸ дефинише климу организације на основу емоционалног тона у међуљудским односима, начина одлучивања у групи, стила руковођења, доминантних особина личности, ставова и уверења чланова групе. Такође, предлаже типологију климе радне организације која је формирана на основу две њене битне одлике начина одлучивања и начина руковођења:

1) Ауторитарна клима без примене репресије. Карактерише је аутократско вођство са централизованим одлучивањем и контролом понашања чланова групе од стране руководиоца или моћне групе. Да би се одржао овај начин руковођења потребно је да највећи број чланова организације прихвата аутократско руковођење. Разлози за прихватање овакве климе могу бити: личне предиспозиције, избегавање непријатности које доноси неслагање са аутократским вођом, немогућност избора и др. Међутим, овај начин руковођења због стално присутне контроле понашања чланова организације и блокирања њихове слободе одлучивања ствара услове за развој климе организације коју карактеришу фрустрације, незадовољство, принуда и конфликти;

2) Ауторитарна клима с применом репресије. Одликују је аутократско руковођење, организована подршка вођи и системска примена репресивних мера према онима који не прихватају гледишта вође и његових следбени-

⁷ Gilmer 1971, у: Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљудских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.

⁸ Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљудских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.

ка. Критике, осуде, претње, систематско обезвређивање неистомишљеника, угрожавање њихове позиције у групи, отежавање стручног напредовања и искључивање из групе су неке од репресивних мера које се примењују. Репресивна ауторитарна клима заснована је на принуди, али и личним предиспозицијама чланова групе чији је вредносни систем оријентисан на задовољење егзистенцијалних потреба – одржања и сигурности, што уједно и доприноси одржавању овог облика организационе климе.

3) Клима коју одликује протективан однос. Овај облик климе организације постоји у различитим варијантама. Најчешћа је варијанта где вођа у потпуности контролише понашање чланова групе и истовремено преузима бригу о њима, све док следе његове идеје. Најчешће се јавља у спортским колективима у којима тренер има неограничену контролу понашања спортиста, награђује их и кажњава. У неким радним организацијама такође је заступљена ова врста организационе климе. Због ниских примања и недовољног учешћа у одлучивању већина чланова организације се минимално залаже за обављање радних задатака. Када неки члан организације треба да сноси последице због незалагања, остали чланови радне организације нису спремни да подрже санкције против њега. Такву климу карактерише нека врста прећутног договора, по којем се чланови радне организације међусобно штите.

4) Клима дезинтегрисане радне групе или организације. Карактеришу је аутократско руковођење и неколективно одлучивање што изазива незадовољство и агресију свих чланова групе и доводи до њиховог међусобног удаљавања, дуготрајне несагласности чланова радне организације, незадовољства, конфликта, непостојања солидарности, отуђења и тежње за напуштањем групе. Обзиром да међу члановима организације нема слагања у основним вредностима, онда нема ни могућности за супротстављање таквом дисфункционалном понашању, док су емоционални односи међу члановима организације негативни или индиферентни.;

5) Клима коју карактерише одсуство емоционалних односа међу члановима. Овај облик организационе климе је најчешће присутан у радним организацијама у којима преовладавају вредности економске ефикасности и стицање материјалне добити. Основна обележја овог облика организационе климе су недостатак стварних контаката међу члановима и недостатак емоционалних односа. Облик одлучивања у оваквим радним организацијама је од секундарног значаја.

6) Квазидемократска клима. Углавном је присутна у оним друштвима која прокламују демократско одлучивање у радним организацијама како би радници били мотивисани да се залажу што више, али таква друштва нису створила услове за стварну демократију. У таквим организацијама, облик одлучивања је једино по форми демократски. Одлуке се доносе већином

гласова, али већина чланова организације гласа у корист предлога моћне групе, најчешће руководица.

7) Демократска клима. Карактеристична је за радне организације у којима је одлучивање групно, односно највећи број чланова учествује у расправи о проблемима. Одлуке се доносе већином гласова. Овако уређене радне организације су најчешће продуктивније од ауторитарних. Демократска клима такође ствара услове за конфликте као и ауторитарна. Међутим, извори сукоба су различити. Конфликти у демократској клими настају тако што појединци делају по логици својих интереса, док у организацијама са ауторитарном климом појединци доживљавају фрустрације и незадовољства због осујећења својих потреба.

Ток⁹ примећује да се начин одлучивања и начин руковођења у већини полицијских институција базира на ауторитету, радије него на демократским принципима, што у многим случајевима може да створи отпор према променама код полицијских службеника који желе да учествују у променама, а не да им се промене системски намећу. Постоје различита мишљења који облик организационе климе је најповољнији за полицијску професију, обзиром да је полицијски рад ограничен бирократским правилима, прописима и стандардним оперативним процедурама.

Звонаревић¹⁰ указује да повољна социјална клима осигурава висок степен кохезивности, а најчешће и акциону ефикасност групе. Побољшање социјалне климе може да делује повољно на акциону ефикасност групе до неке мере, међутим уколико побољшање пређе оптимум оно може да узрокује погоршање акционе ефикасности. Као што Манинг¹¹ примећује полицијски кадрови који су ангажовани на терену због природе посла нарочито имају индивидуалну аутономију да преузму иницијативу приликом обављања службених и пословних задатака, што оставља простора за злоупотребе и стрес. Међутим, повољна и снажна организациона култура и клима значајно утичу тако што усмеравају кадрове да делају у складу са вредностима и циљевима професије и тиме допринесу бољој ефикасности. Организациона клима неупитно је саставни део организационе културе, односно то је њена рефлексија на индивидуалном нивоу. Стога њено тумачење подразумева и тумачење организационе културе.

9 Toch, H. (2008). Police officers as change agents in police reform. *Policing & Society*, Vol. 18, No. 1, pp. 60–71.

10 Звонаревић, М. (1978). *Социјална психологија*. Загреб: Школска књига.

11 Manning, P. K., (1995). The police occupational culture. In: W. Bailey (Ed.), *Encyclopedia of Police Science*, New York: Garland, pp. 472–475.

ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ОРГАНИЗАЦИОНУ КЛИМУ У ПОЛИЦИЈИ

Факторе који утичу на организациону климу у полицији можемо поделити у две групе:

- 1) константни – они који произилазе из саме природе организације и њених циљева;
- 2) тренутни – евентуалне могућности, друштвена стања или ситуације које могу да утичу на полицијску професију.

Од фактора који константно утичу на организациону климу у полицији издвајамо: индивидуалне факторе – адаптираност, компатибилност личности на захтеве и карактеристике радне организације, идентификација с будућим позивом, ресоцијализација или прилагођавање на радну организацију, социјално-психолошке карактеристике личности, али и оне које произилазе из саме организације – координација унутар организације, мотивација која произилази из тога, организациона култура (отвореност/затвореност, развијеност).

Усклађивање личности појединца и његових способности са захтевима посла могуће је постићи на неколико начина: 1) селекцијом, односно одабиром кадрова који поседују способности које су у складу са захтевима посла; 2) обука (тренинг) омогућава да запослени развију потребне вештине и знања у вези са послом; 3) продуктивна систематизација – редизајнирање послова тако да се запосленима дају само они задаци који одговарају њиховим способностима.

Даље, за успешно пословање је потребно да запослени у полицији усвоје правила и обавезе које произилазе из обавеза на раду. Један од важних фактора успешности обављања професије је идентификација кадрова с будућим позивом. Идентификација с будућим позивом условљена је елементима из ширег друштвеног система, као што су друштвени положај и углед који професија има у друштву. Различите друштвене професије уживају различит друштвени положај и углед у друштву. Тако неке професије имају виши статус и углед, а неке нижи. Током свакодневних радних активности припадник професије се идентификује са положајем и угледом које као носилац те професије има у друштву. Наравно, овај процес је много лакши и мотивација већа уколико професија ужива висок положај и углед у друштву. Као што Шпорер¹² примећује: „Што се индивидуа лакше идентифицира са својом будућом професијом, то се она и брже поистовећује са својом будућом улогом, то је и жеља за припадањем професионалној групи раније формирана, а све то ствара позитивну мотивацију која мобилизира све потенцијале, те је успех бољи.“ Појединци који себе перципирају као профе-

12 Шпорер, Жељка (1990). *Социологија професија : оглед о друштвеној увјетованости професионализације*, Загреб: Социолошко друштво Хрватске.

сионалце, доживљавају себе као део професије, колектива те неће бити у конфликтној ситуацији да ли ту припадају или не, што се потом одражава и на саму климу у организацији.

Пре ступања у службу појединац има изграђен систем вредности и веровања. Потом следи ресоцијализација појединца у организацији, односно прилагођавање професионалаца на радну организацију. Нови кадрови се суочавају са болним процесом ресоцијализације на професионалну културу и организациону климу, организацијску структуру, структуру расподелу моћи на систем формалних и неформалних група, као и на хијерархијску контролу. Уколико је организациона клима позитивна, она ће мотивисати нове кадрове да се лакше прилагоде захтевима, циљевима и потребама организације. Процес ресоцијализације или прилагођавање професионалаца на радну организацију се догађа нужно, без обзира на то колико је претходно стечено образовање и професионална социјализација младих кадрова била адекватна и прилагођена потребама организације у току студија. Млади кадрови запослени у полицији се налазе у ситуацији да се морају прилагодити захтевима, циљевима и потребама организације. Они се неретко налазе у процепу између усвојеног „професионалног духа“ и захтева које поставља организација. Као чланови организације – егзистенцијално су зависни од тога да се што боље реализују циљеви организације; као професионалци – циљеви су често неспојиви са усвојеном професионалном етиком. Дакле, професионалци тако егзистирају у два паралелна система вредности, један је професионалан, а други организацијски. За младе кадрове процес ресоцијализације може да буде болан, фрустрирајући процес.

Динамична и драматична друштвена стања или ситуације могу такође значајно да утичу на организациону климу полиције. Промене у друштвеном систему могу да буду нагле и брзе или пак спорије. Међутим, промене имају карактеристику да кристализују напетост међу друштвеним групама, јер мењају њихов међусобни однос. На тај начин се клима са макронивоа (друштвена ситуација) преноси на мезониво (професија), а потом и на микрониво (међуљудске односе унутар професије). Као пример могу да послуже ванредне ситуације (поплава, пожар већих размера итд.) или убиство истакнуте личности када је велика тензија унутар полиције зарад што ефикаснијег и бржег решавања проблема или случаја. Најчешће су те динамичне и драматичне ситуације праћене и притиском од стране медија што може негативно да утиче на организациону климу у полицији.

Иако су унутрашњи циљеви и функције полиције углавном у великој мери независни од окружења као што примећују Жао и Турман¹³, полицијска организација је доживела промене како би се прилагодила захтевима и очекивањима савременог друштва. Тако се развио нов модел полиције у

13 Zhao, J., Thurman, Q. (1997). Community policing: Where are we now? *Crime & Delinquency* 43: 345–357.

литератури познат као модел полиције као сервиса грађана. Лили и Хиндуђа¹⁴ су поредили савремени и традиционални модел полиције и закључили да је савремени модел знатно више оријентисан на заједницу (полиција као служба, сервис), док је традиционални модел углавном оријентисан на спровођење закона (полиција као власт). То је умногоме обликовало и професионалну културу и организациону климу савремене полиције.

Уговором из Мастрихта, 1992. године институционализована је сарадња између држава чланица Европске уније у области унутрашњих послова ради успешне борбе против криминала. Међународна полицијска сарадња је нужна, нарочито у савременим условима када је техничко технолошки развој на високом нивоу, када су нови софистицирани облици криминала све заступљенији, учиниоци кривичних дела веома мобилни, када последице кривичних дела обухватају више држава. Отуда и наглашена потреба за климом у полицији која позитивно вреднује међународну сарадњу.

Начин на који ће се запослени у полицији односити према проблемима на послу, односно да ли ће покушати да пронађу конструктивно решење или не, умногоме зависи од тога да ли организациона клима подстиче и уважава иновације у контексту полицијског рада. Ова тема је недовољно разматрана у литератури. Истраживање Марије Гарсије Буадес и др.¹⁵ потврдило је да организациона клима која подстиче иновације и иницијативе запослених у полицији уопштено доприноси стварању позитивне климе у којој се вреднује сваки запослени појединац, стварају бољи услови рада, прихватају технолошке иновације, побољшава и олакшава не само процес комуникације него и одлучивања, али и укљученост полицијских кадрова у реформе.

Истраживање Беверлија¹⁶ такође је потврдило да треба тежити радној култури и клими у полицији која подстиче отворену комуникацију, као и да менаџмент треба да негује и охрабрује учешће запослених у одлучивању. Дакле, истраживања су показала да снажна и развијена организациона клима умногоме може позитивно утицати на посвећеност послу, па самим тиме и на боље резултате рада.

ЗАКЉУЧАК

Оно што даје посебан печат радној организацији, јесу њена организациона култура и клима. Организациона клима описује субјективни до-

14 Lilley, D., Hinduja S. (2006). Organizational Values and Police Officer Evaluation: A Content Comparison between Traditional and Community Policing Agencies. *Police Quarterly* 9 (4): 489–490.

15 García-Buades, M. E., Ramis-Palmer, C., Manassero-Mas, M.A. (2015), Climate for innovation, performance, and job satisfaction of local police in Spain, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 38 Iss 4 pp. 733.

16 Beverly Metcalfe G. D., (2001), Exploring organisation commitment in the police Implications for human resource strategy, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 24 Iss 3, pp. 415.

живљај и квалитет радне околине, а настаје из начина на који се организација или поједини њени делови односе према својим члановима и околини. Дакле, клима организације обухвата „перцепције индивидуе о радном окружењу“, праксама и процедурама које се примењују у радној организацији, а које значајно утичу на делање индивидуе, њену сатисфакцију и мотивацију. Односно, организациона клима се не односи на сам опис организације и њено функционисање, него пре приказује начин на који индивидуе интерпретирају и придају значење организацији и њеним основним елементима и карактеристикама. Док организациона култура више одражава особине полицијске професије у целини, клима одражава особине интерних односа. Организациона клима је значајан појам за разматрање јер њено познавање, умногоме може да допринесе предвиђању делања у одређеним ситуацијама. Јер, као што примећују Копелман и др.¹⁷, организациона клима је спој између радног окружења и ставова и понашања у вези са радом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Beverly Metcalfe G. D., (2001), Exploring organisation commitment in the police Implications for human resource strategy, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 24 Iss 3, pp. 399–420.
2. Bitner, E. (1980). *The Functions of the Police in Modern Society*. Cambridge: Oelgeschlager, Gun and Hain Publishers, Inc. pp. 63–65.
3. Cook, K. (2008). Fun at work: Construct definition and perceived impact in the workplace (<https://www120.secure.griffith.edu.au/rch/file/16034620-6834-02f5-2d07-79df62b21e6c/1/02Whole.pdf>).
4. García-Buades, M. E., Ramis-Palmer, C., Manassero-Mas, M.A. (2015), Climate for innovation, performance, and job satisfaction of local police in Spain, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 38 Iss 4 pp. 722–737.
5. Gilmer 1971, у: Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљудских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.
6. Kopelman, R. E., Brief, A. P. and Guzzo, R. A. (1990), The role of climate and culture in productivity, in Schneider, B. (Ed.), *Organizational Climate and Culture*, Jossey-Bass, San Francisco, CA, pp. 282–318.
7. Lilley, D., Hinduja S. (2006). Organizational Values and Police Officer Evaluation: A Content Comparison between Traditional and Community Policing Agencies. *Police Quarterly* 9 (4): 489–490.
8. Manning, P. K., (1995). The police occupational culture. In: W. Bailey (Ed.), *Encyclopedia of Police Science*, New York: Garland, pp. 472–475.

¹⁷ Kopelman, R.E., Brief, A.P. and Guzzo, R.A. (1990), The role of climate and culture in productivity, in Schneider, B. (Ed.), *Organizational Climate and Culture*, Jossey-Bass, San Francisco, CA, pp. 282–318.

9. Reiner, R. (1985). *The Politics of the Police*. Brighton: Wheatsheaf Books, pp. 118–132.
10. Reuss-Ianni, E. (1993). *Two cultures of policing*. New Brunswick: Transaction Publishers, p. 13.
11. Toch, H. (2008). Police officers as change agents in police reform. *Policing & Society*, Vol. 18, No. 1, pp. 60–71.
12. Zhao, J., Thurman, Q. (1997). Community policing: Where are we now? *Crime & Delinquency* 43: 345–357.
13. Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљуских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије.
14. Бојановић, Р. (2004). *Психологија међуљуских односа*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије
15. Звонаревић, М. (1978). *Социјална психологија*. Загреб: Школска књига.
16. Јанићијевић, Н. (1997). *Организациона култура: колективни ум предузећа*, Београд: Економски факултет, 43–46.
17. Кешетовић, Ж. (2001). *Професионална супкултура полиције*. Социолошки преглед, 35(1–2), 115–125.
18. Кулић, Ж. (2002). *Управљање људским ресурсима са организационим понашањем*, Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.
19. Шпорер, Жељка (1990). *Социологија професија: оглед о друштвеној увјетованости професионализације*, Загреб: Социолошко друштво Хрватске.

ORGANIZATIONAL CLIMATE IN THE POLICE

Ivana Luknar, PhD student

Abstract: There are so many different opinions about what makes a good police practice and what contributes to the development of the police profession. Police work is complex and requires certain set of rules and procedures, bureaucratic and operational. The development of modern society transformed police from state institution in service of citizens, which leaves policemen more place for individual autonomy. Knowledge of the police organizational climate can greatly contribute to predict the actions of the police officers in certain situations. In addition to this, strong and “positive” organizational climate can help development of police profession, stronger identification of its personnel with the profession and prevention of dysfunctional behavior. The aim of this paper is to highlight the importance of organizational climate in police, and to encourage debate and construction of theoretical knowledge in this field.

Keywords: organizational climate, police.

CIP Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85(082)
351.746.2(082)
343.123.12(082)
343.98(082)

НАУЧНО-стручни скуп са међународним учешћем Полиција и правосудни органи као гаранти слободе и безбедности у правној држави (2017 ; Тара)

Тематски зборник радова. Том 2 / Научно-стручни скуп са међународним учешћем Полиција и правосудни органи као гаранти слободе и безбедности у правној држави, Тара, 23-25. мај 2017. године ; [главни и одговорни уредник Биљана Симеуновић-Патић]. - Београд : Криминалистичко-полицијска академија : Фондација «Ханс Зајдел» ; Крагујевац : Правни факултет Универзитета, 2017 (Чачак : Универзал). - XI, 471 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. VII-VIII: Предговор / Програмски и Организациони одбор. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Апстракти ; Abstracts.

ISBN 978-86-7020-385-3

1. Криминалистичко-полицијска академија (Београд) 2. Правни факултет Универзитета у Крагујевцу (Крагујевац) 3. Фондација Ханс Зајдел (Београд)

- а) Безбедност - Зборници б) Криминалитет - Сузбијање - Зборници
с) Полиција - Зборници д) Људска права - Заштита - Зборници
е) Кривични поступак - Зборници

COBISS.SR-ID 245418252